รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชน
ในพื้นที่โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น
กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก
ตำบลไล่โว่ และตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

โดย

คณะนักวิจัยชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงตำบลไล่โว่

มกราคม ๒๕๕๘

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สัญญาเลขที่ RDG54M0005

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นฉบับสมบูรณ์

โครงการ ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชน
ในพื้นที่โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น
กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก
ตำบลไล่โว่ และตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

โดย

คณะนักวิจัยชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงตำบลไล่โว่

มกราคม ๒๕๕๘

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำ

โครงการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ต.ไล่โว่ และ ต. หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร จะส่งเสริมชุมชนให้ศึกษา อนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา คุ้มครอง และใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในวิถีชีวิตได้อย่างไร และจะนำ มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข แก่ผลสำเร็จของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุน และผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร พ.ศ. ๒๕๑๗ และประกาศมรดกโลก พ.ศ.๒๕๓๔ และองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ได้อย่างไร ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น มีระยะเวลาศึกษา ๒๔ เดือน มีนายเอี่ยม ทองดี เป็นหัวหน้าโครงการ มีชาวบ้านในชุมชนตำบลไล่โว่เป็นนักวิจัย และผู้ช่วยวิจัย มีนักวิชาการและหัวหน้าส่วนงานต่างๆ ในพื้นที่ รวมทั้งหัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ด้านตะวันตก เป็นที่ปรึกษา มีพื้นที่ดำเนินการในเขตตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

ผลการดำเนินงานโครงการ ได้เกิดความล่าช้า แต่หลังจากส่งรายงานความก้าวหน้าไปแล้ว คณะนักวิจัยได้ดำเนินงานศึกษาวิจัยต่อไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยปรับปรุงแผนการวิจัยเดิมที่กำหนดไว้ แต่ถึงกระนั่นก็ตามยังคงล่าช้ากว่าเวลาที่กำหนดไว้ ด้วยเหตุผลต่างๆ หลายประการ เช่น หัวหน้าคณะวิจัยไม่สามารถเข้าชุมชนได้ในช่วงฤดูฝน จึงประสานงานการดำเนินงานต่างๆ ได้ยาก รวมทั้งคณะผู้วิจัยในชุมชนต้องทำไร่ ทำนา ตามวิถีชีวิต เป็นต้น อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยได้ดำเนินงานตามวัตถุประสงค์จนแล้วเสร็จสมบูรณ์แล้ว ดังได้นำเสนอมาแล้วนี้ พร้อมกันนี้คณะผู้วิจัยใคร่ขออภัยในความล่าช้าที่เกิดขึ้นหากมีส่วนใดที่กระทบต่อการดำเนินงานขององค์กร ที่คณะผู้วิจัยจะต้องรับผิดชอบ ยินดีดำเนินการตามคำแนะนำทุกประการ.

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความร่วมมือของหลายฝ่าย เริ่มต้นที่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่เห็นคุณค่าและความสำคัญของเรื่องนี้ จึงได้สนับสนุนทุนการศึกษาวิจัย รวมทั้งได้ให้คำแนะนำปรึกษาอย่างมีคุณค่ายามเมื่อแผนการดำเนินงานไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ด้วยเหตุผลต่างๆ ลำดับถัดมา คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ทั้งหัวหน้าเขตฯ และเจ้าหน้าที่ทุกระดับ ล้วนมีความจริงใจในการให้ความร่วมมือ ให้ความสะดวก ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ และร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้แนวคิดแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนและป่าตลอดระยะเวลาดำเนินงาน และองค์กรที่มีส่วนสำคัญยิ่งอีกแห่งหนึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ ซึ่งให้ความร่วมมือ ร่วมเรียนรู้ ร่วมคิด ร่วมดำเนินงาน ร่วมให้ข้อมูล แนวคิดแนวทางที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาวิจัย และยังอำนวยความสะดวกแก่คณะนักวิจัยชาวบ้านและนักวิชาการที่ไปจากหน่วยงานต่างๆ หน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญยิ่งอีกแห่งหนึ่งได้แก่หน่วยงานสังกัดส่วนราชการระดับอำเภอ เช่น พัฒนาการ สาธารณสุข เป็นต้น ซึ่งได้ให้ข้อมูลและให้ความคิดเห็น รวมทั้งได้เล่าเรื่องราวความเป็นมาต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา นอกจากนี้ โรงเรียนในสังกัดเขตการศึกษา ๓ โรงเรียนในสังกัดกองกำกับตำรวจตระเวณชายแดน และเขตการปกครองคณะสงฆ์ตำบลไล่โว่ เป็นหน่วยที่ให้ข้อมูลและร่วมแสดงความคิดเห็นที่นำไปสู่การกำหนดแนวทางการส่งเสริมภูมิปัญญาได้อย่างดียิ่งด้วย คณะผู้วิจัยจึงใคร่ขอขอบพระคุณ และขอบคุณท่านทั้งหลายที่เป็นผู้แทนของหน่วยงานที่ได้เอ่ยนามมาแล้วข้างต้น อย่างสูงยิ่ง และหากมีสิ่งใดที่ขาดตกบกพร่อง ผิดพลาด ได้โปรดให้คำแนะนำเพื่อจะได้นำไปปรับปรุงแก้ไขในการดำเนินงานสืบเนื่องต่อไปด้วย

ผู้มีอุปการคุณที่สำคัญยิ่งอีกกลุ่มหนึ่ง คือ อาจารย์จักรกฤษ โพธิ์แพงพุ่ม มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี ปราชญ์ชาวบ้าน เช่น ลุงหม่องเป ลุงเนี้ยะเซ็ง ลุงยุเพ่ หลวงพ่อเยียเมี่ย เป็นต้น และชาวบ้านทุกเพศทุกวัยในชุมชนต่างๆ ที่ร่วมโครงการ เป็นผู้ให้ทั้งข้อมูล ร่วมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้ความคิด เสนอความเห็น อำนวยความสะดวกเรื่องต่างๆ ทั้งอาหารการกิน ที่พัก และร่วมศึกษาเป็นนักวิจัยประมวลข้อมูลต่างๆ จนทำให้การดำเนินงานโครงการได้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ คณะผู้วิจัยใคร่ขอขอบพระคุณและขอบคุณเป็นอย่างสูง หากมีอะไรเป็นข้อบกพร่องผิดพลาดเกิดขึ้น คณะผู้วิจัยใคร่ขออภัยมา ณ โอกาสนี้ และหากมีความคิดเห็นใดๆ ที่ท่านทั้งหลายได้ให้ไว้แล้วแต่ยังไม่ได้นำเสนอไว้ หรือยังไม่ได้ให้ไว้แต่ประสงค์จะให้เป็นข้อมูล คณะผู้วิจัยยินดีรับไว้ เพื่อใช้ปรับปรุงพัฒนาเพื่อประโยชน์ของชุมชนในลำดับต่อไป

คณะผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า กระบวนการวิจัยที่ผ่านมาและผลการวิจัยฉบับนี้ จะเป็นพลังพัฒนาชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ให้คนในชุมชนมีความสุข ชุมชนเข้มแข็ง ป่า สัตว์ป่าและพืชพันธุ์ธรรมชาติต่างๆ อุดมสมบูรณ์ยั่งยืนสืบไป

/คณะนักวิจัยชาวบ้านฯ…/

คณะนักวิจัยชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงตำบลไล่โว่

๑) นายส่วยจีโหม่ง สังขวิมล

๒) นายซาชิ สังขชวาล

๓) นายสุนทร พุ่มไพรวัลย์

๔) นายโต ไทรนิทัศน์

๕) นายปี้ ไทรนิทัศน์

๖) นายสุวรรณ สังขธิติ

๗) นายมิอ่อง กิจก้องพนา

๘) นายไป่เกิ่ง สังขสุวรรณา

๙) น.ส.พันธ์ทิพย์ สังขสุวรรณา

๑๐) นายซองหลาย เจตนาแกล้วกล้า

๑๑) นายพลศักดิ์ บัวจันทร์เหลือง

๑๒) นายไพรวัลย์ ยาปัญ

๑๓) นายหลงขิ่งโพ่ ไทรสังขชวลิน

๑๔) นางสาวเสาวลักษณ์ กุศลทรามาส

๑๕) นายสุวัชชัย สังขชวไทรกุล

คณะที่ปรึกษาโครงการ

๑๖) อาจารย์จักรกฤษณ์ โพธิ์แพงพุ่ม

๑๗) นายกองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่

๑๘) หลวงพ่อสุภัทชัย หสฺมานา วัดเกาะสะเดิ่ง

๑๙) นายอานนท์ เสตะพันธุ์ กำนันตำบลไล่โว่ (คนก่อน)

๒๐) กำนันตำบลไล่โว่คนปัจจุบัน

๒๑) ผู้ใหญ่บ้าน บ้านสะเน่พ่อง

๒๒) หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

๒๓) ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

๒๔) ผู้อำนวยการสำนักงานฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น(สกว.)

๒๕) ผศ.เอี่ยม ทองดี ที่ปรึกษาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอสังขละบุรี เป็นผู้ประสานงาน และหัวหน้าโครงการ

บทคัดย่อ

โครงการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ต.ไล่โว่และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี มีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกได้ศึกษาวิจัยรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ขึ้นไว้อย่างเป็นระบบ เพื่อได้จัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ให้เกิดการเรียนรู้ ถ่ายทอด ฟื้นฟู พัฒนา เผยแพร่ อนุรักษ์ คุ้มครอง และใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิตของชุมชน และได้นำมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข แก่ผลสำเร็จทั้งเชิงกระบวนการและเชิงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษาที่ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุน และการดำเนินงานตามประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ด้านตะวันตก

ผลการศึกษาพบว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี มีความหลากหลายและความเป็นมายาวนานที่คนในชุมชนได้ใช้สร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรม เช่น ความรัก ความเมตตา ความสามัคคี ฯลฯ ให้เกิดความพอเพียงในปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐาน ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพยสิน ความรักความอบอุ่นความสามัคคีในสังคม ชื่อเสียงเกียรติยศศักดิ์ศรี และการบรรลุเป้าหมายในชีวิตตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อสืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน กระบวนการวิจัยได้ช่วยให้คนในชุมชน เป็นต้นว่านักวิจัยชาวบ้านเกิดความรู้ความเข้าใจในคุณค่าดังกล่าว และได้ร่วมกันเผยแพร่ความรู้ องค์ความรู้ที่ได้สู่ชุมชน พร้อมทั้งได้ส่งเสริมให้ชุมชนได้นำไปใช้ในวิถีชีวิตอย่างไว้วางใจ มั่นใจ มากขึ้น พร้อมกันนี้ยังได้แนวทางการส่งเสริมชุมชนให้ศึกษาอนุรักษ์ฟื้นฟูพัฒนาคุ้มครองและใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และแนวทางการนำภูมิปัญญามาเสริมสร้างคุณค่าให้เป็นพลังขับเคลื่อนการดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่ดำเนินงานอยู่ในพื้นที่ การดำเนินงานของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก การดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ และการดำเนินงานของส่วนราชการต่างๆ ในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ให้เกิดความเข้มแข็งยั่งยืนสืบไป

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยที่ได้ คือ พื้นที่วิจัยยังมีภูมิปัญญาพื้นบ้านประเด็นต่างๆ ที่สมควรได้ศึกษาวิจัยเพื่อนำมาสร้างคุณค่าแก่ชุมชน องค์กรที่เกี่ยวข้องจึงสมควรส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนคนในชุมชน หรือผู้สนใจได้ร่วมมือกับชุมชนศึกษาวิจัยไว้ให้ครบถ้วนตามกระบวนการศึกษาวิจัยเพื่อท้องถิ่น ส่วนข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา พบว่า กิจกรรมหรือโครงการส่งเสริมการพัฒนาใดๆ ที่เกิดขึ้นต้องเน้นการใช้ภูมิปัญญา(ทั้งแบบพื้นบ้านและแบบสมัยใหม่) เพื่อสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมเป็นสำคัญ เช่น เน้นการสร้างความขยัน อดทน ความเพียรพยายาม ความเมตตา ความรัก ความพอเพียง ความเสียสละ ความสามัคคี ฯลฯ เพื่อให้คุณธรรมเหล่านี้เป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนสู่ความสุข และสร้างความเข้มแข็งยั่งยืนแก่ป่าสัตว์ป่า และพืชพันธุ์ธรรมชาติต่างๆ เป็นอันดับแรก ส่วนมูลค่าที่เป็นเงินทองจะตามมาภายหลัง.

สารบาญ

เรื่อง	**หน้า**
คำนำ	
กิติกรรมประกาศ	
บทคัดย่อ	
สารบาญ	
บทที่ ๑ บทนำ	๑
บทที่ ๒ แนวคิดในการศึกษาและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๑๑
บทที่ ๓ การดำเนินงานศึกษาวิจัย	๗๑
บทที่ ๔ ผลการศึกษา	๙๙
บทที่ ๕ บทวิเคราะห์	๓๖๗
บทที่ ๖ บทสรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ	๓๙๐
เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม	ก

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญ

ชาวไทยกะเหรี่ยงในภูมิภาคตะวันตก เขตตำบลไล่โว่ และตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี เป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพียงแห่งเดียวที่มีชาวไทยกะเหรี่ยงตั้งถิ่นฐานทำมาหากินอยู่ร่วมกับป่ามาแล้วหลายร้อยปี ก่อนประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรในปี พ.ศ. 2517 และประกาศมรดกโลกในปี พ.ศ. 2534 ชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ป่าแห่งนี้ มีประวัติความเป็นมาที่แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนร่วมกับประวัติศาสตร์ไทยในหลายยุคหลายสมัย มีหลักฐานหลายอย่างแสดงให้เห็นว่าชาวไทยกะเหรี่ยงกลุ่มนี้มีส่วนร่วมสู้รบกับพม่าในสมัยกรุงศรีอยุธยา มาถึงยุคต้นรัตนโกสินทร์ ชุมชนบ้านสะเนพ่อง ในตำบลไล่โว่ ได้กลายเป็นที่ตั้งเมืองสังขละบุรีในยุคแรกเริ่ม มีตำแหน่งผู้ครองเมืองที่พระราชทานไว้ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ว่า “พระศรีสุวรรณคีรี” ให้เป็นเจ้าเมืองปกครองต่อเนื่องมา ๕ ท่าน จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงย้ายเมืองออกมาตั้งที่สังขละบุรีและเปลี่ยนตำแหน่งเจ้าเมืองเป็น “นายอำเภอ” ตระกูลเจ้ามืองเดิมได้รับพระราชทานนามสกุลว่า “เสตะพันธ์” ในสมัยรัชกาลที่ ๖ สืบมาถึงปัจจุบัน

ชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่นี้ มีส่วนร่วมในกระบวนการ “ไทยรบพม่า” มาหลายครั้ง เล่ากันว่าครั้งหนึ่งผู้นำชาวไทยกะเหรี่ยงได้นำผู้คนร่วมกับทหารไทยต่อสู้กับทหารพม่าเพื่อปกป้องชายแดนไทยจนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ จึงได้รับพระราชทานความดีความชอบตำแหน่ง“พระศรีสุวรรณคีรี” ให้ปกครองพื้นที่ต่างๆ ในภาคตะวันตก รวมถึงจังหวัดนครปฐม(บางส่วน) หลังจากนั้น ชาวไทยกะเหรี่ยงได้เคยเป็นทหารไปร่วมรบกับประเทศแถบตะวันออก จนได้รับความดีความชอบ พระราชทานพระแก้วมรกตให้เป็นพระคู่บ้านคู่เมือง ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ วัดสะเน่พ่องสืบมาถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังมีส่วนสำคัญในการร่วมต่อต้านญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ ๒ (พ.ศ.๒๔๘๔-๘๗)ร่วมกับขบวนการเสรีไทย จนกระทั่งได้รับชัยชนะ เรื่องเล่าเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ชาวไทยกะเหรี่ยงปัจจุบันนำมาเล่าสู่กันฟังด้วยความภูมิใจ

ส่วนพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชนมีหลักฐานภูมิปัญญาพื้นบ้านดั้งเดิมที่ปรากฏเป็นความคิด/วิธีคิด ความรู้ ความเชื่อ โลกทัศน์ ชีวทัศน์ค่านิยม ความสามารถ ความฉลาดไหวพริบต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่แสดงให้เห็นพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของสิ่งเหล่านี้ว่า มีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ และหากเปรียบเทียบกับกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่อื่นๆ แล้ว พบว่า ชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่แห่งนี้มีพัฒนาการก้าวหน้าอย่างชัดเจน

ตัวอย่าง ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านศาสนาและความเชื่อ จากการสังเกต สัมภาษณ์และการร่วมวงเสวนา รวมทั้งการศึกษาจากเอกสารต่างๆ เท่าที่ค้นหาได้ในช่วงเวลาสองสามปีที่ได้ลงไปสนับสนุนชุมชนดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น และโครงการชุมชนเป็นสุขภาคตะวันตก รวมทั้งโครงการอื่นๆที่เกี่ยวข้อง พบว่า ศาสนาและความเชื่อ เริ่มจากความเชื่อในพลังอำนาจของธรรมชาติที่รวมตัวก่อตัวขึ้นเป็น “ผี” หรือ “วิญญาณ” ที่มีพลังอำนาจสามารถแสดงอาการต่างๆ ที่เป็นผลกระทบต่อชีวิตชุมชน เช่น ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ฝนตก ฝนแล้ง อุบัติเหตุ อุบัติภัย ความสมหวัง ผิดหวัง ความสุขและทุกข์ ให้เกิดขึ้นแก่สรรพสิ่งรวมทั้งมนุษย์ด้วย เช่น ผีป่า ผีฟ้า ผีต้นไม่ใหญ่ ผีห้วย ผีภูเขา เป็นต้น โดยมีโครงสร้าง ระบบและกลไกชัดเจน ซึ่งเป็นเช่นเดียวกับความเชื่อบทแรกของมนุษยชาติในโลก ต่อมามีการนำผีบรรพบุรุษ เช่น ผีผู้นำชุมชน ผีบุคคลสำคัญหรือวีรบุรุษ หรือผีบิดา มารดา ปู่ย่า ตายาย เข้ามาเป็นกลไกสำคัญเสริมความเข้มแข็งมั่นคงในโครงสร้าง ระบบและกลไกเดิม จึงเกิดเป็นความเชื่อพื้นบ้านที่มีความซับซ้อนเพิ่มขึ้น ทำให้ผีหรือวิญญาณมีความเกี่ยวข้องใกล้ชิดกับมนุษย์มากขึ้น การเซ่นไหว้ การอ้อนวอน บนบานใดๆ ต้องมีผีบรรพบุรุษเกี่ยวข้องด้วย อย่างไรก็ตาม เมื่อชุมชนเติบโต มีพลเมืองมากขึ้น มีกิจกรรม การกระทำ การแบ่งหน้าที่การงานเกิดขึ้นในสังคมอย่างสลับซับซ้อนมากขึ้น เป็นต้นว่า มีปรากฏการณ์ธรรมชาติที่รุนแรงขึ้น มีวิธีการดำรงชีพที่หลากหลายขึ้น มีการติดต่อกับสังคมอื่นๆ มากขึ้น มีอุบัติเหตุอุบัติภัยที่รุนแรงเกิดขึ้น ทำให้โครงสร้าง ระบบและกลไกทางความเชื่อที่มีอยู่เดิมไม่สามารถรับใช้สังคมได้อย่างเพียงพอ ประกอบกับการแพร่กระจายของศาสนาพราหมณ์เริ่มเข้าสู่พื้นที่มากขึ้น ทำให้ชุมชนเริ่มรับเอาแนวคิด ความรู้ ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์เข้ามาบูรณาการกับความเชื่อเดิม เพื่อเสริมพลังโครงสร้าง ระบบและกลไกเดิมให้แสดงบทบาทหน้าที่สอดคล้องและสนองตอบต่อความต้องการของชุมชนได้มากขึ้น เช่น มีเรื่องราวของฤาษี อาศรมและวิถีปฏิบัติเกิดขึ้น มีการออกบวชอยู่ประจำอาศรม มีการเรียนการสอนการฝึกวัตรปฏิบัติเป็นนักบวชหรือผู้รู้ที่แปลกแยกแตกต่างไปจากฆราวาสอย่างชัดเจนมากขึ้น ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาเผยแพร่เข้าสู่สุวรรณภูมิ ชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่แห่งนี้ จึงได้รับพุทธศาสนาเข้ามาบูรณาการกับศาสนาและความเชื่อเดิม เพื่อเสริมพลังความเข้มแข็งในโครงสร้าง ระบบและกลไกทางศาสนาและความเชื่อของชุมชนให้มีความเข้มแข็งมั่นคงยิ่งๆ ขึ้น โดยที่ไม่ได้ตัดตอน หรือลิดรอนกลไกใดๆ ที่มีมาแต่ก่อนออกไป ตรงกันข้ามกลับเชื่อมโยงและบูรณาการให้ทุกอย่างอยู่ในโครงสร้าง ระบบและกลไกเดิมอย่างลงตัว ดังจะเห็นได้ว่าในวัดของชุมชน(หรือในบ้านเรือนบางครอบครัว) มีศาลผี ศาลเจ้าพ่อ เจ้าป่า ศาลพระภูมิ ศาลพระพุทธรูป ปรากฏอยู่อย่างพร้อมเพรียง นอกจากรูปธรรมดังกล่าวนี้แล้ว ชุมชนยังบูรณาการหลักการทางศาสนาและความเชื่อมาใช้ในวิถีชีวิตอย่างลงตัว เช่น นำหลักการปกครองพื้นบ้านแบบตะละโควมาบูรณาการกับหลักอธิปไตยในพุทธศาสนาแล้วนำมาใช้ในชุมชน ซึ่ง **หลักการปกครองแบบตะละโคว** มีอยู่ ๓ ปราการ คือ ลือการเวาะหรือโลกาธิปไตย ถ่งเมียเวาะหรือธรรมาธิปไตย และเรียเจียเวาะหรืออัตตาธิปไตย **หลักการอยู่ร่วมกัน** เช่น สะนู่มูละหรือหลักศีลธรรม สะหนู่เจอะหรือหลักจริยธรรม สะนุกนุ่ยหรือหลักคุณธรรม **หลักการทางสังคม** เช่น แบ่งพื้นที่ทางสังคมออกเป็น ๒ ประการ คือ **พื้นที่แบบสังเปาะไตยหรือสัมปะติ** พื้นที่สมบูรณ์ ที่ดี เหมาะสม ศักสิทธิ์ พื้นที่ ศีลธรรม และ**พื้นที่แบบวิปเปาะไตยหรือวิปปะติ** เป็นพื้นที่มีอบายมุขสมบูรณ์ กามารมณ์เนืองแน่น มีสิ่งยั่วยวนกวนใจให้ผิดศีลธรรมเพิ่มพูนกิเลสตัณหา เป็นต้น ข้อมูลเบื้องต้นที่ได้จากการลงพื้นที่สนับสนุนโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นและโครงการอื่นๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ แสดงให้เห็น

ว่าชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่นี้ ที่มีพัฒนาการทางศาสนาและความเชื่อไม่แตกต่างไปจากสังคมไทยทั่วไป ขณะที่ผลจากการศึกษาเอกสารพบว่ากลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่อื่นๆ มีพัฒนาการทางศาสนาและความเชื่อที่แตกต่างไปจากพื้นที่นี้อย่างชัดเจน เช่น บางแห่งยังคงนับถือความเชื่อพื้นบ้านอย่างเดียว บางแห่งมีการนับถือพระฤาษีด้วย และบางแห่งได้นับถือศาสนาคริสต์ด้วย ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษานี้มีลักษณะร่วมกับสังคมไทยอย่างใกล้ชิด จึงเป็นที่น่าศึกษา รวบรวม และนำมาใช้ประโยชน์เป็นรากฐานในการขับเคลื่อนการพัฒนาพื้นที่เป็นอย่างยิ่ง

ด้วยเหตุที่พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนผ่านยุคสมัย ผู้คนและเหตุการณ์ต่างๆมามากมาย ดังกล่าวข้างต้น จึงทำให้ผลการลงชุมชนเพื่อสนับสนุนการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในโครงการที่บ้านสะเน่พ่อง บ้านกองม่องทะ บ้านไล่โว่ ต.ไล่โว่ และที่บ้านเวียคะดี้ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี ที่ สกว.วิจัยเพื่อท้องถิ่น สนับสนุนทุนวิจัยแก่ชาวบ้าน มาตั้งแต่ปี ๒๕๕๐ นอกจากจะพบลักษณะภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังพบว่าในพื้นที่ดังกล่าวมี **“ภูมิปัญญาพื้นบ้าน”** ด้านอื่นๆหรือชุดอื่นๆ อีกมากมาย ที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบของปฏิบัติการในการดำรงชีพ คำสอน สุภาษิต คติ สุนทรพจน์ คำเตือน บทเพลง บทร้อง บทสวด บทอ้อนวอน วิถีการเพาะปลูก การปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน เป็นชุดความรู้ภูมิปัญญาของชุมชน เป็นต้นว่า....

....ภูมิปัญญาการทำไร่หมุนเวียน
....ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ป่า
....ภูมิปัญญาการอนุรักษ์ คุ้มครอง ป้องกันป่า
....ภูมิปัญญาการเลี้ยงสัตว์
....ภูมิปัญญาการตั้งถิ่นฐาน สร้างบ้าน ที่อยู่อาศัย
....ภูมิปัญญาการป้องกันรักษาโรค ภัย ไข้ เจ็บ
....ภูมิปัญญาการอยู่ร่วมกัน การจัดโครงสร้าง ระบบและกลไกทางสังคม
....ภูมิปัญญาการจัดการความขัดแย้ง ความยุติธรรม
....ภูมิปัญญาการบริโภคอาหาร
....ภูมิปัญญาการเป็นเจ้าของ ถือครองทรัพยากรธรรมชาติ
… ภูมิปัญญา……ฯลฯ…….

นอกจากนี้ ยังพบ **ภูมิปัญญาพื้นบ้าน** ที่มีคุณค่าและเป็นรากฐานในการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆซึ่งปรากฏอยู่ในเรื่องเล่า นิทานชาดก ตำนานต่างๆ อีกมากมาย เช่น นิทานเรื่อง**“ศิษย์วัดอยากกินไก่”** ลุงเนียะเซ็ง บ้านก่องม่องทะ เล่าไว้เมื่อปี ๒๕๕๓ โดยสรุปว่า “มีศิษย์วัดคนหนึ่งอยู่กับพระอาจารย์มาตั้งแต่เด็ก เติบโตมาด้วยอาหารเจก้นบาตร จนวัยเด็กกำลังจะล่วงผ่านแล้ว แต่ยังคงเก็บความสงสัยบางประการไว้ในใจตลอดวัยที่ผ่านมา พยายามประมวลความกล้าเพื่อเข้าหาพระอาจารย์ให้ไขข้อสงสัยสักครั้ง แต่ยังไม่กล้าและไม่มีโอกาสเพียงพอได้แต่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อพระอาจารย์ให้ยิ่งๆ ขึ้นไป วันหนึ่งครั้นหลังปัดกวาดกุฏิเรียบร้อยแล้ว จึงขยับเข้าไปหาพระอาจารย์ ซึ่งนั่งท่องบทสวดมนต์อยู่ ศิษย์วัดพนมมือกราบแล้วเงยหน้าขึ้นกล่าวด้วยน้ำเสียงสั่นๆนิดๆ ว่า “พระอาจารย์ครับ” “หือ มีอะไรเหรอ?” “ขอผมกินไก่วัดสักครั้งเถอะครับ” “ฮือ….ทำไมหรึ?” “จะได้รู้ว่ารสชาติเนื้อสัตว์เป็นอย่างไร?

“ฮือม…..!” “ขอครั้งเดียวน่ะครับ ครั้งเดียวจริงๆ” “ฮืม…..!” “ผมรับรองจะไม่ให้คนเห็น” พระอาจารย์แสดงอาการงงๆ แต่เมื่อพิจารณาท่าทางเห็นเอาจริงเอาจัง พลางนึกในใจว่า “วันนี้ไอ้ตือมาแปลก!” จึงเอ่ยปากทวนคำขอร้องขึ้นว่า “เอ็งอยากกินไก่วัดจริงๆ หรือ?” “จริงๆ ครับ รับรองครั้งเดียว จะไม่ให้คนเห็นเด็ดขาด” “ฮื่อ....ฮื่อ ..หือ...” พระอาจารย์ถอนใจ พร้อมกับกล่าวต่อไปว่า “ฮึ..ได้ แต่อย่าให้คนเห็นเด็ดขาด น่ะ” ศิษย์กราบลงตรงพื้น “ขอบพระคุณครับท่าน” ในใจนึกถึงความเมตตาของพระอาจารย์ ที่มีต่อตัวเขามาตลอดชีวิต เกิดมาหน้าพ่อยังไม่ทันเห็นเพราะพ่อตายแต่ก่อนเกิด ครั้นอยู่กับแม่มาได้สี่ห้าขวบ แม่เป็นไข้ตายจากอีก พี่สาวสองคนต้องย้ายไปอยู่กับยายตา ส่วนตัวเองพระอาจารย์รับมาเลี้ยงไว้ ท่านเมตตากรุณาปราณีเลี้ยงดูจนเติบโตมาถึงวันนี้ นับว่าเป็นพระคุณหาที่สุดมิได้แล้ว ขณะก้าวลงจากกุฏีใจนึกว่า“วันนี้จะได้เรียนรู้ของใหม่ ต้องไม่ให้คนเห็นเป็นเด็ดขาด” ก้าวพ้นกุฏิ วิ่งเข้าโรงครัว ถือมีด หม้อ น้ำและไม้ขีดออกไปไว้ในป่าหลังวัดแล้วกลับออกมาหลอกล่อจับไก่วัดตัวใหญ่ได้ตัวหนึ่ง รีบอุ้มวิ่งเข้าป่าที่เตรียมหม้อไว้ ถึงแล้วจับปีกไก่ไขว้ไว้วางไว้กับพื้น ติดไฟต้มน้ำ แล้วจึงจับไก่ขึ้นมาจะเชือดคอลวกน้ำร้อนถอนขน ก่อนเชือดนึกถึงคำพระอาจารย์ **“อย่าให้คนเห็นเด็ดขาดน่ะ” “ทำอย่างไรดี?”** นึกแล้วยกมือถือมีดชี้นำสายตามองไปข้างหน้า แล้วกวาดสายตาตามปลายมีดที่หมุนไปรอบบริเวณ เป็นวงกลม เพื่อค้นหาและยืนยันว่า**“ต้องไม่มีคนเห็น”** พร้อมนึกคุณความดีที่ตนเองปฏิบัติต่อพระอาจารย์มาโดยตลอด ภูมิอกภูมิใจในความที่ตนเป็นศิษย์รักของอาจารย์ ท่านช่างเมตตาลูกศิษย์เสียเหลือเกิน จึงอนุญาตให้กินไก่ได้... แต่สุดท้ายต้องทิ้งมีด ปล่อยไก่ ทันทีที่มือหมุนปลายมีดวนชี้เข้ามาที่ตัวตนเอง พลันฉุกคิดขึ้นได้ว่า **“ฮึ!... กูก็คน…”**

เรื่องราวทำนองนี้ ลุงเนียะเซ็งกล่าวว่า ยังมีอีกมากมาย แต่ปัจจุบันเล่าให้ใคร ใครเขาก็ไม่อยากฟัง เดี๋ยวนี้เขาอยากฟังเรื่องอื่นๆ ที่ไม่ใช่เรื่องของ **“เรา”**

ในพื้นที่เดียวกัน ยังพบต่อไปว่า **ภูมิปัญญาพื้นบ้าน** ชุดต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ นับวันจะยิ่งสูญหายไปจากชุมชนอย่างรวดเร็ว พร้อมๆ กับการล้มหายตายจากไปของผู้เฒ่า ผู้อาวุโส เนื่องจากสถานการณ์การพัฒนาเปลี่ยนแปลงชุมชนในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าวนี้น้อยมาก เด็กๆ และเยาวชนที่กำลังศึกษาเรียนรู้อยู่ในโรงเรียนกำลังเล่าเรียนภูมิปัญญาเดียวกันกับที่เยาวชนไทยทั่วประเทศเรียนรู้ คือ **ภูมิปัญญาสมัยใหม่** ที่มากับกระแสโลกาภิวัตน์ เด็กและเยาวชนในพื้นที่ดังกล่าวไม่ได้ศึกษาเรื่องราวของป่าที่นั่น ว่ามีคุณค่าความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของพวกเขาอย่างไร บรรพบุรุษพวกเขาตั้งชุมชนอาศัยอยู่ในป่าอย่างไรจึงมีความสุข ทั้งป่าและคนอุดมสมบูรณ์ อยู่ร่วมกันมาอย่างสมดุล ไม่ได้เรียนรู้ว่า ไผ่มีกี่ชนิด ชนิดใดใช้ประโยชน์อย่างไร มีประโยชน์อย่างไร ไม่ได้เรียนรู้เรื่องข้าวว่า มีข้าวกี่สายพันธุ์ แต่ละสายพันธุ์ต้องเพาะปลูกอย่างไรจึงจะให้ผลดี พื้นที่แบบไหนต้องปลูกข้าวลักษณะอย่างไร ปลูกถี่หรือห่างแบบไหน ดูแลข้าวอย่างไร..... แต่พวกเขากำลังเรียนรู้เรื่องราวของกฎจราจร วิธีการโดยสารรถไฟ รถประจำทาง การเข้าคิวซื้ออาหาร การปลูกพืชเศรษฐกิจ การประกอบธุรกิจ การแลกเปลี่ยนเงินทอง... เป็นต้น ที่ซึ่งอยู่ห่างไกลและไม่เกื้อกูลต่อการดำรงชีพและอัตลักษณ์ของพวกเขามากนัก

อนึ่งผลจากการลงภาคสนามดังกล่าว ยังพบว่า ความพยายามแก้ปัญหาและพัฒนาพื้นที่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก เพื่อให้เป็นไปตามประกาศและกฎกติกาต่างๆ ตามประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ปี พ.ศ. 2517 และประกาศป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ ปี พ.ศ. 2534 ที่ได้ดำเนินการมาอย่าง

ต่อเนื่องนั้น ยังบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ในระดับที่น่าพอใจไม่สูงนัก เพราะที่ผ่านมาสถิติการบุกรุกและการกระทำความผิดกฎหมายดังกล่าวยังมีอยู่ โดยที่ชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ดังกล่าว บางคน ตกเป็นจำเลยในลักษณะต่างๆ กัน บางครอบครัวเล่าว่า ได้ทำไร่ปลูกข้าวในพื้นที่ไร่หมุนเวียนเหมือนที่เคยทำมาแต่อดีต แต่เมื่อเกี่ยวนวดแล้วจะนำข้าวเปลือกกลับบ้าน ต้องขนย้ายเวลากลางคืน ถ้าทำกลางวันเจ้าหน้าที่พบเห็นเข้าจะถูกจับทันที บางคนเล่าว่าเข้าไปหาของป่าตามวิถีภูมิปัญญาพื้นบ้านแต่ถูกกล่าวหาว่ากระทำผิดกฎหมาย กรณีอย่างนี้ยังปรากฏให้เห็น เมื่อเกิดขึ้นสักครั้งแล้ว จะเล่าต่อๆ กันยาวนาน ทำให้ทัศนคติของคนในชุมชนที่มีต่อเจ้าหน้าที่ที่เป็นกลไกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในพื้นที่ดังกล่าว เป็นไปในทิศทางที่ไม่ปกติ และเริ่มมีคำพูดที่สะท้อนให้เห็นว่า“ป่าไม้ไม่ได้เป็นของชาวบ้าน แต่เป็นของเจ้าหน้าที่เป็นกลไกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า” ขณะที่บางกลุ่มยังคงยืนยันยันว่า “ที่นี่ คือ สถานที่ฝังกระดูกบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคนแล้ว พวกเขาคือคนที่อาศัยป่าดำรงชีพ ป่าคือชีวิต ชีวิตคือป่า ที่พึ่งพาอาศัยกันมานับร้อยๆ ปี ในช่วงเวลาเนิ่นนานที่ผ่านมานั่น พวกเขาไม่ได้ทำลายป่า ไม่ได้บุกรุกป่า ไม่ได้ทำให้ป่าเปลี่ยนแปลงเสียหายแต่อย่างใด เพราะพวกเขามีภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอยู่กับป่าอย่างสมดุล มีภูมิปัญญาการอนุรักษ์ คุ้มครอง ป้องกัน ใช้ประโยชน์ ฟื้นฟู พัฒนา พื้นที่ป่าไม้อย่างรอบคอบครอบคลุมชัดเจน มีโครงสร้างระบบและกลไกทางวัฒนธรรมในการประพฤติปฏิบัติต่อป่า สิ่งใดควรทำ ไม่ควรทำ ปรากฏเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ถ่ายทอดกันมาแต่โบราณ

คำกล่าวข้างต้นนี้ สอดคล้องกับผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่อง **“ลือกาเวาะ”** ในโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นบ้านสะเน่พ่องที่ สกว.วิจัยเพื่อท้องถิ่นสนับสนุนทุนวิจัย ซึ่งพบว่า เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่แสดงให้เห็นโครงสร้าง ระบบและกลไกในชีวิตวัฒนธรรมชุมชนคนกับป่าที่ต่างพึ่งพาอาศัยกันอย่างชัดเจน เป็นระบบครอบคลุมการอนุรักษ์ คุ้มครอง ป้องกัน ใช้ประโยชน์ ฟื้นฟู พัฒนา พื้นที่ป่าให้ดำรงอยู่อย่างยั้งยืน ในขณะที่คนก็เป็นสุข อย่างที่เป็นมาในอดีต ซึ่งปัจจุบันหากสามารถฟื้นภูมิปัญญาลือกาเวาะมาใช้ นอกจากทำให้ชีวิตชุมชนอยู่อย่างเป็นสุขแล้ว น่าจะทำให้เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ในประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร พ.ศ. ๒๕๑๗ และประกาศป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ พ.ศ.๒๕๓๔ ประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลยิ่งขึ้น

อนึ่ง ผลจากการค้นพบและข้อเสนอแนะดังกล่าวทำให้มีการขยายโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นออกไป เพื่อศึกษาแนวทางการนำเอา **“ภูมิปัญญาลือกาเวาะ”** มาประยุกต์ใช้ในชุมชนบ้านสะเน่พ่อง ซึ่งกระบวนการวิจัยในช่วงเวลาขยายผลนี้ได้นำเอาภูมิปัญญาลือกาเวาะมาพิจารณาแลกเปลี่ยนในเวทีประชาคมที่มีชาวบ้านและผู้แทนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทำให้เกิดความเข้าใจ เกิดเวทีร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เช่น ร่วมเดินสำรวจแนวเขตพื้นที่ป่า ทำเครื่องหมายแบ่งพื้นที่ตามลักษณะภูมิปัญญาลือกาเวาะ พื้นที่ใดเป็นไร่หมุนเวียน พื้นที่ใดเป็นเขตอนุรักษ์ พื้นที่ใดเป็นต้นน้ำ กำหนดออกมาเป็นส่วนๆ แล้วจัดทำขึ้นเป็นแผนที่แนวเขต และร่วมกันค้นหาแนวทางและมาตรการในการปฏิบัติต่อพื้นที่เหล่านั้นบนพื้นฐานภูมิปัญญาลือกาเวาะดังกล่าว ในที่สุดสามารถสร้างแนวทางและมาตรการ ที่เป็นข้อตกลงของชุมชนออกมาอย่างเป็นรูปธรรม แล้วได้นำเสนอต่อประชาคมชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องเพื่อพิจารณา จากนั้นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ จึงได้นำเสนอต่อผู้รับผิดชอบในระดับสูงเพื่อพิจารณาดำเนินการต่อไป

ตัวอย่าง การนำภูมิปัญญาพื้นบ้าน บางส่วนมาใช้ดังกล่าวข้างต้นนี้ ทำให้เห็นว่า **ภูมิปัญญาพื้นบ้าน** ของชุมชนชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นดังกล่าวข้างต้น นอกจากมีอยู่อย่างหลากหลายแล้ว ยังเป็นภูมิปัญญาที่ผ่านพัฒนาการมาอย่างสลับซับซ้อนจนกลายเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมของชุมชนในการใช้เพื่อเข้าถึงความต้องการและความจำเป็นของชีวิตในวิถีแห่งป่าได้อย่างสมดุล ครอบคลุมวิถีการดำเนินชีวิตรอบด้าน สามารถทำให้คนอยู่กับป่าได้อย่างเป็นสุข ป่ามีความอุดมสมบูรณ์สืบมาถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาพื้นบ้านเหล่านี้ จึงน่าจะเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญยิ่งในการสร้างคุณค่า พลังและความสุขแก่ผลสำเร็จของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุน และคุณค่า พลังและความสุขแก่ความสำเร็จในบทบาทหน้าที่ตามวัตถุประสงค์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก รวมทั้งโครงการอื่นๆ ที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ด้วย ซึ่งหากเป็นอย่างนั้นได้ จะสามารถขับเคลื่อนการดำเนินงานต่างๆ ไปสู่ความสุขความสมบูรณ์ ทั้งชาวบ้าน เจ้าหน้าที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่า ป่าไม้ และประเทศชาติ ได้อย่างยั่งยืน

ด้วยเหตุผลและความเป็นมา ดังกล่าวข้างต้นนี้ คณะที่ปรึกษา ชาวบ้านผู้ร่วมโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบนาคะเสถียร และผู้ประสานงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้านในท้องถิ่น จึงเห็นสมควรมอบหมายให้มีผู้รับผิดชอบพัฒนา “โครงการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี” โครงการนี้ขึ้น

๑.๒ โจทย์วิจัย

๑. ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี” มีลักษณะเป็นอย่างไร **?**

๒. จะส่งเสริมชุมชนให้ศึกษา อนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา คุ้มครอง และใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาพื้นบ้านในวิถีชีวิตได้อย่างไร ?

๓. จะนำภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี มาเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุข แก่ผลสำเร็จของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุน และผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ในประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร พ.ศ.๒๕๑๗ และประกาศมรดกโลก พ.ศ.๒๕๓๔ ได้อย่างไร ?

๑.๓ วัตถุประสงค์

๑. เพื่อส่งเสริมชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ได้ศึกษาวิจัยรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ขึ้นไว้อย่างเป็นระบบ

๒. เพื่อส่งเสริมชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ได้จัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ให้เกิดการเรียนรู้ ถ่ายทอด ฟื้นฟู พัฒนา เผยแพร่ อนุรักษ์ คุ้มครอง และใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความต้องการและความจำเป็นในวิถีชีวิตของชุมชน

๓. เพื่อส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข แก่ผลสำเร็จทั้งเชิงกระบวนการและเชิงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษาที่ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุน และผลการดำเนินงานตามประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร พ.ศ.๒๕๑๗ และประกาศป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ พ.ศ.๒๕๓๔

๑.๔ ระยะเวลาดำเนินการ

ระยะแรก ๑๒ เดือน และระยะที่สอง ๑๒ เดือน

๑.๕ งบประมาณดำเนินการ

ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

๑.๖ นิยามศัพท์ในการวิจัย

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในการศึกษาครั้งนี้หมายถึงวิธีคิดหรือความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็นหรือทัศนคติ ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ด้านต่างๆ เป็นต้นว่า การทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ ป่าไม้ ต้นไม้พืชพรรณธรรมชาติ บ้าน เรือน ที่อยู่อาศัย ชุมชน ดินน้ำลมไฟ ห้วยหนองคลองบึง ฝนฟ้าอากาศ โรค ภัย ไข้เจ็บ สมุนไพร และการป้องกัน รักษา พยาบาล บทเพลง ศิลปะ การแสดง ดนตรี กีฬา การละเล่น เสื้อ ผ้า เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ ตกแต่ง ฯลฯ ของชาวไทยกะเหรี่ยงโปว์ในพื้นที่ตำบลไล่โว่ และตำบลหนองลู(บางส่วน) อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

การเสริมพลัง ในการศึกษาครั้งนี้หมายถึงการสนับสนุนและส่งเสริมให้ชาวไทยกะเหรี่ยงโปว์ในพื้นที่ตำบลไล่โว่ และตำบลหนองลู(บางส่วน) อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรีได้ ศึกษาสร้างองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของตนเองแล้วนำความรู้มาจัดการให้เป็นระบบ จากนั้นจึงนำมาใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิตตามที่เกี่ยวข้องในเรื่องต่างๆ ทั้งระดับบุคคล ครอบครัว กลุ่ม ชุมชนและองค์กรในชุมชนในพื้นที่ศึกษา

การพัฒนาชุมชน ในการศึกษาครั้งนี้หมายถึงการส่งเสริมให้คนในชุมชนนำความรู้ที่ได้จัดการไว้ดีแล้วไปใช้ในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตบุคคล ครอบครัว ชุมชนและองค์กรชุมชนสู่การพึ่งตนเองได้อย่างพอเพียง มีความสุข และส่งผลให้ป่าและสัตว์ป่าและพืชพรรณธรรมชาติต่างๆในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก มีความอุดมสมบูรณ์ ยั่งยืน

ชาวไทยกะเหรี่ยง ในการศึกษาครั้งนี้หมายถึงชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโปว์หรือโพล่วที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บ้านสะเน่พ่อง หมู่ที่ ๑ บ้านกองม่องทะ หมู่ที่ ๒ บ้านเกาะสะเดิ่ง หมู่ที่ ๓ บ้านไล่โว่-ซาละวะ หมู่ที่ ๔ บ้านทิไล่ป้า หมู่ที่ ๕ บ้านจะแก หมู่ที่ ๖ ต.ไล่โว่ และ บ้านเวียคาดี้ –โมรข่า หมู่ที่ ๕ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ในการศึกษาครั้งนี้หมายถึง พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ตามพระราชกฤษฎีกาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรเฉพาะในพื้นที่ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

๑.๗ กรอบแนวคิดในการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ อาศัยกรอบแนวคิดจากหลักการต่างๆ หลายแนว เป็นต้นว่า....แนวคิดว่าด้วย “การวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ตามคติพจน์ที่ว่า “สร้างสรรค์ปัญญาเพื่อพัฒนาท้องถิ่น” และแนวคิดอื่นๆที่เกี่ยวข้องมาส่งเสริมให้ท้องถิ่น ชุมชน หรือชาวบ้านในพื้นที่วิจัยได้ร่วมกันสร้างความรู้แล้วนำความรู้เหล่านั้นไปใช้แก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดย**แบ่งกรอบแนวคิดออกเป็น ๓ ส่วน คือ** กรอบแนวคิดในการสร้างความรู้ กรอบแนวคิดในการจัดการความรู้ และกรอบแนวคิดในการส่งเสริมการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ ๑ แสดงกรอบแนวคิดในการศึกษา

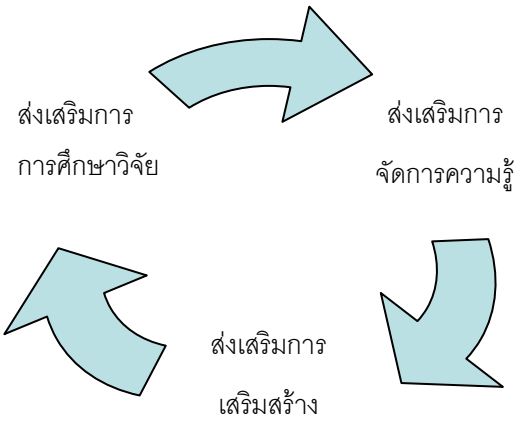

๑. การส่งเสริมการศึกษาวิจัย โดยส่งเสริมให้ชาวบ้านได้ร่วมศึกษาวิจัยลักษณะภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่หรือ**สร้างความรู้**เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ตามแนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่นและแนวคิดอื่นๆ ที่นำมาใช้ในการศึกษา

๒. การส่งเสริมการจัดการความรู้ โดยการนำความรู้มาจัดการเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ถ่ายทอด ฟื้นฟู พัฒนา เผยแพร่ อนุรักษ์ คุ้มครองและใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิตของชุมชน

๓. การส่งเสริมการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุข โดยการนำความสำเร็จจากการจัดการความรู้มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุขแก่ชุมชน ทั้งเชิงกระบวนการและเชิงวัตถุประสงค์ของโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ทั้งส่วนที่เป็นวัฒนธรรมชุมชน โครงการพัฒนา โครงการศึกษาวิจัย เช่น โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุน และการดำเนินงานของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ด้านตะวันตก การดำเนินงานของป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ การดำเนินงานของเขตวัฒนธรรมพิเศษ การดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ และการดำเนินงานของส่วนราชการต่างๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลร่วมกัน

๑.๘ ผลที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ผลเชิงการวิจัย

(๑) ได้องค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ของชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาที่เรียบเรียงขึ้นไว้อย่างเป็นระบบ สามารถเผยแพร่สู่ชุมชนและสังคมได้ และนำไปใช้จัดการความรู้ได้ตามความเหมาะสมต่อไป

(๒) ได้แนวคิด แนวทาง การจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา สู่การศึกษาเรียนรู้ ถ่ายทอด ฟื้นฟู พัฒนา เผยแพร่ อนุรักษ์ คุ้มครองภูมิปัญญาพื้นบ้าน และแนวทางใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิตของชุมชน

(๓) ได้รูปธรรมการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในพื้นที่ศึกษาที่สามารถเป็นตัวอย่างในการศึกษาเรียนรู้ ถ่ายทอด ฟื้นฟู พัฒนา เผยแพร่ อนุรักษ์ คุ้มครองภูมิปัญญาพื้นบ้านและการใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิตของชุมชนที่คนทั่วไปสามารถศึกษาเรียนรู้ได้

(๔) ได้แนวคิด แนวทาง รูปแบบ วิธีการในการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข ในการดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่ สกว.สนับสนุน ในการดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

(๕) ได้ตัวอย่างรูปธรรมชัดเจนในการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษามาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข ในการดำเนินงานทั้งเชิงกระบวนการและเชิงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว. สนับสนุน และการดำเนินงานของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวนตก องค์การบริหารส่วนตำบลและองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๘.๒ ผลเชิงการพัฒนา

๑) สร้างวัฒนธรรมชุมชนในการทำงานแบบกลุ่มและการให้ความสำคัญกับกลุ่มและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เพื่อสร้างความสุขแก่ชุมชนที่ยั่งยืน

๒) พัฒนาชาวบ้านขึ้นเป็นนักวิจัยที่พร้อมจะก้าวไปเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ทั้งระดับหมู่บ้านและระดับท้องถิ่น

๓) พัฒนาชาวบ้านขึ้นเป็นนักจัดการความรู้และจัดกระบวนการที่พร้อมจะก้าวไปเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงของชุมชนรุ่นต่อไป ทั้งระดับหมู่บ้านและระดับท้องถิ่น

๔) ชาวบ้านที่เป็นผู้บอกข้อมูล ได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ที่จะนำไปสู่การทบทวนข้อมูล การสร้างความแม่นยำในข้อมูล การรู้ เข้าใจและเข้าถึงคุณค่าความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านตนเอง

๕)ผู้แทนองค์กรชุมชนในพื้นที่ศึกษา ได้ร่วมให้คำปรึกษา ข้อเสนอแนะและร่วมดำเนินการรวมทั้งแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันหลายครั้ง ตามเวทีหรือการประชุมที่จัดขึ้นตลอดระยะเวลาดำเนินการ

๖) ผู้นำองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษาเข้ามามีบทบาทสำคัญร่วมกำหนดแนวคิด แนวทางและให้หลักการ ทั้งเชิงนโยบาย ยุทธศาสตร์ แผนพัฒนา และแผนปฏิบัติการ ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ขององค์กร และความต้องการความจำเป็นของคนในชุมชนในพื้นที่ศึกษาอย่างใต่อเนื่องใกล้ชิด

๗) ได้ส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพนักวิจัยชาวบ้านในโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินการอยู่ก่อนแล้วในหมู่บ้านไล่โว่ หมู่บ้านกองม่องทะ และหมู่บ้านเวียคะดี้

๘) ผลงานการวิจัยมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมและพัฒนาความก้าวหน้าทางวิชาการด้านมานุษยวิทยาวัฒนธรรมและการประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาชุมชนในสังคมไทย

๙) ได้ส่งเสริมให้ชาวไทยกะเหรี่ยงได้อยู่อาศัยในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ได้อย่างเป็นสุข เป็นทั้งผู้อาศัยป่า และเป็นผู้พิทักษ์รักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกได้ตามวัตถุประสงค์ของชุมชน ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ของป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ และของเขตวัฒนธรรมพิเศษได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลสืบไป./

บทที่ ๒

แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชนในพื้นที่โครงการวิจันเพื่อท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ในบทนี้ แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

๑) แนวคิดที่เกี่ยวกับการสร้างองค์ความรู้ การส่งเสริมการนำความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ประโยชน์และการจัดการความรู้

๒) วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ พระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวรในท้องที่ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลแม่วุ้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พ.ศ.๒๕๑๗ และพระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวรฯ พ.ศ.๒๕๓๔ โครงการศึกษาวิจัยต่างๆ รวมทั้งโครงการพัฒนาและกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา

ดังจะได้นำมากล่าวไว้ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดการสร้างองค์ความรู้ การจัดการความรู้ และ การส่งเสริมการนำความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ประโยชน์

แนวคิดการสร้างองค์ความรู้ การจัดการความรู้ และการส่งเสริมการนำความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ประโยชน์ที่นำมาใช้ในการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าวนี้ ได้นำแนวคิดที่นิยมใช้ในการศึกษาชุมชนท้องถิ่นทั่วไปที่ชาวบ้านหรือกลุ่มนักวิจัยชาวบ้านในโครงการมีประสบการณ์หรือเคยนำมาใช้ในชุมชนท้องถิ่นบ้างแล้ว เพื่อให้เกิดความสะดวกในการศึกษาทำความเข้าใจและการนำไปใช้เป็นเครื่องมือดำเนินงานได้ไม่ยากนัก ได้แก่ แนวคิดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน แนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น และแนวคิดการจัดการความรู้ โดยมีรายละเอียดต่างๆ ดังนี้

๒.๑.๑ แนวคิดการศึกษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน

๑) นิยามแนวคิด

ในช่วงเวลากว่าสองทศวรรษที่ผ่านมา นับตั้งแต่การรณรงค์เรื่องวัฒนธรรมกับการพัฒนาในงานมหกรรมทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาวัฒนธรรมและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา สังคมไทยได้ให้ความสำคัญกับคำว่า **“ภูมิปัญญา”**มากขึ้น มีการศึกษาวิจัยและตีความคำว่าภูมิปัญญาอย่างกว้างขวาง ทำให้เกิดแนวคิดการศึกษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมพื้นบ้านขึ้นหลากหลาย นอกจากนี้มีการแบ่งออกเป็นต่างๆ ตามลักษณะเด่นหรือความต้องการเน้นการศึกษาเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาสมัยใหม่ ภูมิปัญญาตะวันตก ภูมิปัญญาตะวันออก ฯลฯ และยังแบ่งย่อยลงไป เช่น ภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ภูมิปัญญาหมอพื้นบ้าน ฯลฯ อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่านิยาม

ของคำนี้ ยังไม่เป็นหนึ่งเดียวกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะคำนี้เป็นคำที่เข้าใจง่าย มีใช้อยู่ในภาษาไทยมาเป็นเวลานาน คนไทยใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน ในการสนทนาถามไถ่อยู่ทั่วไป เช่น “คนปัญญาดี” “คนไม่มีปัญญา” “สติปัญญา” “เชาว์ปัญญา” บางครั้งเรียกคนที่มีความฉลาดว่าเป็นคนมีปัญญา เป็นต้น ซึ่งคำว่า“ปัญญา”ในบริบทต่างๆ เหล่านี้ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ นิยามไว้ดังนี้ “ภูมิปัญญา น. พื้นความรู้ความสามารถ” “ปัญญา” “น.ความรอบรู้, ความรู้ทั่ว, ความฉลาดเกิดแต่เรียนและคิด” พร้อมยกตัวอย่างประกอบ เช่น **ปัญญาแค่หางอึ่ง** หมายความว่า ความรู้น้อย หรือโง่ **ปัญญาชน** หมายความว่า “คนที่มีความรู้หรือความฉลาดอันเกิดแต่การเรียนมามาก” **ปัญญาอ่อน** หมายความว่า “ภาวะระดับสติปัญญาด้อย หรือต่ำกว่าปรกติ มักมีสาเหตุเกิดขึ้นระหว่างพัฒนาการ ทำให้เด็กมีความสามารถจำกัดในด้านการเรียนรู้และมีพฤติกรรมปรับตัวไม่อยู่ในระดับที่ควรจะเป็น”

ในทางการวิจัยเอกวิทย์ ณ ถลาง(ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค ๒๕๔๐) ได้พัฒนานิยาม “ภูมิปัญญา” ให้มีความหมายกว้างกว่าที่พจนานุกรมกล่าวไว้ โดยให้นิยามว่า “ภูมิปัญญา”หมายถึง“ความรู้ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ที่ได้พัฒนาการสืบสานกันมา เป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจน ซึ่งเป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่นจากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม-วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น” (หน้า ๑๑-๑๒)

ส่วนคำว่า “ภูมิปัญญาพื้นบ้าน” นั้นเป็นพัฒนาการที่ขยายผลจากการศึกษาภูมิปัญญา โดยเอี่ยม ทองดี (เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในโอกาสเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ๒๕๓๘ และในวารสารภาษาและวัฒนธรรม ปีที่ ๑๕ ฉบับที่ ๒๕๓๙ หน้า ๖๐) ได้นิยาม“ภูมิปัญญาพื้นบ้าน”ไว้ว่า หมายถึง “ส่วนหนึ่งประกอบหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้านที่แฝงฝังอยู่ในร่ายกาย มีลักษณะเป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความเห็น ความนิยม ความสามารถและความฉลาดรอบคอบในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัย การทำมาหากิน วิถีชีวิต การป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บ และการใช้ภาษา ที่เกิดขึ้นสั่งสม พัฒนา ใช้ประโยชน์สืบต่อจนเป็นมรดกตกทอดของพื้นบ้านมาแต่โบราณ เช่น ภูมิปัญญาการปลูกข้าวแบบพื้นบ้าน ภูมิปัญญาในการสร้างบ้านเรือนแบบพื้นบ้าน ฯลฯ” (ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการปลูกฝังพฤติกรรมทางจริยธรรม)

โดยสรุป นิยามแนวคิดภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง ส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมหรือองค์ปรกอบหนึ่งขอวัฒนธรรมที่แฝงฝังอยู่ในกาย ได้แก่ ความคิด ความเชื่อ ความเห็น ความนิยม ความสามารถและความฉลาดรอบคอบในเรื่องต่างๆ ในวิถีชีวิต เช่น การอยู่อาศัย การทำมาหากิน การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การการเดินทาง การแต่งกายและเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม รวมถึงการศาสนา ความเชื่อต่างๆ ซึ่งเป็นเนื้อหาที่ต้องศึกษาวิจัยในการดำเนินงานโครงการนี้โดยตรง

๒) องค์ประกอบภูมิปัญญาพื้นบ้าน

จากนิยามแนวคิดข้างต้นสามารถแบ่งองค์ประกอบของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ออกเป็นส่วนต่างๆ คือ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความเห็น ค่านิยม ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ โดยแต่ละองค์ประกอบมีลักษณะดังต่อไปนี้

(๑) ความคิด

คำนี้ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้นิยามไว้เฉพาะคำว่า “คิด” หมายถึง “ก.ทำให้ปรากฏเป็นรูป หรือประกอบให้เป็นรูปหรือเป็นเรื่องขึ้นในใจ ; ใคร่ครวญ,ไตร่ตรอง, เช่น เรื่องนี้ยาก ยังคิดไม่ออก ; คาดคะเน เช่น คิดว่าเย็นนี้ฝนอาจจะตก ;คำนวณ เช่น คิดในใจ ; มุ่ง,จงใจ,ตั้งใจ เช่น อย่าคิดร้ายเขาเลย ; นึก เช่น คิดละอาย ……” แต่ไม่นิยามคำว่า “ความคิด” ไว้โดยตรง

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาคำนี้ตามหลักการที่ว่า “ความคิด” เป็นสิ่งที่เป็นธรรมชาติติดตัวมาแต่เกิดที่เรียกว่า Cognitive System ซึ่งประกอบด้วย ระบบประสาท ระบบสมอง และต่อมต่างๆ เพื่อทำหน้าที่คิด นักมานุษยวิทยาเชื่อว่า ระบบความคิดทำงานอยู่นอกเหนือจากการบงการของร่างกาย ความคิดตามหลักการนี้จึงมีความหมายกว้างและลึกกว่านิยามข้างต้น นั่นคือ หมายถึงทั้งส่วนที่เป็นจินตนาการและส่วนที่เป็นการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์สภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรม ซึ่งความคิดดังกล่าวนี้จะเป็นที่มาของการสร้างความรู้อันเป็นองค์ประกอบภูมิปัญญาในลำดับถัดไป

(๒) ความรู้

คำนี้ มีใช้ในลักษณะต่างๆ ทั่วไป เช่น องค์ความรู้ ภูมิรู้ ความรู้พื้นบ้าน ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ฯลฯ ยังไม่พบนิยามที่ตรงไปตรงมามากนัก ส่วนในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้นิยามไว้เฉพาะคำว่า “รู้” ว่า ก.แจ้ง,เข้าใจ,ทราบ เท่านั้น อย่างไรก็ตาม มีแนวคิดและทฤษฎีกล่าวถึง “ความรู้” ไว้หลายที่ เช่น ทฤษฎีญาณวิทยา(epistemology) ได้สืบค้นถึงกำเนิด “ความรู้” “ความสมเหตุสมผลของความรู้”และ “ธรรมชาติของความรู้” ไว้ว่าเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ “ความแท้จริง” “ข้อเท็จจริง” และ “การพิจารณาเทียบเคียง” ซึ่งอาจจะไม่ตรงข้อเท็จจริงก็ได้ เพราะลักษณะความรู้โดยทั่วไปจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกาล(time) อวกาศ(space) เนื้อสาร(substance) สัมพันธภาพ(relation) และความเป็นเหตุเป็นผล(causality) ของสรรพสิ่งในจักรวาล ที่ซึ่งในบางเรื่องเข้าถึงและสัมผัสด้วยกายได้ยาก

นักคิดบางกลุ่มได้สรุปนิยามความรู้ตามที่ค้นพบไว้ในลักษณะต่างๆ กัน นักเหตุผลนิยม เช่น Descartes ถือว่า เหตุผลเป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริง นักประจักษ์นิยม เช่น Locke และ Hume ถือว่าประสบการณ์เป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริง นักอนุมานนิยม เช่น Kant ถือว่าทั้งประสบการณ์และเหตุผลเป็นที่มาของความรู้ที่แท้จริง และนักสัญชาตญาณนิยม เช่น Bergson ถือว่า สัญชาตญาณ(intuition) เป็นที่มาของความรู้เหตุรู้ผล ที่แท้จริง

ส่วนนิยามของความรู้ที่กล่าวถึง คืออะไร มีธรรมชาติเป็นอย่างไร นักคิดในสำนัก(school)ต่างๆ ได้แสวงหาคำตอบลักษณะต่างๆ มาตอบไว้ ซึ่งแตกต่างกัน เช่น นักสัจจนิยมทั่วไป(native realism) หรือจิตนิยม(mentalism) เชื่อว่า “ความรู้”คือความแท้จริงของวัตถุภายนอกและคุณภาพของวัตถุ

เหล่านั้น เช่น สี เสียง รส กลิ่น ความร้อน ความเย็น การกินที่ การแย่งที่กันไม่ได้ จำนวน การหยุดนิ่ง และการเคลื่อนที่ โดยถือว่า ความรู้ดังกล่าวนี้ เป็นเพียงความคิดของจิตเท่านั้น ซึ่งตรงกันข้ามกับนักวัตถุนิยม ที่เชื่อว่า “ความรู้”คือ ความแท้จริงของวัตถุภายนอกและคุณภาพของวัตถุเหล่านั้น เชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นมีอยู่ เป็นจริง โดยสรุป ความรู้ ในทางจิตนิยม จึงเป็นเพียงเพทนาการของจิต ส่วนในทางวัตถุนิยมเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่จริง

ดังนั้น องค์ความรู้หรือความรู้ จึงหมายถึง “สิ่งที่ใช้แสดงหรือยืนยันสิ่งใดสิ่งหนึ่ง” โดยที่นักปรัชญาหลายคนได้จัดองค์ความรู้ไว้เป็นหมวดๆ(category) เพื่อยืนยันลักษณะความรู้ที่เกิดขึ้น โดยแต่ละคนจัดไว้ไม่เท่ากัน เช่น อริสโตเติ้ล จัดไว้ ๑๐ หมวด คือ รู้เรื่อง เนื้อสาร ปริมาณ คุณภาพ สัมพันธภาพ อวกาศ กาล ฐานะ ความเป็นเจ้าของ การกระทำและความต้องการ สิ่งเหล่านี้ คือ ลักษณะความรู้หรือองค์ความรู้ที่เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบภูมิปัญญาพื้นบ้านที่กล่าวข้างต้น

(๓) ความเชื่อ

เป็นองค์ประกอบหนึ่งของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ซึ่ง นักคิดนักทฤษฎีหลายท่านได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ในลักษณะต่างๆ กัน เช่น Edward B. Tylor (๑๘๓๒-๑๙๑๗) กล่าวไว้ว่า ความเชื่อ คือ “ความไว้วางใจ” ที่มนุษย์มีต่อสิ่งต่างๆ และกล่าวว่าพัฒนาการทางความเชื่อหรือศาสนาเป็นเส้นตรง เริ่มจากความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณไปสู่ความเชื่อในพระเจ้าหลายองค์ และสู่ความเชื่อพระเจ้าองค์เดียวในที่สุด ขณะที่ James Frazer(ในหนังสือเดียวกัน) แบ่งความเชื่อออกเป็น ๓ ยุค คือ ยุคไสยศาสตร์ ยุคศาสนาและยุควิทยาศาสตร์

ความเชื่อหรือความไว้วางใจเป็นพื้นฐานของสังคมมนุษย์ มนุษย์แต่ละกลุ่มมีความเชื่อแตกต่างกัน แล้วแต่ใครจะเชื่อหรือศรัทธาหรือยึดมั่นถือมั่นเอาอะไรมาเป็นแกนสำคัญของชีวิตและสังคม ความเชื่อมีอยู่หลายระดับทั้งในการดำเนินชีวิตประจำวันอันเป็นความเชื่อโดยทั่วไป และความเชื่อที่เกี่ยวกับจิตวิญญาณโลกนี้ โลกหน้า ความดี ความชั่ว นรกสวรรค์ บาปบุญคุณโทษ ฯลฯ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งในภูมิปัญญาดังกล่าวข้างต้น

โดยสรุปความเชื่อคือความวางใจที่มนุษย์มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือหลายสิ่งหลายระดับ ความเชื่อสูงสุด คือ ความเชื่อในทางศาสนา ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

(๔) ค่านิยม

ค่านิยม คือ คุณค่าที่เป็นความนิยมชมชอบหรือยกย่องเชิดชู หรือเป็นความสนใจปรารถนาอยากได้ อยากมี อยากเป็น โดยเชื่อว่าเมื่อได้สิ่งเหล่านั้นมาแล้ว จะทำให้เป็นคนดี คนเด่น คนดัง ตามกระแสของสังคม ค่านิยมจึงเป็นเงื่อนไขปัจจัยขั้นพื้นฐานในการจัดรูปแบบพฤติกรรมที่ดำรงอยู่ภายใน ใจ และแสดงออกเป็นพฤติกรรมในลักษณะต่างๆ ทางกาย วาจาและความคิดในโอกาสที่เหมาะม โดยสรุป ค่านิยม คือ คุณค่าที่เป็นความนิยมชมชอบหรือยกย่องเชิดชูที่กลุ่มสังคมเห็นว่าเป็นสิ่งที่มีค่าควรแก่การกระทำ น่ากระทำ น่ายกย่อง หรือเห็นว่าถูกต้องดีงาม ค่านิยมเป็นองค์ประกอบภูมิปัญญาพื้นบ้านประการหนึ่งที่เป็นบ่อเกิดและเสาค้ำพฤติกรรมของบุคคลและสังคม ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาวิจัยครั้งนี้

(๕) ความเห็น

ความเห็น คือ สภาวะที่เป็นมติอย่างใดอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นหลังจากบุคคลหรือสังคมหรือชุมชนได้พิจารณาแล้วใคร่ครวญสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยรอบคอบแล้วจึงลงมติเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ลงมติตัดสินใจว่าควรจะแสดงออกในลักษณะเห็นด้วย สนับสนุน ทำตาม ยอมรับ ปฏิเสธ ร่วมมือ กระทำหรือดำเนินการ ฯลฯ ด้วยเหตุผลต่างๆ เช่น เห็นว่าดี ชั่ว ไม่เหมาะสม เหมาะสม เป็นบาป เป็นบุญ เป็นสิ่งถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง เป็นต้น ความเห็นเป็นองค์ประกอบภูมิปัญญาพื้นบ้านประการหนึ่งที่มีผลสำคัญยิ่งต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมาทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาวิจัยในครั้งนี้

(๖) ความสามารถ

ความสามารถ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพของทักษะในการแสดงพฤติกรรมทางกาย วาจาและจิตใจเพื่อการจัดการสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีอยู่ภายในบุคคล หรือสังคมหรือชุมชน ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้อบรมบ่มเพาะฝึกฝนลักษณะการแสดงพฤติกรรมนั้นๆในทำนองที่เรียกว่า “พรแสวง” จนสามารถพฤติกรรมนั้นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพบรรลุประสิทธิผลในระดับต่างๆ แต่ละคนหรือแต่ละชุมชนจะมีความสามารถที่แตกต่างกันไป เป็นต้นว่า บางคนสามารถปาฐกถาได้ดี ลำดับเนื้อความและการแสดงออกทุกอย่างเป็นที่น่าชื่นชม ซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกฝนเล่าเรียนของบุคคลนั้น ๆ บางชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาสังคม เช่น ปัญหายาเสพติด ที่เกิดขึ้นได้ ถือว่า เป็นความสามารถของชุมชนนั้นๆ ความสามารถจึงเป็นภูมิปัญญาประการหนึ่งที่ต้องการศึกษาในครั้งนี้

(๗) ความฉลาดไหวพริบ

ความฉลาดไหวพริบ หมายถึง ศักยภาพและประสิทธิภาพของทักษะในการแสดงพฤติกรรมทางกาย วาจาและจิตใจเพื่อการจัดการสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีอยู่ภายในบุคคล หรือสังคมหรือชุมชน ซึ่งเกิดจากการเรียนรู้อบรมบ่มเพาะฝึกฝนลักษณะการแสดงพฤติกรรมนั้นๆ ผสมผสานหรือผสมกลมกลืนกับความถนัด หรือความมี “พรสวรรค์” ในเรื่องนั้นๆ ของคนผู้นั้นหรือชุมชนนั้นๆ อยู่แล้วในตัวเอง จนสามารถแสดงพฤติกรรมนั้นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพบรรลุประสิทธิผลในระดับต่างๆ ได้อย่างน่าพอใจ หรือเกินกว่าที่คาดหมาย เป็นต้นว่า ความฉลาดไหวพริบของนักกีฬาฟุตบอลที่มีชื่อเสียงในโลกที่สามารถยิงประตูฟุตบอลได้ทุกจังหวะก้าว หรือความมีปฏิภาณไหวพริบในการตอบคำถามของนักการเมืองบางคนที่ตอบคำถามได้ลื่นไหลไม่จนคำตอบเลย ความฉลาดไหวพริบเป็นองค์ประกอบภูมิปัญญาพื้นบ้านประการหนึ่งที่มุ่งศึกษาวิจัยในโครงการวิจัยครั้งนี้

โดยสรุป องค์ประกอบภูมิปัญญาพื้นบ้าน ดังแสดงไว้ในตารางแผนภูมิดังต่อไปนี้

ตารางแผนภูมิที่ ๒ แสดง**องค์ประกอบภูมิปัญญาพื้นบ้าน**

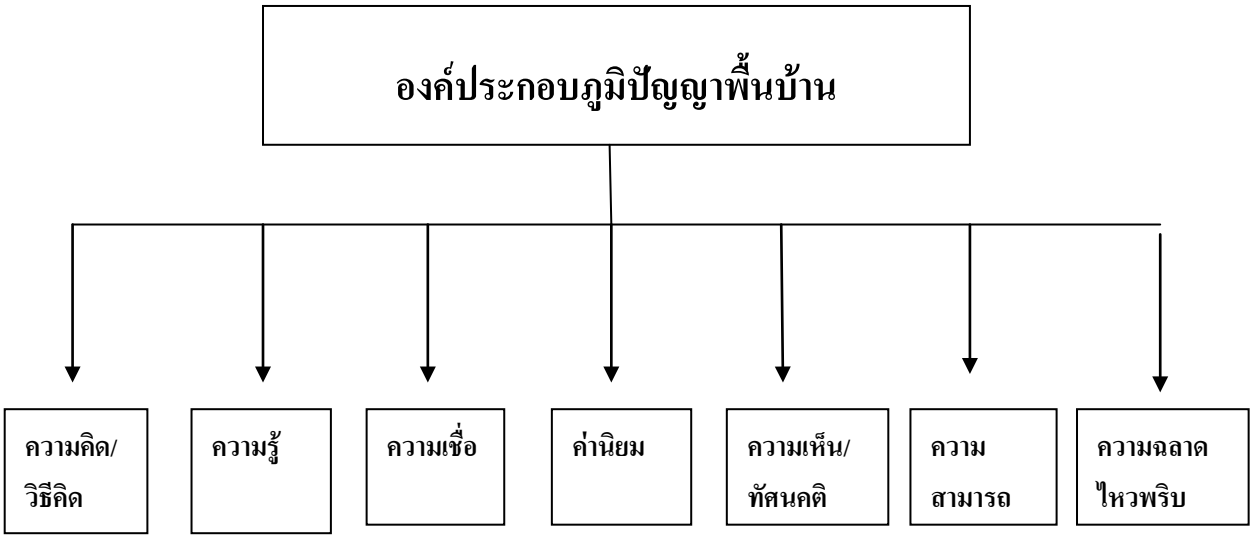

๓) กลุ่มหรือประเภทของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน แบ่งได้หลายกลุ่มตามเกณฑ์การแบ่งที่นำมาใช้ เป็นต้นว่า เอี่ยม ทองดี (ควาย ข้าว พระ ผี พิธีกรรม ๒๕๔๗ หน้า ๑๓๒-๑๓๓) ได้แบ่งไว้ ๕ กลุ่มตามเกณฑ์ปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ได้แก่.....

(๑) **ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการอยู่อาศัย** ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัย เป็นต้นว่า พื้นที่ตั้งบ้านเรือน ไม้ปลูกเรือน วิธีการปลูกเรือน การตัดไม้ การเตรียมไม้ การตั้งศาล การหาวันเวลา การสู่ขวัญเสา การจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอย ฯลฯ

(๒) **ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการทำมาหากิน** ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน เป็นต้นว่า ความรู้เรื่องข้าว การถางไร่ การทำนา การปลูกข้าว การบำรุงรักษา การเก็บเกี่ยว การแปรสภาพ การสู่ขวัญข้าว การปลูกผักผลไม้ การเลี้ยงสัตว์ การล่าสัตว์ การประมง การทำหัตถกรรม การบริโภคอาหาร ฯลฯ

(๓) **ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับวิถีชีวิต** ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เป็นต้นว่า การเกิด แก่ เจ็บ ตาย การเลี้ยงดูอบรมสั่งสอน การครองเรือน การบวช การแต่งงาน การสัญจร การสื่อสาร การสังคม การประดับตกต่าง การอบรมเรียนรู้และพัฒนาฝึกฝนตนเอง ฯลฯ

(๔) **ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับการป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บ** ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้นว่า ยารักษาโรค สมุนไพร การตรวจโรค การป้องกันโรค การปรุงยา การป้องกันภัยต่างๆแก่ชีวิตและทรัพย์สิน การรักษาพยาบาล การป้องกันโจรภัย อุทกภัย ทุพภิกภัย วาตภัย ฯลฯ

(๕) **ภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับภาษาและการสื่อสาร** ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ที่เกี่ยวข้องกับภาษาและการสื่อสาร เป็นต้นว่า การพูด การเขียน การอ่าน การฟัง การเล่านิทาน การแสดงธรรม คำพังเพย สุภาษิต สำนวน รวมถึงการเล่าเรื่องต่างๆ ฯลฯ

นอกจากนี้ มีนักวิชาการอีกหลายท่านได้จำแนกภูมิปัญญาพื้นบ้านออกเป็นกลุ่มย่อย เป็นต้นว่า นิคม ชมพูหลง (๒๕๔๒ : ๑๓๑) ได้แบ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น ๑๐ กลุ่ม คือ

(๑) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้านเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูก การขยายพันธ์ การเลี้ยงสัตว์ การเกษตรผสมผสาน การทำไร่นาสวนผสม การปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

(๒) ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม เช่น การจัดสาน ทอ การช่าง การทอผ้า การแกะสลัก เป็นต้น

(๓) ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านการแพทย์แผนไทย เช่น หมอสมุนไพร หมอยากลางบ้าน หมอนวดแผนโบราณ หมอยาหม้อ

(๔) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การอนุรักษ์ป่าชายเลน

(๕) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน เช่น ผู้นำในการจัดการกองทุนของชุมชน ผู้นำในการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษาพยาบาล ผู้นำในการจัดระบบสวัสดิการ บริการชุมชน เป็นต้น

(๖) ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านศิลปกรรม เช่น วาดภาพ(กิจกรรม) การปั้น (ประติมากรรม) นาฏศิลป์ ดนตรี การแสดง การละเล่นพื้นบ้าน นันทนาการ เป็นต้น

(๗) ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านภาษาและวรรณกรรม เช่น ความสามารถในการอนุรักษ์ และสร้างผลงานด้านภาษา วรรณกรรมท้องถิ่น การจัดทำสารานุกรมภาษา หนังสือโบราณ การฟื้นฟู การเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นต้น

(๘) ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี เช่น ความสามารถประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อ และประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การประยุกต์ประเพณีบุญ เป็นต้น

(๙) ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านโภชนาการ เช่น ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์ และปรุงแต่งอาหารและยา ได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก เป็นต้น

(๑๐) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้านองค์กรชุมชน เช่น ร้านค้าชุมชน ศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มออมทรัพย์องค์กรด้านการตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มจักรสาน กลุ่มทอผ้า กลุ่มทอเสื่อ กลุ่มตีมีด ตีขวาน เครื่องมือที่ทำจากเหล็ก กองทุนสวัสดิการชุมชน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

นอกจากนี้ “ภูมิปัญญา” ในความหมายว่า “ความรู้ หรือสาระความรู้”ไว้ ได้แบ่งไว้ในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๕ และ ๒๕๕๑ เพื่อใช้จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยเรียกชื่อว่า “กลุ่มสาระการเรียนรู้” แบ่งเป็น ๘ กลุ่ม ดังนี้

(๑) กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ที่เกี่ยวกับ การอ่าน การเขียน การฟัง การดู และการพูดหลักการใช้ภาษาไทย วรรณคดีและวรรณกรรม

(๒) กลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์ ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ที่เกี่ยวกับ จำนวนและการดำเนินการ การวัด เรขาคณิต พีชคณิต การวิเคราะห์ข้อมูลและความน่าจะเป็น ทักษะและกระบวนการทางคณิตศาสตร์

(๓) กลุ่มสาระการเรียนรู้วิทยาศาสตร์ ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ที่เกี่ยวกับ สิ่งมีชีวิตกับกระบวนการดำรงชีวิต ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม สารและสมบัติของสาร แรงและการเคลื่อนที่ พลังงาน กระบวนการเปลี่ยนแปลงของโลก ดาราศาสตร์และอวกาศ ธรรมชาติของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

(๔) กลุ่มสาระการเรียนรู้ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ที่เกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์

(๕) กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ที่เกี่ยวกับการเจริญเติบโตและพัฒนาการของมนุษย์ ชีวิตและครอบครัว การเคลื่อนไหว การออกกำลังกาย การเล่นเกม กีฬาไทย และกีฬาสากล การสร้างเสริมสุขภาพ สมรรถภาพและการป้องกันโรค ความปลอดภัยในชีวิต

(๖) กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ ได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ที่เกี่ยวกับทัศนศิลป์ ดนตรี นาฏศิลป์

(๗) กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยีได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ที่เกี่ยวกับ การดำรงชีวิต การออกแบบและเทคโนโลยี เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การอาชีพ

(๘) กลุ่มสาระการเรียนรู้ ภาษาต่างประเทศได้แก่ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความนิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ ที่เกี่ยวกับ ภาษาเพื่อการสื่อสารภาษาและวัฒนธรรม ภาษากับความสัมพันธ์กับกลุ่มสาระการเรียนรู้อื่น ภาษากับความสัมพันธ์กับชุมชนและโลก

การแบ่งกลุ่มภูมิปัญญาในลักษณะนี้ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการจัดการเรียนการสอนในสาระการเรียนรู้ต่างๆ ของหลักสูตรดังกล่าว ซึ่งสามารถนำมาใช้แบ่งกลุ่มภูมิปัญญาพื้นบ้านในการศึกษาครั้งนี้

ได้ ทั้งยังสามารถจัดการความรู้ที่ศึกษา ออกเป็นกลุ่มตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่สามารถนำไปใช้ในระบบการศึกษาในโรงเรียนได้อีกด้วย

๔) วิธีประมวลข้อมูล

วิธีการประมวลหรือเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้าน ใช้วิธีการศึกษาวิจัย เก็บรวบรวมข้อมูล ตามวิธีการและขั้นตอนการดำเนินงาน เพื่อสร้างความรู้หรือองค์ความรู้ ตามกระบวนการงานวิจัยที่ได้กำหนดไว้ โดยวิธีการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้านในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลัก และอาจจะประมวลสถิติหรือตัวเลขมาใช้อ้างอิงบ้างตามความเหมาะสม

หลักการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่นำมาใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นต้นว่า การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนา การจัดเวที การสนทนากลุ่ม การร่วมกิจกรรม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การร่วมปฏิบัติงานต่างๆ ที่สำคัญ คือ การสร้างการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ แก่นักวิจัยและกลุ่มเป้าหมาย ตามกระบวนการต่างๆ ที่กำหนดไว้ โดยนำหลัก “การใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชนบท” ที่เอื่ยม ทองดี(ควาย ข้าว พระ ผี พิธีกรรม ๒๕๔๗ หน้า ๑๒๒-๑๒๓) ได้นำเสนอไว้ว่า.....

“การสร้างความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรมที่จะนำไปใช้เป็นเครื่องมือ(พัฒนาชนบท) โดยทั่วไปทำได้ ๒ แนวทาง คือ

๑) กรณีที่วัฒนธรรมชุมชนนั้นๆ ได้รับการศึกษาวิจัยไว้อย่างเพียงพอแล้ว สามารถอาศัยผลงานเหล่านั้นสร้างความรู้ความเข้าใจในเบื้องต้นได้ จากนั้นจึงเข้าสู่ชุมชนศึกษาเปรียบเทียบดูว่ามีอะไรที่เข้าใจผิดพลาดหรือมีอะไรที่เปลี่ยนแปลงไปแล้ว หรือมีส่วนใดบ้างที่ต้องศึกษาเพิ่มเติม

๒) กรณีที่วัฒนธรรมชุมชนนั้นๆ ยังไม่มีการศึกษาวิจัยมาก่อน จำเป็นต้องศึกษาวิจัยด้วยตนเอง เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้เกิดขึ้น จำเป็นต้องใช้วิธีการต่างๆ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างผสมผสานกันเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้เกิดขึ้น

วิธีการหนึ่งในการศึกษาทำความเข้าใจวัฒนธรรมชุมชน โดยใช้หลักวิปัสสนาธรรมที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าได้แก่ การใช้อายตนะภายใน คือ ตาหูจมูกลิ้นกายใจ เป็นเครื่องมือศึกษาข้อมูลที่เป็นอายตนะภายนอก คือ รูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะและธรรมมารมณ์ พิจารณาโดยใช้ฐานข้อมูลในขันธ์ทั้ง ๕ คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ เป็นเครื่องกำหนดสิ่งนั้นๆ ที่เกิดขึ้นว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร จากนั้น จึงนำเอาหลักธรรมอื่นๆ มาพิจารณา วิเคราะห์ สังเคราะห์ เป็นต้นว่า หลักสามัญลักษณะของธรรมชาติทั้งปวง คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพื่อสร้างความรู้เชิงลึกว่า “ทำไมสิ่งนั้นๆ จึงมีลักษณะเป็นอย่างนั้น” เมื่อกำหนดได้ความรู้เหตุรู้ผลแล้ว จึงนำความรู้นั้นมาสร้างแนวทาง(ความรู้)การนำสิ่งนั้นๆ ไปใช้ประโยชน์หรือพัฒนา ปรับปรุง แก้ไข หรือต้องการขยายผล ซึ่งสามารถดำเนินการได้โดยนำเอาหลักธรรมอื่นๆ มาใช้เพื่อค้นหาแนวทางหรือวิธีการ เป็นต้นว่า นำมรรคมีองค์ ๘ มาพิจารณาสร้างแนวทางการแก้ปัญหา(หากลักษณะของสิ่งนั้นๆ มีปัญหา) หรือนำเอาหลักธรรมมีอุปการะมาก คือ สติและสัมปชัญญะ มาใช้สร้างแนวทางในการพัฒนาหรือขยายผลให้เจริญยิ่งๆ ขึ้น (หากสิ่งนั้นๆ ดีอยู่แล้ว) ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางแผนภูมิที่ ๓ แสดงกรอบความคิดในการสร้างความรู้สู่การพัฒนาตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

ลักษณะความรู้ / อายตนะภายใน +อายตนะภายนอก	ความรู้เกี่ยวกับรูป	ความรู้เกี่ยวกับเสียง	ความรู้เกี่ยวกับกลิ่น	ความรู้เกี่ยวกับรส	ความรู้เกี่ยวกับสัมผัส	ความรู้เกี่ยวกับธรรมารมณ์
ตา+รูป หู+เสียง จมูก+ กลิ่น ลิ้น+รส กาย+สิ่งสัมผัส ใจ+ธรรมารมณ์	๑. ลักษณะสิ่งนั้นๆ เป็นอย่างไร/ อาศัยฐานข้อมูลขันธ์ ๕ ที่แฝงฝังอยู่ในกายมาเป็นเครื่องกำหนดลักษณะรูปนั้นๆ เป็นความรู้ ๒. ที่เป็นอย่างนั้นเพราะอะไร/ อาศัยหลักธรรม เช่น สามัญลักษณะสิ่งทั้งปวงตามกฎอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นเครื่องกำหนดความรู้เหตุรู้ผล ๓. จะแก้ไข/พัฒนา/ขยายผลอย่างไร/ อาศัยมรรคองค์ ๘ ร่วมกับหลักอื่นๆ เช่น ธรรมมีอุปการะคือสติสัมปชัญญะ มากำหนดความรู้ที่เป็นแนวทาง					

ลักษณะพื้นฐานทั่วไปของรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสและธรรมารมณ์ ตามหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนไว้ คือ

๑) รูป โดยความจริง ตาเห็นสี ไม่ได้เห็นรูป แต่โดยบัญญัติ สีที่ตาเห็นถูกสมมุติให้มีรูปลักษณ์ต่างๆ เป็นต้นว่า รูปทรงต่างๆ รูปแบบต่างๆ รูปร่างสูงต่ำ รูปลักษณ์ของสิ่งต่างๆ เช่น อาคารบ้าน เรือน ที่อยู่อาศัย เครื่องมือ เครื่องใช้ เสื้อ ผ้า อาภรณ์ ตัวอักษร หนังสือ ต้นไม้ ดิน น้ำ ไฟ เมฆ เป็นต้น

๒) เสียง โดยความเป็นจริง หูได้ยินคลื่นเสียง ดังมาก ดังน้อย เสียงก้อง เสียงแหบ เสียงแห้ง เสียงเบา ตามแต่บัญญัติขึ้น หูฟังเสียงที่สมมุติให้มีลักษณะต่างๆ เช่น เสียงคน เสียงนก เสียงสัตว์ เสียงฟ้า เสียงลม เสียงหัวเราะ เสียงร้องไห้ ฯลฯ รวมไปถึงเสียงดนตรี เสียงเพลง เสียงหนังสือ เสียงคำ เสียงประโยค ฯลฯ และมักจะมีส่วนขยายว่า ดีไม่ดี ไพเราะหรือไม่ ถูกหรือผิด ชอบหรือไม่ชอบ เป็นต้น ตามที่บัญญัติขึ้น

๓) กลิ่น โดยความเป็นจริง จมูกดมกลิ่นสาระเหยที่ฟุ้งมากับอากาศ มีลักษณะพื้นฐานตามที่บัญญัตขึ้นว่าหอม หรือเหม็น หรือเฉยๆ ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ตามแต่จะบัญญัตขึ้น เช่น กลิ่นน้ำหอม กลิ่นมะลิ กลิ่นสาบ กลิ่นอบเชย กลิ่นจันทน์ กลิ่นข้าวใหม่ กลิ่นอุจจาระ กลิ่นปัสาวะ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีส่วนขยายกลิ่นว่ามากน้อย ชอบไม่ชอบ ดีไม่ดี เหมาะสมหรือไม่ หรือสงวนไว้สำหรับใครโดยเฉพาะ เป็นต้น

๔) รส โดยความเป็นจริง ลิ้นลิ้มรสที่ปรากฏเป็นคุณสมบัติของวัตถุนั้นๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ และหรือปรุงแต่งขึ้นมาก็ได้ รสที่ปรากฏทั่วไปมีลักษณะพื้นฐาน คือ เปรี้ยว หวาน มัน เค็ม ขม จืด เผ็ด ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ตามแต่ได้บัญญัติไว้ ลิ้นได้ลิ้มรสแล้วมักปรุงแต่งให้มีลักษณะต่างๆ ที่ขยายต่อออกไป เช่น รสกลมกล่อม รสคนอร์ รสชา รสกาแฟ ฯลฯ อีกด้วย นอกจากนี้ยังมีส่วนขยายรสว่า มาก น้อย ชอบไม่ชอบ ดีไม่ดี เหมาะสมหรือไม่ หรือสงวนไว้สำหรับใครโดยเฉพาะ เป็นต้น

๕) สัมผัส โดยความเป็นจริง ร่างกายได้สัมผัสสิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะเย็น ร้อน อ่อน แข็ง หย่อน ตึง ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง แต่โดยบัญญัติ ร่างกายได้สัมผัสกับสิ่งที่สมมุติให้มีลักษณะต่างๆ เช่น อบอุ่น ร้อนมาก เย็นจัด นุ่มนวล แข็งโป๊ก ตึงมาก ในทำนองที่ใส่เครื่องปรุงแต่งเข้าไปตามบัญญัตขึ้น เป็นต้น

๖) ธรรมารมณ์ โดยความเป็นจริง ใจได้สัมผัสกับธรรมารมณ์หรืออารมณ์ที่เกิดกับใจอยู่เป็นนิจย์ มีลักษณะ ๓ ประการ ตามที่บัญญัตขึ้นไว้ว่า ส่วนดี เรียกว่า กุศล ส่วนไม่ดีเรียกว่าอกุศล ส่วนที่เป็นกลาง เรียกว่าอัพยากฤต ทำให้เกิดความหมายไปตามลักษณะที่บัญญัตไว้ และมีการปรุงแต่งแต้มให้เกิดกามตัณหา หรือความใคร่ในกามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เกิดภวตัณหา คือ ความอยากได้ อยากมี อยากเป็นตามลักษณะที่ปรุงแต่งขึ้น และวิภาวตัณหา คือความไม่อยากได้ ไม่อยากมี ไม่อยากเป็นในสิ่งที่ปรุงแต่งขึ้น

การสร้างความรู้หรือองค์ความรู้ในลักษณะพื้นฐานทั่วไปของสิ่งต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นได้เท่ากับเป็นการรู้ลักษณะของสิ่งนั้นๆ ที่เกิดขึ้นเป็นอยู่แล้ว ซึ่งอาจจะเป็นสุขหรือทุกข์ก็ได้

เมื่อรู้ลักษณะสิ่งต่างๆ ดังกล่าวเหล่านี้แล้ว ต่อไปจะค้นหาเหตุผลว่าทำไมจึงมีลักษณะเป็นอย่างนั้น สุขหรือทุกข์นั้นเกิดจากสาเหตุอะไร โดยการนำเอาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องมาพิจารณาวิเคราะห์หรือสังเคราะห์ เป็นต้นว่า หลักสามัญลักษณะของธรรมชาติทั้งปวง คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดังกล่าวข้างต้นก็สามารถสร้างความรู้เชิงลึกได้ว่า “ทำไมจึงมีลักษณะเป็นอย่างนั้น” นั่นคือ รู้เหตุแห่งสุขหรือทุกข์นั้นๆ

จากนั้นเมื่อต้องการนำความรู้เรื่องนั้นๆ ไปใช้ เช่น ถ้าเป็นทุกข์ จะต้องพัฒนาปรับปรุงให้พ้นทุกข์ ถ้าเป็นสุขจะนำไปขยายผล สร้างความสุขให้มั่นคงยิ่งๆ ขึ้นไป สามารถดำเนินการได้โดยนำเอาหลักธรรมอื่นๆ มาวิเคราะห์เพื่อค้นหาแนวทาง หรือวิธีการ เป็นต้นว่า หากเป็นทุกข์ ก็ต้องใช้หลักอริยสัจ ค้นหานิโรธ ของสิ่งนั้นๆ แล้วนำมรรคมีองค์ ๘ มาพิจารณาสร้างแนวทางการแก้ปัญหา แต่ถ้าเป็นสุข ก็อาจจะต้องใช้หลัก อปาริหานิยธรรม ๗ ประการมาสร้างความเข้มแข็งยั่งยืน ควบคู่ไปกับการนำเอาหลักธรรมมีอุปการะมาก คือ สติและสัมปชัญญะ คือ ระลึกได้ถึงสิ่งนั้นๆ และตามรู้รักษาสิ่งนั้นๆไว้ให้ต่อเนื่อง หากผลั้งเผลอไปพึงระลึกใหม่ แล้วตามรู้ใหม่ จนมีความสมบูรณ์ยิ่งๆ ขึ้น

วิธีการและหรือกระบวนการใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจศึกษาประมวลข้อมูลอาจจะทำได้ในลักษณะต่างๆ เป็นต้นว่า

(๑) การสังเกตแบบร่วมกระทำ คือการเข้าร่วมกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนเพื่อดูว่าลักษณะกิจกรรมนั้นๆ เป็นอย่างไร มีความสำคัญอย่างไร ใครเป็นผู้ประกอบกิจกรรม มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตอย่างไร เป้าหมายกิจกรรมคืออะไร และเชื่อมโยงถึงชุมชนอย่างไร

(๒) การสัมภาษณ์ คือการพูดคุย สอบถามเรื่องราวต่างๆ โดยการวางแผนไว้ล่วงหน้า เช่น วางแผนเริ่มสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนก่อน จากนั้นจึงสัมภาษณ์ตามลำดับความสำคัญจนถึงลูกบ้านทั่วไป

(๓) การสนทนาปราศรัย คือการนั่งลงสนทนาเรื่องต่างๆ อย่างลึกซึ้ง โดยค่อยๆ พูดค่อยๆ ถาม สร้างบรรยากาศความเป็นกันเองให้เกิดขึ้น เพื่อให้คู่สนทนาเกิดความไว้วางใจเพียงพอที่จะเล่าข้อเท็จจริงและความคิดเห็นที่เป็นข้อเสนอแนะต่างๆ ออกมา

(๔) การใช้แบบสอบถาม คือสนทนาแบบตอบแบบสอบถามเป็นข้อในเรื่องต่างๆ ที่ต้องการรู้ โดยกำหนดแนวคำถามไว้ล่วงหน้า ซึ่งอาจจะสอบถามทุกคน ทุกครอบครัว หรือสุ่มตัวอย่างก็ได้

(๕) การใช้ผัสสะทางกาย โดยใช้ตาหูจมูกลิ้นเปนเครื่องมือขยายผล ประมวลข้อมูลในลักษณะต่างๆ เช่น การวัด การจับต้อง การวาด การสัมผัส อาการเย็นร้อนอ่อนแข็งหย่อนตึง การเดิน การยืน การนั่ง

การนอน เป็นต้น โดยการนำเครื่องช่วยอื่นๆ มาใช้ เช่น ใช้แว่นขยาย ใช้ตลับเมตร ใช้ไม้บรรทัด ใช้เครื่องวัดอุณหภูมิ ฯลฯ จะทำให้ได้ข้อมูลที่นำไปสร้างเป็นความรู้เกี่ยวกับลักษณะของสิ่งนั้นๆ ได้อย่างตรงไปตรงมา แม่นยำสามารถสรุปเป็นความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อควรระวังในการสร้างความรู้ความเข้าใจ คือไม่ควรนำเอาคุณลักษณะของวัฒนธรรมอื่นมาเปรียบเทียบ ตีความคุณลักษณะวัฒนธรรมของชุมชนที่ศึกษา โดยปราศจากการประมวลข้อมูลของพื้นที่มาวิเคราะห์ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนย่อมมีความเกี่ยวเนื่องและกลมกลืนกับธรรมชาติแตกต่างกัน

วิธีการศึกษาวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ สามารถนำมาใช้ศึกษาภูมิปัญญาในที่นี้ได้ ด้วยเหตุผลที่ว่าภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นองค์ประกอบหนึ่งของวัฒนธรรมพื้นบ้าน ตามนิยามที่เอี่ยม ทองดี กล่าวไว้ในรายงานการวิจัยเรื่อง"มรดกธรรมชาติกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน" (ควาย ข้าว พระ ผี พิธีกรรม: อ้างแล้ว หน้า๙๒-๙๓) ว่า "ภูมิปัญญาพื้นบ้าน พัฒนาการมาจากวัฒนธรรมพิ้นบ้าน วัฒนธรรมพราหมณ์ วัฒนธรรมพุทธ ซึ่งหมายถึงความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความเห็น ค่านิยม ความสามารถ ความฉลาดไหวพริบ ที่ได้สร้างสรรค์ เลือกสรรค์ สั่งสม ปรับบรุงแก้ไขและพัฒนาให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมต่อเนื่องสืบมาจากอดีต ....

นอกจากนี้ ยังมีวิธีการอื่นๆ ที่อาจจะไม่ใช่เป็นวิธีการวิจัยในลักษณะดังกล่าวข้างต้น เช่น การศึกษาสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพิ้นบ้านโดยการสืบค้นจากเอกสาร หรือโดยการศึกษาค้นคว้าจากตำรา บันทึก ใบลาน สมุดข่อย ฯลฯ ซึ่งเป็นความรู้เดิมที่มีผู้บันทึกไว้แล้ว โดยนำมาสืบค้นเพื่อสร้างสรรค์หรือเผยแพร่ หรืออาจจะศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน จากประสบการณ์หรือความรู้ความเชี่ยวชาญในบุคคลหรือในกลุ่มองค์กร โดยกระบวนการต่างๆ เช่น กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น กระบวนการจัดการความรู้ เป็นต้น เพื่อนำมาสร้างความรู้ที่เป็นแนวทางในการพัฒนาได้

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้นำเอาแนวคิด หลักการและวิธีการต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น มาใช้เป็นเครื่องมือในการประมวลข้อมุลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในลักษณะการบูรณาการหลักการ แนวคิดต่างๆ เหล่านั้นไว้ด้วยกัน แล้วนำมาใช้ตามบริบทต่างๆ ที่เหมาะสม

๕) การวิเคราะห์

แนวคิดสำคัญในการวิเคราะห์ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เผยแพร่อยู่ทั่วไปมีอยู่หลากหลาย ส่วนที่จะนำมาใช้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเป็นแกนหลักครั้งนี้ ได้แก่ แนวคิดวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม ....ทั้งนี้เพื่อจะได้เชื่อมร้อยภูมิปัญญาพื้นบ้านให้เห็นอดีต ปัจจุบัน และแนวโน้มที่จะเป็นในอนาคต โดยนำมาใช้บูรณาการกับหลักอนิจจังในสามัญลักษณะหรือหลักไตรลักษณ์ในพุทธศาสนา และหลักการทฤษฎีความขัดแย้งมายืนยัน ค้นหาโครงสร้างหรือองค์ประกอบ ระบบ กลไก และบทบาทหน้าที่ของภูมิปัญญาพื้นบ้านให้ครอบคลุมทั่วถึง

หลักวิวัฒนาการที่เอ็ดวาร์ด บี ไทเลอร์(Edward B Tylor(๑๘๓๒-๑๙๑๗ อ้างใน Anthropology : The Study of Man. E.Adamson Hoebel.๑๙๖๖) กล่าวไว้ว่า สรรพสิ่งทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตมาจากการรวมตัวขึ้น(Integrations)ในเบื้องต้น เช่น ชีวิตเกิดจากการรวมตัวของสสารและพลังงานที่ปรากฏอยู่ในรูปของปรมาณู เมื่อเกิดขึ้นแล้วจึงได้แบ่งแยก(Differentiation)หรือวิวัฒนาการไปในท่ามกลาง คือ ค่อยๆ

กลายรูป กลายพันธุ์ไปในลักษณะต่างๆ จนลงตัว เกิดอัตลักษณ์(Identities)ของสิ่งนั้นๆ ที่สามารถกำหนดหรือนิยัติ(Determination) เป็นลักษณะพื้นฐานให้เป็นต้นทุนในการที่จะพัฒนาการในลำดับชั้นต่อๆไปหรือในชั้นที่สูงขึ้นๆ ของสิ่งนั้นๆ เช่น การรวมตัวกันขึ้นของสิ่งมีชีวิตเซลล์เดียว เป็นสิ่งมีชีวิตเซลล์ซ้อน และซับซ้อนยิ่งๆขึ้นจนกลายเป็นพืช เป็นสัตว์ในไฟลัม(Phylum)และสปีชี(Specie)ต่างๆ

"ความไม่คงที่หรือความไม่คงเดิม" ตามหลักวิวัฒนาการดังกล่าว คือ "ความไม่เที่ยงของสรรพสิ่ง ทั้งรูปธรรมและนามธรรม" ตามหลักการพุทธศาสนา นั่นคือ.....

หลักสามัญลักษณะหรือหลักไตรลักษณ์ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.นวโกวาท,๒๕๑๖ หน้า๓๓) คือ ลักษณะที่เสมอกันแก่สังขารทั้งปวง เรียกสามัญลักษณะ ไตรลักษณ์ก็เรียก แจกเป็น ๓ อย่าง คือ อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ อนัตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน "ความไม่คงที่หรือความไม่คงเดิมเป็นความไม่เที่ยงของสรรพสิ่งทั้งรูปธรรมและนามธรรม" น่าจะเป็นนิยามที่เข้าใจได้ง่ายที่สุดของคำว่า"อนิจจตาหรืออนิจจัง" เหตุเพราะว่า สรรพสิ่งทั้งรูปธรรมและนามธรรม มีการเกิดขึ้นในเบื้องต้น เจริญเติบโตหรือพัฒนาการไปในท่ามกลาง และแตกสลายย่อยยับกลับสู่สถานเดิมในที่สุด

หลักอนิจตาดังกล่าว สอดคล้องกับหลักวิพากษ์วิธี(Dialectic Method) ที่จำแนกการไม่คงที่ในสรรพสิ่งว่า เริ่มต้นด้วยบทตั้ง (thesis) คือ เกิดขึ้น ตั้งขึ้น ก่อขึ้นในเบื้องต้น จากนั้นจึงค่อยมีบทแย้ง(antithesis) หรือมีสิ่งที่มาตอบโต้ วิพากษ์วิจารณ์ เพื่อสร้างสรรค์หรือพิสูจน์สิ่งที่เกิดขึ้นแล้วนั้นให้พัฒนาเปลี่ยนแปลงเติบโตเข้มแข็ง มั่นคงขึ้น หรือไม่ก็คลี่คลายไปจากเดิม จนกระทั่งได้บทสรุป(synthesis)ในเบื้องปลายว่า ลักษณะที่แท้จริงของสิ่งนั้นควรเป็นอย่างไร

หลักวิวัฒนาการ หลักอนิจจตาและหลักวิพากษ์วิธี ดังกล่าวข้างต้นนี้ ได้นำมาใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ในโครงการศึกษา ครั้งนี้ และสามารถสรุปลงในตารางได้ดังต่อไปนี้

ตารางแผนภูมิที่ ๔ แสดงนิยามและความหมายของการเปลี่ยนแปลงตามหลักการต่างๆ

ลักษณะ / หลักการ	๑ เบื้องต้น	๒ ท่ามกลาง	๓ ที่สุด	๔ เริ่มต้นขั้น๑ใหม่[1]
พุทธศาสนา	เกิดขึ้นเบื้องต้น	ไม่คงที่ในท่ามกลาง	แตกสลายในที่สุด	เกิดขึ้น(ใหม่)
วิพากษ์วิธี	บทตั้ง(thesis)	บทแย้ง(antithesis)	บทสรุป(synthesis)	บทตั้ง(ใหม่)
วิวัฒนาการ	รวมตัวขึ้นเบื้องต้น (Integrations)	แบ่งแยก (Differentiation)	กำหนดหรือนิยัติ (Determination)	รวมตัว(ใหม่)

ตารางนี้สร้างจากบทสรุปของแนวคิดต่างๆ ที่กล่าวแล้วข้างต้น

[1] การกลับไปเริ่มต้นในขั้น ๑ ใหม่ นั้น เกิดขึ้นได้ ๓ แนวทางคือ (๑)เกิดขึ้นในลำดับชั้นเดิมที่ซับซ้อนเหมือนเดิม (๒) เกิดขึ้นในลำดับชั้นต่ำกว่าเดิมหรือซับซ้อนน้อยกว่าเดิม (๓) เกิดขึ้นในลำดับชั้นสูงกว่าเดิมหรือซับซ้อนมากกว่าเดิม ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้ทั้ง ๓ แนวทางหรือเกิดขึ้นแนวทางใดแนวทางหนึ่งก็ได้

นอกจากหลักการดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังมีหลักการความต้องการของมนุษย์ที่มาสโลว์ นักจิตวิทยา กล่าวไว้ว่า มนุษย์มีความจำเป็นและหรือความต้องการ ๕ ประการ คือ ความจำเป็นและหรือความต้องการในปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐาน ความจำเป็นและหรือความต้องการในความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความจำเป็นและหรือความต้องการในความรัก ความสามัคคี ความเข้มแข็งของครอบครัวและสังคม ความจำเป็นและหรือความต้องการในความมีชื่อเสียง เกียรติยศ ศักดิ์ศรีในอัตลักษณ์ ความจำเป็นและหรือความต้องการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อของตนๆ ซึ่งหลักการดังกล่าวนี้ สามารถนำมาวิเคราะห์ค้นหาคุณค่าของภูมิปัญญาพื้นบ้านประเภทต่างๆ ที่ชุมชนได้นำมาใช้ว่าสามารถใช้สร้างคุณค่าเพื่อเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการดังกล่าวในการดำรงชีพได้ในลักษณะอย่างไร

หลักการดังกล่าวนี้ ถือเป็นแนวคิดอีกประการหนึ่งที่นำมาใช้วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ ความคิด/จินตนาการ ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็น ความสามารถ และความฉลาดไหวพริบ แต่ละประการหรือแต่ละกลุ่มหรือแต่ละชุด ที่เกิดขึ้นดำรงอยู่ในปัจจุบัน มีลักษณะเป็นอย่างไร ? วิวัฒนาการหรือ ความเป็นมาอย่างไร ? ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น? หากจะแก้ไขพัฒนา หรือถ้าเป็นสิ่งที่ดีอยู่แล้วจะนำไปใช้ประโยชน์และเผยแพร่ ต้องทำอย่างไรบ้าง ? หรือถ้าจะอนุรักษ์ ฟื้นฟู ปรับปรุง ต้องทำอย่างไร เป็นต้น โดยหวังว่าจะได้ความรู้และองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการศึกษาครั้งนี้สอดคล้องกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างชุดความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านอันเป็นรากฐานการใช้ชีวิตอยู่กับป่ามาแต่โบราณเกิดขึ้นเป็นรูปธรรมที่สามารถอธิบายให้เห็นคนรุ่นปัจจุบันได้คุณค่าพลังและความสุขที่เคยมีสืบมาถึงปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

๖) **การใช้ประโยชน์**

แนวคิด หลักการ เกี่ยวกับการนำความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้เป็นเครื่องมือหลักนำชีวิตเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการได้อย่างพอเพียงนั้น....มีคำปรารภเกี่ยวกับเรื่องนี้ในหนังสือ สู่โฉมหน้าใหม่ของวัฒนธรรมกับการพัฒนา(คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ,สำนักงาน.๒๕๓๒;บทนำ)ว่า ประเทศไทยเพิ่งจะตื่นตัวให้ความสำคัญในการใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องมือพัฒนาประเทศ เพิ่งมีความเด่นชัดเมื่อประมาณช่วงแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ ในยุคการเมืองนำหน้าการทหารตามนโยบาย ๖๖/๒๓ ก่อนหน้านี้ การพัฒนาด้านต่างๆได้ถือเอาภูมิปัญญาจากส่วนกลางเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากการดำเนินงานพัฒนาชนกลุ่มน้อยในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๙๙-๒๕๒๓ (หลังออกคำสั่งกระทรวงมหาดไทย ที่ ๖๕๓/๒๔๙๙ ลงวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๔๙๙ จนถึงคำสั่งรัฐบาลตามนโยบาย ๖๖/๒๓) ที่มุ่งมั่นจะเปลี่ยนแปลงชนกลุ่มน้อยโดยใช้วัฒนธรรมของชนกลุ่มใหญ่เป็นเครื่องมือ เช่น การเรียนการสอนเด็กนักเรียนชนกลุ่มน้อย ได้บังคับใช้แบบเรียนเหมือนกับเด็กนักเรียนทั่วไป ทั้งๆ ที่เขาเหล่านั้นมีภาษาและวัฒนธรรมแตกต่างกัน ข้าราชการและนักพัฒนาเข้าสู่หมู่บ้านก็พยายามนำวัฒนธรรมชนกลุ่มใหญ่ไปเผยแพร่ให้ชนกลุ่มน้อยและมีทีท่าดูถูกเหยียดหยามวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย ในลักษณะ“เป็นผู้ด้อยความเจริญ” สถานการณ์ดังกล่าวนี้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปหลังจากรัฐบาลได้ประกาศนโยบาย ๖๖/๒๓ ออกใช้ ทำให้การใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นเครื่องมือพัฒนา

ประเทศได้แพร่หลายสืบมาถึงปัจจุบัน ประกอบกับช่วงเวลา ๓-๔ ปีที่ผ่านมานี้ทั่วโลกได้เล็งเห็นความสำคัญของการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเพื่อการพัฒนา เช่น องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ประกาศให้ทศวรรษนี้ (๒๕๓๑-๒๕๔๐) เป็นทศวรรษโลก แห่งการพัฒนาวัฒนธรรม ประเทศไทยจึงได้ตื่นตัวเกี่ยวกับการใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือพัฒนาและการพัฒนาตัววัฒนธรรมให้เจริญมากขึ้น

องค์ประกอบในการใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

รายงานการศึกษา การใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือพัฒนาชนบท โดยเอี่ยม ทองดี(วารสารภาษาและวัฒนธรรม ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑,๒๕๓๓ หน้า ๑-๑๓) ได้นำเสนอหลักการใช้วัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ ๔ ประการ คือ ๑) ตัววัฒนธรรมหรือภูมิปัญญา ๒) ผู้ใช้ ๓) กระบวนการนำไปใช้ ๔) เป้าหมายการใช้ ดังรายละเอียดต่อไป

ประการแรก ตัววัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการพัฒนาชนบทต้องเป็นวัฒนธรรมภายในชุมชนหรือวัฒนธรรมของชุมชนที่ต้องการจะพัฒนานั้นๆ โดยส่วนที่จะเลือกมาใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาต้องคงลักษณะสำคัญๆ ไว้ในปัจจุบัน คือ

(๑) บทบาท หน้าที่ โครงสร้าง เป็นสิ่งที่ยังคงรับใช้ชุมชนนั้นอยู่ในปัจจุบันหรือหากจะต้องฟื้นฟูปรับปรุงบ้าง ยังคงสร้างความเข้าใจร่วมกัน ให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชนนั้นๆ ได้ไม่ยากนัก

(๒) ต้องเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ชุมชนนั้นๆ เนื่องจากวัฒนธรรมสามารถมองได้ในลักษณะที่ต่างกัน คือ วัฒนธรรมอย่างหนึ่งในชุมชนหนึ่ง เป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ชุมชนนั้นท้องถิ่นนั้น แต่ไม่สร้างสรรค์ในอีกชุมชนหนึ่งท้องถิ่นหนึ่ง เช่น ประเพณีการต้มเหล้าของชาวไทยภูเขาถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นและสร้างสรรค์ในวัฒนธรรมของเขา แต่การต้มเหล้าไม่เป็นสิ่งสร้างสรรค์ในวัฒนธรรมชาวไทยพุทธ เพราะเหล้าเป็นอบายมุข ดังนั้น วัฒนธรรมที่เลือกมาใช้ต้องเป็นสิ่งสร้างสรรค์ชุมชนนั้นๆ แม้ว่าจะไม่สร้างสรรค์ ในสังคมอื่นก็ไม่เป็นไร สำคัญต้องนำไปใช้อย่างสร้างสรรค์ เป็นไปตามธรรมชาติ อย่าใช้จนเกินพอดี จนกลายเป็นอันตรายหรือผิดศีลธรรม จริยธรรมอันดีงามของปวงชน

(๓) ต้องเป็นสิ่งที่สามารถเชื่อมโยงอดีต ปัจจุบัน และอนาคตของชุมชนได้ คือ ต้องเป็นสิ่งที่สามารถอธิบายคุณค่า ความสำคัญ ความจำเป็น ความยิ่งใหญ่ของชุมชนที่ผ่านมาได้อย่างน่าภูมิใจ และสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตนั้นได้บันดาลให้ชุมชนปัจจุบันเกิดขึ้นตั้งอยู่ได้อย่างสมศักดิ์ศรี ยิ่งใหญ่ น่าภูมิใจไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าวัฒนธรรมของกลุ่มชนอื่นๆหากได้ฟื้นฟูอนรักษ์ขึ้นในปัจจุบัน จะเป็นสะพานสู่อุดมคติหรือเป้าหมายปลายทางของชีวิตในอนาคตได้อย่างสมบูรณ์

(๔) ต้องเป็นสิ่งที่สามารถนำมาใช้ได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เพราะธรรมชาติของวัฒนธรรมย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา บางสิ่งบางอย่างเมื่อเปลี่ยนแปลงแล้ว มีความพร้อม มีความแข็งแกร่ง มีความสำคัญต่อชุมชนมากขึ้น แต่บางสิ่งบางอย่างต้องสูญเสียความสำคัญ สูญเสียแก่นสาร จนค้นหาบทบาทหน้าที่และโครงสร้างไม่พบ ชาวชุมชนไม่สามารถบอกได้หากเลือกสิ่งเช่นนี้มาใช้จะเสียเวลาใน

การฟื้นฟูและเสี่ยงต่อการสูญเปล่าหรือไม่ เพราะไม่แน่ว่าชุมชนจะยอมรับหรือไม่ ดังนั้นจึงควรเลือกเอาสิ่งที่สามารถนำไปใช้ได้อย่างรวดเร็ว ไม่เสี่ยงต่อความล้มเหลว

ประการที่สอง ผู้ใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือ ในที่นี้หมายถึง “นักพัฒนา” หรือแกนนำในการพัฒนา บุคคลเหล่านี้ส่วยใหญ่มาจากวัฒนธรรมที่แตกต่างจากวัฒนธรรมของชุมชนที่จะพัฒนา ต่างคนต่างพกพาเอาวัฒนธรรมของตนเองเข้ามา เช่น บุคลิกลักษณะนิสัยใจคอ ความรู้ ความคิด เจตคติ ความอดทน แบบแผน การประพฤติปฏิบัติ อุดมการณ์ นอกจากนี้ยังมีเป้าหมาย ความตั้งใจจริง และคุณธรรมที่แตกต่างกัน สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นตัวแปรสำคัญที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อการนำวัฒนธรรมไปใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาเป็นอย่างยิ่ง เช่น ถ้านักพัฒนามีบุคลิกภาพ นิสัยใจคอ มนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความเสียสละ มีความจริงใจต่อชุมชน และรู้จักกาลเทศะ ย่อมจะส่งเสริมให้การนำเอาวัฒนธรรมไปใช้พัฒนาบรรลุเป้าหมายได้ดีกว่าผู้ขาดสิ่งเหล่านี้

นอกจากนี้ บทบาทของนักพัฒนาต้องมีลักษณะสร้างสรรค์ชุมชนให้สอดคล้องกับเป้าหมายที่กำหนด เช่น เป้าหมายต้องการให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและสังคมได้ บทบาทนักพัฒนาจึงควรเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาให้มากที่สุดทุกขั้นตอน นักพัฒนาไม่ควรไปก้าวก่าย หรือชี้นำจนทำให้ชุมชนขาดความเชื่อมั่น ขาดความสำนึกรับผิดชอบ ดังนั้น นักพัฒนาจึงควรกระทำในสิ่งที่สร้างสรรค์สิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้น คอยเป็นกำลังใจ ส่งเสริมสนับสนุน ไว้วางใจในชุมชนอย่างจริงใจ

ประการที่สาม กระบวนการนำไปใช้ หมายถึงการวางแผน กำหนดขั้นตอน การบริหารการจัดการ การแสวงหาพลังสนับสนุนทั้งในรูปของเงินทุนและวัตถุตลอดถึงกำลังความคิดและความร่วมมือ กระบวนการนำไปใช้ที่ดี ต้องวางแผนและกำหนดขั้นตอนไว้อย่างรอบคอบรัดกุม ตามลำดับความสำคัญและความจำเป็น เพื่อให้ผลแต่ละขั้นตอนเกิดขึ้นเป็นไปตามที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประการสุดท้าย เป้าหมาย ในที่นี้หมายถึง การเข้าไปเพื่อพัฒนาชุมชนด้านใดด้านหนึ่งที่กำหนดไว้แน่นอน เป้าหมายที่ดีไม่สร้างความแตกแยกให้เกิดแก่ชุมชน เป้าหมายที่ดีต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิต อุดมการณ์ ความคาดหวัง และสภาพความเป็นจริงของธรรมชาติแวดล้อม ตลอดถึงทรัพยากรของชุมชน ซึ่งเป้าหมายดังกล่าวต้องกำหนดไว้อย่างชัดเจน โดยชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้น

องค์ประกอบทั้งสี่ประการนี้ เป็นสิ่งสำคัญสำหรับการใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ประกอบที่เป็น “ผู้ใช้วัฒนธรรม” ซึ่งในที่นี้หมายถึง “นักพัฒนา” มีความสำคัญมาก เนื่องจากถ้านักพัฒนาขาดความเสียสละ ไม่มีความจริงใจต่อชุมชนและขาดความพร้อมเสียแล้ว ไม่ว่าตัววัฒนธรรมและกระบวนการใช้จะมีประสิทธิภาพสูงเพียงใดก็ไม่สามารถจะบรรลุเป้าหมายตามวัตถุประสงค์ได้

วิธีการ ใช้ประโยชน์

การใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือเพื่อพัฒนาชนบท มิได้มีเป้าหมายอยู่เพียงการเข้าไปรู้จักสนิทสนมกินอยู่ หลับนอน ในชุมชนเท่านั้น หากแต่มีเป้าหมายที่กำหนดไว้แน่นอน ดังนั้น การที่จะใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือเพื่อให้บรรลุเป้าหมายได้ต้องมีวิธีการใช้ที่แน่นอนและดำเนินการเป็นไปตามขั้นตอน คือ

๑) ต้องรู้และเข้าใจวัฒนธรรมที่จะนำไปใช้เป็นเครื่องมือให้ถ่องแท้ เช่น ต้องเข้าใจโครงสร้าง บทบาท หน้าที่ ความสำคัญ ความสัมพันธ์กับส่วนอื่นๆ การเปลี่ยนแปลง และวิวัฒนาการของสิ่งนั้นๆ อย่างถ่องแท้ สามารถเข้าใจความเป็นมา รู้ซึ้งถึงสภาพปัจจุบัน และเข้าใจความคาดหวังของสิ่งที่นำมาใช้เป็นเครื่องมือเป็นอย่างดี

๒) การเลือกวัฒนธรรมเพื่อนำไปใช้ เมื่อรู้และเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนอย่างถ่องแท้แล้ว จึงจำเป็นต้องเลือกเอาวัฒนธรรมจากชุมชนมาใช้เป็นเครื่องมือตามที่ได้วิเคราะห์แล้วว่า มีความเหมาะสมเข้ากันได้กับผู้ใช้ และคาดว่าจะนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ได้แน่นอน โดยควรเลือกตามขั้นตอนดังนี้

(๑) เลือกวัฒนธรรมที่สามารถนำไปสู่เป้าหมายได้โดยตรง เช่น ถ้าต้องการพัฒนาจิตใจ วัฒนธรรมที่ควรเลือกมาใช้ คือ ส่วนที่เกี่ยวกับระบบความเชื่อ ลัทธิประเพณี พิธีกรรม โดยเลือกสิ่งเหล่านี้มาใช้เป็นเครื่องมือหลักในการพัฒนาโดยตรง

(๒) เลือกวัฒนธรรมที่สามารถนำไปสู่เป้าหมายได้โดยอ้อมมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้บรรลุเป้าหมายได้รวดเร็วยิ่งขึ้น เช่น เมื่อต้องการพัฒนาจิตใจก็ควรเลือกเอาวัฒนธรรมในการทำมาหากิน หรือวัฒนธรรมที่จำเป็นในการดำรงชีพเกี่ยวกับปัจจุบัน มาใช้เสริมแรงการใช้วัฒนธรรมโดยตรงอีกแรงหนึ่ง

(๓) การเลือกวัฒนธรรมโดยตรงและโดยอ้อม ควรเลือกวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และต้องเป็นวัฒนธรรมที่ยังรับใช้ชีวิตในชุมชน ตลอดถึงสอดคล้องกับธรรมชาติแวดล้อมและทรัพยากรของชุมชนนั้นๆ

๓) ขั้นเตรียมตัววัฒนธรรมที่เลือกแล้วเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ วัฒนธรรมชุมชนที่เลือกเป็นเครื่องมือแล้ว อาจจะดำรงอยู่ในรูปลักษณ์ที่แตกต่างกัน บางอย่างเป็นสัญลักษณ์ บางอย่างเป็นวัตถุ บางอย่างเป็นนามธรรม ที่ซึ่งได้ผ่านการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงจากชุมชนมานานแล้ว ดังนั้น ก่อนนำไปใช้จึงต้องเตรียมตัววัฒนธรรมที่เลือกมานั้น ให้มีความพร้อมให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ตามแนวทางดังนี้

(๑) เตรียมความพร้อมของตัววัฒนธรรม ได้แก่ การวิเคราะห์องค์ประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรมที่นำไปใช้เป็นเครื่องมือ ทั้งที่นำไปสู่เป้าหมายโดยตรงและโดยอ้อมให้เข้าใจอย่างถ่องแท้และจัดลำดับความสำคัญ พร้อมขั้นตอนการนำไปใช้ให้ชัดเจน ตรวจสอบองค์ประกอบต่างๆ ว่ามีความพร้อมมากน้อยเพียงใด ส่วนใดที่ยังไม่พร้อมต้องปรับปรุงแก้ไข เช่น อาจจะต้องส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรมบางอย่างขึ้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าสิ่งนั้นๆ มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชุมชนหรืออาจจะสร้างความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของวัฒนธรรมนั้นๆ ให้ชุมชนได้รู้ได้เข้าใจ

(๒) เตรียมความพร้อมของชุมชน ได้แก่ การเตรียมชุมชนให้เกิดความพร้อมที่จะนำเอาวัฒนธรรมนั้นๆ มาเป็นเครื่องมือ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งขั้นแรกควรสร้างแรงจูงใจให้ชุมชนเกิดความต้องการโดยการผ่อนคลายสถานการณ์ต่างๆ ที่เป็นอยู่ หรือสร้างสถานการณ์ให้ขัดแย้งกับที่เป็นอยู่ จากนั้น

จึงสร้างความรู้ความเข้าใจความสำนึก ความเสียดายความหวงแหน ในคุณค่าของวัฒนธรรมนั้น ในขั้นต่อมาจึงสร้างแนวทางความเป็นไปได้ หรือทางออกของสถานการณ์ ให้ชาวบ้านเกิดความหวังเกิดแนวคิด เกิดความต้องการที่จะนำวัฒนธรรมนั้นๆ มาใช้การเตรียมความพร้อมของชุมชน อาจจะเริ่มเตรียมพร้อมจากระดับผู้นำชุมชนลงสู่สมาชิกในชุมชน หรือเตรียมจากสมาชิกในชุมชนขึ้นสู่ผู้นำก็ได้หรืออาจจะเตรียมไปพร้อมๆ กันก็ได้

(๓) วางแผนการนำไปใช้ ได้แก่ การกำหนดแผนและขั้นตอนการนำวัฒนธรรมไปใช้และเตรียมองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ให้เกิดความพร้อม ทั้งนี้ แผนและขั้นตอนที่กำหนดขึ้นต้องนำไปสู่เป้าหมายได้ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม สิ่งสำคัญที่จะต้องคำนึง คือ ต้องวางแผนและขั้นตอนให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมให้มากที่สุดเพื่อให้ชาวบ้านนำชุมชนไปสู่ภาวะการพึ่งตนเอง หรือความเป็นตัวของตัวเองให้มากที่สุด

(๔) การทดลองใช้ คือ นำวัฒนธรรมที่เลือกเป็นเครื่องมือ ซึ่งมีอยู่แล้วในชุมชนมาทดลองใช้ตามแผนและขั้นตอนที่กำหนดไว้ การทดลองควรทำในสถานการณ์ที่เป็นจริง มีการปฏิบัติตามแผนและขั้นตอนอย่างจริงจัง ข้อจำกัดคือต้องกำหนดระยะเวลาที่แน่นอน และอาจต้องจำกัดกลุ่มเป้าหมายที่ทดลองด้วย ทั้งนี้เพื่อป้องกันชาวบ้านเข้าใจผิดในกรณีที่ต้องแก้ไขปรับปรุงอันจะเป็นอุปสรรคเมื่อนำมาใช้จริง การทดลองใช้ จะช่วยให้เป้าหมายที่กำหนดไว้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ เพราะได้รู้ว่าวัฒนธรรมที่เลือกใช้เป็นเครื่องมือนั้น ควรปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างไร จึงจะทำให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

(๕) การปรับปรุงแก้ไข หลังจากการประเมินผลการทดลองใช้แล้วต้องนำผลมาปรับปรุงแก้ไขส่วนที่ยังบกพร่องให้มีความพร้อมมากขึ้นก่อนนำไปใช้จริงหรือก่อนการส่งเสริมให้ใช้อย่างถาวร

๔) การนำวัฒนธรรมไปใช้เป็นเครื่องมือ

หมายถึง การปฏิบัติการตามแผนที่วางไว้ในรูปแบบและกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้ดังนี้

(๑) การนำวัฒนธรรมไปใช้เป็นเครื่องมือในรูปแบบการพัฒนาหรือการอนุรักษ์ตัววัฒนธรรม คือมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาหรืออนุรักษ์วัฒนธรรมให้สามารถคงอยู่หรือให้สามารถรับใช้ชีวิตในชุมชนหรือให้หน้าที่บทบาทโครงสร้างของวัฒนธรรมนั้น มีความแข็งแกร่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชนสืบต่อไป เช่น รณรงค์ฟื้นฟูประเพณีพิธีกรรมพื้นบ้าน ฟื้นฟูการใช้ชีวิตและการทำมาหากินแบบพื้นบ้าน เช่น การใช้วัวควายไถนา การใช้ปุ๋ยคอก หรือส่งเสริมให้คนมีคุณธรรมมีความกตัญญูกตเวที โดยการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมขึ้น เช่น จัดรดน้ำดำหัว จัดงานวันแม่ วันพ่อ วันครอบครัว ฯลฯ โดยปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ทุกขั้นตอน

(๒) การนำวัฒนธรรมไปใช้เป็นเครื่องมือในรูปแบบหวังประโยชน์เฉพาะอย่างตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ คือนำวัฒนธรรมไปใช้เป็นสื่อหรือเป็นเครื่องมือให้บรรลุเป้าหมายตามความต้องการ เช่น นำประเพณีทอดผ้าป่ามาใช้เพื่อรวบรวมข้าวเปลือกเป็นทุนจัดตั้งธนาคารข้าว หรือนำประเพณีทอดผ้าป่ามาใช้เพื่อรวบรวมวัวควายเป็นทุนจัดตั้งธนาคารวัวควายขึ้น หรืออาศัยลักษณะความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความมีน้ำใจความเกรงใจของคนในหมู่บ้าน เป็นเครื่องมือระดมทุนจัดตั้งสหกรณ์ร้านค้า หรือใช้ประเพณีทอดกฐินเป็นเครื่องมือ

สร้างความนิยมให้แก่ตัวเองอย่างที่ผู้สมัครรับเลือกตั้งสมาชิกสภาทั้งส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นนิยมใช้มากในปัจจุบัน

(๓) การนำวัฒธรรมไปใช้เป็นเครื่องมือในรูปแบบการพิทักษ์คุณค่าความดีงามทางจริยธรรมและวัฒนธรรมของสังคม เพื่อแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ ความเป็นสัตว์ประเสริฐ เพื่อเป็นเกราะเป็นปราการให้สังคมนั้นๆ เกิดความมั่นคงปลอดภัย มีสันติภาพ มีความร่มเย็นเป็นสุขตามอุดมคติหรือตามเป้าหมายสูงสุดของสังคมนั้นๆ เช่น ใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านแบบตะวันออกที่ตั้งอยู่บนฐานของระบบจิตใจ ยกย่องคุณธรรมน้ำใจเหนือสิ่งอื่นใด เป็นปราการป้องกันการครอบงำของวัฒนธรรมที่ตั้งอยู่บนฐานของระบบมูลค่าซึ่งยกย่องบูชาผลประโยชน์ที่มีค่าเป็นเงินทองหรืออำนาจเป็นสำคัญ เพื่อปกป้องมิให้ความโลภในผลประโยชน์หรือเงินทองครอบงำจิตใจจนลืมคุณค่าความเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดรบราฆ่าฟัน พ่อแม่ฆ่าลูก ลูกฆ่าพ่อแม่ พี่น้องฆ่ากันเองด้วยสาเหตุเรื่องมรดกหรือเรื่องเงินทอง ดังที่เริ่มเกิดมีมากขึ้นในปัจจุบัน

การนำวัฒนธรรมไปใช้เป็นเครื่องมือจะใช้ในรูปแบบใดเพื่อเป้าหมายใดต้องพิจารณาให้สอดคล้องกัน และต้องนำไปสู่เป้าหมายทั้งโดยตรงและโดยอ้อมได้อย่างชัดเจน

๕) การประเมินผล โดยทั่วไประบบติดตามประเมินผลมีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ การพิจารณาตามวัตถุประสงค์เป็นเกณฑ์ การกำหนดขอบเขตการติดตามผล และการรวบรวมข้อมูลรายงานผล

(๑) การพิจารณาตามวัตถุประสงค์เป็นเกณฑ์ เป็นวิธีตรวจสอบว่าการดำเนินงานและการใช้เครื่องมือที่ผ่านมาสอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือไม่ ผลที่เกิดขึ้นนำไปสู่เป้าหมายมากน้อยเพียงใด

(๒) การกำหนดขอบเขตการติดตามผล โดยทั่วไปจะติดตามประเมินผลข้อมูลและผลที่เกิดจากการนำข้อมูลเข้าไป ซึ่งหมายถึงวิธีการใช้เครื่องมือที่นำเข้าไปและผลที่เกิดจากการใช้เครื่องมือตามวิธีการนั้นๆ ดังนั้น ขอบเขตการติดตามประเมินผลที่ต้องกำหนดขึ้น คือ ผลกระทบที่เป็นปัญหาอุปสรรค ในการนำข้อมูลหรือเครื่องมือหรือวิธีการเข้าไป ผลกระทบที่เกิดจากการจัดการหรือการใช้เครื่องมือหรือข้อมูลนั้นๆ

(๓) การรวบรวมข้อมูลเพื่อรายงานผล โดยทั่วไปการรวบรวมข้อมูลเพื่อรายงานผล ใช้วิธีตอบแบบสอบถาม สัมภาษณ์ศึกษาย้อนหลัง ตรวจสอบ สร้างแบบรายงานผล และปฏิบัติการ แต่เนื่องจากการใช้วัฒนธรรมบางอย่างเป็นเครื่องมือพัฒนาชนบทต้องมีการประเมินผลโดยฉับพลัน เพื่อแก้ไข ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในทันทีทันใด ดังนั้น การรวบรวมข้อมูลจึงต้องกระทำไปพร้อมๆ กับการใช้เครื่องมือ และหลังจากนั้นก็ต้องรวบรวมข้อมูลอีกครั้งหนึ่ง

แนวทางการประเมินผล โดยทั่วไปมักดูผลกระทบที่เกิดจากการวางแผน การจัดการ การบริหาร และปัญหาอุปสรรค ตลอดถึงแนวโน้มสถานการณ์ที่เกิดขึ้นว่าจะนำไปสู่เป้าหมายได้มากน้อยเพียงใด

ประโยชน์การประเมินผลเรื่องการนำวัฒนธรรมมาใช้เป็นเครื่องมือพัฒนาชนบท (หรือประเมินผลเรื่องอื่นๆ) ทำให้ทราบถึงสถานการณ์ดำเนินงานที่ผ่านมา ทราบปัญหา ข้อบกพร่องผิดพลาด ข้อดี และเหตุผลต่างๆ ที่เกิดขึ้น เมื่อทราบแล้วสามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงปรับปรุงได้ทันท่วงที ป้องกันการสูญเปล่า

และการรั่วไหลของทรัพยากรทั้งช่วยให้ได้สถิติข้อมูลอย่างสม่ำเสมอ สิ่งสำคัญที่สุดการประเมินผลช่วยให้การตัดสินใจได้อย่างถูกต้องรวดเร็ว ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการศึกษาครั้งนี้

๒.๑.๒ แนวคิดงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

๑) ความเป็นมาและความหมาย

เอกสารเผยแพร่ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้สรุปเหตุผลและลักษณะความเป็นมาของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ไว้ว่า “หลายสิบปีที่ผ่านมา งานวิจัยในประเทศไทย มักถูกตั้งโจทย์โดยนักวิชาการ หน่วยงานต่างๆ เพียงเพื่อทดสอบทฤษฎีบางอย่าง หรือต้องการหาคำตอบบางอย่าง ที่กลุ่มคนเหล่านั้นสนใจ หรือเข้าไปทำวิจัยในท้องถิ่น เพื่อการวางแผน กำหนดนโยบายบางอย่าง เพื่อคลี่คลายปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศ แต่ก็ยังเป็นที่กังขาว่าผลงานวิจัย ได้ถูกนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ กับคนส่วนใหญ่หรือไม่ สามารถตอบคำถามในชุมชน และนำไปแก้ไขปัญหาได้จริงหรือไม่ มากน้อยเพียงใด เพราะหลายๆ ปัญหายังไม่ได้รับการแก้ไข และในบางปัญหา กลับดูเหมือนว่าจะรุนแรงมากขึ้น ทั้งนี้ อาจเนื่องมาจาก ขาดการคำนึงถึงว่า ชุมชนต้องการจะคลี่คลาย ในสิ่งที่กลุ่มคนภายนอกเข้าไปศึกษาหรือไม่ กล่าวคือ ผู้ที่เกี่ยวข้อง มักจะไม่ได้นำงานวิจัยไปใช้ หรือไม่ตอบสนองกับปัญหาของชุมชนนั่นเอง”

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงพยายามสร้างสรรค์แนวคิดใหม่ ในการสนับสนุนงานวิจัย คือ **“ไม่ว่าเรื่องอะไรก็ตาม ที่จะทำวิจัย โจทย์ควรมาจากชุมชนท้องถิ่น ทำแล้วก่อให้เกิด ความเปลี่ยนแปลงในชุมชน ทำให้คนในชุมชน ได้เรียนรู้และเก่งขึ้น”** บนฐานคิดตามความหมายการวิจัยที่ศาสตราจารย์เสน่ห์ จามริก ได้กล่าวไว้ว่า

“วิจัยที่แท้จริงนั้น จะต้องเป็นการวิจัย ที่หมายความถึงการแสวงคำตอบที่เป็นระบบเปิด .. และเรื่องของการพัฒนา จะต้องตั้งโจทย์ที่เป็นระบบเปิด เพราะฉะนั้น นอกจากเข้าใจปัญหา และมองแนวทางในการแก้ปัญหา ... เราก็มีโจทย์ ในการวิจัยนั้น ซึ่งได้ชี้ช่องทางให้เราเห็นถึง .. แนวทางการพัฒนา หมายความว่าเป็นการพัฒนาต่อไป ... เป็นการกำหนดแนวทาง การพัฒนาที่ขึ้นอยู่กับศักยภาพของท้องถิ่นโดยเฉพาะ ... การทำงานวิจัยในรูปนี้ .. เราจะต้องมองเงื่อนไข ศักยภาพ เพื่อที่จะให้ท้องถิ่น สามารถพัฒนาตัวเองต่อไปได้”

เมื่อครบรอบ ๑๐ ปีงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น รองศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา แก้วเทพ ได้ถอดความหมายของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไว้ว่า “เป็นการผสมพันธุ์ใหม่ จากต้นพันธุ์อยู่ ๓ ต้น ต้นแรกคืองานวิจัยวิชาการ ที่ต้องรักษาแก่นไว้ ....ต้นที่ ๒ คืองานพัฒนา ซึ่งเป็นงานที่มีเป้าหมายนำความรู้ไปเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นจริง นำไปแก้ปัญหาได้ ต้นที่สาม คือ วิถีชาวบ้าน ซึ่งไม่เหมือนวิถีนักวิชาการ....คิดว่างานวิจัยทั้งสามต้นนี้....มาผสมพันธุ์เป็นงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยลักษณะทั้งสามต้น จะปรากฏอยู่ในขั้นตอนของวิธีวิทยา”โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น หวังเป็นอย่างยิ่งว่า“ท้ายที่สุดแล้ว เมื่อมีงานวิจัยมีข้อมูลและประสบการณ์จากหลายๆ พื้นที่ หลายๆ ชุมชนทั่วประเทศเพียงพอ ก็คาดว่า จะสามารถนำไป

สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ เพื่อผลักดัน สู่การเปลี่ยนแปลงนโยบาย ในระดับภาค ระดับประเทศ ทำให้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นคลี่คลายในที่สุด”

๒) **หลักการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น**

หลักการสำคัญของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเน้นการสร้างกระบวนการ **“ติดอาวุธทางปัญญา”** (Empowerment) แก่ชุมชนและท้องถิ่น รวมทั้งเน้นให้ชุมชน ได้ใช้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัย หรืออีกนัยหนึ่ง เป็นกลไกหนึ่งในการสร้างบรรยากาศ **“การเรียนรู้ของทุกคน ทุกคนเรียนรู้ เรียนรู้ตลอดชีวิต เรียนรู้เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่”** ตามเจตนารมณ์ ของพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒

หลักการสำคัญอีกประการคือ เน้นการจัดการ และประสานให้เกิดความเชื่อมโยง ระหว่าง “ปัญญา” (นักวิจัย) และ “พัฒนา” (นักพัฒนา) ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับจังหวัด ระดับชาติ ที่ดำเนินงานแบบแยกส่วน ต่างคน ต่างทำอยู่ ในปัจจุบัน ดังคำขวัญ“สร้างสรรค์ปัญญา พัฒนาท้องถิ่น” เพื่อให้ “สังคมไทย ได้ใช้ความรู้และข้อมูลที่ถูกต้อง เชื่อถือได้ ในการแก้ไขปัญหา และตัดสินใจ แทนการใช้ความรู้สึก หรืออารมณ์” นำไปสู่ความสามารถ ในการแก้ปัญหา พัฒนาตนเอง และพึ่งตนเองได้ในชุมชน ท้องถิ่น ตลอดจน การพัฒนาประเทศชาติ ที่ยั่งยืนในที่สุด

๓) **กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น**

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เน้น“กระบวนการของคนในชุมชนเป็นแกนหลัก” เช่น การที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปคำตอบ และถอดบทเรียนเพื่อปรับปรุงงานต่อไป เพื่อให้ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชน เข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบ โดยมีการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง (Action Research) ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ ได้ผลงานและแก้ปัญหาของตนเองได้ดีขึ้น ยกระดับการแก้ปัญหาให้มีความน่าเชื่อถือสูงขึ้น สามารถใช้กระบวนการนี้แก้ไขปัญหาอื่นๆ ในท้องถิ่นได้ มีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุ เป็นผล

จุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เน้นที่“ผลเชิงกระบวนการ”มากกว่า“ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง ให้งานวิจัย มีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน และเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ดังนั้น งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงต้องอาศัย“เวที”(การประชุมเสวนา ถกเถียง)เป็นเครื่องมือ เพื่อให้คนในชุมชน ได้มีส่วนร่วม ทั้งกลุ่มชาวบ้าน ครู โรงเรียน เอ็นจีโอ สมาชิก อบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ ที่จะเข้ามาร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

โดยสรุป “กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงาน อย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม”หรือ“ความสงสัย”บางอย่าง สิ่งสำคัญในกระบวนการนี้คือ“คำถาม”ต้องคมชัด สามารถแยกแยะประเด็นได้ว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา“ข้อมูล”ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ“วางแผน”ทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ ระหว่างทำการ“บันทึก”มีการ“ทบทวน”ความก้าวหน้า

“วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ“ถอด”กระบวนการเรียนรู้ ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน”ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจน สามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่นๆ หรือพื้นที่อื่นๆ ต่อไป ทั้งหมดนี้กระทำโดย **“ผู้ที่สงสัย”**(คนในท้องถิ่น)นั่นเอง

วิธีการนี้ เป็นการวิจัยอีกแบบหนึ่ง ที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น มุ่งแก้ไขปัญหา ด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึก และวิเคราะห์ อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้ จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ที่จะขอตำแหน่ง ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดา ที่ชาวบ้านก็ใช้เป็นประโยชน์ ในชีวิตประจำวันได้

๔) **การสร้างความรู้ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น**

(๑) เป็นเรื่องอะไรก็ได้ โจทย์อะไรก็ได้ ที่ชุมชนหรือคนในท้องถิ่น เห็นว่ามีความสำคัญ และอยากจะค้นหาคำตอบร่วมกัน ซึ่งชุมชนในที่นี้มีความหมาย ที่หลากหลาย หมายรวมถึงกลุ่มคนในพื้นที่ ที่มีความสัมพันธ์กัน อย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ที่มีเป้าหมาย หรือดำเนินกิจกรรมบางอย่างเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์ป่า กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ หน่วยงานรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ผู้ประกอบการ ครู เด็กและเยาวชน คนชรา พระสงฆ์ ชนเผ่า

(๒) ชุมชนมีส่วนร่วม ในกระบวนการค้นหาคำตอบร่วมกัน กล่าวคือ เป็นโอกาสของชุมชนหรือคนในท้องถิ่นที่ได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ ร่วมวิเคราะห์ ร่วมตรวจสอบ และแปลความหมาย รวมทั้งร่วมคาดหวังว่า จะเกิดความเปลี่ยนแปลงภายหลังการดำเนินงานวิจัย

การมีส่วนร่วมของชุมชน ในกระบวนการวิจัยนี้มี “ความเข้มข้น” และมีบทบาทที่ต่างกัน ดังแผนภาพ ปลายด้านซ้าย เป็นการวิจัยที่คนนอก เข้าไปทำให้ทั้งหมด คนในชุมชนเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล ซึ่งจะไม่อยู่ในข่ายการสนับสนุนของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น แต่อาจจะมีฝ่ายสนับสนุนจากฝ่ายอื่นๆ หรือการวิจัยอื่นๆ เพื่อผลระดับนโยบาย หรือกฎหมาย อันอาจเป็นประโยชน์ ต่อชุมชนทางอ้อมได้

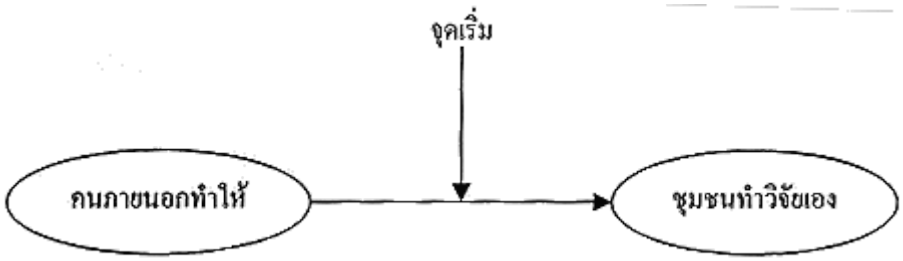

วงกลม “ชุมชนทำวิจัยเอง” ปลายด้านขวา เป็นการวิจัยที่ทำโดยคนในชุมชนทั้งหมด ชุมชนสามารถเลือกเรื่องเอง ทำเอง สรุปผลเอง และนำผลงานวิจัยมาใช้เอง ซึ่งขณะนี้ ยังมีอยู่เป็นส่วนน้อย ส่วนตรงกลาง “จุดเริ่ม” เป็นสภาพปัจจุบัน ที่ส่วนใหญ่ทีมวิจัย มักประกอบไปด้วยคนนอกและในชุมชนร่วมกัน บาง

โครงการมีความพร้อมสูง จะอยู่ใกล้ด้านขวามากขึ้น แต่ที่สำคัญคือ ไม่ว่าจะเริ่มจากจุดใด การวิจัยจะต้องทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนเคลื่อนที่ไปด้านขวามากขึ้นเรื่อยๆ หมายความว่า “กระบวนการวิจัย” ต้องเปิดโอกาสให้ชุมชน ได้เรียนรู้ และเป็นผู้ทำมากขึ้น

(๓) การดำเนินงานโครงการในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

การดำเนินงานโครงการในงานจัยเพื่อท้องถิ่นโดยทั่วไปแบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ

ระยะแรก วิจัยให้ทราบสภาพที่เป็นอยู่ ได้แก่ สภาพหรือบริบทชุมชน ภูมิปัญญาในชุมชน สภาพของปัญหานั้น ทราบสาเหตุ ปัจจัย เงื่อนไขของปัญหา เลือกทางเลือกในการแก้ไขปัญหา

ระยะที่สอง เป็นการทดลองทำ (วิจัยปฏิบัติการ) เพื่อแก้ปัญหา และวิเคราะห์ สรุปบทเรียน รวมทั้งสิ่งที่ได้เรียนรู้

(๔) ลักษณะการสร้างความรู้ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

การสร้างความรู้ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เกิดขึ้นตลอดเวลา ทั้งผลจากกระบวนการดำเนินงาน และ ผลตามวัตถุประสงค์ของโครงการ เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ของบุคคล ที่แฝงเร้นหรือฝังลึก (Tacit Knowledge) และความรู้ชัดแจ้ง ที่มีการศึกษาบันทึกไว้แล้ว (Explicit Knowledge) โดยการตกผลึกออกมาเป็น สรุป บทเรียน ผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยน สังเกต สนทนา สัมภาษณ์ จัดเวที ศึกษาดูงาน ฝึกปฏิบัติ ทดลองทำ ฯลฯ แล้วสรุปเป็นความรู้ องค์ความรู้ บทเรียน แนวคิด แนวทางการปฏิบัติ แนวทางการแก้ปัญหา แนวทางการขยายผล แนวทางการปรับเปลี่ยน แนวทางการส่งเสริม ฯลฯ ที่ซึ่งส่วนหนึ่งของความรู้ได้รับการบันทึกไว้ แต่อีกส่วนหนึ่งสมาชิกได้นำกลับไปปฏิบัติงานโดยตรง หรือใช้ประโยชน์ในกระบวนการดำเนินงานนั้นๆ ได้ทันที

(๕) ลักษณะความรู้ในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ลักษณะความรู้ในงาน**วิจัยเพื่อท้องถิ่น** มีลักษณะเป็นทั้งความรู้เดิม ความรู้จากประสบการณ์ และความรู้ใหม่ที่ได้จากการทดลอง ที่เกิดขึ้นทั้งในกระบวนการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัย ทั้งนี้ แต่ละโครงการจะมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน บางโครงการเน้นที่กระบวนการแก้ปัญหาสังคมในทุกประเด็น จึงต้องเน้นการสร้างความรู้เชิงกระบวนการ เพื่อนำมาแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ในชุมชน ความรู้จึงออกมาในลักษณะเป็นแนวคิด แนวทาง ช่องทาง ให้ชุมชนได้ใช้จัดการปัญหาต่างๆ ร่วมกัน เช่น การรวมกลุ่ม การสร้างเครือข่าย การสร้างอาชีพ เป็นต้น โดยสามารถดำเนินการได้ ไม่ต้องรอให้การดำเนินโครงการสิ้นสุดลง

ลักษณะความรู้ในโครงการ**วิจัยที่เน้นการทดลองเปรียบเทียบ และทดสอบปัจจัยต่างๆ**เน้นการสร้างความรู้เชิงวัตถุประสงค์ของกระบวนการดำเนินงาน เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงแก้ไขพัฒนากระบวนการวิจัยของโครงการ เพื่อสร้างความรู้ที่ต่อเนื่องจนครบถ้วนตามแผนการดำเนินงาน จนกระทั่งบรรยุวัตถุประสงค์ของโครงการ

ลักษณะของความรู้ในโครงการ**วิจัยเบื้องต้น** เน้นการสร้างความรู้เพื่อการพัฒนาโจทย์วิจัย และรวบรวมความรู้ในการเตรียมชุมชน เตรียมทีมวิจัยชาวบ้าน โดยนำความรู้มาวางแผน และแก้ปัญหาและ

พัฒนาโครงการไปสู่งานวิจัยเต็มรูปแบบต่อไป เช่น การถอดความรู้ที่เคยมีมาแล้วว่า ทำไมจึงสำเร็จ หรือทำไมจึงล้มเหลว เป็นต้น

ลักษณะของความรู้ในโครงการวิจัยที่เน้นการถอดความรู้ และรวบรวมองค์ความรู้ จากการทำงานพัฒนาของชุมชน งานวิจัยลักษณะนี้จะเน้นความรู้ที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการเป็นสำคัญ อันชุดความรู้เรื่องต่างๆ ของชุมชน หรือที่ชุมชนอยากรู้ อยากเห็นอยากศึกษา และได้เสนอโครงการขึ้น เช่น ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน ความรู้เรื่องทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ความรู้เรื่องเศรษฐกิจชุมชน เป็นต้น

๕) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)(ออนไลน์).เข้าถึงได้จากhtt:/// www.trf.or.th/ (วันที่ค้นข้อมูล : ๑๕ กพ ๒๕๕๕) ได้กล่าวถึงการนำความรู้จากการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์ไว้ ดังนี้

ระดับโครงการ

(๑) ความรู้ในชุมชน ชุมชนสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยอาศัยการตัดสินใจ ผ่านข้อมูล ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

(๒) ความรู้ในท้องถิ่น และเป็นประโยชน์กับท้องถิ่นโดยตรง เช่น การฟื้นฟู และถ่อยทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ประเพณีของชุมชน ให้กับเด็กๆ รุ่นต่อไป ท้องถิ่นสามารถแก้ปัญหาได้ด้วยท้องถิ่นเอง โดยอาศัยการตัดสินใจ ผ่านข้อมูล ความรู้ที่ได้จากการศึกษา

(๓) ความรู้ในกระบวนดำเนินงานโดยคนท้องถิ่นเอง ทำให้คนท้องถิ่นได้การเรียนรู้และ“เก่ง”ขึ้น คนในท้องถิ่นสามารถดำเนินงานเรื่องอื่นได้ดีขึ้น

(๔) โครงการวิจัยทำให้เกิดกลไกการจัดการหรือองค์กรภายในชุมชนที่จะดำเนินงานต่อไป หรืออาจเกิดจากการหนุนเสริมให้องค์กรที่มีอยู่ ทำงานได้ดีขึ้น เช่น การเสริมศักยภาพของ อบต. ในด้านต่างๆ หรือ การสร้างกลไกใหม่ในชุมชน เช่น เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ และกองทุนในระดับตำบล เพื่อประสานกลุ่มอมทรัพย์ กองทุนต่างๆ และบริหารจัดการ ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เป็นต้น

ระดับเหนือโครงการ

องค์ความรู้ ที่ได้จากโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเด็นต่างๆ หลายๆ โครงการ สามารถนำมาสังเคราะห์ เชื่อมโยงระหว่างงานวิจัย และพัฒนา ที่ดำเนินการโดยฝ่ายต่างๆ ของ สกว. (หรือหน่วยวิชาการอื่นๆ) เพื่อยกระดับองค์ความรู้ ให้เกิดพลังผลักดันแนวคิด มาตรการ นโยบาย หรือระบบ และกลไก ภายในประเทศ ที่จะเอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ของชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น เช่น ระบบการกระจายสินค้าชุมชน ระบบการตลาด มาตรฐานสินค้า การรวมกลุ่มผู้บริโภค เพื่อซื้อผลิตภัณฑ์จากชุมชน และการพัฒนามาตรฐาน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจน สามารถเชื่อมโยงแนวคิด สู่การพัฒนา ระดับนานาชาติ เพื่อการพัฒนาประเทศ

แนวคิด แนวทางการวิจัยเพื่อท้องถิ่นประเด็นต่างๆ ดังกล่าวนี้ ถือเป็นเครื่องมือหลักที่นำมาใช้ในการดำเนินงานวิจัยในโครงการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

๒.๑.๓ แนวคิดการจัดการความรู้

๑) นิยาม

การจัดการความรู้เป็นคำกว้างๆ ที่มีความหมายครอบคลุมเทคนิค กลไกต่างๆ มากมาย เพื่อสนับสนุนให้การทำงานของแรงงานความรู้ (Knowledge Worker) มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น กลไกดังกล่าวได้แก่ การรวบรวมความรู้ที่กระจัดกระจายอยู่ที่ต่างๆ มารวมไว้ที่เดียวกัน การสร้างบรรยากาศให้คนคิดค้น เรียนรู้ สร้างความรู้ใหม่ๆ ขึ้น การจัดระเบียบความรู้ในเอกสาร และทำสมุดหน้าเหลือง รวบรวมรายชื่อผู้มีความรู้ในด้านต่างๆ และที่สำคัญที่สุด คือการสร้างช่องทาง และเงื่อนไขให้คนเกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกัน เพื่อนำไปใช้พัฒนางานของตนให้สัมฤทธิ์ผล

การจัดการความรู้ (Knowledge management - KM) คือ การรวบรวม สร้าง จัดระเบียบ แลกเปลี่ยนและประยุกต์ใช้ความรู้ในองค์กร โดยพัฒนาระบบจากข้อมูลไปสู่สารสนเทศ เพื่อให้เกิดความรู้และเกิดปัญญาในที่สุดซึ่ง**ศาสตราจารย์ นพ.วิจารณ์ พานิช** ได้ให้ความหมายคำว่า “การจัดการความรู้” ไว้ว่าสำหรับนักปฏิบัติ การจัดการความรู้ คือ เครื่องมือ เพื่อการบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย ๔ ประการไปพร้อมๆ กัน ได้แก่

(๑) บรรลุเป้าหมายของงาน

(๒) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคน

(๓) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กรไปเป็นองค์กรเรียนรู้

(๔) บรรลุความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกันในที่ทำงาน

๒) รูปแบบ

การจัดการความรู้ มีหลายรูปแบบ มีหลากหลายโมเดล แต่ที่น่าสนใจ คือ การจัดการความรู้ ที่ทำให้คนเคารพศักดิ์ศรีของคนอื่น เป็นรูปแบบการจัดการความรู้ที่เชื่อว่า ทุกคนมีความรู้ปฏิบัติในระดับความชำนาญที่ต่างกัน เคารพความรู้ที่อยู่ในคน เพราะหากถ้าเคารพความรู้ในตำราวิชาการอย่างเดียวนั้น ก็เท่ากับว่าเป็นการมองว่า คนที่ไม่ได้เรียนหนังสือ เป็นคนที่ไม่มีความรู้

รูปแบบการจัดการองค์ความรู้โดยปกติจะถูกจัดให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ขององค์กร และประสงค์ที่จะได้ผลลัพธ์เฉพาะด้าน เช่น เพื่อแบ่งปันภูมิปัญญา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน เพื่อความได้เปรียบทางการแข่งขัน หรือเพื่อเพิ่มระดับนวัตกรรมให้สูงขึ้น

๓) ความหมายของความรู้

ความรู้ (Knowledge) หมายถึง การเรียนรู้ที่เน้นถึงการจำและการระลึกได้ถึงความคิด วัตถุ และปรากฏการณ์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นความจำที่เริ่มจากสิ่งง่าย ๆ ที่เป็นอิสระแก่กัน ไปจนถึงความจำในสิ่งที่ยุ่งยากซับซ้อนและมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน

๔) ประเภทของความรู้

ความรู้สามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้สองประเภท คือ

(๑) **ความรู้แฝงเร้น** หรือความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) คือ ความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ไม่ได้ถอดออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร หรือบางครั้งก็ไม่สามารถถอดเป็นลายลักษณ์อักษรได้

(๒) **ความรู้ชัดแจ้ง** (Explicit Knowledge) ความรู้ชัดแจ้งคือความรู้ที่เขียนอธิบายออกมาเป็นตัวอักษร เช่น คู่มือปฏิบัติงาน หนังสือ ตำรา เวปไซด์ Blog ฯลฯ

ความรู้ยิ่งมีลักษณะไม่ชัดแจ้งมากเท่าไร การถ่ายโอนความรู้ยิ่งกระทำได้ยากเท่านั้น ดังนั้น บางคนจึงเรียกความรู้ประเภทนี้ว่าเป็นความรู้แบบเหนียว (Sticky Knowledge) หรือความรู้แบบฝังอยู่ภายใน (Embedded Knowledge) ส่วนความรู้แบบชัดแจ้งมีการถ่ายโอนและแบ่งปันง่าย จึงมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า ความรู้แบบรั่วไหลได้ง่าย (Leaky Knowledge) ความสัมพันธ์ของความรู้ทั้งสองประเภทเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เนื่องจากความรู้แบบฝังลึกเป็นส่วนประกอบของความรู้ทั้งหมด และสามารถแปลงให้เป็นความรู้แบบชัดแจ้งโดยการสื่อสารด้วยคำพูด โดยความรู้ทั้งแบบแฝงเร้นและแบบชัดแจ้งจะมีการแปรเปลี่ยนถ่ายทอดไปตามกลไกต่างๆ เช่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถอดความรู้ การผสานความรู้ และการซึมซับความรู้

ความรู้ที่สำคัญส่วนใหญ่ มีลักษณะเป็นความรู้แฝงเร้น อยู่ในคนทำงาน และผู้เชี่ยวชาญในแต่ละเรื่อง จึงต้องอาศัยกลไกแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้คนได้พบกัน สร้างความไว้วางใจกัน และถ่ายทอดความรู้ระหว่างกันและกัน

๕) ระดับของความรู้

ระดับของความรู้ สามารถแบ่งออกได้ ๔ ระดับ

(๑) ความรู้เชิงทฤษฎี (Know-What) เป็นความรู้เชิงข้อเท็จจริง รู้อะไร เป็นอะไร จะพบในผู้ที่สำเร็จการศึกษามาใหม่ๆ ที่มีความรู้โดยเฉพาะความรู้ที่จำมาได้จากความรู้ชัดแจ้ง ซึ่งได้จากการได้เรียนมาก แต่เวลาทำงาน ก็จะไม่มั่นใจ

(๒) ความรู้เชิงทฤษฎีและเชิงบริบท (Know-How) เป็นความรู้เชื่อมโยงกับโลกของความเป็นจริง ภายใต้สภาพความเป็นจริงที่ซับซ้อนสามารถนำเอาความรู้ชัดแจ้งที่ได้มาประยุกต์ใช้ตามบริบทของตนเองได้ มักพบในคนที่ทำงานไปหลายๆปี จนเกิดความรู้ฝังลึกที่เป็นทักษะหรือประสบการณ์มากขึ้น

(๓) ความรู้ในระดับที่อธิบายเหตุผล (Know-Why) เป็นความรู้เชิงเหตุผลระหว่างเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ ผลของประสบการณ์แก้ปัญหาที่ซับซ้อน และนำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น

เป็นผู้ทำงานมาระยะหนึ่งแล้วเกิดความรู้ฝังลึก สามารถถอดความรู้ฝังลึกของตนเองมาแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นหรือถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้พร้อมทั้งรับเอาความรู้จากผู้อื่นไปปรับใช้ในบริบทของตนเองได้

(๔) ความรู้ในระดับคุณค่า ความเชื่อ (Care-Why) เป็นความรู้ในลักษณะของความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ที่ขับดันมาจากภายในตนเองจะเป็นผู้ที่สามารถสกัด ประมวล วิเคราะห์ความรู้ที่ตนเองมีอยู่ กับความรู้ที่ตนเองได้รับมาสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาได้ เช่น สร้างตัวแบบหรือทฤษฎีใหม่หรือนวัตกรรมขึ้นมาใช้ในการทำงานได้

๖) กรอบแนวคิดการจัดการความรู้

สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ในประเทศไทย ได้พัฒนาตัวแบบทูน่าเป็น "ตัวแบบปลาตะเพียน" โดยมองว่าองค์การมีหน่วยงานย่อย ซึ่งมีความแตกต่างกัน รูปแบบความรู้แต่ละหน่วยจึงต้องปรับให้เหมาะสมกับบริษัทของตน แต่ทั้งฝูงปลาจะหันหน้าไปทิศทางเดียวกัน

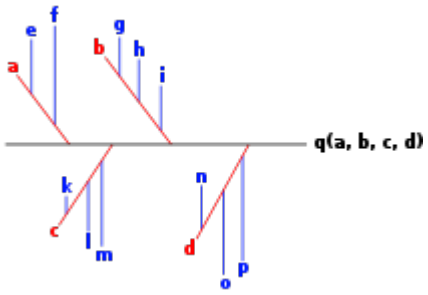

ตัวอย่างแผนผังอิชิคะวะ

แผนผังอิชิคะวะ (Ishikawa diagram) หรือแผงผังก้างปลา (หรือในชื่ออื่นของไทยเช่น ตัวแบบทูน่า หรือตัวแบบปลาตะเพียน) เป็นกรอบแนวคิดอย่างง่ายในการจัดการความรู้ โดยให้การจัดการความรู้เปรียบเสมือนปลา ซึ่งประกอบด้วยส่วนหัว ลำตัว และหาง แต่ละส่วนมีหน้าที่ที่ต่างกันดังนี้

ส่วนหัวและตา (Knowledge Vision - KV) มองว่ากำลังจะไปทางไหน ซึ่งต้องตอบให้ได้ว่า "ทำ KM ไปเพื่ออะไร"

ส่วนกลางลำตัว (Knowledge Sharing - KS) ส่วนที่เป็นหัวใจให้ความความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วยเหลือ เกื้อกูลกันและกัน

ส่วนหาง (Knowledge Assets - KA) คือ สร้างคลังความรู้ เชื่อมโยงเครือข่าย ประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ "สะบัดหาง" สร้างพลังจากชุมชนแนวปฏิบัติ

กรอบความคิดของ Holsapple Holsapple ได้ทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับพัฒนาการของแนวคิดของการจัดการความรู้ ๑๐ แบบมาประมวล ซึ่งแสดงถึงส่วนประกอบของการจัดการความรู้ (KM elements) เพื่อนำไปจัดระบบเป็นองค์ประกอบหลัก ๓ ด้านของการจัดการความรู้ (Three-fold framework) ได้แก่ ทรัพยากร

ด้านการจัดการความรู้ กิจกรรมการจัดการความรู้ และอิทธิพลของการจัดการความรู้ และให้ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ให้ข้อคิดเห็น วิจารณ์และข้อเสนอแนะ ได้ผลออกมาเป็นกรอบความร่วมมือ (Collaborative Framework)

๖) การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้ อันเป็นส่วนประกอบของการจัดการองค์ความรู้ ถูกประพฤติปฏิบัติกันมานานแล้ว ตัวอย่างรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ เช่น การอภิปรายของเพื่อนร่วมงานในระหว่างการปฏิบัติงาน, การอบรมพนักงานใหม่อย่างเป็นทางการ, ห้องสมุดขององค์กร, โปรแกรมการฝึกสอนทางอาชีพและการเป็นพี่เลี้ยง ซึ่งรูปแบบการถ่ายทอดความรู้มีการพัฒนารูปแบบโดยอาศัยเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ที่กระจายอย่างกว้างขวางในศตวรรษที่ ๒๐ ก่อให้เกิดเทคโนโลยีฐานความรู้, ระบบผู้เชี่ยวชาญและคลังความรู้ ซึ่งทำให้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ง่ายมากขึ้น

๗) กระบวนการจัดการความรู้

กระบวนการจัดการความรู้ เป็นกระบวนการที่จะช่วยให้เกิดพัฒนาการของความรู้ หรือการจัดการความรู้ที่จะเกิดขึ้นภายในองค์กร มีหลายรูปแบบ หลายแนวทาง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการสังเคราะห์วิคราะห์ประสบการณ์ที่มาของกระบวนการนั้นๆ ว่าจะเน้นอะไรอย่างไร ก่อนหลังในที่นี้จะนำมากล่าวเพียง ๒ แบบ คือ

กระบวนการจัดการความรู้ตามแนว กพร. มี ๗ กิจกรรม ดังนี้

(๑) การบ่งชี้ความรู้ เป็นการพิจารณาว่าองค์กรมีวิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ เป้าหมายอะไร และเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย จำเป็นต้องใช้อะไร ขณะนี้เรามีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร

(๒) การสร้างและแสวงหาความรู้ เช่นการสร้างความรู้ใหม่ แสวงหาความรู้จากภายนอก รักษาความรู้เก่า กำจัดความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้ว

(๓) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ เป็นการวางโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้อย่างเป็นระบบในอนาคต

(๔) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เช่น ปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน ใช้ภาษาเดียวกัน ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์

(๕) การเข้าถึงความรู้ เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้เข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) Web board บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

(๖) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ทำได้หลายวิธีการ โดยกรณีที่เป็นความรู้ชัดแจ้ง (**Explicit Knowledge**) อาจจัดทำเป็นเอกสาร ฐานความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณีที่เป็นความรู้ฝังลึก (**Tacit Knowledge**) จัดทำเป็นระบบทีมข้ามสายงาน กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระบบพี่เลี้ยง การสับเปลี่ยนงาน การยืมตัว เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น

(๗) การเรียนรู้ ควรทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่น เกิดระบบการเรียนรู้จากสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ในไปใช้ เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

กระบวนการจัดการความรู้ตามแนวคิดของ ศาสตราจารย์ นพ.วิจารณ์ พานิช กระบวนการจัดการความรู้ตามแนวนี้ แบ่งออกเป็น ๖ กิจกรรม ดังนี้

(๑) การกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นต่องานหรือกิจกรรมขององค์กร

(๒) การเสาะหาความรู้ที่ต้องการ

(๓) การปรับปรุง ดัดแปลง หรือสร้างความรู้บางส่วน ให้เหมาะต่อการใช้งาน

(๔) การประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการงานของตน

(๕) การนำประสบการณ์จากการใช้ความรู้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้มาบันทึกไว้

(๖) การจดบันทึก ขุมความรู้ แก่นความรู้ สำหรับไว้ใช้งาน

๘) หัวใจของการจัดการความรู้

หัวใจของการจัดการความรู้ อาจกล่าวเป็นลำดับขั้นหัวใจ เหมือนกับลำดับขั้นของความต้องการ (Hierarchy of needs) ของ Maslow ได้ โดยเริ่มจากข้อสมมุติฐานแรกที่เป็นสากลที่ยอมรับทั่วไป คือ

(๑) ความรู้คือพลัง

(๒) ความสำเร็จของการถ่ายทอดความรู้ไม่ใช่อยู่ที่คอมพิวเตอร์หรือเอกสาร แต่อยู่ที่การมีปฏิสัมพันธ์ ระหว่างคนด้วยกัน

(๓) จุดหมายปลายทางสำคัญของความรู้ มิใช่ที่ตัวความรู้ แต่อยู่ที่การนำไปปฏิบัติ

(๔) นิยามใหม่ของผู้จัดการ คือ ผู้ซึ่งทำให้ความรู้ผลิตดอกออกผล

โดยความรู้ที่ทำให้เห็นหัวใจของการจัดการความรู้เป็นลำดับชั้น เริ่มจากข้อความที่ว่าความรู้คือพลังหรือความรู้คืออำนาจ ซึ่งเป็นที่ยอมรับที่เป็นสากล จากการยอมรับดังกล่าว นำมาสู่การเน้นปฏิสัมพันธ์ของคนว่า มีความสำคัญในการถ่ายทอดความรู้กว่าเครื่องมือหรือเอกสารใดๆ และมักกล่าวถึงว่า แม้ความรู้จะถูกจัดระบบและง่ายต่อการเข้าถึงของบุคคล ต่าง ๆ ดีเพียงใดก็ตาม หากไม่นำไปใช้ประโยชน์ ก็ไม่ใช่จุดหมายปลายทางของความรู้และที่ชัดเจน นั่นคือ ประโยคสุดท้ายที่เน้นการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ให้เกิดมรรคผล มีคุณค่าประโยชน์เป็นรูปธรรม ซึ่งเป็นนิยามใหม่ของผู้ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการเลยทีเดียว ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าหัวใจของการจัดการความรู้อยู่ที่ “การนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม”

ศาสตราจารย์ นพ.วิจารณ์ พานิช กล่าวถึง “การนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม” **ไว้ในแนวทาง**การพัฒนาชุมชน ว่า ต้องมี ๔ องค์ประกอบ

(๑) **ชุมชน** หมายถึงการอยู่ร่วมกัน ความเป็นชุมชนมีเป้าหมายที่การอยู่ร่วมกัน

(๒) **เป็นสุข** หมายถึงความเป็นทั้งหมด ความเป็นปรกติ สมดุล บูรณาการของปัจจัยต่าง ๆ อย่างน้อย ๘ ด้าน ได้แก่ ชีวิต สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ศาสนธรรม ครอบครัว และชุมชน

(๓) **การเรียนรู้** หมายถึงการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนนั้น ๆ ผ่านการปฏิบัติ

(๔) **การสร้างเสริม** หมายถึงการเข้าไปเอื้ออำนวย ส่งเสริม เสริมพลัง (empower) ไม่ใช่เข้าไปสอนหรือถ่ายทอดความรู้

องค์ประกอบทั้ง ๔ นี้ คือ หัวใจของการจัดการความรู้ในทุกบริบท ไม่ใช่แค่การจัดการความรู้ของชาวบ้านหรือของชุมชน ในเรื่องการจัดการความรู้นี้ การเรียนรู้สำคัญกว่าตัวความรู้ เพราะถ้าไม่ระวังตัวความรู้จะเป็นความรู้ที่หยุดนิ่งตายตัว การเรียนรู้จะมีลักษณะ “ดิ้นได้” คือมีชีวิต เป็นพลวัต การเรียนรู้ที่ดีที่สุดคือการเรียนรู้ร่วมกัน และเป็นการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางที่อาจารย์บดินทร์ วิจารณ์ ได้กล่าวไว้ (สัมมนาวิชาการ วันที่ ๖ สิงหาคม ๒๕๔๘ ณ ห้องประชุม ๒ อาคาร HS๐๕ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น) ว่า สิ่งสำคัญการจัดการความรู้ อยู่ที่การลงมือปฏิบัติให้ได้ ใช้ภาษาเดียวกัน สื่อความหมายกันให้ได้

๔) **เครื่องมือในการจัดการความรู้**

การจัดการความรู้ประกอบด้วย กระบวนการหลัก ๆ ได้แก่ การค้นหาความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ใหม่ การจัดความรู้ให้เป็นระบบ การประมวลผลและกลั่นกรองความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ สุดท้ายคือ การเรียนรู้เพื่อให้มีการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร โดยแบ่งเครื่องมือออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

(๑) กลุ่มเครื่องมือที่ช่วยในการ “เข้าถึง” ความรู้ ซึ่งเหมาะสำหรับความรู้ประเภทความรู้ชัดแจ้ง (Explicit) มักเป็นแบบทางเดียว

(๒) กลุ่มเครื่องมือที่ช่วยในการ “ถ่ายทอด” ความรู้ ซึ่งเหมาะสำหรับความรู้ประเภทความรู้ฝังลึก(Tacit) อาศัยการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นหลัก

เครื่องมือ (Tools) ทั้ง ๒ กลุ่ม แบ่งออกเป็นชนิดต่างๆ ดังนี้

(๑) ชุมชนนักปฏิบัติ (Community of Practice : CoP)

(๒) การศึกษาดูงาน (Study tour)

(๓) การทบทวนหลังปฏิบัติการหรือการถอดบทเรียน (After action review : AAR)

(๔) การเรียนรู้ร่วมกันหลังงานสำเร็จ (Retrospect)

(๕) เรื่องเล่าเร้าพลัง (Springboard Storytelling)

(๖) การค้นหาสิ่งดีรอบตัว หรือสุนทรียสาธก (Appreciative Inquiring)

(๗) เวทีเสวนา หรือสุนทรียสนทนา (Dialogue)

(๘) เพื่อนช่วยเพื่อน (Peer Assist)

(๙) การเรียนรู้โดยการปฏิบัติ (Action Learning)

(๑๐) มาตรฐานเปรียบเทียบ (Benchmarking)

(๑๑) การสอนงาน (Coaching)

(๑๒) การเป็นพี่เลี้ยง (Mentoring)

(๑๓) ฟอรัม ถาม – ตอบ (Forum)

(๑๔) บทเรียนจากความผิดพลาด (Lesson Learning)

(๑๕) เวทีกลุ่มเฉพาะ (Focus Group)

๑๐) **คนสำคัญในการจัดการความรู้**

คนสำคัญที่ดำเนินการจัดการเรียนรู้ ประกอบด้วย บุคคลต่างๆ ที่เรียกขานตามบทบาทหน้าที่ว่า **คุณเอื้อ คุณอำนวย คุณกิจ คุณประสาน โดยมีคำอธิบาย ดังนี้**

(๑) **ผู้บริหารสูงสุด (CEO)** สำหรับวงการจัดการความรู้ ถ้าผู้บริหารสูงสุดเป็นแชมเปี้ยน (เห็นคุณค่า และดำเนินการผลักดัน KM) เรื่องที่ว่ายากทั้งหลายก็ง่ายขึ้น ผู้บริหารสูงสุดควรเป็นผู้ริเริ่มกิจกรรมจัดการความรู้ โดยกำหนดตัวบุคคลที่จะทำหน้าที่ “คุณเอื้อ (ระบบ)” ของ KM ซึ่งควรเป็นผู้บริหารระดับสูง เช่น รองอธิบดี, รองผู้อำนวยการใหญ่

(๒) **คุณเอื้อ (Chief Knowledge Officer, CKO)** ถ้าการริเริ่มมาจากผู้บริหารสูงสุด “คุณเอื้อ” ก็สบายไปเปลาะหนึ่ง แต่ถ้าการริเริ่มที่แท้จริงไม่ได้มาจากผู้บริหารสูงสุด บทบาทแรกของ “คุณเอื้อ” ก็คือ นำ เป้าหมาย/หัวปลา ไปขายผู้บริหารสูงสุด ให้ผู้บริหารสูงสุดกลายเป็นเจ้าของ “หัวปลา” ให้ได้ บทบาทต่อไปของ “คุณเอื้อ” คือ การหา “คุณอำนวย” และร่วมกับ “คุณอำนวย” จัดให้มีการกำหนด “เป้าหมาย/หัวปลา” ในระดับย่อยๆ ของ “คุณกิจ/ผู้ปฏิบัติงาน”, คอยเชื่อมโยง “หัวปลา” เข้ากับวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และยุทธศาสตร์ขององค์กร, จัดบรรยากาศแนวราบ และการบริหารงานแบบเอื้ออำนาจ (Empowerment), ร่วม Share ทักษะในการเรียนรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินการจัดการความรู้โดยตรง และเพื่อแสดงให้ “คุณกิจ” เห็นคุณค่าของทักษะดังกล่าว, จัดสรรทรัพยากรสำหรับใช้ในกิจกรรมจัดการความรู้ พร้อมคอยเชื่อมโยงการจัดการความรู้เข้ากับกิจกรรมสร้างสรรค์อื่นๆ ทั้งภายในและนอกองค์กร, ติดตามความเคลื่อนไหวของการดำเนินการให้คำแนะนำบางเรื่อง และแสดงท่าทีชื่นชมในความสำเร็จ อาจจัดให้มีการยกย่องในผลสำเร็จ และให้รางวัลที่อาจไม่เน้นสิ่งของแต่เน้นการสร้างความภาคภูมิใจในความสำเร็จ

(๓) **คุณอำนวย (Knowledge Facilitator , KF)** เป็นผู้คอยอำนวยความสะดวกในการจัดการความรู้ ความสำคัญของ “คุณอำนวย” อยู่ที่การเป็นนักจุดประกายความคิดและการเป็นนักเชื่อมโยง โดยต้องเชื่อมโยงระหว่างผู้ปฏิบัติ (“คุณกิจ”) กับผู้บริหาร (“คุณเอื้อ”), เชื่อมโยงระหว่าง “คุณกิจ” ต่างกลุ่มภายในองค์กร, และเชื่อมโยงการจัดการความรู้ภายในองค์กร กับภายนอกองค์กร โดยหน้าที่ที่ “คุณอำนวย” ควรทำ คือ - ร่วมกับ “คุณเอื้อ” จัดให้มีการกำหนด “หัวปลา” ของ “คุณกิจ” อาจจัด “มหกรรมหัวปลา” เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของ “หัวปลา” - จัดตลาดนัดความรู้ เพื่อให้ คุณกิจ นำความสำเร็จมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถอดความรู้ออกมาจากวิธีทำงานที่นำไปสู่ความสำเร็จนั้น เพื่อการบรรลุ “หัวปลา” - จัดการดูงาน หรือกิจกรรม “เชิญเพื่อนมาช่วย”

(Peer Assist) เพื่อให้บรรลุ “หัวปลา” ได้ง่าย หรือเร็วขึ้น โดยที่ผู้นั้นจะอยู่ภายในหรือนอกองค์กรก็ได้ เรียนรู้วิธีทำงานจากเขา เชิญเขามาเล่าหรือสาธิต - จัดพื้นที่เสมือนสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสำหรับเก็บรวบรวมขุมความรู้ที่ได้ เช่น ใช้เทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศซึ่งรวมทั้งเว็บไซต์ เว็บบอร์ด เว็บบล็อก อินทราเน็ต จดหมายข่าว เป็นต้น - ส่งเสริมให้เกิดชุมชนแนวปฏิบัติ (CoP-Community of Practice) ในเรื่องที่เป็นความรู้หรือเป็นหัวใจในการบรรลุเป้าหมายหลักขององค์กร - เชื่อมโยงการดำเนินการจัดการความรู้ขององค์กร กับกิจกรรมจัดการความรู้ภายนอก เพื่อสร้างความคึกคักและเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับภายนอก

(๔) **คุณกิจ (Knowledge Pracititoner, KP)** “คุณกิจ” หรือผู้ปฏิบัติงาน เป็นพระเอกหรือนางเอกตัวจริง ของการจัดการความรู้ เพราะเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมจัดการความรู้ประมาณร้อยละ ๙๐-๙๕ ของทั้งหมด “คุณกิจ” เป็นเจ้าของ “หัวปลา” โดยแท้จริง และเป็นผู้ที่มีความรู้ (Explicit Knowledge) และเป็นผู้ที่ต้องมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ใช้ หา สร้าง แปลง ความรู้เพื่อการปฏิบัติให้บรรลุถึง “เป้าหมาย/หัวปลา” ที่ตั้งไว้

(๕) **คุณประสาน (Network Manager)** เป็นผู้ที่คอยประสานเชื่อมโยงเครือข่ายการจัดการความรู้ระหว่างหน่วยงาน ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวงที่กว้างขึ้น เกิดพลังร่วมมือทางเครือข่ายในการเรียนรู้และยกระดับความรู้แบบทวีคูณ

บุคคลต่างๆ เหล่านี้จะช่วยให้การจัดการความรู้เกิดขึ้นเป็นผลจริงตามวัตถุประสงค์และมีพลังในการขับเคลื่อนชุมชน องค์กรไปสู่ความสุขได้

๑๑) **ชุมชนนักปฏิบัติ (CoP) (Community of Practice)**

ชุมชนนักปฏิบัติ คือ คนกลุ่มเล็กๆ ซึ่งทำงานด้วยกันมาระยะหนึ่ง มีเป้าหมายร่วมกัน ต้องการที่จะแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์จากการทำงาน กลุ่มดังกล่าวมักจะไม่เกิดจากการจัดตั้งโดยองค์การ เป็นกลุ่มที่เกิดจากความต้องการทางสังคม และความพยายามที่จะทำให้บรรลุผลสำเร็จ เป็นกลุ่มที่ไม่มีอำนาจ ไม่มีการกำหนดไว้ในแผนภูมิโครงสร้างองค์กร และอาจจะมีเป้าหมายที่ขัดแย้งกับผู้นำองค์กร ในหนึ่งองค์กรอาจจะมีชุมชนนักปฏิบัติจำนวนมาก และคนคนหนึ่งจะเป็นสมาชิกในหลายชุมชน โดยมีลักษณะดังนี้

(๑) ลักษณะของชุมชน เป็นชุมชนที่ : ประสบปัญหาลักษณะเดียวกัน : มีความสนใจในเรื่องเดียวกัน ต้องการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากกันและกัน : มีเป้าหมายร่วมกัน มีความมุ่งมั่นร่วมกัน ที่จะพัฒนาวิธีการทำงานได้ดีขึ้น : วิธีปฏิบัติคล้ายกัน ใช้เครื่องมือ และภาษาเดียวกัน : มีความเชื่อ และยึดถือคุณค่าเดียวกัน : มีบทบาทในการสร้าง และใช้ความรู้ : มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกันและกัน อาจจะพบกันด้วยตัวจริง หรือผ่านเทคโนโลยี : มีช่องทางเพื่อการไหลเวียนของความรู้ ทำให้ความรู้เข้าไปถึงผู้ที่ต้องการใช้ได้ง่าย : มีความร่วมมือช่วยเหลือ เพื่อพัฒนาและเรียนรู้จากสมาชิกด้วยกันเอง : มีปฏิสัมพันธ์ต่อเนื่อง มีวิธีการเพื่อเพิ่มความเข้มแข็งให้แก่สายในทางสังคมให้เพิ่มพูนความรู้ที่ลึกซึ้งขึ้นเรื่อย ๆ ในระดับที่ง่ายที่สุด

(๒) **ความสำคัญของชุมชนนักปฏิบัติ** เครือข่ายความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการ เกิดจากความใกล้ชิด ความพอใจ และพื้นฐานที่ใกล้เคียงกัน ลักษณะที่ไม่เป็นทางการจะเอื้อต่อการเรียนรู้ และการ

สร้างความรู้ใหม่ๆ มากกว่าโครงสร้างที่เป็นทางการ คำว่า ปฏิบัติ หรือ practice ใน CoP ชี้จุดเน้นที่ การเรียนรู้ซึ่งได้รับจากการทำงาน เป็นหลัก เป็นแง่มุมเชิงปฏิบัติ ปัญหาประจำวัน เครื่องมือใหม่ๆ พัฒนาการในเรื่องงาน วิธีการทำงานที่ได้ผล และไม่ได้ผล การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ทำให้เกิดการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความรู้ฝังลึก สร้างความรู้ และความเข้าใจได้มากกว่าการเรียนรู้ จากหนังสือ หรือการฝึกอบรมตามปกติ เครือข่ายที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งมีสมาชิกจากต่างหน่วยงาน ช่วยให้องค์กรประสบความสำเร็จได้ดีกว่า การสื่อสารตามโครงสร้างที่เป็นทางการ

(๓) **แนวคิดในการใช้ชุมชนนักปฏิบัติเป็นเครื่องมือ**

: ให้**ชุมชนนักปฏิบัติ (**CoP) เป็นกลไกของการไขว่คว้าหาความรู้เข้าหาตัวมากกว่าการรวบรวมความรู้ เพื่อส่งมอบให้ผู้อื่น

: ให้**ชุมชนนักปฏิบัติ (**CoP) เป็นเรื่องของการเรียนรู้ เพื่อเป็นคนทำงานที่เก่งขึ้น มิใช่แค่เรียนรู้ว่า จะทำงานอย่างไร หรือเรียนรู้แต่เรื่องที่เป็นนามธรรม

: การเป็นสมาชิกของ**ชุมชนนักปฏิบัติ (**CoP)ต้องมีส่วนร่วมในชุมชนนั้น อย่างมีความหมาย **ชุมชนนักปฏิบัติ** ควรเชื่อมโยงกับเป้าหมายหลักขององค์กร

(๔) **แนวคิดในการปฏิบัติในชุมชนนักปฏิบัติ** หมายถึง การกระทำในบริบทเฉพาะ **สิ่งที่มีผลต่อการปฏิบัติ** และเป็นผลจากการเรียนรู้ ได้แก่

: สิ่งที่ปรากฏชัดแจ้ง คือ เครื่องมือ เอกสาร ภาพลักษณ์ สัญลักษณ์ บทบาที่ชัดเจน เกณฑ์ที่กำหนดไว้ กฎข้อบังคับ สัญญา

: สิ่งที่ไม่ปรากฏชัดแจ้ง คือ ความสัมพันธ์ กฎเกณฑ์ในใจ ความหยั่งรู้ การรับรู้ ความอ่อนไหว ความเข้าใจ สมมติฐาน มุมมองซึ่งเป็นที่ยอมรับทั่วไป

: **การปฏิบัติมิใช่สิ่งตายตัว** ที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ ขณะเดียวกันก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ง่ายๆ ด้วยคำสั่ง หรือกฎระเบียบ

: **มีคนอื่นในองค์กร** ซึ่งมีประสบการณ์ที่จะเป็นประโยชน์ เต็มใจที่จะแบ่งปันประสบการณ์นั้นให้ผู้อื่น เต็มใจที่จะช่วย ต้องค้นหาให้พบ แม้จะไม่รู้จักก็ตาม

(๕) **ธรรมชาติของชุมชนนักปฏิบัติ(**CoP) **มักองค์กรประกอบไปด้วย**ชุมชนนักปฏิบัติ(CoP) จำนวนมากทับซ้อนกันอยู่ คู่ขนานไปกับโครงสร้างที่เป็นทางการขององค์กร **รอบชีวิตของ**ชุมชนนักปฏิบัติ(CoP) ไม่มีความชัดเจนว่า เริ่มต้นเมื่อไร สิ้นสุดเมื่อไร ขึ้นกับความพร้อม และโอกาสเหมาะ สำหรับการเรียนรู้ **ประเด็นที่**ชุมชนนักปฏิบัติ(CoP) ให้ความสนใจจะเปลี่ยนไปตามความต้องการ และความสนใจของสมาชิก

(๖) **การสนับสนุนชุมชนนักปฏิบัติ(**CoP) **ต้องปฏิบัติต่อ**ชุมชนนักปฏิบัติ(CoP) เสมือนทรัพย์สินขององค์กร ให้การสนับสนุนทรัพยากร และข้อมูลข่าวสาร ดูแลเป้าหมายให้สอดคล้องกับ

องค์กร ต้อง**ส่งเสริมการสร้าง**ชุมชนนักปฏิบัติ(CoP) ด้วยการยอมรับผลงานที่เกิดขึ้น จากกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ และดึงชุมชนเข้ามาร่วมกันทำงาน ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นอีก ต้อง**มองว่า**ชุมชนนักปฏิบัติ(CoP**) องค์กรเป็นที่รวมของชุมชน**ที่เชื่อมต่อกัน

(๗) **ส่งเสริมให้มีจุดยืนที่เหมาะสม และมีส่วนต่อความสำเร็จขององค์กร** ต้อง**ส่งเสริมให้ CoP** เรียนรู้จากภายในกลุ่ม และจากกลุ่มอื่นๆ ต้องดูแลว่า **กลไกขององค์กร**มีส่วนในการสนับสนุน CoP และต้อง**ส่งเสริมการเรียนรู้ทุกรูปแบบ** และเชื่อมต่อทั่วทั้งองค์กร

(๘) **มุมมองต่อการเรียนรู้ของ**ชุมชนนักปฏิบัติ(CoP) **การเรียนรู้ของ**ชุมชนนักปฏิบัติ (CoP) เป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติ แต่เรามักจะมองไม่เห็นว่า เกิดการเรียนรู้ดีขึ้น **การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของ**ชุมชนนักปฏิบัติ(CoP)ไม่ได้เกิดจากการดูเอกสารของคนอื่น แต่เกิดจากการทำความเข้าใจในตรรกะ หรือวิธีคิดของคนอื่น

(๙) **เทคโนโลยีสารสนเทศกับ**ชุมชนนักปฏิบัติ(CoP) **เทคโนโลยีสารสนเทศช่วยให้**ชุมชนนักปฏิบัติ ได้แลกเปลี่ยนความเข้าใจ และความคิดกันได้กว้างขวางขึ้น **เทคโนโลยีสารสนเทศช่วยให้**ชุมชนนักปฏิบัติเข้าถึงหัวใจของการแลกเปลี่ยน คือ ความสนใจร่วมกัน ใส่ใจความคิดของกันและกัน และสร้างชุมชนซึ่งเชื่อใจกัน

(๑๐) **การหาโอกาสเรียนรู้ของชุมชนนักปฏิบัติ** ถ้ามีปัญหาเกี่ยวกับการเรียนรู้ ให้มองหาแบบแผน / สาเหตุของการมีส่วนร่วม และการแยกตัวของสมาชิก เมื่อมีการ**นำความรู้ไปใช้ในบริบทอื่น** หรือมีการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารไปยังอีกหน่วยงานหนึ่ง ให้ติดตามเรียนรู้การปรับเปลี่ยน ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน และการแผลความหมายใหม่ **รับรู้การเกิดขึ้น** ของวิธีปฏิบัติใหม่ๆ ในที่ไกลหูไกลตา **การเรียนรู้ที่ชายขอบของ CoP** ก็มีความสำคัญ ได้แก่ การดึงดูดสมาชิกใหม่ การตอบสนองสิ่งกระตุ้นจากภายนอก การมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆ

(๑๑) **ข้อควรระวัง**

: ความพยายามที่จะ**เปลี่ยนความรู้ที่ฝังลึก** มาเข้าไว้ในลักษณะของเอกสาร อาจจะก่อให้เกิดผลเสียมากกว่าผลดี เกิดเป็นขยะของข้อมูลข่าวสาร ที่ไม่มีคนใช้ สุดท้ายคนก็ยังต้องการความช่วยเหลือในเรื่องประสบการณ์ จากเพื่อนร่วมงาน

: **ให้มีการเรียนรู้**ใกล้ชิดกับการปฏิบัติให้มากที่สุด อย่าด่วนหลวมตัวที่จะสกัดความรู้ความรู้จาก CoP หรือเปลี่ยนความรู้จาก CoP ไปเป็นหลักสูตรเพื่อการฝึกอบรม

แนวคิด หลักการ และวิธีการต่างๆ ในการจัดการความรู้ดังกล่าวนี้ เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ทั้งในการ สร้างองค์ความรู้ การจัดการความรู้ **และ**การส่งเสริมการนำความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ประโยชน์ ตามวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานโครงการ และสามารถเชื่อมโยงกับแนวคิด หลักการ และวิธีการ

ต่างๆ ตามแนวทางของการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน และการวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี จึงคาดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของการนี้โดยตรง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การวิจัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งโดยกระบวนการและโดยวัตถุประสงค์ ล้วนแต่ดำเนินไปบนแนวทางการจัดการความรู้อย่างครบถ้วน เข้มข้น แต่อาจจะเป็นไปได้ว่าการวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้นำวิธีการจัดการความรู้มาใช้โดยชุมชน ของชุมชน เพื่อชุมชนท้องถิ่น/ชนบท ส่วนการวิจัยองค์กรหรือชุมชนเมือง ชุมชนเครือข่าย เป็นการนำวิธีการจัดการความรู้มาใช้ในอีกรูปแบบหนึ่ง

ด้วยเหตุที่การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างชุมชนปฏิบติให้คนในชุมชนร่วมกันจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อการเผยแพร่และเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพ รวมทั้งการอนุรักษ์และพัฒนาป่า สัตว์ป่า ละพืชพันธุ์ต่างๆ ให้สมบูรณ์ ดังนั้น แนวิดในการจัดการความรู้จึงเป็นประโยชน์โดยตรงในการดำเนินงานวิจัย ครั้งนี้

๒.๒ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องในการศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ กฎหมาย /ประกาศ และระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และงานโครงการพัฒนาต่างๆ ที่ดำเนินงานอยู่ในพื้นที่ ดังนี้

๒.๒.๑ กฎหมาย /ประกาศ และระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

กฎหมาย /ประกาศ และระเบียบต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ที่สำคัญที่จะนำมากล่าวไว้ในที่นี้ได้แก่

(๑) พระราชกฤษฎีกา กำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวรในท้องที่ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรีและตำบลแม่ละมุ้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งมีรายละเอียด ดังปรากฏในสำเนาต่อไปนี้

เล่ม ๙๑ ตอนที่ ๗๒ ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า ๗ ลงวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๑๗

พระราชกฤษฎีกา
กำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในท้องที่ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลแม่ละมุ้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๑๗

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.
ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๗
เป็นปีที่ ๒๙ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรกำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในท้องที่ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลแม่ละมุ้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๑๖ แห่งธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช ๒๕๑๕ และมาตรา ๑๙ แห่งพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๓ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกฤษฎีกาขึ้นไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชกฤษฎีกานี้เรียกว่า “พระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในท้องที่ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลแม่ละมุ้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๑๗”

มาตรา ๒ พระราชกฤษฎีกานี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้บริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในท้องที่ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลแม่ละมุ้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ภายในแนวเขตตามแผนที่ท้ายพระราชกฤษฎีกานี้ เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

มาตรา ๔ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์รักษาการตามพระราชกฤษฎีกานี้

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ
สัญญา ธรรมศักดิ์
นายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ :- เหตุผลในการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ คือ เนื่องจากป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในท้องที่ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลแม่ละมุ้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก เนื้อที่ประมาณ ๓,๒๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๒,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ชุกชุม และโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีเลียงผา กระทิง และวัวแดง ซึ่งเป็นสัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครองที่หาได้ยากอาศัยอยู่อีกด้วย ฉะนั้น เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัยและรักษาไว้ซึ่งพันธุ์ของสัตว์ป่าอันมีค่ายิ่งของประเทศ ประกอบกับในบริเวณดังกล่าวมีต้นน้ำลำธารที่ควรสงวนไว้เพื่อให้มีน้ำไหลหล่อเลี้ยงลำห้วยลำธารตลอดปี และเพื่อเป็นการช่วยบรรเทาอุทกภัยอีกทางหนึ่งด้วย สมควรกำหนดบริเวณที่ดินดังกล่าว ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๓ จึงจำเป็นต้องตราพระราชกฤษฎีกานี้ขึ้น

สำเนาถูกต้อง

นักวิชาการป่าไม้ 6

.

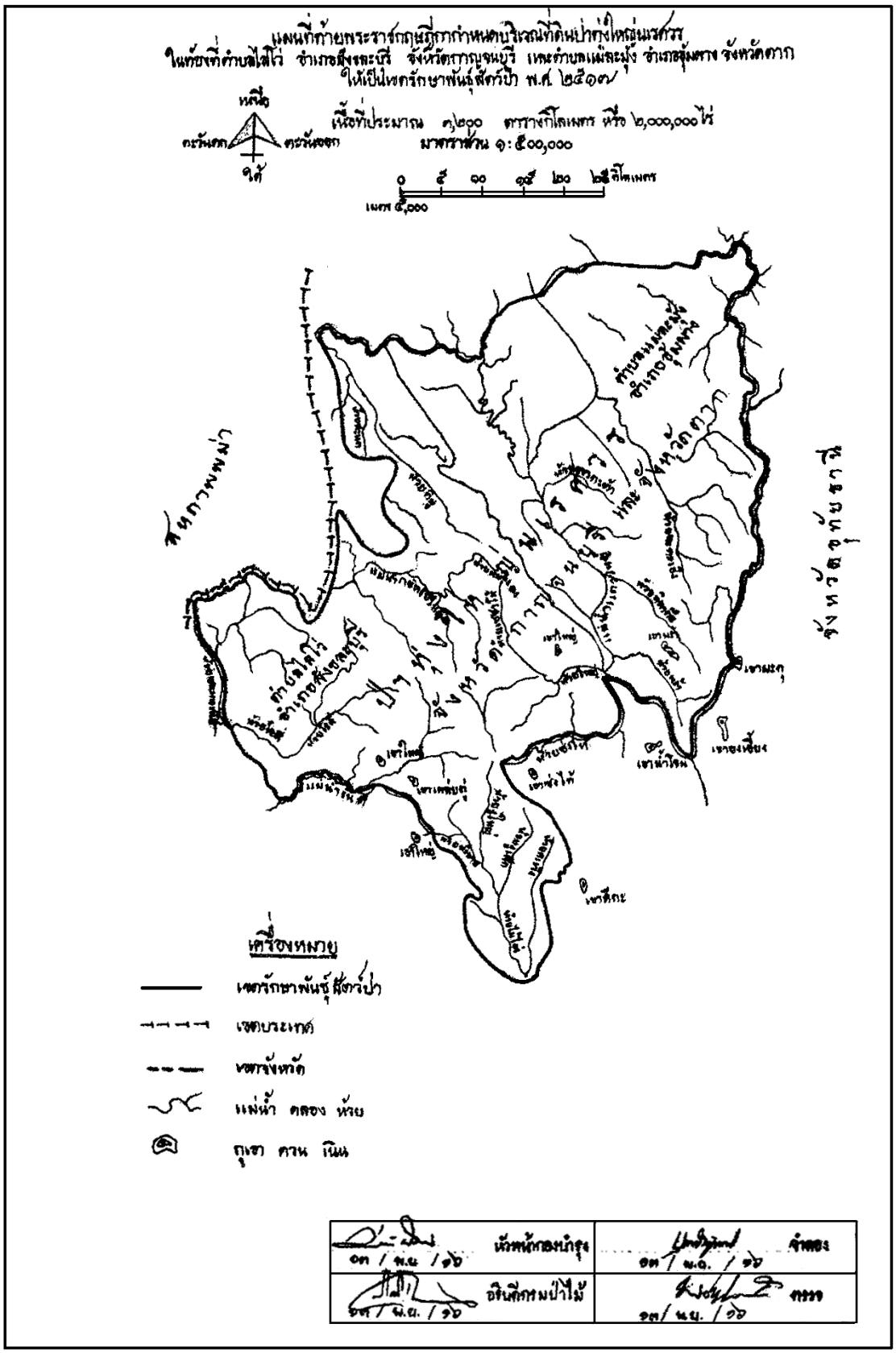
แผนที่ท้ายกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวร
ในท้องที่ตำบลไทโว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลแม่ละมุ้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก
ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๑๗
เนื้อที่ประมาณ ๓,๒๐๐ ตารางกิโลเมตร หรือ ๒,๐๐๐,๐๐๐ ไร่
มาตราส่วน ๑:๕๐๐,๐๐๐
เหนือ
ตะวันตก
ตะวันออก
ใต้
๐ ๕ ๑๐ ๑๕ ๒๐ ๒๕ กิโลเมตร
เมตร ๕,๐๐๐
สหภาพพม่า
จังหวัดอุทัยธานี
เขาแหลม
เขาช้างเผือก
เขาตีกะ
เครื่องหมาย
เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า
เขตประเทศ
เขตจังหวัด
แม่น้ำ คลอง ห้วย
ภูเขา ดาน เนิน
หัวหน้ากองนโยบาย
อธิบดีกรมป่าไม้
จำหลอง
กรรม

(๒) พระราชกฤษฎีกา

พระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในท้องที่ตำบลแม่ละมุ้ง ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก และตำบลไล่โว่ ตำบลปรังเผล ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๔ ดังปรากฏในสำเนาต่อไปนี้

เล่ม ๑๐๘ ตอนที่ ๑๔๖ ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า ๔๔ วันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๕๓๔

พระราชกฤษฎีกา กำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในท้องที่ ตำบลแม่ละมุ้ง ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก และตำบลไล่โว่ ตำบลปรังเผล ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๔

ภูมิพลอดุลยเดช ป.ร.

ให้ไว้ ณ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๔

เป็นปีที่ ๔๖ ในรัชกาลปัจจุบัน

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่า

โดยที่เป็นการสมควรปรับปรุงพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการกำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเสียใหม่

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๕ แห่งธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช ๒๕๓๔ และมาตรา ๑๙ แห่งพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๐๗ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชกฤษฎีกาขึ้นไว้ดังต่อไปนี้

มาตรา ๑ พระราชกฤษฎีกานี้เรียกว่า “พระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวรในท้องที่ตำบลแม่ละมุ้ง ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก และตำบลไล่โว่ ตำบลปรังเผล ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๓๔”

มาตรา ๒ พระราชกฤษฎีกานี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันถัดจากวันประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นต้นไป

มาตรา ๓ ให้ยกเลิกพระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในท้องที่ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลแม่ละมุ้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๑๗

มาตรา ๔ ให้บริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในท้องที่ตำบลแม่ละมุ้ง ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก และตำบลไล่โว่ ตำบลปรังเผล ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ภายในแนวเขตตามแผนที่ท้ายพระราชกฤษฎีกานี้ เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

มาตรา ๕ ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์รักษาการตามพระราชกฤษฎีกานี้

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

อานันท์ ปันยารชุน

นายกรัฐมนตรี

หมายเหตุ :- เหตุผลในการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาฉบับนี้ คือ เนื่องจากพื้นที่บางส่วนในท้องที่ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีเขตติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ตามที่ได้กำหนดไว้โดยพระราชกฤษฎีกากำหนดบริเวณที่ดินป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในท้องที่ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลแม่ละมุ้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า พ.ศ. ๒๕๑๗ มีสภาพภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสลับซับซ้อน เป็นต้นกำเนิดของลำห้วยลำธารหลายสาย สภาพป่าโดยทั่วไปเป็นป่าดิบเขาป่าเบญจพรรณและป่าดิบแล้ง มีแหล่งน้ำแหล่งอาหารของสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครองหลายชนิดอาศัยอยู่ชุกชุม เช่น ช้างป่า กระทิง วัวแดง เลียงผา สมเสร็จ อีเก้ง เสือโคร่ง เสือดาว เสือลายเมฆ หมาไน และชะนีมือขาว เป็นต้น เหมาะสมที่จะจัดให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เพื่อสงวนไว้ให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัย สมควรขยายเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ออกไปให้ครอบคลุมถึงพื้นที่บริเวณดังกล่าวด้วย และโดยที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดังกล่าวครอบคลุมท้องที่ตำบลแม่จัน อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก และตำบลปรังเผล ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี แต่พระราชกฤษฎีกาดังกล่าวมิได้ระบุชื่อท้องที่ดังกล่าวไว้ด้วย สมควรเพิ่มเติมชื่อท้องที่ให้ถูกต้องเสียคราวเดียวกัน จึงจำเป็นต้องตราพระราชกฤษฎีกานี้.

สำเนาถูกต้อง

(นายเสรี โพธิ์พินิจ)

นักวิชาการป่าไม้ ๕ กองอนุรักษ์สัตว์ป่า

แผนที่แสดงที่ตั้งและลักษณะทางกายภาพเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

แผนที่แสดงที่ตั้งและลักษณะทางกายภาพเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

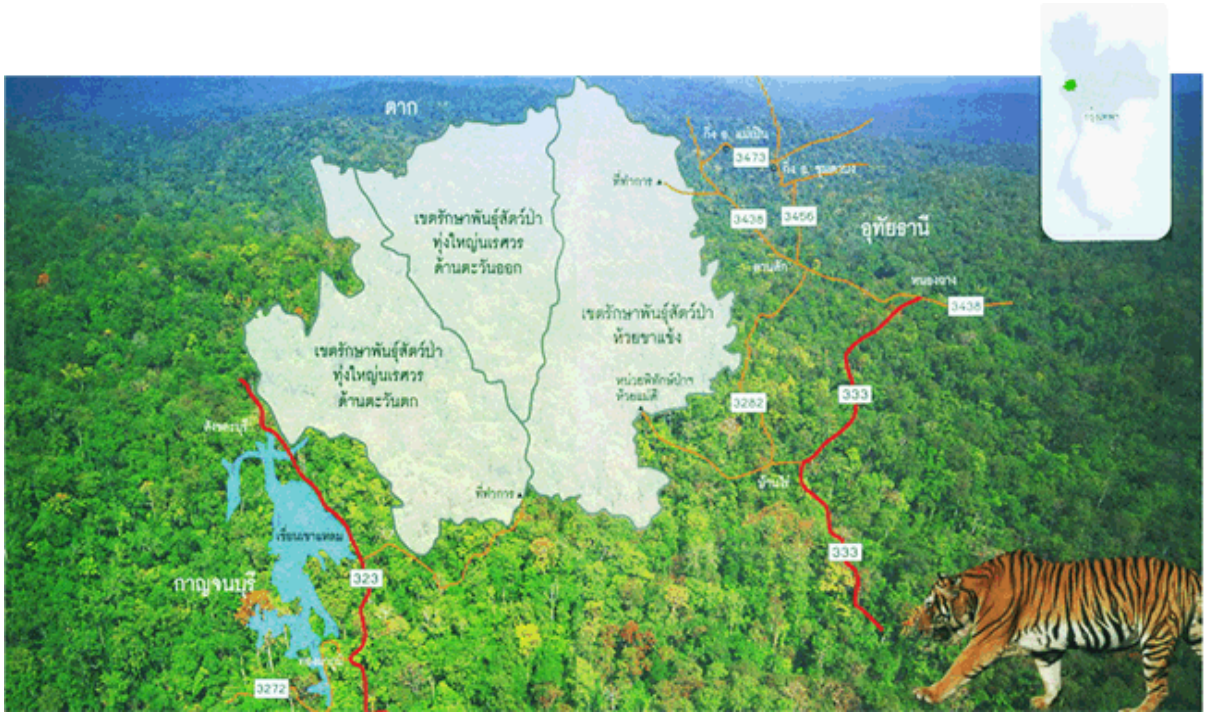

(๓) มติคณะรัฐมนตรี และประกาศการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

ในฐานะที่พื้นที่ทุ่งใหญ่นเรศวรและพื้นที่บริเวณโดยรอบ มีลักษณะเป็นทุ่งหญ้าสะวันนา จึงเป็นที่อยู่อาศัยสำคัญของสัตว์ป่าโดยเฉพาะสัตว์ที่กินพืชเป็นอาหาร เช่น กระทิง กวาง เก้ง สมเสร็จ ช้าง ซึ่งสัตว์ป่าข้างต้นจะเป็นแหล่งอาหารให้กับสัตว์ผู้ล่าอีกชั้นหนึ่ง เช่น เสือโคร่ง เสือดาว แมวดาว ทำให้พื้นที่ดังกล่าวกลายเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่านานาชนิด รวมทั้งมีป่าไม้ลักษณะต่างๆ ที่เป็นที่อยู่ของสัตว์ป่า เช่น ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าดิบแล้ง ป่าดงดิบ ป่าดิบเขา ทำให้พื้นที่บริเวณดังกล่าว ได้รับการประกาศให้เป็น “เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร” เมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๑๗ ครอบคลุมพื้นที่ ๒,๐๐๐,๐๐๐ ไร่ ได้ลงประกาศในราชกิจจานุเบกษาฉบับพิเศษ เล่ม ๙๑ ตอนที่ ๗๒ ลงวันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๑๗ กำหนดที่ตั้งอยู่ในท้องที่อำเภอทองผาภูมิ และอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และอำเภออุ้งผาง จังหวัดตาก

ต่อมาได้ประกาศผนวกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าน้ำโจน จำนวน ๒๗๙,๕๐๐ ไร่ ในพื้นที่ อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี รวมเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าด้วย เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๓๔ ทำให้เกิดพื้นที่กว้างขวาง ยากแก่การดูแลให้ทั่วถึง จึงได้แยกการบริหารงานออกเป็น ๒ เขต ในปีเดียวกัน คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันออก ตั้งอยู่ในพื้นที่จังหวัดตาก และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ตั้งอยู่ในพื้นที่ จังหวัดกาญจนบุรี โดยเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกคงเหลือเนื้อที่ ๑,๓๓๑,๐๖๒ ไร่ มีอาณาเขตด้านทิศเหนือจรดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอุ้มผาง ตำบลแม่ละมุ้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ทิศใต้จรดแม่น้ำรันตี อุทยานแห่งชาติเขาแหลม ป่าสงวนแห่งชาติเขาพระฤาษี-บ่อแร่ ป่าสงวนแห่งชาติน้ำโจน และแนวเขตวกลงไปทางตะวันออกเฉียงใต้ตามลำห้วยแยกแม่น้ำรันตีไปจรดขุนห้วยหงียาย ทิศตะวันออกจรดเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี และทิศตะวันตกส่วนบนจรดพรมแดนประเทศสหภาพพม่า เว้นบางตอนที่ยังเป็นพื้นที่สัมปทานเหมืองแร่ ตอนล่างจรดห้วยซองกาเลีย และห้วยรันตี ครอบคลุมพื้นที่ส่วนที่เป็นภูเขาสูงทั้งหมด

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ตั้งอยู่ตามแนวเทือกเขาตะนาวศรี ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาใหญ่น้อยสลับซับซ้อน ทำให้มีทรัพยากรป่าไม้หลากหลายประเภท ได้แก่ ป่าทุ่งใหญ่ ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง ป่าดิบแล้ง ป่าดงดิบ ป่าดิบเขา และเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญ ๔ สาย หลัก คือลำน้ำแควใหญ่ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของเขื่อนศรีนครินทร์ เขื่อนท่าทุ่งนา และแม่น้ำแควน้อย ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำ (เขื่อนเขาแหลม) แม่น้ำกยัตริย์ใหญ่ และแม่น้ำสุริยะที่ไหลลงสู่ประเทศพม่า นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งน้ำแหล่งอาหาร และแหล่งหลบซ่อนป้องกันภัยของสัตว์ป่านานาชนิด

ลักษณะสำคัญของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก คือ การมีป่าประเภทต่าง ๆ มีทุ่งหญ้าบนเนินเขา สลับด้วยไม้ยืนต้นที่ขึ้นอยู่เป็นกลุ่ม และกระจายกันอยู่ในบริเวณเนินเขา มีแหล่งน้ำ มีดินโป่ง มีภูเขาหินปูนสลับอยู่ทั่วไป บริเวณนี้จึงมีสัตว์ป่าชุกชุม พบร่องรอยการลงโป่ง เส้นทางด่านสัตว์ และภาพสัตว์ป่าจากกล้องดักถ่ายภาพอัตโนมัติ

ป่าเบญจพรรณ มีไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจหลายชนิด เช่น ประดู่ แดง มะค่าโมง ตะแบก ส้าน และไม้ไผ่ ซึ่งเป็นไม้ที่มีมากและขึ้นอยู่ทั่วไป ไผ่มีหลากหลาย เช่น ไผ่รอ ไผ่ไร่ ไผ่รวก ไผ่ป่า ไผ่หนาม ไผ่ซาง นวล และไผ่บง เป็นต้น

ส่วนป่าเต็งรัง พบในพื้นที่หน้าดินตื้น ความชื้นน้อย ไม้ที่พบมากได้แก่ เต็ง รัง ประดู่ และไม้แดง ชั้นล่างของป่าเต็งรังมักจะเป็นหญ้าชนิดต่างๆ และบางแห่งเป็นทุ่งหญ้า มีไม้ยืนต้นขึ้น เช่น ส้าน กระโดน ก่อ และปาล์มขึ้นสลับกันไป

ป่าดิบชื้น พบบริเวณที่ราบลุ่ม ริมลำห้วย ลักษณะเป็นดงดิบชื้น และดงดิบแล้งผสมอยู่ มีพรรณไม้ป่าดิบที่สำคัญ เช่น ไม้ตะเคียน ไม้อบเชย ชั้นล่างเป็นหวาย ไม้ไผ่ และเถาวัลย์ เป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญยิ่ง และเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่าที่ชอบป่าทึบ

ป่าดิบเขา ขึ้นอยู่ตามแนวสันเขาในระดับความสูงมากกว่า ๑๕๐๐ เมตร จากระดับน้ำทะเล เป็นป่าทึบที่เขียวชอุ่มตลอดปี ไม้ที่พบมาก เช่น จำปีป่า มณฑา ทะโล้ ก่อชนิดต่างๆ เป็นแหล่งต้นน้ำธารที่สำคัญมากที่สุด

ส่วนสัตว์ป่า มีลักษณะหลากหลายตามลักษณะของป่า ที่พบมาก สัตว์ป่าสงวน เช่น สมเสร็จ แมวลายหินอ่อน เก้งหม้อ เลียงผา สัตว์ป่าคุ้มครอง เช่น ช้าง กระทิง เสือโคร่ง กวางป่า เก้ง หมี ค่าง บ่าง ชะนี ลิงชนิดต่างๆ พญากระรอก อีเห็น หมีขอ ลิ่น เป็นต้น มีนกชนิดต่างๆ เช่น นกเงือกคอแดง นกกาฮัง เหยี่ยวรุ้ง นกหัวขวานชนิดต่างๆ นอกจากนั้นยังมีสัตว์สะเทินน้ำสะเทินบกที่น่าสนใจ เช่น กบทูต อึ่งกราย ลายเลอะ เป็นต้น (บทสัมภาษณ์หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก โดยสุภจน์ แก้วกาสี หนังสือพิมพ์แนวหน้า -- เสาร์ที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๔)

ด้วยเหตุที่พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เป็นผืนป่าธรรมชาติที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีความงดงามตามธรรมชาติ มีความสมบูรณ์ของระบบชีวาลัย และเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารของแม่น้ำสายหลักของประเทศหลายสาย เช่น แม่กลอง สาละวิน สะแกกรัง ท่าจีน และบางส่วนของเจ้าพระยา จึงได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกในปี พุทธศักราช ๒๕๓๔ รวมพื้นที่ผืนป่าอนุรักษ์ ๔,๐๑๗,๐๘๗ ไร่ ที่มีความต่อเนื่องและเป็นแกนกลางของผืนป่าตะวันตก ครอบคลุมพื้นที่ ๓ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดกาญจนบุรี และจังหวัดตาก มีคุณสมบัติการเป็นมรดกโลกตรงตามหลักเกณฑ์ข้อที่ ๗, ๙ และ ๑๐ ตามแผนปฏิบัติการมรดกโลก ปี ๒๕๔๘ ดังนี้

(VII) ประกอบด้วยปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่ยิ่งใหญ่หรือพื้นที่ซึ่งมีความงามเป็นที่ยอมรับ และมีความสำคัญด้านความสวยความงาม

(VII) to contain superlative natural phenomena or areas of exceptional natural beauty and aesthetic importance;

(IX) มีความโดดเด่นด้านการเป็นตัวอย่างที่เป็นตัวแทนที่สำคัญในการดำเนินไปของขบวนการทางนิเวศวิทยาและชีววิทยาในการวิวัฒนาการและการพัฒนาของระบบนิเวศบนบก ในแหล่งน้ำจืด ชายฝั่งและท้องทะเล และสังคมพืชและสัตว์

(IX) to be outstanding examples representing significant on-going ecological and biological processes in the evolution and development of terrestrial, fresh water, coastal and marine ecosystems and communities of plants and animals;

(X) บรรจุไว้ซึ่งถิ่นที่อาศัยทางธรรมชาติที่มีความสำคัญและนัยสำคัญในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพในถิ่นที่อาศัย รวมถึงที่บรรจุไว้ซึ่งชนิดพันธุ์ที่ถูกคุกคามอย่างหนักที่มีคุณค่าโดนเด่นเป็นสากลในแนวคิดทางวิชาการหรือการอนุรักษ์

(X) to contain the most important and significant natural habitats for in-situ conservation of biological diversity, including those containing threatened species of outstanding universal value from the point of view of science or conservation.

คณะรัฐมนตรีได้มีมติ เมื่อวันที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๓๘ กำหนดให้ วันที่ ๙ ธันวาคม ของทุกปี เป็นวันเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร - ห้วยขาแข้ง มรดกโลก เพื่อให้ประชาชนตระหนักในความสำคัญของพื้นที่ดังกล่าว และร่วมมือร่วมใจ ปกป้องรักษา เพื่อการส่งมอบให้อนุชนรุ่นต่อไปได้อย่างสมบูรณ์

๒.๒.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่เข้าไปดำเนินงานในพื้นที่ตำบลไล่โว่ และตำบลหนองลู ในพื้นที่วิจัย ที่ดำเนินการแล้วเสร็จและกำลังดำเนินการอยู่มีดังต่อไปนี้

(๑) โครงการแนวทางการส่งเสริมและพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้งานวิจัยท้องถิ่นเสริมพลังชุมชนขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่น ต.บลไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี (๒๕๕๑ – ๒๕๕๒) ผู้เสนอโครงการนางสาวเสาวลักษณ์ กุศลทรามาส และนายสุวัฒนชัย ไทรสังขชวลิต โดยมีคำถามวิจัยว่า แนวทางการส่งเสริมและพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้งานวิจัยท้องถิ่นเสริมพลังชุมชนขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่น ควรเป็นอย่างไร ซึ่งผลการศึกษาพบว่าชาวชุมชนต่างๆ ในตำบลไล่โว่ มีความพร้อมในระดับที่สามารถส่งเสริมและพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมได้ หากได้มีการส่งเสริมและเชื่อมความร่วมมือกับแนวร่วมที่เป็นกลไกหลักของพื้นที่ เป็นต้นว่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรภาคะวันตก องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นไล่โว่(อบต.) มูลนิธิสืบนาคเสถียร และกลไกอื่นๆ ทั้งนี้ต้องพัฒนากระบวนการติดตามหนุนเสริมให้เหมาะสมกับพื้นที่ด้วย

(๒) **โครงการ กระบวนการสืบค้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อฟื้นความสัมพันธ์และสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่น บ้านเวียคะดี้และบ้านโมรข่า ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ผู้เสนอโครงการ** นายพลศักดิ์ บัวจันทร์เหลือง บ้านเลขที่ ๓๙ หมู่ ๕ บ้านเวียคะดี้ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี มีโจทย์วิจัยว่า กระบวนการสืบค้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อฟื้นความสัมพันธ์และสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นของชุมชนบ้านเวียคะดี้และบ้านโมรข่า ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทำให้คนในชุมชนมีความรักสามัคคีกันน้อยลง ดังนั้นคณะนักวิจัยจึงเสนอโครงการนี้ขึ้น เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น บริบทชุมชน ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและที่ดินทำกิน และการเปลี่ยนแปลงเพื่อฟื้นความสัมพันธ์ เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและที่ดินทำกิน พัฒนาการความเปลี่ยนแปลง และจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส อุปสรรคในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม และเพื่อค้นหาแนวทางการแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม บนกรอบแนวคิดการศึกษาที่ว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต ฯลฯ เป็นสิ่งบ่งชี้ถึงความเป็นชุมชนเครือญาติที่มีรากเหง้าเดียวกัน และเป็นเครื่องมือที่จะช่วยฟื้นความสัมพันธ์และสร้างการมีส่วนร่วมของคนในสังคมปัจจุบันที่อยู่บนความเปลี่ยนแปลงให้หันมาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ร่วมกันพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นร่วมกัน ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนสามารถใช้กระบวนการสืบค้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ฟื้นความสัมพันธ์ และสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาท้องถิ่นในชุมชนได้ แต่ต้องได้รับการหนุนเสริมจากเครือข่ายและองค์กรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น เขตป่าอุทยานแห่งชาติ จะต้องมีนโยบายผ่อนปรนให้ชาวบ้านได้มีส่วนในการดูแลป่าและใช้ประโยชน์จากป่าเพื่อการดำรงชีพได้

(๓) **โครงการศึกษารูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนกะเหรี่ยงบ้านกองม่องทะ ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ผู้เสนอโครงการ** นายปราโมทย์ ศรีใย มูลนิธิสืบนาคะเสถียร ๖๙๓ อาคาร ๔ กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ยศเส ถ.บำรุงเมือง คลองมหานาค เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพ ฯ โดยปรารภปัญหาว่า การปลูกพืชเชิงเดี่ยว “มันสำปะหลัง” ที่ผิดแปลกไปจากธรรมชาติและวัฒนธรรมกำลังส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและการหาอยู่หากินของคนในชุมชน ถึงแม้ว่าจะมีการประชุมพูดคุยกันอยู่บ่อยครั้ง (ประชุมหมู่บ้าน) และขอให้ขยับพื้นที่ปลูกมันสำปะหลังไกลจากแหล่งน้ำ แต่สถานการณ์ก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขหรือหาทางออกอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้ปัญหายังคงยืดเยื้อ ซึ่งคนในชุมชนก็ได้แต่พูดคุยปรับทุกข์กันไปเรื่อย ๆ แต่ก็มีบางครอบครัวที่ได้ปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเพราะปัญหาดินเสื่อม และมีอีกหลายครอบครัวที่ต้องการจะปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเพราะเป็นหนี้แต่ไม่รู้ว่าจะปลูกพืชชนิดไหนทดแทนเพื่อเป็นรายได้ ด้วยเหตุนี้ทีมวิจัยและคนในชุมชนจึงเล็งเห็นว่า หากสถานการณ์ปัญหายังคงดำเนินต่อไปโดยไม่ได้รับการแก้ไขหรือหาทางออกอย่างเป็นรูปธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ พื้นที่หาอยู่หากินและความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมก็อาจจะทวีความรุนแรงมาก

ยิ่งขึ้น อีกทั้งปัจจุบันเริ่มมีคนมองเห็นปัญหาจากการปลูกมันสำปะหลังและต้องการจะปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต ทีมวิจัยจึงเห็นควรให้ ๑) มีการศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ พร้อมทั้งนำเสนอข้อมูลให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ๒) ศึกษาผลกระทบของการปลูกมันสำปะหลังที่มีผลต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนในชุมชน ๓) หาแนวร่วมที่ต้องการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเพื่อรวมกลุ่มทำเกษตรทางเลือกหรือปลูกพืชทดแทนที่ไม่เป็นอันตรายต่อทรัพยากรธรรมชาติ (ทดลองปฏิบัติ) และร่วมกันหารูปแบบอื่น ๆ ที่จะเป็นทางเลือกและทางออกให้กับปัญหา และ ๔) ส่งเสริม สนับสนุนให้มีการทำเกษตรทางเลือกหรือปลูกทดแทนอย่างต่อเนื่องเพื่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรม โดยมูลนิธิสืบ ฯ จะเข้าสานต่อ และ/หรือ ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น อบต.ไล่โว่ ในการส่งเสริมและสนับสนุน โดยมี**คำถามวิจัยว่า**รูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่เหมาะสมเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินอย่างมีส่วนร่วมของคนกะเหรี่ยงบ้านกองม่องทะ ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ควรเป็นอย่างไร

ผลการศึกษาบริบทชุมชน ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนในชุมชน แล้วนำมาวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน สถานการณ์การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนในชุมชน พบปัจจัย / เงื่อนไข และสาเหตุของปัญหาอย่างมีส่วนร่วม แล้วพบรูปแบบการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและรูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังที่เหมาะสมเพื่อลดกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนในชุมชนอย่างมีส่วนร่วม โดยทดลองนำไผ่กิมซุงมาปลูกทดแทนแปลงที่เคยปลูกมันสำปะหลังและปลูกในพื้นที่ที่ไม่เคยปลูกมันสำปะหลังเพื่อเปรียบเทียบ ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จนสามารถทำให้ผู้ที่เคยปลูกมันสำปะหลังเปลี่ยนมาปลูกไผ่กิมซุงและพยายามปลุกพืชอย่างอื่นทดแทนด้วยตระหนักในปัญหาที่จะเกิดตามมาหากยังปลูกมันสำปะหลังอยู่ต่อไป

(๔) **โครงการ การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อจัดทำหลักสูตรแกนกลางที่**เหมาะสมกับวิถีชีวิตของเด็กและเยาวชนบ้านไล่โว่ ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.**กาญจนบุรี ผู้เสนอโครงการ** น.ส.ปิยะวรรณ ท่าทราย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ ๗๑/๗๑๗ หมู่ ๔ ต.บางแม่นาง อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี โดยมีคณะนักวิจัยเป็นผู้อยู่ในชุมชนพื้นที่วิจัย โดยปรารภปัญหาว่า

การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อจัดทำหลักสูตรแกนกลางที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของเด็กและเยาวชนในบ้านไล่โว่ ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ควรเป็นอย่างไร การสังเกตและบันทึกประวัติศาสตร์ชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม การทำมาหากิน วิถีชีวิต ฯลฯ มาใช้ในการจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑และ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ให้ได้ผลดีนั้น ควรใช้เนื้อหาการเรียนการสอนในเรื่องอะไร นำมาปรับใช้อย่างไร และด้วย

วิธีจัดการเรียนการสอนอย่างไร การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งโรงเรียน อบต. และชุมชนในการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ และ ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของเด็กและเยาวชนควรเป็นอย่างไร การวิเคราะห์และสังเคราะห์การบันทึกการเรียนการสอน และการบันทึกความเห็น ความต้องการจากการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อสร้างแบบจำลองหลักสูตรการเรียนการสอนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ และชั้นประถมศึกษาปีที่ ๒ ให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของเด็กและเยาวชนบ้านไล่โว่ ควรมีลักษณะทั่วไปอย่างไร และมีข้อเสนอแนะใดบ้าง ผลการศึกษาในเบื้องต้นพบว่า การนำความรู้จากชุมชนหรือท้องถิ่นมาจัดทำเป็นสาระการเรียนรู้ในแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ สามารถทำให้เด็กมีพัฒนาการทางการเรียนได้มีประสิทธิภาพมากกว่า เด็กๆ มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ และสนุกกับการเรียนมากกว่าการเรียนรู้ตามสาระการเรียนรู้ที่บรรจุไว้ในหลักสูตร โดยโครงการนี้ยังอยู่ในช่วงการทดลองนำสาระการเรียนรู้มาสอนในชั้นเรียนต่อไป จึงยังไม่สรุปผลการวิจัย

(๕) โครงการ การปรับใช้ภูมิปัญญา “ลือกาเวาะ” ในการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากินของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงบ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ผู้เสนอโครงการคือ น.ส.พันธ์ทิพย์ สังขสุวรรณา นายส่วยจีโมง สังขวิมล และนายสะอาด สังขวิมล บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี โดยปรารภปัญหาว่า คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมและชุมชน ได้เห็นพ้องต้องกันที่จะทำความชัดเจนในการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากิน โดยนำภูมิปัญญาลือกาเวาะมาปรับใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน ให้ครอบคลุมทั้งพื้นที่ไร่หมุนเวียน และพื้นที่หาอยู่หากินของป่าซึ่งเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติ เช่น พื้นที่ริมห้วยเก็บผักกูด ผักหนาม พื้นที่ป่าเขาเก็บผักชะอม ผักมันหมู หน่อไม้ พื้นที่เก็บสมุนไพรต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อให้พื้นที่เหล่านี้ยังคงเป็นความมั่นคงทางอาหารของชุมชนต่อไป และต้องกำหนดกรอบการทำงานของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมในการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากินให้มีความชัดเจน พร้อมทั้งมีระบบการติดตามประเมินผล เปิดโอกาสให้เยาวชนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ภูมิปัญญาลือกาเวาะร่วมกับผู้ใหญ่ และลดความขัดแย้ง ความไม่ไว้ใจกันระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชาวบ้านโดยร่วมกันทำงานและเรียนรู้ภูมิปัญญา สร้างเข้าใจที่ถูกต้อง โดยมีคำถามว่า แนวทางการปรับใช้ภูมิปัญญา “ลือกาเวาะ” ในการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากินที่เหมาะสมร่วมกันของชุมชน และเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงบ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ควรเป็นอย่างไร ซึ่งผลการศึกษา พบว่า สามารถนำภูมิปัญญาลือกาเวาะมาใช้เป็นเครื่องมือกำหนดความชัดเจนในการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากินและกำหนดกรอบการทำงานของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมในการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากินให้มีความชัดเจน มีการกำหนดแนวเขตพื้นที่ไร่หมุนเวียน และสร้างข้อตกลงร่วมกันของชุมชนร่วกับเจ้าหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแล้วถือเป็นหลักปฏิบัติจนกลายเป็นแบบอย่างในการใช้ประโยชน์ที่ดินไร่หมุนเวียน และชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้กลายเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน

(๖) โครงการอื่นๆ ของฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้แก่ โครงการแนวทางการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเพื่อสร้างฐานงานที่มีคุณภาพ และการมีส่วนร่วมของชุมชน ภาคี และหน่วยงานในการหนุนเสริมและพัฒนาท้องถิ่น อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ซึ่งเป็นโครงการพี่เลี้ยง ประสานงานวิจัยเพื่อขับเคลื่อน ติดตามหนุนเสริมการดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ เป็นโครงการต่อเนื่องที่ดำเนินงานมาหลายปีแล้ว เสนอโครงการโดย น.ส.เสาวลักษณ์ กุศลทรามาส และ นายสุวัฒชัย ไทรสังขชวลิต บ้านเลขที่ ๓๓/๒ หมู่ ๑ บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี โดยมีคำถามในการทำงานว่าแนวทางการสนับสนุนและพัฒนางานวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อสร้างฐานงานที่มีคุณภาพ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ภาคี และหน่วยงานหนุนเสริมในท้องถิ่น อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ปี ๒๕๕๔ ควรเป็นอย่างไร ซึ่งผลการดำเนินงานสามารถส่งเสริมชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รวมตัวกันพัฒนาโครงการศึกษาวิจัยเรื่องต่างๆ ของชุมชนตนเองขึ้นหลายโครงการ รวมทั้งสามารถทำให้หน่วยงานต่างๆ เปลี่ยนวิธีการทำงานที่เคยเอาหน่วยงานหรือองค์กรเป็นตัวตั้งมาร่วมคิดค้นปัญหาของชุมชนแล้วขับเคลื่อนการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น เป็นการเปลี่ยนทั้งวิธีคิดและวิธีการทำงานที่มีแนงโน้มว่าเป็นที่พอใจทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างชาวบ้านกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรฝั่งตะวันตก

โครงการวิจัยดังกล่าวนี้ มีส่วนสำคัญต่อการวิเคราะห์สังเคราะห์สร้างความรู้ จัดการความรู้และการส่งเสริมการนำความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้ประโยชน์ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้

๒) โครงการวิจัยทั่วไป

นับตั้งแต่การก่อตั้งสถาบันวิจัยชาวเขาขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ โดยใช้ชื่อว่า “ศูนย์วิจัยชาวเขา” ต่อมาเปลี่ยนมาเป็น “สถาบันวิจัยชาวเขา” ในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ สังกัดกรมประชาสงเคราะห์ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๓๖ ย้ายมาสังกัดกระทรวงแรงงานฯ ทำให้สังคมไทยได้ตื่นตัว สนใจศึกษาเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ไว้มากและครอบคลุมเรื่องต่างๆ เกือบรอบด้าน โดยในที่นี้จะนำสาระความรู้จากการวิจัยดังกล่าวที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาพื้นบ้านในพื้นที่วิจัยครั้งนี้มาใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษาวิจัย เป็นต้นว่า.....

เรื่องราวเกี่ยวกับไร่หมุนเวียน และบริบทที่เกี่ยวข้อง ได้มีผู้ศึกษาไว้หลายประเด็น จนเป็นองค์ความรู้ที่ให้สาระความรู้โดยสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านและปฏิบัติการต่างๆ เกี่ยวกับไร่หมุนเวียน*(ประเสริฐ ตระการศุภกรและคณะ ได้ศึกษาการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน : องค์ความรู้และปฏิบัติการของกลุ่มชาติพันธุ์ปกาเกอะญอในภาคเหนือของประเทศไทยเครือข่ายภูมิปัญญาชนเผ่าพื้นเมืองบนที่สูงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (IKAP) ๒๕๔๘)* ได้กลายเป็นภาพลักษณ์หรือตัวตนของคนกะเหรี่ยงโดยทั่วไป*(ทรงพล รัตนวิไลลักษณ์ การสร้างตัวตนผ่านการปฏิบัติเกี่ยวกับป่าของชุมชนปกาเกอะญอ หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขา วิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่๒๕๔๘)* ที่ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิต*(ชลกาญจน์ ฮาซันนารี การศึกษาสภาพการดำรงชีวิตของเผ่ากะเหรี่ยง กรณีศึกษาบ้านคำหวัน ตำบลแม่ตื่น อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตากสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์๒๕๓๘)* และ

ความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ครอบคลุมบริบททั้งในและต่างประเทศ *(คมลักษณ์ ไชยยะ กะเหรี่ยงใน / นอก : ปฏิสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ ณ อาณาบริเวณชายแดน หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร๒๕๕๑)* รวมทั้งการกำหนดบทบาทหน้าที่ของคนในสังคม*(ไลพร ชะมะผลิน บทบาททางสังคมและเศรษฐกิจของสตรีชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง(สะกอ) ศูนย์วิจัยชาวเขา กองสงเคราะห์ชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์๒๕๒๒)* และการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ รวมทั้งวิถีการผลิตทางการเกษตรของชุมชน*(เฉลิมศักดิ์ ขัตติยะ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตด้านการเกษตรของชุมชนกระเหรี่ยงหลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๔๑)* และดูเหมือนว่าเรื่องราวของไร่หมุนเวียน ยังกลายเป็นอิทธิพลเชื่อมโยงกับบ้านเรือนและที่อยู่อาศัย*(ธีรวรรณ สมะพันธุ เรือนกะเหรี่ยงโปว์ หมู่บ้านแม่จ๊างหลักสูตรประกาศนียบัตรชั้นสูง ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร๒๕๒๐)* รวมถึงภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับภูมินิเวศน์ สัตว์ป่า ป่าไม้ พืชพรรณต่างๆ *(ปิยวรรณ วินิจชัยนันท์. พฤกษศาสตร์พื้นบ้านของชาวกะเหรี่ยงในเชียงใหม่หลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาชีววิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่๒๕๓๘)* และ ทัศนคติ ความต้องการและความคิดเห็นต่างๆ*(ยอดชาย ไวยเนตร. ปัจจัยที่มีผลต่อความรู้ความคิดเห็นต่อนโยบายของรัฐในการแก้ไขปัญหาที่ทำกินของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาเมือง จังหวัดลำพูน. หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารทรัพยากรป่าไม้ คณะวิทยาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์๒๕๔๖)*ที่นำไปสู่รูปแบบ วิธีการ แนวคิด แนวทางในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ดิน น้ำ ลมฟ้าอากาศ พืชพรรณ ป่าไม้ด้วย *(สมนึก ชัยธรรม การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงหมู่บ้านห้วยปูลิง ตำบลม่อนจอง อำเภออมก๋อย จังหวัดเชียงใหม่ หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่๒๕๔๒)* จนกลายมาเป็นระบบภูมิปัญญานิเวศวิทยาของกลุ่มชาติพันธุ์*(ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ภูมิปัญญานิเวศวิทยาชนพื้นเมือง : ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในป่าทุ่งใหญ่นเรศวรโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ กรุงเทพฯ๒๕๓๕)* บนพื้นฐานของความเชื่อดั้งเดิม ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์และความเชื่อในศาสนาพุทธ *(ภาวนีย์ บุญวรรณ การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อพระพุทธศาสนา และฤาษีของชาวกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่นเรศวร กรณีศึกษา หมู่บ้านสะเน่พ่อง ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรีหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล๒๕๔๔)* ที่ส่งผลเป็นบ่อเกิด เสาค้ำ หรือรากฐานต่อความเชื่อด้านอื่นๆ เช่น ระบบครอบครัวและเครือญาติ *(อุทัยวรรณ มินสุวรรณภาวะความทันสมัยในระบบครอบครัวและเครือญาติกับวัฒนธรรมการนับถือผีของชาวกะเหรี่ยงหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์๒๕๔๑)* ความเชื่อในวัฒนธรรมการบริโภค *(ฐนันดร์ศักดิ์ เวียงสารวิน,ว่าที่ ร.ต.“จู่ต่าเอาะ” : ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารและพฤติกรรมการบริโภคของชาวกะเหรี่ยง : ศึกษากรณี*

ชุมชนบ้านกล้วย อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรีหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร๒๕๓๓) และกลายเป็นวิถีชีวิต จารีต ประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ *(จันทบูรณ์ สุทธิกะเหรี่ยง : ชีวิต จารีตประเพณี สิ่งแวดล้อม สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม๒๕๓๙)* ภูมิปัญญาไร่หมุนเวียนได้กลายมาเป็นรากฐานการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่สืบสานหรือสืบทอดจนคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนรุ่นหนึ่งต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน*(ประเสริฐ ตระการศุภกร การสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนเผ่ากระเหรี่ยงหลักสูตรศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๔๐)* โดยมีปรับเปลี่ยนให้สามารถสนองตอบต่อความต้องการได้อย่างพอเพียงมาอย่างต่อเนื่อง*(วัลย์ลิกา สรรเสริญชูโชติ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในมิติหญิงชายของชุมชนกะเหรี่ยง : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านทิพุเย หมู่ที่ ๓ ตำบลชะแล อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี หลักสูตรปริญญาพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๔๕)*ในลักษณะการอนุรักษ์สิ่งที่เป็นมรดกธรรมชาติ ป่าไม้และวัฒนธรรมพื้นบ้าน *(เอกชัย เครืออินต๊ะ วัฒนธรรมชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล ๒๕๔๐)* เพื่อค้นหาหนทางสู่อนาคตที่มั่นคงยั่งยืน*(ประจวบ คำบุญรัตน์, อนุรักษ์ ปัญญานุวัฒน์ และ เคน แคมป์ แนวโน้มด้านสังคมเกี่ยวกับชุมชนบนพื้นที่สูงในทศวรรษหน้า สำนักงานกิจการพิเศษ กระทรวงศึกษาธิการ และมหาวิทยาลัยเชียงใหม่๒๕๓๙)* โดยส่วนหนึ่งได้ทบทวนความจำเป็นและความต้องการในการดำรงชีพในวิถีชีวิต เพื่อให้รู้ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร มีอะไรเป็นเหตุปัจจัยบ้าง และจะจัดการอย่างไรจึงจะเกิดความมั่นคงขึ้น *(นงกาญจน์ บูรณรักษ์ คุณภาพชีวิตและการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติของชาวกะเหรี่ยง ในจังหวัดกาญจนบุรีและราชบุรี ภายใต้โครงการของกรมประชาสงเคราะห์ ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์๒๕๓๑)* รวมถึงการกลับมาประเมินวิถีการดำเนินชีวิตทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ว่าลักษณะแท้จริงในปัจจุบันเป็นอย่างไร*(โกศล มีคุณสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไปของชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรีสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ๒๕๓๕)* และร่วมทบทวนภูมิปัญญาพื้นบ้านว่าจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือได้หรือไม่ *(สมเกียรติ จำลอง, จันทบูรณ์ สุทธิ วันเดือนปี ชาวเขา (กะเหรี่ยงโปว์ และวัน เดือน ปี : กรณีจังหวัดอุทัยธานี กาญจนบุรี และสุพรรณบุรี) สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม๒๕๓๙)* เป็นต้นว่า การนำเอาสิ่งเหล่านั้นมาเป็นหลักฐานในการอ้างอิงเพื่อยืนยันในอัตลักษณ์และสิทธิชุมชน*(หทัยกานต์ สังขชาติ พลวัตของการอ้างสิทธิในการควบคุมและจัดการที่ดินในเขตป่า : กรณีศึกษาชุมชนกะเหรี่ยงโปว์ บ้านหนองหลัก อำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่๒๕๕๑)* และยืนยันให้เห็นถึงความเป็นชาติพันธุ์ที่มีมรดกภูมิปัญญา ของมนุษยชาติที่มีความเป็นมาไม่แตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ทั้งด้านภาษาวัฒนธรรม *(สุริยา รัตนกุล, สมทรง*

บุรุษพัฒน์ สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท๒๕๓๘) และด้านอื่นๆ ทั่วไป รวมทั้งประวัติความเป็นมา *(บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ กะเหรี่ยงชาวเขาในไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ศิลปวัฒนธรรม (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ.๒๕๐๖ โดย สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์) ๒๕๔๕)* รวมทั้งการศึกษาลักษณะอัตลักษ์ของชาติพันธุ์ *(พิพัฒน์ เรืองงาม ชาวกะเหรี่ยงและวัฒนธรรมชาวกะเหรี่ยง ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๓๓)* ทั้งแบบพื้นบ้านและลักษณะการปรับเปลี่ยนที่เกิดขึ้น *(ดารุพัสตร์ สำราญวงศ์ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมชุมชนกะเหรี่ยง หลักสูตรปริญญาสังคมศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย๒๕๒๕)* โดยชี้ให้เห็นถึงปัจจัยการเปลี่ยนแปลงและลักษณะการผสมผสานเมื่อมีกระแสภูมิปัญญาจากวัฒนธรรมอื่นๆ เข้ามา*(ดวงกมล วรรธโนทัย บทบาทผู้นำและการผสมผสานทางวัฒนธรรม : ศึกษากรณีชุมชนกะเหรี่ยงในจังหวัดราชบุรีหลักสูตรปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๕)* เป็นต้นว่า การยอมรับระบบการศึกษาที่มาจากสังคมภายนอกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะต้องยอมรับอำนาจในทางการเมืองการปกครองในพื้นที่ที่ตนเองอาศัยอยู่ *(สุรีย์พร รักอยู่ การศึกษาสภาพการจัดการศึกษานอกระบบเพื่อชนชาวกะเหรี่ยง อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาต่อเนื่อง ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๔๒)* ตามเงื่อนไขที่ฝ่ายมีอำนาจได้กำหนดไว้ *(จินตนา สังวรณ์ การศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการด้านการศึกษานอกโรงเรียนของชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงในจังหวัดกาญจนบุรี หลักสูตรปริญญา การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร๒๕๓๑)* รวมถึงการที่ระบบการศึกษาของรัฐได้เข้ามากำหนดกฎเกณฑ์ว่า ต่อไปนี้กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงจะต้องเรียนรู้สาระการเรียนรู้อะไรบ้าง จึงจะได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ได้มีการศึกษาในสังคมปัจจุบัน*(ตุลวัตร พานิชเจริญ การกล่อมเกลาทางสังคมในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชาวเขาเผ่ากระเหรี่ยง หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ คณะศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่๒๕๓๖)* รวมถึงภูมิปัญญาหรือสาระการเรียนรู้ด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ที่ครอบคลุมไปถึงคนทุกเพศวัย *(สมภพ มณีเวช การศึกษาค่านิยมการมีบุตรของสตรีชาวเขาเผ่าม้งและเผ่ากะเหรี่ยงในจังหวัดเชียงใหม่ หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประชากรศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล๒๕๓๓)* เป็นต้นว่า ด้านสุขภาพอนามัยเกี่ยวกับมาลาเรีย *(ธวัช บุณยมณี ความเชื่อเกี่ยวกับมาลาเรียและพฤติกรรมการใช้มุ้งในชุมชนกะเหรี่ยงบัณฑิตวิทยาลัย สาขาสังคมศาสตร์การแพทย์และสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล ๒๕๓๖)* เกี่ยวกับโรคเอดส์ *(ลิวา ผาดไธสง-ชัยพานิช เอดส์บนพื้นที่สูง : กรณีศึกษาของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงในอำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๔๖)* เพื่อส่งเสริมให้มีภูมิปัญญาและภูมิคุ้มกันแบบสมัยใหม่แก่คนในกลุ่มชาติพันธุ์ *(พัฒน์ สุจำนง และคณะ การสาธารณสุขมูลฐานเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ศูนย์ประชากร*

ศึกษาในการพัฒนาการเกษตรและชนบท มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๓๐) เป็นต้นว่า การจัดการน้ำบริโภคและอุปโภค *(ภาวดี กลับฉิ่ง การมีส่วนร่วมของชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงในการปรับปรุงคุณภาพน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคที่ได้จากน้ำประปาภูเขา ๒๕๔๕)*เป็นต้น

นอกจากนี้ อำนาจรัฐที่เข้าสู่ชุมชนในนามของการพัฒนาโดยกระบวนการนำพาของระบบและกลไกของรัฐได้เข้าไปศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาพื้นบ้านกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*(ชูพินิจ เกษมณี ศักยภาพในการจัดการทรัพยากรดิน-น้ำ-ป่า ของชาวกะเหรี่ยงสถาบันวิจัยชาวเขา ๒๕๓๙)* และส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ลักษณะใหม่ขึ้น ระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การมองว่าทรัพยากรธรรมชาติสามารถแปรรูปมาเป็นรายได้ ที่เป็นเงินทองหรือมูลค่าได้ *(สโรชา เทพสุนทรงาน หัตถกรรมของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง เขตหมู่บ้านพระบาทห้วยต้ม ตำบลนาทราย อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน หลักสูตรศิลปะบัณฑิต (ศิลปะไทย) ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๔๒)* ดูประหนึ่งว่า เพื่อต้องการส่งเสริมความอยู่ดีกินดีให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ให้มีรายได้ที่เป็นเงินเป็นทองเกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะมองว่าความสัมพันธ์ตามภูมิปัญญาเดิมไม่ได้สร้างรายได้ที่เป็นเงินทองใดๆ*(สัญชัย เจริญหลาย ระบบการผลิตของครัวเรือนในชุมชนกะเหรี่ยงที่สัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หลักสูตรปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๔๒)* ถ้าหากได้มีการจัดการสิ่งเหล่านี้ด้วยภูมิปัญญาสมัยใหม่แล้ว จะทำให้คุณภาพชีวิตของพวกเขาดีขึ้น*(เหมือนกับคนในเมือง : ผู้ศึกษา)*

กระบวนการพัฒนาสมัยใหม่ที่เข้าไปโดยระบบรัฐและคนนอก ได้กระตุ้นให้สังคมวงนอกสนใจในวิถีของกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น ประกอบกับกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นใหม่ มีความสนใจในภูมิปัญญาด้านต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้น ส่งผลให้มีผู้สนใจศึกษาเรื่องราวด้านวัฒนธรรมอย่างรอบด้าน เช่น ศิลปวัฒนธรรม *(บุษบา รอดอ้น การแสดงของกะเหรี่ยงคริสต์บ้านป่าเด็ง จังหวัดเพชรบุรี พ.ศ. ๒๕๔๕ หลักสูตรปริญญา มหาบัญฑิต สาขาวิชานาฏยศิลป์ไทย คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย๒๕๔๕)* วัฒนธรรมการแต่งกายและการประดับตกแต่ง *(นันทวัน อินทร์จันทร์ การศึกษารูปแบบเครื่องแต่งกายกะเหรี่ยงโปและกะเหรี่ยงสะกอในเขต อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่อง สอนรายงานประกอบวิชาในหลักสูตรศิลปบัณฑิต(ศิลปะ ไทย) ภาควิชาศิลปะ ไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่๒๕๔๖)* วัฒนธรรมความเชื่อ *(สุรินทร์ เหลือลมัย ความเชื่อทางศาสนาของชาวกะเหรี่ยง : กรณีศึกษาวันปีใหม่กะเหรี่ยงที่วัดแจ้งเจริญ อำเภอวัดเพลง จังหวัดราชบุรี สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ๒๕๔๐)* รวมถึงบทบาทของศาสนาและความเชื่อ *(สุภลักษณ์ โทณลักษณ์ การนับถือผีบรรพบุรุษของชาวกะเหรี่ยงโปว์ : บทบาท ความสำคัญ และการเปลี่ยนแปลง กรณีศึกษาที่หมู่บ้านดงเสลาเก่า ตำบลด่านแม่แฉลบ อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๔๒)* วัฒนธรรมการดนตรี *(โกวิท แก้วสุวรรณ 'ดูทุหล่า' ในพิธีเรียกวีหล่าของชาว*

กะเหรี่ยงโป : กรณีศึกษากะเหรี่ยงโป บ้านเกาะสะเดิ่ง ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล๒๕๔๒) และการศึกษาศักยภาพภูมิปัญญาอันเป็นบ่อเกิดของพลังในการขับเคลื่อนกลุ่มชาติพันธุ์จากอดีตที่ยาวนาน มาสู่ปัจจุบัน*(ภาสกร ภูแต้มนิลลัทธิฤาษี : วาทกรรมของคนชายขอบ (กะเหรี่ยง) ภาพสะท้อนพลังชุมชนสู่สังคมอุดมคติรวมบทความทางวิชาการไทศึกษา โครงการปริญญาเอกไทศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม๒๕๔๖)* ทำให้เห็นถึงกระบวนการสร้างความเข้มแข็งและความเป็นไทให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์*(ศิขริน เอกะวิภาต พฤติกรรมการเปิดรับสื่อ ความต้องการใช้ประโยชน์จากสื่อและรูปแบบการดำเนินชีวิตของชนชาติกะเหรี่ยงบ้านคา จังหวัดราชบุรี หลักสูตรปริญญานิเทศศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานิเทศศาสตร์ธุรกิจ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์๒๕๔๖)* เป็นต้น

โดยสรุป องค์ความรู้เหล่านี้ เกี่ยวข้องกับชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงใน ๒ ลักษณะ คือ

(๑) แสดงให้เห็นถึงลักษณะของภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ดำรงอยู่ และเหตุปัจจัยพื้นฐานสำคัญ คือไร่หมุนเวียน ที่เป็นสิ่งกำหนดให้ภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมพื้นบ้านดังกล่าวมีลักษณะต่างๆ รวมถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างคนกับบริบทแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ซึ่งเป็นปัจจัยภายในตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์

(๒) แสดงให้เห็นถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือวัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านั้น โดยมีเหตุปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ ภูมิปัญญาสมัยใหม่ หรือสิ่งที่เข้ามาจากโลกภายนอกหรือที่เรียกว่ากระแสโลกาภิวัตน์ เข้ามากำหนดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับบริบทแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติ ให้เปลี่ยนแปลงไป อันเป็นเหตุปัจจัยภายนอกตัวตนของกลุ่มชาติพันธุ์

องค์ความรู้เหล่านี้มีส่วนสำคัญในการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้านในการศึกษาครั้งนี้ ทั้งในแง่ของการสร้างความรู้ การจัดการความรู้และการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ในโครงการการศึกษา

๒.๒.๓ งานโครงการพัฒนาต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

งานโครงการพัฒนาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ตำบลไล่โว่และตำบลหนองลู (ในเขตพื้นที่วิจัย) ที่สำคัญและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ของชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากสำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ทุ่งใหญ่นเรศวร ด้านตะวันตก และหน่วยงานราชการต่างๆ ทั้งระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล รวมทั้งหน่วยงานของท้องถิ่น คือ องค์การบริหารส่วนตำบล แล้ว ยังมีงานโครงการอื่นๆ เป็นต้นว่า.....

๑) โครงการโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ๓ โรง

(๑) โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนทิไล่ป้า

ที่ตั้งโรงเรียน บ้านทิไล่ป้า หมู่ที่ ๕ ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ระยะทางจากหมู่บ้านถึงโรงเรียนประมาณ ๑,๐๐๐ เมตร. ประชาชนในพื้นที่ เป็นชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง เชื้อสายโปว์ จำนวน

๑๐๕ ครัวเรือน ประชากร ๕๓๖ คน แยกเป็นชาย ๒๘๓ คน หญิง ๒๕๓ คน **โรงเรียนเปิดสอนถึงระดับประถมศึกษาปีที่ ๖ ในปี ๒๕๕๔ มี** จำนวนนักเรียนรวม ๑๘๒ คน ชาย ๙๒ คน หญิง ๙๐ คน เป็นเด็กอยู่ประจำ (เด็กบ้านไกล) ๔๐ คน

ความเป็นมา เนื่องจากหมู่บ้านทิไล่ป้า เป็นหมู่บ้านติดชายแดนไทย-พม่า ประชาชนเป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง เชื้อสายโป ซึ่งมีประชาชนและเด็กในวัยเรียนจำนวนมากที่ไม่รู้หนังสือเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๐ กองร้อยตำรวจตระเวนชายแดนที่ ๑๓๔ ได้ส่งข้าราชการตำรวจหมวดมวลชนสัมพันธ์ จำนวน ๓ นาย ร่วมกับประชาชนในพื้นที่ ทำการสร้างอาคารเรียนชั่วคราวขึ้น ๑ หลังและเปิดทำการเรียน การสอน มีนักเรียนครั้งแรก จำนวน ๔๒ คน เป็นชาย ๒๐ คน หญิง ๒๒ คน มีครูทำการสอน ๓ นาย ส.ต.ต.ฉัตรชัย แสงทองดี พลฯสุชีพ ประทุมไชย, พลฯสอนชัย วังระหา เปิดทำการเรียนการสอนครั้งแรก เมื่อ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๔๐ ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ชมรมประทีปสัมพันธ์ นำโดยคุณสุวรรณ พฤษหิรัญกุล จากจังหวัดสมุทรปราการ ได้บริจาควัสดุก่อสร้างเพื่อสร้างอาคารเรียนถาวรขนาดกว้าง ๖ เมตร ยาว ๒๔ เมตร จำนวน ๑ หลัง และห้องสุขา ๔ ห้อง จำนวน ๑ หลัง โดย กก.ตชด.๑๓ ได้สั่งการให้กองร้อย ตชด.ที่ ๑๓๔ เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง เริ่มดำเนินการก่อสร้างเมื่อ ๑ เมษายน ๒๕๔๑การก่อสร้างได้ดำเนินไปเพียง ขึ้นโครงมุงหลังคา เทพื้นคอนกรีต และสร้างห้องสุขา ๔ ห้อง จำนวน ๑ หลัง และเมื่อ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ ชมรมโรงเรียนของหนูได้มาดำเนินการก่อสร้างต่อ และได้ก่อสร้างบ้านพักครูขึ้นด้วย

(๒) โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสุนทรเวช

โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสุนทรเวช ตั้งที่ พิกัด MS ๔๕๖๘๒๐ บ้านสะเนพ่อง หมู่ ๑ ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ๗๑๒๔๐

ความเป็นมา โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสุนทรเวช หมู่ ๑ บ้านสะเนพ่อง ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี สังกัดกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ ๑๓ กองบังคับการตำรวจตระเวนชายแดนภาค ๑ กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน เขตพื้นที่การศึกษา กาญจนบุรี เขต ๓ ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ.๒๕๐๕ โดยหมวดตำรวจตระเวนชายแดนที่ ๗๐๗ กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนเขต ๗ เป็นอาคารเรียนเรียนชั่วคราวทำด้วยไม้ไผ่ โดยใช้ชื่อว่า “โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนอนุเคราะห์ที่ ๔” จนกระทั่งปี พ.ศ.๒๕๑๑ กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนเขต ๗ และชาวบ้านเห็นว่าอาคารเดิมชำรุดทรุดโทรมไม่สามารถทำการเรียนการสอนได้ จึงได้สร้างอาคารเรียนหลังใหม่ขึ้นทดแทน มีขนาดกว้าง ๔.๕ เมตร และยาว ๑๒.๕ เมตร จำนวน ๒ ห้องเรียน ต่อมาปี พ.ศ.๒๕๑๕ อาจารย์วารุณี สุนทรเวช อาจารย์ใหญ่โรงเรียนดาราคาม กรุงเทพมหานคร ได้เดินทางมาสำรวจและศึกษาพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง ได้เห็นสภาพความเป็นอยู่ของโรงเรียนและมีความศรัทธา จึงได้บริจาคเงินจำนวนหนึ่งให้กับกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนเขต ๗ เพื่อสร้างอาคารเรียนถาวรขนาด กว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๖ เมตร จำนวน ๑ หลัง พร้อมบ้านพักครูในปี พ.ศ.๒๕๑๖ กองกำกับการ

ตำรวจตระเวนชายแดนเขต ๗ ได้สร้างอาคารเรียนเสร็จเรียบร้อยจึงได้จัดทำหนังสือถึงสำนักพระราชวัง สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงรับไว้ในพระราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๖ สมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยานิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีรับ-มอบและเปิดป้ายอาคารเรียน ได้พระราชทานนามโรงเรียนใหม่ว่า “โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสุนทรเวช ”

ปัจจุบันโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสุนทรเวช หมู่ ๑ บ้านสะเนพ่อง ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี เปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ โดยมีดาบตำรวจ ทวี ไสวงาม เป็นครูใหญ่ มีครูตำรวจตระเวนชายแดน ๗ คน ครูผู้ดูแลเด็ก ๑ คน มีอาคารเรียนและอาคารประกอบ รวม ๑๗ หลัง มีพื้นที่ดำเนินการ จำนวน ๕ ไร่ มีเขตบริการ ๓ กลุ่มบ้านคือ กลุ่มบ้านสะเนพ่อง กลุ่มบ้านจะกีพื่อ และกลุ่มบ้านตีนเขา

(๓) โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสหธนาคารกรุงเทพ

สังกัดกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนที่ ๑๓ อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี สถานที่ตั้ง บ้านเวียคาดี้ หมู่ที่ ๕ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี พิกัด MS ๒๗๖๗๕๑ พื้นที่ตั้งโรงเรียนทั้งหมด ๘ ไร่ ๒ งาน อยู่ห่างจากเขตแดนไทย-พม่า ประมาณ ๑๒ กิโลเมตร

ประวัติความเป็นมา ก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ โดยกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนเขต ๗ ได้สั่งการให้หมวดตำรวจตระเวนชายแดน ๗๐๗ ก่อสร้างที่บ้านชุแหละเป็นอาคารชั่วคราวทำด้วยไม่ไผ่ โดยใช้ชื่อว่าโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนอนุเคราะห์ที่ ๒ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๑๒ นายบรรเจิด นางสวลี ชลวิจารณ์ ได้ทูลเกล้าทวายเงินแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท เพื่อก่อสร้างอาคารถาวร คณะกรรมการหมู่บ้านจึงได้ย้ายมาทำการก่อสร้างอาคารเรียนถาวรขนาด ๔ ห้องเรียน ที่บ้านเวียคาดี้ โดยนายวรกิจ บัวจันทร์เหลืองบริจาคที่ดินจำนวน ๔ ไร่ ดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จเมื่อ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ หลังจากนั้นได้มีการปรับปรุงพัฒนาและได้รับการสนับสนุนสิ่งต่างๆ เพิ่มเติมจนสืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

๒) โรงเรียนในสังกัดเขตการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๒ โรง

(๑) โรงเรียนบ้านกองม่องทะ หมู่ ๒ มีห้องเรียนพิเศษ ๓ ห้องคือห้องเรียนพิเศษบ้านไล่โว่ หมู่ ๕ ห้องเรียนพิเศษบ้านเกาะสะเดิ่ง หมู่ ๓ และห้องเรียนพิเศษบ้านซาลาวะ

(๒) โรงเรียนบ้านหินตั้ง บ้านจะแก หมู่ที่ ๖ เปิดสอนถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓

๓) โครงการกองทุนหมู่บ้าน(เงินล้าน)

โครงการกองทุนหมู่บ้านเงินล้าน มีทุกหมู่บ้าน หมู่บ้านละ ๑ ล้านบาท แต่ผลการดำเนินงานไม่เป็นที่น่าพอใจ คือ ผู้กู้ยืมไม่มีความสามารถจะส่งคืนเงินต้นได้ ทำให้ไม่สามารถขยายผลการดำเนินงานจากรอบแรกไปสู่สมาชิกกองทุนหมู่บ้านคนอื่นๆ ได้

๔) โครงการ ARC

เป็นโครงการขององค์กรพัฒนาที่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนทุนจากองค์กรอนามัยโลก ให้มาทำหน้าที่ศึกษาและรณรงค์เรื่องไข้มาลาเรีย และเรื่องวัณโรค ทำงานอยู่ทุกหมู่บ้านในตำบล มีสำนักงานอยู่ที่ตัวเมืองสังขละบุรี

๕) โครงการสร้างเขื่อนวชิราลงกรณ

เขื่อนวชิราลงกรณ เดิมมีชื่อว่า **เขื่อนเขาแหลม** เป็นเขื่อนหินถมแห่งแรกของประเทศไทย ที่ลาดผิวหน้าด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ตั้งอยู่บนแม่น้ำแควน้อย เป็นเขื่อนเอนกประสงค์โดยมีวัตถุประสงค์ด้านผลิตกระแสไฟฟ้าเป็นหลัก สร้างปิดกั้นแม่น้ำแควน้อยบริเวณตำบลท่าขนุน อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ตัวอ่างเก็บน้ำอยู่ในท้องที่อำเภอทองผาภูมิ และอำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

เริ่มก่อสร้างในเดือนมีนาคม ๒๕๒๒ เสร็จในปี ๒๕๒๗ เขื่อนมีความจุ ๘,๘๖๐ ล้านลูกบาศก์เมตร ปริมาณน้ำไหลเข้าอ่างเฉลี่ยปีละ ๕,๓๖๕ ล้านลูกบาศก์เมตร ติดตั้งเครื่องกำเนิดไฟฟ้า ๓ เครื่อง บริเวณปล่อยน้ำ ขนาดกำลังผลิต ๑๐๐,๐๐๐ กิโลวัตต์ รวมกำลังผลิต ๓๐๐,๐๐๐ กิโลวัตต์ ให้พลังงานไฟฟ้าเฉลี่ยปีละ ๗๖๐ ล้านกิโลวัตต์ชั่วโมง

๖) โครงการสร้างทางไฮเวย์

ลำดับความเป็นมาของโครงการและสถานการณ์ความพยามในการตัดถนนผ่านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรจากสังขละบุรีไปยังจังหวัดตาก เป็นดังนี้

ปี ๒๕๒๑ ได้ มีการดำเนินการก่อสร้างทางเพื่อความมั่นคงในเขตพื้นที่ ทภ. ๑-๔ โดยเกิดจากความจำเป็นในการแก้ไขปัญหาพื้นที่ล่อแหลมจากการต่อสู้ระหว่าง รัฐบาลและคอมมิวนิสต์และการคุกคามจากภายนอกประเทศ

ปี ๒๕๓๓ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ ได้นำเสนอแผนงานสร้างทางเพื่อความมั่นคงในเขตพื้นที่ ทภ. ๑-๔ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๓๔ รวมทั้งสิ้น ๔๘ เส้นทาง โดยเส้นทางที่สำคัญที่ผ่นบริเวณนี้คือ สาย บ้านซองกาเรีย-บ้านไล่โว่-บ้านจะแก อ.สังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ระยะทาง ๓๙ กิโลเมตร ซึ่งดำเนินการก่อสร้างใหม่เป็นถนนมาตรฐานทางลูกรัง

ปี ๒๕๔๓ ขณะที่นายปลอดประสพ สุรัสวดี ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมป่าไม้ ได้ดำเนินโครงการตัดถนนจากเหมืองพุจือไปจนถึงหน่วยพิทักษ์ป่าแม่น้ำสุริยะ ทางตอนเหนือของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร เป็นระยะทางยาวกว่า ๒๐ กิโลเมตร โดยอ้างเหตุผลด้านความมั่นคง ทั้งยังยืนยันว่าจะไม่มีการตัดต้นไม้ อย่างไรก็ตามข้อเท็จจริงมีการตัดไม้ทำลายป่าทั้งสองข้างทาง เพื่อขยายแนวถนนหน้ากว้างประมาณ ๔ เมตร ที่สำคัญมีการแปรรูปไม้และมีร่องรอยการนำไม้ออกจากป่าด้วย

ปี ๒๕๔๘ กรมโยธาธิการและผังเมือง ได้ดำเนินการวางและจัดทำผังเมืองรวมจังหวัดกาญจนบุรี ในเขตจังหวัดกาญจนบุรี โดยได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการผังเมือง โดยในแผนที่ผังเมือง

รวมได้มีการวางแนวเส้นถนนตัดจากด่านเจดีย์สามองค์ บริเวณบ้านซองกาเรีย ผ่านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอุ้มผาง ไปยังจังหวัดตาก ซึ่งจากการเปรียบเทียบแผนที่ผังเมืองกับแผนที่ศักยภาพผืนป่าตะวันตกในมาตราส่วนที่เท่ากันพบว่า เป็นการตัดถนนเส้นใหม่ ผ่านพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร (มรดกโลก)

๑๒ กันยายน ๒๕๔๘ กรมโยธาธิการและผังเมืองได้มีประกาศกรมโยธาธิการและผังเมือง เรื่อง เชิญชวนให้ผู้มีส่วนได้เสียไปตรวจดูแผนที่ แผนผัง ข้อกำหนด และรายการประกอบแผนผัง ผังเมืองเขตรวมจังหวัดกาญจนบุรี และให้ผู้ที่มีส่วนได้เสีย ในเขตผังเมืองรวม ร้องขอแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกข้อกำหนดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ ที่ดินของผังเมืองรวมจังหวัดกาญจนบุรี ได้ตั้งแต่วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๔๘ - ๑๓ ธันวาคม ๒๕๔๘

พฤศจิกายน ๒๕๔๘ สำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรฝั่งตะวันตก ได้ทำหนังสือคัดค้านการวางเส้นทางตามแผนที่ผังเมืองและการตัดถนนเส้นทางดังกล่าว

๓ ธันวาคม ๒๕๔๘ องค์กรอนุรักษ์ ได้แก่ มูลนิธิสืบนาคะเสถียร มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยฯ กลุ่มอนุรักษ์กาญจน์ กลุ่มสตรีกาญจนบุรี กลุ่มปฏิรูปสื่อภาคประชาชน จังหวัดกาญจนบุรี ชมรมอนุรักษ์ป่าตะวันตก ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี ร่วมกับคณะกรรมการอนุรักษ์ผืนป่าตะวันตก (กอต.) ๖ จังหวัด ได้มีการหารือและมีมติที่จะดำเนินการคัดค้านผังเมืองที่มีการวางแนวตัดถนน จากด่านเจดีย์สามองค์-จังหวัดตาก และการดำเนินการก่อสร้างถนนซึ่งผ่านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร (ด้านตะวันตก)เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร(ด้านตะวันออก)

๕ ธันวาคม ๒๕๔๘ ตัวแทนองค์กรอนุรักษ์ ได้แก่มูลนิธิสืบนาคะเสถียร มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยฯ กลุ่มอนุรักษ์กาญจน์ กลุ่มสตรีกาญจนบุรี กลุ่มปฏิรูปสื่อภาคประชาชน จังหวัดกาญจนบุรี ชมรมอนุรักษ์ป่าตะวันตก ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี ร่วมกับคณะกรรมการอนุรักษ์ผืนป่าตะวันตก (กอต.) ๖ จังหวัด ได้เข้ายื่นหนังสือคัดค้านการตัดถนนผ่านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่ นเรศวรด้านตะวันตก ต่อผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี และโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดกาญจนบุรี นายวิญญู หมั่นการ โยธาธิการและผังเมือง จังหวัดกาญจนบุรี ชี้แจงว่า เป็นการปรับปรุงถนนให้ดีขึ้นเท่านั้น เพราะถนนเดิมมีอยู่แล้ว ถ้าดูจากแผนที่ผังเมืองไม่ค่อยชัดเจน และยืนยันว่าไม่ได้เป็นการตัดถนนผ่านพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ทั้งนี้จะรับคำร้องเรียนและการคัดค้านเสนอคณะกรรมการจังหวัด เพื่อพิจารณาในการประชุมเดือนมกราคม ๒๕๔๙

๑๐ ธันวาคม ๒๕๔๘ จากการตรวจสอบสภาพพื้นที่พบว่าเส้นทางที่มีความเป็นไปได้ภายใต้เงื่อนไขที่จะไม่มีการตัดถนนเส้นใหม่ คือ.....

ช่วงแรก : มีเส้นทางที่เป็นไปได้ ๒ แนว คือ

๑. จากหน่วยพิทักษ์ป่าตะเคียนทอง ตัดผ่านป่าทุ่งใหญ่นเรศวรไปตามเส้นทางลำลองมุ่งหน้าสู่หมู่บ้านไล่โว่ก่อนที่จะตัดไปสู่หมู่บ้านทิไล่ป้า

๒. จากหมู่บ้านสะเน่พ่อง ตัดไปยังหมู่บ้านเกาะสะเดิ่ง ก่อนจะตัดไปยังหมู่บ้านทิไล่ป้า

ช่วงที่สอง : ตัดจาก หมู่บ้านทิไลป้า ตัดไปยังเหมืองพุจือ (ซึ่งปัจจุบันเตรียมผนวกพื้นที่เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร) มุ่งหน้าสู่หมู่บ้านจะแก

ช่วงที่สาม : มีเส้นทางที่เป็นไปได้ ๒ แนวเพื่อจะตัดถนนจากจังหวัดกาญจนบุรีไปสู่อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก คือ

๑) จากเหมืองแร่พุจือ ตัดไปยังหน่วยพิทักษ์ป่าแม่น้ำสุริยะ ก่อนที่จะตัดถนนผ่าป่าเส้นใหม่ผ่านพื้นที่ป่าสมบูรณ์ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรฝั่งตะวันออก และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอุ้มผางไปยังหมู่บ้านเลตองคุและหมู่บ้านมองตาลัว ไปสิ้นสุดที่หมู่บ้านเปิงเคิ่ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ซึ่งปัจจุบันได้มีการสร้างถนนลาดยางอย่างมาตรฐานจากอำเภออุ้มผางมายังหมู่ บ้านเปิงเคิ่งแล้ว ขณะเดียวกันกำลังดำเนินการปรับปรุงถนนบ้านเปิงเคิ่ง-บ้านเลตองคุ

๒) จากหมู่บ้านจะแก ตัดถนนเส้นใหม่ผ่านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออกไปยังหมู่บ้านแม่จันทะ ก่อนที่จะเข้าสู่ถนนลำลองจากหมู่บ้านแม่จันทะ ไปยังหมู่บ้านหม่องกลั๊วและหมู่บ้านกุยเลอตอ ก่อนจะเชื่อมกับถนนลาดยางที่มุ่งสู่อำเภออุ้มผาง ทั้งนี้ปัจจุบันทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดได้นำเครื่องจักรกลหนักเข้าไปดำเนินการก่อสร้างปรับปรุงถนนจากหมู่บ้านกุยเลอตอไป ยังหมู่บ้านแม่จันทะ

กรมโยธาธิการและผังเมือง ได้ดำเนินการวางและจัดทำผังเมืองรวมจังหวัดกาญจนบุรี ในเขตจังหวัดกาญจนบุรี โดยได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการผังเมือง โดยในแผนที่ผังเมืองรวมได้มีการวางแนวเส้นถนนตัดจากด่านเจดีย์สามองค์ ผ่านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ไปยังจังหวัดตาก ซึ่งจากการเปรียบเทียบแผนที่ผังเมืองกับแผนที่ศักยภาพผืนป่าตะวันตกพบว่า เป็นการตัดถนนเส้นใหม่ ผ่านพื้นที่ป่าอุดมสมบูรณ์ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร (มรดกโลก)

๑๒ กันยายน ๒๕๔๘ กรมโยธาธิการและผังเมืองได้มีประกาศกรมโยธาธิการและผังเมือง เรื่อง เชิญชวนให้ผู้มีส่วนได้เสียไปตรวจดูแผนที่ แผนผัง ข้อกำหนด และรายการประกอบแผนผัง ผังเมืองเขตรวมจังหวัดกาญจนบุรี และให้ผู้ที่มีส่วนได้เสียในเขตผังเมืองรวม ร้องขอแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงหรือยกเลิกข้อกำหนดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ ที่ดินของผังเมืองรวมจังหวัดกาญจนบุรี ได้ตั้งแต่วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๔๘ - ๑๓ ธันวาคม ๒๕๔๘

พฤศจิกายน ๒๕๔๘ สำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรฝั่งตะวันตก ได้ทำหนังสือคัดค้านการวางเส้นทางตามแผนที่ผังเมืองและการตัดถนนเส้นทางดังกล่าว

๓ ธันวาคม ๒๕๔๘ องค์กรอนุรักษ์ ได้แก่ มูลนิธิสืบนาคะเสถียร มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยฯ กลุ่มอนุรักษ์กาญจน์ กลุ่มสตรีกาญจนบุรี กลุ่มปฏิรูปสื่อภาคประชาชน จังหวัดกาญจนบุรี ชมรมอนุรักษ์ป่าตะวันตก ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี ร่วมกับคณะกรรมการอนุรักษ์ผืนป่าตะวันตก (กอต.) ๖ จังหวัด ได้มีการหารือและมีมติที่จะดำเนินการคัดค้านผังเมืองที่มีการวางแนวตัดถนนจากด่านเจดีย์สามองค์-จังหวัดตาก เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร(ด้านตะวันออก)

๙ ธันวาคม ๒๕๔๘ องค์กรอนุรักษ์ ได้แก่ มูลนิธิสืบนาคะเสถียร มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทยฯ กลุ่มอนุรักษ์กาญจน์ กลุ่มสตรีกาญจนบุรี กลุ่มปฏิรูปสื่อภาคประชาชน จังหวัดกาญจนบุรี ชมรมอนุรักษ์ป่าตะวันตก ชมรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี ร่วมกับคณะกรรมการอนุรักษ์ผืนป่าตะวันตก (กอต.) ๖ จังหวัด ได้เข้ายื่นหนังสือคัดค้านการตัดถนนผ่านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ต่อผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี และโยธาธิการและผังเมือง จังหวัดกาญจนบุรี

๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๘ ณ ห้องประชุมศาลากลางจังหวัดกาญจนบุรี ที่ประชุมร่วมพิจารณาคำร้องของคณะที่ปรึกษาผังเมืองรวมจังหวัดกาญจนบุรี โดยนายเชิดวิทย์ ฤทธิ์ประศาสน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดกาญจนบุรี เป็นประธานมีมติให้ยกเลิกแนวถนนที่วางผ่านเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร(ที่มา: จากหนังสือ "ถนนผ่านป่าทุ่งใหญ่ : ศิวิไลซ์หรือล่มสลาย" ที่มูลนิธิสืบนาคะเสถียร แจกจ่ายเผยแพร่ในงาน"ทุ่งใหญ่นเรศวรบนเส้นทางมรดกโลก" ที่จังหวัดกาญจนบุรี วันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๔๘ และ ข้อมูลเพิ่มเติมจากการประชุมร่วมพิจารณาคำร้องของคณะที่ปรึกษาผังเมืองรวมจังหวัดกาญจนบุรี วันที่ ๒๐ ธันวาคม ๒๕๔๘ ณ ศาลากลางจังหวัดกาญจนบุรี)

โครงการพัฒนานอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ ยังมีโครงการในส่วนขององค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ และโครงการพัฒนาในระดับเภอสังขละบุรี ที่เป็นโครงการพัฒนาท้องถิ่น ตามแผนพัฒนาและแผนการดำเนินงานต่างๆ อีกหลายโครงการ แต่ไม่ได้นำมากล่าวไว้ด้วยเป็นโครงการย่อยของหน่วยงานท้องถิ่นตามปกติ/.

บทที่ ๓

การดำเนินงานศึกษาวิจัย

การดำเนินงานศึกษาวิจัย ได้นำแนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังนำเสนอไว้ข้างต้น มากำหนดแนวทางการดำเนินงาน กำหนดกรอบแนวคิดการศึกษา กำหนดขอบเขตเนื้อหา พื้นที่ กลุ่มเป้าหมาย และบริบทของพื้นที่ โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ ระยะ ตามกรอบการวิจัยเพื่อท้องถิ่น และการจัดการความรู้ ระยะแรก เน้นการศึกษาสร้างองค์ความรู้และความรู้ ระยะที่สอง เน้นการจัดการความรู้ และการนำความรู้มาปรับใช้ในชุมชนตามบริบทที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๓.๑ ขอบเขตเนื้อหา

ระยะแรก

๑.๖.๑ ส่งเสริมชุมชนให้ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ เป็นต้นว่า... การทำไร่ทำนาเพาะปลูกข้าว พืชผักผลไม้ และการใช้ประโยชน์/ การเลี้ยงสัตว์ ล่าสัตว์ และการใช้ประโยชน์/ ป่าไม้ต้นไม้พืชพรรณธรรมชาติ การใช้ประโยชน์และดูแลรักษา/ บ้าน เรือน ที่อยู่อาศัย ชุมชน และการใช้ประโยชน์/ ดินน้ำลมไฟ ห้วยหนองคลองบึง ฝนฟ้าอากาศ การใช้ประโยชน์ /โรค ภัย ไข้ เจ็บ สมุนไพร และการป้องกัน รักษา พยาบาล /บทเพลง ศิลปะ การแสดง ดนตรี กีฬา การละเล่น /เสื้อ ผ้า เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ ตกแต่ง /คติธรรม คำสอน คำเตือน นิทาน เรื่องเล่า /ภาษาและการใช้ภาษา /ศาสนาและความเชื่อ/ ประกอบอาชีพเชิงบริการ การค้าขาย และแลกเปลี่ยน /การเดินทาง ขนส่ง คมนาคม /การจักสาน เครื่องมือ เครื่องใช้ และเทคโนโลยี /อาหาร เครื่องเคียง การปรุง การถนอม และการบริโภค/การเมือง การปกครอง การอยู่ร่วมกัน ความยุติธรรม /เกียรติยศ ศักดิ์ศรี การยกย่อง รางวัล /ชีวิต สังคม อุดมการณ์ สันติสุข โลกนี้และโลกหน้า/ และอื่นๆ (ถ้ามี)

ระยะที่สอง

๑.๖.๒ ส่งเสริมชุมชนให้จัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ให้มีการศึกษา เรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน / มีการฟื้นฟู อนุรักษ์และคุ้มครองภูมิปัญญาพื้นบ้าน / มีการพัฒนาและเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้าน / มีการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความต้องการความจำเป็นในวิถีชีวิต / มีการจัดการความรู้ในลักษณะอื่นๆ (ถ้ามี)

๑.๖.๓ ส่งเสริมชุมชนให้นำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข แก่ผลสำเร็จทั้งเชิงกระบวนการและเชิงวัตถุประสงค์ในโครงการวิจัยและพัฒนาที่เกิดขึ้นหรือเข้ามาในพื้นที่ ได้แก่ โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นบ้านสะเน่พ่อง / โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นบ้านกองม่องทะ/ โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นบ้านไล่โว่ / โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นบ้านเวียคะดี้ / โครงการ/แผนปฏิบัติการตามแผนงาน ยุทธศาสตร์ นโยบาย บทบาท หน้าที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรในพื้นที่ศึกษา และโครงการอื่นๆ ถ้ามี

๓.๒ ขอบเขตพื้นที่

ชุมชนชาวไทยกะเหรี่ยง ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู(บ้านเวียคาดี้) อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี

๓.๓ ขอบเขตกลุ่มเป้าหมาย

๑) **ชาวกะเหรี่ยง**บ้านสะเน่พ่อง บ้านไล่โว่ บ้านกองม่องทะ(ครอบคลุมเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำ ฯลฯ ทั้งหญิงชาย) ต.ไล่โว่ และ บ้านเวียคะดี้ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี เป็นผู้รับผิดชอบทำหน้าที่ต่างๆ ในโครงการวิจัยดังนี้

(๑) **เป็นนักวิจัย** ทำหน้าที่ศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ ข้อมูลต่างๆ

(๒) **เป็นผู้บอกข้อมูล**(คุณลักษณะและจำนวนผู้บอกข้อมูลกระจายตามเนื้อหาภูมิปัญญาพื้นบ้านที่กำหนดไว้)

(๓) **เป็นนักจัดการความรู้และจัดกระบวนการพัฒนา** ตามแผนที่กำหนดไว้ในโครงการวิจัย

๒) **ผู้แทนองค์กรชุมชนในพื้นที่ศึกษา** เป็นคณะที่ปรึกษาโครงการ ได้แก่.....

(๑) เจ้าหน้าที่หน่วยเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรในพื้นที่ชุมชน

(๒) ผู้แทนองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น (อบต.)

(๒) ผู้แทนพัฒนาชุมชนอำเภอ

(๓) ผู้แทนโรงเรียนประถมศึกษาในพื้นที่

(๔) ภิกษุในวัดประจำหมู่บ้าน

(๕) กำนันหรือผู้แทน

(๖) ผู้ใหญ่บ้านหรือผู้แทน

(๗) สมาชิกองค์การบริหารประจำตำบล

๓) **หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร** หรือผู้แทน เป็นที่ปรึกษาโครงการ

๔) **ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก** เป็นที่ปรึกษาโครงการ

๕) **ผู้อำนวยการสำนักงานฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น**(สกว.)หรือผู้แทน เป็นที่ปรึกษาโครงการ

๖) นักวิจัยชาวบ้านในโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หมู่บ้านสะเน่พ่อง หมู่บ้านไล่โว่ และหมู่บ้านกองม่องทะ ๓โครงการ เป็นนักวิจัยร่วม

๗) ผู้ประสานงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอสังขละบุรี เป็นผู้ช่วยประสานงานหัวหน้าโครงการ

๘) ที่ปรึกษาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอสังขละบุรี เป็นหัวหน้าโครงการ

๙) กลุ่มเป้าหมายผู้ได้รับประโยชน์ ได้แก่ชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา ซึ่งเป็นผู้ร่วมกระบวนการจัดการความรู้ประเด็นต่างๆ ตามแผนงานโครงการที่กำหนดไว้ และผู้ได้รับผลจากการศึกษาวิจัยโดยตรง รวมทั้งองค์กรส่วนท้องถิ่น ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค ภาครัฐและเอกชน และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร

๑๐) กลุ่มนักวิชาการ นักศึกษาและนักเรียน จะได้ประโยชน์จากผลการศึกษาในทางวิชาการที่มีส่วนขยายหรือเติมเต็ม หรือค้นพบใหม่ ในศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง

๓.๔ แนวทางการดำเนินงานโครงการ

๓.๔.๑ แนวทางการดำเนินงานโครงการระยะแรก กำหนดไว้ ๑๒ ขั้นตอน

๑) การเตรียมค้นหาคณะนักวิจัย การติดต่อเชิญคณะที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้องในโครงการ

๒) จัดการประชุมคณะนักวิจัย และเตรียมความพร้อม ความรู้ ความเข้าใจร่วมกันของนักวิจัย

๓) จัดการประชุมร่วมระหว่างนักวิจัย คณะที่ปรึกษา และผู้เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอโครงการและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นรวมทั้งขอข้อเสนอแนะต่างๆ จากที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้อง

๔) ประชุมนักวิจัยเพื่อวางแผนและออกแบบการดำเนินงานโครงการ เช่น เก็บข้อมูลแบบสอบถาม ประเด็นเนื้อหาที่จะศึกษา วิธีการบันทึก การทบทวน ตรวจสอบ การสรุปและแผนการวิเคราะห์ข้อมูล

๕) จัดเวทีชาวบ้านแต่ละพื้นที่เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจการดำเนินงานโครงการแก่ชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พร้อมรับฟังความคิดเห็นและขอรับข้อเสนอแนะต่างๆ

๖) ปฏิบัติการเก็บข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ตามแผนการศึกษาวิจัยที่กำหนดไว้ในโครงการที่ได้ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะในขั้นที่ ๕ แล้ว

๗) จัดประชุมนักวิจัยแต่ละพื้นที่เพื่อประมวลผลปฏิบัติการเก็บข้อมูลและตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล รวมทั้งรายงานปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อวางแผนปรับปรุงแก้ไข

๘) ปฏิบัติการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมตามคำแนะนำที่เกิดขึ้นในขั้นที่ ๗

๙) จัดเวทีประชุมรวมนักวิจัยทุกพื้นที่และที่ปรึกษาโครงการ เพื่อนำเสนอผลการศึกษาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากผลการดำเนินงานที่ผ่านมา รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากคณะที่ปรึกษาเพื่อปรับใช้ให้การดำเนินงานโครงการมีความรอบคอบ สมบูรณ์มากขึ้น

๑๐) ปฏิบัติการปรับปรุงเพิ่มเติมตามคำแนะนำหรือข้อเสนอแนะที่เกิดขึ้นในขั้นที่ ๙ (ถ้ามี)

๑๑) จัดทำรายงานผลการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้าน ตามวัตถุประสงค์โครงการ

๑๒)จัดเวทีคืนความรู้สู่ชุมชน และระดมความคิดเพื่อค้นหาแนวทางการใช้ประโยชน์ และแนวทางการจัดการความรู้ที่เป็นรูปธรรมในระยะต่อไป

๓.๔.๒ แนวทางการดำเนินงานโครงการ ระยะที่สอง กำหนดไว้ ๘ ขั้นตอน

๑) จัดเวทีชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ชุมชน เพื่อทบทวนความรู้ ความเข้าใจ และการเข้าถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้จากการศึกษาวิจัยในระยะแรก พร้อมระดมความคิดเพื่อแสวงหาแนวทางการใช้ประโยชน์และการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านสู่ชุมชนแต่ละพื้นที่ต่อไป โดยนัดหมายชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องมาประชุมแล้วนำผลการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้าน มารายงานในที่ประชุม พร้อมระดมความคิดเห็นเพิ่มเติมเพื่อกำหนดแนวทางจัดการความรู้ด้านต่างๆให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเหมาะสม และการนำความรู้ไปใช้เสริมสร้างคุณค่าพลังและความสุขในผลสำเร็จของการดำเนินงานโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่

๒) ประชุมนักวิจัยโครงการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านร่วมกับนักวิจัยในโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินการอยู่ในแต่ละพื้นที่ และเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในพื้นที่นั้นๆ รวมทั้งผู้แทนองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องของพื้นที่นั้นๆ เช่น วัด โรงเรียน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกผู้แทน อบต. เป็นต้น เพื่อร่วมวางแผนการ

จัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้จากการศึกษาวิจัย ให้เกิดขึ้นในชุมชนตามความเหมาะสม และร่วมวางแผนการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้จากการศึกษาวิจัยมาเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขในความสำเร็จของโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ ตามความพร้อมและความเป็นไปได้ ตามคำแนะนำและข้อเสนอแนะที่ได้จากการประชุมในขั้น ๑

๓) ประชุมรวมนักวิจัย ที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้องทุกทั้งหมด เพื่อนำเสนอแผนการจัดการความรู้และแผนการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขในความสำเร็จของโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในแต่ละพื้นที่ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และรับข้อเสนอแนะจากคณะที่ปรึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้อง

๔) ดำเนินงานตามแผนการจัดการความรู้ และแผนปฏิบัติการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขในความสำเร็จของโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ ตามแผนที่ปรับปรุงแล้วจากข้อ ๓

๕) จัดเวทีประชุมนักวิจัย ร่วมกับที่ปรึกษา องค์กรที่เกี่ยวข้องและชาวบ้าน ในแต่ละพื้นที่ เพื่อนำเสนอผลการดำเนินงานตามแผนการจัดการความรู้ที่ดำเนินแล้ว และผลจากการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขในความสำเร็จของโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการแล้ว เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้ข้อเสนอแนะ และร่วมพิจารณาแนวทางการบริหารจัดการกิจกรรมการจัดการความรู้นั้นๆ ว่า ควรจะเป็นอย่างไร ใครส่วนไหนควรจะเข้ามารับผิดชอบเพิ่มเติมต่อไปหรือไม่ รวมทั้งร่วมพิจารณาวางแผนประสานงานกับส่วนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย

๖) จัดเวทีประชุมผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบในกิจกรรมนั้นๆ ตามแนวคิดและข้อเสนอแนะที่ได้จากขั้น ๕ ในแต่ละชุมชน เพื่อส่งมอบงาน และร่วมแสดงความยินดีกับชุมชนที่มีการจัดการความรู้และการนำความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้เสริมคุณค่า พลังและความสุขในโครงการต่างๆที่เกิดขึ้น

๗) การติดตามชื่นชมผลการดำเนินงานในการจัดการความรู้และการใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกิดขึ้นแต่ละชุมชน

๘) การจัดทำรายงานผลการดำเนินงานโครงการตามวัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

๓.๕ การดำเนินงานโครงการตามแผน ระยะแรก

๓.๕.๑ การเตรียมค้นหาคณะนักวิจัย การติดต่อเชิญคณะที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้องในโครงการ

ผลการดำเนินงาน ได้ดำเนินการติดต่อประสานงานไว้ก่อนการเริ่มโครงการต่อเนื่องมาจนกระทั่งเริ่มต้นโครงการ โดยได้ติดต่อและเรียนเชิญกลุ่มเป้าหมายที่จะมาเป็นนักวิจัย คณะที่ปรึกษา และผู้เกี่ยวข้องในโครงการ ตามที่กำหนดไว้ เข้าร่วมโครงการศึกษาวิจัย ด้วยวิธีการ เดินทางไปหาแล้วเรียนเชิญด้วยวาจาโดยตรง และเรียนเชิญโดยขอให้คนที่เรียนเชิญด้วยวาจาซึ่งรับปากแล้วได้ไปเรียนเชิญบุคคลเป้าหมายอื่นๆ ในชุมชนที่สนใจร่วมเป็นนักวิจัยในโครงการ ได้นักวิจัยผู้ร่วมโครงการทั้งหมด ๑๖ คน จากหมู่บ้านสะเน่พ่อง บ้านไล่โว่ บ้านกองม่องทะ ต.ไล่โว่ และ บ้านเวียคะดี้ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี หมู่บ้านละ ๔ คน ได้ที่ปรึกษามา ๒๓ คน รวมทั้ง หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ประธานคณะกรรมการผืนป่าภาคตะวันตก ผู้อำนวยการสำนักงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น(สกว.นักวิจัยชาวบ้านในโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ผู้

ประสานงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอสังขละบุรี ที่ปรึกษาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอสังขละบุรี นักวิชาการ นักศึกษาและนักเรียน มาเป็นคณะนักวิจัยและคณะที่ปรึกษาโครงการวิจัย รวมทั้งหมด ๕๕ คน ดังปรากฏรายนามในโครงการแล้ว

บทเรียนที่ได้จากการเตรียมค้นหาคณะนักวิจัย การติดต่อเชิญคณะที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้องในโครงการที่เกิดขึ้นในขั้นนี้ คือ ถ้าคนนอกชุมชนที่เข้าไปประสานงานวิจัยหรือเป็นหัวหน้าโครงการวิจัยในลักษณะนี้(ให้ชาวบ้านมาเป็นนักวิจัย ร่วมคิดร่วมทำ) ได้ทำให้คนในชุมชนเกิดความไว้วางใจ มีความใกล้ชิดสนิทสนม เป็นกันเอง ในเรื่องต่างๆ รอบด้านแล้ว การประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการร่วมคิด ร่วมรับผิดชอบในโครงการวิจัย จะเกิดขึ้นตามความต้องการอย่างมีประสิทธิภาพ อนึ่ง ถ้าหัวหน้าโครงการลงไปหานักวิจัยชาวบ้านในชุมชนด้วยตนเอง สามารถช่วยให้ได้เรียนรู้เรื่องต่างๆ ได้มากขึ้น ชุมชนเองก็ให้ความสำคัญและมีความเป็นเพื่อนมากขึ้น

๓.๕.๒ จัดการประชุมคณะนักวิจัย และเตรียมความพร้อมด้านความรู้ ความเข้าใจร่วมกันของนักวิจัย

ผลการดำเนินงาน ได้ปรับเปลี่ยนสถานที่ประชุมร่วมที่โรงแรมพลอยไพลิน มาประชุมนักวิจัยในพื้นที่ชุมชนแต่ละชุมชน หรือพื้นชุมชนที่ใกล้เคียงมาประชุมร่วมกัน ทั้งนี้เนื่องจากนักวิจัยมีเวลาว่างไม่ตรงกัน ประกอบกับการเดินทางเข้าออกพื้นที่ต้องใช้เวลานาน ดังนั้น จึงใช้วิธีให้หัวหน้าโครงการและผู้เกี่ยวข้องเดินทางเข้าหมู่บ้านในโอกาสต่างๆ ที่ได้นัดหมายเพื่อประชุมกิจกรรมโครงการอื่นอยู่แล้ว โดยนัดหมายเวลาในการพูดคุยถึงสถานการณ์ต่างๆของชุมชน สถานการณ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ช่วยกันคิดเพื่อแสวงหาแนวทางการแก้ปัญหา และร่วมยกร่างหลักการ และกระบวนการศึกษาวิจัย โดยใช้เวลาในช่วงเดือนแรกของการดำเนินงาน ทำให้กลุ่มเป้าหมายแต่ละพื้นที่ได้รู้ เข้าใจในความเป็นมา คุณค่า ความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องมีโครงการนี้ และพิจารณาตัดสินใจร่วมดำเนินงานโครงการในฐานะต่างๆ ด้วยกัน รวมทั้งได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น แสวงหาแนวคิด แนวทางการศึกษาวิจัยในแต่ละพื้นที่ รวมออกแบบ วางแผน และพัฒนาโครงร่างการวิจัย และกระบวนการศึกษาวิจัยแต่ละพื้นที่ รวมทั้งมองหาผู้บอกข้อมูลและผู้ร่วมกิจกรรมต่างๆ ด้วย โดยนักวิจัยแต่ละพื้นที่ได้ร่วมประชุมกันอย่างพร้อมเพรียง

บทเรียนที่ได้จากการประชุมคณะนักวิจัย และเตรียมความพร้อมด้านความรู้ ความเข้าใจร่วมกันของนักวิจัย ที่เกิดขึ้นในขั้นนี้ คือ การนำบทเรียนที่ได้จากการประชุมครั้งก่อนมาปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม สามารถทำให้นักวิจัยและผู้เกี่ยวข้องได้เรียนรู้ควบคู่กับการได้เพื่อนใหม่ได้ และการจัดการประชุมชี้นในชุมชนทำให้นักวิจัยชาวบ้านแต่ละชุมชนมาประชุมพร้อมเพรียงมากกว่าประชุมนอกชุมชน ผู้เข้าประชุมมีความมั่นใจในการแสดงความคิดเห็น การแสดงออกเป็นไปตามธรรมชาติ เช่น การประชุมที่ศาลาวัดในชุมชน ใครนั่งท่าไหน อย่างไรก็ได้ ตามสบาย ได้การมีส่วนร่วมที่ดี ที่สำคัญคือการประชุมในชุมชน นอกจากได้เรียนรู้ชุมชนร่วมกันแล้ว ยังได้ความเป็นเพื่อนและสามารถรู้จักคนอื่นๆ เช่น พ่อแม่ พี่น้อง ลูกหลานของนักวิจัยและผู้เข้าร่วมประชุมด้วยด้วย รวมทั้งมีโอกาสได้พบปะกับผู้สนใจที่เข้าร่วมฟังการประชุม ซึ่งนำไปสู่ความไว้วางใจมากขึ้น หัวหน้านักวิจัยและผู้เกี่ยวข้องที่เป็นคนนอกชุมชนที่เข้าไป ยังได้เรียนรู้ชุมชนเพิ่มขึ้นทุกด้าน จึงเป็นที่ยืนยันว่า

สถานที่จัดการประชุมที่กลุ่มผู้เข้าประชุมมีความคุ้นเคย มีส่วนช่วยให้ผู้เข้าประชุมมีส่วนร่วมแสดงออกได้กว้างขวางลึกซึ้งกว่าการประชุมในห้องที่ไม่คุ้นเคยและมีพิธีการเคร่งครัด

๓.๕.๓ จัดการประชุมร่วมระหว่างนักวิจัย คณะที่ปรึกษา และผู้เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอโครงการและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นรวมทั้งข้อเสนอแนะต่างๆ จากที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้อง

ผลการดำเนินงาน ได้จัดขึ้นที่โรงแรมพลอยไพลิน กำหนดการประชุมแบ่งออกเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงเช้า กับช่วงบ่าย ช่วงเช้ากำหนดเป็นการประชุมร่วมระหว่างนักวิจัย คณะที่ปรึกษา และผู้เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอโครงการและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นรวมทั้งข้อเสนอแนะต่างๆ จากที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้อง (ส่วนช่วงบ่ายประชุมนักวิจัยเพื่อวางแผนและออกแบบการดำเนินงานโครงการ เช่น เก็บข้อมูลแบบสอบถาม ประเด็นเนื้อหาที่จะศึกษา วิธีการบันทึก การทบทวน ตรวจสอบ การสรุปและแผนการวิเคราะห์ข้อมูล) โดยช่วงเช้าได้นำเสนอโครงการวิจัยต่อที่ประชุม แล้วที่ประชุมได้ร่วมกันให้ความคิดเห็น และร่วมให้คำปรึกษา ให้แนวคิด แนวทางการศึกษาวิจัย และร่วมกันระดมความคิดเพื่อนำไปใช้ในการออกแบบวางแผน การดำเนินงานในช่วงบ่าย กำหนดกระบวนการศึกษาวิจัยแต่ละพื้นที่ตามที่นำเสนอ และร่วมกำหนดผู้บอกข้อมูลและผู้ร่วมกิจกรรมต่างๆ แต่ละพื้นที่ รวมทั้งวางแนวการประสานงานแก่คณะนักวิจัยและผู้ดำเนินงานโครงการ ในการขอคำแนะนำคำปรึกษาจากคณะที่ปรึกษา โดยมีผู้ร่วมประชุมรวม ๖๕ คน

บทเรียนจากการประชุมช่วงเช้า นักวิจัยชาวบ้านแสดงความคิดเห็นแบบไม่ค่อยเชื่อมั่นมากนัก อาจจะเป็นเพราะไม่คุ้นสถานที่ หรืออาจจะเป็นเพราะมีคนจำนวนมาก หรืออาจเป็นเพราะเหน็ดเหนื่อยจากการเดินทางที่ยาวไกล หรืออาจเป็นเพราะยังไม่เข้าใจโครงการอย่างชัดแจ้ง ทำให้ไม่ค่อยมีคำถามและการแลกเปลี่ยนจากนักวิจัยชาวบ้านมากนัก ต่างจากที่ปรึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้อง ที่สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้อย่างกว้างขวาง อนึ่ง นักวิจัยชาวบ้าน มักจะเดินเข้าออกนอกในห้องประชุมบ่อย อาจจะเป็นเพราะไม่คุ้นกับเครื่องปรับอากาศหรือไม่ก็ไม่สะดวกกับการจะทำกิจกรรมที่คุ้นเคยไปพร้อมๆ กับการประชุม เช่น การสูบยาเส้น การเคี้ยวหมาก ซึ่งต่างจากที่ประชุมในชุมชนที่สามารถทำกิจกรรมเหล่านี้ได้อย่างสะดวก อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนนักวิจัยชาวบ้านต่างก็มีความสุขกับการได้เข้ามาพักในที่ประชุมแห่งนี้ ดังนั้น ถ้าต้องการให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผนที่ริงจัง ควรคำนึงถึงสถานที่ประชุมที่เหมาะสมด้วย

๓.๕.๔ ประชุมนักวิจัยเพื่อวางแผนและออกแบบการดำเนินงานโครงการ เช่น เก็บข้อมูลแบบสอบถาม ประเด็นเนื้อหาที่จะศึกษา วิธีการบันทึก การทบทวน ตรวจสอบ การสรุปและแผนการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการดำเนินงาน ได้ใช้เวลาช่วงบ่าย(ของการประชุมร่วมระหว่างนักวิจัย คณะที่ปรึกษา และผู้เกี่ยวข้อง เพื่อนำเสนอโครงการและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นรวมทั้งขอข้อเสนอแนะต่างๆ จากที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งได้ประชุมในภาคเช้า) ณ โรงแรมพลอยไพลิน โดยได้นำร่างแบบสอบถามมาให้ที่ประชุมศึกษาร่วมกันปรับแต่ง ทำความเข้าใจร่วมกันอีกครั้ง เพื่อให้เกิดความชัดเจนก่อนที่จะนำไปเก็บข้อมูล บันทึกข้อมูลภูมิปัญญาเรื่องต่างๆ ซึ่งได้ทำความเข้าใจทั้งเชิงหลักการเกี่ยวกับภูมิปัญญา และวิธีการที่จะประมวลข้อมูล มีแบบบันทึกข้อมูลภูมิปัญญามาใช้พิจารณา (ดังแสดงไว้ในภาคผนวกแล้ว)

ผลการดำเนินการในช่วงบ่าย ที่ประชุมได้ปรับเปลี่ยนแบบบันทึกข้อมูลและเรียนรู้ทำความเข้าใจร่วมกัน ทำให้ได้แบบบันทึกข้อมูลดัง(ดูในภาคผนวก) เพื่อให้นักวิจัยแต่ละชุมชนนำไปใช้ทดลองดำเนินการเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ การประชุมครั้งนี้ ซึ่งจัดขึ้นในเดือนที่สองของโครงการ ผลการประชุมสามารถปรับปรุงแผนการประมวลข้อมูล กลุ่มผู้บอกข้อมูล ประเด็นข้อมูล แบบสอบสอบถาม วิธีการบันทึก การตรวจสอบ และแนวการวิเคราะห์ข้อมูลแต่ละพื้นที่ให้มีประสิทธิภาพ และสามารถเพิ่มทักษะสร้างความรู้ ความเข้าใจในการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านแก่คณะนักวิจัยชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งเทคนิคต่างๆ ในการใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจสังเกต สัมภาษณ์ และบันทึก ตรวจสอบข้อมูลภูมิปัญญาที่เป็นรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสและความคิดต่างๆ ได้ตามวัตถุประสงค์ พร้อมทั้งได้แจกจ่ายแบบบันทึกข้อมูลให้นำไปฝึกหัด ทดลอง ล่วงหน้าก่อนจะดำเนินการประมวลข้อมูลจริง โดยมีนักวิจัยพื้นที่ละ ๔ คน นักจัดการความรู้และกระบวนการต่างๆ พื้นที่ละ ๔ คน ผู้ประสานงานและผู้ช่วย ๒ คน และนักวิจัยโครงการ วิจัยเพื่อท้องถิ่นเดิม ๒ คน ๔ พื้นที่ รวม ๔๘ คน

ประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่เป็นข้อตกของการประชุม คือ แต่ละชุมชนมีแกนนำในการดำเนินงานโครงการวิจัย เป็นทั้งผู้ประสานงาน วางแผน จัดกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่นั้นๆ ดังนี้

นายสุวัฒชัย ไทรสังขชวลิต ชุมชนสะเน่พ่อง

นายพลศักดิ์ บัวจันทร์เหลือง ชุมชนเวียคาดี้

นายไพรวัลย์ ยาปัญ ชุมชนไล่โว่

นายลงขิ่งโพ่ ไทรสังขชวลิน ชุมชนบ้านกองม่องทะ

บุคคลเหล่านี้จะเป็นแกนนำประสานกับนักวิจัยคนอื่นๆ รวมทั้งชาวบ้าน ในการดำเนินงานโครงการวิจัยในแต่ละชุมชน และจะเป็นผู้ประมวลข้อมูล ส่งข่าว สื่อสารกับหัวหน้าโครงการ รวมถึงการติดต่อประสานงานต่างๆ ด้วย

บทเรียนการประชุมครั้งนี้ คือ การที่ผู้เข้าประชุมมีภาษาและวัฒนธรรมแตกต่างกัน จะไม่มีปัญหาการสื่อสารทำความเข้าใจ ถ้ามีผู้ช่วยสื่อสารที่มีความรอบรู้ภาษาและวัฒนธรรมของแต่ละฝ่ายเป็นอย่างดี

๓.๕.๕ จัดเวทีชาวบ้านแต่ละพื้นที่เพื่อชี้แจงทำความเข้าใจการดำเนินงานโครงการแก่ชาวบ้านและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พร้อมรับฟังความคิดเห็นและขอรับข้อเสนอแนะต่างๆ

ผลการดำเนินงาน หัวหน้าโครงการวิจัยและคณะที่ปรึกษาได้เดินทางไปพบปะกับนักวิจัยแต่ละชุมชน ประชุมปรึกษาหารือวางแผนร่วมกันแล้วได้พบปะชาวบ้านที่ได้นัดหมายเพื่อชี้แจงโครงการวิจัยแต่ละพื้นที่ โดยได้อธิบายความเป็นมา คุณค่า ความสำคัญ และประโยชน์ของโครงการที่จะเกิดแก่ชุมชน รวมทั้งได้รับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากชาวบ้าน และร่วมกันหาช่องทางให้ชาวบ้านได้มีโอกาสมาร่วมโครงการ และได้มอบหมายให้นักวิจัยชาวบ้านแต่ละพื้นที่ทดลองเก็บข้อมูลตามแบบบันทึกที่ได้ปรับแก้และมอบหมายจากการประชุมครั้งที่ผ่านมา รวมทั้งประมวลข้อมูลด้วยวิธีการต่างๆ ผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยการ

สัมภาษณ์ สังเกต ลักษณะต่างๆ ทางสังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชนไปด้วย ทั้ง ๔ ชุมชน

บทเรียนที่เกิดขึ้น คือ ปกติของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นนักวิจัยหรือผู้บอกข้อมูล จะมีภารกิจประจำในชีวิตประจำวัน ประจำเดือน ประจำฤดูกาล ที่ซึ่งถูกกำหนดขึ้นตามจังหวะเวลาเป็นขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี กฎเกณฑ์ กติกา เป็นกำหนดการอยู่แล้ว เมื่อมีนัดหมายหรือมีภารกิจงานวิจัยเข้ามาเพิ่ม จึงเป็นสิ่งที่ต้องจัดการอย่างชาญฉลาด เพื่อมิให้กระทบภารกิจประจำ ดังนั้น ถ้าผู้ที่ดูแลโครงการวิจัยหรือหัวหน้าโครงการวิจัย หรือนักวิจัยชุมชน ได้ศึกษาทำความเข้าใจภารกิจของชุมชนในระดับต่างๆ ให้ชัดเจน จะสามารถออกแบบ วางแผนการดำเนินงานโครงการที่ไม่กระทบต่อภารกิจชาวบ้านได้ หรือออกแบบกำหนดการให้สอดคล้องกับขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของชุมชน

๓.๕.๖ ปฏิบัติการเก็บข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ตามแผนการศึกษาวิจัยที่ได้ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะในขั้นที่ ๕ แล้ว

ผลการดำเนินงาน ได้ประชุมนักวิจัยแต่ละพื้นที่ จัดแบ่งความรับผิดชอบ ประมวลข้อมูลประเด็นต่างๆ ตามที่ได้มอบหมายให้ทดลองปฏิบัติการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการเรียนรู้และเพิ่มทักษะหลังจากการประชุม เพื่อให้นักวิจัยที่สามารถเขียนภาษากะเหรี่ยงได้ บันทึกเรียบเรียงข้อมูลภูมิปัญญาด้วยภาษากะเหรี่ยง รวมทั้งได้ร่วมวางแผนเก็บข้อมูลประเด็นต่างๆ ตามความรับผิดชอบ รวมทั้งร่วมประชุมสรุปและประเมินผลข้อมูล พร้อมแลกเปลี่ยนประสบการณ์ บันทึกเรียบเรียงข้อมูลด้วยภาษากะเหรี่ยง และแปลบันทึกเป็นภาษาไทย ดำเนินการในเดือนที่สาม ที่สี่ ที่ห้าของโครงการ

ผลการดำเนินงานปรากฏว่าได้มีการทบทวนประเด็นข้อมูล กระบวนการบันทึก การปรับปรุงแผนจัดเก็บข้อมูล รวมทั้งการเพิ่มเติมเทคนิค ทักษะเป็นรายบุคคล พบว่า นักวิจัยบางท่านเก็บข้อมูลเป็นภาษากะเหรี่ยงได้ แต่ไม่สามารถบันทึกเป็นภาษาไทย บางท่านบันทึกเป็นภาษาไทยได้แต่ไม่สามารถบันทึกเป็นภาษากะเหรี่ยง บางท่านแม้จะเขียนอ่านภาษาไทยได้แต่เมื่อจะบันทึกข้อมูลไม่มั่นใจในการตีความจากภาษากะเหรี่ยง(ภาษาพูด)มาเป็นภาษาไทยว่าจะตีความหมายได้อย่างถูกต้องตรงตามความหมายเดิม นอกจากนี้ บางคนยังไม่สามารถแยกแยะได้ว่าในองค์ประกอบของภูมิปัญญานั้นๆ อะไรคือความคิด หรือจินตนาการ อะไรคือ ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ความสามารถ ความฉลาดไหวพริบ ในเรื่องนั้นๆ ต้องร่วมเรียนรู้ทำความเข้าใจใหม่ รวมทั้งทำความเข้าใจในเทคนิควิธีการบันทึก เรียบเรียงข้อมูลด้วยภาษากะเหรี่ยงและภาษาไทยกันใหม่ อย่างไรก็ตาม คณะผู้ทำงานและผู้เกี่ยวข้องรับรู้และเข้าใจในคุณค่า ความสำคัญ บทบาทหน้าที่ของภูมิปัญญาพื้นบ้าน และการประยุกต์ใช้ในชีวิต หรือนำไปแลกเปลี่ยนกับผู้ที่เกี่ยวข้องให้มากขึ้น และตั้งใจว่าจะสามารถกลับไปตรวจสอบและเพิ่มเติมข้อมูลให้เกิดความรอบคอบมากยิ่งขึ้น รวมทั้งการสืบค้นภูมิปัญญาบางเรื่องที่เป็นองค์ความรู้ที่ชัดแจ้ง มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้แล้วในชุมชนด้วย กิจกรรมนี้ได้สัญจรไปตามหมู่บ้าน บางพื้นที่มีเยาวชนที่เป็นนักเรียน และเยาวชนอื่นๆ ในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมด้วย

อุปสรรคสำคัญ คือ ผู้ประมวลข้อมูลบางคน รู้ภาษากะเหรี่ยง แต่ไม่สามารถบันทึกข้อมูลเป็นภาษาไทยได้ บางคนบันทึกข้อมูลภาษาไทยได้แต่ไม่แตกฉานในภาษากะเหรียง นอกจากนี้มีปัญหาเชิงเทคนิคในการเก็บประมวลข้อมูล เช่น ความไม่เข้าใจในองค์ประกอบของภูมิปัญญาแต่ละประการ จึงไม่สามารถแยกแยะองค์ประกอบของภูมิปัญญาแต่ละเรื่องตามแบบบันทึกได้

แนวทางการแก้อุปสรรคดังกล่าว คือ การให้ทุกคนได้ทำงานตามที่เข้าใจ แล้วนำมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน รวมทั้งอาศัยผู้รู้ช่วยเติมเต็มในประเด็นที่นักวิจัยยังทำได้ไม่คล่อง ส่วนประเด็นที่ทำได้ยาก เช่น การบันทึกภาษาไทยไม่ได้ แก้ไขโดยการให้มีผู้ช่วยบันทึกแทนในลักษณะร่วมเรียนรู้ไปด้วยกัน

บทเรียนที่ได้ คือ ถ้าได้ส่งเสริมให้คณะนักวิจัยได้เรียนรู้และพัฒนาทักษะการเขียนการบันทึกข้อมูลควบคู่ไปในกระบวนการเก็บข้อมูล โดยมีการติดตามประเมินผลของหัวหน้าโครงการและคณะผู้เกี่ยวข้อง เช่น ฝึกฝนเรียนรู้การตั้งคำถามเพื่อให้เกิดการเล่าเรื่อง เรียนรู้การบันทึกข้อมูลเรื่องเล่าเพื่อให้ทันกับเหตุการณ์ เรียนรู้เรื่องการตีความ และการแยกแยะองค์ประกอบของภูมิปัญญาจากเนื้อหาสาระที่เป็นเรื่องเล่าว่า อะไร คือ ความคิดหรือจินตนาการของเรื่อง อะไรคือความรู้ อะไรคือความเชื่อ อะไรคือค่านิยม อะไรคือความสามารถและความฉลาดไหวพริบที่ปรากฏในภูมิปัญญาเรื่องนั้นๆ โดยการร่วมกันประมวลข้อมูลให้เป็นบทเรียนในเรื่องนี้จากเหตุการณ์จริง จะสามารถช่วยให้นักวิจัยมีความเชื่อมั่น และเรียนรู้ได้เร็วขึ้น

๓.๕.๗ จัดประชุมนักวิจัยแต่ละพื้นที่เพื่อประมวลผลปฏิบัติการเก็บข้อมูลและตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล รวมทั้งรายงานปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อวางแผนปรับปรุงแก้ไข

ผลการดำเนินงาน หัวหน้าโครงการได้ติดตามการดำเนินงานของนักวิจัยในพื้นที่ต่างๆ ที่ได้มอบหมายไว้ก่อนแล้ว เพื่อประมวลผลปฏิบัติการเก็บข้อมูลและตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล รวมทั้งรายงานปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อวางแผนปรับปรุงแก้ไข โดยการนัดพบปะนักวิจัย และชาวบ้านที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนทนาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และตรวจสอบข้อมูลภูมิปัญญาที่ประมวลได้ ร่วมกันทุกชุมชน ซึ่งผลการดำเนินงาน พบว่า นักวิจัยบางชุมชนมีความพร้อมและประมวลข้อมูลได้ตามเป้าหมายพอสมควร แต่บางชุมชนยังประมวลข้อมูลไม่ได้ตามที่กำหนดไว้ เนื่องจากเป็นช่วงที่ชุมชนมีภารกิจในไร่นา ต้องเพาะปลูกในฤดูกาลใหม่ รวมทั้งปัญหาการปฏิบัติตามแผนการประมวลข้อมูลที่กำหนดไว้ไม่ได้ตามเป้าหมาย โดยไม่ระบุเหตุผล อย่างไรก็ตาม เมื่อได้พบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันแล้ว ตกลงว่าจะปรับปรุงข้อมูลต่อไป โดยหัวหน้าโครงการต้องขอให้แกนนำโครงการแต่ละชุมชนช่วยเป็นผู้ประมวลข้อมูลด้วยตนเอง ตามคำแนะนำที่ได้จากขั้นตอนที่ผ่านมา

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลส่วนที่ได้ประมวลมาแล้ว ได้นำมาแลกเปลี่ยนกับคนในชุมชนแต่ละพื้นที่ผ่านกระบวนการพูดคุยเป็นกลุ่มและเป็นบุคคลเพื่อตรวจสอบข้อมูลและคืนข้อมูลแก่ชุมชนโดยมิได้จัดเวทีที่นัดหมายในรูปแบบที่กำหนดไว้ แต่อาศัยการเยี่ยมเยียนถึงบ้าน การไปอยู่ร่วมกับครอบครัว การใช้เวลาในการทำภารกิจอื่นๆ สนทนาไปด้วยทำภารกิจอื่นๆ ไปด้วย ซึ่งการดำเนินงานในลักษณะดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านได้แสดงความคิดเห็นโต้แย้งวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นต่างๆ ของข้อมูลที่ได้ เป็นต้นว่า เรื่องราวของนิทานและคติพื้นบ้าน เมื่อผู้ประมวลข้อมูลได้นำเสนอต่อกลุ่มและหรือบุคคลเพื่อให้ได้ร่วมเรียนรู้ เข้าใจ เข้าถึงคุณค่าภูมิ

ปัญญาพื้นบ้านของตนเองแล้ว มักจะมีข้อโต้แย้งในเชิงของการตีความ หรือการใส่ความหมายลงในเรื่องนั้นๆ เพื่อค้นหาเจตนารมย์เดิม และเพื่อค้นหาความสอดคล้องของคติหรือนิทานนั้นๆ กับสถานการณ์ปัจจุบัน รวมทั้งเพื่อค้นหาภูมิปัญญาที่เป็นกลยุทธ์หรือแนวทางหรือวิธีการในการแก้ปัญหาต่างๆที่เชื่อว่าคนโบราณได้ซ่อนไว้ในคตินั้นๆ สถานการณ์เหล่านี้ต่างก็เป็นข้อมูลอีกชุดที่เป็นปฏิกิริยาความคาดหวังที่มีต่อภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชน

การเดินทางเข้าชุมชนเพื่อดำเนินการในขั้นนี้ หัวหน้าโครงการต้องอาศัยแกนนำโครงการในชุมชนและเพื่อนใหม่ที่เป็นนักวิจัยในโครงการ รวมทั้งผู้เกี่ยวข้อง และนักวิชาการที่ทำงานในพื้นที่ ในลักษณะที่เป็นไปตามบริบทที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า หรือเหตุการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น ตั้งใจไปพบปราชญ์ของชุมชน แต่ระหว่างทางกลับพบกลุ่มผู้สุงอายุนั่งสนทนากันอยู่ ต้องนั่งลงกับกลุ่ม แนะนำตนเอง แนะนำโครงการแล้วร่วมวงสนทนาแลกเปลี่ยน จนบางครั้งไม่ได้ไปพบบุคคลที่นัดหมายตามเวลาที่กำหนดไว้ แต่ผลที่ได้ทำให้เกิดโอกาสแก่นักวิจัยและผู้เกี่ยวข้องในการประมวลข้อมูลและคืนข้อมูลที่ประมวลได้มาก่อนแล้ว แก่ชุมชน รวมทั้งเป็นโอกาสเสริมพลังคนในชุมชนให้เกิดความสนใจ เรียนรู้ เข้าใจในคุณค่า พลังของภูมิปัญญา และเกิดความภูมิใจในภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง

ความรู้ที่ได้จากการสังเกตในการดำเนินงานขั้นนี้ พบว่า บุคคลที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่ และวัยผู้สูงอายุในชุมชน มักเป็นผู้ทรงภูมิปัญญา ที่มีความสนใจหลักธรรมพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้ว่า เรื่องต่างๆ ที่ท่านเหล่านี้นำมาสนทนา แลกเปลี่ยน หรือเล่าสู่กันฟัง บทสุดท้ายของเรื่องจะสรุปลงตรงกับหลักธรรมพุทธศาสนา ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง โดยที่ผู้เล่าไม่ได้ระบุหรือเน้นย้ำว่าต้องการจะสื่อหลักพุทธธรรมนั้นๆ เช่น นิทานเรื่องเด็กวัดอยากกินไก่ นิทานเรื่องสามเกลอเรียนวิชา เป็นต้น

นอกจากนี้ การดำเนินงานในขั้นนี้ ยังพบว่า ภาษา ความหมาย และการสื่อสาร ที่แม้ผู้ประมวลข้อมูลจะฟังพูดเขียนภาษากะเหรี่ยงได้ แต่ผู้เล่าเรื่องบางท่านใช้ศัพท์โบราณ หรือศัพท์เฉพาะ ทำให้ผู้ประมวลข้อมูลเข้าใจได้ไม่ชัดแจ้ง เกิดความไม่แน่ใจว่า จะเข้าใจได้ถูกต้องหรือไม่ ทำให้เกิดความยากในการดำเนินงาน พอสมควร วิธีแก้ไข โดยการนำคำนั้นๆ มาถามและพูดคุยกับคนอื่นๆ อีกครั้งเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง หรือเพื่อสร้างความเข้าใจให้ชัดขึ้น

คำแนะนำที่ได้จากการดำเนินงาน คือ การจะได้ข้อมูลในเชิงลึกต้องใช้เวลาในการสนทนาแลกเปลี่ยนในลักษณะการเล่าเรื่อง ให้คนอื่นเล่าเรื่องเดิม ซ้ำๆ กันหลายคน หรือถามความรู้ความเข้าใจเรื่องนี้จากคนอื่นๆ จะทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและเชิงกว้างได้มากขึ้น ประเด็นสำคัญในการฟัง คือ ต้องไม่ตัดตอนประเด็นที่แทรกเข้ามาออกไป เพราะจะทำให้ผู้เล่าเชื่อมโยงเหตุการณ์ในความคิดของตนเองได้ยาก เกิดการสะดุดและลืมแกนเรื่องที่ตั้งใจจะเล่า โดย ที่ประชุมได้เสนอความคิดว่า หากมีกรณีเล่าออกนอกเรื่องบ่อยๆ จนดูเหมือน “เรื่องไม่เป็นเรื่อง หรือไม่เกี่ยวกับเรื่องที่กำลังฟังอยู่ตอนแรก” ปรับแก้ได้โดยการทบทวนแนวคำถามเพื่อให้ผู้เล่าได้มีโอกาสเชื่อมโยงสิ่งที่ตนเล่ากับส่วนที่เกี่ยวข้องในสถานการณ์ปัจจุบันตามความคิด

ผลการดำเนินงานในขั้นนี้ได้เสริมพลังนักวิจัยในชุมชนให้มีขวัญกำลังใจ เพิ่มทักษะและประสบการณ์ รวมทั้งเสริมสร้างความตระหนักในคุณค่าความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์

โดยการสร้างโอกาสให้คณะนักวิจัยชุมชน ชาวบ้าน เยาวชน จากชุมชนเวียคาดี้ ชุมชนกองม่องทะ และชุมชนสะเน่พ่อง ได้มีโอกาสนำเอาเรื่องราวภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ภูมิปัญญาไร่หมุนเวียน ภูมิปัญญาศิลปวัฒนธรรมการแสดงรำตงและดนตรีเตน่า ไปจัดแสดงนิทรรศการในงานวันข้าวและชาวนาแห่งชาติ ระหว่างวันที่ ๔ – ๗ มิถุนายน ๒๕๕๕ ณ กรมการข้าว มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร รวมทั้งได้โอกาสแสดงดนตรีเตน่าถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดสยามบรมราชกุมารีทอดพระเนตรด้วย ซึ่งพระองค์ทรงไต่ถามความเป็นมาด้วยพระองค์เองด้วย ถือเป็นขวัญ กำลังใจและความภูมิใจของนักวิจัย ชาวบ้านและเยาวชนในพื้นที่วิจัยเป็นอย่างยิ่ง

บทเรียนที่ได้จากการศึกษาประมวลข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้าน ด้วยเหตุที่นักวิจัยชุมชนส่วนใหญ่ได้ปฏิบัติมาด้วยวิถีชีวิตของตนเอง แม้จะบันทึกได้ยาก แต่ยังรู้และเข้าใจชัดแจ้งในสิ่งนั้นๆ เพราะเป็นสิ่งที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน ถ้าได้อธิบายทำความเข้าใจการบันทึก การตั้งคำถาม ควบคู่ไปกับการประมวลข้อมูล จะช่วยให้นักวิจัยชุมชนสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นและรวดเร็วขึ้น ส่วนผู้ประสานงานโครงการและหัวหน้าโครงการที่ไม่สามารถอ่านบันทึกได้ เมื่อสิ่งนั้นๆ ประจักษ์ต่อสายตา เช่น ภูมิปัญญาเรื่องไร่หมุนเวียน มีข้อมูลให้ศึกษาเรียนรู้ได้ทั้งตาหูจมูกลิ้นกายและใจ ดังนั้น ถ้าหัวหน้าโครงการพร้อมผู้ประสานงานได้ลงพื้นที่ศึกษาชุมชน เช่น ไร่หมุนเวียนในช่วงเวลาต่างๆ ของการทำไร่ ได้ครบวงจร หรือ ได้ร่วมสังเกตในกิจกรรมภูมิปัญญาเรื่องอื่นๆ ด้วยตนเอง อย่างครบวงจร จะช่วยให้การประมวลข้อมูลและบันทึกข้อมูลในเรื่องนี้ได้อย่างละเอียดรอบคอบ สามารถให้คำแนะนำนักวิจัยชุมชนในการตั้งคำถามต่างๆ เพื่อประมวลข้อมูลในสมบูรณ์มากขึ้น

๓.๕.๘ ปฏิบัติการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมตามคำแนะนำที่เกิดขึ้นในขั้นที่ ๗

ผลปฏิบัติการประมวลข้อมูลในขั้นนี้ ล่าช้ากว่ากำหนดไว้ในแผนการดำเนินงาน เหตุผลเพราะนักวิจัยชุมชน ส่วนใหญ่มีภารกิจการงานประจำตามฤดูกาล เช่น การเร่งรีบเตรียมดินและปลูกข้าวไร่ก่อนฝนจะมา ต้องพาครอบครัวไปอยู่ในไร่ต่อเนื่องครั้งละหลายวัน ซึ่งไร่กับชุมชนอยู่ห่างไกลกัน ต้องใช้เวลาเดินไปกลับหลายชั่วโมง นอกจากนี้ หน้าฝน ภารกิจอื่นๆ ที่ครอบครัวต้องดูแลเพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงทางอาหารไว้ในปีหน้า มีมากขึ้น เช่น การปลูกพืช ปลูกมัน ในพื้นที่อื่นๆ ในชุมชน ทำให้นักวิจัยชุมชนทำงานได้ไม่เต็มที่นัก ประกอบกับเส้นทางการเข้าออกชุมชนไปมาลำบาก ทำให้การเข้าไปหนุนเสริมชุมชน ทำได้ยากด้วย จึงเกิดการล่าช้าในการดำเนินงานขั้นนี้

อย่างไรก็ตาม เมื่อได้เวลาที่เหมาะสมแล้ว หัวหน้าโครงการพร้อมด้วยผู้เกี่ยวข้อง ได้ลงพื้นที่พบปะนักวิจัยแต่ละพื้นที่ ประชุมพิจารณาผลการดำเนินงานตามวางแผนที่ปรับปรุง แก้ไข เพิ่มเติมที่ได้จากการทำงานในขั้นตอนที่ผ่านมา ทบทวนสิ่งที่ได้ และเตรียมนำเสนอผลการศึกษาต่อชุมชน เตรียมการเขียนรายงานการเพิ่มเติมข้อมูล การสรุปบทเรียน และปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้น

ผลการดำเนินงานในช่วงนี้ โดยภาพรวมจึงได้ข้อมูลลักษณะภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ มากขึ้น รวมทั้งเหตุปัจจัยสำคัญที่กำหนดลักษณะภูมิปัญญาพื้นบ้าน และได้พบเห็นโอกาส ข้อจำกัด จุดอ่อน จุดแข็ง

เกี่ยวกับภูมิปัญหาพื้นบ้านบางเรื่องจากชุมชนแต่ละพื้นที่ ซึ่งช่วยเติมเต็มภาพรวมของข้อมูลให้มีความสมบูรณ์รอบคอบครอบคลุมมากขึ้น

ขณะเดียวกัน คณะนักวิจัยชุมชนและผู้สนใจในชุมชน ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นประเด็นที่เป็นสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาพื้นบ้านบนรากฐานการทำมาหากินมาแต่เดิม ซึ่งกำลังถูกท้าทายด้วยภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่สอนให้ทำมาค้าขาย กลายเป็นสถานการณ์ร้อนที่ส่งผลกระทบต่อเรื่องต่างๆ อย่างกว้างขวาง เพราะภูมิปัญญาสมัยใหม่ นอกจากส่งผลกระทบต่อภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยตรงแล้ว ยังก่อให้เกิดการกระทำผิดกฎหมายเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และกฎหมายป่าสงวนที่เกี่ยวข้องด้วย รวมทั้งทำให้เกิดปัญหาสิทธิการทำมาหากินในพื้นที่ชุมชน และปัญหาการถือครองและการซื้อขายที่ดิน ตลอดถึงความพยายามที่จะถือครองที่ดินอย่างถาวรในไร่หมุนเวียน โดยการปลูกพืชผลยืนต้นหลังจากปลูกข้าวไร่แล้วในบางพื้นที่ โจทย์สำคัญที่กลายเป็นเงื่อนไขของสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว คือ เมื่อชาวบ้านได้เรียนรู้ภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่เน้นให้คนทำมาค้าขายเพื่อหาเงินมาซื้อหาความจำเป็นและความต้องการต่างๆ คำถามที่เกิดขึ้นบ่อยๆ ในวงสนทนา คือ ทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะปลูกพืชสวน เช่น ยางพารา ส้ม มันสำปะหลัง เงาะ ทุเรียนได้ ทำไมคนอื่นๆ (ไม่ใช่คนในชุมชน)ปลูกสิ่งเหล่านั้นในพื้นที่ชุมชนได้ ซึ่งหมายถึงการบุกรุกปลูกพืชในพื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าฯ และหรือในเขตป่าอุทยานแห่งชาติ เช่น บ้านกองม่องทะ บ้านเวียคาดี้ ประเด็นเหล่านี้ได้เข้ามาเป็นปัญหาอุปสรรคต่อการเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อสร้างความรู้ จัดการความรู้ และการใช้ประโยชน์ เพราะเป็นประเด็นวิพากษ์วิจารณ์เชิงคุณค่าความสำคัญและสิทธิขั้นพื้นฐานของชุมชน ที่คนส่วนหนึ่งมีความปรารถนาทำมาหากินตามแบบภูมิปัญญาสมัยใหม่และเชื่อมั่นว่า จะแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิตของพวกเขาให้มีความสะดวกสบายขึ้นได้ ส่วนภูมิปัญญาพื้นบ้านน่าจะหมดยุคสมัยแล้ว คนส่วนหนึ่งจึงไม่ให้ความสำคัญ

อนึ่ง การประมวลข้อมูลเพิ่มเติมนี้ ได้กำหนดการศึกษาไร่หมุนเวียนในช่วงข้าวเจริญเติบโตและช่วงการเก็บเกี่ยว ซึ่งได้ลงพื้นที่ศึกษาในไร่หมุนเวียนเชิงเขาห่างไกลจากหมู่บ้าน ทำให้เห็นถึงสภาพลักษณะต่างๆ ในช่วงเวลาที่แตกต่างได้ตามความเป็นจริง ทำให้สามารถคำแนะนำในการบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาในส่วนนี้ได้อย่างรอบคอบรัดกุมมากขึ้น เพราะได้เห็นวิถีชีวิตในไร่หมุนเวียนทั้งในช่วงเวลาเพาะปลูกและช่วงเวลาเก็บเกี่ยว ทำให้เห็นความเกี่ยวโยงต่อเนื่องของภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องต่างๆ ในวิถีชีวิตได้ครอบคลุมมากขึ้น

บทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานขั้นนี้ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์การทำมาหากินที่ชุมชนกำลังเปลี่ยนแปลงไปสู่การทำมาค้าขายและก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ทั้งทางกฎหมาย เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ถ้าหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ถ้าได้ทำความเข้าใจร่วมกันและอธิบายให้ชุมชนเข้าใจตรงกันว่า ชุมชนตำบลไล่โว่ มีลักษณะแตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ทั่วไป พัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยาการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่นี้ ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ ทั่วไป พื้นที่แห่งนี้มีองค์ประกอบสำคัญที่เป็นหลักอันดับแรก คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และมีฐานะเป็นป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ และเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษ รวมทั้งเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญของประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน ดังนั้น การดำเนินการใดๆ ทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยาการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จำเป็นต้องคำนึงถึงคุณค่าและความสำคัญตามสถานภาพดังกล่าว โดยต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับกฎหมาย ระเบียบปฏิบัติที่รัฐได้ประกาศไว้ แผนพัฒนาใดๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่นี้ ต้องไม่ละเมิดกฎกติกาดังกล่าว รวมถึงการพัฒนาชุมชนของหน่วยงานภาครัฐ เช่น อำเภอ จังหวัด และหน่วยงานท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด และส่วนตำบล ด้วย การจะนำต้นแบบการพัฒนาในพื้นที่อื่นๆ ที่แตกต่างมาใช้ ย่อมทำไม่ได้ อนึ่ง ปัจจุบันอาจจะเห็นการบุกรุกพื้นปรากฏอยู่ทั่วไป แต่นั่นส่วนใหญ่เกิดขึ้นนอกเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าฯ ซึ่งอาจจะเป็นเขตป่าสงวนที่เป็นอุทยานแห่งชาติ ซึ่งหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็พยายามแก้ปัญหาอยู่แล้ว ขณะเดียวกัน ถ้าได้ชี้แจง ยกตัวอย่าง ทำความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ชุมชนได้ใช้สร้างความสุขอยู่ในผืนป่าแห่งนี้มานานนับร้อยปีแล้วว่า ยังคงเป็นสิ่งที่มีพลังสร้างความสุขที่ยั่งยืนแก่ชีวิตชุมชนได้ รวมทั้งอธิบายถึงความพยายามนำโครงการต่างๆ มาเสริมสร้างความสุขแก่ชุมชนของหน่วยงานภาคต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น โครงการพัฒนาชุมชนขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เป็นต้น ถ้าหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ทั้งภาครัฐและเอกชน ได้ชี้แจงทำความเข้าใจเรื่องต่างๆ เหล่านี้ให้คนชุมชนรู้ เข้าใจอย่างชัดเจน เห็นว่าสิ่งเหล่านี้เป็นเหตุปัจจัยที่จะทำให้ชุมชนมีความพอเพียงในปัจจัยขั้นพื้นฐาน มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีความเข้มแข็งมั่นคงของชุมชน ความมีเกียรติยศ ชื่อเสียงและศักดิ์ศรี และสามารถเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามอุดมการณ์ทางศาสนาและความเชื่อในบริบทของเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ดั่งที่บรรพชนคนชาติพันธุ์ไทยกะเหรี่ยงเคยอาศัยอยู่อย่างเป็นสุขมาช้านานแล้ว น่าจะช่วยให้สถานการณ์ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาดังกล่าวข้างต้นคลี่คลายลงได้ และน่าจะช่วยเสริมสร้างพลังภูมิปัญญาพื้นบ้านให้คงมีความสำคัญต่อชีวิตชุมชนสืบต่อไป

๓.๕.๘ จัดเวทีประชุมรวมนักวิจัยทุกพื้นที่และที่ปรึกษาโครงการ เพื่อนำเสนอผลการศึกษาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากผลการดำเนินงานที่ผ่านมา รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากคณะที่ปรึกษา เพื่อปรับใช้ให้การดำเนินงานโครงการมีความรอบคอบ สมบูรณ์มากขึ้น

ผลการดำเนินงาน ได้ปรับเปลี่ยนเวทีประชุมรวมนักวิจัยทุกพื้นที่และที่ปรึกษาโครงการที่กำหนดว่าจะจัดขึ้นที่โรงแรมพลอยไพลิน หรือที่อื่นเป็นการเฉพาะกิจ เพื่อนำเสนอผลการศึกษาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากผลการดำเนินงานที่ผ่านมา รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากคณะที่ปรึกษา เพื่อปรับใช้ให้การดำเนินงานโครงการมีความรอบคอบสมบูรณ์มากขึ้น มาเป็นการใช้เวทีประเพณีวัฒนธรรมชุมชน คืองานประเพณีฟาดข้าวของชุมชนที่องค์การบริหารส่วนตำบลร่วมกับชุมชนจัดขึ้น เป็นเวลา ๓ วัน ณ บ้านทิไล่ป้า(ปี ๒๕๕๖)ที่ซึ่งมีทั้งนักวิจัยในโครงการทุกพื้นที่ ที่ปรึกษาโครงการ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำท้องถิ่น เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ข้าราชการจาก

ส่วนงานต่างๆ ในส่วนภูมิภาค เช่น นายอำเภอ หัวหน้าส่วนราชการ รวมทั้งประชาชนชาวไทยกะเหรี่ยงและชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มาร่วมงาน

เหตุผลที่ต้องปรับเปลี่ยนการจัดเวทีประชุมโดยตรง มาใช้เวทีประเพณีฟาดข้าวประจำปีของชุมชน ที่จัดขึ้นที่บ้านทิไล่ป้า เนื่องจากความรู้ที่ได้จากการเก็บข้อมูลที่ผ่านมา และความรู้จากประสบการณ์ที่เคยได้มาร่วมงานดังกล่าวมาแล้ว รวมทั้งคำแนะนำของที่ปรึกษาและนักวิจัยชุมชน ที่ยืนยันตรงกันว่า.....

๑) เวทีประเพณีฟาดข้าวประจำปีของชุมชน เป็นเวทีที่คนในชุมชนนำเอาภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องต่างๆ มาใช้แสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมโดยตรง เช่น ภูมิปัญญาในการทำไร่หมุนเวียน ภูมิปัญญาในการทำอาหาร ภูมิปัญญาในการละเล่นพื้นบ้าน ภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากของป่า ภูมิปัญญาในการดูแลรักษาสุขภาพ ฯลฯ ถ้าใช้เวทีดังกล่าวนี้นำเสนอผลการศึกษา จะเป็นเวทีที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในผลการดำเนินงานที่ผ่านมาได้ดี จะได้รับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากคณะที่ปรึกษา เพื่อปรับใช้ให้การดำเนินงานโครงการมีความรอบคอบสมบูรณ์มากขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถนำเอาผลการศึกษาที่ได้ในขั้นตอนที่ผ่านมา มาใช้อธิบายเชื่อมโยงให้ผู้เกี่ยวข้องรู้ เข้าใจและเข้าถึงคุณค่า ความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่ยังคงเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนสู่ความสุขบนพื้นฐานโลกทัศน์และชีวทัศน์ของชุมชนได้อย่างชัดเจน เป็นต้นว่า ภูมิปัญญาเกี่ยวกับข้าวและการทำไร่หมุนเวียน ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการละเล่น ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการแสดงทางศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาเกี่ยวกับอาหารการกิน ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการแต่งกาย ภูมิปัญญาเกี่ยวกับบ้านเรือนที่อยู่อาศัยและสิ่งปลูกสร้าง ภูมิปัญญาเกี่ยวกับภาษาและความสามารถในการใช้ภาษา เป็นต้น นอกจากนี้ ยังเป็นเวทีรวมลักษณะการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในภูมิปัญญาเหล่านั้นด้วย เป็นต้นว่า การแต่งกาย ภาษา การแสดงเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ฯลฯ ที่มีการนำภูมิปัญญาสมัยใหม่เข้ามาใช้ผสมผสานเป็นรูปธรรมให้เห็นอย่างชัดเจน

๒) เวทีประเพณีฟาดข้าวประจำปีของชุมชน ถ้าได้เข้าร่วมงาน จะเกิดโอกาสให้นักวิจัยชุมชนและหัวหน้าโครงการสามารถนำเอาข้อเสนอแนะเพื่อแก้ปัญหาที่ได้ในขั้นตอนที่ผ่านมาเสนอต่อกลไกต่างๆ ของชุมชนได้หลายระดับ เพราะเวทีนี้เป็นที่รวมของบุคคล กลุ่ม และผู้แทนองค์กรที่เกี่ยวข้องกับชุมชนทั้งภาครัฐและภาคเอกชนหลายแห่งได้มาร่วมรับผิดชอบงาน เข้ามาอยู่ในพื้นที่เป็นเวลาหลายวัน นักวิจัยและหัวหน้าโครงการสามารถนัดพบปะนำเสนอโครงการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน พร้อมข้อค้นพบที่ผ่านมา และรับฟังข้อเสนอแนะ ความคิดเห็นต่างและประมวลข้อมูลต่างๆ เพิ่มเติมได้อย่างสะดวก เนื่องจากเมื่อเข้าสู่ชุมชนแล้วทุกคนจะต้องอยู่ร่วมงานจนกว่าจะเสร็จงาน จึงสามารถนัดหมายเพื่อสนทนาแลกเปลี่ยนได้ง่าย ทุกคนมีความเป็นกันเอง มีเวลาแลกเปลี่ยนรับฟังความคิดเห็นได้มากขึ้น

๓) เวทีประเพณีฟาดข้าวประจำปีของชุมชน เป็นเวทีที่คนทุกเพศวัยของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่และต่างพื้นที่เดินทางเข้าร่วมงานเป็นจำนวนมาก หากได้เข้าร่วมงาน เป็นโอกาสที่จะประมวลข้อมูลทีเป็นข้อเสนอแนะ ความคิดเห็น ที่หลากหลาย ทั้งจากบุคคลทั่วไป ที่ปรึกษา ปราชญ์ชาวบ้าน เด็ก เยาวชนได้อย่างมีคุณภาพ ด้วยเนื้อหาสาระที่นำมาจัดขึ้นเป็นกิจกรรมต่างๆ ในงาน ล้วนมาจากภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ใช้อยู่ในวิถี

ชีวิต ที่ได้นำมาจัดแสดงขึ้นให้เห็นลักษณะ เงื่อนไข ปัจจัย การใช้ประโยชน์ และผลที่ได้รับ ให้ประจักษ์ชัดเจน สามารถให้คำตอบที่สอดคล้องกับข้อเท็จจริงและสามารถนำไปสู่การปรับใช้ที่มีประสิทธิภาพได้มากขึ้น

๔) เวทีประเพณีฟาดข้าวประจำปีของชุมชน ถ้าได้เข้าร่วม จะเป็นโอกาสของโครงการวิจัยที่นักวิจัยทั้งหลายจะเชิญชวนให้ชุมชนได้สำรวจตนเองว่า บัดนี้ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ของเรากำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ต่อไปนี้จะอนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา หรือใช้ประโยชน์อย่างไรบ้าง หรือปล่อยให้มันสูญหายไปตามกระแสอย่างที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะภูมิปัญญาส่วนหนึ่งที่นำมาแสดงในเวทีประเพณีฟาดข้าว คือ ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่กำลังสูญหายไป หรือบางอย่างสูญหายไปจากชีวิตจริงแล้ว บางอย่างไม่ปรากฏบนเวทีแต่คนส่วนใหญ่ยังระลึกถึง หรือบางอย่างปรากฏเป็นบางส่วน สิ่งเหล่านี้เป็นตัวอย่างให้นักวิจัยชี้ให้ชุมชนรับรู้ได้ว่า ชุมชนได้สูญเสียความคิด /จินตนาการ ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ความสามารถและความฉลาดไหวพริบเรื่องอะไรไปบ้างแล้ว ภูมิปัญญาบางประการผู้คนยังจดจำ หรือยังคิดถึงอยู่ จึงยังคงหยิบยกสิ่งนั้นๆ มาใช้บ้าง สถานการณ์ของเวทีจึงน่าจะเป็นประโยชน์ต่อโครงการวิจัยในการคืนความรู้สู่ชุมชน ทั้งกระตุ้นให้นักวิจัยที่ร่วมโครงการ และชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาของตนเองและเชื่อมั่นในสิ่งเหล่านั้นว่ายังนำพาความสุขมาสู่บุคคลและชุมชนปัจจุบันได้

ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ คณะนักวิจัยจึงเห็นสมควรปรับเปลี่ยนจากการจัดเวทีประชุมโดยตรงมาใช้เวทีประเพณีฟาดข้าวดำเนินงานในขั้นนี้

ผลการดำเนินงาน สามารถนำเสนอโครงการวิจัยและผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมาต่อปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำท้องถิ่น เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ข้าราชการจากหน่วยงานในส่วนภูมิภาค เช่น นายอำเภอ หัวหน้าส่วนราชการ รวมทั้งประชาชนชาวไทยกะเหรี่ยง และชาวไทยกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่มาร่วมงานประเพณีฟาดข้าว ได้ดีเกินความคาดหมาย โดยดำเนินการในลักษณะสนทนากลุ่มย่อย และเจาะลึกเป็นรายบุคคล เน้นบุคคลที่เป็นผู้นำ เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบล นายอำเภอ หัวหน้าหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ด้านตะวันตก สื่อมวลชน รวมทั้งสนทนากับบุคคลกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่เข้ามาร่วมงาน ร่วมถึงสื่อมวลชน เนื้อหาที่นำเสนอคือภูมิปัญญาที่ได้จากการดำเนินงานที่ผ่านมา ประกอบกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกิดขึ้น โดยมีรูปธรรมที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ในงานประเพณีฟาดข้าวและที่เป็นอยู่ในชุมชนเจ้าภาพที่จัดงานฟาดข้าว โดยแต่ละคนแต่ละกลุ่มต่างให้ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะรวมทั้งเรียกร้องให้มีการจัดการความรู้เพื่อนำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้เสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขแก่ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมให้มากกว่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อเสนอที่ได้จากนายกองค์การบริหารส่วนตำบลที่กล่าวในส่วนของสถานการณ์การศึกษาของเยาวชนในกลุ่มชาติพันธุ์ว่า.....

“ปัจจุบัน.....*เราส่งลูกหลานออกไปศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาคนอื่นๆ ในระดับต่างๆ ในพื้นที่ต่างๆ ในเขตเมือง แต่ไม่ได้ให้ลูกหลานได้เรียนรู้ภูมิปัญญาของตนเอง เมื่อเขาจบการศึกษา จึงไม่รู้เรื่องของตนเอง กลายเป็นคนอื่น และกลายเป็นเครื่องมือที่คนอื่นใช้มาทำลายภูมิปัญญาของตนเอง เหมือนกับเราส่งลูกไปเข้าถ้ำเสือ เป็นเหยื่อเสือ หรือกลายเป็นลูกเสือกลับมาทำร้ายชุมชน ทำร้ายญาติพี่น้อง ภูมิปัญญาของตนเอง...*”

คำกล่าวดังกล่าวสอดคล้องกับคำกล่าวเปิดงานประเพณีฟาดข้าวที่นายอำเภอได้กล่าวไว้ว่า *“อยากเห็นเด็กๆ และเยาวชนใส่ชุดประจำเผ่าร่วมงานนี้ทุกคน”*

นายกองค์การบริหารส่วนตำบลได้ยกคำพูดของนายอำเภอมากล่าวเสริมในวงสนทนาหลังจากนายอำเภอกล่าวจบว่า *“สิ่งที่นายอำเภออยากเห็น ....นั่นหมายถึงเยาวชนเราไม่ได้แต่งกายตามแบบแผนของเราแล้วซึ่งย่อมประจักษ์แก่ทุกๆ คนในงานนี้แล้ว นี่คือผลของการส่งลูกหลานไปศึกษาภูมิปัญญาของคนอื่นโดยไม่ได้ติดอาวุธทางปัญญาให้ แต่ถ้าเราส่งเสริมการติดอาวุธทางภูมิปัญญาให้ลูกหลานของเราก่อนที่จะส่งเข้าถ้ำเสือ เรายังหวังเป็นอย่างยิ่งว่า เยาวชนจะเอาลูกเสือกลับมารับใช้บ้านเกิดได้....”*

อนึ่งที่ปรึกษาโครงการท่านหนึ่ง(อาจารย์จักกริษณ์ โพธิ์แพงพุ่ม)ได้กล่าวอย่างชื่นชมโครงการหลังจากทราบข่าวการใช้เวทีฟาดข้าวเป็นเวทีประชุมรวมนักวิจัยทุกพื้นที่และที่ปรึกษาโครงการ เพื่อนำเสนอผลการศึกษาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากผลการดำเนินงานที่ผ่านมา รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากคณะที่ปรึกษา ว่า *“..ดีใจที่โครงการเอางานประเพณีฟาดข้าวของชุมชนเป็นเวทีประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องราวของภูมิปัญญาปัญญาครั้งนี้ เพราะจะสามารถกระตุ้นให้นักวิจัยและคนในชุมชนได้เห็นคุณค่าสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านได้ในระดับกว้างและลึกซึ้งโดยมีรูปธรรมชัดเจน เช่น ที่โครงการได้นำเสนอว่า เวทีฟาดข้าวของชุมชน คือ เวทีแห่งการประเมินการเรียนรู้ของชีวิตบุคคลและครอบครัวในปลายปีของหลักสูตรภูมิปัญญาพื้นบ้านในโรงเรียนชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์แห่งนี้...และที่โครงการยกตัวอย่างการเรียนรู้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้เรื่องกีฬา ที่ว่า...ตลอดเวลาหนึ่งปีที่ผ่านมา คนในชุมชนได้ขึ้นเขา ลงห้วย ถางป่า แบกข้าว ขุดดิน เดินสะพานลิง ปีนต้นไม้ ฯลฯ แล้วที่สุดเมื่องานฟาดข้าวมาถึง พวกเขาก็มาประเมินผลกัน โดยการจัดการกีฬาเดินไต่สะพานลิง ปีนเสาน้ำมัน มวยปล้ำ และอื่นๆ ในทำนองนี้มากมาย.....ผมเห็นภาพชัดเจน และพร้อมที่จะนำผลการศึกษาวิจัยในโครงการนี้ไปปรับใช้ ครับ...”*

บทเรียนที่ได้ในชั้นนี้ คือ ถ้าการจัดเวทีประชุมรวมนักวิจัยทุกพื้นที่และที่ปรึกษาโครงการ เพื่อนำเสนอผลการศึกษาและแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากผลการดำเนินงานที่ผ่านมา รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะจากคณะที่ปรึกษา เพื่อปรับใช้ให้การดำเนินงานโครงการมีความรอบคอบสมบูรณ์มากขึ้น ตามกำหนดการเดิม(ไม่เปลี่ยนแปลง) คือ ยังคงมีการนัดหมายกลุ่มเป้าหมายให้มาร่วมประชุมตามแบบแผนเดิมตามที่กำหนดไว้ในโครงการวิจัย โครงการศึกษาวิจัยจะไม่ได้ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นจากคณะที่ปรึกษาและบุคคลกลุ่มต่างๆ ที่เป็นเสมือนการค้นพบความรู้ใหม่ ดังตัวอย่างความคิดเห็นตอนหนึ่งในวงสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดของที่ปรึกษาโครงการว่า.....

“การจัดเวทีในลักษณะที่ถือเอางานประเพณีของชุมชนเป็นเวที มีความเหมาะสมกับท้องถิ่นหรือพื้นที่นี้เป็นอย่างยิ่ง อยากให้ใช้วิธีการนี้ต่อไป เพราะในหุบเขาแห่งนี้การเดินทางสัญจรไปมายากลำบาก ชุมชนอยู่ห่างไกลกัน ต้องใช้เวลาเดินทางเท้าไปกลับหลายชั่วโมง เพื่อจะได้มานั่งประชุมกัน ๑ – ๒ ชั่วโมง (ซึ่งได้เคยทำวิธีการนี้มาแล้วหลายครั้ง) เป็นความยากลำบากเกินไป หรือหากจำเป็น เมื่อได้ไปประชุมแล้ว ก็น่าจะใช้เวลาประชุมในขั้นตอนต่างๆ หลายขั้นตอน เพื่อจะได้ไม่ต้องเสียเวลานัดหมายอีก ประกอบกับการที่นักวิจัยเป็นชาวบ้านซึ่งมีภารกิจต้องทำมาหากินในวิถีชีวิตตามจังหวะฤดูกาล ถ้าการนัดหมายตรงกับกิจกรรมในไร่นา

บางครั้งไม่สามารถมาร่วมได้ เช่นเดียวกับชาวบ้านทั่วไป การที่จะมาร่วมเวทีได้ต้องเป็นเวลาว่างจากกิจกรรมหลักในครอบครัว ดังนั้น การใช้เวทีตามประเพณีของชุมชนให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย จึงเป็นความลงตัวทุกด้าน และก่อให้เกิดผลมากกว่าที่กำหนดไว้ในโครงการ ทั้งผลเชิงกระบวนการและผลเชิงวัตถุประสงค์" พร้อมทั้งได้เสนอให้นำไปใช้ในการดำเนินงานในพื้นที่อื่นๆ ด้วย ซึ่งคณะนักวิจัยต่างก็รับปากว่าจะปรับเปลี่ยนกระบวนการดังกล่าวตามความเหมาะสมในกาสต่อไป

๓.๕.๑๐ ปฏิบัติการปรับปรุงเพิ่มเติมตามคำแนะนำหรือข้อเสนอแนะที่เกิดขึ้นในขั้นที่ ๙

ผลการดำเนินงาน ได้นำบทเรียนที่ได้จากขั้นตอนที่ผ่านมา มาพิจารณา และประมวลผลการดำเนินงานที่ได้ในขั้นตอนดังกล่าว นำมากำหนดแนวทางตามข้อเสนอแนะที่ได้ดังกล่าวข้างต้น เพื่อนำไปสู่การจัดการความรู้และนำความรู้มาเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขแก่ชุมชน ทั้งในโครงการนี้และโครงการอื่นๆ ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่ดำเนินการอยู่ในชุมชนสืบไป โดยการหารือกับแกนนำในการวิจัยของชุมชนต่างๆ ว่าจะจัดทำรายงานในลักษณะอย่างไร ทั้งภาคภาษาไทยและภาษากะเหรี่ยง โดยที่ประชุมได้เสนอแนะว่าสมควรจัดทำรายงานฉบับภาษาไทยให้สมบูรณ์ก่อน ส่วนรายงานที่เป็นภาษากะเหรี่ยงนั้น ค่อยมาพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในโอกาสต่อไป ทั้งนี้ เพราะการทำรายงานเป็นภาษากะเหรี่ยง มีเหตุปัจจัยเกี่ยวข้องที่เนื่องมาจากความพร้อมของนักวิจัยชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนหลายประการ เป็นต้นว่า ผู้รู้ภาษากะเหรี่ยงในระดับที่ใช้ภาษาได้คล่องหาได้ยาก ผู้รู้ภาษากะเหรี่ยงในระดับใช้ได้ มักจะไม่รู้ภาษาไทย เป็นต้น นอกจากนี้ การเขียนรายงานเป็นภาษากะเหรี่ยง ยังไม่ใช่ความจำเป็นเร่งด่วนในปัจจุบัน จึงเห็นสมควรงดใช้งบประมาณในส่วนนี้หรือคงงบประมาณส่วนนี้ไว้ ไม่นำมาใช้ การประชุมปรึกษาหารือในครั้งนี้ไม่ได้จัดที่โรงแรมไพลินตามที่กำหนดไว้ แต่ได้ประชุมปรึกษากันในพื้นที่ชุมชน และได้มอบหมายให้หัวหน้าโครงการได้จัดทำรายงานผลการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้าน ตามวัตถุประสงค์โครงการต่อไป

๓.๕.๑๑ จัดทำรายงานผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านการศึกษาระยะแรกตามวัตถุประสงค์โครงการ

การดำเนินการในขั้นนี้เกิดความล่าช้าต่อเนื่องจากครั้งก่อนๆ ที่ขาดการประสานกับนักวิจัยในชุมชนตั้งแต่ฤดูฝนที่ผ่านมา เมื่อถึงขั้นนี้จึงได้วางกรอบรายงานและประมวลข้อมูลจากส่วนต่างๆ ทั้งข้อมูลชุมชนและข้อมูลเอกสาร รวมทั้งข้อมูลคำแนะนำต่างๆ มาเตรียมความพร้อมในการจัดทำรายงานตามวัตถุประสงค์ โดยแบ่งรายงานออกเป็น ๖ บทได้แก่

บทที่ ๑ บทนำ
บทที่ ๒ แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง
บทที่ ๓ การดำเนินงานโครงการศึกษาวิจัย
บทที่ ๔ ผลการศึกษา
บทที่ ๕ บทวิเคราะห์
บทที่ ๖ บทสรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ
รายละเอียดแต่ละบทปรากฏในรายงานฉบับนี้แล้ว

บทเรียนในขั้นนี้ คือ การดำเนินงานวิจัยโครงการนี้ได้ล่วงเลยเวลาที่กำหนดมามากแล้ว ด้วยเหตุปัจจัยตามธรรมชาติของโครงการวิจัยในพื้นที่ทุรกันดาร ต่างภาษาและวัฒนธรรม ซึ่งอาจจะไม่เป็นผลดีต่อการดำเนินงานในระยะต่อไป และอาจจะทำให้ได้รายงานที่ได้เนื้อหาไม่สมบูรณ์ครอบคลุมลึกซึ้งในบางประการ ทั้งนี้เพราะติดขัดในกระบวนการกำหนดเวลาของโครงการที่ขาดประสบการณ์เชิงพื้นที่และธรรมชาติแวดล้อมของพื้นที่ ดังนั้น ถ้าหัวหน้าโครงการ คณะนักวิจัยชุมชน คณะที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้อง ได้คำนึงถึงปัจจัยเชิงพื้นที่และธรรมชาติแวดล้อม โดยได้ศึกษาให้ละเอียดรอบคอบแล้วนำมาวางแผนการดำเนินงานโครงการวิจัยให้สอดคล้องเหมาะสม จะทำให้ไม่เกิดปัญหาความล้าช้าในการดำเนินงานโครงการแต่อย่างใด อย่างไรก็ตาม ความพยายามปรับแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจนสามารถดำเนินงานลุล่วงไปได้ เช่น การปรับเวทีชุมชน การปรับกระบวนการประชุม ถือได้ว่าเป็นบทเรียนที่เป็นความรู้อีกชุดหนึ่งที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้คิดคำนึงในการดำเนินงานโครงการในลักษณะนี้สืบไป

๓.๕.๑๒ จัดเวทีคืนความรู้สู่ชุมชน และระดมความคิดเพื่อค้นหาแนวทางการใช้ประโยชน์ และแนวทางการจัดการความรู้ที่เป็นรูปธรรมในระยะต่อไป

ผลการดำเนินงาน อาศัยบทเรียนในขั้นตอนที่ ๙(ข้อ ๓.๒.๙)และบทเรียนในขั้นตอนอื่นๆ ดังกล่าวข้างต้น มาเป็นแนวทางในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดเวทีคืนความรู้สู่ชุมชน ระดมความคิดเพื่อค้นหาแนวทางการใช้ประโยชน์ และแนวทางการจัดการความรู้ที่เป็นรูปธรรมในระยะต่อไป โดยการใช้เวทีประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนเป็นเวทีคืนความรู้สู่ชุมชน กล่าวคือ ได้ใช้งาน “ประเพณีกินข้าวใหม่ ประเพณีแข่งขันกีฬาเยาวชนตำบลไล่โว่ และประเพณีเทศน์มหาชาติของชุมชนตำบลไล่โว่”(๒๕๕๖) ซึ่งจัดขึ้นในหมู่บ้านทิไล่ป้าในช่วงเวลาเดียวกัน เป็นเวลา ๓ วัน ๓ คืน ซึ่งเวทีดังกล่าวมีประชาชนทั้งตำบล และผู้นำชุมชน ผู้นำองค์กรต่างๆ ของชุมชน เข้าร่วมงาน โครงการวิจัยได้นำคณะนักวิจัยจากชุมชนต่างๆ เข้าร่วมงานและจัดเวทีย่อยแบบไม่เป็นทางการกับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการ เพื่อคืนความรู้สู่ชุมชน และระดมความคิดเพื่อค้นหาแนวทางการใช้ประโยชน์ และการจัดการความรู้ที่เป็นรูปธรรมในระยะที่ ๒ ต่อไป โดยได้จัดเวทีย่อยคืนความรู้สู่ชุมชนกับกลุ่มต่างๆ ภายในงานประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน คือ

๑) เวทีกลุ่มผู้นำทางความคิดหรือปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้นว่ากลุ่มที่เคยเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยตามนโยบาย ๖๖/๒๓ ของรัฐบาลในสมัย ฯพณฯ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี กลุ่มผู้นำที่ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้าน

๒) เวทีกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ในเขตตำบลไล่โว่ ที่เคยมีประสบการณ์อยู่อาศัยมาในชุมชนเป็นเวลานาน ทั้งชีวิตฆราวาส และชีวิตภิกษุ ซึ่งได้มาร่วมงานประเพณีกินข้าวใหม่และเทศน์มหาชาติของชุมชน

๓) เวทีกลุ่มผู้นำชุมชน มีนายกองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ พร้อมสมาชิก อบต. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำชุมชนกลุ่ม อสม. และตำรวจตระเวนชายแดน

๔) เวทีกลุ่มชาวบ้านที่เป็นผู้อาวุโสจากชุมชนต่างๆ ที่มาร่วมงานเทศน์มหาชาติ โดยใช้เวทีศาลาการเปรียญของวัดเป็นสถานที่สนทนา

๕) เวทีกลุ่มเยาวชนที่มาร่วมงานแข่งขันกีฬาประจำปีของตำบล ทั้งเยาวชนในหมู่บ้านทิไล่ป้า และหมู่บ้านอื่นๆ

๖) นอกจากนี้ได้นำเสนอผลการศึกษาบางเรื่องกับบุคคลบางกลุ่มที่สนทนาเฉพาะกิจ เฉพาะการณ์ เช่น กลุ่มพ่อครัวแม่ครัวที่ทำหน้าที่หุงข้าว ทำกับข้าวเลี้ยงคนในงาน เป็นต้น

ผลการสนทนาในเวทีต่างๆ โดยสรุปได้ดังนี้

กลุ่มแรก เป็นกลุ่มผู้นำทางความคิดหรือปราชญ์ชาวบ้าน มีการวิพากวิจารณ์โครงสร้าง ระบบ และกลไกภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้จากการศึกษาว่า ยังไม่ครอบคลุมทุกด้าน ด้วยยังมีภูมิปัญญาอีกเป็นจำนวนมากที่ชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลยังเข้าไม่ถึง หรือกำลังจะสูญหายไป หรือมีอยู่แต่ในคนเฒ่าคนแก่ แต่คนปัจจุบันไม่รู้แล้ว เช่น เรื่องลือกาเวาะ เรียเจียเวาะ ถ่งเมี่ยเวาะ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม แม้นักวิจัยชาวบ้านได้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ไม่ครบถ้วนทุกด้าน แต่กลุ่มยังได้แสดงความขอบคุณ ที่พยายามสืบสานให้มีการศึกษาขึ้นมา พร้อมกันนี้กลุ่มได้เสนอแนวทางการใช้ประโยชน์ของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ศึกษาแล้วว่า สมควรนำมาส่งเสริมให้ชุมชนใช้เป็นเครื่องมือศักดิ์สิทธิ์ติดกายใจของทุกๆ คน เพื่อให้คนในชุมชนได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทำนุบำรุงสังคมและวัฒนธรรม ทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ บนฐานของดิน น้ำ ลม อากาศ และไฟ ที่เป็นที่มาของมนุษย์ สัตว์และพืช และต้องการให้ชุมชนนำภูมิปัญญาเหล่านี้มาสอนลูกหลานแทนการสอนเรื่องอื่นที่ผิดๆ ที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ในปัจจุบัน หากทำได้อย่างนี้แล้วจะสามารถลดวิกฤตปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้ลดลงได้

กลุ่มที่สอง เป็นกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ มีความชื่นชมกับผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องต่างๆ ที่นักวิจัยได้บรรยายสรุปให้ฟัง มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและบางรูปได้เพิ่มเติมข้อมูลภูมิปัญญาบางประเด็นให้ด้วย กลุ่มนี้ได้เสนอแนวทางในการใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาพื้นบ้านในลักษณะการนำกลับมาเป็นรากฐานของชีวิต เป็นเสาค้ำชีวิตและสังคม ดังที่เป็นมาในอดีต คือคนอยู่กับป่าได้อย่างมีความสุข คนเป็นสุข ป่าไม่ถูกทำลาย ขอเพียงให้เราได้อยู่อย่างอิสระ คนนอกอย่ามาดึงลูกหลานเราไปเป็นพวก เป็นลูกน้อง เพื่อใช้ให้กลับทำลายชุมชนตนเอง

กลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มนี้มีความชื่นชมกับผลการศึกษาในโครงการต่างๆ ของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ลงไปสนับสนุนชุมชนที่ผ่านมา พร้อมทั้งได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านที่นักวิจัยชุมชนได้สรุปให้ฟัง และได้เสนอแนวทางให้นำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ทั้งในด้านการจัดการเรียนการสอนลูกหลานในโรงเรียน เพื่อให้ได้รู้จักคุณค่าภูมิปัญญาของตนเอง ควบคู่ไปกับการศึกษาเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาในระบบ และการนำผลการศึกษามาส่งเสริมศูนย์วัฒนธรรมชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อเผยแพร่ ซึ่งปัจจุบัน อบต.ไล่โว่ กำลังดำเนินการอยู่ รวมทั้งแนวทางการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ ที่สามารถเสริมพลังความสามัคคี ความเข้มแข็ง และความพอเพียงในการดำรงชีพแก่ชุมชนต่างๆ

กลุ่มที่สี่ เป็นกลุ่มชาวบ้านที่เป็นผู้อาวุโสจากชุมชนต่างๆ ทั้งในหมู่บ้านทิไล่ป้า และเดินทางมาจากชุมชนอื่น ซึ่งหลายคนเป็นที่รู้จักมักคุ้นกับนักวิจัยชุมชน เมื่อนักวิจัยชุมชนได้สรุปผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านพร้อมความเป็นมาให้ฟัง หลายคนกล่าวชื่นชม บางคนได้เล่านิทานเพิ่มเติมให้ฟัง บางคนได้ทักท้วงเรื่องราวบางเรื่องที่เผยแพร่อยู่ในสังคมชุมชน ว่า เป็นความเท็จ เช่น ตำนานความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์

กะเหรี่ยง ที่มีตำนานเกี่ยวข้องกับชาวผิวขาว นอกจากนั้นยังได้เสนอแนวทางให้นำภูมิปัญญาไปใช้ประโยชน์ทางการอบรมสั่งสอนให้คนยึดมั่นในหลักธรรม ตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามแบบภูมิปัญญาพื้นบ้านเดิมๆ เช่น ยึดมั่นในภูมิปัญญาลือกาเวาะ เรียเจียเวาะ ถ่งเมี่ยเวาะ ควบคู่กันไปกับการพึ่งพากฎหมาย หรือระเบียบต่างๆ ทางราชการ เช่น ระเบียบการทำมาหากินในพื้นที่เขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า ด้านตะวันตก หากเราทำมาหากินบนฐานของภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าวแล้ว ไม่มีโอกาสที่จะทำผิดกฎหมายใดๆ

กลุ่มที่ห้า เป็นกลุ่มเยาวชนที่มาร่วมงาน ทั้งเยาวชนในหมู่บ้านและหมู่บ้านอื่นๆ ในตำบล โดยภูมิปัญญาพื้นบ้านในความรู้ความเข้าใจของเยาวชน ยังเห็นว่าเป็นเรื่องของประเพณีวัฒนธรรมตามความเชื่อที่แสดงออกมาเป็นพิธีกรรม หรือเป็นดนตรี การขับร้องฟ้อนรำ ไม่ได้รวมถึงภูมิปัญญาในการทำมาหากิน แต่เมื่อได้ฟังการเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องจากนักวิจัยชุมชนแล้ว ทำให้เยาวชนเกิดความสนใจ และพอจะเห็นคุณค่าความสำคัญมากขึ้น พร้อมทั้งได้ให้ข้อเสนอแนะแนวทางในการใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาในลักษณะการจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อการท่องเที่ยว แล้วนำเอาผลงานจากภูมิปัญญาด้านต่างๆ ออกมาขาย จะทำให้ชุมชนมีรายได้ คนในชุมชนจะได้เรียนรู้โลกภายนอกมากขึ้น จะได้ก้าวไปเท่าทันกับสังคมภายนอก และอยากให้มีการอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านไว้ในลักษณะยั่งยืนด้วย

กลุ่มอื่นๆ เช่น พ่อครัวแม่ครัว ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในความรู้จากผลการศึกษาวิจัยและทำให้ได้คิดถึงภูมิปัญญาของตนเอง จึงได้นำออกมาแลกเปลี่ยนเพิ่มเติม ส่วนใหญ่เห็นคุณค่าความสำคัญ แต่ไม่มั่นใจในแนวทางการใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวที่จะก่อให้เกิดผลทางเศรษฐกิจ เพราะโอกาสที่นักท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชนได้ไม่กี่เดือน ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะอยู่กันตามลำพัง และเห็นว่าควรส่งเสริมการทำกลุ่ม หรือสวนผสมผสานในชุมชน เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงทางอาหารให้มากขึ้น เพราะปัจจุบัน ครอบครัวหนึ่งๆ จะมีคนอยู่เฝ้าบ้านเรือนตลอดปี ต่างจากอดีต ที่ช่วงทำไร่ ทุกคนในครอบครัวไปอยู่ที่ไร่ ถ้ามีกลุ่ม จะช่วยให้คนที่อยู่ในชุมชน(ไม่ไปไร่) มีกินมีใช้ไม่ต้องเข้าไปหามาจากไร่ รวมทั้งเห็นว่าควรนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาสร้างผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก ขายแก่ผู้สนใจ โดยทำในสิ่งที่ง่ายๆ ไม่มีต้นทุนเป็นเงินทอง ไม่มีความคาดหวังในทางธุรกิจ ทำสิ่งง่ายๆ อยู่กับบ้าน วางขายในชุมชน ขายได้ก็ขายไป ถ้าขายไม่ได้ก็ไม่ขาดทุน เก็บไว้ขายไปเรื่อยๆ

เวทีคืนความรู้สู่ชุมชน ในงานประเพณีกินข้าวใหม่ ประเพณีแข่งขันกีฬาเยาวชนตำบลไล่โว่ และประเพณีเทศน์มหาชาติของชุมชนตำบลไล่โว่ ครั้งนี้ นอกจากได้คืนความรู้สู่ชุมชนได้อย่างทั่วถึงกว้างขวางแล้ว ยังเห็นภาพการเปลี่ยนแปลงของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกิดขึ้นให้เป็นที่ประจักษ์แก่คนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้รู้ และเข้าใจในคุณค่าความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าว อย่างจัดแจ้ง เป็นต้นว่า การจัดการแข่งขันกีฬาเยาวชนประจำตำบล เป็นกิจกรรมลงทุนสูงยิ่ง แต่ในเวทีดังกล่าวภูมิปัญญาพื้นบ้านมีส่วนร่วมน้อยมาก สิ่งที่เกิดขึ้นในการแข่งขันกีฬาทั้งหมด เป็นไปเพื่อความรุ่งโรจน์ของภูมิปัญญาสมัยใหม่ในนามของกีฬาสากล ส่วนกีฬาชุมชนตามภูมิปัญญาพื้นบ้านไม่มีพื้นที่แสดงตัวตนในงานนี้(ต่างจากงานประเพณีฟาดข้าวที่ผ่านมา) ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ได้แสดงความหมาย เป้าหมายและผลที่จะเกิดแก่ชุมชนอย่างชัดเจนในตัวเอง รวมทั้งสื่อให้เห็นถึงอิทธิพลหรือเหตุปัจจัยการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่ซึมลึกสู่จิตวิญญาณของชุมชน

เวทีคืนความรู้สู่ชุมชน จึงเป็นเวทีที่สะท้อนสถานภาพปัจจุบันของภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชน ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร พร้อมแสดงเหตุปัจจัยเงื่อนไขให้เห็นชัดเจนว่าที่เป็นอย่างนั้นเพราะอะไร รวมทั้งแสดงแนวโน้มให้เห็นทิศทางการเปลี่ยนจะเป็นไปอย่างไรด้วย ซึ่งกลุ่มเป้าหมายสำคัญที่ได้รับรู้ เรียนรู้ในครั้งนี้ ได้แก่ นักวิจัยชุมชนที่ร่วมโครงการ และกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ดังกล่าวแล้วข้างต้น

อนึ่งก่อนหน้าที่จะมีเวที “ประเพณีกินข้าวใหม่” ขึ้นในชุมชน มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร ได้มีการประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าในพื้นที่ด้านตะวันตกขึ้นที่ที่โรงเรียนอุดมสิทธิ์ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี กำหนดการการประชุมได้ให้โอกาสโครงการวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านนำเสอนผลการศึกษาวิจัย และรายงานผลการวิจัยเรื่องต่างๆ ที่งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว. ได้ดำเนินงานในพื้นที่ เป็นต้นว่าเรื่องสถานภาพไร่หมุนเวียน ที่ดินทำมาหากินของชาวบ้าน การสำรวจพื้นที่ไร่หมุนเวียนของหมู่บ้านต่างๆ รวมทั้งปัญหาและแนวทางแก้ไขเกี่ยวกับการบุกรุกป่าเพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น มันสำปะหลัง มะม่วงหิมพานต์ ยางพารา เป็นต้นที่เกิดขึ้นในชุมชน พร้อมกันนี้ คณะนักวิจัยชุมชนได้เสนอแนวคิดการฟื้น“กลูซุ” หรือ “สวนในป่า....” เช่น ป่ายางพารา ป่าเงาะ ป่าส้ม ที่ปลูกไว้เป็นส่วนหนึ่งของป่าในบริเวณบ้านที่อยู่อาศัย แล้วปล่อยให้เจริญเติบโตตามธรรมชาติ แต่สามารถเก็บผลมาบริโภคได้ หรือหากเป็นยางพาราก็สามารถกรีดเอาน้ำยางได้ เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นเป็นป่าบนเทือกเขาบูโด จังหวัดนราธิวาส โดยหลักการคือในพื้นที่หนึ่งๆ จะมีพืชพันธุ์หลากหลายชนิด ทั้งกินผลได้และใช้ประโยชน์อย่างอื่น ซึ่งภูมิปัญญาในเรื่องนี้มีอยู่แล้วในชุมชน ที่เรียกว่า “กรูซุ” ปัจจุบันงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ให้ทุนให้ชาวบ้านสะเน่พ่องได้ดำเนินการศึกษาทดลองอยู่ หากได้รับการฟื้นฟู น่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ซึ่งที่ประชุมได้รับทราบและแลกเปลี่ยนความคิด โดยสรุปว่า ป่าแบบกลูซุอาจจะเป็นไปได้ยาก แต่หากส่งเสริมกลูซุในบริเวณบ้านที่อยู่อาศัย น่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะช่วยให้ชาวบ้านมีอยู่มีกินพอเพียงมากขึ้น ไม่จำเป็นต้องเข้าป่าไกลๆ เพื่อหาพืชผักมากิน พร้อมกันนี้ ได้กำหนดให้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้นำเสนอผลการศึกษาวิจัยหรือความก้าวหน้าของโครงการต่างๆ ในคราวประชุมต่อไปด้วย

๓.๖ การดำเนินงานโครงการตามแผน ระยะที่สอง

ตามกรอบการดำเนินงานโครงการ ได้กำหนดแผนการดำเนินงานไว้ ๘ ขั้นตอน แต่เนื่องด้วยการดำเนินงานโครงการระยะแรกไม่เป็นไปตามกรอบเวลาที่กำหนดไว้ มีความล่าช้ามาก คณะผู้วิจัยจึงขอชลอแผนการดำเนินงานโครงการระยะสองไว้ ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินงานในระยะแรกเสร็จสมบูรณ์ (ดูแผนการดำเนินงานระยะที่สองของโครงการที่กำหนดไว้แต่เดิมได้ในภาคผนวก)

หลังจากได้รายงานความก้าวหน้าผลการดำเนินงานในระยะที่สองไปแล้ว จึงได้มีการปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานระยะที่สอง เพื่อให้สามารถดำเนินการได้ตามวัตถุประสงค์โครงการที่กำหนดไว้ ดังต่อไปนี้

๓.๖.๑ การจัดเวทีชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ชุมชน เพื่อทบทวนความรู้ ความเข้าใจ และการเข้าถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้จากการศึกษาวิจัยในระยะแรก พร้อมระดมความคิดเพื่อแสวงหาแนวทางการใช้ประโยชน์และการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านสู่ชุมชนแต่ละพื้นที่ต่อไป ได้ปรับเปลี่ยนมาใช้เวทีโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินการอยู่แล้ว เวทีการประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก เวทีระดมความคิดเพื่อพัฒนาโจทย์การวิจัยเพื่อท้องถิ่นของสำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้าน

ตะวันตก และเวทีศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของเจ้าหน้าที่ผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นรายงานผลการดำเนินงานวิจัยโครงการศึกษาภูมิปัญญาภูมิปัญญาพื้นบ้าน ระยะแรก พร้อมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อกำหนดแนวทางจัดการความรู้ด้านต่างๆให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเหมาะสม และการนำความรู้ไปใช้เสริมสร้างคุณค่าพลังและความสุขในผลสำเร็จของการดำเนินงานโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่

ผลการดำเนินงานโดยภาพรวมสามารถเพิ่มความรู้ เข้าใจในคุณค่าและวามสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และมีต่อป่า สัตว์ป่า พืชพันธุ์ธรรมชาติต่างๆในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกได้มากขึ้น ที่ประชุมแต่ละครั้งมีผลความคาดหวังที่แตกต่างกัน ดังบทสรุปต่อไปนี้

ผลจากที่ประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ที่ประชุมคาดหวังว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้จากการศึกษา จะสามารถนำไปใช้กำหนดแนวทางในการพัฒนาชุมชนใน พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกให้เข้าถึงคุณค่าที่จะเป็นพลังขับเคลื่อนคนในชุมชนสู่ความสุขและความเข้มแข็งมากขึ้น และส่งผลให้ภัยคุกคามต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลดลง พร้อมทั้งเป็นกลไกสำคัญในการป้องกันภัยคุกคามต่างๆ ที่จะเกิดแก่ป่าและสัตว์ป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลจากเวทีระดมความคิดเพื่อพัฒนาโจทย์การวิจัยเพื่อท้องถิ่นของสำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ที่ประชุมรับทราบผลการดำเนินงานโครงการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน และเห็นคุณค่าและความสำคัญองค์ความรู้ด้านต่างๆ รวมทั้งเห็นว่าสามารถเป็นพลังรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในทุ่งใหญ่นเรศวรได้ และได้เสนอให้มีการขับเคลื่อนการพัฒนาแกนนำและโจทย์วิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านขึ้นในพื้นที่ต่างๆทุกชุมชนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก โดยในชั้นแรกได้ตกลงให้เจ้าหน้าที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่าหน่วยต่างๆ ได้ประมวลข้อมูลพื้นฐานของชุมชนต่างๆ ให้เป็นปัจจุบัน เพื่อประโยชน์ในการดำเนินงานของเขตรักษาพันธุ์ฯ และในการขับเคลื่อนพัฒนาโจทย์วิจัยต่อไป

ผลจากเวทีศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ผู้ช่วยผู้ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น นักวิจัยชาวบ้าน บุคคลที่เกี่ยวข้องและผู้สนใจ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน อดีตกำนัน พระภิกษุ เป็นต้น คนเหล่านี้ได้รู้และเข้าใจในบทบาทความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านที่คนในชุมชนได้ใช้สร้างคุณค่าที่เป็นความพอเพียงในปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐาน ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความรักความสามัคคีและความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน ชื่อเสียงเกียรติยศ สักดิ์ศรีและอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ และการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามอดมการณ์ศาสนาและความเชื่อ รวมทั้งได้ร่วมกันคิดหาแนวทางในการเผยแพร่และส่งเสริมให้ชุมชนนำมาใช้ประโยชน์ในวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อสร้างความสุขและความมั่นคงแก่คนและพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ สืบไป

บทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานในขั้นนี้ ทำให้ทราบว่า ถ้าผู้ที่เกี่ยวข้องกับโครงการวิจัย หรือคณะนักวิจัย มีความรู้ความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างถ่องแท้ อธิบายทุกอย่างที่ผ่านตาหูจมูกลิ้นกายใจได้อย่างเป็นระบบ เห็นโครงสร้าง บทบาท หน้าที่ ชัดเจน จะสามารถทำให้.....

๑) กระตุ้นชุมชนให้เห็นคุณค่าความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านแล้วหาแนวทางนำมาใช้ประโยชน์ได้

๒) สร้างการมีส่วนร่วมรับผิดชอบคิดค้นหาหนทางพัฒนาชุมชน ตนเองให้มีความมั่นคงยิ่งๆ ขึ้น

๓) ระดมความคิดเพื่อนำความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านมาจัดการความรู้เพื่อความผาสุกของชุมชนได้

๔) กระตุ้นให้มีการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้เสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุขจากผลความสำเร็จจากการดำเนินงานโครงการอื่นๆ ในพื้นที่แต่ละแห่งได้

๕) สามารถส่งเสริมสำนึกรับผิดชอบคนในชุมชนต่อส่วนรวมและทรัพยากร ธรรมชาติต่างๆ ได้

โดยบทเรียนเหล่านี้คณะนักวัยจะได้นำไปใช้ในการดำเนินงานขั้นต่อไป

๓.๖.๒ การประชุมนักวิจัยโครงการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านร่วมกับนักวิจัยในโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินการอยู่ในแต่ละพื้นที่ และเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในพื้นที่นั้นๆ รวมทั้งผู้แทนองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องของพื้นที่นั้นๆ เช่น วัด โรงเรียน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกผู้แทน อบต. เป็นต้น เพื่อร่วมวางแผนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้จากการศึกษาวิจัย ให้เกิดขึ้นในชุมชนตามความเหมาะสม และร่วมวางแผนการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้จากการศึกษาวิจัยมาเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขในความสำเร็จของโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ ตามความพร้อมและความเป็นไปได้ ตามคำแนะนำและข้อเสนอแนะที่ได้จากการประชุมในขั้น ๑ นั้น ได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นการเสริมความรู้ความเข้าใจในคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านแก่ นักวิจัยในโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินการอยู่ในแต่ละพื้นที่รวมทั้งบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น เจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในพื้นที่นั้นๆ พระภิกษุ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้าน ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ครูอาสาสมัครในชุมชน และชาวบ้านทั่วไป โดยหัวหน้าโครงการและคณะนักวิจัย ได้ลงชุมชนพบปะกับบุคคลเหล่านั้น เป็นรายบุคคลบ้าง เป็นกลุ่มบ้าง ในโอกาสต่างๆ เช่น วันพระ งานบุญ งานพิธี รวมทั้งในโอกาสที่แวะเยี่ยมบ้านเรือนโดยมิได้นัดหมาย หรือการพบปะโดยบังเอิญในชุมชนหรือนอกชุมชน

ผลการดำเนินงาน คนในชุมชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายหรือที่ได้พบปะสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้ศึกษา ทำให้คนเหล่านั้นได้รู้ เข้าใจในภูมิปัญญาพื้นบ้านประเด็นต่างๆ ชัดเจนขึ้น กลุ่มเป้าหมายได้เสนอแนวทางการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าวออกเผยแพร่ และแนวทางการนำมาเสริมสร้างคุณค่าที่เป็นพลังสร้างความสุขในความสำเร็จของโครงการที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ศึกษาแต่ละชุมชน รวมทั้งแนวทางที่จะนำไปสร้างเป็นหลักสูตรท้องถิ่นสอนเด็กและเยาวชนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านสะเนพ่อง ได้แสดงเจตนาให้คณะนักวิจัยได้นำผลการศึกษาไปจัดทำสาระการเรียนรู้ในหลักสูตรการเรียนการสอนแก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาชั้นปีที่ ๑ ของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนสะเน่พ่อง ซึ่งเพิ่งเปิดเป็นปีแรก ซึ่งได้นัดหมายวันที่จะปรึกษาหารือกันต่อไป

อย่างไรก็ตาม เมื่อนำผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยสรุปเสนอปราชญ์ชาวบ้านในหมู่บ้านอื่นๆ คนเหล่านั้นชื่นชม และดีใจที่มีการรวบรวมภูมิปัญญาขึ้นไว้ แต่กลับมองไม่เห็นแนวทางที่จะผลักดันภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าวให้เป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชนได้อย่างมีพลัง ด้วยกระแสภูมิปัญญาสมัยใหม่ในชุมชนมา

แรงและมีสถานการณ์ต่างๆ รองรับมากมาย เป็นต้นกระแสการปลูกพืชเพื่อการค้าขาย การทำงานเพื่อหาเงิน การมีเงินแล้วนำมาใช้เข้าถึงคุณค่าที่เป็นความจำเป็นต่างๆ ได้ ใช้อะไรก็ได้ เป็นต้น ปราชญ์ชาวบ้านบางท่านถึงกับกล่าวว่า

"สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้น มันเป็นไปตามยุคสมัย ปัจจุบัน อยู่ในยุคทุนนิยม เน้นเรื่องมูลค่าหรือเงินทอง และเรื่องวัตถุเป็นสำคัญ โดยนายทุนหลอกลวงชาวบ้านว่า เป็นประชาธิปไตย ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นประชาธิปไตยหลอกลวง นายทุนมีสิทธิเสรีภาพในการเข้าถึงทุกอย่างที่ต้องการ โดยมีรัฐซึ่งนายทุนส่งคนไปเป็นกลไกทุกส่วน เป็นผู้อำนวยความสะดวก เปิดทางให้ทุดอย่าง แต่คนยากจนอย่างชาวบ้านมีสิทธิแต่ในกระดาษ มีแต่ลม ไม่มีอะไรเป็นของชาวบ้าน เพื่อชาวบ้าน โดยชาวบ้านอย่างที่พวกนายทุนว่าเลย .....โลกต้องผ่านยุคนี้ไปก่อนจึงจะเข้าสู่ยุคสังคมนิยม ในยุคนี้จะมีประชาธิปไตยที่แท้จริง ยุคนี้เองที่ภูมิปัญญาพื้นบ้านจะกลับมามีพลังสร้างความสุขเพื่อชาวบ้าน โดยชาวบ้าน ของชาวบ้าน และจะพัฒนาไปสู่สังคมคอมมูนิสต์ และสังคมคอมมูนิสต์บุพกาล นั่นคือยุคพระศรีอริยเมตไตรย....."

".....แต่ถึงกระนั่นก็ตาม.....ภูมิปัญญาที่ได้ศึกษาแล้ว ถ้าได้นำมาสู่การเรียนรู้ในสถานศึกษา และนำมาส่งเสริมให้คนในชุมชนได้รู้จักคุณค่า รู้จักใช้ จะช่วยให้วิถีแห่งการเปลี่ยนแปลงชุมชนที่กำลังเกิดขึ้น มีความสมดุลได้บ้าง" (บางตอนจากการแลกเปลี่ยนกับลุงหม่องเป บ้านทิไล่ป้า และหลวงพ่อเยียเมี่ย บ้านเกาะสะเดิ่ง)

ผลรวมที่เกิดจากการดำเนินงานในขั้นนี้ นักวิจัยชาวบ้านและนักวิจัยโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ร่วมคิดร่วมออกแบบวางแผนดำเนินงานจัดการความรู้ การเสริมสร้างคุณค่า และร่วมกำหนดแนวทางการบริหารจัดการโครงการกิจกรรม วางแผนการขับเคลื่อนประสานงาน หนุนเสริมงาน การติดตามประเมินผลต่อไป

บทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานในขั้นนี้ ทำให้รู้และเข้าใจว่า ถ้าได้ได้ประสานงานกับกับองค์กรต่างๆ ในชุมชน รวมทั้งแกนนำการเปลี่ยนแปลงชุมชนที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ในปัจจุบัน ให้พวกเขาได้รู้และเข้าใจว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนสามารถใช้เป็นเครื่องสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมที่เป็นพลังนำคนในชุมชนชุมสู่ความสุขและความเข้มแข็งได้โดยตรง เป็นความสุขอย่างเดียวกับการใช้เงินทองสร้างขึ้น เช่น ความพอเพียงในความจำเป็นขั้นพื้นฐาน ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เป็นต้น จะทำให้องค์กรและแกนนำที่เป็นกลไกการเปลี่ยนแปลงชุมชนยอมรับและภูมิปัญญาพื้นบ้านนำไปใช้วางแผนพัฒนาและใช้ประโยนช์ได้มากขึ้น

๓.๖.๓ การประชุมรวมนักวิจัย เพื่อนำเสนอแผนการจัดการความรู้และแผนการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขในความสำเร็จของโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในแต่ละพื้นที่ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และรับข้อเสนอแนะจากคณะที่ปรึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้อง ได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นการนำเสนอผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านต่อผู้นำองค์กรและแกนนำชาวบ้านที่เป็นกลไกสำคัญในการเปลี่ยนแปลงชุมชน เป็นรายบุคคลและรายกลุ่มเพื่อหาช่องทางนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ในกระบวนการพัฒนาและการทำกิจกรรมต่างๆ โดยได้ใช้เวทีประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และเวทีชาวบ้านเทศกาลงานออกพรรษา

ผลการดำเนินงานสามารถนำเสนอแนวทางการจัดการความรู้และการเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข ฯ ต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง องค์กรและชาวบ้านที่เป็นแกนนำชุมชนในพื้นที่ศึกษาบางชุมชน ซึ่งได้รับในแนวทางการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ในการเสริมพลังชุมชนและพื้นที่ที่ไม่เป็นไปในทำนองเดียวกัน เช่น ภูมิปัญญาการเดินทางคมนาคมสัญจร โดยภาพรวมความต้องการพัฒนาเส้นทางยังไม่สอดคล้องกับบริบทของความเป็นพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใญ่นเรศวรด้านตะวันตก จึงยังไม่สามารถขับเคลื่อนต่อไปได้ คณะผู้วิจัยต้องศึกษาเพิ่มเติมว่า เส้นทาง ในพื้นที่กรณีอย่างนี้ ในที่อื่นๆ ในประเทศไทยหรือในโลก มีลักษณะเป็นอย่างไร และสามารถสร้างเส้นทางอย่างนี้ขึ้นได้อย่างไร นั่นคือมีการสนับสนุนเรื่องใดจากองค์กรใดบ้าง กรณีภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพเศรษฐกิจก็เช่นเดียวกัน จะมีการสร้างงานสร้างรายได้ที่จำเป็นอย่างไร จึงจะสอดคล้องกับการใช้ชีวิตในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ได้ เพราะในชีวิตปัจจุบัน เงินทองกลายเป็นปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐานไปแล้วด้วย เมื่อลูกหลานคนในชุมชนต้องออกไปศึกษาเล่าเรียนตามระบบการศึกษาที่รัฐบังคับไว้ แม้รัฐบอกว่าเป็นการศึกษาเล่าเรียนฟรี แต่ปัจจัยในการไปเล่าเรียนดังกล่าว ไม่ฟรีอย่างที่รัฐบอกไว้ เช่น ค่าเดินทาง ค่าอาหารการกิน ค่าเช่าบ้าน ค่าเสื้อผ้า ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ต้องเอาเงินทองไปแลกจึงจะได้มา ทำอย่างไรชาวบ้านจึงจะประกอบอาชีพที่มีรายได้เป็นเงินทองเพื่อมาจ่ายในส่วนนี้ โดยไม่ก่อให้เกิดการทำลายป่า สัตว์ป่า และพืชพันธุ์ต่างๆ ซึ่งในขั้นนี้ บางท่านได้เสนอว่า เป็นไปได้หรือไม่ที่จะสร้างสถานศึกษาขึ้นในชุมชน และหรือเป็นไปได้หรือไม่ว่า ภาระความจำเป็นดังกล่าวรัฐต้องร่วมรับผิดชอบ เนื่องจากเป็นพลเมืองในเขตพื้นที่พิเศษ ที่รัฐได้ประกาศทับเขตชุมชนที่ได้อยู่อาศัยมาแล้วก่อนหน้านี้ และเพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนเป็นผู้ดูแลรักษาป่าโดยตรง ความจำเป็นในเรื่องเหล่านี้รัฐต้องมีเงินมาสนับสนุน อาจจะเป็นทุนการศึกษาที่มีเงื่อนไขว่า เมื่อจบการศึกษาแล้วต้องกลับมาทำงานในบริบทต่างๆ ของชุมชน เช่น เรียนการพยาบาล กลับมาเป็นพยาบาลประจำชุมชน เรียนครู กลับมาสอนเด็กในชุมชน เรียนสิ่งแวดล้อมกลับมาเป็นเจ้าหน้าที่ดูแลป่าและสัตว์ป่าในพื้นที่ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านอื่นๆ เช่น การทำไร่หมุนเวียน ในทำนองว่า มีความเป็นไปได้สูงที่จะนำกลับมาใช้ เพราะจนกระทั่งปัจจุบัน แนวโน้มคนทำไร่น้อยลง และแนวโน้มการฟันไร่ในป่าสมบูรณ์น้อยลง หากหยุดยั้งปัญหาใหม่ได้ คือ การถือครองพื้นที่ไร่หมุนเวียน เป็นส่วนบุคคล ปลูกพืชแบบยั่งยืน แล้วฟื้นภูมิปัญญาเดิม ใช้ภูมิปัญญาเดิมในทุกพื้นที่ สามารถดำเนินการได้

บทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานในขั้นนี้ ทำให้เห็นว่า ถ้าได้ดำเนินการศึกษาเรื่องต่างๆ ทุกด้านของชุมชนอย่างเป็นระบบ ไม่เฉพาะแต่เรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้าน หากแต่รวมถึงลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมที่กำลังเกิดขึ้นเป็นอยู่และเปลี่ยนแปลงไป ควบคู่กันไป จะทำให้การขับเคลื่อนงานเพื่อเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขแก่ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น สามารถปฏิบัติการตามแผนการจัดการความรู้ แผนการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุข ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

๓.๖.๔ **การดำเนินงานตามแผนการจัดการความรู้**และแผนฏิบัติการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุข ในความสำเร็จของโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ ได้ปรับเปลี่ยนมาเป็น การใช้เวทีประเพณีฟาดข้าวประจำปี ๒๕๕๗ ซึ่งกำหนดจัดขึ้นที่ชุมชนบ้านสะเน่พ่อง โดยมีชุมชนอื่นๆ มาร่วมเป็นเจ้าภาพทุกชุมชน

ผลการดำเนินงาน คณะนักวิจัยได้มีโอกาสพบปะกับผู้นำและแกนนำชุมชนต่างๆ เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคนปัจจุบัน นายกองค์การบริหารส่วนตำบลคนก่อน ปราชญ์ชาวบ้านบ้านจะแก ปราชญ์ชาวบ้านบ้านกองม่องทะ บ้านปราชญ์ชาวบ้านบ้านทิไล่ป้า ปราชญ์ชาวบ้านบ้านไล่โว่ ปราชญ์ชาวบ้านบ้านเกาะสะเดิ่ง รวมทั้งภิกษุผู้นำสงฆ์ในพื้นที่ รวมทั้งชาวบ้านและคนหนุ่มสาว จากชุมชนต่างๆ เพื่อถามถึงความต้องการในการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้าน และทัศนคติต่างๆ รวมถึงความพร้อมในการริ่เริ่มการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านมาเสริมสร้างคุณค่าให้เป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนสู่ความสุข โดยสรุปได้ว่า คนหนุ่มสาวและเยาวชนเริ่มมีทัศคติที่ดี และมีสำนึกรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ มากขึ้น เยาวชนหลายคนที่ได้สอบถามและได้สังเกต พบว่า ส่วนใหญ่แต่งกายแสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ แม้จะไม่ทั้งหมด แต่อาจจะเป็นผ้านุ่ง หรือย่าม หรือผ้าโพกหัว หรือการใช้ภาษาของตนเอง เยาวชนมีความรู้สึกยินดีที่เห็นการจัดงานนี้ขึ้นเป็นประเพณีสำคัญของตำบล และไม่พบเยาวชนดื่มเครื่องดื่มแฮลกอฮอร์แต่อย่างใด ส่วนผู้นำและแกนนำชุมชนต่างๆ ยินดีที่จะร่วมมือฟื้นฟูภูมิปัญญาด้านต่างๆ ขึ้นมาใช้ ขอเพียงได้มีการส่งเสริมอย่างจริงจัง อย่าเอาแต่เขียนไว้ในกระดาษเหมือนที่ผ่านมา ซึ่งคนส่วนหนึ่งเล่าถึงโครงการพัฒนาชุมชนที่เกิดขึ้นผ่านมาว่า ไม่มีความจริงจังและจริงใจมากนัก พอเวลาผ่านไปทุกอย่างก็นิ่งเฉยไป ซึ่งหลายคนก็เข้าใจในข้อจำกัดของพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนนอกเข้าถึงได้อย่างากลำบาก งบประมาณการพัฒนาด้านต่างๆ มีน้อย สิ่งที่คนกลุ่มนี้ต้องการตรงกันคือ ขอให้ผลักดันภูมิปัญญาเข้าสู่โรงเรียนชุมชน ให้ลูกหลานได้ศึกษาเป็นอันดับแรก ส่วนการพัฒนาเรื่องอื่นๆ ค่อยๆ ดำเนินการต่อไป

บทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานในขั้นนี้ ทำให้เห็นว่า ถ้าได้มีการเดินทางไปพบปะผู้คนที่เป็นผู้นำและแกนนำรวมถึงบุคคลกลุ่มอื่นๆ ในชุมชน แล้วนำเสนอสิ่งที่ได้ศึกษาหรือผลการศึกษาวิจัยแก่พวกเขาจะเป็นรายบุคคลหรือรายกลุ่มจนได้รู้ เข้าใจในประเด็นต่างๆ แล้ว ผลที่ได้ หรือความคิดเห็นและหรือแนวทางที่ผู้นำเหล่านั้นหรือกลุ่มเป้าหมายเหล่านั้น ได้แสดงความต้องการออกมาหรือได้แสดงออกมา มีความสอดคล้องตรงกันหรือคล้ายคลึงกัน และทำให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นเป็นอิสระ คิดเห็นได้มากกว่า ไม่จำกัดเวลา และความเกรงใจคนอื่นๆ ไม่มีพิธีการที่เป็นทางการมาทำให้จิตใจหวั่นไหว

๓.๖.๕ การดำเนินงานในขั้นนี้ ได้ประมวลขั้นตอนต่างๆ ที่กำหนดไว้ในแผนการดำเนินงานเดิม *(คือ*

๑) แผนการจัดเวทีประชุมนักวิจัย ร่วมกับที่ปรึกษา องค์กรที่เกี่ยวข้องและชาวบ้าน ในแต่ละพื้นที่ เพื่อนำเสนอผลการดำเนินงานตามแผนการจัดการความรู้ที่ดำเนินแล้ว และผลจากการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขในความสำเร็จของโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการแล้ว เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้ข้อเสนอแนะ และร่วมพิจารณาแนวทางการบริหารจัดการกิจกรรมการจัดการความรู้นั้นๆ ว่า ควรจะเป็นอย่างไร ใครส่วนไหนควรจะเข้ามารับผิดชอบเพิ่มเติมต่อไปหรือไม่ รวมทั้งร่วมพิจารณาวางแผนประสานงานกับส่วนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย

๒) จัดเวทีประชุมผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบในกิจกรรมนั้นๆ ตามแนวคิดและข้อเสนอแนะที่ได้จากขั้น ๕ ในแต่ละชุมชน เพื่อส่งมอบงาน และร่วมแสดงความยินดีกับชุมชนที่มีการจัดการความรู้และการนำความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้เสริมคุณค่า พลังและความสุขในโครงการต่างๆที่เกิดขึ้น

๓) การติดตามชื่นชมผลการดำเนินงานในการจัดการความรู้และการใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกิดขึ้นแต่ละชุมชน)

โดยปรับเปลี่ยนมาเป็นการเสริมสร้างพลังความต้องการในการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์ในการสร้างคุณค่าที่เป็นความจำเป็นและความต้องการด้านต่างๆ แก่ชุมชน ทุกด้าน เช่น ความพอเพียงในปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐาน ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความรักความอบอุ่นความสามัคคี ความเข้มแข็งของชุมชน ความมีชื่อเสียงเกียรติยศศักดิศรีในอัตลักษณ์ และการบรรลุเป้าหมายตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อ โดยใช้งานประเพณีกินข้าวใหม่ของตำบลไล่โว่ และงานแข่งขันกีฬาเยาวชนประจำบลไล่โว่ ซึ่งจัดขึ้นระหว่างวันที่ ๒ - ๕ มกราคม ๒๕๕๘ ที่บ้านสะเน่พ่อง ในงานนี้มีคนจากชุมชนต่างๆ ทั้งตำบลและคนภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องรวมทั้งนกท่องเที่ยว มาร่วมงานเป็นจำนวนมาก

ผลการดำเนินงาน ทำให้คณะผู้วิจัยได้มีโอกาสพบปะแกนนำชุมชน ผู้นำชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนต่างๆ เด็กและเยาวชนในชุมชนต่างๆ ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายเดิม ครบถ้วน และได้นำเสนอเรื่องราวภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผลจากการศึกษา เพื่อจุดประกายความคิด ความรู้สึกรัก หวงแหน ทำให้คนเหล่านั้นเห็นคุณค่าความสัญคัญ และเกิดความปรารถนา ความต้องการอยากเห็นการฟื้นฟู อนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านขึ้น รวมทั้งยังได้แสดงความเชื่อมั่นว่า หากชาวกะเหรี่ยงได้ดำรงตนอยู่บนระบบภูมิปัญา “ตะละโค่ว” ของชุมชนแล้ว นอกจากจะทำให้ชุมชนมีความสุขแล้ว ยังจะทำให้ป่า สัตว์ป่า และพืชพันธุ์ต่างๆ มีความอุดมสมสมบูรณ์ด้วย คนในชุมชจะเป็นกลไกสำคัญในการดูแลรักษาป่าได้เป็นอย่างดี เหมือนเช่นที่เคยดูแลมาแล้วในอดีต ที่ทำให้ป่าและสัตว์ป่าเหลืออยู่ จนได้ประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นพื้นที่มรดกโลกทางธรรมชาติและเป็นเขตวัฒนธรรมเพิเศษที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยผู้นำชุมชนได้ตกลงที่จะเริ่มต้นการนำภูมิปัญญามาใช้จัดการเรียนการสอนขึ้นในโรงเรียนศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านสะเน่พ่องเป็นโครงการแรกก่อน และได้มอบหมายให้ผู้ใหญ่บ้านได้นัดหมายประชุมเพื่อดำเนินการในเดือนต่อไป ส่วนโครงการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้พัฒนาประเด็นอื่นๆ จะต้องมีกลไกทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องร่วมปรึกษาหารือกันต่อไป โดยอาจจะขึ้นโครงการในระดับหมู่บ้านก็ได้

บทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานในขั้นนี้ ทำให้เห็นว่า การขับเคลื่อนโครงการเพื่อเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขแก่ชุมชนและพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ มีความเกี่ยวโยงกับองค์กร แกนนำชุมชน ผู้นำชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน เด็กและเยาวชนในชุมชนต่างๆ ทุกภาคส่วนอย่างใกล้ชิด ทุกภาคส่วนล้วนมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน การจะริเริ่มดำเนินงานโครงการใดๆ เพื่อเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขแก่ชุมชนและพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ถ้าได้ประสานกลไกต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเหล่านั้นไว้เป็นรายบุคคล ส่วนบุคคล ส่วนกลุ่ม หรือส่วนงานไว้ก่อน จะทำให้ได้บทสรุปที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ง่าย ทุกคนเห็นตรงกันได้ง่าย และบทสรุปและความคิดเห็นรวมทั้งแนวทางต่างๆ สามารถนำมาขับเคลื่อนงานให้เกิดขึ้นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ลดความขัดแย้ง หรือความเห็นต่างลงได้ ขณะเดียวกันสร้างความเห็นร่วมได้อย่างมีพลังด้วย ทำให้สามารถนำไปขับเคลื่อนได้อย่างมีส่วนร่วมมากขึ้น

๓.๖.๘ การจัดทำรายงานผลการดำเนินงานโครงการตามวัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

คณะนักวิจัยได้ประมวลข้อมูลต่างๆ ข้อเสนอแนะต่างๆ แนวทางต่างๆ ที่ทุกฝ่ายได้ให้ไว้ รวมทั้งข้อมูลจากเอกสารและผลการวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาวิเคราะห์ สังเคราะห์และเรียบเรียงขึ้นเป็นรายงานฉบับนี้ ซึ่งอาจจะไม่เป็นผลที่เกิดจากการดำเนินงานตามแผนงานที่กำหนดไว้แต่เดิม ได้ครบถ้วน สมบูรณ์ แต่เป็นผลการดำเนินงานที่สะท้อนข้อเท็จจริงต่างๆ รวมทั้งความเป็นไปได้จริงในการที่จะเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขแก่ชุมชน ได้สอดคล้องกับสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนมากขึ้น

บทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานในขั้นนี้ ทำให้เรียนรู้ว่า ถ้าคณะผู้วิจัยได้เรียนรู้บริบทต่างๆ ของชุมชน เช่น ภาษา วัฒนธรรม พื้นที่ ฤดูกาล และเรียนรู้สถานการณ์ด้านต่างๆ ของชุมชน องค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและพื้นที่ศึกษา โดยภาพรวม คือ“เขตพื้นที่พิเศษ” ทั้งแนวลึกและแนวกว้าง จะสามารถวางแผนการดำเนินงานวิจัยในขั้นตอนต่างๆ ของโครงการได้สอดคล้องกับความเป็นจริง ไม่ทำให้เกิดการล่าช้า และไม่ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานโครงการจนไม่เป็นไปตามแผนงบประมาณ ไม่สามารถเบิกจ่ายงบประมาณได้ จนทำให้ดูเหมือนว่า ไม่สามารถดำเนินงานโครงการได้สำเร็จ ซึ่งบทเรียนดังกล่าวนี้น่าจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานอื่นๆ สืบไป/.

บทที่ ๔

ผลการศึกษา

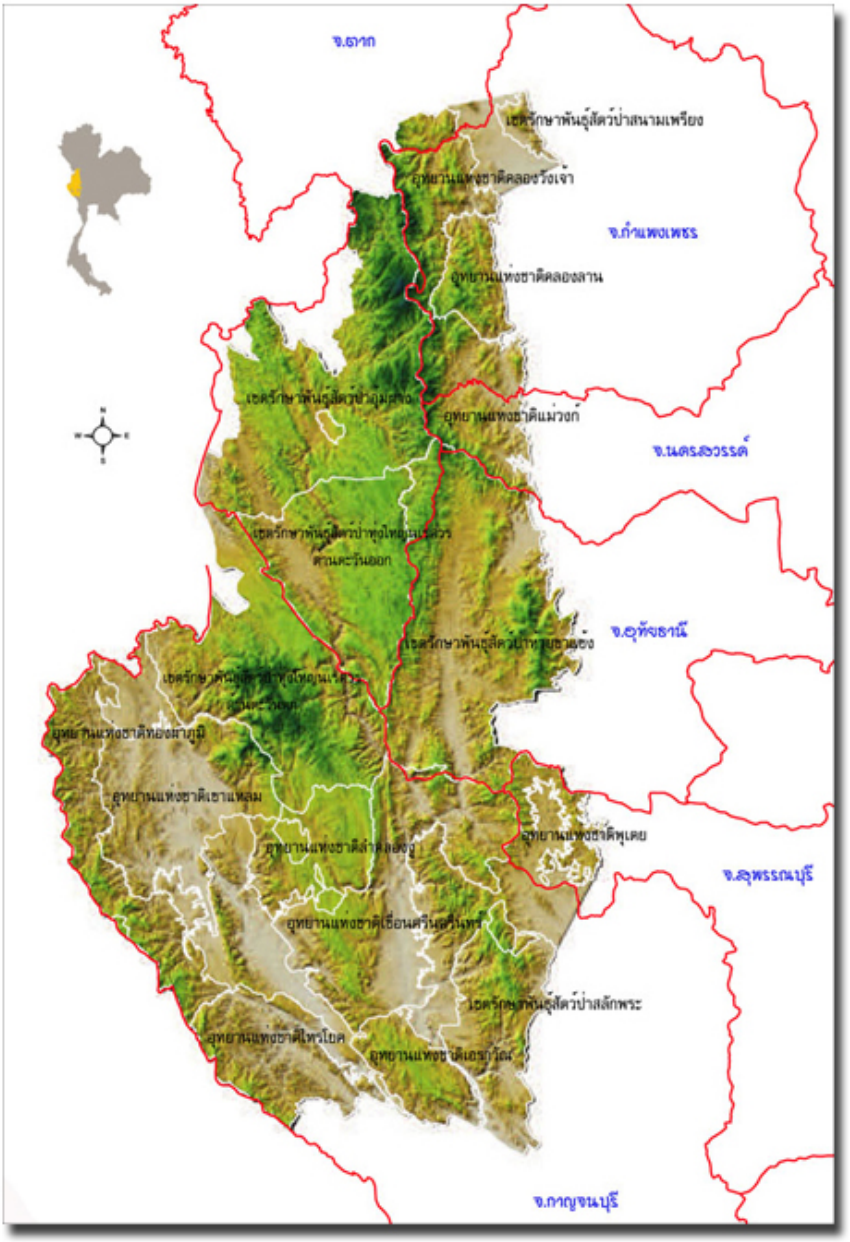

ที่มา : กรมป่าไม้

แผนที่แสดงลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชน โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ต.ไล่โว่ และ ต. หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี

ผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ตำบลไล่โว่ และ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ได้ แบ่งออกเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

บริบทของพื้นที่ ประกอบด้วย ความภูมิใจของชุมชน ศูนย์รวมใจของชุมชน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ และลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ประกอบด้วย ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ตามที่กำหนดไว้ในประเด็นศึกษา โดยมีการปรับปรุงประเด็นบ้างตามสภาพข้อเท็จจริงของข้อมูลที่ศึกษาได้จากพื้นที่

บทบาทองค์กรที่เกี่ยวข้องกับส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้าน ประกอบด้วย เขตรักษาพันุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก องค์กรชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ หน่วยงานปฏิบัติการภาครัฐระดับอำเภอ องค์กรศาสนา เขตการศึกษาและองค์กรพัฒนาภาคเอกเอกชน

สถานการณ์ทั่วไปในพื้นที่ศึกษา ประกอบด้วย สถานการณ์ ทั่วไปด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และด้านอื่นๆ

โดยได้นำเสนอตามลำดับ ดังต่อไปนี้

๔.๑ บริบทพื้นที่ศึกษา

บริบทพื้นที่ศึกษา ที่จะกล่าวถึงในบทนี้ประกอบด้วย ความภูมิใจของชุมชน ศูนย์รวมใจชุมชน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ชุมชน ความเป็นมาของชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ และลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ความภูมิใจของชุมชน

“ชุมชนคนในป่าอย่างพวกเรา จะไม่มีโอกาสได้สื่อสารสร้างสัมพันธ์กับสังคมภายนอกได้อย่างปัจจุบัน ถ้าปราศจากพระมหากรุณธิคุณของพระองค์ท่าน..” คำกล่าวที่แสดงถึงความปีติยินดีเป็นล้นพ้นของชาวบ้านท่านหนึ่งในชุมชนบ้านสะเน่พ่องที่กล่าวไว้กับคณะศึกษาวิจัยในโครงการนี้ โครงการจึงได้ประมวลพระราชกรณียกิจบางส่วนที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษา มาเสนอไว้ ดังนี้

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

๑) เสด็จพระราชดำเนินมาที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง เพื่อทรงเปิดอนุสรณ์สถานสืบนาคะเสถียร **26 เมษายน 2536**

๒) เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนทิไล่ป้า
ครั้งที่ 1(423) เมื่อวันที่ 29 กรกฎาคม พ.ศ. 2545 ทรงปลูกต้นขนุน พันธุ์ทองสุดใจ
ครั้งที่ 2(515) เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ.2550 ทรงเน้นให้เป็นโรงเรียนที่มุ่ง “ สร้างภูมิปัญญา พัฒนาคุณภาพชีวิต สัมฤทธิผลความมั่นคง ”

๓) เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสุนทรเวช บ้านสะเน่พ่อง

ครั้งที่ ๑ เมื่อวันที่ ๑๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ ทรงปลูกต้นขนุนพันธุ์เหรียญบาท
ครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๗ ทรงปลูกต้นขนุนพันธุ์ทองสุดใจ
ครั้งที่ ๓ เมื่อวันที่ ๑๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๕๒

๔) เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสหธนาคารกรุงเทพบ้านเวียคาดี้
ครั้งที่ ๑ เมื่อวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๕๓๖ ทอดพระเนตรงานโครงการตามพระราชดำริ และทรงปลูกขนุนพันธ์ฟ้าถล่ม
ครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๔๕ เพื่อติดตามการปฏิบัติงานโครงการตามพระราชดำริ ทรงทอดพระเนตรกิจกรรมการปฏิบัติงานในโรงเรียน ทรงปลูกขนุนพันธุ์เหลืองบางเตย ๑ ต้น

๕) เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมโรงเรียนบ้านหินตั้ง บ้านจะแก หมู่ที่ ๖ ตำบลไล่โว่
ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๕๗ ทอดพระเนตรงานโครงการตามพระราชดำริ
ครั้งที่ ๒ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๕๗ ทอดพระเนตรงานโครงการตามพระราชดำริ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

๑) ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ทรงรับเงินทูลเกล้าถวายจำนวน ๕๐,๐๐๐ บาท เพื่อสร้างอาคารเรียนถาวรโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนอนุเคราะห์ที่ ๒ ที่บ้านเวียคาดี้ จากนายบรรเจิด นางสวลี ชลวิจารณ์

๒) วันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ ทรงเสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีรับมอบ และเปิดป้ายอาคารเรียนและทรงพระราชทานนามโรงเรียนใหม่ว่า“โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสหธนาคารกรุงเทพ” บ้านเวียคาดี้

๓) วันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๖ ทรงรับโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนอนุเคราะห์ที่ ๔ บ้านสะเน่พ่อง ไว้ในพระราชูปถัมภ์

สมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยานิวัฒนากรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์

เมื่อวันที่ ๑๖ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๑๖ สมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยานิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ เสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีรับ-มอบและเปิดป้ายอาคารเรียน ได้พระราชทานนามโรงเรียนใหม่ว่า “โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสุนทรเวช ”

นับเป็นความภูมิใจของคนในชุมชนตำบลไล่โว่เป็นล้นพ้น ด้วยพระมหากรุณาธิคุณดังกล่าวได้เป็นพลังสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีขวัญกำลังใจในการสืบสานวิถีชีวิตอยู่กับป่า สัตว์ป่า และพืชพันธุ์ธรรมชาติต่างๆ ตามแนวคิด“คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้” ของบรรพชนสืบไป

๔.๑.๒ ศูนย์รวมใจชุมชน

ชาวชุมชนตำบลไล่โว่ ปัจจุบันได้กล่าวถึงบุคคลสำคัญที่เป็นที่จดจำต่อๆ กันมาหลายช่วงอายุคน และพยายามศึกษาเพิ่มเติมเพื่อให้ลูกหลานได้รู้สึกภูมิใจในความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ได้สืบทอดและเผยแพร่ความภูมิใจสู่สังคมวงกว้างสืบไป เป็นต้นว่า พระมหากษัตริย์ไทย พะวอ พระศรีสวัสดิ์ พระศรีสุวรรณคีรี พระแม่กลอง และบุคคลอื่นที่มีคุณูปการต่อชุมชน ดังจะได้นำประวัติบุคคลสำคัญโดยสรุปของแต่ละท่านมากล่าวไว้โดยสังเขป ดังนี้

๑) พระมหากษัตริย์ไทย

พระราชบารมีพระมหากษัตริย์ไทย เป็นสิ่งร่วมสมัยที่ชุมชนจดจำและภูมิใจ เริ่มจากปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งปัจจุบัน พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณปกป้องคุ้มครองชาวไทยกะเหรี่ยงมาตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระมหากษัตริย์ในสมัยราชวงศ์จักรีทรงพระเมตตา มอบความไว้วางใจ แต่งตั้งชาวไทยกะเหรี่ยงขึ้นเป็นผู้นำ ทำหน้าที่ต่างพระเนตรพระกรรณ ร่วมสร้างสรรค์ความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่ราชอาณาจักร เคียงบ่าเคียงไหล่ร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ นับตั้งแต่พะวอ พระศรีสวัสดิ์ พระศรีสุวรรณ พระแม่กลอง เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานพระแก้วขาวไว้เป็นพระคู่บ้านคู่เมืองสุวรรณคีรี ณ วัดสะเน่พ่อง และทรงแต่งตั้งคนกะเหรี่ยงขึ้นเป็นที่พระศรีสุวรรณคีรี ปกครองเมืองสุวรรณคีรี ต่างพระเนตรพระกรรณ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเยี่ยมชาวกะเหรี่ยงที่เมืองสวนผึ้งในปี พ.ศ. 2436 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ รัชกาลปัจจุบันทรงพระเมตตาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระบรมวงศานุวงศ์ได้เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พื้นที่ชุมชนอยู่เสมอๆ(ดังกล่าวแล้วข้างต้น) เพื่อส่งเสริมพัฒนาด้านต่างๆ เช่น การศึกษา การพัฒนาชุมชน เป็นต้น พระมหากษัตริยไทย จึงเป็นสถาบันที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น เป็นที่พึ่งและเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวไทยกะเหรี่ยงสืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

๒) พระวอ หรือ พะวอ

พระวอหรือพะวอ ชายชาตินักรบชาวกะเหรี่ยง ตำแหน่งนายด่านแม่ละเมา เมืองหน้าด่านของไทย สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีหน้าที่รักษาด่าน หาข่าว แจ้งเหตุการบุกรุก รุกล้ำแดนของข้าศึกศัตรู “พะ” เป็นคำนำหน้านาม แปลว่า “นาย” ส่วน “วอ” แปลว่า “ขาว” พะวอ คือนายขาว บุคลิกเป็นนักรบร่างกายกำยำ สูงใหญ่ ถือง้าวเป็นอาวุธ ใบหน้าดุดัน จริงจัง แววตาเมตตาปรานี เล่ากันว่า...

พุทธศักราช ๒๓๑๘ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงทราบข่าวว่า ด่านแม่ละเมาสามารถจับตัวนายครัวมอญที่แตกหนีทัพพม่าจากเมืองเมาะตะมะเพื่อเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารได้ เมื่อสอบถามได้ความว่า อะแซหวุ่นกี้ แม่ทัพแห่งกรุงอังวะกำลังเตรียมทัพใหญ่ยกติดตามครัวมอญ และจะเลยเข้ามาตีหัวเมืองฝ่ายเหนือของประเทศไทย พระองค์ทรงมิได้นิ่งนอนพระทัย จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาจักรี และเจ้าพระยาสุรสีห์พร้อมแม่ทัพนายกองไปสืบราชการศึก เพื่อป้องกันหัวเมืองหน้าด่าน

ต้นเดือน ๑๑ ปีมะแม พุทธศักราช ๑๓๑๘ อะแซหวุ่นกี้ เชื้อพระวงศ์ของพระเจ้าอังวะ จัดทัพใหญ่ทัพเดียวมายังประเทศไทย มีแม่ทัพนายกองฝีมือดี พรั่งพร้อม เคลื่อนจากเมืองเมาะตะมะ ข้ามแม่น้ำต่องยินแล้วจึงพักทัพ นายด่านพะวอ ทหารไทย ตั้งกองกำลังติดตามข่าวสารอยู่บนผาพะวอ เห็นการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา จึงส่งม้าเร็วแจ้งข่าวแก่เจ้าเมืองตาก เมืองระแหง เมืองกำแพงเพชร และเมืองอื่น ๆ ตามรายทางสู่เมืองหลวง แต่กลายเป็นว่า เมืองเหล่านั้น รับทราบถึงแสนยานุภาพกองกำลังพม่าที่ยกมาตีแล้วเกิดความกลัว จึงอพยพครอบครัวหนีไปก่อน

ปลายเดือนสิบเอ็ดปีเดียวกัน กองทัพอันเกรียงไกรของพม่า เคลื่อนทัพมาถึงด่านแม่ละเมา พะวอตัดสินใจนำกำลังที่มีอยู่เข้าปะทะกับข้าศึกด้วยความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว เพื่อขัดตาทัพ รอกำลังส่วนหนึ่งจากเมืองต่างๆ มาช่วยตามที่แจ้งข่าวไป นายด่านพะวอและทหารกล้าต่อสู้กับกองทัพพม่าด้วยความฮึกเหิมแม้จะรู้ดีว่า ถ้ากองกำลังทัพไทยมาช่วยไม่ทัน น้ำน้อยย่อมแพ้ แต่จักต้องสู้เพื่อศักดิ์ศรีในหน้าที่รับผิดชอบ สุดท้ายกองทัพน้อยนายด่านพะวอทุกท่านเสียชีวิตด้วยคมอาวุธพม่าอย่างสมศักดิ์ศรีเกียรติภูมิชายชาตินักรบ ณ ยุทธภูมิด่านแม่ละเมา เชิงผาพะวอ

ปัจจุบัน มี“ศาลเจ้าพ่อพะวอ” บนเนินเชิงเขาพะวอ ริมถนนสายตาก – แม่สอด ระหว่างหลักกิโลเมตรที่ ๖๒ – ๖๓ เป็นศาลที่ชาวเมืองแม่สอด ชาวเมืองตาก และชาวกะเหรี่ยง รวมทั้งผู้คนจากถิ่นอื่นๆ เคารพนับถือเป็นอย่างยิ่ง ต่างมากราบไหว้ ระลึกถึงคุณงามความดี เพื่อความเป็นศิริมงคล และเชื่อกันว่า “พะวอ” ศักดิ์สิทธิ์ มีอำนาจ สามารถดลบันดาลความสุข ความสำเร็จแก่ผู้ที่มาสักการะบูชาได้

“พะวอ” เป็นบุคคลสำคัญยิ่งท่านหนึ่งในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้าน “พะวอ” เป็นคำที่นำความสุขมาสู่จิตใจของชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาเช่นเดียวกับพื้นที่อื่นๆ

๓) พระศรีสวัสดิ์

พระศรีสวัสดิ์ เป็นชื่อตำแหน่งที่เป็นตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่า เป็นหัวหน้าเขตพื้นที่ศรีสวัสดิ์ ตอนกลางแควใหญ่ เหนือเมืองกาญจนบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ศรีสวัสดิ์ มีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ขึ้นตรงต่อเจ้าเมืองกาญจนบุรี ในปี 2435 ยกฐานะเป็นกิ่งอำเภอศรีสวัสดิ์ ขึ้นกับอำเภอเมืองกาญจนบุรี ปี 2444 ยกฐานะเป็นอำเภอ ต่อมาปี 2449 ได้ยุบเป็นกิ่งอำเภออีกครั้งขึ้นกับอำเภอสังขละบุรี แล้วยกมาขึ้นกับอำเภอเมืองกาญจนบุรีในปี 2467 ต่อมาได้ยกฐานะเป็นอำเภอในปี 2508 จนถึงปัจจุบัน พระศรีสวัสดิ์ เป็นผู้นำคนสำคัญของพื้นที่นี้ในช่วงเวลาใกล้เคียงกับที่พระศรีสุวรรณได้ดูแลเมืองสุวรรณคีรี พระศรีสวัสดิ์ เป็นชื่อหนึ่งที่เป็นความภูมิใจของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาและในพื้นที่ทั่วไปจนกระทั่งปัจจุบัน

๔) พระแม่กลอง /พระไหม๊ะโกร่ง

ชื่อผู้นำชาวกะเหรี่ยงท่านนี้ มีประวัติเผยแพร่ไม่มากนัก เป็นเพียงคำบอกเล่าของคนในพื้นที่และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ว่า “พระแม่กลอง” เป็นชาวกะเหรี่ยง เป็นผู้นำชุมชนในพื้นที่แม่กลองตอนบนของแคว

ใหญ่ โดยยืนยันจากคำว่า “แม่กลอง” มาจากคำว่า “ไหม๊ะ” กับคำว่า “โกร่ง”ในภาษากะเหรี่ยง คำว่า“ไหม๊ะ” หมายถึงคู่ หรือเนื้อคู่ ส่วนคำว่า “โกร่ง” หมายถึงเจดีย์ เมื่อรวมเป็นคำว่า“ไหม๊ะโกร่ง”น่าจะหมายถึงแม่น้ำที่เกิดจากน้ำสองสายที่ไหลมาจากที่ตั้งเจดีย์มาบรรจบกัน เมื่อออกเสียงเป็นภาษาไทย จึงเพี้ยนมาเป็น“แม่กลอง” พระแม่กลอง คือ ผู้นำชาวกะเหรี่ยง ที่ดำรงตำแหน่งผู้ปกครองพื้นที่บริเวณที่แม่น่ำสายนี้ไหลผ่านในสมัยนั้น เป็นอีกหนึ่งความภูมิใจของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในปัจจุบัน

๕) พระศรีสุวรรณคีรี

เป็นชื่อตำแหน่งการปกครองพื้นที่บริเวณแควน้อยตอนบน หรือที่เรียกว่า “เมืองสุวรรณคีรี” ซึ่งสมัยหนึ่งมีศูนย์กลางปกครองอยู่ที่บ้านสเน่พ่อง หมู่ ๑ ตำบลไล่โว่ ปัจจุบัน ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงมาเป็น “เมืองสังขละบุรี” และเป็น “อำเภอสังขละบุรี” ในปัจจุบัน

“พระสุวรรณคีรี” เป็นตำแหน่งที่ได้รับการแต่งตั้งในสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และสืบทอดมา ๕ ท่าน คือ.....

(๑) พระศรีสุวรรณคีรี ชื่อ ภะวะโพ่

(๒) พระศรีสุวรรณคีรี ชื่อ กรมเมจะ

(๓) พระศรีสุวรรณคีรี ชื่อ ย่งตะมุ

(๔) พระศรีสุวรรณคีรี ชื่อ ปะด่งภู่

(๕) พระศรีสุวรรณคีรี ชื่อ ทะเจียงโปรย

ตำแหน่ง “พระศรีสุวรรณคีรี” ดำรงสืบกันมาถึงปี ๒๔๔๕ จากนั้นจึงเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองแบบใหม่ สมัยรัชกาลที่ ๕ ตำแหน่งพระสุวรรณคีรี องค์ที่ห้า(ทะเจียงโปรย เสตะพันธ์)เป็นเจ้าเมืองท่านสุดท้าย ก่อนจะได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายอำเภอคนแรกของอำเภอสังขละบุรี ต่อย้ายเมืองจากสะเน่พ่องออกมาอยู่ที่สังขละบุรี ปกครองระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๕ – ๒๔๖๗ (มณฑลราชบุรี สมุดราชบุรีพระนครโรงพิมพ์ไทย พ.ศ. ๒๔๖๘ หน้า ๒๔)

ยุคพระศรีสุวรรณคีรี ชุมชนไม่ต้องจ่ายภาษี แต่ต้องทำหน้าที่เป็นหน่วยสะสมสะเบียงไว้สำหรับกองทัพที่จะขึ้นมาตรวจเขตชายแดน และต้องเข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวเพื่อถวายน้ำพิพัฒน์สัตยาตามธรรมเนียมที่ขึ้นในกรุงเทพมหานครฯ ทุกปี การเดินทางเข้าเฝ้าแต่ละครั้ง พระสุวรรณคีรีได้นำคณะศิลปวัฒนธรรมมาแสดงถวายหน้าพระที่นั่งด้วย มีทั้งดนตรี การแสดง การละเล่น เล่ากันว่าเป็นที่พอพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่ง ได้พระราชทานรางวัลเป็นเงินทองให้ทุกปี ดังที่ชาวบ้านกองม่องทะเล่าให้ฟังว่า “แม่เล่าให้ฟังว่า ครั้งหนึ่งพ่อของเขาต้องเดินทางเข้าวังเพื่อแสดงดนตรีถวายหน้าพระที่นั่งกับคณะของพระศรีสุวรรณคีรี ขณะที่แม่กำลังจะคลอดตน เมื่อกลับมา แม่คลอดตนแล้ว พ่อได้รางวัลเป็นเงินมาจำนวนหนึ่ง สิ่งที่พ่อไปแสดงคือการแสดงเสือกระโดดกับเล่นดนตรีพื้นบ้านกะเหรี่ยงถวายหน้าพระที่นั่ง ซึ่งเป็นวงคล้ายกับวงดนตรีไทยปัจจุบัน เครื่องดนตรีชุดนั้น

ยังคงอยู่กับครอบครัว และตนเอง(ผู้เล่า)ยังคงสืบทอดวิชาดนตรีต่อจากพ่อ ปัจจุบันยังคงบรรเลงดนตรีในงานต่างๆ เป็นประจำ”

พระศรีสุวรรณคีรี เป็นบุคคลที่สร้างเกียรติยศ ชื่อเสียง ศักดิ์ศรี แก่กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง เรื่องราวของท่านยังคงเป็นความภูมิใจ และเป็นหลักฐานสำคัญแสดงลักษณะการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ดังกล่าว รวมทั้งบทบาทหน้าที่ในการร่วมสร้างสรรค์ความมั่นคงแก่สังคมไทยโดยภาพรวม

๔.๑.๓ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ชุมชน

พระแก้วขาว

ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย เรียกพระแก้วองค์นี้ว่า "ไจ่เม่อไน" หมายถึง "พระพุทธรูปแก้วองค์งาม" เป็นศูนย์รวมความศรัทธา ความเคารพนับถือ เป็นที่พึ่งสำคัญยิ่งของคนพื้นที่วิจัย ทั้งยามสุขและยามทุกข์ ทั้งยังเป็นหลักฐานแห่งเกียรติยศ ศักดิ์ศรี และความภูมิใจของกลุ่มชาติพันธุ์ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานไว้ ในโอกาสที่ชาวไทยกะเหรี่ยงได้ช่วยเหลือราชการแผ่นดินด้วยความจงรักภักดีมาตลอด ซึ่งเล่าสืบต่อกันมาว่า พระองค์ทรงพระราชทานให้พระศรีสุวรรณคีรี เมื่อครั้งร่วมพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา พระศรีสุวรรณคีรีได้อัญเชิญพระแก้วขาวมาทางเรือประดิษฐานไว้ ณ หมู่บ้านสะเนพ่อง ซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองสังขละบุรีสมัยนั้น จวบจนปัจจุบัน

เมื่อ ปี 2545 สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช วัดบวรนิเวศวิหาร ได้สร้างมณฑปถวายพร้อมลิขิตถึงหมู่บ้านว่า "พระแก้วขาวไม่ควรอัญเชิญไปสถานที่อื่น ควรประดิษฐาน ณ หมู่บ้านแห่งนี้" ปัจจุบันมีประเพณีสรงน้ำพระแก้ว ทุกปี และเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้นมัสการทุกวัน

ศาลพ่อปู่/พู่ผะดูประจำหมู่บ้าน

ศาลพ่อปู่หรือพู่ผะดู เป็นสิ่งศักดิ์สิทธ์ประจำหมู่บ้านตามความเชื่อ ทุกหมู่บ้านจะมีศาลพ่อปู่หรือศาลพู่ผะดูประจำชุมชน เมื่อชาวบ้านจะเดินทางหรือทำกิจกรรมต่างๆ นอกหมู่บ้านจะต้องขึ้นไปบอกกล่าวให้พู่ผะดู คุ้มครอง โดยมีเชงคู เป็นผู้ดูแลและประกอบพิธีหรืออาสาบอกกล่าวสื่อสารระหว่างคนกับพู่ผะดู

ต้นโพธิ์

ต้นโพธิ์ มีอยู่ทุกหมู่บ้าน อาจจะปลูกอยู่ในวัด หรือไม่ก็ในพื้นที่ชุมชนนอกวัด เป็นสถานที่บูชาและประกอบพิธีกรรมวันสงกรานต์ ตามความเชื่อที่ว่าต้นโพธิ์ มี“ซุกกะเหนี้ยว” อาศัยอยู่ ซุกกะเหนี้ยวทำหน้าที่บันทึกเรื่องราวการกระทำของผู้คนชาวกะเหรี่ยงที่เกิดมาว่าได้ทำชั่วอะไรบ้าง ทำดีอะไรบ้าง เมื่อคนนั้นเสียชีวิต “ซุกกะเหนี้ยว” จะนำบันทึกนั้นไปให้ “สะเม้งเหยิง”(ยมบาล)พิจารณา แล้วยมบาลจะส่งคนนั้นไปตามผลการกระทำที่ปรากฏในบันทึกนั้น นอกจากนี้ ต้นโพธิ์ยังเป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า จึงต้องจัดพิธีบูชาขึ้นด้วย การบูชาต้นโพธิ์ กระทำผ่านเทพสามองค์ คือ โพ่งเมี๊ยะจื่อ(พระภูมิ) เราะขะจื่อ(รุกขเทวดา) กาสะจื่อ(อากาศเทวดา) โดยนิมนต์เทพสามองค์นี้มารับเครื่องบูชา ประกอบด้วยข้าวสุกคลุกงาพร้อมดอกไม้ เทียน กระบอกน้ำ ที่จัดไว้

ผีบรรพบุรุษและผีผ้อ

ผีบรรพบุรุษและผีผ้อ เป็นผีประจำครอบครัว ทุกครอบครัวมีหิ้งบนเรือนสร้างไว้ในห้องพ่อแม่ และห้องนอกจะเจาะฝาเป็นช่องสร้างหิ้งยื่นออกนอกฝาเรือน เป็นหิ้งวางแก้วหรือแจกัน ๒ ใบ ใส่ต้น“ผ้อ”(เป็นไม้ในร่มที่ทนทาน ดูแลง่าย อยู่ได้นาน)วางไว้บนหิ้ง เพื่อบูชาผีผ้อ หากมีพระพุทธรูปก็วางรวมไว้บนหิ้งเดียวกันได้ และบูชาไปด้วยกัน แต่ครอบครัวส่วนใหญ่จะมีผีผ้ออย่างเดียว

๔.๑.๔ ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์และชุมชน

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเหรี่ยงในประเทศไทย อาศัยอยู่ใน 15 จังหวัด 68 อำเภอ 2,130 หมู่บ้าน ประชากรรวม 353,574 คน (ทำเนียบชุมชนฯ 2540, น.27) กะเหรี่ยง เป็นคำเรียกของคนไทยภาคกลาง คนพม่าเรียก กะยิน (Kayin) คนพื้นเมืองภาคเหนือและไทยใหญ่เรียกว่า ยาง ชาวตะวันตก(ฝรั่ง) เรียก Karen มีด้วยกัน ๔ กลุ่มใหญ่ คือ กะเหรี่ยงสะกอ กะเหรี่ยวโปว์ กะเหรี่ยงคะยา(แบรหรือบเว) และกะเหรี่ยงตองสู(ตองตูหรือปาโอ)(ดูราย ละเอียดเรื่องกะเหรี่ยงสะกอ จาก สุริยา รัตนกุล และสมทรง บุรุษพัฒน์ ๒๕๓๘) โดยบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ได้กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของชาวกะเหรี่ยงไว้ว่า(2506)

๑) กะเหรี่ยงสะกอ (Sgaw Karen) เรียกตัวเองว่า กันยอ (Kanyaw) คนไทยเรียก ยางขาว กะเหรี่ยงสะกอในแถบตะวันตกของเชียงใหม่ เรียกตัวเองว่า บูคุนโย (Bu Kun Yo) ผู้ชายนิยมใส่เสื้อสีแดง รัดเอวด้วยเชือก มีพู่ และโพกผ้าสีต่างๆ ผู้หญิงที่ยังไม่แต่งงานนุ่งกระโปรงทรงกระสอบ สีขาวยาว มีปักบ้างเล็กน้อย ส่วนที่แต่งงานแล้ว นิยมใส่เสื้อแขนสั้นสีน้ำเงินเข้ม ส่วนล่างประดับด้วยลูกปัดสีแดงและขาว สวมกระโปรงสีแดง ลายตัด โพกผ้าสีแดง

๒) กะเหรี่ยงโปว์ (Pwo Karen) คนไทยเรียก ยางโปว์ พม่าเรียกว่า ตะเลียงกะยิน (Taliang Kayin) ผู้ชายแต่งตัวเหมือนชาวไทยพื้นราบทั่วไป ผู้หญิงแต่งงานแล้วใส่เสื้อทรงกระสอบเหมือนพวกสะกอ แต่ยาวกว่าและสีแดงกว่า ท่อนบนปักลวดลาย ประดับลูกปัด เกล้าผมมีปิ่นเงินปักผม กระโปรงยาวคลุมข้อเท้า มีปิ่นปักและพู่ห้อย ใส่กำไลมือและแขน ผู้หญิงสักหมึกเครื่องหมายสวัสดิกะที่ข้อมือ ส่วนน่องสักเป็นรูปกระดูกงู เชื่อว่า สามารถป้องกันเวทย์มนต์คาถาและภูตผีปีศาจได้

๓) กะเหรี่ยงบเว (B’ghwe Karen) หรือ แบร (Bre) หรือกะเหรี่ยงแดง เรียกตัวเองว่า กะยา (Ka-ya) คนไทยเรียก ยางแดง พม่าเรียกว่า คะยินนี (Kayin-ni) สมัยใหม่เรียก คะยา (Kayah) ชาวอังกฤษ เรียกคาเรนนี (Karen-ni) ตามชื่อที่ชาวพม่าเรียก กะเหรี่ยงบเว ผู้ชายนุ่งกางเกงขาสั้นสีแดง โพกศีรษะ นิยมสักข้างหลัง ผู้หญิงนุ่งกระโปรงสั้น และสวมกำไลไม้ไผ่ที่ข้อเท้า กะเหรี่ยงแดงถือว่าตนเป็นชาติใหญ่ และไม่ยอมรับพวกสกอและโปว์ว่าเป็นพวกที่มีเลือดกะเหรี่ยงอย่างแท้จริง

๔) กะเหรี่ยงตองสู หรือปะโอ (Pa-O) คนไทยและพม่าเรียก ตองสู (Thaung thu) ไทยใหญ่เรียก ตองซู (Tong-Su) กะเหรี่ยงเผ่าสะกอเรียกตองสูว่า กะเหรี่ยงดำ ตองสูแต่เดิมอาศัยอยู่บริเวณเมืองต่างๆ ใกล้ทะเลสาบอินเล แห่งมะเยลัต ในรัฐฉานตอนใต้ ประเทศพม่า เมืองที่ตองสูอยู่มากที่สุด คือ หลอยโหลง และเมือง

สะทุ่ง ผู้หญิงตองตูนิยมแต่งชุดสีดำ โพกผ้าสีขาวหรือดำ ผู้ชายนุ่งกางเกงขายาวสีดำ และ สีขาว เสื้อแขนยาว ผ่าอกกลางใช้กระดุมผ้า

กล่าวกันว่า ถิ่นฐานเดิมของชาวกะเหรี่ยง อาศัยอยู่ในธิเบตตะวันออก เข้ามาตั้งถิ่นฐานในราชอาณาจักรจีนเมื่อ ๗๓๓ ปี ก่อนพุทธกาล หรือประมาณ ๓๒๙๑ ปี ล่วงมาแล้ว หลังจากจีนรุกรานจึงหนีมาอยู่ในบริเวณแม่น้ำแยงซีเกียง ต่อมาปะทะกับชนชาติไทยจึงถอยร่นมาอยู่บริเวณลุ่มน้ำโขง และแม่น้ำสาละวินในพม่า อย่างไรก็ตาม ขจัดภัย บุรุษพัฒน์(๒๕๑๘ : ๗๓) กล่าวถึงความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในประเทศไทยไว้ว่า “กะเหรี่ยงอาศัยอยู่ในประเทศไทย ก่อนที่ชนชาติไทยจะเคลื่อนย้ายมาสู่สุวรรณภูมิ แต่มีจำนวนเล็กน้อย”(อ้างในสุจริตลักษณ์ ดผดุง และสรินยา คำเมือง.สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ กะเหรี่ยงโป. ๒๕๔๐ : หน้า ๕)

ตำนานกำเนิดชาวกะเหรี่ยงที่เล่าสืบต่อกันมาว่า กะเหรี่ยงเกิดจากนางฟ้าบนสวรรค์ที่ลงมาเกิดลูกไว้ในเมืองมนุษย์แล้วกลับขึ้นไปบนสวรรค์ กะเหรี่ยงเมื่อเกิดแล้วได้รับมอบหนังสือจากแม่เล่มหนึ่ง แต่ทำลืมไว้บนตอไม้ ฝรั่งซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องที่เกิดจากนางฟ้าคนอื่นได้ถือเอาไป ทำให้กะเหรี่ยงไม่รู้หนังสือ กะเหรี่ยงมีพี่น้องสามคน คือ กะเหรี่ยง กะหร่าง และตองสู อยู่ด้วยกัน วันหนึ่งกะเหรี่ยงและกะหร่าง ล่าเม่นได้ ไม่แบ่งเนื้อให้ตองสูๆ น้อยใจ จึงหนีพี่ไป ทำให้ต้องแยกจากกัน ส่วนตำนานตองสูเล่าว่า กะเหรี่ยงไปเที่ยวป่า เอามีดแทงตาปลากั้ง เป็นบรรพบุรุษฝ่ายมารดาของพม่า พม่าจึงไล่ฆ่ากะเหรี่ยงและกะหร่าง ทั้งสองจึงได้หลบหนีเข้ามาอยู่ในพื้นที่เป็นเมืองไทยปัจจุบัน พี่น้องจึงต้องพลัดพรากจากกัน

ตำนานกะเหรี่ยงอีกตอนหนึ่งที่เล่าถึงความยากลำบากในชีวิตก่อนจะได้รับนับถือพุทธศาสนา ว่าสมัยมาอาศัยอยู่กับชาวมอญที่บ้านสุกะร่อง เมืองทวาย มอญข่มเหง รังแก ไม่ยอมคบค้าสมาคม ไม่ยอมให้เรียนหนังสือ เด็กชายชาวกะเหรี่ยงชื่อ “พู่ตะไม๊” อยากเรียนหนังสือมาก จึงไปแอบฟังมอญเรียนหนังสือที่วัด วันหนึ่งพระอาจารย์ถามปัญหา เด็กมอญตอบไม่ได้ พู่ตะไม๊แอบฟังอยู่ใต้ฤนศาลาจึงตอบแทน พระอาจารย์ชื่นชอบมาก พู่ตะไม๊จึงขอบวชเรียนกับพระอาจารย์ แต่ภิกษุรูปอื่นคัดค้าน ด้วยเห็นว่า เป็นคนป่า พู่ตะไม๊จึงว่า สมัยพุทธกาลลิงซึ่งเป็นสัตว์เดรัจฉานแท้ๆ พระพุทธเจ้ายังเมตตาเอาผ้าเหลืองมาห่มให้คลายหนาว ตนเองเป็นมนุษย์กลับไม่ให้บวชเรียน พระอาจารย์จึงตกลงบวชให้ เมื่อบวชแล้วได้เพียรศึกษาธรรมะ อ่านเขียนภาษามอญได้คล่องแคล่ว ได้ไปเรียนบาลีธรรมในสำนักใหญ่ เมืองหงสาวดี จนแตกฉานในธรรมพุทธศาสนา พู่ตะไม๊ จึงนำพุทธศาสนาและตัวหนังสือของมอญมาเผยแพร่ ให้กะเหรี่ยงได้เรียนรู้ สืบมาถึงปัจจุบัน

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของกะเหรี่ยง บุญช่วย ศรีสวัสดิ์(2506) กล่าวไว้ว่า กะเหรี่ยงอยู่อาศัยรวมกันเป็นหมู่บ้าน บ้านเรือนและยุ้งฉางสร้างด้วยไม้ไผ่ มุงแฝก เรียกว่า “โขน” ยกพื้นด้วยเสาไม้สูง 5-6 ฟุต บริเวณบ้านไม่มีรั้ว ซึ่งขจัดภัย บุรุษพัฒน์(2538) ได้อธิบายว่า กะเหรี่ยงสะกอ และโปว์ มีแบบแผนการสร้างบ้านเรือนคล้ายกันส่วนตองตูจะตั้งบ้านเรือนอยู่เนินเขาสูงกว่าระดับน้ำทะเล 3,000-3,500 ฟุต แบบบ้านคล้ายชาวไทยใหญ่ ในหมู่บ้านไม่มีวัด ไม่มีลานเต้นรำ แบ่งลักษณะที่ตั้งหมู่บ้านได้เป็น 3 ประเภท คือ

๑) หมู่บ้านถาวร ตั้งอยู่ตามหุบเขา เป็นหมู่บ้านค่อนข้างใหญ่ มีบ้าน 16-72 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่ตั้งมานานกว่า 50 ปีขึ้นไป

๒) หมู่บ้านค่อนข้างถาวร ตั้งอยู่ตามหุบเขาสูง ขนาดปานกลาง มีบ้านประมาณ 11 หลังคาเรือน ทั้ง 2 ประเภทนี้ ชาวบ้านจะดำรงชีพด้วยการทำนาเป็นหลัก

๓) หมู่บ้านบนภูเขา ชาวบ้านมักทำไร่ หมู่บ้านมีขนาดเล็ก

หมู่บ้านชาวกะเหรี่ยง มีหัวหน้าหมู่บ้าน เรียกว่า เซี่ยเก็งคู หรือ ซะปร่า เปอฮี่ (บุญช่วย 2506, น. 81) ได้มาจากการสืบสานตามสายบิดา หน้าที่ของหัวหน้า คือ พิจารณาตัดสินกรณีพิพาท ตัดสินคดีเกี่ยวกับความประพฤติผิดทางเพศ ลักขโมย เป็นต้น

ระบบครอบครัวและตระกูลของกะเหรี่ยง โดยทั่วไปเป็น ครอบครัวเดี่ยว ปกติคู่สมรสจะตั้งครอบครัวของตนภายหลังที่ได้อาศัยอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายหญิงระยะหนึ่งแล้วจึงออกมาสร้างบ้านหลังเล็กก่อน แล้วค่อยต่อเติมให้ใหญ่ขึ้นเมื่อมีลูก กะเหรี่ยงเชื่อว่าบ้านเป็นสถานที่ทางวิญญาณของภรรยา ต้องมีพิธีเตอะเซี่ยหลังจากภรรยาย้ายไปอยู่บ้านหลังใหม่ เพื่อแจ้งแก่ผีสายมารดาให้ทราบถึงการแต่งงาน (ขจัดภัย 2538,น78-79)

ศาสนาของชาวกะเหรี่ยง บางกลุ่มนับถือพุทธศาสนา เช่น กะเหรี่ยงโปว์ บางกลุ่มนับถือคริสต์ เช่น กะเหรี่ยงสะกอ ที่อาศัยในพื้นราบ แต่ชาวกะเหรี่ยงทั้งหมด รวมผู้ที่นับถือศาสนาและไม่นับถือศาสนา ยังคงนับถือผี โดยเชื่อว่า ผีสิงสถิตอยู่ในป่า ในไร่ หรือในหมู่บ้านอยู่ทุกหนทุกแห่ง ผีที่นับถือ คือ ผีเรือน ผีบ้าน ผีเรือน คือ ผีประจำบ้านเรือน เป็นวิญญาณของปู่ย่าตายายที่วนเวียนอยู่ภายในบ้านเรือนคอยป้องกันรักษาบุตรหลานให้อยู่อย่างสงบสุข ส่วนผีบ้าน เป็นผีหรือเทพารักษ์รักษาหมู่บ้านบางทีเรียกว่า ผีเจ้าเมือง หรือผีเจ้าที่หรือเจ้าพ่อ มีความสำคัญต่อการทำการเกษตรและความอยู่ดีมีสุขของคนทั้งหมู่บ้าน จะต้องเลี้ยงผีตามประเพณีปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ชาวกะเหรี่ยงถือว่าการเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดจากการกระทำของผีร้ายต่างๆ ซึ่งสิงสถิตตามป่าเขา แม่น้ำ ลำธาร เมื่อมีผู้เจ็บป่วยจะต้องจัดพิธีเลี้ยงผี โดยหมอผีในหมู่บ้าน การเลี้ยงผี เป็นการขอขมาผีจะได้หายโกรธแค้นผู้ที่ไปลบหลู่โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ผู้ที่ประกอบพิธีเช่นสังเวยผี ได้แก่หมอผี ซึ่งมีสองคน คือ ตัวจริงและตัวสำรอง ทั้งสองคนต้องเป็นญาติกัน (ขจัดภัย 2538, น.81-82) พวกกะเหรี่ยงแดง จะปลูกสร้างเสาสูงไว้ให้ผีหมู่บ้านอาศัย เสานี้เรียกว่า เสามงคล มีพิธีปลูกเสา ปีละ 1 ต้น ในเดือนเมษายน เรียกพิธี “กู่โตโป” บางแห่งใช้เสาไม้ไผ่ บางแห่งใช้เสาไม้จริง ไม่ให้คนหรือสัตว์ข้าม มีความสูง 10-12 เมตร บนยอดเสาแกะสลักเป็นรูปศีรษะมนุษย์ (บุญช่วย 2506, น.125-126)

ระบบเศรษฐกิจของกะเหรี่ยง ขึ้นอยู่กับการเกษตรเป็นหลัก พืชหลักที่ปลูก คือข้าว การปลูกข้าวมีสองประเภท คือ กะเหรี่ยงบนภูเขาปลูกข้าวไร่ กะเหรี่ยงที่ราบหุบเขาปลูกข้าวนาขั้นบันได นอกจากข้าวแล้ว ยังปลูกพืชไร่ เช่น ข้าวโพด ผัก ฟักทอง พริก มะเขือ เป็นต้น กะเหรี่ยงแต่ละครอบครัวจะโค่นถาง ทำไร่ของตนเองอยู่ในเขตหมู่บ้านของตนเท่านั้น(ขจัดภัย 2538, น.77) สัตว์เลี้ยง ได้แก่ หมู ไก่ เลี้ยงไว้ใช้ในพิธีบวงสรวง วัว ควาย ช้างเลี้ยงไว้ใช้งาน สำหรับ ช้างจะเลี้ยงในครอบครัวที่มีฐานะดี รายได้ส่วนใหญ่ได้จากการขายปศุสัตว์

รับจ้างทำงานกับคนไทย ขายของป่า อุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น ตะกร้า มีด เครื่องครัวที่ทำจากไม้ เป็นต้น (ขจัดภัย 2538, น.78)

๔.๑.๕ ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา ประกอบด้วยส่วนต่างๆ เป็นต้นว่า จังหวัดกาญจนบุรี อำเภอสังขละบุรี ตำบลไล่โว่ ตำบลหนองลู บ้านสะเน่พ่อง บ้านกองม่องทะ บ้านเกาะสะเดิ่ง บ้านไล่โว่ – ซาลาวะ บ้านทิไล่ป้า บ้านจะแก บ้านเวียคาดี้ – โมรข่า ดังจะได้นำมากล่าวโดยสังเขป ดังนี้

๑) จังหวัดกาญจนบุรี

“กาญจนบุรี” เป็นเมืองเก่าแก่ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมายาวนาน อดีตเคยเป็นเมืองหน้าด่านทำศึกสงครามกับสหภาพพม่าเป็นประจำ สภาพภูมิประเทศประกอบด้วย ภูเขา ป่าไม้นานาพันธุ์ มีพื้นที่ใหญ่เป็นลำดับที่ 3 ของประเทศ เนื้อที่ 19,483 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 12,176,968 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 7.4 ล้านไร่ เป็นพื้นที่ถือครองทางการเกษตร 2.5 ล้านไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับสหภาพพม่าระยะทางประมาณ 370 กิโลเมตร ประกอบด้วยช่องทางเข้าออกประมาณ 43 ช่องทาง จังหวัดกาญจนบุรีอยู่ ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศตะวันตก ระยะทาง 129 กิโลเมตร ตามเส้นทางสายนครปฐม – บ้านโป่ง – กาญจนบุรี

อาณาเขต ทิศเหนือติดต่อจังหวัดตากและอุทัยธานี ทิศใต้ติดต่อจังหวัดราชบุรี ทิศตะวันออกติดต่อจังหวัดสุพรรณบุรีและนครปฐม ทิศตะวันตกติดต่อสหภาพเมียนม่า

เขตการปกครองและประชากร

แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ 95 ตำบล 959 หมู่บ้าน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 2 แห่ง เทศบาลตำบล 33 แห่งและองค์การบริหารส่วนตำบล 86 แห่ง มีประชากรจำนวน 835,282 คน แยกเป็นเพศชาย 421,707 คน ประชากรเพศหญิง 413,575 คน (ข้อมูล ณ 31 ธันวาคม 2550)

ข้อมูลเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจจังหวัดกาญจนบุรีในปี 2549 มีผลิตภัณฑ์มวลรวม 61,853 ล้านบาท เป็นลำดับที่ 23 ของประเทศ(ผลิตภัณฑ์มวลรวมเฉลี่ยของประเทศ 120,037 ล้านบาท) รายได้เฉลี่ย 73,231 บาท/คน/ปี เป็นลำดับที่ 31 ของประเทศ(รายได้เฉลี่ยของประเทศ 103,030 บาท) รายได้ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับการผลิตต่างๆสาขาอุตสาหกรรมร้อยละ 21.59 คิดเป็นมูลค่า 13,351 ล้านบาทสาขาการค้าส่งและค้าปลีกร้อยละ20.24 คิดเป็นมูลค่า 12,517 ล้านบาท สาขาเกษตรกรรมร้อยละ 19.28 คิดเป็นมูลค่า 11,924 ล้านบาท และอื่นๆ ร้อยละ 38.89 คิดเป็นมูลค่า 24,061 ล้านบาท อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นจากปี 2548 ร้อยละ 4.3 พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัดกาญจนบุรีได้แก่ อ้อย ข้าว มันสำปะหลัง ข้าวโพด พืชผัก และผลไม้หลายชนิด

สาขา	รายได้ (ล้านบาท)	ร้อยละ

1. สาขาอุตสาหกรรม	13,351	21.59
2. สาขาการค้าส่งและค้าปลีก	12,517	20.24
3. สาขาเกษตรกรรม	11,924	19.28
4. สาขาอื่นๆ	24,061	38.89

ข้อมูลทั่วไป

รายได้ประชากร จากการสำรวจข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2550 ของจังหวัดกาญจนบุรี พบว่า อำเภอมีรายได้ต่ำสุดตามลำดับ คือ อำเภอสังขละบุรี (29,330 บาท) อำเภอท่ามะกา (37,291 บาท) และอำเภอเลาขวัญ (38,388 บาท) มีครัวเรือนยากจน (รายได้ต่ำกว่า 20,000 บาท /คน /ปี) รวม 321 ครัวเรือน

การพัฒนา งบประมาณจังหวัดกาญจนบุรีได้รับการจัดสรรงบประมาณ ประจำปีพ.ศ. 2551 รวมทั้งสิ้น 10,225,958 บาท โดยแยกเป็นงบประจำ 7,420,592 บาท งบลงทุน 2,805,366 บาท

ประวัติความเป็นมา

เมืองกาญจนบุรี เป็นเมืองโบราณเก่าแก่ สามารถแบ่งประวัติศาสตร์ความเป็นมาออกเป็นยุคสมัยต่างๆ ตามหลักฐานที่พบ เป็นต้นว่า **สมัยก่อนประวัติศาสตร์** พบหลักฐานโบราณคดี เป็นต้นว่า เครื่องมือหินกะเทาะ เครื่องมือสมัยหินใหม่ เครื่องมือสมัยโลหะ โครงกระดูกมนุษย์ ภาชนะดินเผา เครื่องประดับ ภาพเขียนสีที่ผนังถ้ำ โลงศพ ฯลฯ พบตามถ้ำเพิงผา และลำน้ำแควน้อยแควใหญ่ ตลอดไปจนลุ่มแม่น้ำแม่กลอง เป็นหลักฐานแสดงว่า เคยเป็นที่ตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว **สมัยทวาราวดี** พบหลักฐานศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ ตามลำน้ำแควน้อย แควใหญ่ และแม่กลอง ที่บ้านวังปะโท่ บ้านท่าหวี บ้านวังตะเคียน และพงตึก โบราณวัตถุสถานที่พล เช่น ซากเจดีย์ วิหาร พระพุทธรูป พระพิมพ์ เสมาธรรมจักร ระฆังหิน เครื่องประดับ ภาชนะดินเผา ที่แพร่หลายอยู่ในพื้นที่ ราวพุทธศตวรรษที่ 11 – 16 และพบตะเกียงโรมันสำริดที่มีอายุราว พศ.600 ในพื้นที่บริเวณนี้ด้วย **สมัยอิทธิพลขอม** ปราสาทเมืองสิงห์ เมืองครุฑ เมืองกลอนโด ที่ยังคงยั่งยืนมาถึงปัจจุบัน แสดงอำนาจอิทธิพลขอมนำเอาศาสนาพุทธมหายานเข้ามาประดิษฐานไว้ **สมัยอยุธยา** กาญจนบุรีมีฐานะเมืองหน้าด่าน เพราะเป็นเส้นทางเดินทัพและสมรภูมิรบระหว่างไทยกับพม่า มีช่องทางเดินติดต่อ คือ ด่านพระเจดีย์สามองค์ และด่านบ้องตี้ ดังปรากฏชื่อด่านพระเจดีย์สามองค์ สามสบ ท่าดินแดง พุตะไคร้ ในพงศาวดารหลายแห่ง **สมัยธนบุรี** กาญจนบุรีเป็นสนามรบระหว่างกองทัพพม่ากับกองทัพไทยหลายครั้ง เช่น สงครามบางกุ้ง บางแก้ว บ้านหนองขาว พระเจ้ากรุงธนบุรีต้องทำสงครามกับพม่าถึง 10 ครั้ง **สมัยกรุงรัตนโกสินทร์** เกิด“สมรภูมิทุ่งลาดหญ้า” ในสงคราม 9 ทัพ เป็นเหตุการณ์หนึ่งที่ทำให้กองทัพพม่าแตกพ่ายกลับไป เมื่อกลับใหม่ในปีต่อมากองทัพไทยได้ยกไปตีแตกอีกและยกทัพต่อไปตีเมืองทวายด้วย หลังจากนั้นพม่าต้องเปิดศึกกับอังกฤษและตกเป็นเมืองขึ้น ทำให้ต้องเลิกรบกับไทยไปในที่สุด

ศูนย์กลางการปกครองเมืองกาญจนบุรี ในสมัยต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ยังมีหลักฐานร่องรอยความเป็นเมืองสืบมาถึงปัจจุบันหลายแห่ง เป็นต้นว่า **เมืองกาญจนบุรีที่เขาชนไก่** เป็นสมรภูมิรบระหว่างไทยกับพม่าตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงสงคราม ๙ ทัพ **เมืองกาญจนบุรีที่ปากแพรก** บริเวณแม่น้ำสองสาย คือ แควน้อยกับแควใหญ่มาบรรจบทัพที่ปากแพรกเป็นแม่น้ำแม่กลอง พัฒนาการมาถึงปัจจุบัน

การปกครองเมืองกาญจนบุรี

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพื้นที่บริเวณนี้ แบ่งออกเป็นเมืองด่าน 8 เมือง อยู่ในแควน้อย 6 เมือง แควใหญ่ 2 เมือง ตามยุทธศาสตร์ป้องกันประเทศ แต่งตั้งมอญอาสา มอญเชลย และกะเหรี่ยง เป็นเจ้าเมืองปกครองกันเอง มีหน้าที่หาข่าวข้าศึก เมื่อสงครามว่างเว้นลง ต้องส่งทองคำ ดีบุก และสิ่งอื่นๆ แก่รัฐบาล และงดเก็บภาษีอากรเมือง เมืองสิงห์ เมืองลุ่มสุ่ม เมืองท่าตะกั่ว เมืองไทรโยค เมืองท่าขนุน เมืองทองผาภูมิ เมืองท่ากระดาน เมื่อมีการปกครองตามระเบียบสมัย ร.ศ.114 เมืองด่านเหล่านี้ถูกยุบลงเป็นหมู่บ้าน ตำบล กิ่งอำเภอ เป็นอำเภอบ้าง ตามความสำคัญของสถานที่ จนกระทั่งถึงปี 2467 จังหวัดกาญจนบุรี ประกอบด้วยอำเภอและกิ่งอำเภอ คือ **อำเภอเมือง** ตั้งที่ทำการอยู่ตำบลปากแพรก ในกำแพงเมืองเก่า ประกอบด้วยกิ่งอำเภอศรีสวัสดิ์ กิ่งอำเภอไทรโยค กิ่งอำเภอบ่อพลอย ปัจจุบันทั้ง 3 กิ่งอำเภอได้ยกฐานะเป็นอำเภอแล้ว **อำเภอท่าม่วง** ตั้งที่ว่าการที่ตำบลท่าม่วง เดิมตั้งอยู่ที่ตำบลวังขนาย ริมฝั่งตะวันออกของแม่น้ำแม่กลองเรียกว่า อำเภอวังขนาย ครั้น พ.ศ. 2489 จึงย้ายมาสร้างใหม่ที่ตำบลท่าม่วงจนถึงปัจจุบัน **อำเภอพนมทวน** ตั้งที่ว่าการตำบลพนมทวน ก่อนเรียกว่าอำเภอบ้านทวน และก่อน ร.ศ. 120(พ.ศ.2445)เรียกว่าอำเภอเหนือ **อำเภอท่ามะกา** ตั้งที่ว่าอยู่ที่ตำบลท่ามะกา ก่อนเรียกตำบลพระแท่นอยู่ในเขตตำบลพงตึก ขึ้นกับจังหวัดราชบุรี และได้โอนมาสังกัดจังหวัดกาญจนบุรี เมื่อ พ.ศ.2480 **อำเภอทองผาภูมิ** ตั้งที่ว่าอยู่ที่ตำบลท่าขนุน มีกิ่งอำเภอสังขละบุรีอยู่ในสังกัด

ปัจจุบัน จังหวัดกาญจนบุรี แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ 95 ตำบล 959 หมู่บ้าน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 2 แห่ง เทศบาลตำบล 33 แห่งและองค์การบริหารส่วนตำบล 86 แห่ง

๒) อำเภอสังขละบุรี

“สะพานไม้ ด่านเจดีย์ นทีสามประสบ มรดกทุ่งใหญ่ ไทยกะเหรี่ยง รามัญ สารพันธรรมชาติ อภิวาทหลวงพ่ออุตตมะ เมืองสังขละชายแดน สุดแคว้นตะวันตก” คือ คำขวัญของอำเภอที่สะท้อนความเป็นมาของพื้นที่และชีวิตผู้คนลักษณะต่างๆ ในปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

ความเป็นมา

ก่อนจะเป็นเมือง“สังขละบุรี” ตามการแบ่งส่วนการบริหารราชการแผ่นดินสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ปกครองแบบหัวเมืองต่างๆ นั้น “สังขละบุรี”มีสถานภาพเป็นเมืองหน้าด่านสำคัญยิ่งในการป้องกันประเทศควบคู่กับเมือง“ศรีสวัสดิ์” พลเมืองส่วนใหญ่ คือ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ที่ซึ่งมีประวัติการมีส่วนร่วมช่วยเหลือ

กองทัพไทยทำสงครามกับพม่ามาแต่สมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ด้วยภาคตะวันตกนั้นมีชาวกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ทั่วไป แม้แต่ในวรรณคดีขุมช้างขุนแผน ก็ยังกล่าวถึงหมู่บ้านชาวกะเหรี่ยงไว้ตอนหนึ่งว่า*"...ถึงโคกม้องหนองสะพานบ้านกะเหรี่ยง เห็นโรงเรียงไร่ฝ้ายทั้งซ้ายขวา พริกมะเขือเหลืองามอร่ามตา สาลิกาแก้วกินแล้วบินฮือ เห็นไก่เตี้ยเขี่ยคุ้ยที่ขุยไผ่ กระโชกไล่ลดเลี้ยวมันเปรียวปรื๋อ พบนกยูงฝูงใหญ่ไล่กระพือ มันบินวือโห่ร้องคะนองใจ.."(ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม หน้า๕๒๔ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ๒๕๑๓)* ด้วยเหตุนี้ จึงได้รับความไว้วางใจให้ทำหน้าที่ป้องกันประเทศ เฝ้าด่าน การข่าว และป้องกันข้าศึกรุกล้ำแผ่นดิน ด้วยความจงรักภักดีภายใต้การปกครองของไทยตลอดมา ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จึงมีการแต่งตั้งหัวหน้าผู้นำกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่ชื่อ"ภะวะโพ่" ขึ้นปกครองเมืองหน้าด่านตำแหน่งที่ "พระศรีสุวรรณคีรี" เป็นเจ้าเมืองสุวรรณคีรี และสืบสายการปกครองต่อมาจนถึงสมัยพระศรีสุวรรณคีรีที่ ๕ จึงได้เปลี่ยนการปกครองมาเป็น "อำเภอสังขละบุรี" โดยมีพระสุวรรณคีรีที่ห้า ชื่อ ทะเจียงโปรย เปลี่ยนมาเป็นนายอำเภอคนแรกของอำเภอสังขละบุรี (เป็นต้นสกุล "เสตะพันธุ์") ปกครองพื้นที่ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๔๕ – ๒๔๖๗ (ที่มา : มณฑลราชบุรี สมุดราชบุรี พระนครโรงพิมพ์ไทย พ.ศ. ๒๔๖๘ หน้า ๒๔) เป็นนายอำเภอที่มาจากกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง สมัยยังเป็นเมืองสังขละบุรี มีศูนย์กลางการปกครองอยู่ที่บ้านสะเน่พ่อง หมู่ที่ ๑ ตำบลไล่โว่ ปัจจุบัน แต่เมื่อเป็นอำเภอได้ย้ายศูนย์กลางการปกครองไปอยู่ที่บ้านนิเถะ อำเภอสังขละบุรีเก่า ที่จมน้ำไป

บทบาทสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเมืองสังขละบุรี นอกจากมีฐานะเป็นเมืองหน้าด่านภาคตะวันตกแล้ว สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ยังมีบทบาทส่งสินค้าของป่าให้ส่วนกลาง และยังช่วยราชการชี้แนวเขตชายแดนไทย-พม่า สมัยที่อังกฤษยึดครองพม่าด้วย สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ จึงทรงพระราชทานพระแก้วขาว ให้เป็นพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองและลูกประคำทองคำ ปัจจุบันพระแก้วขาวคู่บ้านคู่เมือง ประดิษฐานอยู่ที่วัดสะเน่พ่อง หมู่ที่ ๑ ตำบลไล่โว่ ส่วนลูกประคำทองคำ ไม่ปรากฏว่าอยู่ที่ไหน

คำว่า"สังขละ" ภาษาพม่าออกเสียงว่า"สังเคลียะ"ภาษากะเหรี่ยงออกเสียงว่า"สังคละ" มีความ หมายว่า "เป็นพื้นที่ที่คนต่างกลุ่มชาติพันธุ์อยู่อาศัยร่วมกันอย่างเป็นสุข" แต่เนื่องจากเป็นเมืองหน้าด่าน มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศพม่า มีเส้นทางผ่านเข้าออกหลายเส้นทาง ทำให้พื้นที่แห่งนี้เป็นสมรภูมิสงครามในสมัยประวัติศาสตร์ต่อเนื่องมาจนกระทั่งสงครามโลกครั้งที่ ๒ กองทัพญี่ปุ่นได้นำทหารเชลยศึกมาสร้างเส้นทางเพื่อเข้าถึงประเทศพม่าจนกลายเป็นประวัติศาสตร์โศกนาฏกรรมครั้งใหญ่ขึ้น ปัจจุบันสงครามที่มีทหารเป็นกองทัพเข้าเข่นฆ่ากันได้ยุติลงแล้ว แต่สงครามเศรษฐกิจทุนนิยมของประเทศต่างๆ ที่ต้องการใช้ช่องทางแห่งนี้แสวงหาอำนาจ ถือครองผลประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เพิ่งจะได้เริ่มขึ้น สงครามครั้งนี้ดูท่าจะหนักหนากว่าเก่า เพราะดูเหมือนว่า เป้าหมายแท้จริงของสงคราม คือ การมีอำนาจเหนือมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่อย่างชัดเจน

อำเภอสังขละบุรี เดิมชื่อ **อำเภอวังกะ** ได้ยกฐานะเป็นอำเภอ ในปี พ.ศ. 2438 ต่อมาได้ยุบอำเภอวังกะ เป็นกิ่งอำเภอ อีกหลายครั้ง จนปี พ.ศ. 2482 เปลี่ยนเป็นกิ่งอำเภอสังขละบุรี และยกฐานะเป็นอำเภอสังขละบุรีอีกครั้งเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ. 2508 สืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน อำเภอสังขละบุรีได้ชื่อว่าเป็นเมืองสามหมอก สามวัฒนธรรม เมืองแห่งสายน้ำ ขุนเขา และผืนป่าอันอุดมสมบูรณ์ กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆทั้งมอญ กะเหรี่ยง ไทย ลาว พม่า อยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข

สภาพทางภูมิศาสตร์ มีพื้นที่ 3,500 ตร.กม ลมฟ้าอากาศอยู่ภายใต้เขตอิทธิพลลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ มีฝนตกชุกและมีฤดูฝนที่ยาวนานกว่าที่อื่น มีอาณาเขตติดต่อพื้นที่ข้างเคียง ทิศเหนือติดต่อกับชุมชนมอญ ชุมชนกะเหรี่ยง ประเทศพม่า และอำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก ทิศใต้ ติดต่ออำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี ทิศตะวันออก ติดต่ออำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก และอำเภอทองผาภูมิ ทิศตะวันตกติดต่อกับเขตตะนาวศรี ประเทศพม่า ที่ว่าการอำเภอสังขละบุรี ตั้งอยู่ที่เลขที่ 999 หมู่ 3 ตำบลหนองลู

การคมนาคม จากตัวเมืองกาจนบุรีสังขละบุรีไปตามถนนสาย ๓๒๓ ระยะทาง ๒๓๐ กิโลเมตร เส้นทางตัดผ่านไหล่เขา คดเคี้ยวไปมาท่ามกลางป่าเขียวคลื้ม บางช่วงมองเห็นเบื้องล่างเป็นผืนน้ำในเขื่อนเขาแหลมไกลสุดสายตา เป็นทัศนียภาพที่สวยงาม แต่ต้องขับรถอย่างระมัดระวัง ส่วนเส้นทางภายในอำเภอส่วนใหญ่เป็นถนนดินและถนนลูกรัง มีบางส่วนที่เป็นถนนลาดยางและคอนกรีต

การปกครองส่วนภูมิภาค อำเภอสังขละบุรีแบ่งเขตการปกครองเป็น ๓ ตำบล ๒๐ หมู่บ้าน ได้แก่ ตำบลหนองลู 10 หมู่บ้าน ตำบลปรังเผล 4 หมู่บ้าน และตำบลไล่โว่ 6 หมู่บ้าน

การปกครองส่วนท้องถิ่น มีเทศบาล 1 แห่ง คือ เทศบาลตำบลวังกะ ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลหนองลู มีองค์การบริหารส่วนตำบล 3 แห่ง คือ องค์การบริหารส่วนตำบลหนองลู ครอบคลุมพื้นที่ตำบลหนองลู (นอกเขตเทศบาลตำบลวังกะ) องค์การบริหารส่วนตำบลปรังเผล ครอบคลุมพื้นที่ตำบลปรังเผลทั้งตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลไล่โว่ทั้งตำบล

อาชีพหลัก ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย อาชีพเสริมรับจ้าง ประมงพื้นบ้าน ผลผลิตการเกษตร เช่น ยางพารา พริกกะเหรี่ยง ไม้กวาดดอกหญ้า ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ เช่น ป่าไม้ อัญมณี (พลอย,หยก) แร่ธาตุ แหล่งน้ำสำคัญ คือ แม่น้ำซองกาเลีย แม่น้ำรันตี แม่น้ำบิคลี่ และเขื่อนวชิราลงกรณ์ ผลิตภัณฑ์สำคัญ ไม้กวาดดอกหญ้า ต.หนองลู ผลิตภัณฑ์จากปลา กล้วยอบแก้ว ต.ปรังเผล ผลิตภัณฑ์ไวน์มะเม่า ไวน์กระชายดำของ ต.หนองลู

อุตสาหกรรมสำคัญ ได้แก่ โรงงานเย็บผ้าโหล ต.หนองลู ม.๒ โรงงานกระจก ม.๑ หนองลู โรงงานรองเท้า บริษัทบาซินี่ เอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด ม.๘ หนองลู โรงงานรองเท้า เอสแอนด์อาร์ ฟุตแวร์ม.๘ หนองลู โรงงานเย็บชุดชั้นใน พี ไอ เอเทรดดิ้ง ม.๘ ต.หนองลู โรงงานเย็บเสื้อผ้าด่านเจดีย์ การ์เม้นท์ ม. ๘ หนองลู

สาธารณูปโภค มีธนาคาร 2 แห่ง ได้แก่ ธนาคารไทยพาณิชย์ จำกัด และธนาคารกรุงไทย มีโรงพยาบาลอำเภอ ๑ แห่ง โรงพยาบาลสุขภาพประจำตำบล ๗ แห่ง สถานีไฟฟ้า ๑ แห่ง ประปา ๑ แห่ง ไปรษณีย์ ๑ แห่ง

สถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาและขยายโอกาส ได้แก่ โรงเรียนอุดมสิทธิศึกษา โรงเรียนวัดวังก์วิเวการาม โรงเรียนสหคริสเตียน โรงเรียนอนุบาลสังขละบุรี โรงเรียนบ้านกองม่องทะ โรงเรียนบ้านหินตั้ง และโรงเรียนบ้านห้วยมาลัย

ประชากร จำนวนครัวเรือน ๑๐,๓๒๐ ครัวเรือน ประชากรรวมทุกสัญชาติ (สถิติอำเภอปีกุมภาพันธ์ ๒๕๕๗) จำนวน ๓๑,๗๐๐ คน แบ่งเป็นเพศชาย ๑๖,๔๔๖ คน เพศหญิง ๑๕,๒๕๔ คน แบ่งเป็นสัญชาติไทย ๑๕,๒๑๕ คน(เพศชาย ๗,๔๓๒ คน หญิง ๗,๒๘๓ คน) สัญชาติอื่นๆ ที่ไม่ใช่ไทย ๑๖,๔๘๕ คน (เพศชาย ๘,๕๑๔ คน หญิง ๗,๔๗๑ คน) สัญชาติอื่นๆ ที่ไม่ใช่ไทย/จีน รวม ๑๖,๔๘๓ คน(เพศชาย ๘,๕๑๔ คน หญิง ๗,๔๖๙ คน) สัญชาติจีน เพศหญิง ๒ คน ความหนาแน่นประชากร ๔๕ คนต่อตารางกิโลเมตร การคมนาคมใช้ทางหลวงแผ่นดิน ๓๒๓ จากเมืองกาญจนบุรีถึงสังขละบุรี ๒๓๐ กิโลเมตร

ประเภทของประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อำเภอสังขละบุรี

๑. ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า ถือบัตรสีชมพู เป็นบุคคลจากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น มอญ กะเหรี่ยง ไทยใหญ่ ละว้า พม่า ฯลฯ ที่ยพยพเข้ามาก่อนวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๑๙

๒. ผู้หลบหนีเข้าเมืองจากพม่า ถือบัตรสีส้ม เป็นผู้หลบหนีภัยจากการสู้รบ เข้ามาอยู่ในประเทศไทย หลังวันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๑๙

๓. บุคคลบนพื้นที่สูง ถือบัตรสีฟ้า ได้แก่กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่ยังไม่ได้รับสัญชาติไทย

๔. บุคคลชุมชนบนพื้นที่สูง ถือบัตรสีเขียวขอบแดง คือ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ

โบราณสถานสำคัญ ได้แก่ เจดีย์สามองค์ ที่ตั้ง ม.9 ต.หนองลู อ.สังขละบุรี ประตูเมืองเก่า ม.2 ต.หนองลู เจดีย์สามประสบ ที่ตั้ง ม.2 ต.หนองลู วัดจมน้ำ ที่ตั้ง ม.2 ต.หนองลู

แหล่งท่องเที่ยว ด่านเจดีย์สามองค์ ม.9 ต.หนองลู วัดวังก์วิเวการาม(หลวงพ่ออุตตมะ) ม.2 ต.หนองลู น้ำตกตะเคียนทอง ม.9 ต.หนองลู น้ำตกเกริงกระเวีย ต.ปรังเผล น้ำตกไดช่องถ่อง ต.ปรังเผล อุทยานแห่งชาติเขาแหลม เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก สะพานไม้ไทย-มอญ(หลวงพ่ออุตตมะ) เมืองบาดาล วัดจมน้ำ หมู่บ้านมอญ หมู่ 2 ตำบลหนองลู หมู่บ้านกะเหรี่ยง ตำบลไล่โว่ เป็นต้น

สถานที่พัก โรงแรม รีสอร์ท เช่น พรไพลิน ซองกาเลียอินน์ สามประสบรีสอร์ท พนธ์นทีรีสอร์ท สวนแมกไม้ ดอนคำ รีสอร์ท ซองกาเลียรีสอร์ท สังขละการ์เด้นท์ รีสอร์ท ทรีพาโกด้า รีสอร์ท เขากลอนโด รีสอร์ท พีเกสท์เฮ้า เพิ่มทรัพย์ **บริการอาหาร** ได้แก่ สมชาย กาแฟสด ร้านอาหารสามประสบ ที่ตั้ง ม.3 ต.

หนองลู แพมิตรสัมพันธ์ ร้านตอย เรสเตอรอง ร้านลาบ ร้านตวงทิพย์ ร้านหมอจางครัวริมสนาม ครัวบารมี ครัวดาบเลิศ

ประเพณีสำคัญ เป็นต้นว่า ประเพณีฟาดข้าวของชาวไทยกะเหรี่ยง ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ ๑ มกราคม วันเกิดหลวงพ่ออุตตมะ ๖ ค่ำ เดือน ๔ ประเพณีสงกรานต์และเทศกาลข้าวแช่ ๑๓-๑๕ เมษายน ประเพณีลอยกระทง พฤศจิกายน ประเพณีสะเดาะเคราะห์

โครงการสำคัญของอำเภอ โดยสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอสังขละบุรี คือ โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ โครงการแก้ไขปัญหาสังคมและความยากจนที่ทำการปกครองอำเภอสังขละบุรี

หน่วยบริการประชาชนของอำเภอ ประกอบด้วย ที่ทำการปกครองอำเภอ ฝ่ายทะเบียนและบัตร สถานีตำรวจภูธร สถานีตำรวจทางหลวง สำนักงานศุลกากร สำนักงานตรวจคนเข้าเมือง สำนักงานที่ดิน สำนักงานสรรพากร สำนักงานป่าไม้ สำนักงานสัสดี สำนักงานเกษตร สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานศึกษาธิการสำนักงานประถมศึกษา สำนักงานจัดหางาน

โครงการที่ประสบความสำเร็จของอำเภอ คือ โครงการแก้ไขความยากจน ที่สามารถปลดหนี้ให้กับเกษตรกรได้ ตามนโยบายของรัฐบาล จำนวนหนึ่งครอบครัว โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เข้ามาแก้ไขปัญหาความยากจน

๓) ตำบลไล่โว่

พื้นที่ตำบลไล่โว่ อยู่ตอนใต้ของลำน้ำกษัตริย์ เป็นที่อยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงมาไม่น้อยกว่า ๑๖๐ ปี เดิมมีผู้นำปกครองสืบต่อกันมาจนกระทั่งถึงสมัยพระศรีสุวรรณคีรี จากนั้นราชการเปลี่ยนมาเป็นตำบลไล่โว่ มีกำนันปกครองติดต่อกันมาจนปัจจุบัน ๑๑ คน ได้แก่ ๑. กำนันยงไหล่ ๒. กำนันเวียแตะ ๓. กำนันเทห์นง ๔. กำนันเจี่ยบุ ๕ กำนันเอ่งบ่า ๖. กำนันซ่าวิ ๗. กำนันบวร เสตะพันธ์ ๘. กำนันคาจง เสตะพันธ์ ๙. กำนันไมตรี เสตะพันธ์ ๑๐. กำนันอานนท์ สเตะพันธ์ และ ๑๑ กำนันคนปัจจุบัน(บ้านกองท่องทะ)

ตำบลไล่โว่ แบ่งเขตการปกครอง เป็น 6 หมู่บ้านประกอบด้วย หมู่ 1 บ้านเสน่ห์พ่อง หมู่ 2 บ้านกองม่องทะ หมู่ 3 บ้านเกาะสะเดิ่ง หมู่ 4 บ้านไล่โว่ – ซาลาวะ หมู่ 5 บ้านทิไล่ป้า หมู่ 6 บ้านจะแก

ประชากรตำบลไล่โว่ มีครัวเรือน 877 หลังคาเรือน ประชากรทุกสัญชาติ (สถิติอำเภอปี ๒๕๕๗) จำนวน ๔,๗๓๔ คนแบ่งเป็นเพศชาย ๒,๕๓๘ คน เพศหญิง ๒,๑๙๖ คน แบ่งเป็น สัญชาติไทย ๓,๐๘๖ คน(เพศชาย ๑,๖๓๔ คน หญิง ๑,๔๕๒ คน) สัญชาติอื่นๆ ที่ไม่ใช่ไทย ๑,๖๔๘ คน (เพศชาย ๙๐๔ คน หญิง ๗๔๔ คน) สัญชาติอื่นๆ ที่ไม่ใช่ไทย/จีน รวม ๑,๖๔๘ คน(เพศชาย ๙๐๔ คน หญิง ๗๔๔คน) ผู้สูงอายุ จำนวน 139 คน เด็กแรกเกิด ถึง 6 ปี จำนวน 300 คน สตรีตั้งครรภ์จำนวน ๓๓ คน สตรีอายุ 35 ปี ขึ้นไป จำนวน ๒๙๐ คน ผู้สูงอายุ ที่ป่วยเป็นโรคเรื้อรัง จำนวน ๖ คน ผู้สูงอายุ ที่ช่วยตนเองไม่ได้ จำนวน ๑ คน ผู้พิการ จำนวน ๒๒ คน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบล บ้านกองม่องทะ ๑ แห่ง สถานบริการสาธารณสุขชุมชน บ้านจะแก ๑ แห่ง(รายละเอียด/ข้อมูลอื่นๆ นำเสนอไว้ในข้อมูลชุมชนแต่ละหมู่บ้าน)

๔) ตำบลหนองลู

พื้นที่ตำบลหนองลู ครอบคลุมพื้นที่ชุมชนเมืองสังขละบุรี ที่มีการปกครองเป็นเทศบาล ๑ แห่ง ส่วนการปกครองตำบล แบ่งเขตการปกครอง เป็น 9 หมู่บ้านประกอบด้วยหมู่บ้าน หมู่ 1 บ้านนิเถะ หมู่ 2 บ้านวังกะ หมู่ 3 บ้านไหล่น้ำ หมู่ 4 บ้านห้วยกบ หมู่ 5 บ้านเวียคาดี้ หมู่ 6 บ้านห้วยมาลัย หมู่ 7 บ้านใหม่พัฒนา หมู่ 8 บ้านซองกาเรีย หมู่ 9 บ้านพระเจดีย์สามองค์ ครัวเรือนตำบลหนองลูจำนวน 5,579 หลังคาเรือน ประชากร14,362 คน เด็กแรกเกิด ถึง 6 ปีจำนวน1,570 คน สตรีตั้งครรภ์ จำนวน 370 คน สตรีอายุ 35 ปี ขึ้นไป จำนวน 1,639 คน ผู้สูงอายุ จำนวน 790 คน ผู้สูงอายุที่ป่วยเป็นโรคเรื้อรังจำนวน330 คน ผู้สูงอายุ ที่ช่วยตนเองไม่ได้ จำนวน ๑๑ คน ผู้พิการจำนวน ๕๙ คน

ตำบลหนองลู มีสถานที่สำคัญคือหน่วยงานราชการ/รัฐวิสาหกิจ จำนวน ๙แห่ง สถานศึกษา จำนวน ๙ แห่ง การเดินทาง/การคมนาคม จำนวน1 แห่ง สถานบริการด้านสุขภาพ จำนวน14 แห่ง สถานที่ท่องเที่ยว จำนวน6 แห่ง สถานีบริการเชื้อเพลิง จำนวน 2 แห่ง ที่พัก จำนวน18 แห่ง อาหารและเครื่องดื่ม จำนวน2 แห่ง ศาสนสถาน จำนวน10 แห่ง รวมทั้งหมด จำนวน 71 แห่ง

พื้นที่ศึกษาตำบลหนองลู กำหนดศึกษาในพื้นที่บ้านเวียคะดี้-โมรข่า เท่านั้น (รายละเอียด/ข้อมูลอื่นๆ นำเสนอไว้ในข้อมูลชุมชนหมู่บ้านที่ศึกษา)

๕) บ้านสะเน่พ่อง

ประวัติหมู่บ้าน บ้านสะเน่พ่อง ตั้งอยู่ในตำบลไล่โว่ ราษฎรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยกะเหรี่ยงที่ได้อาศัยอยู่เป็นเวลายาวนาน ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนมาถึงยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เคยได้รับการแต่งตั้งให้ช่วยเหลือดูแลหัวเมืองด้านตะวันตกของประเทศเพราะเป็นเมืองหน้าด่านเพื่อปกป้องดูแลทรัพยากรธรรมชาติและบ้านเมือง โดยมีผู้นำที่ทำหน้าที่ปกครองบ้านเมืองสืบทอดกันมาดังได้กล่าวในเรื่องพระศรีสุวรรณคีรี

อาณาเขตของหมู่บ้าน ห่างจากอำเภอเมืองกาญจนบุรี๒๒๗กิโลเมตร ทิศเหนือติดต่อกับหมู่บ้านไล่โว่ ทิศใต้ติดกับหมู่บ้านกองม่องทะ ทิศตะวันตกติดกับสหภาพเมียนม่าร์ ทิศตะวันออกติดต่อกับหมู่บ้านเกาะสะเดิ่ง

ประชากรหมู่บ้าน บัตรประชาชนเลข ๑๓ หลัก ทร.๑๔ หญิง ๒๒๒ คน ชาย ๒๕๐ คน บัตรต่างด้าว ๑๐๖ คน บัตรเขียวขอบแดง หมายถึงบุคคลพื้นที่สูง หญิง ๔๔ คน บัตรสีฟ้า(บัตรชาวเขาตกสำรวจซึ่งปัจจุบันโอนสัญชาติหมดแล้ว) หญิง ๑๔ คน ชาย ๑๘คน ชาย ๓๖ คน จำนวนหลังคาเรือน ๑๒๗ หลังคาเรือน รวมประชากรทั้งหมด ๙๘๔ คน

ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ หมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตอนุรักษ์พันธ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ที่ตั้งหมู่บ้านเป็นพื้นที่ราบกลางหุบเขา มีห้วยโรคี่เป็นน้ำสายหลักหล่อเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชน รอบหมู่บ้านเป็นป่าเขา อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณธรรมชาติ ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ถึงปลายเดือน

พฤษภาคม ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึงปลายเดือน ตุลาคม ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึงปลายเดือนมกราคม

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน จำนวนประชากร หญิง ชาย แยกตามอายุ (วัยแรงงาน วัยการศึกษา วัยเด็ก วัยชรา)

ช่วงอายุประชากร	จำนวนเพศชาย(คน)	จำนวนเพศหญิง(คน)	จำนวนรวม(คน)
น้อยกว่า ๑ ปีเต็ม	๑๑	๖	๑๗
ตั้งแต่ ๑ ปีเต็ม - ๒ ปี	๑๒	๑๕	๒๗
ตั้งแต่ ๓ ปีเต็ม - ๕ ปี	๓๑	๑๕	๔๖
ตั้งแต่ ๖ ปีเต็ม - ๑๑ ปี	๓๓	๓๗	๗๐
ตั้งแต่ ๑๒ ปีเต็ม – ๑๔ ปี	๑๕	๑๕	๓๐
ตั้งแต่ ๑๕ ปีเต็ม – ๑๗ ปี	๑๗	๑๓	๓๐
ตั้งแต่ ๑๘ ปีเต็ม – ๔๗ ปี	๑๒๒	๙๑	๒๑๓
ตั้งแต่ ๕๐ ปีเต็ม – ๖๐ ปีเต็ม	๑๗	๑๒	๒๙
มากกว่า ๖๐ ปีเต็มขึ้นไป	๑๔	๙	๒๓
รวมทั้งหมด	๒๗๒	๒๑๓	๔๘๕

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ ๒๕๕๕

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมู่บ้านเสน่ห์พ่อง มีทรัพยากรธรรมชาติที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรป่าไม้ มีทรัพยากรน้ำ มีทรัพยากรดินที่สมบุรณ์ ที่ทำให้คนในชุมชนได้ใช้ทำกินอยู่อาศัยตลอดมา ซึ่งคนในชุมชนจะยึดถือปฏิบัติตามกันมาว่า เราอยู่กับป่า เรากินกับป่า และเราช่วยรักษาป่า จึงทำให้คน สัตว์ ป่า สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างพึ่งพาซึ่งกันและกันมาโดยตลอด

สภาพสังคม วัฒนธรรมและศาสนา ประชากรเป็นชาวกะเหรี่ยงสัญชาติไทย อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากทางเหนือตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธ ที่ผสมกลมกลืนมากับศาสนาพราหมณ์และความเชื่อพื้นบ้าน มีวิถีชีวิตเรียบง่าย มีความเชื่อโบราณที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีพิธีกรรมทางศาสนาที่ยังยึดถือปฏิบัติ มีสถานที่สำคัญทางศาสนาคือวัด มีวัดเสน่ห์พ่องเป็นศูนย์กลางชุมชน ทำกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีและกิจกรรมทางสังคม ลักษณะวัฒนธรรมได้ผสมผสานกันระหว่างความเชื่อศาสนา ความเชื่อพื้นบ้าน เช่น เชื่อในต้นไม้ ป่าเขา เจ้าป่าเจ้าเขา และผีต่าง ๆ ชุมชนต้องการอนุรักษ์ธรรมชาติให้สมบูรณ์ให้มากที่สุด เพราะป่าก็เหมือนกับบ้าน เป็นที่ทำมาหากินของคนในชุมชน ต้นไม้ทุกต้น สัตว์ป่าทุกชนิด ล้วนแต่มีความสำคัญ คนในชุมชนเชื่อว่า เมื่อทำผิดต่อธรรมชาติ ย่อมมีผลกระทบต่อสังคมและความเป็นอยู่ ดังนั้นจึงต้องปฏิบัติต่อธรรมชาติให้ถูกต้องตามแบบแผนของชุมชน

ครอบครัว ส่วนหนึ่งเป็นครอบครัวเดี่ยว มี พ่อ แม่ ลูก ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย คือ มีพ่อแม่ลูกและปู่ย่าตายาย เมื่อลูกแต่งงานแยกครอบครัวออกไปสร้างเรือนใหม่ คนที่แต่งงานด้วยจะต้องเป็นคนในชุมชนเดียวกัน มีเชื้อสายกะเหรี่ยงเหมือนกัน เคร่งครัดในจารีต“ ผัวเดียวเมียเดียว” ความผิดเรื่องเพศ เช่น การคบชู้ นอกในสามี/ภรรยา เป็นความผิดร้ายแรง ต้องออกจากหมู่บ้านตามกฎวัฒนธรรมชุมชนที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา ในครอบครัว ฝ่ายชายเป็นผู้นำครอบครัวทำไร่ ทำสวนเพาะปลูกตลอดจนอบรมสั่งสอนลูก ฝ่ายหญิงเป็นผู้นำในบ้าน เป็นแม่บ้านเลี้ยงลูกอบรมสั่งสอนลูก เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายต้องไปอยู่กับฝ่ายหญิงระยะหนึ่ง เพื่อช่วยงานให้กับบ้านฝ่ายหญิง

การปกครองหมู่บ้าน ปัจจุบันเป็นไปตามลักษณะการปกครองท้องถิ่น มีผู้นำชุมชน/กลุ่ม/องค์กร/เครือข่ายชุมชน เป็นต้นว่า ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. อาสาพัฒนาชุมชน อสม. ประจำหมู่บ้าน คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน คณะกรรมการกองทุนร่วมตำบลไล่โว่ คณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ของหมู่บ้าน เครือข่ายเพื่อการศึกษาและวัฒนธรรมท้องถิ่น คณะกรรมการกลุ่มฌาปนกิจ ตามการแบ่งส่วนการปกครองทางราชการและองค์การบริหารส่วนตำบลครบทุกองค์กร รวมถึงคณะกรรมเด็ก เยาวชนและสตรี

การศึกษา ประชาชนในหมู่บ้านช่วงอายุ ๖- ๑๕ ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับ ส่วนช่วงอายุ ๑๕ – ๖๐ ปี ส่วนหนึ่งเขียนชื่อตัวเองได้ และอ่านภาษาไทยได้บ้าง มีโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ๑ แห่ง และได้รับอนุญาตให้เปิดโรงเรียนชุมชนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นในปีการศึกษา ๒๕๕๗ เพื่อแก้ปัญหาการเดินทางไปเรียนในตัวอำเภอที่เด็กจะต้องไปค้างแรมในปัจจุบัน

สุขภาพ ประชาชนในหมู่บ้าน โดยทั่วไปอยู่ในภาวะปกติ คือไม่มีเด็กที่มีอายุต่ำกว่า ๑ ปี เสียชีวิต ไม่มีคนตายด้วยโรคระบาด เมื่อชาวบ้านเจ็บป่วยเล็กน้อย คนส่วนมากเริ่มต้นรักษาตามอาการด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านบ้าง ได้รับบริการรักษาจาก อสม.หรือศูนย์สาธารณสุขฐานชุมชนบ้าง ไปรักษาที่โรงพยาบาลในเมืองบ้างแล้วแต่โอกาสและอาการ ไม่มีชาวบ้านที่เจ็บป่วยเนื่องจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชไม่มีผู้ใช้ยาเสพติด มีผู้พิการโดยกำเนิด ๑ คน แต่ช่วยเหลือตนเองได้ ครอบครัวและญาติมิตรดแลผู้สูงอายุอย่างดี

การมีส่วนร่วม หมู่บ้านประชุมประจำทุกวันที่ ๖ ของเดือน โดยผู้นำชุมชนเปิดประชุมหมู่บ้าน ทุกครัวเรือนต้องส่งตัวแทน ๑ คน ร่วมประชุม และถ้าเร่งด่วนต่าง ๆ จะประกาศเสียงตามสายเพื่อแจ้งให้คนทราบ ถ้าเป็นเรื่องเร่งด่วนมักจะใช้สถานที่บ้านกำนันและศาลาวัด โดยทั่วไปได้รับความร่วมมือพอสมควร ชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อฟังผู้นำ เป็นผู้ตามที่ดี

เศรษฐกิจและการพัฒนา ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำการเกษตรแบบยังชีพ คือทำไร่หมุนเวียน ปลูกข้าวไร่ และปลูกพืชผักอื่นๆ ในไร่ด้วย พืชที่ปลูกในไร่ นอกจากข้าว เช่น พริกกะเหรี่ยง อ้อย แตง ฟัก มัน เผือก ถั่ว ฯลฯ โดยรวมแล้วมีพืชผักที่ปลูกในไร่หนึ่งๆ มากกว่า ๑๐ ชนิด ส่วนผลไม้ ส่วนใหญ่จะปลูกใกล้บ้าน เช่น ทุเรียน มะม่วง เงาะ และยังมีพืชเมืองหนาวบางชนิด เช่น ลิ้นจี่ บ๊วย ด้วย จำนวนที่ปลูกจะไม่มากนักเพราะปลูกกินในครอบครัว ส่วนพืชที่ทำรายได้ให้กับครอบครัว คือ พริกกะเหรี่ยง กาแฟ มีพ่อค้ามารับซื้อและนำไปขายเอง

บ้าง สินค้าและผลิตภัณฑ์ที่เป็นสินค้าของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นไปตามฤดูกาล เช่น ไม้กวาด ย่ามทอมือ ผ้าถุงทอมือ โสร่งทอมือ พริกแห้ง พริกสด ยาสูบ หมากสด หมากแห้ง เมล็ดกาแฟ หมาก ข้าวสารซ้อมมือ ยาสูบ งาและแง เป็นต้น ร้านค้าและการค้าขายในชุมชน มีร้านค้าในชุมชนจำนวนทั้งหมด ๙ ร้าน ขายของชำ จำพวกอาหารสำเร็จรูป ก๋วยเตี๋ยว และของใช้ในครัว ส่วนสิ่งของเครื่องใช้อื่นๆ ส่วนใหญ่ซื้อจากตลาดในตัวอำเภอสังขละบุรี ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๑๕ กิโลเมตร อาหารที่ซื้อจากตลาดส่วนใหญ่เป็นจำพากโปรตีน(ส่วนใหญ่) วิตามิน(บางส่วน) ไขมัน แร่ธาตุ เช่น ปลา เนื้อหมู ไก่ ไข่ไก่ เกลือ น้ำปลา น้ำมัน ส่วนจำพวกคาโบไฮเดรท วิตามินส่วนใหญ่ได้จากชุมชน

ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของลูกหลาน ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุในครัวเรือน ซึ่งเป็นผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาการทำมาหากินแก่ลูกหลานในครอบครัว ส่วนที่เป็นผู้ชำนาญการระดับที่เป็นผู้นำชุมชน หรือคนในชุมชนยอมรับในความรู้ความสามารถ มีอยู่หลายท่าน เป็นต้นว่า นายส่วยจีโหม่ง สังขวิมล ทรงภูมิปัญญาด้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน นายวิษณุ สังข์ชลาธารทรงภูมิปัญญาด้านหมอสมุนไพร นายเวียซ่า สังขชลาธาร ทรงภูมิปัญญาด้านพิธีกรรมความเชื่อ นายส่วยโพ่ง สังขสุวรรณ ทรงภูมิปัญญา ด้านการประพันธ์เพลงพื้นบ้าน นายสมภพ สังขชลาธาร ทรงภูมิปัญญาด้านการศึกษาท้องถิ่น นายสะอาด สังขวิมล ทรงภูมิปัญญาด้านดนตรี บุคคลเหล่านี้ถือเป็นปราชญ์ที่ชุมชนยอมรับให้เป็นผู้นำในภูมิปัญญาด้านนั้นๆ เมื่อมีการงานส่วนรวมที่เกี่ยวข้อง คนเหล่านี้จะเป็นผู้นำรับผิดชอบ

การพัฒนาชุมชน ในรอบปี ๒๕๕๒ – ๒๕๕๕ มีกิจกรรมการพัฒนาจากหน่วยงานต่างๆ ลงสู่ชุมชนหลายโครงการ เป็นต้นว่า โครงการปรับปรุงพัฒนาประสิทธิภาพโรงสีชุมชน โครงการส่งเสริมการปลูกกาแฟพื้นที่สูง โครงการส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจพอเพียง โครงการอนุรักษ์พิทักษ์ป่า โครงการจัดทำฝายชะลอน้ำ โครงการบริหารน้ำเพื่อการเกษตร โครงการส่งเสริมการออมทรัพย์ โครงการสัสดีห่วงใยทหารกองเกิน โครงการให้บริการชุมชนห่างไกลรักษาสุขภาพช่องปากฯ โครงการทำแผนชุมชน โครงการอบรมป้องกันไฟป่า รวมงบประมาณในการพัฒนาที่ลงสู่ชุมชนในโครงการต่างๆ เหล่านี้ ในปี ๒๕๕๒ ทั้งสิ้น ๑,๓๒๕,๔๐๐ บาท บางโครงการมีการจ้างงานคนในหมู่บ้าน แต่บางโครงการดำเนินการโดยคนนอก และงบประมาณส่วนใหญ่ต้องใช้จ่ายไปกับการเดินทางและการขนส่งเพราะเส้นทางเข้าออกมีลักษณะยังมีความยากลำบาก

พื้นที่การเกษตร ชาวบ้านแต่ละครอบครัวส่วนใหญ่มีพื้นที่สำหรับทำไร่หมุนเวียนทุกปี มีคำกล่าวอยู่ว่า “อยู่ในชุมชนแห่งนี้ ถ้าขยันจะไม่อดตาย” เพราะพื้นที่ไร่หมุนเวียน ไม่มีการถือกรรมสิทธ์ เมื่อถางปลูกข้าวไร่แล้ว ปีต่อไปจะปล่อยให้ต้นไม้ขึ้น และทิ้งไว้ ๗-๑๐ ปี จะกลายเป็นป่าอีกครั้ง ใครมาขอพื้นที่ต่อเจ้าป่าเจ้าเขาแม่ธรณีได้ก็สามารถถางทำไร่ได้ คนในชุมชนไม่มีสิทธิ์ถือครองเป็นเจ้าของ และไม่มีการปลูกไม้ผลยืนต้นในพื้นที่ไร่หมุนเวียน เพราะถือว่าผิดวัฒนธรรมชุมชน มีพื้นที่ทำนาบ้างรอบหมู่บ้าน แต่ชุมชนไม่นิยมทำนามากนัก กล่าวกันว่าทำนา ทำยาก ทำแล้วได้แต่ข้าวอย่างเดียว พืชผักอื่นๆ ที่จำเป็นต้องใช้ในครัวเรือนไม่ได้ อีกอย่างข้าวนา เมล็ดแข็งกินไม่ดีเท่าข้าวไร่ แต่จะปลูกผักกันบ้างรอบหมู่บ้าน ลักษณะการทำการเกษตรรอบชุมชน

จึงเป็นแบบพอเพียง ใช้ระบบน้ำจากประปาภูเขา ฤดูร้อน ต้นน้ำจะแห้ง ทำให้ไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร และการบริโภคอุปโภค และปัจจุบันมีการนำมันสำปะหรัง มะม่วงหิมพานต์ เข้าไปปลูกในพื้นที่เหล่านี้มากขึ้น

การทำการเกษตร ส่วนใหญ่ยังคงทำไร่หมุนเวียนเป็นหลักและอาศัยพืชผักผักจากไร่หมุนเวียนบริโภคในครัวเรือน คนในชุมชนยังคุ้นเคยกับการเก็บของป่า ไม่นิยมทำการเกษตรรอบบ้านเรือน อย่างไรก็ตาม ในปี ๒๕๕๖-๕๗ โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ส่งเสริมการทำกลูซุ(สวน)ในชุมชน รอบบ้านเรือน โดยได้ทำแปลงตัวอย่างเพื่อการศึกษาเรียนรู้ อาจจะส่งผลต่อการเพิ่มค่านิยมการทำการเกษตรรอบบ้านเรือนได้มากขึ้น นอกจากนี้ เมื่อกล่าวถึงการทำการเกษตร คนส่วนหนึ่งมักคิดถึงการปลูกพืชเพื่อขาย เช่น ยางพารา มะม่วงหิมพานต์ มะม่วง กาแฟ มันสำปะหรัง ซึ่งต้องการพื้นที่ ต้องถางป่า ต้องการถือครองเป็นเจ้าของพื้นที่ ซึ่งเป็นข้อห้ามตามวัฒนธรรมชุมชนและระเบียบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

สถานการณ์ชุมชน

สถานการณ์น้ำ สถานการณ์โดยทั่วไปชุมชนสะเน่พ่อง เริ่มขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ในครัวเรือน สองสามปีที่ผ่านมาระบบประปาภูเขามีน้ำไม่พอใช้ในฤดูแล้ง ขณะเดียวกันยามน้ำหลาก น้ำมาเร็วและท่วมแรงมากขึ้น การแก้ปัญหา โดยการพยายามค้นหาวิธีการเอาน้ำจากห้วยขึ้นมาใช้ เช่น การทำกังหันน้ำภูมิปัญญาท้องถิ่น แต่ยังไม่สำเร็จ ดังนั้นในปี ๒๕๕๗ ผู้ใหญ่บ้านจึงนำพาชาวบ้านปรับเปลี่ยนประปาภูเขา โดยเลื่อนจุดวางท่อต่อน้ำจากห้วยบนภูเขาห่างจากหมู่บ้านให่ไกลออกไป เดินท่อใหม่มาถึงหมู่บ้าน ทำให้ในปีนี้มีน้ำใช้เพียงพอ

สถานการณ์การท่องเที่ยว เนื่องจากสภาพของพื้นที่ที่ค่อนข้างสวยงามและอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ จึงทำให้นักท่องเที่ยวโดยเฉพาะคาราวานรถอ๊อฟโรด ชอบเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว ก่อให้เกิดผลกระทบ คือ ปัญหาขยะ ปัญหาน้ำเป็นขุ่นโคลนที่มาจากการใช้รถของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาครั้งละหลายๆคัน เคยมีนักท่องเที่ยวเข้ามามากถึงจำนวนรถยนต์ ๔๐ คัน ซึ่งสร้างผลกระทบต่อการใช้น้ำดื่ม น้ำใช้ของคนในชุมชน รวมทั้งปัญหาทางกายภาพของหมู่บ้านที่มีพื้นที่ทำกินอย่างจำกัด ปัญหาน้ำในลำห้วยที่มีปริมาณลดลงทุกๆ ปี และปัญหาทางสังคม การเมือง การปกครอง ที่เป็นผลจากการท่องเที่ยวที่เข้ามา

สถานการณ์ค่านิยม สถานการณ์สำคัญคือค่านิยมในการแสดงความคิดเห็น ที่ไม่ค่อยแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม แต่มักจะตั้งวงวิพากษ์วิจารณ์ตามบ้านเรือน ค่านิยมที่กำลังเกิดใหม่ เช่น นิยมใช้จ่ายเงินมากขึ้น นิยมเป็นแรงงานรับจ้างในเมือง นิยมความสะดวกสบาย นิยมใช้รถมอเตอร์ไซด์ นิยมใช้โทรศัพท์มือถือ นิยมซื้อกับข้าวจากร้านค้า นิยมชมชอบในสิ้นค้าฟุ่มเฟือย เป็นต้น

สถานการณ์ข้าว โดยภาพรวมชุมชนผลิตข้าวได้เพียงพอต่อความต้องการบริโภค ครอบครัวที่ได้ข้าวมาก นำข้าวมาตำเป็นข้าวสารขายแก่คนในชุมชนบ้าง นอกชุมชนบ้าง ส่วนครอบครัวที่มีข้าวไม่พอกิน อาจจะเนื่องมาจากไม่ได้ทำไร่หมุนเวียนด้วยเหตุผลต่างๆ เช่น ไม่มีสมาชิกในครัวเรือนที่ทำไร่ได้ หรือมีแต่ลูกหลานเด็กๆ ทำไร่ไม่เป็น แนวทางการแก้ไขโดยการส่งเสริมอาชีพและการทำการเกษตรในพื้นที่ราบ แต่ไม่

เป็นผลสำเร็จ เพราะคนในชุมชนยังขาดความรู้ความเข้าใจและค่านิยมในการทำการเกษตรในลักษณะดังกล่าว ส่วนข้ออ้างเรื่องพื้นที่ทำไร่ ได้มีการแก้ไข โดยโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นร่วมกับมูลนิธิสืบ นาคะเสถียรได้สำรวจแนวเขตการทำไร่และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ตกลงยอมรับแนวเขตดังกล่าวแล้วว่าชุมชนสามารถเข้าไปทำไร่หมุนเวียนในรอบ ๑๐ ปีได้ ได้ทำประกาศของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกออกมาเรียบร้อยแล้ว ส่วนการแก้ปัญหาเหตุการณ์เฉพาะหน้า ชุมชนได้มีการจัดตั้งธนาคารข้าวเพื่อให้ผู้ขาดแคลนมากู้ยืมไปบริโภค เป็นแต่ผลการดำเนินงานของธนาคารยังไม่มีพลังเพียงพอที่จะช่วยเหลือได้ต่อเนื่อง ด้วยเมื่อคนยืมข้าวไปบริโภคแล้วมักจะไม่คืนตามสัญญา

สถานการณ์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เด็กและเยาวชนสนใจในภูมิปัญญาพื้นบ้าน เช่น วิธีคิด จินตนาการ ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม แบบพื้นบ้านน้อยลง ด้วยเหตุที่เด็กและเยาวชนต้องเข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนเป็นเวลานาน ไม่ค่อยได้ติดตามพ่อแม่ไปทำไร่ หรือทำงานในไร่ หรือไปหาของป่า ผู้ใหญ่ไม่มีโอกาสได้ทำให้ดูอยู่ให้เห็น หรือเด็กไม่มีโอกาสได้เห็นหรือได้ทดลองทำ ขณะเดียวกัน เด็กและเยาวชนเมื่อเข้าเรียนในระบบโรงเรียนแล้วต้องเรียนรู้เรื่องราวส่วนใหญ่ที่ไม่เกี่ยวกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน สิ่งที่ตาหูจมูกลิ้นกายใจสัมผัสไม่ได้รับคำอธิบายจากหลักการที่ได้เรียนรู้ในโรงเรียน ขณะที่สิ่งที่เรียนรู้ไม่ได้สัมผัสด้วยตาหูจมูกลิ้นกาย ใช้แต่ใจจินตนาการแล้วเขียนบนกระดาษหรือกระดานอย่างเดียว ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างระหว่างภูมิปัญญาพื้นบ้านกับสิ่งที่เยาวชนได้เรียนรู้ เมื่อเติบโตขึ้น เยาวชนจึงเห็นคุณค่าความสำคัญในภูมิปัญญาพื้นบ้านแบบลางเลือน ไม่ค่อยเข้าใจ ไม่สามารถจำแนกคุณค่าธรรมชาติที่นำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ แนวทางการแก้ไขปรับปรุง โดยการเปิดโอกาสให้ครูภูมิปัญญามาสอนในชั้นเรียน แต่ดูเหมือนได้ผลน้อยมากเพราะภูมิปัญญาเหล่านี้ยังไม่ได้จัดทำเป็นสาระความรู้ที่เหมาะสมในการถ่ายทอดในชั้นเรียน ครูภูมิปัญญาบางคนเอาเด็กไปเรียนในไร่ เรียนรู้จากปฏิบัติการจริง แต่ชั่วโมงการเรียนไม่พอ เพราะเด็กต้องเรียนรู้วิชาการอื่นๆ อีกมาก ที่สุดครูภูมิปัญญาจึงเลิกราไป เด็กและเยาวชนมีท่าทีไม่สนุกกับการเรียนภูมิปัญญาพื้นบ้านของตนเอง ปัจจุบันสิ่งเหล่านี้ยังคงต้องปรับปรุงแก้ไขอยู่

นอกจากนี้ เหตุการณ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมแบบพื้นบ้าน เช่น การทอผ้า การจักสาน การรำตง การเล่านิทาน การเล่นดนตรี ขาดการสนับสนุนทั้งทุนและกระบวนการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่อง ขาดครูสอนทั้งรำตงและดนตรี ขาดเครื่องดนตรีและเนื้อหาศิลปวัฒนธรรมที่จะพัฒนาให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่น ที่สำคัญ คือ ขาดการให้คุณค่าความสำคัญกับสิ่งเหล่านี้ จนกระทั่งทุกวันนี้ ครูภูมิปัญญาด้านนี้กำลังทยอยจากไป คนใหม่ไม่ได้เรียนรู้ สิ่งที่นำมาใช้อยู่ จึงเป็นสิ่งที่มาจากภูมิปัญญาอื่น เช่น ครูสอนให้เด็กรำเซิ้งบ้องไฟ ตามภูมิปัญญาที่ครูมีอยู่ ปัจุบันยังไม่มีแนวทางแน่นอนในการฟื้นฟูสิ่งเหล่านี้ อาจจะด้วยสาเหตุที่ชุมชนมีเรื่องอื่นๆ ที่เร่งด่วนกว่าก็ได้

นอกจากนี้ สถานการณ์ทางการศึกษาที่มีโอกาสที่ไม่เท่าเทียม ทั้งในระดับชั้นประถมศึกษาและชั้นสูงขึ้นไป เด็กบางคนเรียนยังไม่จบประถมศึกษาต้องออกจากโรงเรียนไปช่วยงานครอบครัว ด้วย

ครอบครัวยากจน เด็กจำนวนหนึ่งเรียนจบชั้นประถมศึกษาแล้ว ประสงค์จะศึกษาต่อแต่พ่อแม่ไม่มีเงินส่งให้เรียน แม้จะมีกองทุนสสนับสนุนบ้าง แต่ไม่ได้ทั้งหมด ส่วนที่ได้ไปเรียนต่อในระดับสูง กว่าจะจบก็ลำบาก เพราะต้องเสียค่าใช้จ่ายและต้องออกไปพักอยู่นอกหมู่บ้าน บางคนเรียนยังไม่ทันจบ ต้องลาออก ด้วยครอบครัวไม่มีคนช่วยงาน หรือไม่มีเงินส่งต่อ หรือเหตุผลอื่นๆ แนวทางแก้ไข องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ พยายามสนับสนุนทุน และรับเด็กให้ไปพักที่สำนักงาน อบต. รวมทั้งส่งเสียให้ศึกษาต่อในสายที่ชุมชนต้องการ เช่น พยาบาล โดยมีเงื่อนไขว่าเมื่อเรียนจบแล้วจะต้องกลับมาทำงานใช้ทุนในตำบล แต่แม้กระนั่นก็ตาม การดำเนินเป็นไปอย่างจำกัด เพราะจำนวนเงินทุนมีน้อย และมีปัญหาด้านอื่นๆ ที่เข้ามาแทรก ทำให้โครงการยุติลงในปี ๒๕๕๗ ส่วนศูนย์เรียรู้ชุมชนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นได้รับอนุญาตให้เปิดเรียนในหมู่บ้านแล้วในปี ๒๕๕๗

สถานการณ์รายได้รายจ่าย เป็นอีกสถานการณ์หนึ่งที่กำลังเติบโตขึ้นพร้อมๆ กับความต้องการใช้เงินทองในการดำรงชีพ อันเนื่องมาจากความจำเป็นที่เกิดขึ้นตามพัฒนาการของชุมชนที่มีความเกี่ยวพันกับชุมชนเมืองมากขึ้น เช่น เด็กๆ ในครอบครัวต้องไปโรงเรียน พ่อแม่ต้องอยู่กับบ้านมากขึ้น เสื้อผ้าเครื่องใช้ในครัวเรือนต้องใช้เงินซื้อหามาใช้ การเดินทางต้องมีค่าใช้จ่ายมากขึ้น อาหารการกินที่ต้องซื้อหา ขณะที่รายได้ที่เป็นเงินทองไม่ค่อยมี แนวทางการแก้ปัญหา บางครอบครัวให้ลูกคนโตไปรับจ้างทำงานในเมือง เพื่อหาเงินมาให้ครอบครัวส่งน้องไปเรียน บางครอบครัวพ่อแม่ต้องไปรับจ้างทำงานในเมืองด้วยตนเอง ซึ่งใครก็ตามที่ไปทำงานรับจ้างในเมือง ย่อมไม่มีโอกาสทำไร่ ปลูกข้าว จึงต้องซื้อข้าวกิน ยามเจ็บไข้ได้ป่วยเมื่อไปหาหมอ แม้ค่าใช้จ่ายในการรักษาพยาบาลจะไม่มาก แต่ค่าเดินทาง ค่ากินอยู่คนเฝ้าไข้ ต้องใช้จ่ายมาก บางครั้งจึงทำให้เกิดหนี้สินขึ้นในครอบครัว ปัจจุบันสถานการณ์นี้ ยังคงทวีความเข้มข้นขึ้น ยังไม่มีแนวทางว่าจะคลี่คลายลงได้

สถานการณ์การพัฒนาชุมชน หน่วยงานภาครัฐ(ส่วนงานต่างๆ ในอำเภอ) และภาคท้องถิ่น (อบต.) ตระหนักดีว่า ชุมชนสะเน่พ่อง ตกอยู่ในสถานการณ์ต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นจึงได้พยายามจัดโครงการและหรือกิจกรรมต่างๆ ลงสู่ชุมชน บนฐานการพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสร้างอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ในอนาคต และยกระดับคุณภาพชีวิตและดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน โดยจัดโครงการต่างๆ เพื่อการพัฒนา ซึ่งมีทั้งโครงการที่ส่งเสริมชุมชนให้ทำเอง โครงการที่ชุมชนทำร่วมกันกับหน่วยงาน และโครงการที่หน่วยงานราชการทำให้ชุมชน ดังนี้

๑) โครงการที่ชุมชนทำเอง เช่น โครงการส่งเสริมการเกษตรผสมผสาน มีผักกินอย่างพอเพียง ลดรายจ่าย-เพิ่มรายได้ โครงการผลิตสื่อเพื่อการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อเป็นการเอาความรู้จากชุมชนเป็นสื่อในการเรียนการสอนในโรงเรียนและสำหรับเผยแพร่ในชุมชน โครงการการศึกษาท้องถิ่นภาคฤดูร้อน เป็นการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เด็กๆ ได้เรียนรู้ในภาษาเขียนของตนเอง โครงการอบรมความรู้คู่คุณธรรมเพื่อให้เด็กๆได้มีความรู้คู่กับการมีคุณธรรม และพัฒนาศักยภาพของเด็กๆในการเป็นกำลังสำคัญของชุมชนโครงการค่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อให้เด็กๆ ได้เรียนรู้การใช้ชีวิตร่วมกัน การสร้างจิตสำนึกด้านการ

อนุรักษ์และเกิดกลุ่มคนทำงานด้านการอนุรักษ์ โครงการส่งเสริมการทอผ้าพื้นเมือง เพื่อเป็นการอนุรักษ์การทอผ้าและเป็นอาชีพเสริมทำให้เกิดรายได้ โครงการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้มีการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและมีการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่อง โครงการจัดหาเครื่องดนตรีพื้นบ้าน เพื่อให้กลุ่มดนตรีมีเครื่องดนตรีพร้อมในการสอนโครงการอนุรักษ์การละเล่นพื้นบ้าน และเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมด้านดนตรีพื้นบ้านเอาไว้

๒) โครงการที่ชุมชนทำร่วมกันกับหน่วยงาน เป็นต้นว่า โครงการพัฒนาศักยภาพผู้บริหารกองทุน ดำเนินการโดยพัฒนาชุมชน โครงการส่งเสริมการตลาดรองรับสินค้าชุมชน ดำเนินการโดย อบต. ไล่โว่ โครงการฝึกอบรม อสม.เกี่ยวกับความรู้โรคต่าง ๆ เช่นโรคมาลาเรีย ไข้เลือดออก โรคท้องร่วง ดำเนินการโดยสาธารณสุขอำเภอ และอบต.ไล่โว่ โครงการอบรมเกี่ยวกับการปฐมพยาบาลเบื้องต้น ดำเนินการโดยสาธารณสุขอำเภอ และ อบต.ไล่โว่ โครงการอบรมพัฒนาศักยภาพการทำงานของ อสม.ดำเนินการโดยอบต.ไล่โว่

๓) โครงการที่หน่วยงานราชการทำให้ชุมชน เป็นต้นว่า โครงการส่งเสริมการเกษตรผสมผสานเพื่อส่งเสริมอาชีพในชุมชนคนในชุมชนมีผักกินอย่างพอเพียง เพิ่มรายได้ – ลดรายจ่ายในครอบครัว ให้คนในชุมชนได้มีอาหารกินอย่างพอเพียงโดยไม่ต้องหาซื้อ และยังเป็นการเพิ่มรายได้อีกด้วย ทำให้มีผักกิน มีรายได้เสริม เป็นตัวอย่างที่ดีให้กับชุมชน รับผิดชอบโดยกลุ่มแม่บ้าน โครงการผลิตสื่อเพื่อการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อเป็นสื่อการเรียนการสอนในโรงเรียนและสามารถเผยแพร่ได้ในชุมชน เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและผลิตเป็นสื่อการเรียนการสอนที่เกิดประโยชน์กับโรงเรียนและเกิดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน สร้างสำนึกที่ดี ความภาคภูมิใจในตนเอง รับผิดชอบโดยเครือข่ายการศึกษาวัฒนธรรม โครงการการศึกษาท้องถิ่นภาคฤดูร้อน เป็นการฟื้นฟูภาษาท้องถิ่น ให้เด็กๆได้เรียนรู้ภาษาเขียนของตนเอง และสามารถบรรจุเป็นหลักสูตรท้องถิ่นได้ และเพื่อฟื้นฟูภาษาท้องถิ่น ดำเนินการโดยเครือข่ายการศึกษาวัฒนธรรม โครงการอบรมความรู้คู่คุณธรรม อบรมเด็กๆให้ได้มีความรู้กับมีคุณธรรม เพื่อเด็กๆ ได้มีความรู้กับมีคุณธรรม แล้วนำไปพัฒนาชุมชนของตนเองได้อย่างมีศักยภาพ ดำเนินการโดยพระสงฆ์ร่วมกับเครือข่ายการศึกษาวัฒนธรรม โครงการค่ายอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างจิตสำนึกด้านการอนุรักษ์ และเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดกลุ่มทำงานด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและสร้างความรับผิดชอบสร้างจิตสำนึก ร่วมกันด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และเกิดกลุ่มคนทำงานด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดำเนินการโดยเครือข่ายการศึกษาวัฒนธรรมร่วมกับศูนย์บริการศึกษานอกโรงเรียนสังขละบุรี นอกจากนี้ ยังมีโครงการอื่นๆ อีกหลายโครงการ ที่หน่วยงานราชการและหน่วยท้องถิ่น รวมทั้งเครือข่ายการศึกษาวัฒนธรรมได้ร่วมกันวางแผนไว้

ทิศทางการพัฒนาหมู่บ้าน ชุมชนบ้านเสน่ห์พ่องเป็นชุมชนที่พยายามใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเข้าถึงคุณค่าตามความจำเป็นและความต้องการบนรากฐานทรัพยากรธรรมชาติตามความเชื่อในภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ว่า“คนอยู่ได้ป่าอยู่ได้” สืบเนื่องมาแต่โบราณ คนในชุมชนยังมีความผูกพันและเคารพต่อธรรมชาติ ไม่ล่วงละเมิดศักดิ์และสิทธิ์ของธรรมชาติ ไม่ว่าจะในที่ลับหรือที่แจ้ง เช่น เมื่อจะถางไร่ต้องมีพิธีบอกกล่าวขอใช้พื้นที่ต่อแม่พระแม่ธรณี เจ้าป่าเจ้าเขา เมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลทำไร่ต้องทำพิธีแสดงความกตัญญูต่อเทพ

ผู้ดูแลต้นข้าว มีการกราบไหว้บูชาแผ่นดินแม่พระแม่ธรณี แม่โพสพและเจ้าป่าเจ้าเขาอย่างเคร่งครัด การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นไปอย่างรู้บุญคุณ กินอยู่อย่างประหยัดพอเพียง ยึดมั่นในประเพณีวัฒนธรรมอันดีงาม มีน้ำใจ แบ่งปัน สำนึกในหน้าที่ที่มีต่อป่าดังคำกล่าวที่ว่า“เราอยู่กับป่า เรากินกับป่า และเราต้องช่วยดูแลรักษาป่า”

ชุมชนตระหนักดีว่า ความเข้มแข็งของชุมชนต้องมาจากคนในชุมชนกันเองต้องมีความรักความสามัคคี และมีความร่วมมือกำหนดเส้นทางการพัฒนาชุมชนจากความต้องการของคนในชุมชน การสร้างความเข้มแข็งของคนในชุมชน คือการสร้างจิตสำนึกในชุมชน ให้ชุมชนตระหนักและภูมิใจในประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของตนเอง ชุมชนจึงจะเกิดพลังในการอยู่ร่วมกันและต่อสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์ที่พยายามครอบงำอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ทิศทางการพัฒนา จึงต้องเน้นการสร้างสำนึกของคนในชุมชนบนฐานของวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาของตนเองเป็นรากฐาน จากนั้นจึงสามารถเลือกรับสิ่งดีงามจากสังคมภายนอกได้อย่างสร้างสรรค์ โดยมีภูมิปัญญาในวัฒนธรรมของชุมชนเป็นเครื่องกลั่นกรอง เพื่อให้สิ่งที่เข้ามาเสริมสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าบนฐานความดีงามของชุมชน ชุมชนจึงจะอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข และพร้อมปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอกได้อย่างมีพลัง

๖) บ้านกองม่องทะ

ประวัติหมู่บ้าน บ้านกองม่องทะ หมู่ที่ ๒ ตำบลไล่โว่ ตั้งอยู่ในที่ราบระหว่างหุบเขา มีแม่น้ำรันตีไหลผ่าน พื้นที่หมู่บ้านยาวไปตามลำน้ำทั้งสองฝั่ง บ้านเรือนตั้งอยู่เป็นหย่อมๆ ต่อเนื่องกัน มีไม้ผล เช่น หมาก มะพร้าว ทุเรียน มังคุด เงาะ กล้วย ลางสาด ลองกอง ขนุน เป็นไม้ผลที่ปลูกกระจายรายล้อมบ้านเรือน ส่วนรอบนอกเป็นพื้นที่ที่คนนอกหมู่บ้านมาซื้อแล้วปลูกยางพาราบ้าง สวนส้มบ้าง สวนเงาะและทุเรียนบ้าง ขนาดพื้นที่ของหมู่บ้านอยู่ในความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ มีพื้นที่ทั้งหมด ๑,๐๗๗,๘๔๗ ไร่ พื้นที่อยู่อาศัยและทำการเกษตร จำนวน ๑๓,๐๐๐ ไร่ พื้นที่สาธารณะไม่กำหนดแน่นอน พื้นที่ป่าไม้ ๑,๐๖๔,๘๔๗ ไร่

อาณาเขตของหมู่บ้าน ทิศเหนือติดต่อกับบ้านเกาะสะเดิ่งในเขตทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ทิศตะวันออกติดต่อกับผืนป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ทิศใต้ติดต่อกับตำบลปรังเผล หมู่ที่ ๔ ทิศตะวันตกติดต่อกับทางหลวงสังขละบุรี – กาญจนบุรี(สาย๓๒๓) เส้นทางเข้าหมู่บ้านแยกจากถนนทางหลวงสาย ๓๒๓ ตรงหลักกิโลเมตรที่ ๑๔ จากสังขละบุรีระยะทางเข้าหมู่บ้านกองม่องทะประมาณ ๙ กิโลเมตร ต้นทางเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก กลางทางและปลายทางเป็นทางลูกรังดินผสมหินก้อนใหญ่ตลอดสาย

ลักษณะหมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านชาวไทยกะเหรี่ยง มีประชากรประมาณ ๖๕๐ คน มีผู้พลัดถิ่น (บัตรสี) ประมาณ ๕๐๐ คน จำนวนครัวเรือน ๑๔๐ ครัวเรือน จำนวนหลังคาเรือน ๑๗๐ หลังคาเรือน มีโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตการศึกษา ๓ จำนวน ๑ แห่ง เปิดสอนตั้งแต่อนุบาล ๑ – มัธยมศึกษาปีที่ ๓ มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๑ แห่ง ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนแม่ฟ้าหลวง ๑ แห่ง สถานีอนามัย ๑ แห่ง วัด ๑ แห่ง สำนักสงฆ์ ๒ แห่ง ศูนย์วัฒนธรรม ๑ แห่ง เป็นหมู่บ้านที่อยู่อาศัยต่อเนื่องมามากกว่า ๑๐๐ ปี

ข้อมูลประชากรหมู่บ้าน

จำนวนประชากร หญิง ชาย แยกตามอายุ (วัยแรงงาน วัยการศึกษา วัยเด็ก วัยชรา)

ช่วงอายุประชากร	จำนวนเพศชาย(คน)	จำนวนเพศหญิง(คน)	จำนวนรวม(คน)
น้อยกว่า ๑ ปีเต็ม	๓	๔	๗
ตั้งแต่ ๑ ปีเต็ม - ๒ ปี	๑๐	๗	๑๗
ตั้งแต่ ๓ ปีเต็ม - ๕ ปี	๒๓	๑๙	๔๒
ตั้งแต่ ๖ ปีเต็ม - ๑๑ ปี	๕๔	๔๒	๙๖
ตั้งแต่ ๑๒ ปีเต็ม – ๑๔ ปี	๒๒	๑๙	๔๑
ตั้งแต่ ๑๕ ปีเต็ม – ๑๗ ปี	๒๗	๑๐	๓๗
ตั้งแต่ ๑๘ ปีเต็ม – ๔๗ ปี	๙๘	๙๐	๑๘๘
ตั้งแต่ ๕๐ ปีเต็ม – ๖๐ ปีเต็ม	๑๘	๑๔	๓๒
มากกว่า ๖๐ ปีเต็มขึ้นไป	๑๓	๑๘	๓๑
รวมทั้งหมด	๒๖๘	๒๒๓	๔๙๑

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ ๒๕๕๕

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ผลการสำรวจข้อมูล กชช.๒ค. ปี ๒๕๕๐ หมู่บ้านมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปลูกพืชผักทุกชนิด มีน้ำที่สะอาดใช้ในการอุปโภคบริโภคได้และเหมาะสำหรับการเลี้ยงปลา หรือเพาะพันธุ์ปลา มีปลาในธรรมชาติหลายชนิดในแม่น้ำ แหล่งน้ำกินน้ำใช้ส่วนใหญ่มาจากประปาภูเขา ต่อมาจากห้วยบนเขาห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๒ กิโลเมตร นอกจากนี้ในหมู่บ้านยังมีบ่อน้ำตื้นของครอบครัวประมาณ ๑๐ บ่อ ส่วนน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกอาศัยน้ำฝนตามฤดูกาล ซึ่งคุณภาพแหล่งน้ำผิวดินเหมาะแก่การเพาะปลูก และใช้บริโภคอุปโภค ครัวเรือนมีน้ำสะอาดดื่ม บริโภคและใช้ในครัวเรือนเพียงพอตลอดปี ส่วนน้ำเพื่อการเกษตร เว้นแต่หน้าแล้งน้ำไม่เพียงพอ

ลักษณะภูมิศาสตร์ พื้นที่โดยรอบหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นภูเขา สูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ย ๘๐๐ – ๑,๒๐๐ เมตร มีสภาพอากาศและฤดูกาลเช่นเดียวกับจังหวัดในภาคกลางทั่วไป คือ ๓ ฤดู ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ ถึงปลายเดือนพฤษภาคม ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึงปลายเดือนตุลาคม ฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงปลายเดือนมกราคาม สภาพทางกายภาพของหมู่บ้านเมื่อระดับน้ำในแม่น้ำลดลงทำให้ริมตลิ่งที่ถูกกัดเซาะพังลง แม่น้ำจึงกว้างใหญ่และตื้นเขินในบางแห่ง ส่วนป่ารอบหมู่บ้านเริ่มมีการบุกรุกแผ้วถางปลูกยางพาราและพืชสวนอื่นๆ มากขึ้น

ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมความเป็นอยู่ วิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนเป็นไปอย่างเรียบง่าย บนรากฐานวัฒนธรรม ศาสนา ความเชื่อจากบรรพบุรุษ ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ

ผสมผสานกับความเชื่อพื้นบ้าน มีประเพณี พิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อที่เป็นไปตามจังหวะเวลาแต่ละเดือน เช่น พิธีกินข้าวใหม่ พิธีขอที่ถางไร่ พิธีรับขวัญแม่โพสพ พิธีฟาดข้าว งานบวช งานแต่งงาน แห่เทียนเข้าพรรษา ลอยกระทง สงกรานต์ เป็นต้น โดยชาวบ้านยังคงเคร่งครัดยึดมั่นและเข้าร่วมพิธีต่าง ๆ ตามประเพณี

การปกครองและการพัฒนาหมู่บ้าน ได้แบ่งส่วนตำแหน่งต่างๆ ออกตามระเบียบการปกครองหมู่บ้านและการปกครองท้องถิ่น มีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. อาสาพัฒนาชุมชน (อช.) และอสม. ประจำหมู่บ้าน คณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้าน (กพสม.) คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน คณะกรรมการ กองทุนโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน(กข.คจ.)คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต และคณะกรรมการหมู่บ้าน

คณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ของหมู่บ้าน มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบร่วมกัน ตามภารกิจต่างๆ โดยแบ่งออกเป็นด้านต่างๆ ได้แก่ ฝ่ายพัฒนา มีหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพของชาวบ้านและพัฒนาหมู่บ้านด้านต่าง ๆ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของหมู่บ้าน ฝ่ายป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดหน่วยกำลังคุ้มครองและรักษาความสงบเรียบร้อยในหมู่บ้าน รวมทั้งจัดกำลังป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ฝ่ายปกครอง มีหน้าที่เกี่ยวกับบำบัดทุกข์ บำรุงสุขของชาวบ้าน และดูแลกิจกรรมในหมู่บ้าน ให้เป็นไปตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ส่งเสริมให้ราษฎรมีความสนใจในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ฝ่ายสาธารณะ มีหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาพยาบาล การอนามัย การวางแผนครอบครัวและการสุขาภิบาล รักษาบ้านเรือน หมู่บ้านให้สะอาดสวยงาม ราษฎรมีความสุขสมบูรณ์ปราศจากโรคภัย ไข้เจ็บ ฝ่ายศึกษาและวัฒนธรรม มีหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษา การลูกเสือ และเยาวชน ตลอดจนกิจกรรมทางศาสนาวัฒนธรรม การกีฬาและการพักผ่อนหย่อนใจ ฝ่ายคลัง มีหน้าที่เกี่ยวกับการเงินของหมู่บ้าน ฝ่ายสวัสดิการและสังคม มีหน้าที่เกี่ยวกับสวัสดิ์การ คือ ให้ความช่วยเหลือสงเคราะห์ราษฎรผู้ยากไร้ที่ไม่สามารถช่วยตนเองได้ตามความจำเป็น ช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่าง ๆ เช่น อัคคีภัย วาตภัย อุทกภัย ฝ่ายเยาวชน มีหน้าที่เกี่ยวกับงานพัฒนาศักยภาพของเยาวชนด้านการดำรงชีวิตในสังคมและด้านการประพฤติตนให้อยู่ในกรอบของจริยธรรม โดยยึดถือคนรุ่นเก่าเป็นแบบอย่าง ฝ่ายกิจการสตรี มีหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริมให้สตรีมีบทบาทในการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาหมู่บ้าน ฝ่ายการศึกษา มีหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริมให้สตรีมีบทบาทในการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาหมู่บ้าน ฝ่ายส่งเสริมอาชีพ มีหน้าที่เกี่ยวกับส่งเสริมอาชีพในด้านต่าง ๆ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า กลไกต่างๆ เหล่านี้ จัดขึ้นเป็นไปตามระเบียบการปกครองหมู่บ้านของทางราชการและของ อบต. เป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ไม่ได้เกิดจากความต้องการในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของคนในชุมชนโดยตรง ทำให้ผลการปฏิบัติงานในหน้าที่จึงเป็นไปเพื่อสนองตอบต่อความต้องการของราชการมากกว่าความต้องการของชาวบ้าน

สถานการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรม โดยทั่วไปมีลักษณะคล้ายเคียงกับที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านสะเน่พ่อง คือ คนรุ่นใหม่ไม่ใส่ใจในวัฒนธรรมของชุมชน มีค่านิยมสมัยใหม่ที่เป็นไปตามสังคมเมือง เด็กและ

เยาวชนด้อยโอกาสทางการศึกษา แม้จะมีโรงเรียนขยายโอกาสในหมู่บ้าน แต่ผลที่เกิดขึ้นคือ เยาวชนไม่สามารถไปศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นได้ ด้วยไม่มีค่าใช้จ่ายในการเดินทาง การขาดแรงงานในครัวเรือน ทำให้เยาวชนส่วนใหญ่ต้องไปทำงานบริการในห้างร้านต่างๆ ในเมือง เป็นต้น สถานการณ์การลักขโมย เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่เพิ่มมากขึ้นในปัจจุบัน เชื่อมโยงกับการที่คนในชุมชนชอบดื่มสุราและเล่ยการพนันเกิดขึ้น นอกจากนี้ สถานการณ์การหย่าร้าง ครอบครัวแตกแยกเริ่มมีมากขึ้น ซึ่งอาจจะเกิดจากภาวะกดดันทางเศรษฐกิจสังคมที่มีความเข้มข้นขึ้น อีกด้านหนึ่งมีผู้อพยพพลัดถิ่นเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้นด้วย ส่วนหนึ่งเป็นญาติและผู้ที่มากับญาติ เข้ามาอาศัยอยู่กินในครอบครัว

สถานการณ์ด้านการศึกษา เด็กและเยาวชนอายุ ๖- ๑๕ ปี ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาภาคจบชั้นประถมศึกษา ส่วนคนอายุ ๑๕ – ๖๐ ปี ส่วนหนึ่งเขียนชื่อตัวเองได้ และอ่านภาษาไทยได้บ้าง ส่วนหนึ่งอ่านเขียนภาษาไทยไม่ได้ แต่อ่านเขียนภาษากะเหรี่ยงได้ ด้านสุขภาพในหมู่บ้านไม่มีเด็กที่มีอายุต่ำกว่า ๑ ปีเสียชีวิต ไม่มีคนตายด้วยโรคระบาด เมื่อชาวบ้านเจ็บป่วย มีสถานีอนามัยอยู่ในหมู่บ้าน และถ้าอาการเล็กน้อยหรือเจ็บไข้ได้ป่วยทั่วไป ยังคงมีการรักษาตามอาการด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านอยู่บ้าง และพบว่าชาวบ้านเริ่มพูดถึงการเจ็บป่วยเนื่องจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชบ้างแล้ว

นอกจากนี้ สถานการณ์ยาเสพติดกล่าวกันว่าไม่มีผู้ใช้ยาเสพติด แต่คนในชุมชนห่วงกังวลและเฝ้าระวัง ไม่ไว้วางใจนัก ส่วนผู้ด้อยโอกาสทางสังคมเป็นผู้สูงอายุ ๓๐ คน ผู้พิการ ๙ คนได้รับการดูแลเอาใจใส่จากครอบครัวและลูกหลาน คนในชุมชนยังคงเคารพและให้ความสำคัญในผู้สูงอายุ วันพระวันศีล ลูกหลานจะพามาส่งให้จำศีลที่วัด ส่งข้าวส่งอาหาร และตามมาดูแล เมื่อถึงตอนเย็นสวดมนต์เสร็จแล้วจึงมารับกลับ

สถานการณ์ด้านภูมิปัญญาพื้นบ้าน แม้ชุมชนยังมีปราชญ์ชาวบ้าน ผู้เชี่ยวชาญการอาชีพในชุมชนและแหล่งเรียนรู้ชุมชนหลายด้าน แต่สถานการณ์ของสิ่งเหล่านี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับบ้านสะเน่พ่อง กล่าวคือ คนปัจจุบัน ผู้ใหญ่ เด็กและเยาวชนไม่ค่อยเห็นคุณค่าความสำคัญมากนัก ภูมิปัญญาพื้นบ้านส่วนใหญ่อยู่กับผู้สูงอายุ และไม่ค่อยมีโอกาสได้ใช้งานบ่อย รวมทั้งไม่ค่อยมีผู้สนใจเรียนรู้ ทำให้บรรยากาศของภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีสภาพไม่แตกต่างจากหมู่บ้านสเน่พ่อง

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันบ้านกองม่องทะยังคงมีผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ หลายด้าน เช่น **ด้านการจักสาน** มีนายกิตติศักดิ์ ธาราวนารักษ์ นายโท่ลา ไทรสังขชวาลลิน นายประเสริฐ ช่วยบำรุงวงศ์ นายประดิษฐ์ ช่วยบำรุงวงศ์ ด้านสมุนไพร มีนายย่อง ช่วยบำรุงวงศ์ นางโพ่ มือหนี่ พนาอุดม **ด้านภาษากะเหรี่ยง** มีนายอภิชาติ เสตะพันธ์ นายณรงค์ เพลินไพรเย็น นายกิตติศักดิ์ ธาราวนารักษ์ นายส่วยละเหย่ง ไทรสังขทัศนีย์ **ด้านการทอผ้า มี**นางเปี้ยยิง ไทรสังขชวาลิน นางสาวอังคณา ไทรสังขชวาลิน นางโพ่มื้อหนี่ พนาอุดม นางวิไล พนาวรารักษ์ **ด้านรำตง มี**นางเรณู ยื่นเครือ นางศิริพร สุขเจริญประเสริฐ นางมะโซหน่าย เกียรติก้องกุล นางมะเหน่งโซ ช่วยบำรุงวงศ์ **ด้านดนตรีพื้นเมือง มี**นายอภิชาติ เสตะพันธ์ นายคองเจอ นายเซ่อทู **ด้านช่างไม้ มี**นายอนุชา ไทรสังขชวาลิน **ด้านการบีบนวด มี**นางนองโพ่เค่ **ด้านอาชีพ มี**นายอภิชาติ เสตะพันธ์

จ.ส.อ.บุญโกย ยื่นเครือ นายอำพล พลีเพื่อชาติ นายธงชัย สุขเจริญประเสริฐ นายณรงค์ เพลินไพรเย็น นายวีรวัฒน์ รัตนโนดม เป็นต้น

ผู้ทรงภูมิปัญญาดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ ไม่มีผู้สืบสานหรือเรียนรู้ใหม่ ทำให้บรรยากาศการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาในหมู่บ้าน ไม่เป็นที่แพร่หลาย แม้คนในชุมชนยังคงใช้อยู่ แต่ส่วนทำใช้ในครัวเรือน ไม่ได้ผลิตออกมาจำหน่ายสร้างรายได้เป็นเงินทองแต่อย่างใด

ลักษณะทางเศรษฐกิจ โดยภาพรวมลักษณะทางเศรษฐกิจชุมชนยังคงเป็นแบบยังชีพ หรือแบบพอเพียง ผลผลิตใดที่เหลือบริโภคในครัวเรือนจึงนำมาขายบ้าง ผลผลิตสำคัญมาจากการทำการเกษตร เช่น พริกกะเหรี่ยง ข้าวไร่ หน่อไม้ดอง ผลไม้ ตามฤดูกาล หมาก เงาะ ทุเรียน ส้มโอ ลิ้นจี่ ลูกเนียง มะม่วงหิมพานต์ ลองกอง กล้วย สับปะรด และมีเครื่องจักสานบ้าง ส่วนยางพาราและพืชสวน เช่น เงาะ ทุเรียน ส่วนใหญ่เป็นของนายทุนนอกหมู่บ้าน

รายการใช้จ่ายในครัวเรือน ส่วนใหญ่ใช้จ่ายในหมวดต่างๆ เป็นต้นว่า.....

รายจ่ายที่เป็นต้นทุนเพื่อการผลิต เช่น ค่าพันธุ์พืช ค่าพันธุ์สัตว์ ค่าวัตถุดิบการผลิต ค่าเดินทาง ค่าน้ำมันรถ ค่าอุปกรณ์การผลิต ค่าเครื่องมือการเกษตร ค่าจ้างแรงงาน ค่ายาฆ่าแมลง ค่าปุ๋ยหมัก ค่าปุ๋ยเคมี ค่าน้ำมันรถไถ ส่วนนี้เริ่มเพิ่มขึ้นชัดเจน

รายจ่ายในครัวเรือน เช่น ผัก ผลไม้ ข้าวสาร เนื้อสัตว์ อาหารทะเล ขนม ไข่ /หอม/กระเทียม น้ำมันพืช น้ำตาลทราย น้ำปลา/เกลือ มาม่า/อื่น ๆ ผงชูรส อาหารกระป๋อง น้ำดื่ม เสื้อผ้า ค่าเทอม อุปกรณ์การเรียน ค่าเรียนพิเศษ กฐิน/ผ้าป่า งานบวช/งานแต่ง/งานขึ้นบ้านใหม่/งานศพ บริจาค เครื่องบำรุงกำลัง น้ำอัดลม เหล้า/เบียร์ ดูหนังฟังเพลง บุหรี่ เสี่ยงโชค การพนัน เครื่องปรุง กาแฟ/โอวัลติน นมผง/นมสด ยาแก้ปวด ยาแก้ไข้เด็ก สบู่/ครีมอาบน้ำ แชมพู/ครีมนวดผม ผงซักฟอก น้ำยาล้างจาน น้ำยาปรับผ้านุ่ม แปรงสีฟัน ผ้าอนามัย กระดาษชำระ เครื่องสำอาง ค่าโทรศัพท์มือถือ ของใช้ในครัวเรือน เป็นต้น โดยรวมค่าใช้จ่ายทุกหมวดของชุมชนมากกว่า ๑๐ ล้านบาทต่อปี รายการที่ใช้จ่ายมากที่สุดได้แก่ ในหมวดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

ส่วนรายรับ ได้จากภาคเกษตร การแปรรูปอาหาร ค้าขาย รับจ้าง บริการ ลูกส่งมาให้และอื่นๆ เช่น เงินเดือน ค่าตอบแทน ชุมชนมีรายรับส่วนใหญ่ได้จากการเกษตร มากกว่า ๑ ล้านบาทต่อปี นอกจากนี้ชุมชน ยังมีหนี้สินกองทุนหมู่บ้าน ๕๐๐,๐๐๐ บาท หนี้สินกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ๒๕,๐๐๐ บาท โครงการ กข.กจ ๒๐๐,๐๐๐ บาท ทั้งนี้ไม่ได้ประมาณการหนี้สินของครัวเรือน ซึ่งกล่าวกันว่า ครัวเรือนส่วนใหญ่มีหนี้สินด้วย ส่วนเงินออมกลุ่มสัจจะกองทุนหมู่บ้าน ๕๐,๐๐๐ บาท กลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อการผลิต ๑๐,๐๐๐ บาท โดยกลุ่มได้ดำเนินงานตามระเบียบอยู่ในหมู่บ้าน แต่สอบถามได้ความว่า เงินเหล่านี้ขาดสภาพคล่อง คือปล่อยกู้แล้วไม่มีกำลังส่งคืน ทำให้เงินหยุดหมุนเวียน และเป็นปัญหาในการทวงคืน

ความพยายามปรับปรุงพัฒนาด้านเศรษฐกิจของชุมชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานพัฒนาชุมชน ร่วมกับหน่วยงานอื่น ได้พยายามดำเนินการต่อเนื่องมาทุกปี เช่น ใน

รอบปี ๒๕๕๓ มีโครงการ ส่งเสริมการเลี้ยงปลาในบ่อดิน จัดตั้งโรงสีข้าวชุมชน ส่งเสริมการปลูกพืชแบบเศรษฐกิจพอเพียง จัดยุ้งฉางกองทุนข้าวเปลือก ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ส่งเสริมการเลี้ยงหมูหลุม ตั้งศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง อนุรักษ์พิทักษ์ป่า ใช้งบประมาณอยู่ดีมีสุข ๖๓๐,๐๐๐ บาท แต่ได้ผลไม่เป็นที่พอใจนักโครงการที่จัดลงไปขาดความต่อเนื่องและความยั่งยืน

โดยสรุปสถานการณ์ทางเศรษฐกิจ ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน ที่คนส่วนใหญ่ทำไร่หมุนเวียน ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาใดๆ ได้ ส่วนพื้นที่ทำกินในชุมชน กำลังถูกพลังการพัฒนาจากนายทุนมาครอบงำ ยึดครองกรรมสิทธิ์ทางการเกษตรในพื้นที่โดยรอบชุมชน เนื่องจากชาวบ้านขาดเงินทุนในการทำการเกษตรเพื่อการค้า และขาดทักษะการทำการค้าขาย หรือการต่อรองทางเศรษฐกิจ

สถานการณ์ชุมชน

ด้านความยากจน หน่วยงานภาครัฐและภาคท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวิเคราะห์ว่า สถานการณ์ความยากจนเกิดจากขาดที่ทำกิน ขาดเงินทุน ขาดความรู้การตลาด การพนัน สุขภาพ การคมนาคม การมีลูกมาก รายได้ไม่สมดุลรายจ่าย ขาดการอบรม มีหนี้สินนอกระบบ การสื่อสารไม่ดี แหล่งน้ำทางการเกษตรไม่เพียงพอ โดยหลักในการวิเคราะห์ได้นิยามความยากจนว่า “การไม่มีเงินเพียงพอในการซื้อหาปัจจัยจำเป็นมาใช้ในการดำรงชีพ” แต่ฝ่ายชาวบ้านยังมีการกล่าวกันว่า “คนในหมู่บ้านนี้ ถ้าขยันไม่อดตาย” “เพราะที่ดินทำไร่หมุนเวียนมีรายรอบหมู่บ้านให้ชาวบ้านเลือกขอพื้นที่จากแม่ธรณี เจ้าป่าเจ้าเขามาทำไร่หมุนเวียนได้อย่างเพียงพอ เมื่อได้ทำไร่หมุนเวียนแล้ว อาหารอื่นๆ จะตามมาเอง ในไร่มีอาหารครบทุกอย่าง ยิ่งกว่าตู้เย็นในบ้านคนในเมืองอีก” นี้คือความเข้าใจของชาวบ้าน เพราะชาวบ้านไม่เคยมีเงินมาแต่โบราณ จึงยังไม่คิดว่าจำเป็นต้องใช้เงิน สถานการณ์ดังกล่าวนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้พยายามจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ร้านค้าชุมชน การส่งเสริมการอาชีพ การพัฒนาอาชีพทางเกษตร การพัฒนาแปรรูปทางเกษตร การจัดทำปุ๋ยอินทรีย์ การเลี้ยงสัตว์ การส่งเสริมการท่องเที่ยว การส่งเสริมงานหัตถกรรมหมู่บ้าน

ด้านการศึกษา หน่วยงานภาครัฐและภาคท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวิเคราะห์ว่า การที่เยาวชนมีการศึกษาต่ำ ไม่สนใจการศึกษา เกิดจากลักษณะพื้นที่ตั้งชุมชนเป็นจุดอับและกันดาร การเดินทางเข้าออกเป็นไปได้อย่างยากลำบาก เส้นทางคมนาคมไม่สะดวก ระยะทางไกล มีแหล่งเรียนรู้น้อย ขาดการมีส่วนร่วมในการศึกษาของชุมชน ผู้ปกครองมีรายได้น้อย สุขภาพและโภชนาการไม่ถูกต้อง ขาดครู/บุคลากรทางการศึกษา จึงทำให้โอกาสทางการศึกษาของเด็กและเยาวชนไม่เท่าเทียมคนในชุมชนเมือง ส่วนคนในชุมชนวิเคราะห์สถานการณ์นี้ว่า โดยพื้นฐานเราเกิดในป่า ย่อมมีประสบการณ์ในเรื่องของป่า จะไปมีประสบการณ์เรื่องเมืองให้เท่าเทียมคนเกิดในเมืองย่อมเป็นไปไม่ได้ สถานการณ์การศึกษาของเด็กและเยาวชน จึงน่าจะอยู่ที่หลักสูตรการศึกษามากกว่า หลักสูตรได้นำสาระความรู้อะไรมาจัดการเรียนการสอน และประเมินผล ซึ่งความเป็นจริงสาระความรู้ที่นำมาสอนล้วนแต่เป็นเรื่องของเมืองทั้งเชิงหลักการและเนื้อหาสาระ ที่ซึ่งเด็กๆ และเยาวชนของเราไม่เคยพบเห็นมาตั้งแต่เกิด บางคนยังหุงข้าวหม้อไฟฟ้าไม่เป็น แต่หุงข้าวกับเตาไฟได้ เมื่อถึง

คราวสอบแข่งขัน จึงไม่เคยได้รับการพิจารณาเข้าศึกษาในสถานศึกษาที่มีคุณภาพ ผลคือเด็กและเยาวชนท้อแท้กลับบ้านหรือไม่ก็เตลิดไปขายแรงงานในเมืองแทนการศึกษา สถานการณ์ด้านการศึกษาดังกล่าวนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้พยายามจัดทำแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น ส่งเสริมรายได้ระหว่างเรียน ส่งเสริมสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน จัดการศึกษาแบบเรียนรวมห้องเรียนพิเศษ ในพื้นที่หมู่บ้านอื่นๆ เพิ่มขึ้นอีก ๓ ห้องเรียน

ด้านสุขภาพ หน่วยงานภาครัฐและภาคท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวิเคราะห์ว่า สาเหตุมาจากสิ่งแวดล้อม การขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสุขภาพ ขาดบุคลากร/เจ้าหน้าที่ ขาดหลักโภชนาการที่ดี โรคประจำท้องถิ่น สุรา/บุหรี่ ซึ่งประเด็นนี้ ชุมชนไม่ได้วิเคราะห์ลึกลงไปเพียงแต่ชี้ให้ดูผู้สูงอายุ ว่าคนนั้นอายุ ๘๐ ปี คนนี้อายุ ๗๕ ปี แล้ว ทุกคนเกิดและใช้ชีวิตอยู่มาตั้งแต่ไม่มีหน่วยงานใดๆ เข้ามาในชุมชนอย่างปัจุบัน และกล่าวว่าแท้จริงแล้วในวิถีวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาของกะเหรี่ยงในอดีต คนไม่กินเหล้า จะกินบ้างเพียงแต่เป็นยา นิยมกินมังสะวิรัติ อาหารในชุมชนที่บริโภคส่วนใหญ่ไม่เป็นพิษ เศษเหลือก็ไม่เป็นภัยต่อใคร เพราะมันย่อยสลายไปในธรรมชาติ แต่ปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นอาหารมาจากเมือง ไม่ได้เป็นอาหารมาจากป่าหรือในหมู่บ้าน สถานการณ์ด้านสุขภาพ ดังกล่าวนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้พยายามส่งเสริมสุขภาพในชุมชน รณรงค์ป้องกันโรค และการบริโภคอาหารที่ส่งเสริมภาวะโภชนาการที่ดี

ด้านสิ่งแวดล้อม หน่วยงานภาครัฐและภาคท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวิเคราะห์ว่า สาเหตุที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดี มาจากขยะในระบบนิเวศที่บุคคลภายนอกที่เข้ามาเที่ยวในหมู่บ้าน แต่คนในชุมชนยังไม่เห็นสถานการณ์นี้มากนัก ด้วยสิ่งที่เห็นจำพวกที่เป็นเศษเหลือจากธรรมชาติ อาจจะไม่เป็นปัญหาของชุมชนที่นี้ก็ได้ ด้วยธรรมชาติต่างๆ ยังช่วยจัดการได้ เพียงแต่สิ่งของบางอย่าง เช่น พลาสติกลักษณะต่างๆ ที่มาจากเมือง อาจจะจัดการยาก ยิ่งเอามารวมกันก็จะยิ่งเป็นปัญหามากขึ้น สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อมดังกล่าวนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้พยายามส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ เกษตรกรรมสิ่งแวดล้อม การกำจัดขยะเป็นระบบ ส่งเสริมอนุรักษ์สมุนไพรในท้องถิ่น

ด้านศิลปวัฒนธรรม หน่วยงานภาครัฐและภาคท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวิเคราะห์ว่า เกิดจากการนำวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาเผยแพร่ การมีส่วนร่วมของผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม การขาดผู้สืบทอดจากผู้สูงอายุ แต่คนในชุมชนกล่าวว่าสาเหตุหลักได้แก่ การจัดการเรียนการสอนเด็กที่เกิดขึ้นในชุมชน ไม่ได้นำเอาศิลปวัฒนธรรมเข้าไปสร้างเป็นสาระการเรียนรู้ที่ถูกต้อง รวมทั้งการสร้างค่านิยมใหม่ที่ฝักใฝ่ความแปลกตา ความน่าทึ่ง ความสวย ความงามแบบเมือง ที่เกิดขึ้นโดยเจตนาและไม่เจตนา ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น การยอมรับยกย่องศิลปะการแสดงแบบเมืองว่าสุดยอดความสวยความงาม ขณะที่ไม่เคยกล่าวถึงความสวยความงามของกลุ่มชาติพันธุ์ ย่อมเป็นการทำลายศิลปวัฒนธรรมไปโดยปริยาย สถานการณ์ด้านศิลปวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้พยายามส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นโดยการสำรวจและประมวลคงวามรู้ รวมทั้งเผยแพร่ไปในสังคม

ด้านสังคม ผู้ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น ผู้นำชุมชน ครู พระ อบต.และส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ว่าสาเหตุส่วนใหญ่เกิดจากการหย่าร้าง การพนัน / สุรา การลักขโมย ขาดการส่งเสริมด้านคุณธรรม/การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนร่วม ส่วนชาวบ้านคุยกันว่า สาเหตุที่กล่าวข้างต้นเกิดขึ้นเป็นมานานแล้ว เพราะเป็นสิ่งคู่กับสังคม เมื่อมีสังคม ต้องมีปัญหาเหล่านี้ ไม่มีสังคมที่ไม่มีปัญหาเหล่านี้ แม้ในหมู่ภิกษุสงฆ์ก็ยังมี สาเหตุสำคัญของปัญหาสังคมจึงน่าจะมาจากรากฐานเรื่องจิตใจของคนที่ถูกครอบงำด้วยภูมิปัญญาอื่น ละเลย ไม่รู้ ไม่เข้าใจภูมิปัญญาของตนเอง เปิดโอกาสให้ใจตนเองเกิดความความโลภมากขึ้น สถานการณ์ด้านสังคมดังกล่าวนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้พยายามพัฒนาทักษะการดำรงชีวิตตามเศรษฐกิจพอเพียง ให้ชาวบ้านขยัน ประหยัด ลดภาวะการเป็นหนี้สิน

ความพยายามแก้ไขสถานการณ์และการพัฒนาชุมชน ผู้นำชุมชน ครู พระ อบต.และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้อง พยายามหาแนวทางแก้สิ่งต่างๆ ที่คิดว่าเห็นว่าเป็นปัญหา โดยในระยะเวลา ๔-๕ ปีที่ผ่านมา ได้มีการดำเนินการต่างๆ ตามแนวทางที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีแผนการดำเนินงาน โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่ชาวบ้านเล่าว่า ผลการดำเนินงาน เป็นแบบไฟไหม้ฟาง เป็นแบบราชการ เคลื่อนไหวเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วตามความต้องการและความจำเป็นของหน่วยงานนั้นๆ กิจกรรมบางอย่างเพิ่งเริ่มต้น กิจกรรมอื่นเข้ามาเพิ่มแล้ว ต้องละกิจกรรมเดิมไว้แล้วหันไปสนใจกับกิจกรรมใหม่ แต่ยังไม่ทันได้ผล มีกิจกรรมอื่นๆ เวียนมาอีก ทั้งหมดล้วนเป็นกิจกรรมใหม่ๆ ที่ชาวบ้านยังไม่มีทักษะ ต้องอาศัยเวลาสั่งสมความรู้ ประสบการณ์ จากการทดปฏิบัติ จนทำได้ จากนั้นถ้าเป็นที่พอใจจึงนำมาใช้ ถ้าไม่พอใจก็ต้องปรับปรุงแก้ไขใหม่ให้มีความเหมาะสมมากขึ้น ด้วยสถานการณ์ดังกล่าวนี้ ทำให้ดูเหมือนว่า ยิ่งแก้ไขพัฒนาชุมชนยิ่งตกอยู่ในสถานการณ์ไม่ดีมากขึ้น

๗) บ้านเกาะสะเดิ่ง

ประวัติความเป็นมา บ้านเกาะสะเดิ่ง เป็นหมู่บ้านที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเหรี่ยง ตั้งบ้านเรือนมากกว่า ๑๖๐ ปี นับ ชุมชนเริ่มเล่าเรื่องจดจำกันมาประมาณ ปี ๒๓๘๓ เป็นอย่างน้อย ด้วยชุมชนตั้งรกรากขึ้นในช่วงเวลาใกล้เคียงกับหมู่บ้านอื่นๆ ในตำบลไล่โว่ หมู่บ้านนี้ มีต้นไม้ชื่อต้นเกาะสะเดิ่งเป็นพันธุ์ไม้ที่ขึ้นอยู่ริมห้วย รากยึดเกาะดินได้เป็นอย่างดี จึงให้ชื่อหมู่บ้านว่า“ เกาะสะเดิ่ง”

ลักษณะหมู่บ้าน เป็นชุมชนขนาดเล็ก บนที่ราบริมฝั่งลำห้วยโรคี่ ที่ไหลลัดเลาะตามซอกเขาสูงชันผ่านลงมา ชาวบ้านที่นี่ใช้ชีวิตอยู่คู่กับป่ามานาน ไม่มีการตัดไม้ทำลายป่า จนส่งผลให้ป่าไม้บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านยังคงอุดมสมบูรณ์ เป็นส่วนหนึ่งของป่ามรดกโลก **อาณาเขตเขตของหมู่บ้าน** ทิศเหนือ ติดต่อกับบ้านทิไร่ป้า ตำบลไล่โว่ ทิศใต้ติดต่อกับบ้านกองม่องทะและบ้านสะเนพ่อง ทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านสะเน่พ่อง ตำบลไล่โว่ ทิศตะวันออกติดต่อกับผืนป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก หมู่บ้านอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ มีพื้นที่ประมาณ ๑,๕๐๐ ไร่ พื้นที่อาศัยและทำการเกษตร จำนวนประมาณ ๘๐๐ไร่ พื้นที่ป่าไม้ที่ใช้ทำไร่หมุนเวียนประมาณ ๗๐๐ ไร่ ในหมู่บ้าน ครัวเรือนที่มีน้ำสะอาดดื่มและบริโภคเพียงพอตลอดปี

สภาพภูมิอากาศ เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ และหมู่บ้านในจังหวัดในภาคกลางทั่วไป คือ มี ๓ ฤดู ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงปลายเดือนพฤษภาคม ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงปลายเดือนตุลาคม ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงปลายเดือนมกราคม

ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน จำนวนประชากร รวม ๓๑๒ คน ครัวเรือนมี ๔๒ ครัวเรือน เป็นชาย ๑๘๘ คน หญิง ๑๒๔ คน (๒๕๕๐)

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในปี ๒๕๕๐ กชช.๒ ค สำรวจข้อมูลพบว่า หมู่บ้านมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปลูกพืชผักทุกชนิด มีแหล่งน้ำสะอาดใช้อุปโภคบริโภค เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงปลาได้หลากหลายชนิด แม้ในปัจจุบัน สภาพของทรัพยากรธรรมชาติยังไม่เปลี่ยนแปลง วิถีชาวบ้าน ยังคงดำรงชีพด้วยการทำไร่หมุนเวียนเหมือนเดิม รอบเวลาหมุนเวียนของพื้นที่ไร่ยังอยู่ระหว่าง ๗-๑๐ ปี สภาพที่ดินยังคงอุดมสมบูรณ์

ลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรม สภาพความเป็นอยู่ วิถีการดำเนินชีวิต ชาวบ้านบ้านเกาะสะเดิ่งดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย มีวัฒนธรรม ความเชื่อ ศาสนา ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นหลักการดำเนินชีวิต ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธทั้งหมด มีความเชื่อโบราณและพิธีกรรมทางศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ งานประเพณีสำคัญๆ เป็นต้นว่า งานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพตามประเพณีของชาวไทยกะเหรี่ยง งานกินข้าวใหม่ งานฟาดข้าว งานสงกรานต์ เป็นต้น มีวัดพุทธศาสนา ๑ แห่ง และสำนักสงฆ์ ๑ แห่ง ชาวบ้านยังเคร่งครัดการปฏิบัติตามศาสนาและความเชื่อของตนๆ

กลุ่มผู้นำชุมชน หมู่บ้านมีผู้นำชุมชนในตำแหน่งต่างๆ ตามระเบียบราชการและระเบียบของท้องถิ่นทุกตำแหน่ง รวมทั้งยังมีผู้นำตามแบบแผนภูมิปัญญาของชาวบ้าน คือ กลุ่มผู้อาวุโสของชุมชน เป็นต้นว่า ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (๓ คน) สมาชิก อบต.(๒ คน) อาสาพัฒนาชุมชน (อช.) และ อสม. ประจำหมู่บ้าน (๕ คน) คณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้าน(กพสม.) (๔ คน) คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน (๑๐ คน) คณะกรรมการกองทุนโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.)(๔ คน)คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต (๘ คน) นอกจากนี้ บ้านเกาะสะเดิ่ง เป็นหมู่บ้าน อพป. มีคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ตามระเบียบของหมู่บ้าน เป็นต้นว่า ฝ่ายพัฒนาพัฒนาอาชีพและพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่าง ๆ ฝ่ายป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย ฝ่ายปกครองที่คอยบำบัดทุกข์ บำรุงสุขของชาวบ้าน ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายการศึกษาและวัฒนธรรม ฝ่ายการคลัง ฝ่ายสวัสดิการและสังคม ฝ่ายเยาวชน ฝ่ายกิจการสตรี ด้วย อย่างไรก็ตามการแต่งตั้งคณะกรรมการดังกล่าวเป็นที่ทราบโดยทั่วไปว่า แต่งตั้งเพื่อให้เป็นไปตามระเบียบ เช่นเดียวกับการทำงานตามบทบาทหน้าที่ที่ต้องการสนองตอบความต้องการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากกว่าความจำเป็นและความต้องการของหมู่บ้าน ส่วนภาวะการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งของหมู่บ้านยังไม่เป็นที่ชัดเจนนัก

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ศาสตร์สำคัญที่คนในชุมชนแห่งนี้ได้ใช้เพื่อเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในชีวิตมาแต่โบราณ มีลักษณะคล้ายคลึงกันกับชุมชนอื่นๆ โดยมีคนในชุมชนที่เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา

พื้นบ้านด้านต่างๆ ที่สามารถเป็นครูช่วยแนะนำสั่งสอนคนอื่นๆ แต่ละด้าน เป็นต้นว่า..ด้านจักสาน มีนายตงชิ กิตติขจรศรี นายเอ่อข่อ พนาพิทักษ์สกุล และนายโจ้อีเหย่ง สุขเจริญประเสริฐ ด้านภาษากะเหรี่ยง มีนายเซงหงี่ โพ่ ก้องสนั่นเมือง นายเอ่งหยาโพ่ ทองผาชะง่อน และนายคำพุธพรหมมี ด้านการแสดงพื้นบ้าน(รำตง) มีนาง จันทร์เพ็ญ ไทรสังขทัศนีย์ นางมะปองเอ กิตติคุณขจรไกล นางมะมิ๊วเหมี่ย ก้องธรรมคุณ ด้านสิ่งแวดล้อม มี นายเข่งลิเส่ง โชคศรีเจริญ นายเข่งอีโพ่ เสตะพันธ์ นายทวี คงนานดี ด้านสมุนไพรมี นายส่วยล่งเข่ง แกล้วกล้า พนา นายโจ่ซาโพ่ เก่งวาณิชย์ นางบุญช่วย สุธาวารินทร์ ด้านทอผ้า มีนางสาวลักษณา ขจัดพิษภัย นางสาวมะ เสอะอะ พนาพิทักษ์สกุล นางบัวทอง ขยายกิจการ ด้านดนตรีพื้นเมือง มีนายโจ่ได้ดี พนาพิทักษ์สกุล นายสุเมธ พนาพิทักษ์สกุล และนายอภิวันท์ ไทรสังขสินธิติ

อย่างไรก็ตาม สถานการณ์การสืบทอดและบทบาทคุณค่าความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในปัจจุบัน กำลังเปลี่ยนแปลงในในทิศทางเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ คือ ขาดผู้สืบทอด ทั้งๆ ที่สิ่งเหล่านี้ยังคงมี ความจำเป็นในชุมชน สาเหตุสำคัญกล่าวกันว่า เนื่องจากเด็กและเยาวชนไม่มีเวลามาเรียนรู้เรื่องเหล่านี้ ด้วยต้อง ไปเรียนหนังสือและอยู่กับบ้าน ส่วนผู้ใหญ่ต้องไปอยู่ไร่ หรือต้องไปป่าหาของกิน ส่วนของเยาวชนบางกลุ่มต้อง ไปทำงานรับจ้างในเมือง เมื่อเข้าไปอยู่ในเมืองแล้ว จึงไม่ค่อยสนใจในสิ่งเหล่านี้ เพราะชีวิตในเมืองมีสิ่งอื่นมาใช้ แทนสิ่งเหล่านี้ได้ เช่น เครื่องมือพลาสติก ถังน้ำพลาสติก เสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นต้น เมื่อกลับมาบ้าน จึงไม่สนใจที่ จะเรียนรู้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านในปัจจุบันจึงรอตายไปกับผู้ทรงภูมิปัญญาเหล่านั้น

ลักษณะเศรษฐกิจ หมู่บ้านยังคงทำมาหากินแบบยังชีพหรืออาจจะเรียกว่า เศรษฐกิจแบบ พอเพียง มีไร่หมุนเวียนเป็นแกนหลักทั้งในระดับครอบครัวและชุมชน ปัจจัยการดำรงชีพส่วนใหญ่ได้จากไร่ หมุนเวียน กล่าวคือ ในไร่หมุนเวียนนอกจากข้าว พริก พืชผัก ยาสูบ ฟัก แฟง แตง ถั่ว เผือก มัน อันเป็นผลผลิต ตามวัตถุประประสงค์ที่เป็นเป้าหมายปลายทางของการทำไร่แล้ว ยังมีผลผลิตที่เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์ที่เป็น เป้าหมายรายทางอีกมากมาย โดยในช่วงเวลา ๕-๗ เดือนที่อยู่ในไร่ ชาวบ้านจะเอาแต่เกลือหรือน้ำปลาขึ้นไป เท่านั้น อาหารการกินอื่นๆ ไปหาจากไร่ เมื่อจะลงมาอยู่ในหมู่บ้านต่างหาก จึงจะต้องเอาอาหารการกินจากไร่ลง มาใช้ในชุมชน เช่น ต้องเอาข้าวสาร พริก ผัก ฯลฯ ลงมาใช้ในหมู่บ้าน ไม่เช่นนั้น จะไม่มีอะไรกิน และความเป็น จริงในอดีต ชีวิตของชาวบ้านอยู่กับไร่มากกว่าอยู่ในหมู่บ้าน จะลงมาหมู่บ้านเฉพาะมีการมีงานที่ต้องทำบุญ หรือประกอบพิธีกรรมต่างๆ เท่านั้น

ผลผลิตที่เป็นสินค้าสำคัญของชุมชน เป็นรายได้แก่ครอบครัว เช่น พริกกะเหรี่ยง ข้าวไร่ ยาสูบ เครื่องจักสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวไร่ นำมาตำเป็นข้าวสาร โดยครกพลังน้ำซึ่งติดตั้งอยู่บริเวณลำธาร สามารถลดการใช้แรงงานลงได้มาก และเป็นสิ่งแปลกตานักท่องเที่ยว สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ เพียงแต่ยังไม่ได้ส่งเสริมเท่านั้น นอกจากนี้ บ้านเกาะสะเดิ่ง เป็นแหล่งตีมีด และเครื่องมือเหล็กอื่นๆที่ใช้ในไร่ หรือใช้ในครัวเรือน โดยนำเหล็กแหนบรถมาจากชุมชนเมือง นำมาตีมีดขายตามการสั่งจองด้วย

ชุมชนบ้านเกาะสะเดิ่ง ไม่มีตลาดชุมชน ส่วนมากจะมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันระหว่างครัวเรือน และผลผลิตที่ผลิตได้ จะนำไปขายนอกหมู่บ้านได้ในช่วงฤดูแล้ง เนื่องจากเส้นทางเดินยากลำบาก ส่วนการค้าขายกับนักท่องเที่ยวยังมีน้อยอยู่ ปัจจุบันมีคนในหมู่บ้านซื้ออาหารแห้งมาขายบ้าง นอกจากนี้ ในพื้นที่ชุมชนมีแหล่งที่สามารถพัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวธรรมชาติได้ เช่น ถ้ำธารลอด ห้วยโรคี่ น้ำตกทีเชิง และช่องแคบส้องเกิง เป็นต้น

สถานการณ์ชุมชน

สถานการณ์เศรษฐกิจ วิถีเศรษฐกิจชุมชนเป็นแบบยังชีพ หาอยู่หากิน สิ่งใดมี สิ่งใดขาดอาศัยการแลกเปลี่ยนแบ่งปันตามวิถีของชุมชนและฤดูกาล ชุมชนจึงยังไม่มีตลาดในการรับสินค้า ไม่ต้องการความรู้ด้านการตลาด ไม่จำเป็นต้องมีการคมนาคมสะดวกสบาย และไม่ต้องการเงินทุน ซึ่งความไม่มีสิ่งเหล่านี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน สรุปว่าเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชน อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน ชาวบ้านเริ่มมีรายจ่ายที่เป็นเงินทองในการทำการเกษตรมากขึ้น ตามการเข้าไปของค่านิยมการมีเงินทองจากสังคมเมือง เช่น ค่าเมล็ดพันธุ์พืชบางอย่าง ที่ต้องซื้อหาจากตลาด ค่าเดินทางไปแสวงหา ค่าอุปกรณ์การทำการเกษตร รวมทั้งค่าเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำการเกษตรด้วย ส่วนความยากจนนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกับกลุ่มผู้นำชุมชนร่วมกันวิเคราะห์สรุปว่า สาเหตุความยากจนเกิดจากขาดที่ดินทำกิน ขาดเงินทุน ขาดความรู้การตลาด สุขภาพไม่ดี การคมนาคมลำบาก รายได้ไม่สมดุลกับรายจ่าย ขาดการอบรมความรู้ ขาดแหล่งน้ำทางการเกษตรที่เพียงพอ พร้อมกันนี้ได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจนว่า สมควรทำแนวเขตพื้นที่ทำกิน จัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ ตั้งร้านค้าชุมชน / ธนาคารข้าว ส่งเสริมการอบรมให้ความรู้ที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมการนำหลักธรรมมาพัฒนาจิตใจ รณรงค์ให้ความรู้เรื่องสุขภาพ จัดทำบัญชีครัวเรือน คาดว่าสามารถจะลดภาวะความยากจนลงได้

สถานการณ์ด้านสังคมและวัฒนธรรม โดยทั่วไปเป็นเช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ (บ้านสะเน่พ่อง บ้านกองม่องทะ)โดยส่วนราชการมักจะนำเสนอปัญหาในกรอบเดียวกัน คือ ปัญหาทางการศึกษา เส้นทางคมนาคมไม่สะดวก การสาธารณสุขไม่สม่ำเสมอ โซล่าโฮมได้รับไม่ครบ ถูกก้าวก่ายสิทธิในการทำกินชุมชนไม่สามารถมองเห็นศักยภาพของตัวเอง ขาดความรู้ด้านการตลาด โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) (เงินทุน ๒๘๐,๐๐๐.บาท) รวมถึงปัญหาทางกายภาพของชุมชน เช่น หน้าดินเกิดการไหลชะล้างในช่วงฤดูฝนน้ำหลาก ริมตลิ่งถูกกัดเซาะพัง พันธุ์ปลาเริ่มหายไปจากแม่น้ำ การเดินทางเข้า – ออก หมู่บ้านยากลำบาก ซึ่งชาวบ้านกล่าวว่า ปัญหาดังกล่าวเป็นลักษณะธรรมชาติของชุมชนที่ตั้งอยู่ในผืนป่าระหว่างหุบเขา เมื่อใช้เกณฑ์มาตรฐานเดียวกับเมืองมาชี้วัดจะเห็นเป็นปัญหาไปหมดทุกอย่าง แต่ในความเป็นจริง ชาวบ้านที่นี้ดำรงชีวิตมาด้วยความพอเพียงอย่างนี้มาแต่โบราณ

อย่างไรก็ตาม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกับกลุ่มผู้นำชุมชนได้วิเคราะห์สรุปสถานการณ์ด้านสังคมและวัฒนธรรมไว้ในทำนองเดียวกับหมู่บ้านสะเน่พ่องและกองม่องทะว่า ชุมชนเกาะสะเดิ่ง มีสถานการณ์ด้านต่างๆ และได้เสนอแนวทางแก้ไขพัฒนาละด้านควบคู่กันไป ว่า.....

สถานการณ์ด้านการศึกษา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกับกลุ่มผู้นำชุมชนร่วมกันวิเคราะห์สรุปว่า สถานการณ์ทางการศึกษา เกิดจากลักษณะพื้นที่มีความทุรกันดาร ขาดแหล่งเรียนรู้ ชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เส้นทางคมนาคมไม่สะดวก ระยะทางไกล ผู้ปกครองมีรายได้น้อย ภาวะโภชนาการไม่ดี ทำให้เด็กขาดสติปัญญา พร้อมมีข้อเสนอว่า สมควรระดมทรัพยากรจากภายนอกเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ สมควรประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขอสนับสนุนงบประมาณมาสนับสนุนเพิ่มเติม และเพิ่มอัตราครูสอนในห้องเรียนของหมู่บ้าน

สถานการณ์ด้านสุขภาพ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกับกลุ่มผู้นำชุมชนร่วมกันวิเคราะห์สรุปว่า สถานการณ์สุขภาพเป็นผลจากการขาดความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับสุขภาพ และการดูแลรักษา ขาดบุคลากรเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ขาดภาวโภชนาการที่ดี/ถูกต้อง จึงเห็นสมควรมีหน่วยสุขาภิบาลในชุมชน เพื่อให้คำปรึกษาและดูแลรักษา รวมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพและโรคภัยต่าง ๆ รวมทั้งประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขอสนับสนุนงบประมาณดำเนินการในเรื่องนี้

สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกับกลุ่มผู้นำชุมชนร่วมกันวิเคราะห์สรุปว่า บุคคลภายนอกที่เข้ามาเที่ยวในหมู่บ้านเป็นผู้นำขยะที่เข้ามาทำให้ระบบนิเวศน์เปลี่ยนไป ส่วนคนในชุมชนทำขยะที่ย่อยสลายได้ ไม่มีพิษภัยต่อระบบนิเวศน์ จึงเห็นสมควรพัฒนาระบบการกำจัดขยะให้ถูกต้อง ส่งเสริมการปลูกป่า และปลูกหญ้าแฝกริมตลิ่งเพื่อป้องกันการชะล้าง และกำหนดกติกาการท่องเที่ยวที่คนภายนอกเข้ามาในหมู่บ้าน ให้ทุกคนรับผิดชอบขยะที่นำมาด้วย

สถานการณ์ด้านศิลปวัฒนธรรม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกับกลุ่มผู้นำชุมชนร่วมกันวิเคราะห์ สรุปว่า การนำวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาเผยแพร่ การมีส่วนร่วมของผู้เข้ามาเกี่ยวข้องในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม คือ นำวัฒนธรรมอื่นเข้ามาเผยแพร่ และการขาดผู้สืบทอดศิลปวัฒนธรรมจากผู้สูงอายุหรือบรรพบุรุษ ทำให้ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านเปลี่ยนแปลงไป สมควรที่ชุมชนร่วมมือรณรงค์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ส่งเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในวัฒนธรรมของชุมชน สมควรจัดให้มีการเรียนการสอนในห้องเรียน โดยจัดการการศึกษาแบบบูรณาการ นำเอาความรู้พื้นบ้านมาเป็นสาระความรู้ด้วย

สถานการณ์ต่างๆ ดังกล่าวนี้ ชาวบ้านวิเคราะห์ว่า เป็นแนวทางที่ดี เห็นด้วย เพียงแต่ว่าที่ผ่านมาไม่ค่อยได้ผล เพราะไม่ทำอย่างจริงจัง มีเพียงโครงการในกระดาษ จะโทษชาวบ้านหรือหน่วยงาน องค์กรที่เกี่ยวข้องก็ไม่ได้ เพราะทั้งหมดต้องมีงบประมาณมาใช้จ่าย เมื่อไม่มีงบประมาณสนับสนุนตามโครงการที่เสนอไว้ มีเพียงบางโครงการเท่านั้นที่ทำได้ เช่น โครงการกองทุนหมู่บ้าน แต่ก็เหมือนตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ เพราะทุกอย่างจบลงเมื่อการกู้เงินสิ้นสุดลง หรือเมื่อดำเนินโครงการจบลง ทุกอย่างก็ยุติ ไม่มีต่อเนื่อง ไม่มีการประเมินผล แต่ถึงกระนั่นชาวบ้านยังอยากให้ส่งเสริมโครงการต่างๆ ให้เกิดขึ้น แม้ทุกวันนี้ เพราะอย่างน้อยชาวบ้านจะได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ จากการดำเนินงานได้บ้าง ไม่ว่าจะดีหรือไม่

ทิศทางการพัฒนาหมู่บ้าน ในช่วงปี ๒๕๕๐-๒๕๕๕ หน่วยงานองค์การบริหารส่วนตำบลมีโครงการพัฒนาชุมชน คือโครงการส่งเสริมการตีมีด โครงการปรับปรุงและรักษาพื้นที่ริมทางน้ำห้วยโรคี่ และโครงการส่งเสริมการออมทรัพย์ หลังจากนั้นได้ทำแผนส่งเสริมการพัฒนาต่อเนื่องอีกหลายโครงการ ทั้งประเภท ชุมชนทำเอง ชุมชนทำร่วมกับหน่วยงาน / องค์กร และองค์กรลงไปทำให้ชุมชน เป็นต้นว่า โครงการอบรมฟื้นฟูวัฒนธรรมการศึกษาท้องถิ่น โครงการส่งเสริมการปลูกหอมกระเทียม โครงการส่งเสริมเลี้ยงโคกระบือ โครงการส่งเสริมอาชีพเลี้ยงปลาโครงการการแปรรูปผลผลิตการเกษตร โครงการส่งเสริมการเพาะเห็ดนางฟ้า โครงการส่งเสริมพันธุ์ไม้สวนโครงการสร้างแนวกันน้ำเซาะตลิ่งโครงการ โครงการส่งเสริมผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ โครงการส่งเสริมอาชีพทอผ้าพื้นเมือง โครงการส่งเสริมการทำน้ำยาล้างจาน ซักผ้า โครงการส่งเสริมอาชีพตีมีด โครงการส่งเสริมผลิตภัณฑ์ชุมชน โครงการสร้างฝายการเกษตร โครงการครกกระเดื่องพลังน้ำ โครงการส่งเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็งโครงการจัดการพื้นที่ป่าอย่างยั่งยืนโครงการก่อสร้างสะพานแขวนข้ามแม่น้ำโรคี่ โครงการก่อสร้างอาหารเด็กนักเรียน โครงการต่อเติม อาคาร ศสมช. โครงการฝึกอบรมให้ความรู้สาขาอาชีพต่าง ๆ โครงการส่งเสริมอาชีพผู้สูงอายุ โครงการก่อสร้างห้องน้ำ – ห้องส้วมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โครงการต่อเติมศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก โครงการศึกษาดูงานนอกพื้นที่ ของกลุ่มอาชีพ โครงการเสริมสร้างสุขภาพชุมชน โครงการไฟฟ้าพลังน้ำ โครงการเหล่านี้ ได้ดำเนินการเป็นบางโครงการ แต่หลายโครงการไม่ได้ดำเนินการ เพราะขาดการสนับสนุนทุน

เป้าหมายของหมู่บ้านที่กำหนดไว้ในทิศทางการพัฒนา ต้องการให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้โดยการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในชีวิตของประชาชน เพื่อให้ประชาชนประกอบอาชีพและดำรงชีพอยู่ได้ตามหลักที่ว่า “ป่าอยู่ได้ คนอยู่ได้” ตามแบบอย่างบรรพชน

๘) บ้านไล่โว่-ซาลาวะ

ความเป็นมาของหมู่บ้าน บ้านไล่โว่ หมู่ที่ ๔ ตำบลไล่โว่ เป็นหมู่บ้านที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเหรี่ยงตั้งบ้านเรือนมามากกว่า ๑๖๐ ปี (ประมาณปี ๒๓๘๓) เรียกชื่อหมู่บ้านว่า “ไล่โว่” ตามลักษณะของ“หินแดง” ขนาดใหญ่ ที่ปรากฏอยู่บน“หน้าผาชัน”มองเห็นโดดเด่นจากพื้นที่หมู่บ้าน เลยกลายเป็นลักษณะเด่นของพื้นที่ เห็นสวยงามแต่ไกล เป็นที่ชื่นชอบของผู้พบเห็น เมื่อจัดตั้งเป็นตำบลจึงได้นำชื่อ“ไล่โว่” เป็นชื่อตำบล ชุมชนมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๑,๕๐๐ ไร่ พื้นที่อาศัยและทำการเกษตร ประมาณ ๑,๐๐๐ ไร่ พื้นที่สาธารณะ ๒๐๐ ไร่ พื้นที่ป่าไม้ ๓๐๐ ไร่

ลักษณะพื้นที่ ตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก มีลำห้วยห้วยซาละวะ และห้วยทิมู่คี่ ไหลผ่านตลอดหมู่บ้าน เป็นสายน้ำหล่อเลี้ยงชาวบ้านให้ได้ทำมาหากิน ลำห้วยคดเคี้ยวไปมาตามหุบเขา สร้างบรรยากาศร่มเย็นเงียบสงบท่ามกลางป่า ยามเช้าสายหมอกปกคลุมเกือบทุกฤดูกาล ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่ม กระจายกันไปตามลำห้วย มีกลุ่มบ้านใกล้เคียงที่จัดอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันคือบ้านซาลาวะ เป็นหมู่บ้านที่เพิ่งก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๙ ที่มาของชื่อหมู่บ้าน“ซาลาวะ” มาจากชื่อสารวัตรคนหนึ่งได้

ก่อสร้างเจดีย์ไว้ใกล้ลำห้วย ต่อมาได้เดินทางออกจากหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงนำคำว่าสารวัตรมาเรียกเป็นชื่อลำห้วยว่า“ห้วยสารวัตร” แต่ชาวบ้านออกเสียงเป็น “ลำห้วยซาลาวะ” เมื่อหน่วยงานของรัฐเข้าไปสำรวจหมู่บ้าน ไม่ปรากฏว่ามีชื่อ ชาวบ้านได้ปรึกษาหารือและตกลงเอาชื่อลำห้วยสารวัตรตั้งเป็นชื่อของหมู่บ้านมาจนถึงทุกวันนี้ ชุมชนทั้ง ๒ แห่งนี้ ห่างกันโดยเดินประมาณ ๓ ชั่วโมง มีสัมพันธ์เป็นเครือญาติเป็นส่วนใหญ่ มีวิถีชีวิตคล้ายคลึงกัน ไปมาหาสู่กัน คนที่ไปตั้งบ้านเรือนที่ซาลาวะ ส่วนใหญ่ไปจากบ้านไล่โว่

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ โดยรอบหมู่บ้านเป็นป่าเขาสลับคดเคี้ยว อากาศร้อนชื้น แบ่งภูมิอากาศ ออกเป็น ๓ ฤดู คือหน้าร้อนช่วงเดือนกุมภาพันธ์ – เมษายน อากาศไม่ร้อนมากนัก หน้าฝนช่วงเดือนพฤษภาคม – พฤศจิกายน มีฝนตกชุกยาวนาน หน้าหนาวช่วงเดือนธันวาคม – มกราคม เป็นช่วงที่มีอากาศเย็นและหนาวจัด

อาณาเขตหมู่บ้าน บ้านไล่โว่ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอสังขละบุรี ประมาณ ๔๕ กิโลเมตร หรือถ้าเดินจากน้ำตกตะเคียนทองใช้เวลาประมาณ ๔ ชั่วโมง ทิศเหนือติดต่อประเทศเมียนม่าร์ ทิศตะวันออกติดต่อบ้านทิไล่ป้า ตำบลเดียวกัน ทิศใต้ติดต่อบ้านเกาะสะเดิ่ง ตำบลเดียวกัน ทิศตะวันตกติดต่อประเทศเมียนม่าร์ ส่วนอาณาเขตที่ตั้งของบ้านซาลาวะ ทิศเหนือติดต่อบ้านทิไร่ป้า ทิศตะวันออกติดต่อบ้านไล่โว่ ทิศใต้ติดต่อหน่วยพิทักษ์ป่าไม้ตะเคียนทอง และทิศตะวันตกติดต่อประเทศเมียนม่าร์

ข้อมูลประชากรทั้งสองชุมชน

จำนวนประชากรหญิง–ชาย แยกตามอายุ(วัยแรงงานวัยการศึกษา วัยเด็ก วัยชรา) ปี ๒๕๕๔

ช่วงอายุประชากร	จำนวนเพศชาย(คน)	จำนวนเพศหญิง(คน)	จำนวนรวม(คน)
น้อยกว่า ๑ ปีเต็ม	๖	๔	๑๐
ตั้งแต่ ๑ ปีเต็ม - ๒ ปี	๑๐	๙	๑๙
ตั้งแต่ ๓ ปีเต็ม - ๕ ปี	๑๒	๑๐	๒๒
ตั้งแต่ ๖ ปีเต็ม - ๑๑ ปี	๒๘	๑๖	๔๔
ตั้งแต่ ๑๒ ปีเต็ม – ๑๔ ปี	๑๕	๑๐	๒๕
ตั้งแต่ ๑๕ ปีเต็ม – ๑๗ ปี	๙	๗	๑๖
ตั้งแต่ ๑๘ ปีเต็ม – ๔๗ ปี	๗๐	๖๐	๑๓๐
ตั้งแต่ ๕๐ ปีเต็ม – ๖๐ ปีเต็ม	๑๐	๘	๑๘
มากกว่า ๖๐ ปีเต็มขึ้นไป	๙	๕	๑๔
รวมทั้งหมด	๑๖๙	๑๒๙	๒๙๘

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ ปี ๒๕๕๕

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมู่บ้านมีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีพื้นที่ราบทำนา และเหมาะแก่การเพาะปลูกพืชผักทุกชนิด มีแหล่งน้ำที่สะอาดไว้ใช้ในการอุปโภคบริโภค และยังเป็น

แหล่งเพาะเลี้ยงปลาได้หลากหลายชนิด ในพื้นที่ชุมชนมีปลูกผลไม้ หมาก มะพร้าว ขนุน ส้ม ฯลฯ รวมทั้งพืชผักต่างๆ ที่ใช้ในการบริโภคในครัวเรือน ครัวเรือนใช้น้ำประปาภูเขา คุณภาพแหล่งน้ำผิวดินสะอาดเหมาะแก่การอุปโภค บริโภค และใช้ทางการเกษตร ครัวเรือนมีน้ำใช้เพื่อการเกษตรเพียงพอตลอดทั้งปี

ลักษณะสังคมและวัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่คนในชุมชนบ้านไล่โว่-ซาลาวะ เป็นแบบพึ่งพาตนเอง ช่วยเหลือกันและกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันในชุมชน มีวิถีชีวิตพออยู่พอกิน เรียบง่าย ยึดมั่นในศาสนาและความเชื่อ ชาวบ้านส่วนใหญ่ในบ้านไล่โว่นับถือศาสนาพุทธ ส่วนชาวบ้านซาลาวะส่วนใหญ่นับถือศาสนาคริสต์ ผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมโบราณ มีพิธีกรรมทางศาสนา เช่น งานบวช งานแต่ง งานขึ้นบ้านใหม่ งานศพ มีวัดไล่โว่ เป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นที่ตั้งของสิ่งศักดิ์ประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านเคร่งครัดในวัฒนธรรมและประเพณี มีการจัดงานต่าง ๆ ทั้งวันสำคัญทางศาสนาและวันสำคัญทางประเพณี เช่น แห่เทียนเข้าพรรษา ประเพณีลอยกระทง ประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีกินข้าวใหม่ ประเพณีฟาดข้าว เป็นต้น

ลักษณะการปกครอง หมู่บ้านไล่โว่ เป็นหมู่บ้าน อพป.(อาสาพัฒนาป้องกันหมู่บ้านตนเอง) ชุมชนมีกลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่ม องค์กร เครือข่ายชุมชน ตามแบบแผนการปกครองของราชการและองค์การบริหารส่วนตำบล คือ มีผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. อสม. ประจำหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน กรรมการกองทุนเศรษฐกิจชุมชน (อบต.ไล่โว่) คณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ รวมทั้งมีคณะกรรมการหมู่บ้านฝ่ายต่าง ๆ ครบถ้วน คือ ฝ่ายพัฒนา ฝ่ายป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย ฝ่ายปกครอง ฝ่ายสาธารณะ ฝ่ายศึกษาและวัฒนธรรม ฝ่ายการคลัง ฝ่ายสวัสดิ์การและสังคม ฝ่ายเยาวชน ฝ่ายกิจการสตรี คณะกรรมการแต่ละฝ่าย เปิดโอกาสให้คนในชุมชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่จัดขึ้นอย่างกว้างขวาง

การศึกษาของประชาชน คนอายุ ๖ – ๑๕ ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับ ส่วนคนอายุ ๑๕ – ๖๐ ปี รู้หนังสือพออ่านออกเขียนชื่อตัวเองได้บ้าง บางคนพออ่านภาษาไทยได้ บางคนอ่านไม่ได้ เขียนไม่ได้ แต่อ่าน เขียนภาษากะเหรี่ยงได้

สุขภาพของประชาชน ไม่มีเด็กที่มีอายุต่ำกว่า ๑ ปีเสียชีวิต ไม่มีคนตายด้วยโรคระบาด เมื่อชาวบ้านเจ็บป่วยเล็กน้อย คนส่วนมากเริ่มต้นรักษา(ตามอาการ)ด้วยยาสมุนไพรบ้าง ด้วยบริการรักษาจาก อสม. หรือศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชนบ้าง ไม่มีชาวบ้านที่เจ็บป่วยเนื่องจากการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ไม่มีผู้ใช้สารเสพติดที่เป็นปัญหา

ลักษณะเศรษฐกิจ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการเกษตรควบคู่กับภารกิจการอนุรักษ์ป่าไม้ พืชหลักที่ปลูกได้แก่ ข้าวไร่ พริกกะเหรี่ยง พริกไทย กล้วย หมาก มะม่วงหิมพานต์ พืชผักต่าง ๆ มะพร้าว เลี้ยงวัว ควาย และปลา ไว้กินในครัวเรือนหรือในหมู่บ้าน เป็นแบบเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ คือทำการเกษตรเพื่อยังชีพ มีไร่หมุนเวียนเป็นแกนหลักของครอบครัว ปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีพส่วนใหญ่ได้จากไร่หมุนเวียน และจากป่า วงจรการทำการเกษตรเป็นไปตามจังหวะฤดูกาล รอบปีหนึ่งๆ สิ่งจำเป็นที่สุดคือข้าว ต้องผลิตข้าวให้เพียงพอต่อการบริโภคในครอบครัว ส่วนสิ่งอื่นๆ จะได้จากไร่ นำมาเก็บไว้บริโภค แบ่งปัน แจกจ่าย หรืออาจจะ

แบ่งจำหน่ายได้บ้างหากเหลือกิน ผลผลิตสำคัญของหมู่บ้าน คือ ข้าวไร่ ข้าวนา พริกกะเหรี่ยง ฟัก แฟง แตง ข้าวโพด เผือก มัน ยาสูบ เมล็ดกาแฟ รวมทั้งพืชผัก ผลไม้ตามฤดูกาล เช่น ส้มโอ หากเหลือบริโภคในครัวเรือนสามารถนำไปขายหรือแบ่งปันคนอื่น ส่วนผลิตภัณฑ์อื่นๆ เช่น ผ้าทอพื้นบ้าน เครื่องจักสาน บางครอบครัวผลิตจำหน่ายบ้าง ไม่มีตลาดในหมู่บ้านมีแต่ร้านค้าของชำ จำนวน ๕ ร้าน มีขายก๋ยวเตี๋ยวด้วย การหาซื้อสิ่งของที่จำเป็นเมื่อไม่มีในหมู่บ้านต้องออกไปซื้อที่ตลาดสังขละบุรี หากไม่สามารถไปได้ต้องฝากคนอื่น

แหล่งท่องเที่ยว ชุมชนมีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่มีธรรมชาติอุดมสมบูรณ์หลายแห่ง เป็นต้นว่า น้ำพุถ้ำ เขาไล่โว่ น้ำตกทิมุงทอง ป่าธรรมชาติ ห้วยซาลาวะ ป่าไม้ธรรมชาติ ต้นไม้ยักษ์ ซึ่งยังคงมีความเป็นธรรมชาติน่าสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เขาไล่โว่ เป็นภูเขาสูง มีหน้าผาลาดชัน ท้าทายผู้ชอบปีนป่าย เมื่อปีนขึ้นไปถึงยอดเขา จะได้ชมวิวทิวทัศน์อันงดงามกว้างขวางรอบทิศของผืนป่าเป็นรางวัล

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และปราชญ์ชาวบ้าน ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆในชุมชน ทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชน เป็นต้นว่า นายก้องเคียว สังขสุวรรณ หมอสมุนไพร นางช่วย เคียวหนี หมอตำแย นางยงต่วย คุณก้องยืนยง ครูรำตง นายง่วย เครื่องจักสาน นายก้องเคียว ผู้นำด้านพิธีกรรม ปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ ถือเป็นผู้อาวุโสของหมู่บ้าน เมื่อเกิดมีภารกิจใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับใคร ผู้ที่เกี่ยวข้องด้านนั้นๆ จะเป็นผู้นำคนในชุมชนในเรื่องนั้นๆ อย่างไรก็ตาม คนในชุมชนเริ่มบ่นว่า คนรุ่นใหม่ในชุมชนสนใจศึกษาเรียนรู้น้อยลง เด็กรุ่นใหม่ไม่ได้เรียนรู้ฝึกฝนมากนัก พวกเขาอาจจะรู้จักเครื่องมือเครื่องใช้ ยังใช้สิ่งเหล่านั้นอยู่ แต่ไม่สามารถสร้างขึ้นใช้เองได้ ทำให้หมู่บ้านขาดกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาสู่คนรุ่นต่อไป ทั้งๆ ที่สิ่งเหล่านั้นยังจำเป็นต่อวิถีดำรงชีพ

สถานการณ์ชุมชน

สถานการ์สำคัญของหมู่บ้าน กลุ่มผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ชุมชน เพื่อค้นหาปัญหา สาเหตุและแนวทางแก้ไขตามแผนการปฏิบัติงานของหน่วยงานภาครัฐ และชุมชน โดยสรุปสถานการณ์ชุมชนด้านต่างๆไว้ดังนี้.....

ด้านกายภาพ ฤดูฝนหน้าดินพังทลายเป็นพื้นที่กว้างทุกปี มีผลกระทบต่อการเดินทางเข้า-ออกหมู่บ้าน ตลิ่งถูกน้ำกัดเซาะ บางพื้นที่เกิดไฟป่าไหม่ซ้ำซากทุกปี ทำให้ป่าไม้ถูกทำลาย รวมทั้งปัจจุบันมีการนำสารเคมีมาใช้เพิ่มขึ้น ทำให้ดินเสื่อมสภาพรวดเร็วขึ้น และตกลงร่วมกันว่าชุมชนต้องช่วยกันดูแล ปลูกป่าทดแทน ลดภาวะการนำสารเคมีมาใช้ ลดภาวะการใช้พื้นที่แบบถาวร เน้นการใช้พื้นที่ไร่หมุนเวียนตามแบบแผนภูมิปัญญาพื้นบ้าน คือ เมื่อทำไร่แล้วต้องทิ้งพื้นที่ให้ต้นไม้เติบโตขึ้นใหม่นาน ๗- ๑๐ ปี จึงจะกลับมาทำไร่ใหม่อีก

ด้านการคมนาคม การเดินทางเข้าออกลำบากมาก คนหนุ่มเดินเท้ายามหน้าแล้งจากสังขละบุรีใช้เวลา ๖ - ๘ชั่วโมง ฤดูฝนจะลำบากเพิ่มขึ้น สาเหตุเพราะเป็นพื้นที่สูงชัน อยู่ในเขตป่าเขา มีลำธารน้ำตก

ตลอดทาง หน้าฝนหนทางลื่น และอาจมีต้นไม้ กิ่งไม้หักขวางทางได้เสมอ คนในชุมชนเห็นว่าในคราวจำเป็นจริงๆ สมควรใช้พาหนะอย่างอื่นแทนรถบ้าง เช่น ช้าง ม้า เป็นต้น

ด้านเศรษฐกิจ คนส่วนใหญ่ยากจน มีรายได้เป็นเงินทองไม่มากและไม่สม่ำเสมอ รายได้ที่เป็นเงินทองไม่สมดุลกับรายจ่าย แหล่งรายได้ที่เป็นเงินทองไม่แน่นอน เพราะรายได้ส่วนใหญ่มาจากการทำเกษตรกรรม เมื่อเหลือบริโภคแล้วจึงเอาไปขาย การผลิตต้องอาศัยธรรมชาติ ส่วนใหญ่ผลิตเพื่อบริโภค การคมนาคมอาจจะมีส่วนทำให้รายได้ของคนในชุมชนต่ำ รวมทั้งครอบครัวมีลูกหลายคนมีส่วนทำให้ครอบครัวมีรายได้ลดลงด้วย ชุมชนลงความเห็นว่าควรส่งเสริมความรู้ด้านการทำการเกษตรแก่ชาวบ้านที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาและประสบการณ์เดิม บนรากฐานของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ และส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตให้สามารถเก็บรักษาได้นาน จะทำให้ขนส่งออกมาขายในชุมชนอื่นๆ ได้มากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมให้การศึกษาการคุมกำเนิดแก่ชาวบ้าน

ด้านการติดต่อสื่อสาร พื้นที่ในหมู่บ้านไม่สามารถติดต่อสื่อสารกับภายนอกได้ เมื่อมีเหตุจำเป็นต้องปีนยอดเขาไล่โว่เพื่อหาสัญญาณโทรศัพท์ จึงจะสามารถติดต่อกับภายนอกได้ เพราะพื้นที่ห่างไกล อยู่ในพื้นที่ไม่มีเขตสัญญาณโทรศัพท์ แม้ได้ติดตั้งจานดาวเทียม IPSTAR และจานดาวเทียมเพื่อการศึกษาสามารถรับชมและติดต่อสื่อสารได้ระยะหนึ่งแล้ว แต่ปัจจุบันเครื่องเสีย ยังไม่ได้รับการซ่อมแซมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ชาวบ้านเห็นว่าถ้าเห็นว่า การสื่อสารเป็นปัญหาหน่วยงานเกี่ยวข้องต้องร่วมกันแก้ไข ลำพังชาวบ้านไม่มีความสามารถจะดำเนินการได้ ทั้งนี้คนนอกชุมชนมักมองว่า ชาวบ้านไม่มีการสื่อสารสมัยใหม่ และคิดว่าจะกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิต แต่ชาวบ้านกลับมองว่ายังไม่จำเป็นนักเมื่อเทียบกับสถานการณ์อื่นๆ

ด้านแหล่งน้ำ ตามปกติชาวบ้านใช้น้ำในห้วยบริโภคอุปโภคได้ตลอดปี ส่วนน้ำเพื่อการเกษตร ใช้น้ำฝนตามฤดูกาล หากฝนไม่ตกต้องตามฤดกาลจะมีความเดือดร้อนบ้าง หากได้ขุดบ่อเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้บ้าง หรือการวางระบบชลประทานทดน้ำห้วยไปยังที่ทำการเกษตรของชาวบ้านในพื้นที่บ้าง จะช่วยให้การทำการเกษตรมั่นคงมากขึ้น

ด้านสาธารณสุข วิถีการใช้ชีวิตของชาวบ้านส่วนใหญ่ยังเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีห้องน้ำห้องส้วม ไม่มีระบบคูน้ำ ระบายน้ำเสีย เสื้อผ้าที่สวมใส่เป็นแบบพอเพียง เน้นการใช้ประโยนช์ขั้นพื้นฐาน สวมใส่เท่าที่จำเป็น ด้านภาวะโภชนาการก็เป็นไปตามที่หาได้มาจากธรรมชาติ ไม่ได้จำแนกว่าอาหารที่บริโภคจะมีธาตุอาหารครบ ๕ หมู่หรือไม่ ไม่มีบริการสาธารณสุขในชุมชน อาจจะเป็นเพราะประชาชนมีรายได้น้อย อยู่ห่างไกล ไม่มีความจำเป็นในการติดต่อกับเมืองมากนัก เป็นการใช้ชีวิตที่มีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นแกนตามแบบแผนวัฒนธรรมที่สืบต่อกันมา หน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงความเห็นว่าสมควรช่วยเหลือพัฒนาส่งเสริมในสิ่งที่จำเป็น และต้องเป็นเจ้าภาพดำเนินการจัดหาหรือขนส่งวัสดุตลอดถึงแนะนำวิธีการสร้างห้องส้วมที่ถูกต้องส่งเสริมการผลิตน้ำยาซักผ้าไว้ใช้เองในครัวเรือน

ด้านการเมืองการปกครอง ส่วนหนึ่งเป็นไปตามระเบียบของทางราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อีกส่วนหนึ่งเป็นไปตามแบบแผนวัฒนธรรมชุมชนที่สืบต่อมาจากโบราณ สถานการณ์ที่เกิด คือ โครงการต่างๆ ที่กำหนดไว้ ไม่ได้เป็นไปตามความจำเป็นและเป็นความต้องการของชาวบ้าน ส่วนใหญ่ไม่ได้ดำเนินการ อาจเป็นเพราะผู้นำชุมชนไม่มีความรู้เรื่องการเขียนโรงการ การเสนอโครงการ และติดตามผลโครงการ ไม่มีอำนาจต่อรองกับองค์กร ชุมชนไม่มีรายได้ ไม่จ่ายภาษีใดๆ ให้กับท้องถิ่น และขาดความรู้ในกฎหมายและระเบียบต่างๆ

ด้านการศึกษา มีลักษณะเดียวกับชุมชนอื่นๆ คือ ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่รู้หนังสือมีการศึกษาต่ำ ไม่จบชั้นประถมศึกษา นักเรียนที่เรียนไม่ได้วุฒิบัตรที่จะเป็นใบเบิกทางอ้างอิงเพื่อประโยชน์ในการทำงาน การจัดการเรียนการสอนที่มีอยู่ขาดสื่อการเรียนการสอนที่ดี ขาดบุคลากร เนื่องจากโรงเรียนในชุมชน เป็นเพียงห้องเรียนพิเศษสาขา โรงเรียนบ้านกองม่องทะ ได้รับการสนับสนุนสิ่งต่างๆ ไม่เพียงพอ ชุมชนยังเห็นความสำคัญในการศึกษาของบุตรหลานไม่มาก สาระความรู้ที่นำมากสอนแปลกแยกปจากบริบทรอบข้างของนักเรียนหรือแยกส่วนไปจากวิถีชีวิต ชุมชนเสนอว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องทบทวนบทเรียนผู้เกี่ยวข้องสมควรทำความเข้าใจกับชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนให้มากขึ้น

ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม บริบทชุมชนปัจจุบันพบเห็นสัตว์ป่าและไม้ขนาดใหญ่ใหญ่ลดลง ประชากรชุมชนเพิ่มมากขึ้น ต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น สัตว์ป่าเริ่มหนีเข้าไปอยู่ในป่าลึก ขอบเขตพื้นที่ชุมชนเริ่มขยายเพิ่มขึ้น จึงสมควรฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้าน แล้วนำมาใช้เป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเคร่งครัด ละเว้นการใช้พื้นที่ต้องห้ามตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน ส่งเสริมการปล่อยสัตว์พื้นบ้านสู่ป่าให้ไปเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และปลูกป่าทดแทน เพื่อจะได้ป่าและสัตว์ป่ากลับคืนมา

สถานการณ์สำคัญของชุมชนดังกล่าวนี้ ส่วนใหญ่กำหนดโดยหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง มีชาวบ้านรับรู้บ้าง รู้เรื่องบ้างบางเรื่อง ไม่เห็นด้วยบางเรื่อง ด้วยไม่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการวางแผนลักษณะนั้นๆ แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยอมรับว่าสถานการณ์เป็นไปตามนั้น และสิ่งที่ชาวบ้านต้องการทำความเข้าใจ คือ การทำไร่หมุนเวียน ที่มักเกิดความเข้าใจไม่ตรงกันกับเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ว่าพื้นที่ตรงไหนถางทำไร่ได้ ตรงไหนถางทำไร่ไม่ได้ ตามหลักการที่ตกลงกันว่า การถางทำไร่หมุนเวียนต้องเป็นไร่ซากเท่านั้น แต่เมื่อถางแล้วมีข้อถกเถียงว่า ไม่ใช่ไร่ซาก ขณะที่ชาวบ้านยืนยันว่าเป็นไร่ซาก ชาวบ้านคิดว่านี้คือสถานการณ์สำคัญที่ชาวบ้านต้องการแก้ไขร่วมกันอย่างเร่งด่วน

การพัฒนาหมู่บ้านในรอบ ๕ ปี ที่ผ่านมา ในปี ๒๕๕๑ หมู่บ้านได้รับโครงการพัฒนา ๔ โครงการ คือ โครงการเลี้ยงปลาในบ่อดินโครงการปลูกพืชแบบเศรษฐกิจพอเพียง โครงการส่งเสริมการทอผ้าพื้นบ้าน โครงการจัดทำฝายชะลอน้ำ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากงานอยู่ดีมีสุข จำนวน ๒๐๐,๐๐๐ บาท ผลการดำเนินงานไม่ปรากฏรูปธรรมชัดเจน ไม่ต่อเนื่อง โครงการอื่นๆที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเขียนไว้ว่าจะ

ดำเนินการในปีต่อๆ ไป เป็นต้นว่า โครงการไฟฟ้าพลังน้ำ โครงการต่อเติมน้ำประปาในหมู่บ้านและถังพักน้ำ โครงการฝายแม้วรักษาธรรมชาติ โครงการปรับปรุงบริเวณน้ำที่พักนักท่องเที่ยวโครงการผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เช่น ผู้สูงอายุ (จัดอบรมผู้สูงอายุ) โครงการส่งเสริมอาชีพข้าวซ้อมมือ โครงการส่งเสริมอาชีพการทอผ้ากะเหรี่ยง โครงการส่งเสริมและพัฒนาศูนย์เด็กเล็ก/ศศช.ไล่โว่ และสนามหญ้า โครงการการเกษตรไร่นาสวนผสม โครงการสะพานข้ามห้วยน้ำ โครงการต่อเติมอาคารเรียนรู้ศูนย์เด็กเล็กโครงการพริกกะเหรี่ยงและเครื่องอบแห้ง โครงการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ครูภาษากะเหรี่ยง/ รำตง โครงการประเพณีฟาดข้าว โครงการประเพณีทำบุญข้าวใหม่ โครงการปรับปรุงและซ่อมแซมบ่อปลา โครงการสร้างโรงอาหารโรงเรียน ฯลฯ จนกระทั่งปัจจุบัน ยังไม่ได้การดำเนินการ และมีบางโครงการที่เข้ามาใหม่

ทัศนะของชาวบ้าน เห็นว่า ไม่ว่าจะเป็นโครงการพัฒนาอะไร ที่จะลงมา หรือเปลี่ยนแปลงไปแล้วนำลงมา ชาวบ้านรับได้ทั้งนั้น ขอให้ดำเนินการตามแผนนั้นๆ จริง และมีเป้าหมายเพื่อสร้างความอยู่ดีมีสุขแก่ชาวบ้าน ชาวบ้านไม่เคยขัดแย้งกับแผนพัฒนาใดๆ เพราะในหมู่บ้านยังไม่มีอะไรที่เป็นรูปธรรมในเรื่องดังกล่าว ได้อะไรมาก็ถือว่าจำเป็นทุกอย่าง

ความต้องการหรือทิศทางการพัฒนาหมู่บ้าน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและกลุ่มผู้นำชุมชนร่วมกันกำหนดทิศทางที่เป็นเป้าหมายการพัฒนาหมู่บ้านไว้ว่า อยากเห็นบ้านไล่โว่เป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการส่งเสริมการกักเก็บและกระจายน้ำเพื่อการเกษตรอย่างเพียงพอ มีการฟื้นฟูคุณภาพดินเพื่อการเกษตร มีการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะการประกอบอาชีพที่ทันสมัย สามารถลดต้นทุนการผลิต รวมทั้งมีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกร และเกษตรกรมีจิตสำนึกในการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชน โดยคนในหมู่บ้านมีนิสัยในการเรียนรู้ ร่วมกันจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน การนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในชีวิต มีค่านิยมในการออมทรัพย์ ทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย และประกอบอาชีพเกษตรผสมผสาน

๕) บ้านทิไล่ป้า

ประวัติความเป็นมา บ้านทิไล่ป้า หมู่ที่ ๕ ตำบลไล่โว่ เป็นหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ตั้งบ้านเรือนมานานกว่า ๑๖๐ ปี เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ ชื่อหมู่บ้าน “ทิไล่ป้า” หมายถึงห้วยแผ่นหิน เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ผู้คนในชุมชนเป็นเครือญาติผูกพันกันมาแต่โบราณ มีการพึ่งอาศัยกัน เป็นอยู่อย่างสงบสุข ก่อนที่จะมีการประกาศเป็นพื้นที่เขตรักษาพันธ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก หมู่บ้านตั้งอยู่จากตัวอำเภอประมาณ ๕๕ กิโลเมตร จากตัวอำเภอสังขละบุรี หากเดินเท้าใช้เวลามากกว่า ๑๔ ชั่วโมง เดินผ่านบ้านสะเนพ่อง บ้านเกาะสะเดิ่ง ฤดูฝนยานพาหนะไม่สามารถเข้าได้ ต้องเดินเท้าอย่างเดียว อาณาเขตหมู่บ้าน ทิศเหนือติดต่อกับป่ามติ ครม. ทิศตะวันออกติดต่อกับบ้านจะแกและป่าทุ่งใหญ่ ทิศใต้ติดกับบ้านเกาะสะเดิ่ง ทิศตะวันตกติดกับประเทศเมียนม่าร์

ลักษณะภูมิประเทศ หมู่บ้านตั้งอยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก มีลำน้ำแม่กษัตริย์ เป็นสายน้ำหล่อเลี้ยงชุมชน ที่ไหลคดเคี้ยวไปมาตามหุบเขา อากาศที่เย็นชื้น ท่ามกลางป่าไม้นานาพันธุ์ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๒๐,๒๐๐ ไร่ ภูมิอากาศ เป็นเช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ ในตำบล คือมี ๓ ฤดู ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึงปลายเดือนพฤษภาคม ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึงปลายเดือนตุลาคม ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึงปลายเดือนกุมภาพันธ์

ระบบสาธารณูปโภค ปัจจุบันการติดต่อกับภายนอกกรณีที่เดือดร้อนต้องใช้บริการหน่วยตำรวจตระเวนชายแดน ส่วนการให้บริการโทรศัพท์ผ่านดาวเทียมของบริษัท ทีโอที จำกัด(มหาชน) จำนวน ๒ หมายเลข ปัจจุบันยังใช้ไม่ได้ เพราะยังไม่ได้เชื่อมต่อสัญญาณดาวเทียม ระบบประปาใช้น้ำประปาภูเขา และแหล่งน้ำตามธรรมชาติในลำน้ำแม่กษัตริย์ ซึ่งหน้าแล้งเกิดปัญหาขาดแคลนน้ำในภาคเกษตร

สถานที่ท่องเที่ยว ลำน้ำแม่กษัตริย์ บรรยากาศที่เย็นสดชื่น ท่ามกลางป่าไม้นานาพันธุ์ มีสายหมอกยามเช้าคอยต้อนรับผู้มาเยือน พร้อมกับรอยยิ้มที่อบอุ่นของชาวบ้านทุกฤดูกาล

ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน

จำนวนประชากร หญิง ชาย แยกตามอายุ (วัยแรงงาน วัยการศึกษา วัยเด็ก วัยชรา) จำนวนครัวเรือน ๗๘ ครัวเรือน (ข้อมูลเฉพาะ ทร.๑๔)

ช่วงอายุประชากร	จำนวนเพศชาย(คน)	จำนวนเพศหญิง(คน)	จำนวนรวม(คน)
น้อยกว่า ๑ ปีเต็ม	๘	๑๘	๒๖
ตั้งแต่ ๑ ปีเต็ม - ๒ ปี	๑๒	๘	๒๐
ตั้งแต่ ๓ ปีเต็ม - ๕ ปี	๑๒	๑๐	๒๒
ตั้งแต่ ๖ ปีเต็ม - ๑๑ ปี	๒๑	๒๙	๕๐
ตั้งแต่ ๑๒ ปีเต็ม – ๑๔ ปี	๑๑	๒๔	๓๕
ตั้งแต่ ๑๕ ปีเต็ม – ๑๗ ปี	๗	๙	๑๖
ตั้งแต่ ๑๘ ปีเต็ม – ๔๗ ปี	๗๘	๕๕	๑๓๓
ตั้งแต่ ๕๐ ปีเต็ม – ๖๐ ปีเต็ม	๘	๖	๑๔
มากกว่า ๖๐ ปีเต็มขึ้นไป	๗	๑๑	๑๘
รวมทั้งหมด	๑๖๔	๑๗๐	๓๓๔

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ ปี ๒๕๕๕

ภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีภูมิปัญญาพื้นบ้านหลากหลาย มีปราชญ์ชาวบ้าน หรือผู้เชี่ยวชาญที่เป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน เป็นผู้อาวุโสด้านต่างๆ หลายด้าน เช่น การใช้สมุนไพรรักษาโรค การจักสานวัสดุเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน การดนตรีประจำเผ่า เช่น การรำตง การทอผ้ากะเหรี่ยง การตำข้าวด้วยครกกระเดื่อง การสืบสานภาษาถิ่น การแต่งกายพื้นบ้านเช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาศรมภูมิปัญญาผู้อาวุโส

ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ศาสตร์การเมือง การปกครอง ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ขนบธรรมเนียมและวิถีชีวิต การทำมาหากินของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ชาวบ้านผู้สนใจใฝ่รู้สามารถมาเรียนรู้หรือแลกเปลี่ยนได้ตลอดเวลา เป็นพื้นที่ถกเถียง วิพากษณ์วิจารณ์เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่กลุ่มชาติพันธุ์ สังคมและวัฒนธรรมทั่วไป จนดูเหมือนว่า ที่นี้เป็นวิทยาลัยกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในตำบลไล่โว่และพื้นที่ทั่วไป รงมทั้งเป็นที่สนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับคนภายนอกชุมชนที่สนใจด้วย

ลักษณะสังคมและวัฒนธรรม สภาพความเป็นอยู่ ผู้คนมีวิถีการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง ประกอบอาชีพการเกษตรเพื่อยังชีพ บนรากฐานภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐานพอเพียง มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีความรักความอบอุ่นความเข้มแข็งในครอบครัว และชุมชน มีอัตลักษณ์ของกลุ่มที่ชัดเจน มีชีวิตเรียบง่าย

ศาสนาและความเชื่อ ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ผสมผสานกับความเชื่อพื้นบ้าน มีพิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม เช่น งานแต่ง งานศพ มีสถานที่สำคัญทางศาสนา คือ สำนักสงฆ์ทิไล่ป้า และโบสถ์คริสต์ มีประเพณีสำคัญของหมู่บ้าน เช่น งานสงกรานต์ ประเพณีฟาดข้าว ทำบุญข้าวใหม่ ผูกข้อมือเดือนเก้า ชาวบ้านในหมู่บ้านจะเข้าร่วมพิธีต่าง ๆ ทางประเพณีวัฒนธรรมอย่างพร้อมเพรียง

การปกครองหมู่บ้าน เป็นไปตามระเบียบของราชการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเป็นไปตามแบบแผนวัฒนธรรมของชุมชน โดยส่วนที่เป็นไปตามแบบแผนของราชการประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. อาสาสมัครพัฒนาชุมชน (อช.) และ อสม. ประจำหมู่บ้าน คณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้าน (กพสม.) คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน คณะกรรมการกองทุนโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต คณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ และมีคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ของหมู่บ้านเป็นต้นว่า ฝ่ายพัฒนา มีหน้าที่เกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพของชาวบ้านและพัฒนาหมู่บ้านในด้านต่าง ๆ ฝ่ายป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดหน่วยกำลังคุ้มครองและรักษาความสงบเรียบร้อยในหมู่บ้าน ฝ่ายปกครอง มีหน้าที่เกี่ยวกับบำบัดทุกข์ บำรุงสุขของชาวบ้าน ฝ่ายสาธารณะ มีหน้าที่เกี่ยวกับการรักษาพยาบาล การอนามัย การวางแผนครอบครัวและการสุขาภิบาล รักษาบ้านเรือน ฝ่ายศึกษาและวัฒนธรรม มีหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษา การลูกเสือ และเยาวชน ตลอดจนกิจกรรมทางศาสนาวัฒนธรรม การกีฬาและการพักผ่อนหย่อน ฝ่ายคลัง มีหน้าที่เกี่ยวกับการเงินของหมู่บ้าน ฝ่ายสวัสดิการและสังคม มีหน้าที่เกี่ยวกับสวัสดิ์การ ให้ความช่วยเหลือสงเคราะห์ราษฎรผู้ยากไร้ ฝ่ายเยาวชน มีหน้าที่เกี่ยวกับงานพัฒนาศักยภาพของเยาวชนในด้านการดำรงชีวิตในสังคมและด้านการประพฤติตนให้อยู่ในกรอบของจริยธรรม ฝ่ายกิจการสตรี มีหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริมให้สตรีมีบทบาทในการมีส่วนร่วมในงานพัฒนาหมู่บ้าน

ส่วนการปกครองหมู่บ้านที่เป็นไปตามแบบแผนวัฒนธรรมของชุมชน ยังคงอาศัยระบบอาวุโสสร้างการมีส่วนร่วมในการอยู่ร่วมกันของชุมชนตามแบบอย่างวัฒนธรรมชุมชนที่เคยเป็นมาแต่อดีต ผู้คน

ในชุมชนยังคงเคารพผู้อาวุโส ยกย่องผู้อาวุโสเป็นผู้นำ ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ตามแบบแผน ที่ประชุมผู้อาวุโส คือ พื้นที่ชี้ผิดชอบชั่วดีของคนในชุมชนที่คนในชุมชนยังคงยอมรับทั่วกัน

การศึกษา เด็กและเยาวชนอายุ ๖- ๑๕ ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับ ส่วนคนอายุ ๑๕ – ๖๐ ปี บางคนรู้หนังสือไทย เขียนชื่อตัวเองได้ อ่านภาษาไทยได้บ้าง บางคนอ่านเขียนภาษากะเหรี่ยงได้ บางคนอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ทั้งสองภาษา

สุขภาพโดยทั่วไป ไม่มีเด็กอายุต่ำกว่า ๑ ปีเสียชีวิต ไม่มีคนตายด้วยโรคระบาด ยามเจ็บป่วยเล็กน้อย นิยมใช้ยาสมุนไพร และรักษาตามอาการ มีเจ้าหน้าที่ อสม.บริการให้คำปรึกษา ไม่มีการเจ็บป่วยที่เนื่องจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืชและสารเสพติด อนึ่งในชุมชน มีผู้ด้อยโอกาสที่เป็นผู้สูงอายุ ๑๔ คน ผู้พิการ จำนวน ๑ คน สตรีหม้าย ๑๐ คน

การมีส่วนร่วมและความเข้มแข็งของชุมชน ปกติคนในชุมชนให้ความร่วมมือกับหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องด้วยดี เว้นแต่ว่า กิจกรรมหรือนโยบายบางประการที่ชุมชนร่วมกันพิจารณาเห็นว่า ยังเป็นที่เคลือบแคลงสงสัย จึงบ่ายเบี่ยงการแสดงความเห็น โดยไม่แสดงออกโดยตรง ยังมีความเกรงใจ และให้เกียรติผู้มาเยือนเสมอ

ลักษณะเศรษฐกิจ เป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพ ส่วนใหญ่ทำไร่หมุนเวียนเป็นหลัก ในไร่ปลูกพริก ยาสูบ แตง ถั่ว ฟักทอง น้ำเต้า เผือก มัน ข้าวโพด พืช ผักต่างๆ ที่ต้องใช้บริโภคในครัวเรือน รวมทั้งการเลี้ยงวัว ควาย บางครอบครัวยังคงเลี้ยงช้าง การทำการเกษตรมุ่งเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก หากเหลือจึงแบ่งปันหรือแลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้าน พื้นที่ในหมู่บ้านมีการปลูกหมาก มะพร้าว ผลไม้ต่างๆ เช่น เงาะ ทุเรียน กล้วย ผลหมากเมื่อเหลือบริโภคจะมีพ่อค้ามาซื้อไปขายในประเทศพม่า ผลผลิตที่ทำรายได้เป็นเงินทองแก่ครอบครัวบางส่วน เช่น ข้าวซ้อมมือ วัว ควาย ผ้าทอ พริก และหมาก งานทักษะฝีมือที่สำคัญของหมู่บ้าน คือ การทอผ้าพื้นเมือง การจักสานภาชนะใช้ในครัวเรือน หากนำเกณฑ์ตัวชี้วัดรายได้ที่เป็นเงินมาพิจารณาแล้ว จะเป็นชุมชนที่มีฐานะยากจน

สถานการณ์ชุมชน

เวทีประชาคมหมู่บ้าน ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส เจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ต่างๆ ของหมู่บ้าน พร้อมสาเหตุและแนวทางแก้ไข โดยที่ประชุมสรุปว่าสถานการณ์หมู่บ้านด้านต่างๆ เป็นดังนี้

สถานการณ์ด้านความยากจน ไม่มีรายได้เป็นเงินทอง แต่มีรายจ่ายเพิ่มขึ้นทุกปี อาจจะมาจากสาเหตุหลากหลาย เช่น ขาดการอบรมเสริมสร้างความรู้ในการประกอบอาชีพ การผลผลิตเพื่อขายไม่ใช่นิสัยวัฒนธรรมชุมชน การเข้ามาของสินค้าที่ต้องใช้เงินทองซื้อ ฯลฯ และลงความเห็นว่าสมควรสำรวจแนวเขตที่ดินทำกินในหมู่บ้าน จัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์เพื่อการออมและการลงทุน จัดตั้งร้านค้าชุมชน ธนาคารข้าว

ส่งเสริมความรู้การประกอบอาชีพ ส่งเสริมชาวบ้านใช้หลักธรรมพัฒนาจิตใจ รณรงค์ให้ความรู้เรื่องสุขภาพ จัดทำบัญชีครัวเรือน และขอการส่งเสริมงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

สถานการณ์ด้านการศึกษา คนชุมชนได้รับการศึกษาในระบบน้อย น่าจะมาจากลักษณะพื้นที่ทุรกันดาร ห่างไกล มีแหล่งเรียนรู้น้อย ชุมชนขาดการมีส่วนร่วมในการศึกษาขององค์กร เส้นทางคมนาคมไม่สะดวก ระยะทางไกล ผู้ปกครองมีรายได้น้อย การโภชนาการไม่ดี ด้วยขาดความรู้และความเข้าใจในเรื่องสุขภาพ สมควรระดมทรัพยากรจากภายนอกเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ และจัดการศึกษาที่มีชุมชนเป็นแกนกลาง รวมทั้งประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องขอสนับสนุนงบประมาณ

สถานการณ์ด้านสุขภาพ สืบเนื่องมาจากขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสุขภาพ ไม่มีเจ้าหน้าที่ให้คำแนะนำ และขาดหลักโภชนาการที่ดี เด็กขาดสารอาหารที่บำรุงสมองให้เจริญเติบโต มีพลังในการเรียนรู้ สมควรมีการจัดการสุขภิบาลให้ถูกต้อง ควรให้ความรู้เกี่ยวกับสุขภาพและโรคภัยต่างๆ รวมทั้งภาวะโภชนาการที่ดี ผู้นำชุมชนควรประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องรณรงค์ ป้องกันแลพัฒนาสุขภาพอย่างต่อเนื่อง

สถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการทิ้งขยะจากเมืองไม่เป็นที่ ทำให้ดูสกปรกรกรุงรัง ทำลายระบบนิเวศน์ โดยเฉพาะบุคคลภายนอกที่เข้ามาเที่ยวในหมู่บ้าน ทิ้งสิ่งปฏิกูล ขยะต่างๆไว้อย่างไม่รับผิดชอบ ชุมชนควรพัฒนาระบบการกำจัดขยะให้ถูกต้องและทำต่อเนื่องรวมทั้งให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยวให้ปฏิบัติตามกติกาของหมู่บ้าน กำหนดกติกาการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ป้องกันการพังทลายของดินควรปลูกป่าทดแทน ปลูกหญ้าแฝกริมตลิ่งน้ำ และช่วยกันดูแลรักษา

สถานการณ์ด้านศิลปวัฒนธรรม สาเหตุส่วนใหญ่มาจากการนำวัฒนธรรมภายนอกเข้ามาเผยแพร่ ทำให้เด็กและเยาวชนเลียนแบบหรือเอาอย่าง ไม่ใส่ใจวัฒนธรรมพื้นบ้านตนเอง ชาวบ้านไม่มีโอกาสมีส่วนร่วมในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมและขาดผู้สืบทอดจากบรรพบุรุษ

การพัฒนาหมู่บ้าน ได้ดำเนินการมาเป็นระยะๆ ในปี ๒๕๕๑ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้นำโครงการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน โครงการส่งเสริมโรงสีข้าว โครงการส่งเสริมการเลี้ยงปลา แก่ชาวบ้าน แต่โครงการเหล่านี้ ไม่ยั่งยืน เมื่อหมดงบประมาณ ทุกอย่างก็หยุดลง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ช่วยกันทำแผนพัฒนาหมู่บ้านในรอบ ๕ ปีที่ผ่านมา ได้กำหนดโครงการ/กิจกรรมไว้หลายประการ เป็นต้นว่า โครงการทำนาแบบผสม โครงการปลูกพืชแบบเศรษฐกิจพอเพียงโครงการจัดซื้อเครื่องสีข้าว โครงการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านโครงการจัดตั้งรับซื้อพริกกะเหรี่ยง โครงการจัดซื้อเครื่องปั่นไฟฟ้าโครงการจัดซื้อไก่ไข่ โครงการกลุ่มทอผ้าพื้นบ้านโครงการพลังน้ำธรรมชาติโครงการส่งเสริมสุขภาพในชุมชนโครงการรณรงค์ป้องกันโรคและการวางแผนครอบครัวโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวโครงการกำจัดขยะโครงการส่งเสริมอนุรักษ์สมุนไพรโครงการพัฒนาทักษะชีวิตตามเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น และกำหนดทิศทางการพัฒนาหมู่บ้านตามศักยภาพความพร้อมของหมู่บ้านในระยะเวลา ๕ ปี ไว้ว่า “บ้านทิไล่ป้าต้องเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการส่งเสริมการกักเก็บและกระจายน้ำเพื่อการเกษตรให้

เพียงพอ ฟื้นฟูคุณภาพดินเพื่อการเกษตร เพิ่มพูนความรู้ ทักษะในการประกอบอาชีพที่ทันสมัยและสามารถช่วยต้นทุนการผลิต จัดตั้งกลุ่มเกษตรกร สร้างจิตสมนึกในการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของประชาชน" โดยกำหนดกระบวนการไว้ว่า "ต้องสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนโดยการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ให้มีส่วนร่วมในการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ในชีวิต ส่งเสริมการออมทรัพย์ โดยการทำบัญชีรายรับ- รายจ่าย ส่งเสริมครอบครัวตัวอย่างเศรษฐกิจพอเพียง โดยการส่งเสริมการประกอบอาชีพเกษตรผสมผสาน ปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง"

กลุ่มผู้อาวุโสในหมู่บ้านได้ให้ทัศนะว่า "๕ ปีผ่านไป โครงการต่างๆ ยังไม่เป็นรูปธรรม โครงการบางอย่างนำมาใช้เพียงเพื่อให้เกิดขึ้น ส่วนจะตั้งอยู่ได้หรือไม่ ไม่มีกระบวนการใดๆ ติดตามประเมินผล ชุมชนทิไล่ป้าจึงยังคงเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยของชุมชนเอง ส่วนใหญ่ยังคงมีไร่หมุนเวียนเป็นแกนในการสร้างหลักประกันความมั่นคงในครอบครัว ส่วนผู้ที่มีทุนเพียงพอ สามารถเสริมสร้างรายได้จากอาชีพอื่นๆ ได้บ้าง เช่น การค้าขาย การปลูกพืชเพื่อขาย หรือการรับซื้อสินค้ารายย่อย เพื่อนำออกไปขายในเมืองสังขละบุรี ด้านการศึกษาก็ยังคงใช้หลักสูตรที่เนื้อหาการเรียนรู้เกี่ยวข้องกับชุมชนไม่มากนัก เด็กๆ ได้เรียนรู้เรื่องราวของเมืองมากกว่าของชุมชนตนเอง หนทางที่จะนำวิกฤตมาสู่ชุมชนจึงยังคงเป็นสิ่งที่น่ากลัวเหมือนเดิม"

๑๐) บ้านเวียคาดี้ – โมรข่า

ประวัติความเป็นมา บ้านเวียคาดี้-โมรข่า หมู่ที่ ๕ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ตั้งอยู่ติดเขตป่าสงวนแห่งชาติเขาช้างเผือกและเขตอุทยานแห่งชาติทองผาภูมิ อยู่ห่างจากแนวชายแดนไทย-พม่าประมาณ ๙ กิโลเมตร ประชากรเกือบทั้งหมดเป็นชาวกะเหรี่ยง ทั้งที่ถือบัตรประชาชนคนไทยและบัตรแสดงสถานะบุคคลบนพื้นที่สูง(บัตรสี) บรรพบุรุษอพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาจากประเทศพม่าเข้ามาตั้งรกรากอยู่ในประเทศไทยเมื่อประมาณ ๒๐๐ กว่าปีก่อน (สันนิษฐานว่ามีการก่อตั้งหมู่บ้านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๔๘) แต่เดิมชาวบ้านทำมาหากินอยู่กับป่า ทำไร่หมุนเวียน เก็บหาของป่าทั้งที่เป็นอาหารและยารักษาโรค มีการทำนาบ้างเล็กน้อย หลังจากนั้นชาวบ้านนิยมทำนาเพิ่มขึ้นด้วยพอมีพื้นที่เหลืออยู่ แต่เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ การไฟฟ้าฝ่ายผลิตได้นำพื้นที่ทำนาไปจัดสรรให้กับชาวบ้านที่ถูกอพยพขึ้นมาจากการสร้างเขื่อนเขาแหลมและจัดตั้งเป็นหมู่บ้านห้วยกบ ห้วยมาลัย บ้านใหม่พัฒนา ทำให้เหลือพื้นที่ทำนาอยู่เพียง ๒-๓ แปลง ชาวบ้านที่สูญเสียพื้นที่ทำนาจึงต้องกลับมาทำไร่หมุนเวียนอีก แต่เหตุการณ์กลับเปลี่ยนไปอีกเมื่อมีโครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทยเข้ามาปลูกป่าทับที่ทำกินของชาวบ้านซึ่งเป็นไร่หมุนเวียนและไร่ซากประมาณ ๒,๐๐๐ไร่ ในปี พ.ศ.๒๕๓๖ โดยมองว่าเป็นป่าเสื่อมโทรม ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปเพาะปลูกได้อีก ต่อมาพื้นที่ดังกล่าวได้ประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติทองผาภูมิ มีหน่วยงานอุทยานแห่งชาติมาประจำ ทำให้ชาวบ้านต้องหลบๆ ซ่อนๆ ทำมาหากินและเลิกทำไร่หมุนเวียน หันไปประกอบอาชีพรับจ้างภายในหมู่บ้าน หรือออกไปขายแรงงานในเมือง บ้านเวียคาดี้และโมรข่า มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านอื่นๆ ทิศเหนือติดต่อกับศูนย์อพยพบ้านต้นยาง และประเทศพม่า ทิศใต้ติดต่อกับชุมชนบ้านชูแหละ บ้านช่องลุ และบ้าน

ใหม่พัฒนา หมู่ ๗ ต.หนองลู ทิศตะวันออกติดต่อกับห้วยคลิทุ บ้านห้วยมาลัย หมู่ ๖ ต.หนองลู ทิศตะวันตกติดต่อกับห้วยตะโก่ และประเทศพม่า สภาพทางภูมิศาสตร์ บ้านเวียคะดี้เป็นพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา ภูเขาล้อมรอบหมู่บ้าน มีห้วยตะโก่เป็นน้ำสายหลัก มีลำห้วยเล็ก ๆ ไหลลงสู่ห้วยตะโก่ หลายสาย ส่วนบ้านโมรข่าเป็นที่ลาดเชิงเขา มีป่าไม้ ลำห้วยไหลผ่าน ทั้งสองหมู่บ้านอยู่ไม่ไกลจากชายแดนไทยพม่าและศูนย์อพยพผู้ลี้ภัย

ลักษณะชุมชน มีวัดเวียคาดี้และพระธาตุเจดีย์สิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านศูนย์รวมจิตใจชาวบ้าน ๒ องค์ มีศาลาวัดเป็นที่ประชุมของชาวบ้าน มีที่ทำการกำนันตำบลหนองลู มีสถานศึกษา ๑ แห่ง คือ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสหธนาคารกรุงเทพ เปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ ๖ มีร้านค้าประมาณ ๙ ร้าน มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๑ แห่ง ธนาคารข้าว ๑ แห่ง มีสถานีอนามัยบ้านเวียคาดี้ ๑ แห่ง มีศูนย์ฝึกอบรมของมูลนิธิพัฒนรักษ์ ๑ แห่ง มีศูนย์มาเลเรีย ๑ แห่ง หน่วยพิทักษ์ป่าที่ ทภ.๗ (เวียคาดี้) อุทยานแห่งชาติทองผาภูมิ ๑ แห่ง และ ฐานปฏิบัติการหน่วยทหารพราน ๑ แห่ง สำหรับบ้านโมรข่ามีสำนักสงฆ์บ้านโมรข่า ๑ แห่ง โบสถ์คริสต์ ๑ แห่ง และศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๑ แห่ง สาธารณูปโภคในบ้านเวียคาดี้ มีไฟฟ้าจากการไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย มีน้ำประปาภูเขา มีหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน ๑ แห่ง ในชุมชนสามารถติดต่อสื่อสารด้วยโทรศัพท์มือถือได้ ที่บ้านบ้านโมรข่า ใช้ไฟฟ้าจากแผงโซล่าเซล มีน้ำประปาภูเขา มีหอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน ๑ แห่ง

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ตั้งขึ้นเป็นกลุ่มบ้าน ตามลักษณะพื้นที่ เช่น กลุ่มฝั่งนา กลุ่มบ้านที่อยู่บริเวณวัดบ้านเวียคาดี้และโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนฯ กลุ่มบ้านที่อยู่บริเวณสถานีอนามัย กลุ่มบ้านที่อยู่ทางด้านทิศตะวันตกฝั่งห้วยตะโก่ กลุ่มบ้านที่อยู่ทางทิศตะวันออกของวัดบ้านเวียคาดี้ ส่วนลักษณะบ้านเรือน ส่วนใหญ่สร้างบ้านถาวร ชั้นเดียว ยกพื้นสูง บริเวณใต้ถุนบ้านเป็นที่เก็บของหรือเก็บฟืนสำหรับหุงต้มอาหาร และสำหรับใช้พักผ่อนช่วงหน้าร้อน ส่วนน้อยสร้างบ้านชั่วคราวด้วยไม้ไผ่ อายุเพียง ๑-๒ ปี และปัจจุบันมีบ้านที่สร้างด้วยคอยกรีต ชั้นเดียว ไม่ยกพื้น เพิ่มมากขึ้น

ลักษณะสังคมและวัฒนธรรม ลักษณะประชากรเกือบทั้งหมดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเหรี่ยง ที่พูดอ่านและเขียนภาษาไทยได้บ้าง ไม่ได้บ้าง จำนวนประชากรทั้ง ๒ หมู่บ้าน (ปี ๒๕๕๔) บ้านเวียคาดี้มี ๑๑๓ ครัวเรือน ประชากร ๕๗๙ คน แบ่งเป็นชาย ๒๙๒ คน หญิง ๒๘๐ คน มีบัตรประชาชน ๒๓๙ คน เป็นชาย ๑๓๑ คน เป็นหญิง ๑๐๓ คน บัตรสี ๒๖๒ คน เป็นชาย ๑๒๕ คน เป็นหญิง ๑๓๕ คน ผู้ถือบัตรไม่มีสถานะทางทะเบียน ๒๑ คน ผู้ขึ้นทะเบียน ท.ร.๓๘ จำนวน ๑๙ คน ไม่มีบัตรแสดงสถานะ ๓๘ คน เป็นชาย ๑๘ คน เป็นหญิง ๒๐ คนส่วนมากอพยพมาจากประเทศพม่า บ้านโมรข่ามีครัวเรือน ๑๑๒ ครัวเรือน ประชากร ๕๘๕ คน แบ่งเป็นชาย ๒๗๗ คน เป็นหญิง ๓๐๘ คน มีบัตรประชาชน ๒๑๗ คน เป็นชาย ๙๓ คน เป็นหญิง ๑๒๔ คน มีบัตรสี ๒๕๖ คน เป็นชาย ๑๓๐ คน เป็นหญิง ๑๒๖ คน ผู้ถือบัตรไม่มีสถานะทางทะเบียน ๓๔ คน ผู้ขึ้นทะเบียน ท.ร.๓๘ จำนวน ๑๙ คน ไม่มีบัตรแสดงสถานะ ๕๙ คน ชาย ๓๐ คน หญิง ๒๙ คน โดยมากอพยพมาจากประเทศเมียนม่าร์

การคมนาคม หมู่บ้านเวียคาดี้ เส้นทางเป็นถนนคอนกรีตที่ต่อมาจากถนนลาดยางบ้านห้วยมาลัย จนกระทั่งถึงเมืองสังขละบุรี ระยะทางประมาณ ๒๐ กม. ส่วนบ้านโมรข่า เส้นทางต่อจากเวียคะดี้ เป็นถนนลูกรังประมาณ ๓ กิโลเมตรกว่า หน้าฝนเดินทางเข้าออกลำบาก พาหนะที่ใช้เดินทางเข้าออกจะอาศัยมอเตอร์ไซค์รับจ้าง รถมอเตอร์ไซค์ส่วนตัวมีน้อย ทำให้ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการเดินทางเข้าออกหมู่บ้านไปอำเภอสังขละบุรีค่อนข้างมาก

การศึกษา บ้านเวียคาดี้มีโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสหธนาคารกรุงเทพ ๑ แห่งสอนตั้งระดับอนุบาลจนถึงระดับประถมศึกษาปีที่ ๖ มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๒ แห่ง ที่บ้านเวียคาดี้ ๑ แห่ง และโมรข่า ๑ แห่ง นักเรียนที่เรียนอยู่ในโรงเรียน ตชด. มีทั้งเด็กจากบ้านเวียคาดี้ โมรข่า ชูแหละ และช่องลุ เมื่อจบการศึกษาจากโรงเรียน ตชด.แล้ว ทางโรงเรียนจะส่งไปสอบชิงทุนพระราชทานของสมเด็จพระเทพ ฯ ที่ค่ายพระพุทธยอดฟ้า (ปีละ ๑ ทุน) ผู้ที่ได้รับทุนจะได้ไปเรียนต่อที่โรงเรียนสงเคราะห์พนมทวน อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี แต่ส่วนใหญ่เด็กที่จบชั้น ป.๖ แล้วจะไปเรียนต่อที่โรงเรียนบ้านห้วยมาลัย ส่วนเด็กผู้ชายหลายคนเลือกไปบวชเรียน เพราะไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก

การสาธารณสุข มีสถานีอนามัยและศูนย์เจาะเลือดที่เจ้าหน้าที่ อสม.ดูแลรับผิดชอบ เมื่อไม่สบายต้องจะไปหาหมอที่สถานีอนามัยและเจาะเลือดที่หน่วยก่อน ถ้ารักษาไม่ได้จึงจะส่งไปที่โรงพยาบาลสังขละบุรีหรือโรงพยาบาลคริสเตียน(แม่น้ำน้อย) ส่วนบ้านโมรข่าไม่มีสถานีอนามัย มีแต่เจ้าหน้าที่ อสม.ที่รับผิดชอบดูแลอยู่ ถ้ามีคนไม่สบาย เจ้าหน้าที่ อสม.โดยมาใช้บริการสถานีอนามัยที่บ้านเวียคะดี้

ประเพณีวัฒนธรรม บ้านเวียคะดี้-โมรข่า จัดประเพณีวัฒนธรรมบางอย่างร่วมกัน บางอย่างแยกกันจัดตามความเชื่อในปัจจุบัน โดยประเพณีวัฒนธรรมเกิดขึ้นหมุนเวียนไปตามช่วงเวลา ฤดูกาล เป็นต้นว่า เดือนมกราคม ประเพณีกินข้าวใหม่ เรียกขวัญแม่โพสพ เดือนกุมภาพันธ์ มีประเพณีถวายราหุล เดือนมีนาคม มีประเพณีทำบุญไหว้พระธาตุเจดีย์ เดือนเมษายน พิธีไหว้ถะเหมาะ งานสงกรานต์ เดือนพฤษภาคม พิธีกรรมไล่ผีชั่วร้ายออกจากหมู่บ้าน เดือนมิถุนายน ปลูกกระท่อมในไร่นา เดือนกรกฎาคม ประเพณีเข้าพรรษา เดือนสิงหาคม เรียกขวัญของหมู่บ้าน หรือเรียกขวัญหล่าเคาะ เดือนกันยายน ประเพณีเบอเกอบ่อง เป็นการทำบุญถวายอาหารให้กับพระสงฆ์ เดือนตุลาคม ประเพณีออกพรรษา เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมในลักษณะอื่นๆ อีกหลายประการ

ศาสนาและความเชื่อ ชาวบ้านเวียคาดี้และโมรข่าส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ ถือวันพระเป็นวันสำคัญของชุมชน เป็นวันหยุดทำงานในไร่ นา ซึ่งความเชื่อนี้ได้สืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน วันพระชาวบ้านจะไปไหว้พระธาตุเจดีย์ก่อนแล้วจึงขึ้นวัดรับศีล ๕ ทำบุญ ตักบาตร ส่วนผู้สูงอายุจะถือศีลกินเจ หรืออาจถือศีลกินเจกันทั้งครอบครัว การที่วันพระเป็นวันหยุดงานในไร่ ในนา ด้วยเชื่อว่าหากทำไร่ ทำนาในวันพระจะทำกินไม่ขึ้น เพราะวันพระ เจ้าที่เจ้าทางจะเข้าไปจำศีลในพื้นที่ของท่าน เช่น เจ้าที่เจ้าทางประจำต้นไม้จะเข้าไปจำศีลในต้นไม้ ถ้าเราไปตัดต้นไม้ต้นนั้นเท่ากับไปทำลายบ้านของเจ้าที่เจ้าทาง คน ๆ นั้นต้องทำงานใช้หนี้ไปตลอด

การปกครอง สมัยพู่จาปิ้ง บรรพบุรุษ ปกครองแบบเครือญาติเหมือนพ่อปกครองลูก เมื่อพู่จาปิ้งล่วงลับไปแล้ว ผู้นำคนใหม่ต่อมาคือ หม่องละจี่ หม่องย่องขุ่ง ยังคงปกครองแบบเดิม แต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ สงบลง ทางราชการได้มีการสำรวจประชากร เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านจากหยัวคาดีเป็นเวียคาดี้ อยู่ในเขตการปกครองหมู่ที่ ๕ ตำบลหนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี และมีการจัดตั้งผู้ใหญ่บ้านขึ้นปกครองสืบต่อกันมา ตั้งแต่ ปี ๒๔๙๙ ถึงปัจจุบัน มีผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว ๕ คน มีนายจาง่วย เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ปัจจุบันมีนายพุทธชาย หลวงวิเศษ เป็นผู้ใหญ่บ้าน และได้รับเลือกเป็นกำนันตำบลหนองลูด้วย

การปกครองหมู่บ้าน ได้มีการแบ่งออกเป็นฝ่ายต่างๆ ตามระเบียบของราชการ เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ คือ มีผู้ใหญ่บ้าน(กำนัน) ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. อาสาสมัครพัฒนาชุมชน (อช.) และ อสม. ประจำหมู่บ้าน คณะกรรมการพัฒนาสตรีระดับหมู่บ้าน (กพสม.) คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน คณะกรรมการกองทุนโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ.) คณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต คณะกรรมการกลุ่มผู้ใช้น้ำ คณะกรรมการฝ่ายพัฒนา ฝ่ายป้องกันและรักษาความสงบเรียบร้อย ฝ่ายปกครอง ฝ่ายสาธารณะ ฝ่ายศึกษาและวัฒนธรรม ฝ่ายคลัง ฝ่ายสวัสดิการและสังคม ฝ่ายเยาวชน ฝ่ายกิจการสตรี เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีคณะผู้อาวุโสที่เคยทำหน้าที่ปกครองมาแต่อดีต ปัจจุบันเปลี่ยนมาทำหน้าที่ด้านพิธีกรรม และปราชญ์ชาวบ้าน ด้วย

ลักษณะเศรษฐกิจ พื้นฐานทางเศรษฐกิจของครัวเรือนในชุมชนเวียคาดี้และโมรข่า แต่เดิมครอบครัวถือครองที่ดินได้เฉพาะที่ปลูกบ้าน ทำสวนรอบบ้านและทำนาปี(ถ้ามี)เท่านั้น ส่วนพื้นที่ไร่หมุนเวียนไม่เป็นของคนใดคนหนึ่ง ใครจะไปทำกินก็ได้ เพราะชุมชนเชื่อว่า ดินนั้นเป็นของแม่ธรณี ไม่มีใครเป็นเจ้าของนอกจากแม่ธรณี แต่ปัจจุบันพื้นที่ไร่หมุนเวียนและไร่ซากของชุมชน ส่วนหนึ่งอยู่ในเขตพื้นที่โครงการปลูกป่าถาวรเฉลิมพระเกียรติของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย และส่วนหนึ่งถูกประกาศทับโดยอุทยานแห่งชาติทองผาภูมิ จึงไม่สามารถเข้าไปทำกินได้อีกต่อไป ชาวบ้านจึงต้องไปทำไร่หมุนเวียนในพื้นที่ห่างไกลติดเขตแนวชายแดนไทย-พม่าจึงมีความเสี่ยงในการทำไร่และขนย้ายข้าวในแต่ละครั้ง ขณะเดียวกัน การถือครองที่ดินที่เป็นที่นา ทางราชการไม่ออกโฉนดที่ดินให้ แม้ว่าได้ถือครองอยู่ก่อนการประกาศออกเอกสารสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติการขึ้นทะเบียนสิทธิคุ้มครองที่ดินทำกิน ตามคำสั่งที่ ๑๒๔๔/๒๔๙๗ ลงวันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๔๙๗ ที่กระทรวงมหาดไทยประกาศใช้เมื่อ ลงวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๔๙๗ เป็นเหตุให้เกิดปัญหาไม่มีที่ดินทำกินที่ส่งผลมาเป็นความยากจนของคนส่วนใหญ่สืบมาถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันรายได้หลักของชุมชน ได้จากการทำการเกษตรเพื่อยังชีพ เช่น ทำไร่หมุนเวียน ทำนาปี ทำสวนผสมเป็นหลักประกันความมั่นคงด้านอาหารของครอบครัว หลักสำคัญในการสร้างหลักประกันความมั่นคง คือ การทำไร่ทำนาต้องปลูกข้าวหลายสายพันธุ์ ทั้งข้าวเหนียวข้าวเจ้า เพื่อป้องกันว่าบางปีน้ำน้อยข้าวบางสายพันธุ์ให้ผลผลิตน้อย หรือไม่ได้เลย เมื่อใส่ข้าวหลายสายพันธุ์ จะมีข้าวพันธุ์อื่นๆ ให้ผลผลิตได้ เมื่อได้ข้าวมาแล้ว จะเก็บไว้ในยุ้งฉางของตัวเองก่อนจนกว่าพอเพียงบริโภคตลอดปี ที่เหลือนำไปแจกจ่าย

แลกเปลี่ยนสิ่งของจำเป็น เช่น เกลือ กะปิ เครื่องนุ่งห่ม(บางส่วน) นอกจากนั้น ยังมีผลไม้ พืชผัก พริก ฟักแฟง แตงฯลฯ จากไร่เก็บไว้บริโภคได้ตลอดปี แม้ไม่มีรายได้เป็นเงินทองก็อยู่ได้

การประกอบอาชีพ ปัจจุบัน คนชุมชนเวียคาดี้และโมรข่า บางส่วนยังคงทำไร่หมุนเวียน ทำนาปี ทำสวนเล็กๆ น้อยๆ นอกจากนี้ คนส่วนหนึ่งโดยเฉพาะเด็กหนุ่มสาววัยแรงงาน เดินทางไปรับจ้างทำงานในเมือง และดูเหมือนเป็นรายได้หลักที่เข้าสู่ชุมชนปัจจุบัน

สถานการณ์ชุมชน เวทีประชาคมหมู่บ้าน ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส เจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้ร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ด้านต่างๆ ของหมู่บ้าน พร้อมสาเหตุและแนวทางแก้ไข โดยสรุปว่า สถานการณ์ความยากจน คือสิ่งที่คนส่วนใหญ่กล่าวถึง สาเหตุและแนวทางการแก้ปัญหาเป็นไปในทำนองเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ คือ สร้างอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้แก่ชุมชน และส่งผลต่อการศึกษาของเด็กในครอบครัวที่พ่อแม่ยากจนไม่มีเงินส่งเสียให้ได้ศึกษาชั้นสูงๆ ทุนที่มีให้ไม่เพียงพอ ต้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยเหลือ แม้จะมีนโยบายเรียนฟรี แต่รายจ่ายของนักเรียนไม่เคยลดลง รวมทั้งปัญหาอื่นๆ เช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาศิลปวัฒนธรรม สิ่งเหล่านี้ที่ประชุมสรุปว่าเกิดขึ้นจากสาเหตุที่คล้ายคลึงกัน จึงมีแนวทางแก้ปัญหาในทำนองเดียวกับบ้านอื่นๆ ดังกล่าวแล้ว

การพัฒนาหมู่บ้าน เพื่อแก้ไขสถานการณ์ต่างๆ ส่วนใหญ่กำหนดทิศทางไปบนฐานการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยใหม่ คือ ต้องสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ที่เป็นเงินทองให้เกิดแก่คนในชุมชน การที่ชุมชนทำไร่หมุนเวียนเพื่อมีข้าวบริโภคพอเพียงอย่างเดียว ถือว่าเป็นความยากจน ดังนั้น จึงมีความพยายามอ้างเอาความยากจนในลักษณะนี้ มาสร้างโอกาสให้เกิดการพัฒนาการเกษตรเพื่อการค้าหรือเพื่อการอุตสาหกรรมขึ้นในพื้นที่ชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียง เช่น นายทุนเข้ามาปลูกสวนยางพารา นายทุนมาลงทุนสร้างโรงงานขึ้นในพื้นที่ตำบล มากขึ้น นัยว่าเป็นการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนต่างๆ ในพื้นที่ แม้ว่า บางครั้งกระบวนการลงทุนดังกล่าว เกิดขึ้นไม่ถูกต้องตามกฎหมายก็ตาม ทิศทางการพัฒนาชุมชน จึงมีแนวโน้มว่า จะเป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ มากกว่าวัฒนธรรมพื้นบ้านที่มีมาแต่เดิม ./

๔.๒.๒ ภูมิปัญญาการทำนา

การทำนา เป็นภูมิปัญญาในวัฒนธรรมข้าวประการหนึ่งที่มนุษย์พบว่า ถ้าได้จัดการพื้นที่ดินให้สะอาดปราศจากวัชพืช ขุดหรือไถพรวนดินให้ร่วนซุย แล้วเอาเมล็ดข้าวมาหว่านลงในดินที่เตรียมดีแล้วนั้น จะทำให้ข้าวเจริญเติบโตเก็บเกี่ยวได้ผลดี ต่อมาได้ยกคันนาเพื่อจัดการน้ำ ทำให้ปลูกข้าวได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น จนกระทั่งพัฒนามาเป็นนาหว่านแห้ง นาดำ นาหว่านน้ำตม นาโยนในปัจจุบัน การทำนาในพื้นที่ศึกษาครั้งนี้ แม้ไม่มีการยืนยันว่าเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชน แต่เป็นหลักฐานส่วนหนึ่งที่แสดงวิวัฒนาการการทำนาดังกล่าวข้างต้น

ความคิด

คนในชุมชนพื้นที่วิจัยได้นิยามความคิดการทำนาว่า เป็นการปลูกข้าวในพื้นที่ราบ ในพื้นที่ที่เตรียมดินไว้เป็นแปลงๆ พื้นที่มีคันนาล้อมรอบ สามารถจัดการน้ำให้เพียงพอต่อการเจริญเติบโตของข้าว รวมทั้งต้องใส่ปุ๋ยบำรุงดิน กำจัดวัชพืช ศัตรูพืชบ้าง การทำนาเป็นวิธีการยังชีพวิธีหนึ่งของชุมชนที่มีความสำคัญรองลงมาจากการทำไร่หมุนเวียน ปราชญ์ชาวบ้านเล่าว่า *“คนส่วนใหญ่นิยมทำไร่หมุนเวียน เนื่องจากพื้นที่ในชุมชนไม่เกื้อกูลต่อการทำนา เป็นภูเขา เป็นป่า มีความลาดเอียง มีน้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้ทำนา บางชุมชนมีพื้นที่นาเล็กน้อย บนที่ราบระหว่างหุบเขา หรือในที่ราบโล่งใกล้ๆ ชุมชนเท่านั้น อนึ่งเพราะว่าการทำนาได้แต่ข้าวอย่างเดียว ไม่ได้อาหารอย่างอื่นที่กินกับข้าว รวมทั้งการทำนา มีความยุ่งยากมากเพราะต้องมีวัวหรือควายต้องมีเครื่องมือเครื่องใช้ที่เป็นไถและคราด เสร็จจากทำนาแล้วต้องมีภาระเลี้ยงวัวควาย ถ้ามีคนในครอบครัวไม่มากจะรู้สึกยุ่งยาก แม้แต่จะเข้าป่าหาของกินก็ทำได้ยาก เพราะต้องมีคนเลี้ยงวัวควายประจำหนึ่งคน ต่างจากการทำไร่ ที่มีเพียงมีดด้ามเดียวก็ใช้ได้แล้ว เสร็จจากทำไร่ ไม่ต้องมีพันธะอื่นใดต้องรับผิดชอบเลี้ยงดู อนึ่งการเลี้ยงวัวควายในป่า มีความเสี่ยงที่สัตว์ใหญ่จะออกมากิน ที่สำคัญ ประสบการณ์ความเชี่ยวชาญของคนส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการทำไร่หมุนเวียน ส่วนการทำนานั้น เพิ่งได้เรียนรู้มาใหม่จากชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่ราบ” (บทสัมภาษณ์นายส่วยจีโหม่ง สังขมล)*

ความรู้

พื้นที่ทำนาในตำบลไล่โว่ แม้จะยังไม่มีการสำรวจแน่นอนว่า มีจำนวนกี่ไร่ แต่จากข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกตและสัมภาษณ์ชาวบ้าน พบว่า หมู่บ้านแต่ละแห่งมีพื้นที่ส่วนหนึ่งเป็นที่นา หมู่บ้านที่มีพื้นที่นามากที่สุด ได้แก่ บ้านจะแก หมู่ที่ ๖ รองลงมาได้แก่บ้านไล่โว่ บ้านกองม่องทะ บ้านเกาะสะเดิ่งและบ้านสะเน่พ่อง ส่วนบ้านเวียคะดี้-โมรข่า ตำบลหนองลู มีพื้นที่ทำนามากพอๆ กับบ้านไล่โว่ ทั้งนี้หมู่บ้านใดจะมีพื้นที่ทำนามากน้อยอย่างไร ขึ้นอยู่กับสภาพที่ตั้งชุมชนว่าอยู่ในบริบทอย่างไร เช่น บ้านจะแก มีที่ราบกว้างขวาง มีลำห้วยไหลผ่าน หน้าฝนน้ำท่วมไม่สูง ไม่มีน้ำหลาก ชาวบ้านมีโอกาสทำนาได้มากกว่าชุมชนบ้านสะเน่พ่องที่ตั้งอยู่

ระหว่างหุบเขามีพื้นที่ราบน้อย ลักษณะพื้นที่ทำนาที่มีอยู่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบเชิงเขาที่คู่ขนานกับสายน้ำหรือลำห้วย หน้าฝนน้ำท่วมสูง กระแสน้ำแรง ไม่เหมาะแก่การปลูกข้าว บ้านจะแกคนในชุมชนประกอบอาชีพทำนาเป็นหลักหลายครอบครัว บางครอบครัวไม่ทำไร่หมุนเวียน

พื้นที่ทำนานอกจากมีลักษณะทางกายภาพแตกต่างจากพื้นที่ทำไร่แล้ว ยังมีความแตกต่างในเรื่องการถือครองพื้นที่ด้วย กล่าวคือ พื้นที่ทำนา ครอบครัวหรือบุคคลสามารถถือครองพื้นที่ได้ เป็นเจ้าของพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ได้อย่างถาวร แม้จะไม่มีเอกสารสำคัญรองรับ แต่เป็นข้อตกลงของหมู่บ้านที่ยอมรับการถือครองที่นาว่าเป็นทรัพย์สินส่วนครอบครัวหรือบุคคลได้ เช่นเดียวกับพื้นที่ทำสวนหรือกลูซุในเขตที่อยู่อาศัย ที่สามารถซื้อขายแบ่งปันแลกเปลี่ยนหรือตกทอดเป็นมรดกได้ด้วย ต่างจากพื้นที่ทำไร่ที่ถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวม บุคคลหรือครอบครัวมีสิทธิ์ใช้ประโยชน์ได้เพียงปีเดียว จะซื้อขายแบ่งปันแลกเปลี่ยนเป็นมรดกตกทอดไม่ได้

พื้นที่นาในหมู่บ้านต่างๆ มีลักษณะเป็นแปลงหรือเป็นบิ้งนา หรือแบ่งพื้นที่ออกเป็นกระทงนาขนาดใหญ่น้อยตามความลาดเอียงของพื้นที่ ถ้าพื้นที่ลาดเอียงมากขนาดแปลงนาจะมีขนาดเล็ก ประมาณครึ่งงานถึงหนึ่งงาน แต่ถ้าลาดเอียงน้อยแปลงนาจะมีพื้นกว้าง ๒-๔ งานหรือมากกว่านั้น

ภาษากะเหรี่ยงเรียกพื้นที่นาว่า **ไชก** หมายถึง แน่น เมื่อมาใช้กับนาจึงมีความหมายว่า “พื้นที่ที่มีต้นข้าวแน่น” พื้นที่นา แบ่งตามลักษณะน้ำที่ได้มาใช้ทำนา มีอยู่ ๒ ประเภท คือ

๑.ไชกคุ่ง คือ นาที่ต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก เมื่อฝนตกลงมาแล้วน้ำขังอยู่ในนา หรือน้ำไหลลงจากป่ามาขังอยู่ในนา สามารถใช้น้ำดังกล่าวเตรียมดินทำนาปลูกข้าวได้ ข้าวที่ปลูกในนาชนิดนี้ เป็นข้าวที่ไม่ต้องการน้ำขังมากหรือขังนาน ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวเบาที่มีคุณลักษณะคล้ายกับข้าวไร่ อายุเก็บเกี่ยวประมาณ ๓-๔ เดือน

๒.ไชกทิ คือ นาที่ได้อาศัยน้ำจากลำห้วยโดยการทำฝายกั้นน้ำเพื่อผันน้ำเข้านาหรือทดน้ำจากลำห้วยให้ไหลเข้าพื้นที่นา สามารถใช้น้ำเตรียมดินทำนาปลูกข้าวได้ และสามารถเก็บกักขังน้ำไว้ในนาได้ตามความต้องการ ข้าวที่ปลูกในนาชนิดนี้ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวกลาง อายุเก็บเกี่ยวประมาณ ๔-๕ เดือน

วิธีทำนา ฤดูกาลทำนาโดยทั่วไปจะเริ่มพร้อมๆ กันทุกชุมชน คือ ประมาณเดือนมิถุนายนที่ฝนกำลังจะเริ่มตก โดยเริ่มหว่านกล้าหรือตกกล้าไว้ก่อน การตกกล้าบางชุมชนเตรียมดินตกกล้าหว่านเทือกโดยวิดน้ำหรือทดน้ำจากห้วยขึ้นมา บางชุมชนเตรียมดินตกกล้าหว่านแห้ง โดยเลือกพื้นที่แปลงที่มีความอุดมสมบูรณ์ กว้างใหญ่พอประมาณตามความต้องการ แปลงกล้าจะทั่วไปจะมีพื้นที่ประมาณครึ่งงาน และมักจะใช้พื้นที่เดิมที่เคยใช้ตกกล้าเมื่อปีก่อน เตรียมดินโดยการใช้จอบดายหญ้าแล้วพรวนดินให้ร่วน กรณีหว่านเทือก ต้องใช้น้ำเตรียมดิน โดยการใช้แรงงานวัวไถและคราดจนเป็นเทือกแล้วนำเมล็ดพันธุ์ข้าวที่แช่น้ำไว้แล้วคืนหนึ่ง สรงน้ำทิ้งแล้วห่อหุ้มความชื้นไว้หนึ่งวัน จนแตกหน่อและงอกรากแล้วนำมาหว่านในเทือกที่เตรียมไว้ หว่านเมล็ดพันธุ์ให้หนาแน่นสัดส่วนหนึ่งปิ๊บข้าวปลูกต่อพื้นที่ครึ่งงานโดยประมาณ ส่วนกรณีการเตรียมดินหว่านกล้าแห้งส่วน

ใหญ่นิยมใช้แรงงานคนขุดพลิกดินตากแห้งแล้วกลับมาพรวนให้ร่วน เก็บเศษหญ้าออกให้สะอาด แล้วนำเมล็ดข้าวที่เตรียมไว้โดยไม่ต้องแช่เมล็ดพันธุ์ หรือจะแช่น้ำไว้คืนหนึ่ง (ไม่ต้องรอให้แตกหน่อ)แล้วนำมาหว่านในพื้นที่ที่เตรียมไว้ แล้วใช้คราดคราดกลบเมล็ดพันธุ์ไว้ใต้ดิน จากนั้นจึงเฝ้าดูแลไม่ให้นกหรือสัตว์ต่างๆ มาคุ้ยกิน กรณีหว่านเทือกเมื่อข้าวตั้งหน่อแตกยอดสองใบ ต้องชักน้ำมาใส่ขังหล่อเลี้ยงต้นกล้า ส่วนกล้าหว่านแห้งนั้นไม่ต้องใช้น้ำ แต่ต้องคอยดูแลถอนหญ้าอย่าให้ขึ้นปกคลุมต้นกล้า กล้าหว่านเทือกใช้เวลาประมาณเดือนกว่าๆ สามารถถอนไปปักดำได้ ส่วนกล้าหว่านแห้งจะเติบโตช้ากว่า ใช้เวลาประมาณเดือนครึ่งจึงจะถอนไปปักดำได้

ช่วงเวลารอกล้าเติบโต เจ้าของนาจะต้องเตรียมดินและปรับพื้นที่นาให้สะอาดเรียบร้อย อาจจะไถดะเตรียมดินตากแดดไว้ก่อน และต้องเตรียมถากถางหญ้าบนคันนาหรือริมแปลงนาให้สะอาด รวมทั้งต้องเตรียมยกคันนาสำหรับเก็บกักน้ำให้มั่นคง เมื่อกล้าถอนได้ และมีน้ำพร้อมแล้ว จึงเริ่มไถนา ทำเทือก แล้วถอนกล้ามาปักดำต่อไป ปัจจุบันนิยมใช้รถไถคูโบต้าแทนแรงงานวัวควายเตรียมดินมากขึ้น ซึ่งไถเตรียมดินเสร็จในคราวเดียว

ก่อนจะเริ่มเตรียมแปลงกล้าหรือตกกล้า จะต้องประกอบพิธีขอที่จากพระแม่ธรณี หรือซ่งทะรีก่อน เหมือนกับการขอพื้นที่ป่าทำไร่ เพื่อขอพื้นที่ทำนา นำดอกไม้ เทียน และน้ำไปขอขมาในพื้นที่นา มุมใดมุมหนึ่ง วางดอกไม้ เทียนและน้ำลงบนลานดิน แล้วตั้งจิตอธิษฐานถึงพระแม่ธรณี ขอพื้นที่ทำนาปลูกข้าว เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงลงมือไถนาหรือเตรียมดินได้ และถ้าเป็นนาที่มีฝายผันน้ำเข้านา เจ้าของนาต้องจัดเครื่องเซ่นบูชาเพื่อขอขมาพระแม่คงคาหรือซ่งทะราด้วย เพื่อขอน้ำมาทำนาปลูกข้าว โดยใช้เครื่องเซ่นลักษณะเดียวกัน และจัดพิธีบูชาในลักษณะเดียวกัน การทำนา ต้องจัดพิธีบูชาพระแม่ธรณีหรือซ่งทะรี และพระแม่คงคาหรือซ่งทะรา สองครั้ง ครั้งแรกประกอบพิธีก่อนเริ่มทำนา ครั้งที่สอง ประกอบพิธีเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จก่อนจะกินข้าวใหม่ เพื่อบอกกล่าวต่อซ่งทะรีและซ่งทะราให้รู้ว่าปีนี้ทำนาเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้แสดงสำนึกในบุญคุณของแม่ธรณีและแม่คงคาในปีนั้น

พันธุ์ข้าวนา มีไม่มากหรือไม่หลากหลายเท่ากับพันธุ์ข้าวไร่ พันธุ์ข้าวที่นิยมใช้ ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ข้าวเบา และข้าวกลาง ที่มีข้าวสารเนื้อแข็ง เป็นต้นว่า ข้าวเจ้าพันธุ์บือพูไก, บือเบโหว่, บืออิไกล่ และบือ หย่องไห่ ข้าวเหนียวพันธุ์ไอ่งโหว่เบ, ไอ่งเซ่อวุ, ไอ่งเซ่อพู (ข้าวเหนียวดำ) และไอ่งคองเหล่อ เป็นต้น มีคนลองนำพันธุ์ข้าว กข.ไปปลูกในพื้นที่ ไม่ประสบผลสำเร็จ จึงไม่เป็นที่นิยม ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงยังนิยมปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองดังกล่าว ซึ่งเป็นข้าวเนื้อแข็ง คนไม่นิยมบริโภค และรสชาติไม่เหนียวนุ่มเหมือนข้าวไร่

วิธีปลูกข้าว ใช้วิธีการปักดำ ลักษณะคล้ายกับการดำนาแบบพื้นบ้านในพื้นที่ราบทั่วไป เมื่อกล้าถอนได้แล้ว ฝนหรือน้ำพร้อมแล้ว จึงเริ่มเตรียมดินทำเทือก แต่เดิมนิยมใช้ควายตัวเดียวหรือวัวคู่เตรียมดิน แต่ปัจจุบันชาวนาส่วนหนึ่งนิยมรถไถนาดินตาม ซึ่งบางคนมีเป็นของตนเอง บางคนว่าจ้างคนอื่นมาเตรียมดินให้ ราคาที่ว่าจ้างเตรียมดินไร่ละ ๓๐๐-๓๕๐ บาท เตรียมจนเป็นเทือกนำกล้ามาปักดำได้ ส่วนที่เตรียมดินด้วยแรงงานวัวควาย

จะต้องเตรียมการตลอดระยะเวลาหลังจากตกกล้าแล้ว ต้องไถดะทิ้งไว้พอหญ้าตาย แล้วจึงมาไถแปรทิ้งไว้ให้หญ้าที่เหลือตายอีกครั้ง จากนั้นรอน้ำหรือรอฝน เมื่อมีน้ำขังในนา จึงไถอีกครั้งจากนั้นจึงคราดเทือก แล้วจึงเอากล้ามาปักดำได้ การไถนากับวัวควายนิยมไถเวลาเดียว คือช่วงเช้า จะไม่นิยมไถตอนบ่าย

คันไถ(เถบ่ง)และคราด(กะเรีย) เป็นเครื่องมือเตรียมดินแบบพื้นบ้าน ที่ใช้แรงงานวัวคู่ (วัว/เชอเน่อ) หรือควายเดี่ยว(ควาย/ปะนา) มีลักษณะคล้ายกับที่ใช้อยู่ในชุมชนพื้นราบทั่วไป คือ ประกอบด้วย คันไถ หัวหมู หางยาม(เรียกรวมกันว่า เถบ่ง ผาลเรียกว่า เถ่นา) แอก ทำจากไม้เนื้อแข็งที่หาได้ในท้องถิ่น ชุมชนหนึ่งมีคนที่มีภูมิปัญญาเป็นช่างทำเครื่องมือดังกล่าวนี้ได้ไม่กี่คน คนที่ทำเองไม่ได้ต้องเอาไม้มาให้ช่างทำเครื่องมือให้ หากชำรุดหรือเสียหาย ก็ต้องไปขอให้ซ่อมแซมให้ใหม่ ถือเป็นงานที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คันไถ หางยามและแอกสามารถใช้ได้นาน ๒-๓ ปีหรือมากกว่านั้น แต่หัวหมูมักจะเกิดอุบัติเหตุไถติดรากไม้หักบ่อย จึงต้องทำบ่อยกว่าส่วนอื่นๆ ส่วนผาลไถนา(เถนา)ที่ติดหัวหมู ต้องซื้อจากตลาดหรือสั่งตีจากบ้านเกาะสะเดิ่ง บางหมู่บ้านมีคนทำนาจำนวนน้อย และมีพื้นที่นาน้อย เรื่องราวการทำนาไม่ใช่ส่วนประกอบหลักของชีวิตชุมชนแห่งนั้น เว้นแต่บางหมู่บ้าน เช่น บ้านจะแก บ้านเวียะดี้ มีครอบครัวที่ทำนาจำนวนมากกว่า ข้าวที่ใช้บริโภคเป็นหลักในหมู่บ้านเกือบครึ่งหนึ่งมากจากการทำนา ดังนั้น สองหมู่บ้านนี้ ชาวบ้านมีภูมิปัญญาในการทำนาที่ค่อนข้างครอบคลุมรอบคอบกว่าหมู่บ้านอื่นๆ

การดูแลรักษาข้าวกล้าในนา ปฏิบัติตามภูมิปัญญาพื้นบ้านที่สืบต่อมาในทำนองเดียวกับข้าวไร่ แต่ต้องดูแลเรื่องน้ำเป็นพิเศษ ต่างจากข้าวไร่ที่ไม่ต้องการน้ำ การตกแต่งคันนาเพื่อกักเก็บน้ำไว้หล่อเลี้ยงต้นข้าว ต้องทำให้มั่นคง หากคันนาพังทลาย ต้องซ่อมแซม หากหญ้าขึ้นรกต้องถาง หากน้ำมีไม่พอ ต้องชักน้ำเข้านาให้เพียงพอ ถ้าเกิดฝนแล้ง ทิ้งช่วงจะทำให้ข้าวได้ผลผลิตไม่เต็มที่ นอกจากนั้น ต้องป้องกันขับไล่ศัตรูข้าว เช่น นก หนูและสัตว์ป่าที่ชอบเข้ามาทำลายทุกช่วงของการเจริญเติบโต โดยทำเครื่องหมายหลอกสัตว์ไม่ให้เข้ามารบกวนบ้าง บนบานเจ้าที่เจ้าป่าเจ้านาให้ช่วยดูแลบ้าง เป็นต้น

ความต่างของนาข้าวกับไร่หมุนเวียน ปกติชาวบ้านจะให้ความสนใจและให้ความสำคัญกับไร่หมุนเวียนมากกว่านาข้าว ทั้งนี้ เพราะทำนาข้าว จะได้แต่ข้าวอย่างเดียว แต่จะไม่ได้พืชผักที่เป็นอาหารจำเป็นต้องบริโภคในครัวเรือน แม้แต่สัตว์เล็กสัตว์น้อยก็ไม่ค่อยมี เพราะพื้นที่ทำนาข้าวอยู่ริมห้วยหรืออยู่บนที่ราบ น้ำที่ใช้ทำนาส่วนใหญ่ไหลมาจากภูเขาหรือที่สูง ไม่ได้นำเอากุ้งหอยปูปลามาด้วย เมื่อถึงฤดูน้ำหลากบางแห่งน้ำท่วมทุ่ง บางแห่งท่วมไม่ถึง ไม่ค่อยมีสัตว์น้ำที่แพร่กระจายขึ้นไปติดอยู่ในนา ต่างจากการทำไร่ ที่สามารถปลูกพืชผักทุกอย่างไว้ในไร่ ทั้งส่วนที่เก็บกินระยะสั้นช่วงการทำไร่ และระยะยาว กินได้อย่างเพียงพอตลอดปี บางชนิดสามารถนำไปขายได้ด้วย เช่น พริก บางครอบครัวสามารถขายพริกแห้งได้ปีละหลายปี๊บ ได้ราคาดีกิโลกรัมละ ๑๕๐-๒๐๐ บาท นอกจากนั้น ยังมีฟักแฟงแตงถั่ว สามารถเก็บมาบริโภคได้ตลอดปี บางคนปลูก

ยาสูบไว้บริโภคเหลือบริโภคได้ขาย อาจจะเป็นเพราะเหตุนี้ชาวบ้านจึงนิยมทำไร่มากกว่าทำนา บางหมู่บ้านมีที่ราบทุ่งหญ้าบริเวณชุมชนพอที่จะบุกเบิกเป็นทำนาปลูกข้าวได้ แต่กลับปล่อยให้รกร้าง ไม่เป็นที่นิยม หมู่บ้านที่นิยมทำนาอาจจะมีเหตุผลอื่นๆ มากำหนด เช่น ไม่มีพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนเพียงพอ หรือพื้นที่ไร่หมุนเวียนอยู่ไกลหมู่บ้าน ไปมาลำบาก ประกอบกับมีพื้นที่ราบรอบๆ หมู่บ้านเหมาะสมและเพียงพอต่อทำนา จึงนิยมทำนา แต่ก็ยังคงไปทำไร่คู่ขนานไปด้วย เพราะต้องการพืชผักต่างๆ มาบริโภคในครัวเรือน ลำพังทำนาอย่างเดียวไม่มีพืชผักบริโภคในครัวเรือนพอเพียง

วิธีเก็บเกี่ยวและฟาดข้าวใช้วิธีการและเครื่องมือเครื่องใช้ในลักษณะเดียวกันกับข้าวไร่ เพียงแต่ว่าการเกี่ยวข้าวนารายเล็กรายน้อยที่รายรอบชุมชน เจ้าของข้าวจะเก็บเกี่ยวเอง หรืออาจจะมีเพื่อนบ้านใกล้ชิดมาช่วยเกี่ยวบ้างเพื่อขอแบ่งปันข้าวไปกิน ไม่สลับซับซ้อนเหมือนเกี่ยวข้าวไร่ ไม่ต้องไปนอนค้างอ้างแรมในนา เช้าลงไปเกี่ยวข้าว เย็นกลับมาอยู่กับบ้าน กระบวนการเกี่ยวข้าว เมื่อเกี่ยวแล้วมัดเป็นกำแล้ววางบนตอซัง ตากแดดจนแห้ง เมื่อจะฟาดข้าวจึงเก็บมากองรวมไว้ในลานบนเสื่อไม้ไผ่ที่ปูรองไว้ หรือบนผืนผ้าพลาสติกที่นำมารองพื้นลาน แล้วนำไม้มาทำแคร่ฟาดข้าว เช่นเดียวกับข้าวไร่ เริ่มฟาดข้าวเป็นกำๆ จนกว่าจะสิ้นสุดกระบวนการแล้วจึงขนข้าวเปลือกมาเก็บไว้ที่บ้าน ครั้นจะกิน จึงเอาข้าวเปลือกตากแดดหนึ่งแดด แล้วนำไปตำเป็นข้าวสาร

วิธีเก็บรักษา แต่เดิมชาวบ้านมียุ้งข้าวหลังเล็กๆ แบบชั่วคราว ใช้ประโยชน์เพียงหนึ่งหรือสองปี สร้างโครงด้วยไม้ไผ่ มุงไพรหญ้า หรือไม่ก็กั้นใต้ถุนเรือนนอน ทำฝาล้อมใช้ใส่ข้าวเปลือกที่ได้จากนาหรือจากไร่ที่อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้าน เป็นห้องชั่วคราว ส่วนไร่ที่อยู่ไกลหมู่บ้าน นิยมเก็บข้าวเปลือกไว้บนกระท่อมในไร่ แล้วทยอยตำเป็นข้าวสารนำกลับหมู่บ้าน ไม่นิยมนำข้าวเปลือกจากไร่ไกลๆ มาเก็บไว้ในหมู่บ้าน เพราะระยะทางไกล เดินทางลำบาก

ความเชื่อ

พื้นที่นา หรือ ไชก มีอยู่ ๒ ประเภท คือ ๑.ไชกคุ่ง คือ นาที่ต้องอาศัยน้ำฝน และ ๒.ไชกที่ คือ นาที่ได้น้ำจากลำห้วย โดยการทำฝายกันน้ำเพื่อผันน้ำเข้านา ก่อนลงมือไถนาแต่ละปีเจ้าของนาจะต้องขอทำนาจากพระแม่ธรณี หรือซ่งทะรีก่อน ถ้าเป็นนาที่มีฝายผันน้ำเข้านา เจ้าของนาก็ต้องบูชาเพื่อขอขมาพระแม่คงคา หรือซ่งทะราด้วยเช่นกัน โดยนำดอกไม้ เทียนและน้ำไปขอขมา การบูชาพระแม่ธรณี หรือซ่งทะรี และพระแม่คงคา หรือซ่งทะรา จะต้องทำพิธีก่อนลงมือทำนาครั้งหนึ่ง และครั้งที่สองเมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก่อนกินข้าวใหม่ ดังกล่าวแล้วข้างต้น(ความรู้)

ความเชื่อในการทำนา เป็นชุดเดียวกับการทำไร่ เพราะเป็นเรื่องของข้าวอย่างเดียวกัน ดังนั้นกระบวนการเตรียมดิน เตรียมน้ำ ปลูกข้าว รักษาข้าว ฟาดข้าว กินข้าวใหม่ เป็นต้น ต้องประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อชุดเดียวกับการทำไร่ ถ้าครอบครัวที่ทำทั้งไร่และนา นิยมประกอบพิธีกรรมในคราวเดียวกัน โดยเชื่อ

ว่าเป็นพิบือโย่ เดียวกัน ส่วนจะเลือกจัดพิธีขึ้นที่ไหน ต้องดูว่าครอบครัวนั้นทำไร่หรือทำนาเป็นหลัก ต้องเลือกประกอบพิธีที่ทำเป็นหลักของครอบครัว เช่น ชุมชนบ้านจะแก บ้านไล่โว่ บ้าเวียคาดี้ คนในชุมชนหลายครอบครัว ทำนาเป็นหลัก จึงนิยมประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวขึ้นในนา เช่น ทำพิธีบือชีเบาะ หรือแรกปลูกข้าว เมื่อจะเก็บเกี่ยวต้องทำพิธีตามขั้นตอนการเก็บเกี่ยว จนกระทั่งการฟาดข้าว (พิธีส่วนครอบครัว) ต้องจัดขึ้นในนา ประกอบพิธีตามขั้นตอนต่างๆ ดังได้กล่าวในรายละเอียดไว้แล้วในภูมิปัญญาไร่หมุนเวียน ส่วนคนทำนารายย่อย มักจะประกอบพิธีกรรมรวมคราวเดียวกับข้าวไร่ เพราะถือว่า ข้าวไร่ คือหลักสำคัญที่ใช้บริโภคในครัวเรือน ต้องปฏิบัติตามความเชื่ออย่างเคร่งครัด รวมถึงพิธีการกินข้าวใหม่ การแจกจ่ายหรือการแบ่งปันด้วย

ความเห็นและค่านิยม

การทำนา แม้จะดูเหมือนไม่ใช่ภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงที่สืบต่อมาจากบรรพบุรุษแต่โบราณก็ตาม แต่นั่นก็ไม่ได้หมายความว่า การทำนาเป็นภูมิปัญญาสมัยใหม่ในความหมายเดียวกับที่เกิดขึ้นในพื้นที่ราบทั่วไปของประเทศไทย เพราะว่า หมู่บ้านหลายแห่ง เช่น บ้านจะแก บ้านไล่โว่ บ้านกองม่องทะ บ้านเวียคะดี้ และบ้านสะเน่พ่อง ชาวบ้านเล่าว่า ได้ใช้แรงงานวัวควายเตรียมดินไถนาเพาะปลูกปักดำแบบพื้นบ้านมาเนิ่นนานแล้ว เป็นวิถีชีวิตส่วนหนึ่งของคนในชุมชน คนในชุมชนมีภูมิปัญญาพื้นบ้านบริหารจัดการไร่นาให้สามารถสนองตอบต่อความจำเป็นและความต้องการได้อย่างเชี่ยวชาญ เช่น การไถนา การปลูกข้าว การดูแลกำจัดวัชพืชและศัตรูข้าว การนวดข้าว มีวิธีการเฉพาะที่แสดงพัฒนาการการทำนาได้อย่างชัดเจน

สถานการณ์สำคัญในปัจจุบัน ชาวนาที่ทำนาเป็นหลักกังวลว่า คนรุ่นใหม่ที่เป็นลูกหลานซึ่งได้รับการส่งเสริมการศึกษาเล่าเรียนตามระบบการศึกษาสมัยใหม่ของภาครัฐที่เกิดขึ้นเป็นมาในปัจจุบัน มีแนวโน้มชัดเจนว่า เด็กๆ และเยาวชนคนรุ่นใหม่ที่จบการศึกษาตามระบบดังกล่าว มีความคิด ความพร้อมที่จะไปทำงานอื่นมากกว่าการอยู่บ้านทำนา ทำไร่ ด้วยปัจจุบันคนรุ่นใหม่ มีค่านิยมตรงกันข้ามกับการทำนา ทำไร่ นอกจากนี้ คนในชุมชนยังแสดงความเห็นว่า คนรุ่นใหม่ที่ไปทำงานในเมืองหรือไปศึกษาเรียนรู้อยู่ในสังคมเมือง เมื่อกลับมาบ้าน ได้นำสิ่งแปลกปลอมเข้ามามากมาย เช่น ค่านิยมแต่งกายแบบคนเมือง ค่านิยมบริโภคแบบคนเมือง ไม่ค่อยสนใจใยดีต่อการทำไร่หมุนเวียนและทำนามากนัก อนาคตการทำนาในรุ่นลูกหลานจึงอาจจะเปลี่ยนแปลงไปมากขึ้น

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

การทำนา แม้จะไม่เชิงเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากบรรพชน หรือแม้จะเป็นภูมิปัญญาที่คนในชุมชนได้เรียนรู้จากวัฒนธรรมอื่นๆ หรือเป็นวัฒนธรรมพื้นราบที่นำมาปรับใช้ในวิถีชีวิตมานานแล้ว หากแต่เมื่อพิจารณาการทำนาของชุมชนบ้านจะแกที่ผู้เฒ่าเล่าว่า เกิดมาเห็นพ่อแม่ทำนาอยู่แล้ว แม้คนส่วน

ใหญ่สมัยนั้นยังคงทำไร่ก็ตาม แต่ต่อมาคนนิยมทำนามากขึ้น เพราะมีพื้นที่ราบที่สามารถบุกเบิกเป็นที่นาได้จนกระทั่งปัจจุบัน ข้าวที่บริโภคส่วนหนึ่ง(ส่วนใหญ่)ได้จากการทำนา ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาคนในชุมชนจึงปรับใช้ภูมิปัญญาการทำนาจากสังคมอื่น มาสร้างคุณค่าและมูลค่าที่เป็นความจำเป็นและความต้องการได้อย่างเพียงพอมากขึ้น จนกลายเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนปัจจุบัน เช่นเดียวกับชาวชุมชนเวียคะดี้ ที่แต่เดิม สมัยพ่อแม่ชาวบ้านยังคงทำไร่เป็นหลัก ต่อมามีการประกาศเขตป่าสงวนและเขตอุทยานแห่งชาติให้ครอบคลุมพื้นที่ทำไร่หมุนเวียน ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปทำไร่ได้อีก จึงหันมาบุกเบิกพัฒนาการทำนามากขึ้น จนทำให้ดูเหมือนว่าเป็นชุมชนชาวนา พัฒนาการดังกล่าวแสดงให้เห็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบทางภูมิปัญญาประการหนึ่งที่ชุมชนได้ใช้จัดการเรื่องการทำมาหากินให้สามารถสนองตอบต่อความจำเป็นของคนในชุมชนได้

ปัจจุบัน การทำนาได้เริ่มเปลี่ยนแปลงจากการที่เคยใช้แรงงานคน แรงงานสัตว์ ใช้ปุ๋ยคอก เป็นหลัก มาใช้แรงงานเครื่องจักรที่เป็นรถไถนาเดินตามมากขึ้น ใช้ปุ๋ยเคมีมาหว่านในนาข้าวแทนปุ๋ยคอกมากขึ้น และเริ่มทดลองเปลี่ยนสายพันธุ์ข้าวจากข้าวพันธุ์พื้นบ้าน มาเป็นข้าวพันธุ์สมัยใหม่ ส่วนวิธีการเพาะปลูกยังคงเหมือนเดิม คือ ยังใช้การปักดำ และยังคงปลูกข้าวนาปีเป็นหลัก ด้วยยังไม่สามารถจัดการน้ำให้มีเพียงพอต่อการทำนาปรังได้ นอกจากนี้ ข้าวที่ผลิตได้ในหมู่บ้านต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวไร่ ชาวบ้านนิยมตำเป็นข้าวสารแล้วนำออกไปขายในตลาดนอกชุมชนมากขึ้น ด้วยคุณภาพของข้าวไร่กลิ่มหอม รสกลมกล่อม นุ่มเหนียวน่ารับประทาน เทียบได้กับข้าวเมล็ดป้อมของญี่ปุ่นที่หุงขายตามร้านอาหารในห้างสรรสินค้าต่างๆ ทำให้ผลิตผลข้าวไร่ เป็นที่ต้องการของภายนอก ทำรายได้เข้าชุมชนอย่างต่อเนื่องทั้งปี เพียงแต่เป็นการจำหน่ายรายย่อยครั้งละไม่มาก เช่น จำนวนหนึ่งหรือสองถังข้าวสาร ที่สามารถแบกหรือบรรทุกรถมอเตอร์ไซค์ออกมาสู่ตลาดได้เท่านั้น สถานการณ์ที่เกิดขึ้นแสดงให้เห็นแนวโน้มความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการจัดการไร่นาให้สามารถสนองตอบต่อความจำเป็นและความต้องการตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างลงตัว/

๔.๒.๓ ภูมิปัญญากลูซุ

ภูมิปัญญาการทำมาหากินของมนุษย์ นอกจากการทำไร่ ทำนา ดังกล่าวแล้ว ยังมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับพืชผักผลไม้ที่มนุษย ได้ใช้สร้างคุณค่าความพอเพียงด้านอาหารและปัจจัยจำเป็นด้านต่างๆ ในการดำรงชีพ หล่อเลี้ยงสังคมและชุมชนมาแต่สมัยโบราณ จนกระทั่งสามารถจัดการพืชผักผลไม้ให้กลายมาเป็นสวนเป็นไร่เป็นฟาร์มใหญ่โต มีสิทธิในพื้นที่ดินและสิทธิบัตรพันธุกรรมพืชอย่างปัจจุบัน ซึ่งลักษณะภูมิปัญญาในการจัดการพืชผักผลไม้ดังกล่าว ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาครั้งนี้ เรียกว่า “กลูซุ” และยังคงรักษาลักษณะภูมิปัญญาแรกเริ่มดังกล่าวไว้ ดังจะได้นำมากล่าวไว้โดยสังเขปดังต่อไปนี้

ความคิด

คนในชุมชนได้นิยามความคิดเกี่ยวกับ “กลูซุ” ว่า เป็นภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการแสวงหา การผลิต การใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ และการพัฒนาพืชผักผลไม้และพืชที่ใช้หัว มาบริโภคเป็นอาหาร แต่เดิมสิ่งเหล่านี้ขึ้นอยู่ในป่าตามธรรมชาติ ต่อมาคนได้นำพืชผักผลไม้และพืชที่ใช้หัวบางชนิดมาปลูกในไร่ข้าว และขยายผลมาปลูกในชุมชนตามลำดับเมื่อได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ถาวร ทำให้พืชผักผลไม้และพืชที่ใช้หัวเกิดขึ้นทั่วไป ทั้งในป่า ในไร่ และในพื้นที่ชุมชนที่อยู่อาศัย โดยเรียกพื้นที่ที่มีสิ่งเหล่านี้ว่า “กลูซุ” สืบมา ปัจจุบัน คนในชุมชนได้นำพืชผักผลไม้อื่นๆ จากนอกท้องถิ่นเข้ามาปลูกเพิ่มมากขึ้น เช่น เงาะโรงเรียน ทุเรียนหมอนทอง สัปรด มะม่วงหิมพานต์ มันสำปะหรัง ส้ม ฯลฯ ทำให้กูลซุในบริเวณชุมชน มีพืชผลหลากหลาย และนิยมเรียกพื้นที่ปลูกสิ่งเหล่านี้ว่า “สวน” ตามค่านิยมคนพื้นราบมากขึ้น

ความรู้

ความรู้เรื่องกลูซุ เริ่มวิวัฒน์มาจากพืชผักผลไม้ที่คนในชุมชนใช้เป็นอาหารตามนิยามความคิดดังกล่าวข้างต้น ดั้งเดิมคนในชุมชนแสวงหามาได้จากธรรมชาติ ตามฤดูกาล ไม่ต้องปลูก ไม่ต้องอนุรักษ์และพัฒนาใดๆ ต่อมาจึงได้นำบางสิ่งบางอย่าง รวมทั้งข้าว มาปลูกเป็นไร่หมุนเวียน ทำให้ไร่หมุนเวียนกลายเป็นกลูซุทั้งข้าว พืชผัก ถั่ว งา แง ฟัก แฟง แตง น้ำเต้า ข้าวโพด ฯลฯหลากหลายชนิดพอเพียงต่อความจำเป็นในการบริโภค การทำไร่หมุนเวียน นอกจากได้ข้าวแล้วยังได้พืชผักที่จำเป็นไว้กินตลอดปีด้วย และเมื่อคนได้ตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยเป็นชุมชนต่อเนื่อง ยาวนานขึ้น คนจึงเรียนรู้ที่จะนำเอาข้าวพืชผักผลไม้ในธรรมชาติและจากไร่หมุนเวียน มาปลูกบริเวณชุมชน เกิดเป็นนา(ไชก) เป็นกลูซุ ขึ้น เมื่อคนเพิ่มขึ้น กลูซุในธรรมชาติมีอยู่อย่างจำกัด เริ่มไม่พอเพียง เมื่อนำมาปลูกไว้ที่ไร่ แต่ไร่อยู่ไกลชุมชน ไม่สามารถไปเก็บหามาใช้ได้สะดวกนัก คนจึงได้เรียนรู้ที่จะอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งเหล่านี้ ส่วนหนึ่งสงวนรักษาสิ่งนั้นๆ ไว้ในพื้นที่ป่าที่สิ่งเหล่านั้นเกิดขึ้น ไม่ให้ไฟไหม้ ไม่ให้มีการแผ้วถาง เพื่อให้คนในชุมชนมีกินมีใช้ต่อไป คนในชุมชนมีความรู้หรือรับรู้ร่วมกันว่า ถ้าต้องการเก็บพืชผักผลไม้ชนิดใดมาบริโภค ต้องไปแสวงหาในพื้นที่แห่งใด ในฤดูกาลใด หรือถ้าอยากเก็บเห็ดมากิน ต้องไปหาในป่าบริเวณใด ในช่วงเวลาใด อยากได้ผักกูดมากิน ต้องไปเก็บบริเวณใด เป็นต้น เมื่อเอามาปลูกในไร่ ได้ชื่อว่า “ไร่หมุนเวียน” พืชเด่นในไร่คือ ข้าว ส่วนพืชอื่นๆ ผสมผสานหลากหลายได้เก็บกินไปตามฤดูกาล เมื่อเอามา

ปลูกในที่ราบไกล้ชุมชนเรียกว่า “นา” มีพืชชนิดเดียว คือ ข้าว หรืออาจจะเปลี่ยนจากข้าว เป็นข้าวโพด เป็นแตง เป็นพริก ได้ในบางโอกาส หรืออาจจะเอาพืชอื่นๆ เช่น พริก มะละกอ แตง ตะไคร้ มาปลูกบริเวณจอมปลวกในนา หรือบริเวณหัวไร่หัวนาได้บ้างแต่ไม่มาก พืชจากกลูซุดังกล่าวส่วนหนึ่งเก็บไว้กินได้ตลอดทั้งปี เช่นเดียวกับข้าว พริก ฟัก น้ำเต้า

อีกเหตุผลหนึ่งที่ก่อให้เกิดพัฒนาการกลูซุขึ้นในชุมชน หรือบริเวณรอบๆ ชุมชน ด้วยเหตุว่า ไร่หมุนเวียน ต้องหมุนเวียนไปตามท้นที่ต่างๆ กว่าจะกลับมาที่เดิม ๗ – ๑๐ ปี พืชที่ปลูกในไร่ หมุนเวียนส่วนใหญ่เป็นพืชล้มลุก ไม่นิยมปลูกพืชยืนต้น เมื่อทำไร่ผ่านไปปีหนึ่งแล้วพืชต่างๆ จะค่อยๆ หมดไป ป่าไผ่และพืชพรรณอื่นๆ ขึ้นมาแทนที่ ไม่มีพืชผักเพียงพอแล้ว หรือมีอยู่บ้างแต่อยู่ห่างไกล ไปเก็บได้ยาก คนจึงเรียนรู้ที่จะนำสิ่งนั้นๆ มาปลูกในชุมชนหรือพื้นที่ใกล้ๆ ชุมชน แล้วดูแลรักษาให้เจริญเติบโต สามารถเก็บมาบริโภคได้สะดวกมากขึ้น ใครก็ตามที่ต้องการบริโภคสามารถไปเก็บมาใช้ได้ ไม่ต้องเข้าป่าไปหากินในที่ไกลๆ ต่อมาได้ปลูกผลไม้อื่นๆ เช่น หมาก พร้าว หรือผลไม้ยืนต้นอื่นๆ มากขึ้น ในลักษณะที่เป็นสวนสมรม(มีพืชผักผลไม้หลากหลายชนิดขึ้นอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงหรือพื้นที่เดียวกันแบบผสมผสาน) เกิดขึ้นในพื้นที่โดยรอบที่อยู่อาศัยในชุมชน ทำให้กลูซุสนองตอบต่อความจำเป็นและความต้องการได้มากขึ้น รวมทั้งได้ เรียนรู้ที่จะเอาพืชผักจากไร่หมุนเวียนและพืชผักจากท้องถิ่นอื่นๆ มาปลูกไว้ใกล้บ้านเรือนที่อยู่อาศัย เช่น พริก มะเขือ ผักกาด ส้มเขียวหวาน ทุเรียน สัปรด มะละกอ เป็นต้น

ปัจจุบัน คนในชุมชนได้เรียนรู้ภูมิปัญญาการทำสวนสมัยใหม่จากชุมชนพื้นที่ราบ แล้วนำมาพัฒนากลูซุให้มีลักษณะเป็นไปตามลักษณะสวนพืชผักผลไม้ของชุมชนในพื้นที่ราบมากขึ้น เช่น เรียนรู้ที่จะปลูกพืชผักผลไม้เชิงเดี่ยวเพื่อการค้าขาย เช่น มันสำปะหรัง สัปปะรด ข้าวโพด ยางพารา ส้มโอ กาแฟ เงาะ ทุเรียน ฯลฯ เรียนรู้ที่จะเป็นเจ้าของพื้นที่ดินที่เป็นกลูซุ และเป็นเจ้าของพืชผักผลไม้ที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ในพื้นที่ที่ตนเป็นเจ้าของในลักษณะการทำรั้วกั้นขอบเขตแสดงความเป็นเจ้าของ เริ่มไม่อนุญาตคนอื่นให้เก็บพืชผลเหล่านั้น ซึ่งนอกจากทำให้เป้าหมายการผลิตเพื่อบริโภคในชุมชน เปลี่ยนแปลงไปเป็นเพื่อการค้าขายเกิดขึ้นแล้ว ยังทำให้เกิดสิทธิความเป็นเจ้าของที่ดินที่เคยเป็นของทุกคนในชุมชน มาเป็นสิทธิส่วนบุคคลตามลักษณะการถือครองพื้นที่มากขึ้น ส่งผลให้การแบ่งปัน การแจกจ่าย การเกื้อกูล เปลี่ยนแปลงมาเป็นการซื้อขาย เกิดการหวงแหนในฐานะเป็นเจ้าของ ทำให้ความหมายของคำว่า กลูซุ ได้ขยายขอบเขตกว้างขวางมากขึ้น

พื้นที่ที่เป็นกลูซุโดยทั่วไป เป็นพื้นที่ที่มีพืชผักผลไม้ให้คนได้เก็บกิน หากิน หรือนำมาปรุงเป็นอาหารทานกับข้าว ดังนั้น กลูซุ ดั้งเดิม จึงเป็นพื้นที่ในธรรมชาติที่มีพืชผักผลไม้รวมทั้งข้าวซึ่งเป็นพืชอาหารหลักที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ตามธรรมชาติ ต่อมาความหมายได้ขยายออกไป ในอีกมิติหนึ่งเรียกว่า“ไร่หมุนเวียน” ซึ่งถือว่าเป็นกลูซุลักษณะหนึ่ง เพียงแต่เป็นกลูซุที่เกิดจากการจัดการของมนุษย์ ส่วนความหมายเดิมของกลูซุที่หมายถึงพืชผักผลได้ที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ในธรรมชาติยังคงมีอยู่ ต่อมาเมื่อคนตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนค่อนข้างถาวร จึงได้ใช้พื้นที่โดยรอบที่อยู่อาศัยในชุมชน ส่วนหนึ่งปลูกพืชผักผลไม้ จึงเรียกพื้นที่นั่นๆ ว่า “กลูซุ” หรือ “สวน” อีกส่วนหนึ่งทำนาปลูกข้าวและพืชผักอื่นๆ บ้างเล็กน้อย เรียกพื้นที่นั่นว่า “ไชก”หรือ“นา” รวมความแล้ว กลูซุ คือ พื้นที่

ที่มีพืชพรรณธัญญาหารผักผลไม้ให้คนนำมาบริโภคกับข้าวหรือบริโภคในชีวิตประจำวันตามความจำเป็นและความต้องการ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและเกิดจากการจัดการของคนก็ได้

ปัจจุบันคนในชุมชนนิยมสร้าง “กลูซุ”ตามนิยามสมัยใหม่ที่เรียกว่า“สวน”รอบที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชุมชน ชุมชนบางแห่งตกลงกันว่า แต่ละครัวเรือนจะจับจองพื้นที่ทำกลูซุได้ไม่เกิน ๕ ไร่ ห้ามจับจองพื้นที่ที่เป็นป่าตามความเชื่อทางวัฒนธรรม และป่านอกเขตชุมชน แต่ปัจจุบันมีการจับจองเป็นเจ้าของพื้นที่มากกว่าข้อกำหนดละเลยข้อห้าม บางชุมชนจับจองไว้แล้วแบ่งขายให้คนนอกชุมชนมาสร้างกลูซูหรือสวนผลไม้ขึ้นในพื้นที่ชุมชนด้วย บางชุมชนได้ใช้พิกัดและทำแนวเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนที่เป็นผลจากการดำเนินงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ผ่านมาเป็นเกณฑ์กำหนด แต่ยังได้ผลไม่สมบูรณ์นัก ด้วยยังมีการละเมิดข้อตกลงเกิดขึ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า พื้นที่กลูซุในธรรมชาติหรือที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ตามความหมายเดิมนั้น มักจะเป็นพื้นที่ที่เป็นข้อห้ามทางวัฒนธรรมหรือข้อห้ามตามความเชื่อของชุมชนที่ห้ามไม่ให้คนเข้าไปบุกรุกแผ้วถางเป็นไร่หรือเป็นที่อยู่อาศัย เช่น พื้นที่ที่ห้ามทำไร่ เป็นต้นว่า พื้นที่ที่เป็นแหล่งน้ำ ตาน้ำ ที่เรียกว่าพื้นที่เคาะคูด่อง คือ พื้นที่เหนือต้นน้ำผุด และบริเวณพื้นที่ต้นน้ำผุด พื้นที่ที่ทองผลุ คือ พื้นที่ที่มีน้ำผุดออกมาเป็นจุดๆ ทั่วบริเวณนั้น พื้นที่อ่องเกี๊ยโป้ว คือ พื้นที่ภูเขาหรือเนินเขา ตรงกลางมีน้ำผุดออกมา พื้นที่ยาลีไขล่ขวง คือ พื้นที่ภูเขาที่มีร่องน้ำทั้งซ้ายและขวา พื้นที่บละเชอไผก คือ พื้นที่ยอดเขา พื้นที่ที่วาหลาโข้ว คือ พื้นที่ ๒ ฝั่งลำห้วย ห้ามทำไร่ติดลำห้วย เป็นต้น ซึ่งพื้นที่ที่เป็นข้อห้ามดังกล่าวมักเป็นพื้นที่กลูซุ เป็นแหล่งที่มีพืชผักผลไม้ เป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของคนในชุมชน

ภูมิปัญญาความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับกลูซุที่เป็นพื้นบ้านของคนในชุมชน เช่น ความรู้เกี่ยวกับชนิดพืชผักผลไม้ ที่กินได้ รวมถึงสิ่งที่เป็นหัว เป็นเถา เป็นดอก และเป็นหน่อ ความรู้เกี่ยวกับประโยชน์และโทษที่อาจเกิดขึ้นได้ถ้าใช้ไม่ถูกต้อง รวมถึงความรู้ลักษณะที่เป็นเครื่องจำได้หมายรู้ว่า ใช่หรือไม่ใช่สิ่งที่กินได้ ใช้ประโยชน์ได้ถูกต้อง เป็นสิ่งที่สั่งสมต่อเนื่องมาในชุมชน ดังตัวอย่างที่แสดงต่อไปนี้

กลุ่มพืชผักและเมล็ด

๑. โกว่จี่ซา(มะละกอ) มี ๒ ชนิด ตัวผู้และตัวเมียขึ้นตามป่า อยู่ตามริมห้วย ผลใช้ทำอาหาร เช่น ผัดไข่ แกงส้มฯ ใช้ใบผิงไฟต้มดื่มแก้ปวดท้อง รากแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ

๒. ไก่คูดุ (ผักกูด) ขึ้นเป็นกอ อยู่ตามริมห้วย ยอดอ่อนนำมาผัด แกง ต้มใส่หอยบำรุงสายตา ใบแก่เอามาตำให้ละเอียดเป็นยารักษาแขนขาหัก

๓. กะตะเผะ ขึ้นเป็นกอ อยู่ตามริมห้วย หรือที่ชื้น ยอดกินสดได้ แกงได้ เป็นยาแก้ร้อนใน หรือเอาเปลือกมาต้มกินแก้แพ้ความร้อนได้

๔. งองขวี(ผักหนาม) ขึ้นเป็นกอตามริมห้วย หรือที่ชื้น ลำต้นมีหนามเล็ก ๆ เอามาลวกกิน แกง ผัด หรือดองก็ได้

๕. องถ่า(ผักกุ่ม) เป็นต้น ขึ้นตามริมห้วยและที่ราบที่ชื้น ยอดอ่อนและดอกเอามาดอง ลอกเปลือกเอามาลนไฟให้อุ่น โพกที่ปวดตามข้อต่าง ๆถ้ารู้ว่าจะเริ่มเป็นอัมพฤก อัมพาตเอาเปลือกมาต้มกินแก้ได้ พื้นที่ไหนที่มีองถ่าขึ้น น้ำใต้ดินอยู่ไม่ลึกมาก

๖. โจ่ง (บุก) เป็นพืชล้มลุก หน้าฝนขึ้นใหม่ หน้าหนาวเริ่มเปลี่ยนใบ หน้าแล้งแห้งตาย ไม่มีแกนใน มีเปลือกบาง ๆ หุ้มลำต้น เนื้อนุ่ม โจ่งมี ๒ ชนิด คือ โจ่งเง (บุกบ้าน) และโจ่งแม่ง (บุกป่า)โจ่งแม่งขึ้นอยู่ทั่วไปในพื้นที่ราบและชื้น โจ่งเงปลูกได้ทั่วไปในไร่และในสวน โจ่งเง หรือบุกบ้าน ไม่คัน โจ่งแม่งหรือบุกป่า คัน ลำต้นอ่อน (เออดู) เอามาทำแกงได้ หรือต้มกินกับพริกตำหรือน้ำพริก หัวใต้ดิน (เออถี) เอามาหั่นให้เป็นชิ้นคลุกกับน้ำปูนใส (ปูนที่กินกับหมากเอามาใส่น้ำ คนแล้วเก็บไว้ให้ตกตะกอน) เอามาทำแกง หรือทอดก็ได้ โจ่งแม่ง เมื่อจะทำอาหารทุกครั้งต้องใส่ของเปรี้ยวลงไปเพื่อลดความคัน บุกป่าและบุกบ้านมีดอกเหมือนกัน ดอกบุกบ้าน ต้น หัว เอามาทำแกงได้ หรือเอาหัวมาทำขนมคลุกกับมะพร้าว บุกบ้านถ้าปลูกเกินสามปีโดยไม่เคยขุด อาจกลายพันธุ์เป็นบุกป่าได้

๗. ฉิป่อง(กระเจี๊ยบ) ต้นและก้านสีแดง ใบสีเขียว ขึ้นได้ทั่วไป เป็นพืชล้มลุกถึงเวลาออกเม็ด ออกดอก ต้นจะแห้งตาย ต้องปลูกใหม่ ไม่ชอบที่ชุ่มน้ำ มีรสเปรี้ยว ยอดอ่อนและลูกสดทำแกงซดน้ำ ยอดเอามาผัดกับพริก แกะเปลือกเม็ด ตากให้แห้งเก็บไว้กินหน้าแล้ง ทำแกงซดน้ำ หรือทำน้ำหวาน คนท้องอืดไม่ควรกิน

๘. ช่องกุเบ่ง(ผักแว่น) เป็นกอ อยู่ในน้ำ หนองบึง กินยอด ทั้งกินดิบหรือผัด จิ้มกับพริกตำหรือน้ำพริก กินแก้ช้ำในได้

๙. ชะแงซา (พริก) เป็นพืชล้มลุก ปลูกตามบ้าน ตามไร่ ใบพริกนำมาตำใช้แปะฝีแก้ปวด ลูกนำมาปรุงอาหารเป็นส่วนประกอบหลักของอาหารแต่ละมื้อ

๑๐. แซงล่าพู(ผักหวาน) เป็นต้น ยอดเขียว มี ๒ ชนิด ผักหวานป่ากับ ผักหวานบ้าน ผักหวานป่าชอบอยู่ในเชิงเขาหินมีต้นใหญ่และพื้นที่ที่มีความชื้น ผักหวานบ้านเอามาปลูกในสวน กินยอดอ่อน ทั้งกินสด ต้มจืดหรือผัด

๑๑. เดง (งา) เป็นพืชล้มลุก หว่านในไร่หน้าฝน เก็บเกี่ยวโดยตัดต้น ตากแห้ง เก็บเมล็ดไว้ เมล็ดงาเอามาบีบน้ำมันใช้ทำกับข้าวไม่ให้เกิดไขมันในเส้นเลือด ใช้ทาข้อมือข้อเท้าต่าง ๆ ก็ได้ หรือใช้ทานวดแก้แขนขาหัก ปวดท้อง ปอดบวม ฯลฯ เมล็ดงาเอามาคั่ว ตำกับเกลือพอเค็ม คลุกข้าวกิน หรือเอามาคั่ว ตำให้ละเอียด คลุกรวมกับข้าวเหนียวสุกที่ตำละเอียด เก็บไว้กินได้นาน เมื่อจะกินนำมาทอดหรือไม่ก็ได้ ส่วนใบงาเอามาขยี้ให้เกิดฟอง ใช้สระผมขจัดรังแค ข้าวเหนียวคลุกกับงา เรียกว่า “หมี่ซิ” ใช้วันแต่งงาน ส่วนเมล็ดงาคลุกกับข้าวเอามาใช้ในพิธีสะเดาะเคราะห์ ไหว้เจ้าที่เจ้าทาง

๑๒. ต่องตุย เป็นต้นคล้ายบุก ขึ้นทั่วไปในป่าช่วงหน้าฝน ใช้ต้นเอามาทำแกงได้อย่างเดียว

๑๓. น่อง (แง) เป็นต้น ปลูกตามบ้าน และในไร่ กินยอดได้ เมล็ดแงนำมาคั่วแล้วตำ ทำขนมหมี่ซิ

๑๔. นิซา เป็นต้น ปลูกตามบ้านและในไร่นำเมล็ด มาทำเครื่องแกงได้

๑๕. นองกะว่อง เป็นต้น ปลูกในไร่กินยอดเป็นผัก หรือใส่ในแกงก็ได้

๑๖. นองทุลุยดุ เป็นต้น ขึ้นในป่า กินยอด นำมาต้ม หรือกินดิบ

๑๗. ป่วยกะเตี๊ยะ (กระเจี๊ยบเขียว)เป็นต้น ปลูกในไร่ และสวน ลูกเอามาลวกเป็นผักกินกับน้ำพริกหรือพริกตำ ใบเอามาลาบกับปลา

๑๘. เป็นเสาะกะด่าผักขึ้นเองในไร่ที่เป็นป่าแก่ ขึ้นอยู่ตามเนิน ลักษณะคล้ายผักกูดยอดอ่อนกินสด คนท้องห้ามกิน ถ้ากินลูกในท้องจะกลับด้าน คลอดยาก เสาะกะด่า แปลว่า ลูบกลับด้าน

๑๙. ฯลฯ

กลุ่มผลไม้หรือไม้ผล

๑. กุง (มะเดื่อ) เป็นต้นไม้ขนาดใหญ่ประมาณสองคนโอบหรือใหญ่กว่านั้น ส่วนใหญ่ขึ้นตามริมห้วย พื้นที่ชื้น ผลอ่อนนำมาดองหรือกินสด จิ้มกับพริกตำหรือน้ำพริก ยางสดเอามาทาในบริเวณที่เป็นโรคเริม เปลือกรักษาอาการท้องบิด กุงทุกชนิดขึ้นอยู่ที่ไหน ที่นั้นน้ำใต้ดินไม่ลึกมาก

๒. กุงเอ่อหนา เป็นต้นไม่ใหญ่ขนาดปานกลาง มีผลเล็กกว่าผลกุง ขึ้นตามริมห้วย ที่ราบทั่วไป เวลาตอนเย็นตัดรากออก เอาแก้วไปรองเอาน้ำไว้ เวลาเช้าตรู่เอาน้ำมากินแก้อาการท้องเสีย ท้องร่วงได้ ลักษณะการออกผลบนกิ่ง ใช้ทำนายสภาพแวดล้อมในเรื่องฟ้าฝนในปีนั้นๆ เช่น ถ้าผลออกปลายกิ่ง ฝนจะตกในปลายฤดูมาก ถ้าผลออกกลางต้น ฝนจะตกกลางปีมาก ถ้าผลออกโคนต้น ฝนจะตกต้นปีมาก

๓. กุงหน้าอี เป็นต้น ขึ้นตามริมห้วย ต้น ขนาดปานกลาง ผลใหญ่กว่ากุงทุกชนิด ผลอ่อนนำมาดองก็ได้ กินสดจิ้มกับพริกตำ หรือน้ำพริกก็ได้ ผลสุกกินได้ เอาเปลือกมาต้มกินรักษาโรคมะเร็งและโรคที่ทำให้มีอาการท้องร่วง

๔. กุงอาดี เป็นต้น ลำต้นมีขนาดกลางไม่เล็กไม่ใหญ่ ขึ้นได้ทั่วไปในพื้นที่ชื้นพื้นที่ราบ ผลอ่อนนำมาทำผักดอง บริเวณโคนแตกรากออกจากต้น รากที่แยกออกมาเป็นยานำไปต้มน้ำกิน ขับเลือด ลม

๕. ไกก เป็นต้นไม้ใหญ่ อยู่ในป่าขึ้นตามริมห้วย กินดอก นำดอกสดมาทอดก็ได้ ตากแห้งไว้ทอดก็ได้ เอาดอกมาต้ม หรือกินดิบก็ได้

๖. กรื่อ เป็นต้นขึ้นได้ทั่วไป ทั้งบนเขาและเนินเขา เปลือกเป็นยารักษาอาการท้องร่วง

๗. กวะจ่องกุง(ชะมวง) เป็นต้น ขึ้นตามป่าริมห้วย ผลและใบมีรสเปรี้ยว ผลกินได้ ใบใช้เพิ่มรสเปรี้ยวในแกง

๘. กวะพูไช(ชะมวงใบเล็ก) เป็นต้น มีขนาดเล็กกว่า กวะจ่องกุง ขึ้นตามป่าริมห้วยต้น ผลและใบมีรสเปรี้ยว ผลกินได้ ใบใช้เพิ่มรสเปรี้ยวในแกง รากเอามาต้มกิน รักษาอาการปวดเส้นเอ็น

๙. กะน่องรา เป็นต้น ขึ้นตามป่าที่เป็นทุ่งหญ้าบนยอดเขา เปลือกใช้เป็นเครื่องแกงได้ หรือเอามาต้มกินแก้เลือดให้ดีขึ้น แก้ธาตุในร่างกายที่มีความร้อนที่ไม่เสมอกัน ใบเอามาฝนหรือต้มกินเป็นยาแก้ไข้

๑๐. กะไน่เดิ่ง (มะรุม) เป็นต้นขึ้นตามป่าทั่วไป ผลและยอดเอามาทำแกง เปลือกเอามาต้มกินรักษาโรคเบาหวาน โรคประสาท

๑๑. กะซุ่ง เป็นต้น ขึ้นตามป่าที่เป็นเขาหิน ผลมีรสเปรี้ยว กินได้ แต่ถ้ากินมากเกินไปทำให้เมาได้ ใช้รักษาอาการปวดฟัน

๑๒. ขุเซ่งขือ (มะม่วงหิมพานต์) เป็นต้น ขึ้นในพื้นที่ราบไม่ชอบที่ชื้นมาก ผลเอามากินสดได้ เม็ดในผลเอามาคั่วไฟกิน ยอดอ่อนเอามากินเป็นผักสด เปลือกมีรสฝาดเอามาต้มกับเกลือ อมรักษาอาการปวดฟัน หรือเอามาต้มกินแก้ปวดท้อง ถ่ายท้องได้

๑๓. ขุ(มะม่วง) เป็นต้นไม้ใหญ่ มีหลายชนิด เช่น ขุที่เคาะ ขุไดกยะ ขุขะนาไจก ขุถุงบ่อง ขุเชิ่ง เป็นต้น ขุเหล่านี้เป็นขุบ้านปลูกในสวน ผลอ่อน ผลแก่และผลสุกกินได้ ยอดอ่อนเอากินเป็นผักสดได้เปลือกเอามาลนไฟให้อุ่นเอามาทาบในบริเวณที่โดนขนบุ้ง แก้คันได้

๑๔. ขุไบ เป็นต้นไม้ใหญ่ ขึ้นริมห้วย เป็นมะม่วงป่า ผลแบนมีรสเปรี้ยวกินได้ ยอดอ่อนกินเป็นผักสด

๑๕. ขุส่อง เป็นต้นไม้ใหญ่ อยู่ทั่วไปในที่ชื้น ผลเล็ก นกและสัตว์ชอบกิน ยอดอ่อนเอามากินเป็นผักสด

๑๖. ไขว้(ไม้แดง)ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ ขึ้นตามเนินเขา เป็นไม้เนื้อแข็ง ต้นเอามาสร้างบ้าน เปลือกเอามาสับรวมกับเนื้อกินอร่อย หรือเอาเปลือกมาต้มกินแก้ปวดท้อง

๑๗. ไคคุง(มะเฟือง) เป็นต้นไม้ใหญ่ มี ๒ ชนิด ชนิดเปรี้ยวและชนิดหวาน ชนิดเปรี้ยวเอามาทำแกง ชนิดหวานเอามากิน แต่ถ้ากินมากจะปัสสวะบ่อย รากเอามาต้ม อมน้ำทำให้ฟันแข็งแรง เอาเปลือกมาต้ม อมน้ำแก้ปวดฟัน เอารากกับเปลือกต้มกินน้ำแก้อาการฉี่ไม่ออก เอาเปลือก ยอดอ่อน ผล รากมาต้มกินแก้เบาหวานและแก้อัมพาต

๑๘. คุ้ง เป็นต้นไม้ใหญ่ อยู่ในที่ชื้น ใกล้ริมห้วย ผลมีรสเปรี้ยว เอามาทำแกงซดน้ำ ยอดอ่อนเอามากินเป็นผักสด มีรสเปรี้ยวอมฝาด คุ้งมี ๒ ชนิดคือคุ้งผะดู ผลใหญ่ และคุ้งหงี ผลเล็ก แต่ใช้ประโยชน์ได้เหมือนกัน เปลือกขูดออกให้เป็นผงเอามาใส่แผลให้สัตว์ สัตว์กินอาหารไม่ลง ขูดให้เป็นผงใส่ในอาหารสัตว์เป็นยาเจริญอาหาร เอาเปลือกมาฝนกับเกลือกินแก้ไอ

๑๙. แคว เป็นต้น มี ๒ ชนิด แควไบ ลูกแบน และแควหลุ่งกู่ ลูกกลม มีลูกยาวทั้ง ๒ ชนิด ขึ้นในที่ราบที่เนิน ลูกเอามาต้มกินมีรสขมนิด ๆ ใบเอามาต้มกินแก้ปวดเมื่อยได้

๒๐. เฉอะไอก เป็นต้น มี ๒ ชนิด คือ เฉอะไอกพู กลิ่นเนื้อไม้เหม็นน้อย และเฉอะไอกผะดูลำต้นใหญ่ กลิ่นเนื้อไม้เหม็นมาก เฉอะไอกขึ้นได้ทั่วไปในป่า ยกเว้นพื้นที่แห้งแล้ง ชอบอยู่ใต้ร่มไม้ใหญ่ เฉอะไอกผะดูกินเป็นยา เอาเนื้อไม้มาฝนกินแก้ร้อนใน เฉอะไอกพู ลำต้นเล็กกว่า กินยอดอ่อนเป็นอาหาร แก้ลมในร่างกายที่ไม่สมดุลกันได้ ถ้าเด็กทารกเป็นหวัด เอาใบมาขยี้แปะตรงหัวแก้ไข้และแก้หวัดได้

๒๑. ฉูเบ่ง(สะตอ) เป็นต้น ขึ้นในป่าตามเนินเขา ลูกเป็นฝัก กินกับน้ำพริก

๒๒. โช่ง(ต้นงิ้ว) เป็นต้นไม้ใหญ่ มีหนามตามต้น โช่งมี ๒ ชนิด คือโช่งที่ขึ้นตามริมห้วย และโช่งคุ่งขึ้นตามเนินเขา เปลือกเอามาฝนเป็นยากินแก้ไอ แก้แพ้อากาศร้อน แก้แพ้น้ำ โช่งคุ่งเป็นยาดีกว่าโช่ง มีดอก นกชอบกิน

๒๓. แซงอั่วคู เป็นต้นไม่ใหญ่มาก ใบคล้ายมะม่วงใหญ่และยาวกว่า ยอดอ่อนสีขาว ยอดแก่สีเขียว ขึ้นได้ทั่วไป ไม่ชอบที่ชุ่มน้ำ ที่สูงที่มีความแล้ง ยอดอ่อนต้มซดน้ำ ถ้าเป็นฝีช่วยแก้ปวด แก้อักเสบ แม่ลูกอ่อนกินช่วยไม่ให้เกิดอาการช้ำใน เอาเปลือกมาตำคั่นน้ำออก แล้วเอาเปลือกมาลนไฟให้อุ่น ๆ พอกแก้ปวดข้อมือข้อเท้า และประกอบในตัวยาหลายอย่าง

๒๔. แซงช่องอี เป็นต้นไม่ใหญ่ ชอบอยู่ในที่ร่ม ไม่ร้อนมาก ขึ้นได้ทั่วไปเว้นที่ชุ่มน้ำ ที่แห้ง แดดแรง กินยอดอ่อน กินสดหรือเอามาลนไฟให้พอกรอบกินกับพริก มีรสชาติซ่า ๆ ช่วยขับลมในร่างกาย

๒๕. ซุงอุ่ง(ส้มโอ) เป็นต้นปลูกในสวน ผลแก่กินได้ ใบเอามาต้มอบตัวแก้คนที่เหงื่อไม่ออกและช้ำใน

๒๖. ดู่ง(กระท้อน) เป็นต้น ขึ้นตามป่าริมห้วย เปลือกแก้ปวดฟัน ผลกินเล่น มีรสเปรี้ยวอมหวาน

๒๗.ดีซา เป็นต้น ขึ้นตามป่าทั่วไปมีผลตามโคนต้น กินผลสุก คนที่มีลูกอ่อน เอากิ่งติดผลมาต้มกินทำให้มีน้ำนมมากขึ้น และแก้ท้องบิดได้ด้วย เป็นมะเดื่อชนิดหนึ่ง

๒๘.ตุเร (ทุเรียน) เป็นต้น ปลูกตามสวน กินลูก

๒๙. โต่ง (ส้ม) เป็นต้น กินผล มีวิตามินซี

๓๐. ไทไลดุ่ง (เพกา) เป็นต้น ขึ้นตามป่าโปร่งและขึ้นได้ทั่วไป ผลเป็นฝัก กินเนื้อข้างใน หรือเอาฝักมาดอง ฝักอ่อนเอามาหั่นชิ้นบาง ๆ คลุกกับเกลือให้หายขมเอามาทอดกับไข่ หรือนำเปลือกมาดองน้ำกินเป็นยาแก้ปวดเมื่อย แก้ร้อนใน แก้อับเสบ

๓๑. น่องซา เป็นต้น ขึ้นในป่า กินลูก ยอดนำมาต้ม ใช้เปลือกไปแปะฝี

๓๒.นองอิรอก เป็นต้น ขึ้นในป่า ใบใช้แปะฝี

๓๓. นองเซอเบรง เป็นต้น ขึ้นในป่า ใบเป็นยานำมาขยี้ ใช้ห้ามเลือดสำหรับแผลสด

๓๔. โน่ (ตีนเป็ด) เป็นต้นไม้ใหญ่ ขึ้นทั่วไปในป่า เปลือกเอามาดองกินตอนเช้าและตอนเย็น มีรสขม แก้ปวดเมื่อย หรือทำงานหนักกินแก้ช้ำใน

๓๕.ปี๋ เป็นต้น ขึ้นตามที่ชื้นริมห้วยกินลูก เปลือกลูกเอามาฝนเป็นยาแก้ร้อนใน เปลือกต้นเอามาต้มเป็นยาแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ

๓๖. เปอนุ่งไกล่(มะนาว)เป็นต้น กิ่งยาวเลื้อย มีหนามตามกิ่งเอาลูกเอามาบีบใส่พริกตำ หรือใส่แกงที่ต้องการรสเปรี้ยว และบีบเป็นน้ำมะนาวแก้ร้อนใน

๓๗.เปอขุยเป็นต้น ขึ้นในที่ราบทั่ว ๆไป มีรสฝาดใบแห้งเอามามวนยาเส้น เปลือกเอามาต้มกินแก้ท้องร่วง ดอกต้มกินเป็นผัก

๓๘. โผ่งมี(ลิ้นจี่)เป็นต้นไม้ใหญ่มีลูกออกเป็นพวง โผ่งมีป่าลูกจะออกรสเปรี้ยว โผ่งมีบ้านลูกจะออกรสหวานอมเปรี้ยวไว้กินลูก

๓๙. โผล่(มะพร้าว) เป็นต้นสูง ใบเป็นทางยาว น้ำลูกอ่อนพอมีเนื้อบ้างใส่กับเกลือเล็กน้อยเอามากินแก้ร้อนใน เพิ่มกำลังให้มีแรง บำรุงเลือด ลูกแก่เอามาทำน้ำกระทิ ต้มน้ำกระทิให้เกิดน้ำมันมะพร้าวมาทาผม ทาผิวหนัง ก้านทำไม้กวาด ตัดกิ่งลูกอ่อนรองเอาน้ำทำน้ำเมา รากก็ทำน้ำเมาได้ ลูกมะพร้าวใช้ประกอบพิธียกครู

๔๐. ไพ(มะกอก) เป็นต้น ไม้เนื้ออ่อน ขึ้นทั่วไปในป่าโปร่ง ผลเอามาทำแกงเนื้อเพิ่มรสเปรี้ยว หรือเอามาตำกับพริก ใบเอามากินสดได้

๔๑. เหลียวก่า(ฝรั่งขี้นก) เป็นต้น ไม่ใหญ่มาก ปลูกในสวนกินผลแต่ถ้ากินมากทำให้ปวดท้อง ใบเอามาต้มกินแก้ขี้ไหล

๔๒. เล่ง (สะเดา) เป็นต้นใหญ่ มีรสขม กินยอดใบอ่อน เอามาลนไฟให้กรอบ กินเป็นยาแก้ร้อนใน

๔๓. ลีมุงเป็นพืชยืนต้นเหมือนส้ม ผลใหญ่กว่าส้ม ปลูกในสวน กินผลสุกปัจจุบันหาได้ยากแล้ว

๔๔. เหล่คอง (ผักมันหมู)เป็นต้น ขึ้นตามเนินหรือที่ราบ อยู่ใต้ร่มไม้ที่มีแสงส่องถึงบ้าง ยอดอ่อนเอามาทำอาหาร ต้มใส่ปลา ผัดใส่ไข่ เม็ดเหลืองนกชอบกิน ถ้ากินยอดอ่อนเยอะทำให้เกิดลมในท้อง ต้องกินที่ไม่อ่อนมากและไม่แก่มาก ถ้าท้องมีอาการไม่ดีห้ามกินยอดอ่อนเกินอาจทำให้ท้องอืด ท้องเสีย แม่ลูกอ่อนบางคนกินแล้วอาจเกิดอาการแพ้

๔๕. สะแซวขึ้นอยู่ตามริมห้วย ผลเอามาแกง ยอดเอามาผัด เอามาต้มได้

๔๖. ฯลฯ

กลุ่มหน่อและลำต้น

๑. ชี่พุ(อ้อย) เป็นต้น ปลูกในไร่ ในสวนตามบ้าน มีหลายชนิด เช่น ชี่พุเช่อ, ชี่พุมะเต่อระ, ชี่ผุง, ชี่บือ, ชี่พุโบ่เจ่ง เป็นต้น น้ำของชี่พุเช่อใช้แก้ไอ

๒. ช่องหลิ เป็นลำต้นขึ้นตามริมห้วย ใบยาว ใบเอามาสานเสื่อ แกนในเอามาทำแกง ต้นเอามาเลื่อยเป็นท่อน ๆ เก็บไว้ที่ชื้นให้เห็ดขึ้น

๓. โบ่ตะโหร่ง ยืนต้น มีหนาม ใบยาว เอามาสานทำหลังคา ลูกสุกกินเล่น หยวกข้างในเอามาทำแกง

๔. เป่อหรึ เป็นต้น กิ่งยาวเลื้อยมีหนามตามกิ่ง ใบมีรสซ่า ลูกมีรสเปรี้ยว ลูกใหญ่ เปลือกหนา กินใบสดหรือเอามาเผาไฟให้กรอบกินกับน้ำพริกหรือพริกตำ แก้เลือดลม ลูกกินได้ เอากิ่งหนามมาต้มอบตัวแก้อักเสบ เอาเปลือกมาดมแก้หน้ามืดตาลายได้

๕. ไปรกกะไดก เป็นต้น ขึ้นตามป่าได้ทั่วไป กินผล กินลำต้นอ่อน เอามาทำแกง หรือต้มจืด

๖. เผแฉ่ เป็นต้น ลักษณะเหมือนอ้อย ยอดมีลูกเล็ก ๆ เป็นพวง เอาเม็ดมาคั่วให้กรอบกินได้ปลูกในไร่ป้องกันนกกินข้าว

๗. เผโผง เป็นต้น ลักษณะเหมือนข้าวโพด เม็ดออกตามยอด เหมือนข้าวเอาเม็ดมาฟาดเหมือนข้าว ตำให้เปลือกออก หุงกินแทนข้าว เม็ดแข็งหุงขึ้นหม้อปัจจุบันไม่มีในหมู่บ้าน

๘. เพอปี่ เป็นต้นไม่ใหญ่เท่านิ้วก้อยใหญ่สุด มีปล้องเหมือนอ้อย ใบยาว อยู่ตามริมห้วยกินปล้องอ่อนกินยอด ทำแกง ต้มซดน้ำ มีรสเปรี้ยว

๙. ลู เป็นพืชที่ขึ้นตามป่าทั่วไปใช้มุงหลังคา ผลกินได้ เป็นยาแก้ตกเลือด

๑๐. สะกุ่ย(กล้วย)ชอบอยู่ในพื้นที่บนเนิน หรือที่ราบที่มีความชื้น ไม่ชอบพื้นที่สูงที่แห้งแล้งและไม่ชอบในพื้นที่ชุ่มน้ำ มีเปลือกห่อลำต้นใบใหญ่ยาว ก่อนออกลูก ตรงยอดจะออกหัวก่อนเรียกว่า สะกุ่ยพ่อ (หัวปลี)

กล้วยมี ๑๒ ชนิดคือ สะกุ่ยถุ่งหลุ่ง (กล้วยหอม) สะกุ่ยขว่า, สะกุ่ยปิ่งหล่า (กล้วยหักมุก) สะกุ่ยไขก, สะกุ่ยย่องโก้ (กล้วยน้ำว้า) สะกุ่ยไดกต่อ (กล้วยไข่) สะกุ่ยพะเปอต่าย, สะกุ่ยพะอิเจี๋ยว, สะกุ่ยพะกวะ, สะกุ่ยทุ่ง, สะกุ่ยกะช่องเม และสะกุ่ยเม่ง (กล้วยป่า) ลูกกล้วยที่นำมาทำแกงได้มีสะกุ่ยปิ่งหล่า (กล้วยหักมุก) หัวปลีและหยวกกล้วยเอามาทำแกงได้มีสะกุ่ยขว่า, สะกุ่ยย่องก้อ (กล้วยน้ำว้า) และสะกุยเม่ง (กล้วยป่า) นอกนั้นมีรสขม แม่ลูกอ่อนกินแกงหัวปลีเพื่อเพิ่มน้ำนม ใบกล้วยที่นำมาห่อทำขนมได้มีใบกล้วยสะกุ่ยย่องก้อ, สะกุ่ยขว่า และสะกุ่ยเม่ง นอกนั้นมีรสขมเช่นกัน สะกุ่ยถุ่งหล่ง(กล้วยหอม) เป็นกล้วยให้ธาตุเย็น ถ้ามีไข้ตัวร้อนห้ามกิน แม่ลูกอ่อนห้ามกินอาจทำให้เด็กมีอาการแพ้ และแม่อาจไม่สบายได้ เป็น “ขละ” เด็กมีอาการแพ้จากแม่มีไข้ตัวร้อน ขี้เหลวดำ คนเป็นโรคหูน้ำหนวกให้เอาก้านกล้วยน้ำว้าลนไฟให้อุ่น ๆ บีบน้ำหยอดใส่หู กล้วยที่กินได้ในช่วงอยู่ไม่สบายเป็นไข้ตัวร้อน แม่ลูกอ่อนก็กินได้คือ สะกุ่ยพะเปอไต่ ท้องอืด แน่นท้องให้เอาหัวใต้ดินของสะกุ่ยพะเปอไต่มาต้มให้เดือด กินน้ำ แม่ที่คลอดลูกใหม่ ๆ ให้เอาหัวใต้ดินมาหั่นบาง ๆมาโปะตรงหัวเลยหน้าผากแก้อาการเลือดขึ้นสมองไม่ได้ สะกุ่ยเม่งลูกไม่ใหญ่มาก มีเม็ดเยอะ, สะกุ่ยขว่ามีลูกใหญ่กว่าสะกุ่ยทั้งหมด ลูกสะกุ่ยทั้งหมดกินได้ แต่ถ้ากินมากทำให้ท้องอืด อยู่ไม่สบายได้ กล้วยที่ใช้พิธียกครูคือ สะกุ่ยย่องก้อ ในพิธีเรียกขวัญเด็กใช้หัวปลีได้ทุกชนิด

๑๑. หน่อไม้ ชนิดต่างๆ ทั้งในป่าที่ขึ้นอยู่ตามธรรมชาติและหน่อไม้ที่นำมาปลูกใหม่ จากพื้นที่อื่นๆ มีลักษณะเป็นกอ แตกหน่อ นำหน่อมาทำอาหารได้หลายชนิด ส่วนลำต้นนำมาทำเครื่องจักสาน ทำบ้านเรือนที่อยู่อาศัย และทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ทั้งในชีวิตประจำวันและในพิธีกรรม รวมทั้งนำมาจักสานเสื่อสาด ทำรั้วบ้าน ทำไม้สอย ทำท่อน้ำ ทำกระบอกน้ำ ทำกรวยรองน้ำ ดื่มน้ำ เป็นต้น หน่อไม้บางชนิดนำมารับประทานไม่ได้ แต่ใช้ลำเป็นประโยชน์อย่างอื่นในการดำรงชีพ เช่น ทำแพล่องแม่น้ำ ขนสัมภาระ ทำสะพานข้ามแม่น้ำ เป็นต้น

เกี่ยวกับไม้ไผ่ ในชุมชนพื้นที่ศึกษามีไผ่หลายชนิด เป็นต้นว่า

วากรือ(ไผ่บง) หน่อกินได้ เอามาดอง ลำใช้ทำเครื่องจักสาน สานสาด สานกระด้ง ปูพื้นบ้าน ทำโครงสร้างบ้าน เสาบ้าน ทำคันหาบ ทำฝากั้นบ้าน ทำรั้ว ฯลฯ

วาซูร่(ไผ่ตง) หน่อกินได้ ลำใช้ปูพื้นบ้าน ทำรั้ว ทำเครื่องเรือนได้แต่ไม่นิยม

วาพ่วย(ไผ่ป่าลำเล็กกอใหญ่) หน่อกินไม่ได้ เป็นไผ่ที่พบมากที่สุดในชุมชน ทำคันหาบ ทำเครื่องจักสาน จักตอก เช่น หมวก และเครื่องจักสานอื่นๆ ได้ดี กอใหญ่ ขยายกอเร็ว

วากรี(ไผ่ไล่) กินหน่อ เป็นที่นิยมมาก ส่วนลำใช้ทำรั้วและประโยชน์อื่นๆ ในทำนองเดียวกันได้ แต่ไม่เป็นที่นิยม

วามี(ไผ่นวล) นิยมกินหน่อ ส่วนลำใช้ทำฟากปูบ้าน ทำรั้วบ้าน

วาผาดู ไม่นิยมกินหน่อ แต่นิยมใช้ลำทำเครื่องโครงสร้างบ้าน

วาพร่อง ไม่นิยมกินหน่อ ลำนิยมใช้ทำข้าวหลาม

วาซู(สีสุก) ไม่พบในชุมชนเดิม แต่มีที่นำมาปลูกใหม่ คนในชุมชนยังไม่รู้จักใช้ปะโยนช์มากนัก

วากิมซุง(ไผ่กินซุง) กินหน่อ ไผ่นำเข้ามาปลูกใหม่

วาม่อง(ไผ่เหลือง)

คนในชุมชนมีความรู้ดีว่า ถ้าต้องการไผ่ชนิดไหน ควรไปหาในป่าแบบไหน หรือถ้าอยากได้หน่อไม้ที่กินได้ หรือดองได้ ควรไปหาในป่าแบบไหน โดยเรื่องเล่านี้เป็นความรู้จากประสบการณ์ที่คนในชุมชนรับรู้ทั่วไป

๑๒. ฯลฯ

กลุ่มพืชหัว

๑. คู(เผือก) ปลูกในไร่มีหลายชนิด เช่น คูเซิ่ง, คูโท่เซิ่งบุ่ง, คูไถ่มุ่ง, คูบ่อง, คูอาดี, คูโผล่ซา, คูที่ เป็นต้น และคูป่าที่ขึ้นเองในที่ชื้นตามริมห้วย ไม่นิยมเอามาปลูกในไร่ คูเซิ่ง เอาหัวมาทำแกง, คูโท่เซิ่งบุ่ง กินต้นอย่างเดียวเอามาแกง, คูไถ่มุ่งไว้กินมุ่ง (หน่อยาวที่ออกตามข้าง รากมีสีขาวกินได้ ไม่คันคอ) อย่างเดียวไม่มีหัวใต้ดิน, คูบ่อง มีหัวใต้ดิน ต้นหนึ่งมีหัวใต้ดินเยอะแต่หัวไม่ใหญ่ เนื้อมีสีเหลืองเอามาทำแกงได้ หรือต้มกินเปล่าก็ได้ , คูโผล่ซา มีหัวใต้ดิน หัวใหญ่ เนื้อมีสีขาวเอามาทำแกงได้, คูที่ เอาใบ ดอก หน่อยาว (มุ่ง) มาทำแกงได้ แต่คูที่กินแล้วคัน ถ้าเอามาทำแกงต้องใส่ของเปรี้ยวเข้าไปด้วยจะได้แก้คัน คนเป็นไข้ อยู่ไม่สบาย หรือมีลูกอ่อนกินคูโท่เซิ่งบุงได้อย่างเดียวไม่แพ้ คูชนิดอื่นห้ามกิน

๒. เฉอถีจั่ว เป็นเถาเลื้อยตามดิน มีหัวใต้ดินตามเถา ปลูกตามไร่ ชอบดินทราย ดินร่วน หัวใต้ดินเอามาปอกเปลือกหั่นชิ้นเล็ก ๆ ทำแกงทำขนมเชื่อมกับน้ำกระทิหรือมะพร้าว

๓. เชิ่ง เป็นพืชล้มลุก หน้าฝนขึ้น หน้าแล้งตาย เชิ่งมี ๒ ชนิด คือ เชิ่งและเชิ่งเซิ่ง เชิ่งมีหัวใต้ดิน ต้นเล็ก ใบเขียว ต้นโผล่ขึ้นมาจากดินประมาณ ๒ นิ้วเท่านั้น หัวใต้ดินมีสีขาวอมเหลืองนิด ๆ มีกลิ่นหอม ส่วนเชิ่งเซิ่ง มีหัวใต้ดินสีดำ ต้นสูงประมาณ ๑ คืบ ใบเขียว หัวใต้ดินมีกลิ่นหอมน้อยกว่าเชิ่ง เชิ่งขึ้นได้ทั่วไป ในที่ร่มไม้ ไม่ชอบที่ชุ่มน้ำ หัวใต้ดินของเชิ่งและเชิ่งเซิ่งเอามาฝนผสมน้ำดื่ม แก้ลมและเลือดในร่างกายที่ไม่สมดุล แก้อาการแพ้ยา แพ้อากาศ แพ้ของเมา แพ้อาหาร ใบเอามากินสดกับพริกแก้ลมได้ เชิ่งเป็นตัวยาดีกว่าเชิ่งเซิ่ง เชิ่งเป็นตัวยาที่ต้องเอามาผสมกับยาตัวยาอื่นๆ

๔. ซู่วะถี ขึ้นเป็นกอ ปลูกในไร่ เอาหัวมาต้มกิน

๕. ตะคุ่ง เป็นเถา ปลูกตามบ้าน ตามไร่ นำหัวมาต้มกิน ทำแกง หรือขนม

๖. แน เป็นเถา ปลูกให้ขึ้นเลื้อยตามไม้ต่างๆ มีหัวใต้ดินมีลูกตามเถา ปลูกในไร่และในสวน แนมีหลายชนิด เช่น แนเหม่งโหย่หมี, แนอั่วถี และแนโด่งไผก หัวเอามาทำแกง ต้มจืด เอามาปอกเปลือกต้มให้สุกคลุกกับน้ำตาลและมะพร้าวทำเป็นขนมส่วนลูกที่อยู่ตามเถาเอามาเผาไฟกิน ลูกตามเถาเล็กกว่าหัวใต้ดินกินข้าวใหม่ต้องทำแกงแนถีเป็นองค์ประกอบด้วย (ถี หมายถึง หัวใต้ดิน)

๗. เบอะเกอะไก (มันสำปะหลัง)เป็นต้น มีตาตามข้อ ต้นไม่ใหญ่มาก ใบเรียวยาว มีหัวใต้ดิน ไม่ชอบอยู่ในพื้นที่ลุ่มชื้นมาก หรือพื้นที่แห้งแล้ง ชอบดินร่วนและดินทรายหัวมันสำปะหลังเอามาเผาไฟ หรือต้มกินหัวมันเอามาหั่นชิ้นบาง ๆ ตากแห้ง ตำให้ละเอียดทำขนมกิน ส่วนยอดเอามาลวกกินเป็นผัก ทอดหรือดองก็ได้ แต่ถ้ากินมากทำให้ท้องอืด

๘. โบ่ดะเป็นพืชล้มลุกกินหัวใต้ดิน เอามาต้มกิน เอาหัวสดหรือตากแห้งมาตำให้ละเอียด คั้นเอาแต่น้ำมาต้ม คนให้เหนียวใส่น้ำตาล น้ำกระทิ ทำขนมกิน

๙. เผล่คู (ไพล) ขึ้นเป็นกอ มีหยวกในต้น มีหัวใต้ดิน มีดอก ต้นเอามาต้มกินหยวกข้างในเป็นผักแก้อักเสบ ดอกมาลวกกิน มีลมในท้อง แน่นท้อง เอาหัวใต้ดินมาตำเอาน้ำมาผสมกับน้ำผึ้งดื่ม ท้องอืดเอาหัวมาฝนทาที่บริเวณท้องก็ได้ มีความเชื่อว่าปลูกไพลในบ้านเพื่อป้องกันผี

๑๐. เหม่อโร่วเป็นพืชล้มลุก ปลูกในไร่ในสวน มีหัวใต้ดิน เอาหัวอ่อนต้มกินได้ เอาหัวสดหรือตากแห้งมาตำให้ละเอียด คั้นเอาแต่น้ำมาต้ม คนให้เหนียวใส่น้ำตาล น้ำกระทิ ทำขนมสาคู

๑๑. สะโร่ (กระชาย) เป็นพืชล้มลุก ขึ้นทั่วไปในป่าหน้าฝนกินเป็นผัก หรือเอาหัวมาทำน้ำยาขนมจีน

๑๒. เอ่เกร่อ(หอมกะเหรี่ยง)ลักษณะคล้ายต้นหอมที่ขายอยู่ตามตลาด แต่หัวและต้นเล็กกว่า ปลูกในไร่ขึ้นดีในพื้นที่ที่ไฟไหม้ดินทั้งหัวและต้นเอามากินสดได้ ดองก็ได้ ผัดก็ได้ หรือเอาหัวมาทำเป็นเครื่องปรุงก็ได้ ปลูก หน้าแล้งถอนมาเพาะไว้ใกล้บ้านหน้าฝนปลูกในไร่ต่อ

๑๓. ฯลฯ

กลุ่มพืชเถาและอื่นๆ

๑. กละอือ เป็นเถาขึ้นในพื้นที่ชื้นบนเขา มี ๒ ชนิด สีแดง และสีขาว รักษาอาการเจ็บคอ ไอ ถ้าเป็นคางตูมให้นำมาฝนทาบริเวณที่เป็น

๒. เกร่เหน่ง เป็นเถา ผลมีลักษณะเหมือนน้ำเต้า ขึ้นตามป่า ในไร่ กินผล และยอด นำมาต้ม และผัด

๓. กรุ่งโครว เป็นเถา ขึ้นตามป่าบนเขา ใช้เป็นยารักษาอาการปวดเมื่อย

๔. กรี เป็นเถา ขึ้นตามป่า และนำมาปลูกที่บ้าน ใช้เป็นยานำมาต้มรักษาแผลสด

๕. กรู เป็นเถา ขึ้นตามป่า ผลเป็นอาหารปลา ใบนำมากินได้ ผัดหรือต้ม

๖. คลี่ทิง เป็นเถา มีหัวอยู่ใต้ดินขึ้นทั่วไปในป่า ยอดอ่อนเอามาทอดกิน หัวเอามาทำแกง และเอาหัวมาตีให้แตกคลุกกับเกลือตากแห้งเก็บไว้กินได้ตลอดทั้งปี ใช้กินแทนข้าวได้

๗. คาเซิ่ง เป็นเถา มีหนามรอบเถาชอบอยู่ที่ชื้นริมห้วย มีผลเล็กสัตว์ชอบกิน คนกินเล่นก็ได้ แกนข้างในเถาเอามาทำแกงกินได้

๘. คาซิ่ง เป็นเถา มีหนามรอบเถาชอบอยู่ที่ชื้นตามริมห้วย แกนข้างในเถาเอามาทำแกงกินได้

๙. คาดี ออกช่วงแรกเป็นต้น โตขึ้นเป็นเถามีหนามรอบ ผลกินได้ แกนข้างในเถาเอามาทำแกง ส่วนใบหนามและรากเอามาต้มอาบน้ำ หรืออบตัวแก้อับเสบในร่างกาย รากเอามาต้มกินเป็นยารักษาโรค “เชอราเอ่อ” เอามาปลูกใกล้บ้าน

๑๐. ไค้ว (พริกไทย) เป็นเถาเลื้อยตามต้นไม้ มีเม็ดเผ็ดร้อน เม็ดเอามาทำเป็นเครื่องปรุง เอามาฝนรวมกับยาตัวอื่นกินแก้เวลาที่ร่างกายมีความเย็นไม่สมดุลกัน เม็ดเอามาบดให้ละเอียดใส่ลงในน้ำผึ้งดองเก็บไว้กินเป็นยาอายุวัฒนะ พริกไทย ๗ เม็ดกระเทียม ๗ กลีบตำให้รวมกัน คั้นเอาแต่น้ำกินแก้ลมในร่างกายต่ำให้เกิดความสมดุล พริกไทยเป็นพืชให้ความร้อน สร้างความสมดุลในร่างกายได้ดี

๑๑. งองเถิง เป็นเถาเลื้อยตามดิน มี ๒ ชนิด คือ งองเถิงป่าขึ้นตามที่ชื้นที่ไม่มีไม้ใหญ่บังและงองเถิงบ้านปลูกในไร่ในสวน มีรสซ่า ยอดเอามาลวกกิน รากเอามาเคี้ยวกับเกลือแก้ปวดฟัน แต่ถ้าปวดมากแก้ไม่ได้

๑๒. งองชุน่า เป็นเถา เลื้อยตามต้นไม้ใหญ่ ยอดอ่อนเอามาต้มหรือกินสดก็ได้

๑๓. โจ่เจียะ ขึ้นเป็นกอ เป็นเถาอยู่ตามนาที่ราบ ที่ชื้น เอายอดมาผัด หรือต้ม

๑๔. เจ๊อไวก เป็นเถา เลื้อยตามต้นไม้ตามหิน หรือจอมปลวกอยู่ใกล้ริมห้วย นำส่วนที่เป็นยอดนำมาต้มกินน้ำรักษาอาการท้องร่วง ท้องบิด ท้องอืด ท้องเฟ้อ

๑๕. เจอะเลอกุง เป็นเถาขึ้นในป่าตามจอมปลวก นำส่วนที่เป็นยอดนำมาต้มกินน้ำรักษาอาการท้องร่วง ท้องอืดท้องเฟ้อ เป็นยาแก้แพ้

๑๖. จี่ไซจี่ซุ่ง เป็นเถาเลื้อยอยู่บนต้นไม้ รักษาโรคของเด็ก และใช้สระผม

๑๗. จ่องเกริงมือ เป็นเถาเลื้อยตามต้นไม้ตามริมห้วย ใช้น้ำในเถารักษาโรคตาแดง

๑๘. โจ่ปีคี่ดุ เป็นเถาขึ้นตามริมห้วย ที่ชื้น ที่น้ำขัง นำเถามาต้ม ลอกกินแต่เปลือก คนมีลูกอ่อนถ้าไม่ถูกกับเด็กเวลาเด็กกินนมแม่อาจทำให้เด็กแพ้ได้

๑๙. เฉอถีจั่ว เป็นเถาเลื้อยตามดิน มีหัวใต้ดินตามเถา ปลูกตามไร่ ชอบดินทราย ดินร่วน หัวใต้ดินเอามาปอกเปลือกหั่นชิ้นเล็ก ๆ ทำแกงทำขนมเชื่อมกับน้ำกระทิหรือมะพร้าว

๒๐. เด่งเหล่ง(บวบ) เป็นเถา ต้องทำที่เลื้อย ปลูกตามสวน ตามไร่ กินลูกอ่อน มีรสหวาน ทำต้มจืด หรือผัดก็ได้ ลูกแก่เก็บไว้ทำพันธุ์ปลูกไว้ในปีต่อไป ในอดีต ชาวบ้านดูเวลาจากดอก สี่โมง กำลังออกดอก หกโมง บานเต็มที่

๒๑. ตะกุ เป็นเถา เลื้อยตามไม้ มี ๒ ชนิด คือ ตะกุป่าและตะกุบ้าน ตะกุป่า ผลกินไม่ได้ มีรสขม ผลแก่เอามาถูขี้ไคล ยอดเอามาต้ม หรือผัด ใบนำมาขยี้แก้ไข้เด็ก ตะกุบ้านปลูกในไร่ในสวน ผลเอามาแกง ผัดกินได้

๒๒. ตองกะโม่ เป็นเถาขึ้นในป่าตามริมห้วย เป็นยา นำมาต้มกินแก้ปวดเมื่อย

๒๓. ไตยโตซา(แตงโม) เป็นเถา กินผล เปลือกมาทำแกงส้ม หรือดองกิน เป็นยาแก้ร้อนใน เคลือบกระเพาะ ล้างกระเพาะ

๒๔. เต่งเงซา เป็นเถา ปลูกตามบ้าน ลูกใช้เป็นยาแก้ไอ

๒๕. ตะกะโป๊ะ ขึ้นในป่า รากใช้แก้ปวดฟัน

๒๖. ทิ เป็นเถา ขึ้นตามป่า กินเถาและหัว นำหัวมาทำแกง ต้ม หรือขนม

๒๗. ทุ่งซา เป็นเถา ขึ้นตามป่า กินผล เถานำมาใช้เกี่ยวกับเลือดในคนคลอดลูก

๒๘. ทูผาหมวกบุง เป็นเถา ขึ้นตามป่า ดอกนำมาทำขนม

๒๙. ทูพุคอง เป็นเถา ขึ้นตามป่า กินเถาอ่อน นำมาต้ม แกง ผัด ไม่เป็นยา

๓๐. ทูไก่คู เป็นเถา ขึ้นตามป่า กินยอดอ่อน เป็นยาแก้ปวดเมื่อย

๓๑. ทิ่งลุงดุ เป็นเถา ขึ้นตามป่า กินเถาอ่อน นำมาต้ม หรือผัด

๓๒. ทูลูค่ายซา เป็นเถา ขึ้นตามป่า กินลูก ยอด นำมาต้ม หรือกินดิบ

๓๓. น่องวายดุ เป็นเถา ขึ้นในป่าริมห้วย บนที่ราบ กินยอด นำมาผัด หรือต้ม

๓๔. นองทุยอี เป็นเถา ขึ้นในป่า นำมาทำขนมได้ เป็นยา เอาใบมาลนไฟ แก้อาการของเด็กที่แพ้อาหาร

๓๕. นองซิเยอ(ไมยราบแดง) เป็นเถา ขึ้นในป่า ใช้ต้มให้กับแม่หลังคลอด

๓๖. นองคา เป็นเถา ขึ้นในป่า ใช้แปะฝี

๓๗. น่องชิ (มะระ) เป็นเถา เป็นยาแก้ไข้มาลาเรีย

๓๘. แบ่แก่(สะบ้า) เป็นเถาใหญ่ขึ้นตามริมห้วย ลูกสะบ้าเอามาเผาไฟให้กรอบจุ่มลงไปในน้ำดื่มกินแก้ร้อนใน ยอดอ่อนเอามาผัด ต้ม ลวกกิน ยอดและเถาเป็นยาแก้อักเสบ รักษาโรคไส้เลื่อนได้ เถาเอามาทุบให้ฟองใช้สระผมแก้รังแค

๓๙. ไบ่ไข่ (ฟักข้าว) เป็นพืชเถาเลื้อยตามต้นไม้ริมห้วย ยอดอ่อนเอามาแกงต้มซดน้ำ ลูกเอามาแกง ทั้งเถา ยอด ลูก และราก เอามาต้มกินแก้หญิงตกขาว

๔๐. เผิ่งยู่ ขึ้นได้ทั่วไปแต่ไม่ชอบพื้นที่ชุ่มน้ำและพื้นที่แห้งแล้งมาก โตแรก ๆจะเป็นต้นใหญ่ เมื่อโตขึ้นเรื่อย ๆ จะกลายเป็นเถาเลื้อยตามต้นไม้หรือตามพื้น เผิ่งยู่เป็นยาร้อน เป็นยาแก้ลมขึ้นหู (หูอื้อ) เอาใบมาขยี้ให้น้ำออกซึม ๆ อุดรูหู ถ้าอยู่ไม่สบายจากลมในร่างกายอยู่ลึก เอาใบมาฝนหรือตำบีบเอาน้ำมาดื่มเป็นยาแก้ธาตุลมช่วยให้ตื้นขึ้นได้

๔๑. โผลงผลี่(ผักปรัง) เป็นเถาเลื้อยบนดิน ตอไผ่ ตอไม้ ปลูกในไร่ ยอดอ่อนเอามาต้มซดน้ำ ทำแกงจืด

๔๒. ไลจูมี เป็นเถาเลื้อยตามต้นไม้ ขึ้นอยู่ตามริมห้วย มีผลเล็ก ๆ ขนาดเท่านิ้วชี้ ลูกอ่อนสีเขียว ลูกแก่สีแดง เอาลูกแก่มากินเล่นได้

๔๓. โหลง(ฟัก) เป็นเถาเลื้อย มีหลายชนิด เช่น เหลิงยี่, เหลิงชี่หน่อง เป็นอาหารให้ธาตุเย็น กินลูก กินยอด เอามาแกง หรือต้ม ถ้าโดนน้ำร้อนลวก โดนดินปืน เอาเนื้อมาโปะไม่ให้พองได้ เอาฟักมาวางข้างคนตายใช้ดูดกลิ่น ให้ช้างตกมันกินช่วยหยุดอาการตกมัน

๔๔. โหลงเค่ (ฟักทอง) เป็นพืชเลื้อยตามไม้ ตามดิน ผลและยอดอ่อนเอามาแกง ผัด ต้ม หรือเอามาทำขนม แต่ถ้ากินมากทำให้ท้องอืด

หมายเหตุ พืชพรรณธัญญาหารจำพวกข้าว ที่ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุซุด้วย ได้กล่าวถึงข้าวพื้นบ้านชนิดต่างๆ ไว้แล้วในเรื่องไร่หมุนเวียน

ความรู้ดังกล่าวนี้ เป็นรากฐานการดำเนินชีวิตของชุมชนในการแสวงหาปัจจัยจำเป็นมาหล่อเลี้ยงชีวิต เป็นสิ่งที่คนในชุมชนต้องค่อยๆ เรียนรู้สั่งสมจากประสบการณ์จากคนในครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และสังคมทั่วไป จนกลายเป็นชุดความรู้พื้นฐานที่ต้องใช้ในการดำรงชีวิตตลอดไป

ความเชื่อ

ตำนานกลุซุ คณะนักวิจัยเพื่อท้องถิ่น(สกว.)ในโครงการวิจัยกลุซุบ้านสะเนพ่อง พบว่า ภูมิปัญญากลุซุในทัศนะของผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้านบางท่านในชุมชน กล่าวว่า แท้จริงแล้ว กลุซุ ปัจจุบัน คือ พื้นที่ที่เอาพันธุ์พืชต่าง ๆ ทั้งพืชอาหารและสมุนไพรมาปลูกไว้ในพื้นที่เดียวกันเพื่อความมั่นคงทางอาหารและยาในยามที่

ต้องการ ในอดีต ดั้งเดิม “กลุซุ คือ ป่า ป่า คือ กลุซุ” ที่ชาวบ้านได้พึ่งพาอาศัยตั้งแต่แรกเริ่มที่ยังไม่มีการจับจองพื้นที่ แต่เมื่อมีการตั้งหลักแหล่งถาวร อยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม เป็นหมู่บ้านจึงเริ่มเป็นเจ้าของพื้นที่ ในหมู่บ้านมากขึ้น สวนหรือกลุซุในหมู่บ้านจึงเริ่มเกิดขึ้น อดีตเจ้าอาวาสวัดบ้านสะเนพ่อง (ปัจจุบันมรณภาพแล้ว) ได้เล่านิทานให้ฟังว่า “นานมาแล้วมีเชอขว่า (พระเจ้าแผ่นดิน) พระองค์หนึ่งมีจิตฟุ้งซ่าน เบื่อโลก มีอารมณ์หงุดหงิด ไม่อยากคุยกับใครแม้กระทั่งพระมเหสี แต่ด้วยความเป็นห่วง พระมเหสีจึงทูลถามพระเจ้าแผ่นดินว่า ***“เราไปหารือพระฤษีดีไหมเพื่อท่านจะช่วยเราได้”*** จากนั้นทั้งสองพระองค์จึงไปหาพระฤษี พระมเหสีทูลต่อพระฤษีว่า ***“ที่มาครั้งนี้ มีเหตุที่จะถามท่านว่า พระสวามีของข้าพเจ้ามีอารมณ์หงุดหงิด ไม่อยากพูดคุยกับใคร เบื่อโลก เบื่อชีวิตนั้น เหตุเกิดจากอะไร”*** พระฤษีเอาไม้กระดานตรวจชะตาชีวิตพระเจ้าแผ่นดินแล้วบอกว่า ***“พระองค์มีชะตาขาด อาจถึงตายได้ในไม่ช้านี้ ท่านต้องสร้างบุญ สร้างกุศล”*** เมื่อพระเจ้าแผ่นดินได้ฟังดังนั้น จึงคิดขึ้นมาว่า ไหนๆ เราจะตายแล้ว เราจำจะทำสวนป่าในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อให้นักบวช คน และสัตว์ได้กิน จากนั้นทั้งสองพระองค์จึงขอลาพระฤษี พระเจ้าแผ่นดินกลับถึงวัง สั่งให้ข้าราชบริพารทั้งหลายไปหาพันธุ์พืช พันธุ์ผลไม้เอามาเพาะและดูแล พอเติบใหญ่ พระองค์จึงแจกจ่ายให้ข้าราชบริพารและประชาชนทั่วไปเอาไปปลูกตาม ป่า และพระองค์ก็ทรงปลูกด้วย พืชพันธุ์ผลไม้ต่างๆ ออกดอกออกผลให้ได้คนเก็บกิน นักบวชผ่านไปก็ได้กิน นกและสัตว์ทั้งหลายผ่านไปก็ได้กิน อยู่มาวันหนึ่งพระองค์อดสงสัยตัวเองว่า ทำไมจึงยังมีชีวิตอยู่มาได้หลายปี ทั้งที่พระฤษีเคยบอกไว้ว่าพระองค์ชะตาขาด อยู่ได้ไม่นาน พระเจ้าแผ่นดินจึงชวนพระมเหสีและผู้ติดตามไปหาพระฤษี ไปถึงศาลา กราบไหว้ท่านและถามว่า ***“ตั้งแต่เมื่อครั้งก่อนที่ข้าพเจ้ามาหาท่าน จนมาถึงตอนนี้ ผ่านมาหลายปีแล้ว ทำไมข้าพเจ้ายังมีชีวิตอยู่”*** พระฤษีเอาไม้กระดานมาตรวจดูแล้วตรัสกับพระเจ้าแผ่นดินว่า ***“เมื่อพระองค์กลับไป ได้ทำสวนป่าตามพื้นที่ต่าง ๆ ปลูกต้นโพธิ์ ต้นไทร ปลูกผลไม้และพืชผักต่าง ๆ พอนักบวชได้กิน ได้สวดมนต์ภาวนาให้พระองค์ สัตว์ทั้งหลายที่ได้กินเป็นการสร้างบุญ มีกุศลแก่ท่าน และท่านมีภาวนาธรรมที่ดี เคราะห์กรรมที่มีอยู่ไม่อาจเข้าถึงท่านได้”*** พอได้ฟังดังนั้น พระองค์สบายพระทัย และได้สร้างคุณความดีจนถึงอายุขัย ได้ไปอยู่ยังชั้นดาวดึงค์

กลุซุกับการทำบุญให้ทาน กลุซุเป็นส่วนหนึ่งของการให้ทานสิ่งของที่เหลือกินเหลือใช้ของครอบครัว ครอบครัวใดมีต้องเมตตาแบ่งปันให้คนอื่นได้กินด้วย เป็นการสร้างบุญกุศล เพราะการสร้างกลุซุให้เป็นแหล่งอาหารแก่คนและสัตว์อื่น ๆ เท่ากับเป็นการให้ทานแก่คนและสัตว์ด้วย และยังส่งผลที่ได้ไปทำบุญทำทานในงานประเพณี ต่างๆ ด้วย เช่น การทำบุญเรือถวายผลไม้และพืชผักในช่วงกลางพรรษาถวายให้กับภิกษุที่จำพรรษาในวัด และทำบุญในงานประเพณีออกพรรษา และยังนำไปถวายให้พระแม่ธรณีบนบก ด้วย รวมทั้งคนเดินผ่านไปมาได้กิน นอกจากนั้น ยังใส่เรือล่องไปตามสายน้ำเพื่อบูชาซ่งธาราและแบ่งปันให้สัตว์น้ำได้กินด้วย

กลุซุกับความเป็นมงคลของที่อยู่อาศัย ตามตำราดั้งเดิมของบรรพบุรุษได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของบ้านเรือนที่อยู่อาศัยที่ช่วยเสริมโชคชะตาราศี (ไจ่ยเสอะรี่) ให้กับผู้อยู่อาศัย ว่า บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ที่จะช่วยเสริมโชคชะตาราศีให้กับเจ้าของบ้าน ต้องจัดกลุซุหรือปลูกพืชผักผลไม้ให้ถูกทิศทางตามความเชื่อ ดังนี้ **บริเวณ**

หน้าบ้าน ปลูกดอกไม้เพื่อความสวยงาม เป็นมงคลแก่ชีวิตและครอบครัว ในวันพระ งานบุญ และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ต้องใช้ดอกไม้ก็จะเอาดอกไม้หน้าบ้านไปบูชาในพิธีนั้น ๆ เพื่อความเป็นสิริมงคล **บนหัวนอน** ปลูกพืชสมุนไพรต่าง ๆ เพื่อเอาไว้ใช้ในยามจำเป็น พืชสมุนไพร เป็นพืชที่มีคุณสูงกว่าพืชชนิดอื่นจึงควรอยู่สูงเช่นบนหัวนอน **หลังบ้าน** เป็นพืชผักผลไม้ที่มีอายุยืนเพื่อมีไว้กินใกล้บ้าน **ท้ายครัว** ควรปลูกพืชผักที่เป็นเครื่องครัวต่าง ๆ เช่น ตะไคร้ ผักชี ข่า หรือพืชทั่วไปที่มีอายุสั้น แต่ก็มีความเชื่อว่า ห้ามปลูกพืชหรือผลไม้อย่างใดอย่างหนึ่งล้อมรอบบ้าน ในลักษณะที่บ้านอยู่ตรงกลางเหมือนถูกบีบซึ่งเป็น “กระ” หากปลูกต้นไม้ในลักษณะนั้น คนที่อยู่ในบ้านจะไม่มีความสุข โดยภาพรวมคือการจัดกลุ่มในบริเวณบ้านให้เป็นสัดส่วนตามความเชื่อ ใครก็ตามที่ทำได้อย่างนี้แล้ว จะทำให้เกิดมีโชคชะตาราศีที่เป็นมงคลแก่ตนเองและผู้อยู่อาศัย

ความเห็นและค่านิยม

ปราชญ์ชาวบ้านได้แสดงความเห็นให้คณะผู้ศึกษาเรื่องกลุ่มฟังว่า *“สิ่งจำเป็นที่คนทุกคนขาดไม่ได้ คืออาหารการกิน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่เรียกกันว่า ปัจจัยสี่ในหลักลือกาเวาะ เป็นองค์ประกอบที่ต้องการของชาวโลก แม้แต่พระพุทธเจ้า ทรงอดข้าวมาหลายปี จึงยังไม่ได้บรรลุธรรมสุดท้ายพระองค์ต้องเสวยข้าวเพื่อให้เกิดสมาธิบรรลุธรรมได้ บรรพบุรุษบอกว่า ข้าวอยู่ในไร่ ในนา ส่วนพืชผักผลไม้อยู่ในป่า มีพืชผักบางส่วนปลูกในไร่ข้าว พืชผักส่วนใหญ่ในไร่ข้าวเป็นพืชอายุสั้นที่ใช้กินในปีเดียวและต้องปลูกใหม่ในปีต่อไป ส่วนกลุ่มที่เป็นพื้นที่ที่ปลูกพืชผักผลไม้ทั้งระยะสั้นและระยะยาวไว้กินในครอบครัวนั้น เป็นการย่อส่วนกลุ่มในป่ามาไว้ใกล้บ้าน เอาพืชผักผลไม้และยาสมุนไพรในป่าแต่ละพื้นที่มาปลูกไว้ใกล้บ้านเพื่อง่ายและสะดวกในการหากิน”*

ประโยชน์หรือคุณค่าความสำคัญของกลุ่ม ลุงเนเส่ง ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านกองม่องทะ ได้แสดงความเห็นไว้ว่า *“ข้าวอยู่ในนา อยู่ในไร่ กุ้ง หอย ปู ปลาอยู่ในน้ำ ส่วนอาหาร พืชผักผลไม้อยู่ในป่าและอยู่ใน กลุ่ม โดยธรรมชาติของคนเราเมื่อหิวก็อยากกิน เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยก็อยากหายามารักษาเพื่อให้หาย คนๆ หนึ่งไม่ต่างจากโลกใบหนึ่งที่ต้องการอาหาร ต้องการหายใจ รับรู้การสัมผัสที่ให้เห็นรูปธรรมและนามธรรมที่เป็นจิตวิญญาณ โลกหายใจจากอากาศที่เป็นธรรมชาติ คนได้รับลมหายใจจากอากาศเช่นเดียวกับโลก ต้นไม้ทำหน้าที่ในการฟอกอากาศให้ความบริสุทธิ์ คลายความชื้น ความร่มเย็นให้โลก ให้คน เรียกว่า “เวอะเถอะถุ่งเมียตา” คือวัตถุธรรมชาติที่ได้รับกรองแสง กรองฝุ่นละอองที่เป็นอาหารจากการหายใจเข้า เรียกว่า “เผาะสะ” และคลายความชื้น ความร่มเย็นความบริสุทธ์ให้โลก ให้คน เรียกว่า “เอาะสะ” กลุ่ม เป็นส่วนหนึ่งในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมให้เรา เรามีพืชผักอาหารและยาได้กิน ให้โลกคือโลกมีความอบอุ่น ความบริสุทธิ์ ความร่มเย็น บรรพบุรุษบอกลูกหลานว่า กินคุณต้องรู้คุณ กินบุญต้องรู้บุญ รู้สิ่งที่เราต้องพึ่งพาอาศัย มีสัจจะที่จะอยู่ร่วมกันในสังคม คือ รู้เมตตาธรรม”* นอกจากนี้ ปัจจุบัน *กลุ่ม* ช่วยให้ประหยัดรายจ่ายที่เราไม่ต้องซื้อกิน มีกินเองตามสวนข้างบ้าน ตามไร่ และที่เหลือยังเอามาเป็นรายได้ ด้วย

ปราชญ์ชาวบ้านอีกหลายท่านที่กล่าวถึงคุณค่าและความสำคัญของกลุ่ม ในทำนองที่ว่า

“กลุซุคือส่วนหนึ่งของการปฐมพยาบาลเบื้องต้นในการหาเก็บหากินที่ใกล้บ้าน ได้ใช้พืชผักและผลไม้ในการรักษาโดยวิธีกินหมุนเวียนให้ครบตลอด ๑๒ เดือน การทำกลุซุต้องมีความอดทน เพราะเราต้องหมั่นดูแลรักษาในช่วงเริ่มแรกที่ปลูก ต้องปรับเปลี่ยนพื้นที่ที่จะปลูก ต้องหมั่นดูแลหญ้าไม่ให้คลุมพืชผลไม้ พอโตขึ้นการดูแลก็น้อยลง แล้วเราก็ต้องดูแลสัตว์ที่มากินหนอนแมลงซึ่งช่วยกำจัดศัตรูพืชให้”

“การทำกลุซุ คือ การเอาอาหารแต่ละประเภทมาปลูกไว้ใกล้บ้านเพื่อง่ายต่อกับการหากินและเราไม่ต้องเข้าไปหาในป่า”

“กลุซุเป็นแหล่งอาศัยของนก กระรอก และเทพ (รุกขะจือ) ไม้ที่อยู่ในป่าหรือไม้ที่เราเอามาปลูก พอโตขึ้นวัดได้ ๓ คืบ เทพที่ดูแลต้นไม้ก็เข้ามาสถิตอยู่ ถ้าเราจะใช้ต้นไม้ต้นนั้น เราต้องขอจากเทพ ให้ท่านไปอยู่ที่อื่นก่อนเราจึงใช้ได้ เราอยู่กับกลุซุ เราอยู่กับสิ่งศักสิทธิ์ เราต้องเข้าใจ เราต้องดูแล ถ้าทำได้ทุกวันพระตอนเช้า เอาข้าวที่หุงเสร็จรวมกับแกงกับน้ำเอาไปหว่านในสวน ในป่า เป็นมงคลที่ดีมาก”

โดยสรุป ชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบันต่างเห็นว่า กลูซุ คือส่วนหนึ่งของชีวิต เพราะกลูซุ คือความมั่นคงทางอาหารของชุมชน หากขาดกลูซุ ชุมชนจะมีปัญหาเรื่องอาหารการกิน แต่การพัฒนากลูซุ ต้องไม่กระทบต่อป่าไม้ และไม่ละเมิดข้อห้ามตามความเชื่อ คนส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยที่จะพัฒนากลูซุไปสู่การสร้างผลผลิตเพื่อค้าขาย หรือการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ที่นำไปสูการทำลายป่าอย่างถาวร และนำไปสู่การถือครองพื้นที่โดยบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนภายนอกชุมชนที่เข้ามาสร้างเงื่อนไขการพัฒนา จนตนเองได้เป็นเจ้าของที่ดิน โดยไม่มีเสียงคัดค้านต่อต้านจากชุมชน

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

พัฒนาการของกลูซุ จากดั้งเดิมสิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเป็นอยู่ตามธรรมชาติในป่า ต่อมานำมาปลูกในไร่หมุนเวียน จากนั้นจึงนำมาปลูกในบริเวณชุมชนที่อยู่อาศัย รวมทั้งได้รับเอาพืชผักผลไม้จากชุมชนอื่นๆ ในที่ราบขึ้นมาปลูกทดลองจนกระทั่งได้ผลและแพร่หลายไปทั่วทุกชุมชน ปัจจุบันจึงมีพืชพรรณธัญญาหารผักผลไม้หลากหลายขึ้นอยู่ทั้งในป่าและในชุมชน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถและความฉลาดไหวพริบของคนในชุมชนอย่างชัดเจนว่า ชุมชนได้พัฒนาความสามารถและความฉลาดไหวพริบเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพประสิทธิผลของกลูซุให้เพียงพอต่อความจำเป็นและต้องการของคนในชุมชนมาโดยตลอด

ความพยายามดังกล่าวทำให้ทิศทางและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงกลูซุในชุมชนว่า มีลักษณะซับซ้อนและมีวัตถุประสงค์เพื่อขายมากขึ้น เมื่อพิจารณาสถานการณ์ด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การทำไร่หมุนเวียน การตั้งถิ่นฐานที่ถาวร การยอมรับแนวคิดการทำมาหากินจากวัฒนธรรมอื่นมาใช้ในชุมชน การมีจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น และการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้คนในชุมชนตระหนักดีว่า การอาศัยกลูซุที่อยู่ในการทำไร่หมุนเวียนและการทำนา ไม่เพียงพอต่อความจำเป็นและความต้องการที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ทำให้คนในชุมชนเริ่มหาแนวทางสร้างกลูซุที่ทันสมัย ก้าวหน้า ขยายกลูซุออกนอกชุมชน มีการจัดการที่ซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับแนวคิดการทำกลูซุเชิงเดี่ยว เช่น ปลูกส้ม ปลูกมันสำปะหรัง ยางพารา มะม่วงหิมพานต์ ทุเรียน เงาะ ลองกอง ฯลฯ เพื่อขาย เกิดมีมากขึ้น รวมทั้งมีการจัดการดูแล การลงทุน และการ

จัดการเพื่อให้ได้ผลผลิตดี มีราคา เป็นแนวโน้มความต้องการของคนในชุมชนในการสร้างผลผลิตเพื่อการค้าขายมากกว่าการบริโภคตามความจำเป็นขั้นพื้นฐาน จึงมีแนวโน้มที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อลักษณะวัฒนธรรมชุมชนเดิม เช่น ระบบลือกาเวาะ และมีลักษณะที่ผิดต่อกฎหมายและระเบียบต่างๆ ของเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก โดยเฉพาะการบุกเบิกและการถือครองที่ดินบริเวณรอบๆ ชุมชน ที่เป็นพื้นที่กลูซุเดิมในลักษณะที่มีการถือครองเป็นเจ้าของ ซื้อขายและกั้นแนวเขตเป็นสัดส่วนตามอย่างชุมชนอื่นๆ ในพื้นที่ราบ รวมทั้งมีการใช้ที่ดินกลูซุในชุมชนเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยมากขึ้น

ขณะเดียวกัน สถานการณ์การหาอยู่หากินในกลูซุในพื้นที่ป่าธรรมชาติ เริ่มลดลง ปัจจุบันคนทำไร่หมุนเวียนน้อยลง คนทำนาลดลง คนรุ่นใหม่ขาดภูมิปัญญาในการแสวงหาพืชผักผลไม้จากธรรมชาติมาบริโภค รวมทั้งไม่เป็นที่นิยมเพราะต้องเดินทางเข้าป่าและหาได้ยากมากขึ้น คนส่วนหนึ่งจึงนิยมบริโภคสิ่งที่ซื้อหามาจากชุมชนอื่นๆ ส่วนผลผลิตที่ได้จากไร่หมุนเวียน ต้องซื้อขายแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น ทำให้ผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี.

๔.๒.๔ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับป่าและสัตว์ป่า

บนเส้นทางสายวิวัฒนาการ “ป่า” คือที่อยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ มนุษย์โครมันยอง มนุษย์นีแอนเดอรัล และลูซี่ ต่างมีป่าเป็นที่ทำมาหากิน เป็นชุมชน มีถ้ำเป็นบ้านเรือน ส่วนสัตว์ ทั้งสัตว์บก สัตว์น้ำ สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ ต่างเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายร่วมสายวิวัฒนาการมาด้วยกัน มนุษย์ได้ริเริ่มสั่งสมภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับป่าและสัตว์ป่ามาตั้งแต่ยุคดึกดำบรรพ เช่น ภูมิปัญญาเรื่องไฟ เรื่องอาหาร เรื่องที่อยู่อาศัย ล้วนก่อเกิดมาจากป่า กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัยครั้งนี้ ยังสืบทอดภูมิปัญญาเหล่านั้นไว้โดยชีวิต เพื่อชีวิต และยังใช้ภูมิปัญญาเหล่านั้นเพื่อสร้างคุณค่าด้านต่างๆ อยู่ในวิถีชีวิตปัจจุบัน จึงเป็นสิ่งที่สมควรได้ศึกษาค้นคว้าเป็นอย่างยิ่ง ทั้งเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาให้คนอยู่กับป่าได้อย่างเป็นสุข ป่าและสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืน และเพื่อประโยชน์ในการศึกษาความเป็นมาของมนุษยชาติด้วย

ด้านความคิด

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเหรี่ยงได้นิยามความคิดในภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับป่าและสัตว์ต่างๆ ว่า ป่าและสัตว์ต่างๆ เป็นพื้นที่ชีวิตของชาวกะเหรี่ยง ตั้งแต่เกิดจนตาย ชีวิตชาวกะเหรี่ยงเกี่ยวข้องกับป่าและสัตว์ต่างๆ อย่างใกล้ชิด ป่าและสัตว์ต่างๆ จึงเป็นส่วนประกอบของชีวิต ทำให้ชีวิตเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เมื่อชีวิตเกิดขึ้นแล้ว ป่าและสัตว์ต่างๆ เป็นเสมือนแม่ให้ปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐานหล่อเลี้ยงชีวิตให้เจริญเติบโต อยู่รอดปลอดภัย ป่าคอยให้ความรัก ความอบอุ่น ความสามัคคีแก่บุคคล ครอบครัวและสังคม ป่าและสัตว์ต่างๆ เป็นที่มาของชื่อเสียงเกียรติยศศักดิ์ศรีและอัตลักษณ์ของชุมชน และป่าเป็นปัจจัยเข้าถึงอุดมการณ์ทางศาสนาและความเชื่อ โดยกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงได้สร้างวัฒนธรรมชุมชนขึ้นบนพื้นฐานของป่า ป่าและสัตว์ต่างๆ จึงเป็นบ่อเกิดภูมิปัญญาและหรือวัฒนธรรมที่แฝงฝังอยู่ในกาย วัฒนธรรมที่อยู่ในรูปของวัตถุ และวัฒนธรรมที่ได้รับการสถาปนา คือ ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี เพื่อให้คนในชุมชนได้ใช้สร้างคุณค่าและหรือมูลค่าเข้าถึงคุณธรรมด้านต่างๆ เพื่อเป็นพลังสร้างความสุขและความเข้มแข็งแก่ชุมชนสืบมาถึงปัจจุบัน

ด้านความรู้

ชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาได้แสดงภูมิปัญญาด้านความรู้ที่เกี่ยวกับป่าและสัตว์ต่างๆ ลักษณะต่างๆ ทั้งแนวราบ (Geography) และแนวดิ่ง (Geology) ไว้มากมาย โดยในที่นี้จะนำความรู้บางส่วนจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน และความรู้จากผลจากการศึกษาของหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง มากล่าวไว้ด้วยกัน เพื่อความเป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจน และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าสืบไป ดังนี้

ป่า และทุ่งหญ้า

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก จำแนกป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ในพื้นที่วิจัยครั้งนี้ ออกเป็นกลุ่มต่างๆ (อ้างในตัวแบบการป้องกันรักษาทรัพยากรป่าและสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ๒๕๕๕) เป็นความรู้ ไว้ ๕ กลุ่ม คือ

๑. ป่าเบญจพรรณ มักขึ้นผสมกับป่าเต็งรัง มีไม้ต่างๆ เช่น ประดู่ แดง มะค่าโมง ตะแบก และมีไผ่เป็นไม้พื้นล่าง เช่น ไผ่ไร่ ไผ่ลวก บางแห่งปกคลุมด้วยไผ่เป็นพื้นที่กว้าง เช่น ไผ่ป่า ไผ่หาม ไผ่ซางนวล ไผ่บง เป็นต้น

๒. ป่าเต็งรัง พบในพื้นที่หน้าดินตื้น มีความชื้นน้อย สภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์ ไม้ที่พบมากได้แก่ เต็ง รัง ประดู่ แดง ป่าเต็งรังบางแห่งแปรสภาพเป็นทุ่งหญ้า และขยายกว้างออกอย่างรวดเร็ว เกิดไฟไหม้บ่อย ไม้ที่เหลืออยู่ในป่าแบบนี้ เช่น ส้าน กระโดน ปาล์มเป้ง ปรง เป็นต้น

๓. ป่าดิบแล้ง พบตามที่ราบริมห้วย บางแห่งมีทั้งดิบแล้งและดิบชื้นผสมกัน ไม้ที่พบ เช่น ตะเคียน อบเชย ไม้ไผ่ เถาวัลย์ และมักเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า

๔. ป่าดิบเขา กระจายอยู่ตามสันเขา ไม้ที่พบเช่น จำปีป่า มณฑาป่า เป็นป่าที่เขียวชอุ่มตลอดปี เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและที่อยู่ของสัตว์ป่าบางชนิด

๕. ป่าพรุน้ำจืด พบในพื้นที่บ้านทิคาดี้ ตอนเหนือของหมู่บ้านจะแก มีพื้นที่กว้างประมาณ ๔.๘๗ ตารางกิโลเมตร

ส่วนชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย ได้จำแนกป่า และสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับป่าชนิดนั้นๆ เป็นความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนไว้ ดังต่อไปนี้

๑. ป่าเด่อมือ เป็นป่าโปร่งและป่าชื้น มีทั้งความชื้นสูงและความชื้นต่ำ ลักษณะเป็นป่าไผ่สลับกับต้นไม้ใหญ่ แต่มีกอไผ่มากกว่าต้นไม้ใหญ่ เป็นป่าที่พบเห็นได้ตามเนินเขาและที่ราบ เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีทั้งไม้ใหญ่ ไม้ไผ่ ไม้ยืนต้น(เอ่อเทอ) พืชล้มลุก พืชกอ(เหล่อเผาะ) บางพื้นที่มีพืชเถา (เอ่อหมือ) เป็นดงใหญ่ และดงผัก (หละพา) เช่น ดงผักมันหมู ด้วย ไม้ยืนต้นส่วนใหญ่ เช่น ต้นคะเนียง ต้นประดู่ ไม้แดง ส่วนไม้ไผ่ ส่วนใหญ่เป็นไผ่บง ไผ่นวล ไผ่หน่อไม้ไร่ ไผ่วาพะดู ไผ่วาเหล่ ไผ่ข้าวหลาม และจะมีพืชล้มลุก เช่น ดอกดิน ดงกะชาย ฯลฯ สัตว์ที่ชอบหากินในป่าประเภทนี้ เช่น เก้ง ชะนี ลิง หมูป่า ฯลฯ ป่าประเภทนี้มีพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่ส่วนหนึ่งของตำบลไล่โว่ที่ทำการศึกษาครั้งนี้

๒. ป่าเด่อพ่า เป็นป่าดิบชื้น ส่วนใหญ่มีไม้ขนาดใหญ่ขึ้นหนาแน่น ไม้ไผ่มีน้อย หรือมีเป็นบางพื้นที่ แต่บางพื้นที่ไม่มีไผ่ ป่าค่อนข้างรก เป็นป่าหลายชั้น พืชส่วนใหญ่เป็นพืชเถาวัลย์และกล้วยไม้นานาชนิด ป่าลักษณะนี้กระจายไปตามพื้นที่ราบเชิงเขา ต่อเนื่องไปตามสายน้ำ หรือห้วย บางแห่งมีหินก้อนใหญ่ตั้งอยู่เป็นดง

และมีตาน้ำผุดขึ้นจากใต้ก้อนหินแล้วไหลเซาะซึมลงสู่ลำห้วย สัตว์ป่าที่ชอบหากินในป่าแบบนี้ส่วนใหญ่เป็นสัตว์ปีก และลิง ค่าง แต่สัตว์กินพืช กินหญ้าจะไม่ค่อยพบในบริเวณป่าแบบนี้

๓. ป่าเด่อเผ่อ หรือป่าเด่อ ลักษณะเป็นป่าดงดิบเช่นเดียวกับป่าเด่อมือและป่าเด่อพ่า แต่ลำต้นของไม้ขนาดใหญ่มีขนาดเล็กกว่าไม้ใหญ่ในป่าเด่อมือและป่าเด่อพ่า ต้นไม้ กอไผ่ จะมีขนาดย่อมกว่าที่พบในป่าสองประเภทข้างต้น สามารถพบเห็นป่าลักษณะนี้ได้ตามเนินเขา ลำห้วยบริเวณที่ราบ เป็นที่หากินของสัตว์กินพืชและสัตว์อื่นๆ หลายชนิด

๔. ผะหรือเผ่อ เป็นป่าพื้นที่ชุ่มน้ำ เป็นต้นน้ำผุด พบเห็นได้ตามพื้นที่ราบ และบริเวณเชิงเขา ลักษณะพันธุ์ไม้ในป่าผะหรือเผ่อ ส่วนใหญ่มีไม้ใหญ่น้อยสลับกันไป มีเถาวัลย์มากและเป็นแหล่งพืชผักอาหาร เช่น ดงผักมันหมู ดงผักกูด ดงผักหนาม เป็นต้น ไม่เป็นที่นิยมของสัตว์มากนัก เท่าที่พบมีสัตว์เลื้อยคลานและสัตว์เล็กสัตว์น้อยทั่วไป

๕. ป่าไล่กล่า เป็นป่าที่มีลักษณะเดียวกับป่าเด่อมือ เด่อพ่า เดอเผ่อ แต่แตกต่างตรงที่ในป่าประเภทนี้ มีก้อนหินขนาดใหญ่จำนวนมาก ตั้งอยู่เป็นกลุ่มก้อน เป็นภูเขาหินขนาดเล็กๆ อยู่ในผืนป่า ป่าลักษณะนี้สามารถพบเห็นได้ตามพื้นที่ราบ มักมีร่องน้ำไหลผ่าน พันธุ์พืชส่วนใหญ่เป็นไม้ยืนต้นที่มีลูก ออกดอกผลตามฤดูกาล ในป่าประเทศนี้มีสัตว์ป่าเข้ามาหากินหลายชนิด เช่น เลียงผา หมูป่า หมี ชะนี ลิง เป็นต้น

๖. คูหล่งไล่ พื้นที่ป่าเป็นภูเขาหิน ลักษณะป่าที่ขึ้นบนภูเขาแบบนี้มีทั้งป่าโปร่ง ป่าดงดิบและป่าดิบชื้น และส่วนที่เป็นป่าดิบชื้นมักจะเป็นพื้นที่ต้นน้ำผุด น้ำจะผุดขึ้นบริเวณรอบ ๆ ภูเขาหิน พื้นที่บนยอดเขาเป็นป่าไม้ประเภททนแล้ง ถัดลงมาเป็นป่าไม้เนื้ออ่อนและไผ่วาซู ไผ่วากลือขึ้นรายล้อมถึงเชิงเขา ในป่าชนิดนี้มีสัตว์ป่าจำพวกกินแมลงและสัตว์อื่นๆ ทั่วไป

๗. ป่าเคาะกล่า คือ ป่าที่ขึ้นอยู่ในพื้นที่เป็นแอ่ง หรือเป็นหลุม เป็นบ่อขนาดใหญ่ มีน้ำขัง น้ำจะไหลมารวมกันเป็นร่องน้ำในช่วงหน้าฝน แล้วไหลไปรวมกับห้วย ลักษณะเป็นป่าดงดิบ บางจุดเป็นป่าดิบชื้น พืชส่วนใหญ่เป็นประเภทพืชเถา เช่น โจ่ปี คี่ดุ และพืชกอ เช่น ผักกูด สัตว์ที่พบมีสัตว์เลื้อยคลานและสัตว์เล็กสัตว์น้อยทั่วไป

๘. เชอหล่องโหว่ เป็นป่าร้างหรือป่าเสื่อมโทรมหมดอายุขัยไปโดยธรรมชาติ ไม้ไผ่ออกดอกแห้งเหี่ยวตายเป็นกอ ต้นไม้ยืนต้นตาย พืชพันธุ์ในป่าไม่อุดมสมบูรณ์ กอหญ้าและพืชพันธุ์รุ่นใหม่ จำพวกไม้ล้มลุก จะขึ้นมาแทนที่ เป็นที่หากินของสัตว์ต่างๆ ทั่วไป ทั้งสัตว์กินพืช สัตว์กินเนื้อ และสัตว์กินแมลง

๙. ป่าเวีย เป็นป่าทุ่งหญ้า มีต้นไม้น้อย ขึ้นอยู่เป็นหย่อมๆ หรือยืนต้นอยู่ห่างๆ ส่วนใหญ่เป็นทุ่งหญ้าสลับกับป่าละเมาะขึ้นอยู่เป็นหย่อมๆ มีหญ้าหลายชนิดที่เป็นอาหารของสัตว์กินหญ้าทั้งหลาย ป่าแบบนี้จึงเป็น

แหล่งหากินของสัตว์กินหญ้าและสัตว์กินเนื้อ รวมทั้งสัตว์อื่นๆ ที่เกี่ยวโยงถึงกัน เช่น กวางออกกินหญ้า เสือออกล่ากวาง สัตว์ปีกกินเมล็ดหญ้า และแมลง เป็นต้น

๑๐. ป่าคีเขอะหรือป่าไร่หมุนเวียน เป็นป่าไร่ซาก หรือป่าที่ถูกทอดทิ้งไว้หลังจากทำไร่แล้ว แต่ละปีที่ผ่านไปจะเกิดเป็นป่าไร่ซากในลักษณะต่างๆ เช่น ไร่ซากปีเดียว จะมีหญ้า พืชล้มลุก เช่น สาบเสือ และพืชผักที่ยังขึ้นต่อเนื่องมาจากการทำไร่ (ดูรายละเอียดในเรื่องไร่หมุนเวียน) ป่าไร่ซากบางแห่งใช้เวลา ๗ ปี บางแห่ง ๑๐ ปี หรือมากกว่านั้น จึงจะฟื้นคืนเป็นป่าเดิม แต่ส่วนใหญ่เมื่อป่ามีสภาพเดิมก็จะถูกถางทำไร่หมุนเวียนอีกครั้ง ป่าไร่หมุนเวียนบางแห่งถางทำไร่ซ้ำๆ กันมานับสี่ห้าครั้งแล้ว ลักษณะป่าไร่หมุนเวียน เป็นป่าโปร่ง มีกอไผ่เป็นไม้หลัก มีไม้ยืนต้นบ้างแต่ขนาดไม่ใหญ่โต และมีไม่มาก พื้นที่ใต้ร่มไม้โปร่งโล่ง สามารถเดินผ่านไปมาได้รอบทิศ อาจจะมีหญ้าและวัชพืชขึ้นบ้างในบริเวณที่ไผ่ไม่หนาแน่น ป่าไร่หมุนเวียนตั้งอยู่ตามพื้นที่ลาดเอียงและที่ลาดเชิงเขา เป็นพื้นที่หากินของสัตว์ต่างๆ หลากหลาย

สัตว์ป่า

สัตว์เลี้ยงลูกด้วยน้ำนม จากการสำรวจของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร(อ้างในตัวแบบการป้องกันรักษาทรัพยากรป่าและสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ๒๕๕๕) พบว่า มีรวม ๖๙ ชนิด ๕๒ สกุล ๒๘ วงศ์ เป็นสัตว์ป่าสงวน ๔ ชนิด ได้แก่ เลียงผา เก้งหม้อ แมวลายหินอ่อน และสมเสร็จ และเป็นสัตว์คุ้มครอง เช่น เสือโคร่ง เสือดาว เสือลายเมฆ ช้างป่าและกวางป่า เป็นต้น ส่วนความรู้ตามภูมิปัญญาพื้นบ้านในพื้นที่วิจัย ไม่ได้จำแนกสัตว์ป่าออกเป็นพวกหรือเป็นกลุ่ม แต่คนส่วนใหญ่มีความรู้ในเรื่องนี้ มีคำในภาษาที่ใช้เรียกสิ่งเหล่านี้ และมีเรื่องราวนิทานประกอบ ตัวอย่าง เสือ เรียกรวมว่า “ขี้” ถ้าเสือดาวเรียกว่า “ขี้ฉิพง” เสือไฟเรียก “ขี้มิ” เสือโคร่งเรียก “ขี้มือ” เก้งเรียกว่า “ขี้บ่อง” ช้างเรียกว่า “กะช่อง” ช้างพังเรียก “กะช่องมู” ช้างพรายเรียก “กะช่องผ้า” ลิงเรียกว่า “ชะเอาะ” ค่างเรียก “เชอฮั่วมิ” ชะนีเรียก “เก่อยุพ่า” หมีเรียก “ถุงท่อง” หมูป่าเรียกว่า “ถุเหม่” ฯลฯ คำศัพท์เหล่านี้เป็นแหล่งรวมความรู้ด้านต่างๆ ของสัตว์ป่าชนิดนั้นๆ ที่คนในชุมชนนำมาสอนลูกหลานให้รู้ และปฏิบัติสืบต่อกันมา ทั้งด้านการป้องกันอันตราย และการอยู่ร่วมกัน

สัตว์ปีก จำพวกนก จากการสำรวจของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร(อ้างในตัวแบบการป้องกันรักษาทรัพยากรป่าและสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ๒๕๕๕) พบไม่น้อยกว่า ๒๘๙ ชนิด จาก ๑๗๗ สกุล ๕๒ วงศ์ เช่น เป็ดก่า นกอ้ายงั่ว ไก่ฟ้าหลังเทา นกกก นกเงือกกรามช้างปากเรียบ นกหัวขวานใหญ่สีเท่า เป็นต้น ส่วนในภูมิปัญญาพื้นบ้าน ชาวบ้านมีความรู้เรื่องนกรอบด้าน รู้ลักษณะที่อยู่อาศัย อาหารการกิน นิสัยพฤติกรรม ฤดูกาลที่นกจะปรากฏ และสิ่งต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นตามมาหลังจากมีนกชนิดนั้นๆ มาปรากฏแล้ว เช่น นกขุนแผน ซึ่งเรียกว่า “ทูส่อง” มีส่วนต่อความเชื่อในการทำไร่และการเดินทาง นกเงือกซึ่งคนในชุมชนเรียกว่า“ทูเสาะ” ส่วนนกแก๊กเรียกว่า“ทูค่าย” และนกกกเรียกว่า“ทูกุ” คนในชุมชนชอบเฝ้ามองและ

ติดตามดู แต่ไม่ค่อยมาใกล้ชุมชนบ่อยนัก สัตว์ปีกที่คนในชุมชนต้องเฝ้าระวัง คือ ไก่ป่า เพราะชอบออกมาคุ้ยเขี่ยข้าวไร่ ร่วมกับนกกระจิบ กระจาบ ที่ชอบจิกกินข้าวไร่ เมื่อข้าวออกรวงต้องเฝ้าไล่ด้วยวิธีต่างๆ ตลอดวัน

สัตว์เลื้อยคลาน จากการสำรวจของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร(อ้างในตัวแบบการป้องกันรักษาทรัพยากรป่าและสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ๒๕๕๕) พบไม่น้อยกว่า ๔๘ ชนิด ๓๔ สกุล ๑๒ วงศ์ มีสัตว์เลื้อยคลานหายากและถูกคุกคาม ๘ ชนิด เช่น ตะพาบม่านลาย เต่าเดือย เต่าหก และงูหลาม เป็นต้น ส่วนความรู้ตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน มีสัตว์เลื้อยคลานจำนวนมากที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นต้นว่ากลุ่ม “งู” ซึ่งเรียกว่า “อุฮู้” เช่น “งูเห่า” ซึ่งเรียกว่า“ฮูซ่อง” งูจงอางเรียก “เจิงเขอะยาย” เป็นสิ่งที่คนในชุมชนระมัดระวังมาก และสอนลูกหลานให้รู้ลักษณะและนิสัยของสัตว์เลื้อยคลานเหล่านี้ จะได้ไม่พบกัน หรือสามารถป้องกัน และหลีกเลี่ยงได้ งูพิษ เป็นสิ่งที่ชาวบ้านจำนวนมากกลัวมากที่สุดในบรรดาสัตว์ต่างๆ โดยคนบางคนในชุมชนลำดับความกลัวต่อสัตว์ต่างๆ ในป่า ว่า สิ่งที่กลัวมากที่สุด ลำดับ ๑ คือ งู บางชนิดพิษร้ายแรงมาก และมองเห็นยาก ลำดับ ๒ คือ พิษของต้นไม้บางชนิดอาจจะไม่ทันระวังด้วยไม่รู้ว่ามีพิษ ลำดับ ๓ คือ แมงมุม มีมากและมีอยู่ทั่วไป มองไม่เห็นไม่ทันรู้ตัว ลำดับ ๔ คือ หมี ชอบอยู่โดดเดี่ยว ไม่มีเสียง ลำดับ ๕ คือ เสือ ปกติไม่ทำร้าย แต่ถ้าเป็นเสือป่วย ได้รับบาดเจ็บจะอันตรายมาก ลำดับ ๖ คือ กระทิง อยู่เป็นฝูง พบได้ไกล หนีได้ทัน ลำดับที่ ๗ คือ ช้าง อยู่เป็นฝูง พบเห็นได้แต่ไกล อย่างก็ตาม โดยทั่วไปไม่ปรากฏว่าสัตว์ต่างๆ เหล่านี้ทำร้ายคน ถ้าคนไม่ไปทำร้ายมัน เว้นแต่คนนั้น เป็นคนไม่ดี เช่น เป็นคนไม่มีสัจจะ ชอบเป็นชู้กับคนอื่นๆ คนที่นิสัยอย่างนี้เคยถูกเสือกัดตายมาหลายคนแล้ว

สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก (อ้างในตัวแบบการป้องกันรักษาทรัพยากรป่าและสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ๒๕๕๕) พบรวม ๑๕ ชนิด ๘ สกุล ๕ วงศ์ เช่น จงโคร่ง อึ่งกรายลายเลอะ คางคกแคระ กบหนอง กบทูต เป็นต้น คนในชุมชนรู้จักจำแนกลักษณะของสิ่งเหล่านี้ และปกติสิ่งเหล่านี้ไม่ค่อยมารบกวนคนมากนัก

สัตว์ต่างๆ ดังกล่าวมานี้ คนในชุมชนรู้ว่าพื้นที่ไหนมีสัตว์อะไรอยู่อาศัยหรือออกหากิน และรู้วิธีที่จะไม่เผชิญหน้ากับสิ่งเหล่านี้ เช่น การใช้เสียง ทำเสียงดังขับไล่ การใช้ควันไฟ หรือก่อไฟไว้ที่กระท่อม สัตว์จะไม่เข้ามาใกล้ และถ้าบังเอิญพบกันต่อหน้า ต้องมีสติ ไม่วิ่งหนีโดยขาดสติ และไม่มุ่งทำร้าย หรือเจตนาร้าย สัตว์ทั้งหลายจะหลีกทางไป บางคนมีคาถาอาคมภาวนาขณะเดินทาง หรือขณะเผชิญหน้า จะช่วยให้เกิดความกล้าที่จะสยบสัตว์นั้นๆ ได้

สายน้ำ

สายน้ำหรือแม่น้ำที่สำคัญๆ ในพื้นที่วิจัย ได้แก่ แม่น้ำแควใหญ่ แม่น้ำแควน้อย แม่เกอะ และแม่น้ำสุริยะ นอกจากนี้ยังมีห้วยสายสำคัญๆ เช่น ห้วยโรคี่หรือทิ่งเข่อเหราะ ห้วยรันตี และห้วยเล็กห้วยน้อยอีกหลาย

สาย มีน้ำไหลตลอดปี และยังมีป่าพรุน้ำจืดกว้างกว่า ๔ ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่ตอนเหนือของบ้านจะแก สายน้ำและแหล่งน้ำเหล่านี้ เป็นที่มาของอาหารประเภทโปรตีน ได้แก่ปลาและสัตว์อื่นๆ ในน้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ซึ่งคนในชุมชนได้อาศัยเลี้ยงชีพมาแต่โบราณ แต่เป็นไปตามแบบแผนพฤติกรรมการทำมาหากิน และเป็นไปตามฤดูกาล ไม่จับปลาขาย หรือจับปลามาทำแห้งไว้ขาย แต่หาปลาเพื่อบริโภคในครัวเรือนตามจังหวะของฤดูกาล เครื่องมือในการหาปลาก็เป็นไปตามภูมิปัญญาพื้นบ้าน ไม่ทำลายแหล่งเพาะพันธุ์และปลาเล็กปลาน้อย นอกจากนี้ สายน้ำ ยังเป็นที่มาของน้ำกิน น้ำใช้และน้ำใช้ในการเกษตรของชุมชน คนในชุมชนมีความรู้ในการอนุรักษ์แหล่งต้นน้ำ เช่น แหล่งน้ำผุด น้ำตก ตาน้ำ พรุ และมีข้อห้ามไม่ให้บุกรุกทำลายสถานที่เหล่านั้น รวมทั้งห้ามไม่ให้ทิ้งสิ่งปฏิกูลลงสายน้ำ ห้ามถายปัสสาวะ อุจจาระลงในแม่น้ำ รวมทั้งห้ามปิดกั้นสายน้ำต่างๆ

สัตว์น้ำ

ภูมิปัญญาพื้นบ้านได้สร้างความรู้เกี่ยวสัตว์น้ำในแหล่งน้ำหรือสายน้ำดังกล่าวข้างต้น รู้ที่อยู่อาศัย รู้อาหาร รู้ลักษณะพื้นที่ว่าบริเวณไหนมีปลาอะไรอยู่ ถ้าต้องการหาปลานั้นๆ ควรทำอย่างไร หรือควรใช้เครื่องมืออะไร ความรู้เรื่องปลาตามภูมิปัญญาพื้นบ้านจำแนกปลาไว้หลายชนิด เป็นต้นว่า ยากะต่องยู ยากะปะน่องมู ยากะไย(ปลาแขยง) ยากะโอ่(ตะเพียน) ยากิแก๊ะ(แขงขี้ไก่) ยากะนา ยาดูดุ ยาโคลงลา ยาอุ ยาเบอะซะ ยาอุโหน่ง(ซิวใบไผ่) ยาซู(กด) ยาเซอนาปา(แก้มช้ำ) ยาเซ่อมี ยาไซ้กลูมิ ยาไซ้อาอี ยาทู(โชงโลง) ยาถุ่งงองพ่า ยาบ่องได ยาพลา ยาพอง ยาเพลาะ ยามุ่ง ยาลี(ซ่อนชนิดหนึ่ง) ยาหลุ่ง ยาหลู(ซ่อนชนิดหนึ่ง) ยาอัวตัวะ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีปู หอย เช่น ปูแดง ชวยที่ ทาโพ่ง(ลูกออดตัวสีดำ) ทาเซ่อ(ลูกออด) ทาบ่อง(ลูกออด) คลูหมี่ถ่ง (หอย) คลูอ่องหลา (หอย) หอยขมฯลฯ โดยรู้ว่า สัตว์น้ำเหล่านี้ มีธรรมชาติเป็นอย่างไร มีอยู่ในแหล่งน้ำไหนบ้าง และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้อย่างไร รวมทั้งใช้ประโยชน์อะไรได้บ้างในการดำรงชีวิต(ดังได้กล่าวไว้ในบทภูมิปัญญาเกี่ยวกับสัตว์น้ำ)

ส่วนปลาน้ำจืดจากการสำรวจของมูลนิธิสืบนาคะเสถียร(อ้างในตัวแบบการป้องกันรักษาทรัพยากรป่าและสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ๒๕๕๕) พบว่า มีอยู่ไม่น้อยกว่า ๖๗ ชนิด ๔๘สกุล ๒๐ วงศ์ ปลาที่พบเช่น ปลายี่สก ปลาเวียน ปลากะโห้ ปลาคัง ปลาแค้ ปลาแรด ปลาหมูข้างลายเป็นต้น ซึ่งกระจายอยู่ในแหล่งน้ำสายต่างๆ ทั่วพื้นที่

นอกจากนี้ ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา ยังมีภูมิปัญญาด้านความรู้ในการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์คุ้มครองป่าลักษณะต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น อย่างลึกซึ้ง ดังปรากฏในภูมิปัญญาเรื่อง “ลือกาเวาะ” ทั้งส่วนที่เป็นข้อห้ามและการส่งเสริม ดังที่คณะนักวิจัยท้องถิ่น ในโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ศึกษาไว้ ทำให้คนในชุมชนได้ใช้ภูมิปัญญาด้านความมู้ดังกล่าวสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมในลักษณะต่างๆ เช่น ความเคารพ ความสำนึกในบุญคุณ

เพื่อให้คนในชุมชนเข้าถึงความพอเพียงในปัจจัยจำเป็นและความต้องการด้านต่างๆ ที่ทำให้คนในกลุ่มมีความสุข และชุมชนมีความเข้มแข็งสืบมาถึงปัจจุบัน

ด้านความเชื่อ

ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษามีความเชื่อว่า ป่า มีเจ้าของ ป่าเป็นของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เรียกชื่อรวมๆ ว่า “เจ้าป่า/ เจ้าเขา” ปฏิบัติการใดในวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับป่า และสัตว์ป่า รวมทั้งดินน้ำลมไฟ จึงต้องเป็นไปตามความเชื่อ ที่เรียกว่า “ลือกาเวาะ”ซึ่งมีหลักการความเชื่อเกี่ยวกับป่าที่คนต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ทั้งด้านการอยู่อาศัย การทำมาหากิน การถางไร่ การหาของป่า การเดินทาง เป็นต้น ป่าที่ใดที่เป็นข้อห้ามตามระบบความเชื่อลือกาเวาะ ที่นั่นเชื่อว่ามีวิญญาณชั่วร้ายสิงสถิตอยู่ วัวควายสัตว์ต่างๆ จะไม่เข้าใกล้ คนจะไม่เข้าไปในป่าแบบนั้น และตรงกันข้าม หากชุมชนใดเคารพยำเกรงป่าแบบนั้น ชุมชนนั้นจะมีความเจริญ เป็นต้นว่า

“การเดินป่า” หรือการเดินเข้าไปในป่า เป็นวิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่จะต้องเดินป่า ด้วยเส้นทางเดินทุกเส้นทางเป็นป่า การเดินทางจากหมู่บ้านหนึ่งไปอีกหมู่บ้านอื่น หรือออกไปหาของป่า หรือไปทำไร่ หรือไปศึกษาและเรียนรู้ เป็นต้น ต้องเดินไปในป่า ดังนั้น การที่จะเดินทางไปในป่า สิ่งที่ต้องคำนึงเสมอ คือ ครอบครัวมีเด็กเล็กอยู่หรือไม่ ภรรยากำลังท้องหรือไม่ หรือมีคนเจ็บไข้อยู่ในบ้านหรือไม่ ถ้ามีสิ่งเหล่านี้ห้ามเดินเข้าไปในป่า แต่หากมีความจำเป็นต้องไป เช่น ต้องเข้าไปในป่าเพื่อหายาสมุนไพร หรือไปถางไร่ ต้องมีพิธีกรรมบางอย่างเพื่อไม่ให้เจ้าที่จับหรือผีชั่วร้ายที่อยู่ในป่าที่จะตามเราเข้าไปในบ้านเพื่อจะมาจับขวัญคนในบ้านทำให้อยู่ไม่สบายได้ ก่อนออกจากบ้านให้นำเอาขี้เถ้าหนึ่งกำมือโปรยลงตามบันไดแล้วบอกกล่าวกับขี้เถ้าว่า “การออกเดินทางเข้าไปในป่าครั้งนี้ ขอให้ขี้เถ้าเป็นสื่อกลางให้กับข้า ขอให้การเดินทางพ้นภัยจากเจ้าที่หรือผีชั่วร้ายที่อยู่ข้างหน้าหรือข้างหลัง ให้ขี้เถ้าเข้าตา เข้าจมูก เข้าหู เพื่อจะมองไม่เห็น ไม่ได้รับกลิ่น และไม่ได้ยินเสียงเรา” เมื่อได้สิ่งที่ต้องการกลับมาถึงบ้าน ก่อนที่จะเข้าไปในบ้านต้องล้างมือ ล้างขา ก่อนจึงจะเข้าบ้านได้

อีกวิธีหนึ่ง กรณีเข้าป่าไปหาของป่าแล้วต้องค้างคืน มีวิธีปฏิบัติเพื่อแก้เคล็ด คือ ก่อนออกจากบ้านให้นำเอาขี้เถ้าหนึ่งกำมือโปรยลงตามบันได ให้ขี้เถ้าเป็นสื่อ ไปบิดหน้า ปิดตาเจ้าที่ร้ายที่จะเห็นเราได้ หลังจากนั้นจึงเดินออกจากบ้าน เมื่อถึงเวลากินข้าว ถ้าจะต้องใช้ใบกล้วย ใบไม้มาใส่ข้าวต้องใส่ด้านหงายของใบไม้ ห้ามใส่ด้านคว่ำของใบไม้ ถ้าใส่ด้านคว่ำหมายถึงให้ผี เจ้าที่กิน ถ้าใส่ด้านหงายสำหรับให้คนกิน และก่อนกินข้าวทุกครั้งต้องเอาข้าวให้เจ้าที่ เจ้าผีกินก่อน เมื่อจะเรียกเพื่อนมากินข้าวต้องใช้คำว่า “มาหักมือ” เรียกให้มา ห้ามเรียกว่ามากินข้าวเด็ดขาด จะเกิดอุบัติเหตุขึ้น เมื่อเดินป่าพบเต่า ห้ามเรียกชื่อว่าเต่า แต่ให้เรียกว่า “อูซอ” เวลาตัดไม้ไผ่เพื่อจะเอามาตักน้ำดื่ม เมื่อได้ขนาดของปล้องไม้ไผ่ที่ต้องการแล้ว ให้ตัดข้อไม้ไผ่ที่อยู่ทางส่วนปลายออกแล้วตักน้ำดื่ม ห้ามตัดข้อไม้ไผ่ทางส่วนบนตักน้ำมาดื่มเพราะจะหมายถึงตักน้ำให้เจ้าที่หรือผีร้ายดื่ม การเข้าป่าแต่ละครั้งต้องใช้การสังเกตในลักษณะของพื้นที่ว่าเป็นอย่างไร ภูเขาแต่ละลูกมีความสูง ความต่ำเป็นอย่างไร มีช่องแคบ

ลักษณะแบบไหน มีชื่ออะไร มีห้วยไหลผ่านตรงไหน ต้นไม้ที่มีสีเข้มอยู่ตรงไหน (เป็นการหาแหล่งน้ำ) ถึงเวลาเย็นจะเข้าพักผ่อน เตรียมหาฟืนจะหุงข้าว ฟืนที่จะไปหานั้น ห้ามลากมา ต้องแบกมาเท่านั้น ห้ามโยนฟืนลงพื้น ต้องวางลงเท่านั้น ห้ามนอนกลางกองไฟสองกอง ห้ามกินของที่อยู่ติดกับไม้ปิ้งปลา ต้องเอาออกจากไม้ปิ้งปลาก่อนถึงจะกินได้ ห้ามทำข้าวหกใส่สามเส้า(เตา) ห้ามทำหม้อข้าวคว่ำลงพื้น ถ้าคว่ำแล้วห้ามกิน ถึงเวลากินข้าวเสร็จแล้ว ก่อนนอนต้องขอเจ้าที่ก่อนจึงจะนอนได้

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อที่เนื่องด้วยป่าและสัตว์ป่าที่เป็นรายละเอียดเฉพาะอย่าง หรือเฉพาะสัตว์ เช่น ถ้าบ้านไหนเสือออกมากินวัวครั้งหนึ่งแล้ว ไม่นาน เสือมักจะกลับมาอีก ต้องระวังให้ดี ถ้าเดินทางไปพบเหยื่อของสัตว์ หรือซากสัตว์ที่เป็นเหยื่อของเสือ เหยื่องูจงอาง และเหยื่อของสัตว์ร้ายอื่นๆ ห้ามนำกลับมาบ้าน ห้ามกินให้ปลอยไว้ตามสภาพเดิม ถ้านำกลับมาบ้าน เจ้าของจะตามมาเอาคืนถึงบ้าน

อนึ่ง ความเชื่อเกี่ยวกับเสือชนิดที่เรียกว่า “สมิง” เล่ากันว่า “สมิง” เป็นสัตว์ที่พัฒนาการไปจากคน คนที่มีอาคมแก่กล้า และเป็นคนที่ปรารถนาจะมีอายุยั่งยืน คนเหล่านี้ได้พยายามภาวนาคาถาอาคมและปรุงยาอายุวัฒนธรรมกิน แต่ด้วยความที่มีบารมีไม่เพียงพอ คาถาอาคมไม่ขลังพอ ทำให้ตนเองต้องกลายเป็นเสือสมิง แรกๆ จะเป็นเสือสมิงชั่วคราว คือ เป็นช่วงที่ควบคุมอารมณ์ไม่อยู่ เมื่อเป็นเสือแล้ว มีนิสัยดุร้าย ชอบไปฆ่าวัวควายชาวบ้านนำมากิน ถ้าพบคนก็จะฆ่ากินด้วย บางครั้ง เมื่ออารมณ์ปกติ กลายร่างกลับมาเป็นคน กลับมานอนอยู่ที่บ้าน มือปากตัวเปื้อนเลือด เมื่อรู้ตัวว่าไม่สามารถควบคุมตนเองได้แล้ว และกลัวจะเป็นอันตรายแก่ลูกหลาน จึงหนีออกไปอยู่ป่า เป็นเสือสมิงถาวร มีเรื่องเล่าประกอบว่า สมัยก่อนเสือสมิงชุกชุม ด้วยคนที่ไม่ประสบความสำเร็จในการเป็นผู้มีอายุวัฒนะจำนวนมากได้กลายเป็นเสือสมิง ออกอยู่ป่าหาคนมากิน ในจำนวนนั้น มีอยู่คนหนึ่งที่บำเพ็ญคาถาอาคมและกินยาอายุวัฒนะแล้วกลายเป็นผู้มีอายุวัฒนะได้สำเร็จ เป็นผู้ มีอำนาจสูง สามารถควบคุมตนเองได้ ไม่กลายเป็นเสือสมิง และมีอำนาจเหนือเสือสมิงทั้งปวง คนคนนี้ได้ออกตามล่าเสือสมิงหรือคนที่กลายเป็นเสือสมิงที่ออกทำร้ายคนในชุมชนต่างๆ เมื่อฆ่าเสือสมิงได้หนึ่งตัว จึงงัดเอาฟันกรามหนึ่งซีกมาใส่ปี๊บไว้ แล้วออกล่าต่อไปจนสุดท้ายได้ฟันที่เก็บสะสมไว้ตัวละซีก จำนวนสองปี๊บ ทำให้เสือสมิงหมดไปจากป่าแห่งนี้ แล้วคนคนนั้นก็หายไปด้วย “คาถาอาคมและยาอายุวัฒนะ” ดังกล่าว ยังเป็นที่แสวงหาของคนในชุมชนปัจจุบัน

ความเชื่อสำคัญที่คนในชุมชนสะท้อนเป็นบทสรุปว่า คนกะเหรี่ยงมีภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการเพื่ออยู่ร่วมกับป่า สัตว์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติในป่า ที่มีประสิทธิภาพ และเชื่อมั่นว่า จะสามารถอยู่กับป่าได้อย่างมีความสุข ทั้งคนและป่าและสิ่งที่เกี่ยวเนื่องทั้งหลายด้วย

ความเห็นและค่านิยม

คนในชุมชนเห็นว่าการปฏิบัติตามความเชื่อลือกาเวาะ เรื่องป่าและสิ่งที่เกี่ยวข้องกับป่า เช่น สัตว์ป่า สัตว์น้ำ สัตว์ปีก เป็นสิ่งที่ดีงาม ใครเคร่งครัดปฏิบัติตามคนนั้น ครอบครัวนั้น มีความเจริญ มีความสุข คนทั่วไปจึงมีค่านิยมในการปฏิบัติตามความเชื่อดังกล่าวอย่างเคร่งครัด นอกจากป่าที่เป็นข้อห้ามแล้ว การใช้ประโยชน์จากป่าทั่วไปก็ใช้เท่าที่จำเป็น การเข้าป่า เพื่อเก็บของป่าหรือหาสิ่งต้องการจากป่า จะต้องมีสัจจะ ตั้งจิตอธิษฐานไว้ก่อนว่าต้องการได้สิ่งนั้นๆ จำนวนเท่าไหร่ เมื่อได้เท่าที่ตั้งใจไว้ จึงเพียงพอ แม้พบอีกก็จะไม่เก็บ ไม่ถือเอา ใครก็ตามที่เป็นเช่นนี้ ถือว่าเป็นคนดี คนในชุมชนต้องเป็นอย่างนี้จึงจะถือว่าเป็นคนดี “การถือสัจจะ” เป็นความเห็นและค่านิยมที่ดีงามที่คนปัจจุบันส่วนหนึ่งยังคงถือมั่น แต่คนบางกลุ่มที่ไม่ค่อยได้เกี่ยวข้องกับป่าหรือไม่มีประสบการณ์จากป่า มักไม่ค่อยเชื่อถือ ด้วยมักจะกล่าวว่าอธิบายได้ยาก ประเด็นดังกล่าวนี้ เป็นสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วง เพราะหากขาดสัจจะเมื่อไหร่ การใช้ประโยชน์จากป่าอย่างฟุ่มเฟือยเกินความจำเป็นจะเกิดขึ้นได้ง่าย ดังคำกล่าวของอดีตกำนันท่านหนึ่งกล่าวว่า *“คนโบราณ เข้าป่าหาหมูมาทำกับข้าวในงานบุญประเพณี ตั้งสัจจะขอหมูหนึ่งตัวต่อเจ้าป่าเจ้าเขา เมื่อได้แล้วจึงเอาหมูกลับบ้าน มาถึงกลางทางเห็นหมูอีกหลายตัวที่สามารถจับมากินได้ แต่พวกเขาไม่เอา ไม่จับ ปล่อยให้หากินอยู่ตามสบายๆ ด้วยเขาได้หมูตามสัจจะที่กล่าวไว้แล้ว”* แต่ปัจจุบัน อดีตกำนันคนดังกล่าว กล่าวว่า “ไม่ค่อยแน่ใจ ถ้าพบสถานการณ์อย่างนั้น” และกล่าวต่อไปว่า “ทำอย่างไรให้ลูกหลานเรามีสัจจะอยู่ในใจ หากทำได้แล้ว ไม่ต้องห่วงเรื่องป่าและสัตว์ป่าใดๆ”

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

คนในชุมชนเกิดและเจริญเติบโตอยู่กับป่า จึงเป็นชีวิตที่มีโอกาสได้เรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนาทักษะในการอยู่กับป่าและสิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับป่ามาตั้งแต่เล็กๆ เมื่อเจริญเติบโตขึ้นจึงมีทักษะที่เป็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบเกี่ยวกับป่าและสัตว์ป่าที่พอเพียง สามารถอยู่กับป่าได้อย่างเป็นสุข เช่น สามารถจำแนกหน่อไม้ได้ว่าหน่อไม้อะไรกินได้ อะไรกินไม่ได้ สามารถเดินป่าได้อย่างปลอดภัย รู้ลักษณะและบริบทของสัตว์ป่าที่จะเป็นอันตราย สามารถเก็บพืชผักผลไม้ในป่ามากินได้อย่างปลอดภัยปลอดพิษ หากไม่มีน้ำสามารถแสวงหาได้จากเถาวัลย์ หากเกิดพิษแมลงสัตว์กัดต่อย สามารถเก็บยาสมุนไพรในป่ามาใช้เยียวยาได้ทันทีทันใด เป็นต้น

ความเป็นอยู่ของชาวบ้านในตำบลไล่โว่จึงอยู่อย่างพึ่งพิงพึ่งพาอาศัยธรรมชาติที่เป็นป่าและสิ่งที่เนื่องด้วยป่า โดยทำมาหากินอยู่ในป่า อาศัยความอุดมสมบูรณ์ของดินเพาะปลูก อาศัยพืชผักผลไม้ในป่า อาศัยภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นเครื่องมือเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการต่างๆ จากป่า บางครั้ง แม้จะมีเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมืองการปกครอง เช่น สงครามโลกครั้งที่ ๒ สงครามคอมมิวนิสต์ หรือแม้กระทั่งโรคระบาด แต่ชาวบ้านก็ยังไม่ละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง อาจจะขยับขยายย้ายที่ตั้งชุมชนไปบ้าง แต่อยู่ในบริบทเดียวกัน

จนกระทั่งประมาณปี ๒๕๐๐ คนภายนอก โดยบริษัทผลแอนด์ซันจำกัด ได้ตัดเส้นทางเข้าทำเหมืองแร่ที่พรุจือ ทำให้คนภายนอก เช่น หน่วยงานราชการ นายทุน นักท่องเที่ยว เริ่มเข้าถึงหมู่บ้าน แสวงหาประโยชน์ นอกจากแร่ธาตุแล้ว ยังมีประโยชน์จากของป่า สัตว์ป่า และคนชุมชนด้วย ทำให้ชาวบ้านตกเป็นเครื่องมือคนเหล่านั้นในลักษณะต่างๆ เช่น เป็นผู้ดูแลผลปะโยชน์ เป็นผู้ช่วย ทำให้ชุมชนสูญเสียประโยชน์ต่างๆ แล้ว ยังนำไปสู่ข้อหาการตัดไม้ทำลายป่าด้วย ชาวบ้านตกเป็นจำเลยในข้อหาต่างๆ อันเนื่องด้วยการทำลายป่า บุกรุกป่า ชาวบ้านจึงรวมตัวกันสร้างกฎระเบียบของหมู่บ้านขึ้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงเจตนารมย์บริสุทธิ์ในการอยู่กับป่า และเป็นแนวทางในการรักษาป่าควบคู่กับวัฒนธรรมชุมชนที่มีอยู่แล้ว ดังนี้

๑. ไม่ล่าสัตว์ป่าทุกชนิด

๒. ทำการเพาะปลูกในพื้นที่ทำกินเดิมที่เคยทำมาก่อนแล้วเท่านั้น และไม่ขายที่ทำกินให้กับบุคคลภายนอกโดยเด็ดขาด

๓. ไม่ทำการใด ๆ ที่ทำให้เกิดไฟป่า

๔. ใช้ประโยชน์จากป่า ให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์เพียงเท่าที่จำเป็นแก่การยังชีพเท่านั้น

๕. ไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้าน

๖. ไม่ส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ขัดต่อกฎหมายและประเพณีวัฒนธรรมของหมู่บ้าน

๗. ส่งเสริมการปฏิบัติตามความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด

อย่างไรก็ตาม ภัยคุกคามป่าและสัตว์ป่ายังคงเกิดขึ้นต่อเนื่อง ครั้งหนึ่งเมื่อปี ๒๕๑๖ ปรากฏเป็นข่าวใหญ่เมื่อมีเฮลิคอปเตอร์ทางราชการตกที่จังหวัดนครปฐม ผู้เสียชีวิตเป็นข้าราชการ มีอาวุธสงคราม มีซากสัตว์ป่าอยู่หลายชนิดในเฮลิคอปเตอร์ ชาวบ้านเชื่อว่า นี่คือบทลงโทษของ**“เจ้าป่าเจ้าเขา”** และนำไปสู่การประกาศให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ต่อมาได้ประกาศเป็นป่ามรดกโลกทางธรรมชาติเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๔ แต่การประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรและป่ามรดกโลกทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นไม่ได้กันเขตที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำกินและพื้นที่ใช้ประโยชน์ของชาวบ้านในชุมชนออกจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ทำให้ชาวบ้านกลายเป็นผู้บุกรุกตามประกาศดังกล่าวทันที รัฐพยายามผลักดันชาวบ้านออกจากป่าโดยจัดสรรที่อยู่ที่ทำกินให้ใหม่ครอบครัวละ ๑๕ ไร่ ที่บ้านปะไรโหนก แต่ชาวบ้านไม่ยอม เพราะพื้นที่ที่จัดสรรให้เป็นพื้นที่โล่ง เป็นที่ดอน มีสภาพแห้งแล้ง ดินรับน้ำไม่อยู่ ไม่เหมาะกับการทำมาหากิน และยังเป็นพื้นที่ติดชายแดน มีคนหลายกลุ่มทั้งมอญ พม่า อยู่ร่วมกัน ชาวบ้านต้องอาศัยป่า ต้องการปลูกข้าวไร่หมุนเวียนเพื่อยังชีพ เมื่อชาวบ้านไม่ยอมโยกย้าย จึงเกิดการกระทบกระทั่งกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และเกิดขึ้นต่อเนื่อง แม้จะมีองค์กรพัฒนาต่าง ๆ เช่น มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย มูลนิธิสืบนาคะเสถียร กลุ่ม

อนุรักษ์กาญจน์ ฯลฯเข้าช่วยเหลือ แต่ปัญหาเรื่องพื้นที่ทำกิน ไร่หมุนเวียน และการใช้ประโยชน์จากป่าก็ยังคงยืดเยื้อมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม คนในชุมชนในพื้นที่วิจัย ยังคงพยายามพัฒนาความสามารถและความฉลาดไหวพริบ เพื่อจัดการการใช้ชีวิตอยู่กับป่าให้เป็นที่ยอมรับของสังคมว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ป่าแห่งนี้มีวัฒนธรรมในการอยู่กับป่าอย่างยั่งยืน โดยมีเป้าหมายว่า “คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้” และคนในชุมชนหลายคนได้เข้าร่วมโครงการศึกษาวิจัยและพัฒนาด้านต่างๆ เพื่อสร้างความรู้แล้วนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น โครงการศึกษาภูมิปัญญาชุมชนเรื่องลือกาเวาะ โครงการศึกษาเพื่อนำภูมิปัญญาลือการเวาะออกมาใช้เป็นกติกาชุมชนในการอยู่กับป่า โครงการศึกษาเพื่อกำหนดแนวเขตการทำไร่หมุนเวียน ที่จะไม่บุกเบิกป่าใหม่แต่ทำไร่อยู่ในขอบเขตป่าไร่ซาก เป็นต้น ขณะเดียวกันได้ศึกษาแนวทางที่จะทำให้คนในชุมชนประกอบอาชีพที่ส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาป่า เช่น โครงการปลูกพืชทดแทนมันสำปะหรัง โครงการปลูกต้นไม้ชายฝั่งแม่น้ำ เป็นต้น./

๔.๒.๕ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับบ้านเรือนที่อยู่อาศัย

บ้านเรือนที่อยู่อาศัยเป็นปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐานประการหนึ่งของสิ่งมีชีวิตทั้งมวล มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งที่ได้สร้างวิวัฒนาการภูมิปัญญาเกี่ยวกับบ้านเรือนที่อยู่อาศัยให้มีความเจริญก้าวหน้า ทันสมัยกว่าสิ่งมีชีวิตชนิดอื่นๆ สามารถสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยให้สนองตอบต่อความต้องการได้อย่างหลากหลาย จนทำให้คนที่เกิดขึ้นในปัจจุบันในพื้นที่บางแห่งที่เรียกว่าเมือง ไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ทำความเข้าใจกับภูมิปัญญาดั้งเดิมในเรื่องเหล่านี้ ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จึงได้นำเรื่องราวภูมิปัญญาเกี่ยวกับบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัยมาเสนอไว้ ด้วยบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนที่นี้ มีลักษณะหลากหลาย ทั้งแบบพื้นบ้านดั้งเดิม และส่วนที่พัฒนาการให้เจริญก้าวหน้าและส่วนที่มีความทันสมัย ที่พร้อมเป็นบทเรียนให้ผู้สนใจได้เรียนรู้วิวัฒนาการเรื่องนี้ได้ครบถ้วนพอสมควร

ความคิด

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา ได้นิยามความคิดเกี่ยวกับบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ว่า เป็นที่พักอยู่อาศัยตามความจำเป็นของชีวิต เพื่อหลับนอนพักผ่อนหลบแดดลมฝน ป้องกันสัตว์ร้ายยุงเหลือบริ้นไร และเป็นที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ ในการดำเนินชีวิต ส่วนชุมชนนั้นปกติจะเรียกว่า “หุบ” คือ พื้นที่ตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยระหว่างหุบเขา หรือมีภูเขาล้อมรอบพื้นที่ ชุมชนในอดีตเป็นชุมชนชั่วคราว ตั้งอยู่ไม่นาน เมื่อมีความเสี่ยงเกิดขึ้นจะย้ายไปอยู่ที่ใหม่ เป็นอย่างนี้มาแต่โบราณ ทำให้เชื่อกันว่าในพื้นที่ตำบลไล่โว่ และพื้นที่ใกล้เคียง มีพื้นที่ตั้งชุมชนมาแล้วจำนวน ๙๙ หุบ ปัจจุบันชุมชนเหล่านั้นส่วนใหญ่ทิ้งรกร้างให้เป็นป่าเหมือนเดิม เหลือเพียงบางหุบที่เป็นชุมชนปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ชุมชนปัจจุบันมีความมั่นคงถาวรกว่าชุมชนในอดีต ทำให้นานมาแล้วที่ยังไม่ได้โยกย้ายไปไหน เช่น ชุมชนสเน่พ่อง ชุมชนเกาะสะเดิ่ง ชุมชนกองม่องทะ ชุมชนทิไล่ป้า ชุมชนจะแกเหล่านี้มีอายุมากกว่า ๑๐๐ ปีแล้ว

ความรู้

การจะตั้งชุมชนในหุบใดหุบหนึ่งได้ ผู้นำชุมชนต้องพิจารณาหลายด้าน บนฐานความรู้ภูมิปัญญาตะละโค่ว คือ ลือกาเวาะ ถ่งเมียเวาะและเรียเจียเวาะที่สืบต่อมาในอดีต เช่น ต้องไม่เป็นพื้นที่ตาน้ำผุด ต้องไม่เป็นพื้นที่“กระ” คือ อยู่ระหว่างห้วยเหมือนปลาที่อยู่ในไม้ตับสองด้าน พื้นที่สร้างชุมชนต้องมีสายน้ำไหลผ่านอย่างน้อยหนึ่งสาย ต้องมีความลาดชันน้อย มีกลูซุขึ้นอยู่โดยรอบ พื้นที่ทำไร่อยู่ไม่ไกลจากชุมชนมากนัก ตามปกติแต่เดิมแต่ละหุบจะมีครัวเรือนอยู่ไม่มากนัก ประมาณ ๑๐ – ๒๐ ครัวเรือนเท่านั้น เมื่อเกิดเหตุการณ์ความเสี่ยงขึ้น จะได้อพยพโยกย้ายได้สะดวก การจะตั้งชุมชนลงที่ไหน ผู้นำและกลุ่มผู้นำจะร่วมกันพิจารณาความเหมาะสมและตัดสินใจ ซึ่งส่วนใหญ่ในกลุ่มแต่ละกลุ่มที่มาตั้งชุมชนครั้งแรกๆ จะมีความเกี่ยวข้องเป็นเครือญาติ

เมื่อได้พื้นที่แล้ว การจะสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย ต้องมีความรู้หลายด้าน เช่น ความรู้เรื่องสถานที่ ความรู้เรื่องโครงสร้าง และองค์ประกอบของบ้านเรือน ความรู้เรื่องการปลูกสร้าง ความรู้เรื่องวัสดุและแหล่งแสวงหาวัสดุมาสร้าง ซึ่งความรู้เหล่านี้ ต้องเป็นไปตามความเชื่อในระบบตะละโค่ว ดังนั้นผู้ที่จะสร้างบ้านหรือสร้างกระต๊อบ หากไม่มีความรู้ด้วยตนเอง ต้องปรึกษาและหรือเรียนรู้จากผู้รู้ในชุมชน เมื่อได้ความรู้แล้วจึงต้องปรึกษาญาติพี่น้องเพื่อนฝูงว่าจะปลูกสร้างและแสวงหาวัสดุมาสร้างได้อย่างไร

ลักษณะบ้านเรือนในชุมชนพื้นที่วิจัย ได้สะท้อนวิวัฒนาการด้านความรู้เรื่องบ้านเรือนให้เห็นอย่างต่อเนื่อง ลักษณะบ้านเรือนในชุมชนปัจจุบันสามารถแบ่งอย่างกว้างๆ ได้ ๒ ลักษณะ (โดยเทียบเคียงกับบ้านเรือนในชุมชนทั่วไปในภาคกลาง) คือ ๑) เรือนเครื่องผูก กับเรือนเครื่องสับ ๒) เรือนก่ออิฐถือปูนชั้นเดียว และเรือนก่ออิฐถือปูนสองชั้นแบบในเมือง ชุมชนแต่ละแห่งมีบ้านเรือนทั้งสองลักษณะนี้ปรากฏอยู่ปัจจุบัน ทำให้เห็นวิวัฒนาการเรื่องที่อยู่อาศัยของคนในชุมชนได้ชัดเจน เช่น เรือนเครื่องผูกและเรือนเครื่องสับ เรียกว่า “เหงยวะ” มีหลายแบบ เช่น แบบที่สร้างด้วยไม้ไผ่ เป็นกระต๊อบง่ายๆ ยกพื้นสูงกว่าดินพออยู่อาศัยชั่วคราว แบบที่สร้างยกพื้นสูงหลังใหญ่ มีชานเรือนทั้งด้านหน้าและด้านหลัง และแบบมีเรือนที่เป็นลูกผสมระหว่างเครื่องสับกับเครื่องผูก คือ โครงสร้างเป็นไม้แปรรูปบ้าง แต่องค์ประกอบอื่นๆ เป็นไม้ไผ่ รวมทั้งเรือนเครื่องสับแบบง่ายๆ ที่ยังคงใช้ไม้ไผ่กั้นฝา แต่มุงสังกะสี และเรือนเครื่องสับที่เต็มรูปแบบ ก็ยังเรียกว่า “เหงยวะ” เรือนอีกชนิดหนึ่งเป็นเรือนสมัยใหม่ ที่เรียนรู้มาจากสังคมเมือง เรียกว่า “เหงยเบ่อ” เป็นเรือนก่ออิฐถือปูน ชั้นเดียวแบบเดินบนพื้นดิน หรือ สองชั้นแบบเดียวกับบ้านเรือนในสังคมเมืองทั่วไป เรียกว่า “เหงยเบ่อ” อย่างเดียวกัน เริ่มเกิดในหมู่บ้านต่างๆ มากขึ้น เมื่อเข้าไปในชุมชน จะเห็นภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยแบบต่างๆ อย่างครบถ้วน สามารถสะท้อนวิวัฒนาการเรื่องที่อยู่อาศัย ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชุมชนกับชุมชนอื่นๆ ภายนอก และการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

เรือน**“เหงยวะ”** ที่เป็น**“**เรือนเครื่องผูกและเรือนเครื่องสับ**”**โครงสร้างเรือนทำด้วยไม้ไผ่ ขนาดกว้างยาวรวมระเบียงประมาณ ๑๒ x ๑๒ เมตร หรือเล็กกว่านี้ เป็นเรือนยกพื้นสูงจากดิน ความสูงจากพื้นดินถึงพื้นเรือนประมาณ ๒ เมตร หรือน้อยกว่า(ถ้าเป็นชุมชนที่ตั้งขึ้นมานานแล้ว) ส่วนหลังคาสูงจากพื้นเรือนประมาณ ๒-๓ เมตร มีเสาเรือน ๓ แถว แถวละ ๓ ต้น (และอาจจะมีเสาหม้อ “ดุเทาะ” รองรับพื้นเสริมขึ้นอีกต่างหาก หรือเสาค้ำบ้าน “ดุเฉ่”ถ้าจำเป็น) มีชานเรือน ทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ชานด้านหน้ากว้าง ประมาณ๒-๓ เมตร ด้านหลังประมาณ ๒ เมตร ทั้งคาน ตงและฟากทำด้วยไม้ไผ่ ส่วนฝากั้นด้วยไม้ไผ่สานบ้าง ไม้ไผ่ทุบทั้งลำ ทำเป็นแผ่นบ้าง ตรงฝาบ้านด้านทิศเหนือ เจาะเป็นช่องทำหิ้งยื่นออกไปด้านนอก ขนาดกว้างยาว ๐.๓ x ๐.๘ เมตร โดยประมาณ เป็นหิ้งบูชา เรียกว่า “ไชกหลอง” เป็นหิ้งว่าง มีถางดอกไม้ต้นโพ่วไจ่ ใส่ไว้ในจอกน้ำสองใบ วางไว้ ไม่มีรูปบูชา นอกจากนี้ ส่วนหน้าต่างบ้านมักเจาะเป็นช่องขนาดเล็กประมาณ ๑x๑ ศอกบริเวณตรงกลางฝา

ระหว่างเสาบ้านตำแหน่งที่สูงระดับอก พอยืนมองเห็นได้สะดวก และอาจจะมีแผ่นไม้ไผ่จักสานมาผูกห้อยปิดบังช่องหน้าต่างไว้

หลังคา แต่เดิมมุงด้วยวัสดุที่หาได้จากป่าในชุมชน เช่น หญ้าแฝก หญ้าคา ใบจาก ใบไผ่ ใบละ ใบตองตึง บางส่วนของหลังคาที่ยื่นออกสู่ชานเรือน หรือหลังคาระเบียง นิยมมุงด้วยไม้ไผ่ผ่าซีก วางเรียงสลับคว่ำหงายประกบคู่เรียงต่อเนื่องกันไป เพื่อรองรับน้ำจากหลังคาเมื่อฝนตกไว้ใช้ประโยชน์ ปัจจุบัน หลังคามุงด้วยกระเบื้อง สังกะสี และวัสดุอื่นๆ หลากหลายชนิด แต่บางหลังยังคงมุงกับวัสดุแบบเดิมๆ

การใช้ประโยชน์พื้นที่บ้านเรือน ปกติพื้นเรือนจะมีระดับที่แตกต่างกัน เริ่มจากชานเรือนด้านหน้าซึ่งอยู่ระดับต่ำสุด ถัดขึ้นไปเป็นระเบียง จากชานเรือนด้านหลัง ขึ้นมามักเป็นพื้นที่ครัวไฟ มีเตาไฟ(กะบะไม้ใส่ดินวางก้อนเส้า) ต่อจากนั้นเป็นระเบียง บ้านบางหลังพื้นครัวกับระเบียงอยู่ระดับเดียว คือ ขึ้นจากชานหลังบ้านมาเป็นครัวที่มีระดับเดียวกับระเบียง จากระเบียงขึ้นไปเป็นพื้นแม่เรือน พื้นที่บนเรือนแบ่งเป็นสี่ส่วน ปกติจะกั้นเป็นห้องไว้หนึ่งห้องสำหรับผีเรือนและพ่อแม่ ห้องนี้นิยมยกพื้นสูงจากห้องอื่นๆ หรืออาจมีพื้นระดับเดียวกันกับห้องอื่นๆ ก็ได้ แต่หากมีลูกสาวจะกั้นเพิ่มขึ้นอีกห้องหนึ่งสำหรับลูกสาว พื้นที่ที่เหลือใช้รับแขกหรือญาติพี่น้อง วัสดุที่ใช้กั้นห้องส่วนใหญ่ใช้ฟากไม้ไผ่ หรือไม้ไผ่สาน หรือไม้ไผ่ผ่าซีก หรือไม้ไผ่ทุบเป็นแผ่น ตามแต่เจ้าของจะเลือกใช้

การใช้ประโยชน์ พื้นที่ชานเรือนใช้เป็นที่พักขึ้นลงเรือน วางอุปกรณ์เครื่องมือ วัสดุ ผลผลิตต่างๆ และเป็นที่ทำกิจกรรม เช่น จักสาน ตัดแต่งเครื่องมือ และนั่งพักผ่อน บางครั้งใช้เป็นพื้นที่นั่งสนทนากับเพื่อนบ้าน ส่วนชานด้านหลังเป็นที่วางเครื่องครัว เตาไฟ หุงข้าว เตรียมทำกับข้าว เครื่องกิน รวมทั้งเป็นที่นั่งสนทนาของสมาชิกในครัวเรือน หรือเพื่อนๆ ของลูกสาว ถัดขึ้นมาที่ห้องครัวมีกะบะเตาไฟ และชั้นวางสิ่งของอยู่เหนือเตาไฟ ใช้เก็บพริก หอม กระเทียม ของแห้ง เมล็ดพันธุ์ และอาหารที่ต้องการถนอมไว้ พื้นที่ในครัวยังใช้เก็บสิ่งของเครื่องใช้ในครัว ถ้วยชามที่ใช้บริโภคอาหาร เครื่องมือเครื่องใช้ และเป็นพื้นที่นั่งบริโภคอาหารของสมาชิกในครัวเรือนหรือคนที่ใกล้ชิดกับครอบครัว บางครอบครัวใช้พื้นที่ครัวเป็นที่ทอผ้าหลังจากบริโภคอาหารแล้ว พื้นที่ระเบียง เป็นที่เก็บสัมภาระที่เป็นเครื่องเครื่องใช้ ภาชนะเครื่องมือบางชนิด และเป็นที่ต้อนรับแขก นั่งสนทนา รับประทานอาหาร และเป็นที่พักผ่อนกลางวัน ถัดขึ้นไปบนพื้นเรือนด้านนอก เป็นที่พักนอนของแขกเมื่อมีแขกมาเยือน และเป็นที่นอนของสมาชิกในครัวเรือนในยามปกติ รวมทั้งเป็นที่ทำกิจกรรมต่างๆ ของคนในครอบครัว บางโอกาสใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมส่วนครอบครัว บนขื่อหรือบนเชิงเพดานเหนือพื้นบ้าน นิยมเอาไม้ไผ่ทั้งลำมาพาดวางเรียงผูกมัดให้แน่น เป็นพื้นที่วางภาชนะ เก็บข้าวของเครื่องใช้สำคัญไว้ด้านบน เพื่อหลบซ่อนและป้องกันไม่ให้เด็กๆ หยิบออกมาเล่น ส่วนห้องนอนเจ้าของบ้านซึ่งมีขนาดเล็กประมาณหนึ่งในสี่ของพื้นที่เรือนชั้นบน หรือน้อยกว่านั้น เป็นห้องผีบรรพบุรุษ เป็นที่นอนของพ่อแม่ และเป็นที่เก็บข้าวของเสื้อผ้า แต่

ถ้ามีลูกสาว จะกั้นห้องด้านนอกที่ต้อนรับแขก เพิ่มขึ้นหนึ่งห้อง เป็นที่นอนของลูกสาว สำหรับผีบรรพบุรุษ นั้น โดยปกติฝ่ายแม่บ้านจะเป็นคนดูแล และจัดการพิธีกรรมต่างๆ เหล่านั้น

ใต้ถุนบ้าน ส่วนใหญ่ที่เป็นที่เก็บเครื่องมือเครื่องใช้ วัสดุอุปกรณ์ต่างๆที่เอาขึ้นไว้บนเรือนไม่ได้ เช่น ครก สาก ภาชนะ ที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน เข่ง ตะกร้า ใต้ถุนเรือนบางหลังกั้นเป็นห้องสำหรับเก็บข้าวเปลือก ชั่วคราว และถ้าพื้นเรือนสูง จะวางครกตำข้าว(ครกกระเดื่อง)ไว้ชายคาบ้าน สามารถตำข้าวได้ บางครอบครัวใน ใช้ถุนบ้านเป็นที่ทอผ้า ส่วนที่พบเห็นทั่วไป คือ ใช้เป็นที่เก็บฟืน วางเรียงขึ้นเป็นชั้นๆ เป็นกำแพงสูงถึงพื้นเรือน หากพื้นใต้ถุนเรือนเตี้ยหรือต่ำจะใช้เก็บเฉพาะเครื่องมือเครื่องใช้บางอย่าง เท่านั้น

นอกจากบ้านแล้ว บางครอบครัวมียุ้งข้าวหรือเล้าข้าว เรียกว่า “บือพ่อง” ส่วนใหญ่สร้างเป็นเรือน เครื่องผูก ชั่วคราว เช่นเดียวกับบ้าน แต่จะสร้างห่างจากบ้านเล็กน้อย สร้างขึ้นทางทิศตะวันออกหรือทิศเหนือ ของบ้าน ขนาดกว้างยาวประมาณ ๒ x ๓ เมตร ใช้ไม้ไผ่ทำโครงสร้างเสาและหลังคา ใช้ไม้เนื้อแข็งเป็นเสาตอ หม้อรองรับคาน ตงและพื้น เสาตอหม้อไม้เนื้อแข็งขนาดเส้นรอบวงประมาณ ๖๐- ๘๐ เซนติเมตร ยาวประมาณ ๑ – ๑.๕ เมตร ฝังลงในดินลึกประมาณ ๓๐ เซนติเมตร วางเสาสามแถว แถวละ ๓ ต้น ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับปริมาณข้าว ที่ได้ว่ามากน้อยอย่างไร เช่น ถ้าได้ข้าวมากกว่า ๒๐๐ ถังก็จะใช้เสาตอหม้อขนาดใหญ่ขึ้น เสาตอหม้อรองรับคาน ซึ่งทำกับไม้เนื้อแข็ง คานรองรับตง ตงรองรับฟากหรือไม้ไผ่ปูพื้น จากนั้นจึงเอาเสื่อหรือไม้ไผ่สานมารองพื้นอีก ชั้นหนึ่ง ฝากั้นด้วยไม้ไผ่สานหรือไม้ไผ่ทุบเป็นแผ่น ใช้ใบไม้มารองรับข้างฝาไม่ให้ข้าวร่วงลง หลังคามุงไพร หญ้าหรือไม้ไผ่ผ่าซีกวางประกบคว่ำแผ่นหงายแผ่นสลับกันไป ทรงหลังคาเป็นแบบเพิงปะรำมุงลาดจาก ด้านหน้าสู่ด้านหลัง ไม่มีอกไก่หรือหุ้มกรอง ใช้ไพรหญ้าหรือเสื่อคลุมปิดข้าวด้านบน ส่วนใหญ่ใช้งานได้ ประมาณ ๑-๒ ปีเท่านั้น ถ้าจะใช้งานอีกต้องซ่อมแซมใหม่ “บือพ่อง” อาจจะมีลักษณะที่แตกต่างจากนี้ได้หลาย ลักษณะ เช่น ปัจจุบัน ที่มีการตั้งถิ่นฐานถาวรขึ้น ยุ้งข้าวมีลักษณะถาวรด้วย บางครัวเรือนใช้ไม้แปรรูป ใช้เสา ซีเมนต์ สร้างอย่างมั่นคง อนึ่ง แต่เดิม คนในชุมชนไม่นิยมขนข้าวเปลือกมาไว้บ้าน แต่จะสร้าง “บือพ่อง” ไว้ที่ไร่ ไปตำเอาข้าวสารลงมากินที่ชุมชน ปัจจุบัน บือพ่องในไร่ยังมีอยู่ บือพ่องในชุมชนก็มีด้วย

ส่วนที่สำคัญอีกประการหนึ่งของเรือน “เหงยวะ” คือ บันไดหรือ “ง่อง” ขึ้นบ้าน นิยมใช้ไม้ไผ่ ๒ ต้น เป็นแม่บันได แล้วใช้ไม้ไผ่เช่นเดียวกันเป็นขั้นบันได หรือ ลูกบันได ขั้นบันไดจะมีกี่ขั้นก็ได้ตามความสูงของ บ้านเรือน แต่ต้องมีจำนวนคี่ เช่น ๓ ขั้น ๕ ขั้น ๗ ขั้น ๙ ขั้น เป็นต้น เมื่อเจ้าของอยู่บ้าน บันไดจะพาดอยู่ในที่ ปกติ แต่ถ้าเจ้าของไปไร่ จะยกบันไดขึ้นไว้บนชานเรือน หรืออาจจะพลิกคว่ำวางอยู่นอกตำแหน่งที่พาดขึ้นเรือน แสดงให้เห็นว่าเจ้าของไม่อยู่ หรืออาจจะมีคนอยู่บนบ้าน แต่ไม่ต้องการรับแขกหรือผู้มาเยือน จึงยกบันได ออกไปวางที่อื่น ซึ่งเป็นการสื่อสารที่เข้าใจกัน นอกจากนี้ หากแขกมาเยือน เหยียบขั้นบันไดหักขาขึ้น เจ้าของ

บ้านจะยินดีมาก รับซ่อมแซมให้เรียบร้อย เพราะถือว่าเป็นผู้นำโชคลาภมาให้ แต่ถ้าเหยียบขั้นบันไดหักขาลง เจ้าของบ้านจะไม่พอใจ เพราะถือว่ามาเอาโชคลาภไปจากครอบครัว

ส่วน“เหงยวะ”หรือเรือนเครื่องสับที่สร้างด้วยไม้แปรรูป หรือไม่แปรรูป ทั้งหมด ยังเรียกว่า“เหงยวะ” และยังมีคุณลักษณะ รวมทั้งการใช้ประโยชน์ เป็นแบบแผนพฤติกรรมเดียวกัน ซึ่งเรือนในทำนองนี้พบมากในปัจจุบัน เป็นเรือนที่ผสมผสานระหว่างไม้ไผ่ กับไม้แปรรูป บางหลัง โครงสร้างเป็นไม้แปรรูป แข็งแรง แต่องค์ประกอบอื่นๆ ยังคงเป็นไม้ไผ ไพลหญ้า เหมือนเดิม

ส่วนเรือนที่มีองค์ประกอบเป็นซีเมนต์ หรืออิฐบล็อก หรืออิฐมอญ จะเป็นบางส่วน หรือส่วนใหญ่ หรือจะเป็นชั้นล่าง ส่วนชั้นบนเป็น“เรือนเครื่องสับ” ก็ตาม ทั้งหมดนี้เรียกว่า “เหงยเบ่อ” ซึ่งเป็นเรือนที่เพิ่งเข้าสู่ชุมชนเมื่อมีการติดต่อแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมกับคนชุมชนเมืองมากขึ้น และตั้งถิ่นฐานต่อเนื่องถาวร มากขึ้น ทำให้คนชุมชนนิยมสร้างเรือน “เหงยเบ่อ”มากขึ้น เช่น บ้านกองม่องทะ บ้านสะเนพ่อง บ้านไล่โว่ บ้านทิไล่ป้า บ้านจะแก มีความเป็นชุมชนที่ต่อเนื่องมากกว่า ๑๐๐ ปี ชุมชนเหล่านี้ได้เรียนรู้การสร้างบ้านเรือนให้มีความถาวร และความสวยงามตามแบบอย่างชุมชนเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีกินมิใช้ นิยมรื้อบ้านเรือน “เหงยวะ” ทิ้งแล้วสร้างเรือน “เหงยเบ่อ”แทน เริ่มจากการใช้ปูนมาเป็นองค์ประกอบบางส่วน เป็นเสาก่อน แล้วค่อยเป็นฝาหรือกำแพงฝาบ้าน เป็นคาน เป็นพื้นมากขึ้น ส่วนประกอบอื่นๆ ก็เริ่มเน้น ไม้แปรรูป ทั้งโครงบ้าน ฝาบ้านและพื้นบ้าน เสาบ้านเดิมที่เป็นไม้ฝังลงในดิน ปัจจุบันใช้เสาซีเมนต์ เป็นแท่นขึ้นรองรับเสาไม้ เพื่อป้องกันปลวกขึ้นบ้าน รูปทรงหลังคา บ้านบางหลังหลังคาทรงปั้นหยา บางหลังหลังคาทรงไทยกลายๆ มีทั้งบ้านชั้นเดียวใต้ถุนสูง ใช้ใต้ถุนเป็นที่ทำกิจกรรมต่างๆ และแบบบ้านชั้นเดียวไม่ยกพื้น บ้านสองชั้นยกพื้นข้างล่างขึ้นมาเป็นพื้นบ้าน ใช้ไม้แปรรูปทำโครงสร้าง ทั้งตงและคาน บ้านสองชั้นมีไม่มาก แต่บ้านเรือนเหงยเบ่อชั้นเดียวกำลังเป็นที่นิยม เรือนแบบนี้นิยมมุงหลังคาด้วยสังกะสี หรือไม่ก็กระเบื้องลอน บ้านแบบนี้มีบันไดขึ้นบ้านชั้นแรก (ถ้าบ้านสองชั้น) และบันไดขึ้นบ้านชั้นที่สองจะอยู่ภายในบ้าน แต่ถ้าชั้นเดียว จะมีชานเรือนทั้งหน้าและหลัง และจะมีระเบียงบ้านเหมือนกับโครงสร้างบ้านเรือนเหงยวะ

นอกจากนี้ ยังมีรั้วบ้านที่ยังแสดงรั้วดั้งเดิมและรั้วสมัยปัจจุบันให้เห็นวิวัฒนาการอย่างต่อเนื่อง จากเดิม ชุมชนไม่มีรั้ว บ้านเรือนไม่มีรั้ว ใครจะเดินเข้าออกทางทิศไหนก็ได้ ทั้งชุมชนและบ้านไม่มีรั้ว แต่รั้วจะมีในไร่ หรือในนา หรือในกลูซุ โดยแต่เดิมจะปลูกพืชพันธุ์บางอย่าง เช่น งา แง ยาสูบ เป็นแนวรั้วไว้รอบไร่ เพื่อป้องกันสัตว์เลี้ยง สัตว์ป่าเข้ามาทำลายข้าว และพืชผักต่างๆ แปลงพืชพันธุ์ที่ปลูกไว้หากไม่ทำรั้วกั้น เมื่อวัวควายของใครเข้าไปกิน จะถือว่าเจ้าของพืชผักเป็นฝ่ายผิด ไม่สามารถเรียกร้องค่าเสียหายได้(ถ้าจำเป็นต้องเรียกร้อง) หากทำรั้วแล้ว แต่วัวควายเข้าไปกิน ต้องดูว่ารั้วแข็งแรงหรือไม่ หากรั้วไม่แข็งแรง อาจจะชดใช้เพียงครึ่งเดียว แต่ถ้ารั้วแข็งแรง วัวควายยังดันเข้าไปได้ อย่างนี้เรียกร้องค่าชดเชยได้ ปัจจุบัน เมื่อชุมชนตั้งถิ่นฐาน

ถาวรมากขึ้น คนในชุมชนนิยมสร้างรั้วกั้นพรมแดนพื้นที่แต่ละครอบครัวมากขึ้นด้วย ทั้งนี้เพื่อป้องกันสัตว์ไม่ให้เข้ามากัดกินเหยียบย่ำพืชในกลูซุ และรั้วกำลังพัฒนาสู่ความแข็งแรงทนทานและมีวัตถุประสงค์เพิ่มขึ้นด้วย

รั้วไร่ รั้วนา ประกอบด้วยไม้คาดรั้ว และไม้หลักรั้ว ปกติทั้งสองส่วนทำด้วยไม้ไผ่ ใช้โคนไม้ไผ่ทำไม้หลักปักเสารั้ว ใช้ส่วนปลายที่เหลือทำไม้คาดรั้ว หรืออาจจะใช้ไม้เนื้อแข็งที่มีลำต้นขนาดเส้นรอบวงประมาณ ๑๐ – ๑๕ เซนติเมตรหรือมากกว่านั้น มีความยาวสามารถทำไม้หลักรั้วและทำไม้คาดรั้วได้ วิธีการทำใช้ไม้หลักปักเสารั้วไปตามแนวเขตที่ต้องการ เว้นระยะห่าง ๑-๒ เมตรต่อต้นก็ได้หรือชิดกว่านั้นก็ได้ ตามแต่ความต้องการ ปักเรียงไปจนสุดเขตที่จะทำรั้ว แล้วนำไม้คาดรั้วมาคาด โดยใช้เชือกที่หาได้ในพื้นที่ ต้องเป็นเชือกที่มีความเหนียวและมั่นคงพอสมควร เริ่มคาดขั้นบนสุดในตำแหน่งที่สูงประมาณเสมออกเจ้าของ แล้วพันเชือกลงมาหาขั้นที่สอง ขั้นที่สองห่างจากขั้นบนประมาณ ๑ ศอก หรือ ๓๐ – ๔๐ เซนติเมตร ขั้นที่สามก็ห่างประมาณเดียวกัน โดยทั่วไป รั้วมีสามขั้น แต่ถ้าเจ้าของต้องการป้องกันเป็นพิเศษ อาจจะทำ ๔ – ๕ ขั้น ก็ได้

รั้วในไร่แบบเดิม ที่ปลูกถั่วปลูกงาเป็นรั้วไร่ หรือเอากิ่งไม้ ไม้ไผ่วางเป็นรั้ว ต้องการป้องกันสัตว์ป่าเข้ามาทำลายต้นข้าว ปัจจุบันยังมีอยู่ ส่วนรั้วนาที่ทำด้วยไม่ไผ่ก็ยังมีอยู่เหมือนเดิม แต่รั้วเหล่ายนั้น เริ่มมีบทบาทในชุมชนมากขึ้น เริ่มกั้นปันแดนทั้งกลูซุและบ้านเรือนบ้างแล้ว เช่น ที่บ้านเวียคาดี้ มีรั้วลวดหนาม และรั้ว ที่ปลูกต้นไม้อื่นแซมขึ้นกับรั้วไม้ไผ่ ทำให้มีความหนาแน่นมั่นคงมากขึ้น คนในชุมชนบางคนเริ่มต้องการรั้วบ้านที่เป็นกำแพงอิฐ เช่น ชุมชนในเมืองแล้ว

สิ่งก่อสร้างอื่นๆ ในชุมชน เช่น สิ่งก่อสร้างในวัด สิ่งก่อสร้างในโรงเรียน สิ่งก่อสร้างเกี่ยวกับความเชื่อ สิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวข้องกับการ เดินทาง ได้แสดงวิวัฒนาการภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับบริบทของป่าอย่างชัดเจน แต่เดิมสิ่งเหล่านี้ใช้ไม้ไผ่ปลูกสร้างลักษณะเดียวกับบ้านเรือนเครื่องผูกดังกล่าวข้างต้น ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงมาใช้ไม้แปรรูปปลูกสร้าง เพื่อความมั่นคงถาวร และต่อมาได้นำเอาปูนซีเมนต์มาเสริมความแข็งแกร่งให้แก่ฐานราก ทำให้มีความมั่นคงถาวรมากขึ้น เช่น ศาลาวัด ปัจจุบัน สร้างแบบเรือนเครื่องสับ ใช้ไม้แปรรูป ยกพื้นสูง โครงสร้างทั้งเสา คาน ตง อกไก่ ขื่อ ชันทัน แป แปทู ใช้ไม้เนื้อแข็งทั้งหมด ส่วนที่ปูพื้นใช้ไม้กระดานอย่างหนา ฝากั้นใช้กระดานกั้นเช่นเดียวกัน ส่วนกุฏิหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ได้เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะเดียวกัน รวมทั้งโรงเรียน อาคารเรียน ศาลเจ้าพ่อ เจ้าแม่ประจำหมู่บ้าน นิยมใช้ปูนซีเมนต์เป็นส่วนประกอบมากขึ้น แม้แต่ศาลาในป่าช้า ได้เปลี่ยนมาใช้เสาซีเมนต์แทนเสาไม้ โดยนัยหนึ่งเป็นการหลีกเลี่ยงการตัดไม้ทำลายป่า หรือไม่ทำผิดกฎหมาย แต่อีกนัยหนึ่งต้องการความมั่นคงถาวร รวมทั้งเริ่มต้องการใช้บ้านสร้างเกียรติยศศักดิ์ศรีแก่ครอบครัวและหรือชุมชนบ้างแล้ว

สิ่งปลูกสร้างที่ยังคงใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทีพบเห็นได้ทั่วไป คือ กระต๊อบในไร่หมุนเวียน และบ้านเรือนของครัวเรือนที่เพิ่งสร้างใหม่ หรือครัวเรือนที่แยกออกมาใหม่ ซึ่งมักจะพบเห็นตรงพื้นที่หัวบ้าน หรือ

ท้ายบ้าน (ส่วนพื้นที่กลางหมู่บ้าน มักเปลี่ยนแปลงเป็นบ้านเรือนถาวรมากขึ้น) ซึ่งยังคงสร้างแบบเรือนเครื่องผูกหรือ “เหงยวะ” ดังกล่าวแล้วข้างต้น สิ่งก่อสร้างอีกประการหนึ่งคือสะพานข้ามห้วย เดินไปไร่ หรือเดินไปนา หรือเดินไปป่า หรือเดินในป่า โดยทั่วไปสร้างเป็นสะพานลิง โค่นต้นไม้ล้มขวางห้วย แล้วเดินข้ามไปตามต้นไม้ที่ล้มลง แต่บางแห่งทำสะพานลิงไม่ได้ ด้วยห้วยกว้าง ต้องตัดต้นไผ่มาผูกรวมเป็นมัดวางพาดข้ามห้วย หากห้วยกว้าง มากต้องใช้ไม้ไผ่หลายช่วงต่อกัน ตรงช่วงต่อปักเสากลางโดยใช้ไม้ไผ่ปักไขว้แล้วเอาเชือกผูดรวบตรงกลางรองรับลำไม้ไผ่ที่เป็นสะพาน วางมัดไม้ไผ่ลงตรงง่าม สามารถเดินข้ามห้วยได้ บางแห่งใช้ไม้ไผ่หลายลำมัดรวมกันเป็นมัดๆ แล้วนำมาวางเป็นแพทอดไปในน้ำ แล้วใช้ไม้ไผ่ผ่าซีกสานขัดแตะเป็นฟากปูพื้นสะพาน สะพานจะลอยอยู่เหนือน้ำ คนเดินไปบนฟากข้ามไปมาได้สะดวก เด็กๆ ข้ามได้ ผู้สูงอายุ เดินได้สะดวก รถมอเตอร์ไซด์ข้ามได้ด้วย แต่ถ้ากระแสน้ำแรง น้ำจะพัดพาสะพานหักพับไปกับกระแสน้ำได้ง่าย ดังนั้นเมื่อฤดูน้ำหลาก จึงต้องสร้างสะพานลิงแทน

ส่วนสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ความรู้ในภูมิปัญญาเรื่องนี้ ได้บันทึกอยู่ในคำศัพท์ต่างๆ ในภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้นผู้ที่สนใจเรื่องนี้สมควรศึกษาสร้างองค์ความรู้และทำความเข้าใจผ่านวงคำศัพท์ที่เกี่ยวข้อง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

บ้านที่สร้างด้วยไม้ จะไม้ไผ่หรือไม้เนื้อแข็งก็ตาม เรียกว่า “เหงยวะ” ส่วนบ้านเหล่านี้ที่มีการนำปูนซีเมนต์ เช่น เสาปูน พื้นปูน ฝาอิฐ ฯลฯ จะเรียกว่า “เหงยเบ่อ” หลังคาเรียกว่า “เหงยคู” เสาบ้านเรียกว่า“เหงยเทิง” เสาดั้งเรียกว่า“วาโตงว่องจ่ง”บันไดเรียกว่า“อ้อง”ฝาเรียกว่า“ดุ้ง”พื้นบ้านเรียกว่า“เหงยด่า”หน้าต่างเรียกว่า“กะต่องโพ”เสาค้ำเรียกว่า“ดุเช่”เสาตอหม้อเรียกว่า“ดุเถาะ”บ้านสองชั้นเรียกว่า“เหวยหนิ่เท่อ” เป็นต้น

วิธีสร้างสะพานก็ดี วิธีสร้างสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ก็ดี สิ่งเหล่านี้ เกิดจากภูมิปัญญาที่เป็นความรู้ซึ่งสั่งสมมาจากบรรพชนบ้าง คนปัจจุบันได้เรียนรู้มาจากสังคมอื่นๆ บ้าง ซึ่งมีรายละเอียด ลักษณะต่างๆ มากมาย ผู้สนใจสามารถศึกษาความรู้รายละเอียดลงไปให้ลึกซึ้งได้ ด้วยภูมิปัญญาความรู้ดังกล่าวมีส่วนเชื่อมโยงกับวิวัฒนาการของมนุษย์อย่างใกล้ชิด เช่น สะพานลิง ถือว่าเป็นภูมิปัญญาที่เป็นลักษณะเด่นดีงามเฉพาะที่ร่วมกันของมนุษยชาติทุกเผ่าพันธุ์ ดังนั้น สิ่งที่เหลืออยู่จึงเป็นหลักฐานและพยานร่วมสมัยที่เก่าแก่ หาได้ยากในพื้นที่อื่นๆ ซึ่งด้วยเหตุที่พื้นที่แห่งนี้เป็นอย่างนี้ จึงอาจเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำให้กระทรวงวัฒนธรรมประกาศให้ชุมชนแห่งนี้ เป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษขึ้น

ความเชื่อ

คนในชุมชนในพื้นที่วิจัยกล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยไว้ว่า การจะปลูกบ้านสักหลังหนึ่งเราต้องหาพื้นที่ที่เหมาะสมที่ไม่ผิดข้อห้าม เช่น ลักษณะพื้นที่ที่เหมือนหลังเต่า พื้นที่น้ำผุด พื้นที่ตีนเขา ถ้าไม้ไผ่จากเนินเขาหรือยอดเขาไหลลงสู่ตีนเขาในบริเวณนั้นห้ามปลูกสร้างบ้าน ต้องปลูกให้ห่างจากพื้นที่

ตรงนั้น เมื่อเลือกพื้นที่ได้แล้วก็ต้องหาหมอดูเคราะห์ในพื้นที่ก่อนว่าพื้นที่ตรงนี้เจ้าที่แรงหรือไม่ ถ้าหมอดูดวงบอกว่าดีทำมาหากินขึ้นถึงจะปลูกบ้านได้ดี การปลูกบ้านต้องปลูกให้ตรงทิศ ห้ามเบี้ยว ห้ามเอียงในลักษณะคล้ายหมาเยี่ยว ถ้าปลูกบ้านลักษณะแบบนี้ เมื่อขึ้นไปอยู่จะไม่มีความสุขสบาย ก่อนที่จะปลูกบ้านต้องหาคนดูฤกษ์ดูยามก่อนว่าเวลาไหน วันอะไร เดือนอะไร ดูฤกษ์ยามเสร็จแล้ว ขุดหลุมเสาเสร็จแล้ว ก่อนที่เราจะยกเสาเอก ต้องนำน้ำแก้วหนึ่ง พร้อมหินและทรายมาวางไว้ในหลุมเสาเอกที่จะยกขึ้น แล้วยกน้ำขึ้นสวดนะโมสามจบ หรือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์สามจบก็ได้ สวดเสร็จแล้วอมน้ำพ่นใส่ต้นเสาทุกต้น จากนั้นจึงยกเสาเอกขึ้นก่อน เสาเอกนั้นต้องอยู่มุมหัวนอนในทิศตะวันออกเท่านั้น เสร็จจากเสาเอกแล้ว จึงยกเสาต้นอื่นๆ ขึ้น หลังจากปลูกบ้านเสร็จแล้วต้องสานเสื่อขนาดเล็กผืนหนึ่ง สานคล้าย ๆ กับใยแมงมุมแม่หม้าย เอาไปเขวนไว้บนต้นเสากลางบ้าน เรียกชื่อเสื่อผืนนี้ว่า “ทุยหม่องเจ่” เพื่อป้องกันผีร้ายทั้งหลายไม่ให้เข้ามาในบ้านหลังนี้ได้ ก่อนขึ้นบ้านใหม่ต้องนำกระบอกไม้ไผ่หนึ่งกระบอก เจาะตรงกลางให้เป็นช่องยาวแล้วใส่น้ำเต็ม ใส่หิน ใส่ทรายลงไปในกระบอกด้วย กระบอกไม้ไผ่นี้เรียกว่า “ขลุก” ต้องนำขลุกขึ้นบ้านใหม่ ด้วย และคนในครอบครัวที่อาวุโสที่สุดต้องนำตะกร้า “หน่ายเปอฉ่อง” ในตะกร้าใส่เสื้อ ผ้าห่ม คนที่มีอายุมากที่สุดต้องแบก “หน่ายเปอฉ่องและถือขลุก” ขึ้นบ้าน ขลุกนั้นเอาไปวางไว้ตรงหน้าบันไดไว้ล้างเท้าคนละนิดละหน่อย เพื่อความร่มเย็นความสุขสบายในครอบครัว ช่วงระยะเวลาการปลูกบ้านนั้นถ้าได้ยินว่ามีคนตายในหมู่บ้าน เราต้องรื้อบ้านสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือจุดใดจุดหนึ่งก็ได้สักเล็กน้อย ออกไป ถ้าไม่ได้รื้อ ขึ้นบ้านใหม่แล้วนอนไม่ดี ถ้าปลูกบ้านเป็นบ้านไม้ไผ่ห้ามนำเอาไม้ไผ่ลำเดียวท่อนยาวสั้นไม่เท่ากันทำโครงบ้าน ไม้ไผ่สร้างบ้านถ้าเอาโคนไปในทิศไหน ต้องไปในทิศนั้นห้ามสลับโคนสลับปลาย การปักเสาต้องไม่ปักปลายลงดิน ต้องเอาโคนลงดินเท่านั้น

กรณีการปลูกบ้านด้วยไม้เนื้อแข็ง ต้องเลือกไม้ให้เหมาะสม ถูกต้องคามความเชื่อ ไม่เป็นไม้ต้องห้ามตามความเชื่อ ไม้ที่ต้องห้ามในการสร้างบ้าน เป็นต้นว่า ไม้โคลง(ต้นโพธิ์) ไม้ปะยี (ไม้สัก) ไม้อั่วล่อง ไม้หล่า (ไม้มะขามป้อม) ไม้โจ่ขี (ไม้ตะเคียน) ไม้แซหมี่เซ่อ ไม้แซกะน่องกล่าย ไม้กุง(ไม้มะเดื่อ) ห้ามเอายอดไม้ที่มีลักษณะคล้ายคองู ห้ามเอาไม้ที่ยอดด้วน ห้ามเอาไม้ที่มีน้ำตาไหลข้างต้น ห้ามเอาไม้มีลักษณะเหมือนหนอกวัว ห้ามเอาไม้ที่มีโพรงข้างใน ส่วนไม้สัก ไม้ตะเคียนสร้างวัด ศาลา วังได้ แต่ถ้าจะเอามาสร้างบ้าน ต้องใช้ทำเป็นเครื่องบ้านด้านบนเท่านั้น นอกจากนี้ยังเชื่อว่า ห้ามนอนใต้ขื่อไม้ ห้ามนอนช่วงกลางระหว่างเสาสองต้น ห้ามปูพื้นบ้านไปแนวเดียวกับขื่อไม้ ห้ามต่อไม้ระหว่างเสาสองต้น ข้อต่อไม้ต้องทาบกับต้นเสาเท่านั้น เสาที่จะรับโครงหลังคาต้องวางอยู่บนคาน จึงจะทำให้อยู่เย็นเป็นสุขได้

ความเชื่อที่เกี่ยวกับปลูกกระต๊อบและยุ้งข้าว ที่คนในชุมชนต้องปฏิบัติตาม เช่น ห้ามปลูกกระต๊อบใกล้กับสันเขา ไม้ที่ยังแตกตาใหม่เป็นต้นได้อีกห้ามเอามาปลูกกระต๊อบ ไม้ไผ่ลำเดียวปล้องยาวไม่เท่ากัน ห้ามเอามา

ทำโครงสร้างกระต๊อบ ไม้ไผ่ลำเดียวใช้ได้ ๒ ท่อน ถ้าทำโครงสร้างหลังคา ต้องวางไว้ในแถวเดียวกัน การสร้างบ้านหรือสิ่งปลูกสร้างใดๆ ห้ามเอาปลายไม้ปักลงดินหรือเอาโคนขึ้นฟ้า

ความเชื่ออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เช่น บันไดบ้าน(ฆ้อง)ต้องมีจำนวนคี่ บันไดนำศพลงจากบ้านต้องเป็นเลขคู่ หากแขกมาบ้านก้าวขึ้นบ้านแล้วทำให้บันไดหัก ถือว่าผู้นั้นนำโชคลาภมาให้ เจ้าของบ้านพอใจ แต่ถ้าก้าวลงจากบ้านแล้วทำบันไดหัก ถือว่าผู้นั้นนำโชคลาภออกไป เจ้าของบ้านไม่พอใจ บนเรือนนอนด้านทิศเหนือและทิศตะวันตกบนเรือน เชื่อว่าเป็นที่อยู่ของผีบรรพบุรุษ จึงห้ามไม่ให้นอนหันหัวไปทิศเหนือและทิศตะวันตก

ความเห็นและค่านิยม

คนในชุมชนเห็นว่าบ้านที่สร้างได้ถูกต้องตามความเชื่อ เป็นบ้านที่ดี อยู่อาศัยแล้วมีความสุข คนที่เป็นผู้สูงวัย ยังคงเห็นว่า บ้านเรือนที่อยู่อาศัย ที่ดี ต้องมีพื้นที่ใช้ประโยชน์ได้ครบตามแบบแผนพฤติกรรม เช่น มีห้องผีบรรพบุรุษ ห้องเจ้าของบ้าน ห้องนอนลูกสาว และพื้นที่นอนสำหรับผู้มาเยือน ห้องระเบียง ห้องครัวและชานเรือนต้องมีทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ส่วนคนปัจจุบันค่อนข้างมีค่านิยมไปในทางการสร้างบ้านเรือนที่ถาวรและเน้นต้องการสร้างบ้านเรือนก่ออิฐถือปูนที่เรียกเหงยเบ่อตามแบบอย่างคนในชุมชนเมืองมากกว่าเรือนเหงยวะแบบพื้นบ้าน ซึ่งค่านิยมในการสร้างบ้านเรือนได้เปลี่ยนแปลงสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงเรื่องการประกอบอาชีพ ที่ปัจจุบันคนในชุมชนเริ่มออกไปหาอาชีพนอกชุมชนมากขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งคนหนุ่มคนสาวรุ่นใหม่ ส่วนคนที่ยังคงทำไร่หมุนเวียนส่วนใหญ่เป็นผู้ที่มีครอบครัวและมีวัยกลางคนขึ้นไป

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

จากลักษณะที่ตั้งชุมชนในพื้นที่วิจัย **ที่**ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บนที่ราบในหุบเขา มีห้วยหรือสายน้ำไหลผ่าน พื้นที่ราบนอกจากตั้งบ้านเรือนแล้ว ส่วนหนึ่งใช้ทำนา ทำสวนหรือกลูซุ และที่สาธารณะ เช่น วัด โรงเรียน ป่าช้า พื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน ทำให้เห็นถึงความสามารถและความฉลาดไหวพริบในเรื่องการเลือกตั้งถิ่นฐาน ที่ทำให้สามารถอยู่อาศัยได้อย่างเป็นสุข ต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน แม้ปัจจุบันสภาพชุมชนก็ยังไม่แออัด ยังคงมีพื้นที่อยู่อาศัยเพียงพอต่อความจำเป็น

ส่วนความสามารถในการสร้างบ้านเรือนและการใช้ประโยชน์นั้น เป็นสิ่งที่คนในชุมชนได้รับการถ่ายทอดสืบต่อมาในวิถีชีวิต แม้ว่าคนในชุมชนรุ่นที่เป็นผู้อาวุโสในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษาจากระบบโรงเรียนที่รัฐจัดขึ้นเหมือนเช่นปัจจุบัน แต่วิถีชีวิตที่ทำให้เจริญเติบโต คือ บ้านเรือนที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นเสมือนโรงเรียนที่หล่อหลอมภูมิปัญญาความสามารถและสร้างสรรค์ความฉลาดไหวพริบให้แก่ชีวิตตลอดเวลา เช่น การเดินเข้าป่าเพื่อเลือกหาไม้มาสร้างบ้าน เป็นบทเรียนที่ก่อให้เกิดการฝึกฝนทักษะรอบด้าน เพราะนอกจาก

รู้ว่า ลักษณะไม้ที่ต้องการเป็นอย่างไร แล้ว ยังต้องรู้ด้วยว่า จะตัดไม้นั้นอย่างไร เมื่อตัดได้แล้ว ต้องรู้ว่าจะเอากลับมาบ้านอย่างไร สิ่งเหล่านี้ไม่ได้รู้คำตอบเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องปฏิบัติตามคำตอบให้ได้ด้วย บางคนเข้าป่าหาไม้มาสร้างบ้าน นอกจากต้องปฏิบัติตามความเชื่อแล้ว ยังต้องรู้ว่าควรหาไม้ในพื้นที่ต้นสายน้ำที่ไหลผ่านชุมชน เมื่อได้ไม้แล้ว ต้องลำเลียงไม้มารวมกันในสายน้ำ แล้วมัดรวมทำเป็นแพ ต้องมีประสบการณ์ในการทำแพ และถ่อแพ ปกติการเข้าป่าหาไม้ต้องไม่ไปคนเดียว ต้องรู้คำนวณเวลาได้อย่างเหมาะสม ต้องไม่ค่ำคืนอยู่กลางป่า จึงจะเข้าป่าหาไม้มาสร้างบ้านได้ตามความต้องการและปลอดภัยกลับถึงบ้าน

นอกจากนี้ การออกแบบสร้างบ้าน ต้องมีคนที่มีความสามารถและความฉลาดไหวพริบหรือมีความเป็นช่างมาช่วยออกแบบ ให้คำแนะนำ การสร้างบ้านไม่ได้สร้างได้ทุกคน แต่ทุกคนต้องการบ้านเรือนอยู่อาศัย ดังนั้น การสร้างบ้านอยู่อาศัย ถ้าทำเองไม่ได้ ก็ต้องขอความช่วยเหลือจากคนอื่น การเป็นคนดี มีน้ำใจ นิสัยแบ่งปัน ตามระบบวัฒนธรรมชุมชน เป็นสิ่งจำเป็นที่คนในชุมชนต้องสร้างสมไว้ในชีวิต เพราะเป็นเครื่องแลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่นๆ ที่เราไม่มี หรือไม่สามารถทำองได้ บางเรื่อง คนบางคนทำได้ แต่คนบางคนทำไม่ได้ เมื่อสองคนมาช่วยเหลือกัน ย่อมทำให้ทำสิ่งที่ต้องการได้สำเร็จ คนในชุมชนในพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่มีความสามารถและมีความฉลาดไหวพริบในเรื่องนี้จนกลายเป็นนิสัยสำคัญของชุมชน./

๔.๒.๖ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ

ธรรมชาติที่เป็นดินน้ำลมไฟ ลมฟ้าอากาศ เป็นรากฐานของชีวิตที่มนุษย์ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ได้ใช้เป็นพลังขับเคลื่อนชีวิตให้วิวัฒนาการผ่านยุคสมัยต่างๆ จากอดีตสู่ปัจจุบัน หากปราศจากสิ่งเหล่านี้แล้ว มนุษย์ก็ไม่สามารถก้าวไปสู่อนาคตได้ เรื่องของธรรมชาติดินน้ำลมไฟ จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์ยกย่องให้คุณค่าและความสำคัญมาโดยตลอด ดังจะเห็นว่ามนุษย์ได้สถาปนาให้สิ่งเหล่านี้ขึ้นเป็นเทพเจ้า จัดพิธีบูชา เคารพ ยกย่อง สรรเสริญ แสดงความขอบคุณ พร้อมทั้งอ้อนวอนขอเป็นที่พึ่ง ทั้งยามสุขและยามทุกข์ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาเป็นเช่นเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ได้สร้างภูมิปัญญาในเรื่องดังกล่าวนี้ไว้ ดังนี้

ความคิด

คนในพื้นที่วิจัยได้นิยามความคิดเกี่ยวกับธรรมชาติดินน้ำลมไฟว่า *"ชาวกะเหรี่ยงเป็นเพียงแค่ผู้ขออาศัยพึ่งพิงธรรมชาติ เมื่อเราเป็นผู้อาศัยพึ่งพิงเราจึงต้องกตัญญูต่อธรรมชาติ เราเลยทำไร่หมุนเวียนเพื่อไม่ให้แผ่นดิน ผืนน้ำ พืชพรรณ ต้องรับภาระหนัก เราเป็นอย่างนี้มาช้านาน"* ดิน น้ำ ลม ฟ้าอากาศ ห้วยหนองคลองบึง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีเทพเจ้าเป็นเจ้าของ ไม่ใช่ของเรา เราเพียงแต่ขอใช้ ขอทำมาหากินเลี้ยงชีวิตไปเป็นปีๆ เท่านั้น ชีวิตเราขาดพื้นดิน ขาดสายน้ำ ขาดผืนป่าไม่ได้ ชาวกะเหรี่ยงใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ดังนั้น ถ้าธรรมชาติอยู่ได้ คนอยู่ได้ ธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ คนกะเหรี่ยงเป็นสุข เช่น ดิน ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษามีความคิดว่า เราเป็นผู้ใช้ดิน ดินมีเจ้าของ ดินเป็นของเทพเจ้า ชื่อว่า ซ่งถะรี หรือ งอกคูฉา (แม่ธรณี) จึงต้องใช้อย่างยำเกรง ใช้อย่างเคารพ ไม่ลบหลู่ดูถูก ไม่ทำสิ่งสกปรกลงในดิน ในรอบปีต้องขอขมาต่อดิน ต้องบูชาดิน จึงจะทำให้ชีวิตมีความเจริญรุ่งเรือง ดินจะอำนวยอวยพร หรือ น้ำหรือ"ที" ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษามีความคิดว่า เราเป็นผู้ใช้น้ำ น้ำมีเจ้าของ น้ำเป็นของเทพเจ้า ชื่อว่า "ซ่งธารา" จึงต้องใช้อย่างยำเกรงใช้อย่างเคารพ จะไม่ถ่ายอุจจาระปัสสาวะลงในน้ำ ไม่ทำสิ่งสกปรกลงในน้ำ ในรอบปีต้องมีการขอขมาต่อน้ำ จึงจะทำให้ชีวิตมีความเจริญรุ่งเรือง เจ้าน้ำจะอำนวยอวยพร ส่วนลมฟ้าอากาศก็เช่นเดียวกัน เป็นธรรมชาติที่มีเจ้าของ มีเทพเจ้าประจำสิ่งเหล่านั้น การที่มนุษย์ได้อาศัยสิ่งเหล่านั้นแล้ว จำเป็นจะต้องตอบแทนคุณ และขมาลาโทษ บางครั้งอาจจะล่วงเกินสิ่งเหล่านี้โดยไม่เจตนา โดยภาพรวมชาวกะเหรี่ยงคิดว่า ตนเองเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติเหล่านั้น ตนเองไม่ได้เป็นเจ้าของธรรมชาติ แต่เป็นเพียงผู้ใช้ประโยชน์เพื่อเลี้ยงชีพให้อยู่รอด และตนเองก็เป็นธรรมชาติประการหนึ่งที่มีเทพเจ้าเป็นเจ้าของที่คอยบันดาลให้เป็นไปต่างๆ นานาเช่นเดียวกับดินน้ำลมฟ้าอากาศเหล่านั้น

ความรู้

ความรู้เกี่ยวกับดิน คนกะเหรี่ยงกล่าวว่า การจะปลูกพืชชนิดใด ประเภทใดนั้น ต้องรู้จักเลือกดินให้มีความเหมาะสม ภูมิปัญญาเกี่ยวกับดินในบริบทวัฒนธรรมชุมชนของชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา แบ่งดินออกเป็น ๕ ประเภท แต่ละประเภทมีลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. ดินศาสนา ลักษณะเนื้อดินเป็นสีเหลืองแดง การปลูกพืช ปลูกข้าวในลักษณะดินแบบนี้จะทำให้มีกินมีใช้

๒. ดินพระเจ้าแผ่นดิน ลักษณะเนื้อดินเป็นสีแดงอมชมพู มีความร่วนซุย ดินลักษณะแบบนี้ขึ้นอยู่กับบารมีของคน คนที่มีบุญบารมีสูงจะทำมาหากินได้ดีกว่ากับคนที่มีบุญบารมีน้อย

๓. ดินเศรษฐี ลักษณะเนื้อดินเป็นสีขาวเหลือง เกาะกันแน่น เวลาบีบจะแตกร่วน ดินแบบนี้ทำมาหากินดีมาก

๔. ดินสามัญ ลักษณะเนื้อดินเป็นสีดำผสมน้ำตาล ถ้าใช้เพาะปลูกได้ผลเพียงแค่พอมีพอกิน ไม่เหลือที่จะแบ่งปันให้คนอื่นได้

๕. ดินยาจก ลักษณะเนื้อดินเป็นขาวกากี ลักษณะดินแบบนี้ไม่ว่าเพาะปลูกอะไรก็ไม่พอกินไม่พอใช้ต้องขอคนอื่นเขากินตลอด

ความรู้เกี่ยวกับดินอีกชุดหนึ่งกล่าวว่า การพิจารณาลักษณะเนื้อดินว่าเหมาะสมแก่การเพาะปลูกเพื่อให้ข้าวเจริญงอกงามได้อย่างไรหรือไม่ ให้ดูลักษณะดินว่า ถ้าเป็นดิน“งองคูเคลง” หรือเป็นดินเย็น เป็นดินดำ มีเนื้อละเอียดเกาะกันแน่น เวลาขุดเอามากำไว้ในมือจะเกาะกันแน่น เมื่อบีบให้แตกก็จะร่วนซุย กระจัดกระจาย ดินลักษณะแบบนี้เหมาะแก่การเพาะปลูก ช่วงเวลาฝนตกน้ำฝนจะซึมเข้าไปในดินทำให้ข้าวได้น้ำเต็มที่และพื้นที่ป่าก็มีความอุดมสมบูรณ์ แต่ถ้าเป็นดิน“งองคูไค่”หรือเป็นดินแห้ง แข็ง เกาะกันได้ไม่เต็มที่ เมื่อบีบจะแห้ง ไม่เหมาะกับการปลูกข้าว ถูกแดดหน้าดินจะแตก ถูกฝนน้ำจะชัดหน้าดิน น้ำซึมเข้าในดินได้ยาก เมื่อฝนตกน้ำจะไหลไปตามร่องดินแตก การพังทลายของหน้าดินสูงจึงไม่เหมาะกับการปลูกข้าว

ความรู้เกี่ยวกับทีหรือน้ำ ชาวกะเหรี่ยงได้จำแนกน้ำออกไปเป็นน้ำดื่ม น้ำใช้ และยังจำแนกน้ำตามแหล่งที่มา เช่น น้ำฝน น้ำแม่น้ำลำธาร น้ำลอด น้ำผุด น้ำบ่อ น้ำซับ เป็นต้น คนในชุมชนมีความรู้ดีว่าป่าเป็นที่มาของน้ำ น้ำจะดีหรือไม่ดีก็เพราะป่า การรักษาป่าก็เหมือนกับการรักษาน้ำเอาไว้ ชาวกะเหรี่ยงสามารถคาดการณ์เกี่ยวกับน้ำที่จะเกิดขึ้นได้ โดยการสังเกตสิ่งต่างๆ เช่น ปีไหนน้ำมากน้ำน้อย มักจะสังเกตพฤติกรรมของสัตว์และพืชบางชนิด เช่น การวางไข่ของหอยบางชนิด ถ้าหอยขึ้นวางรังไข่เกาะติดต้นไม้สูงกว่าระดับน้ำมาก แสดงว่าหน้าฝนปีนั้นน้ำมาก แต่ถ้าวางไข่ในที่ต่ำน้ำจะน้อย บางคนสังเกตยอดไผ่ลำใหม่ว่าจะหมดฝนแล้วหรือยัง ถ้า

ยอดไผ่ลำใหม่ยังไม่คลี่ใบ ยังแทงยอดตรงขึ้นไป หรือกอไผ่ยังแทงยอดใหม่ แสดงว่าฝนยังไม่หมด หรือจะยังมีฝนตกอยู่ในช่วงเวลานั้น เป็นต้น

ความรู้เกี่ยวกับลม ฝน เมฆ อุณหภูมิ อากาศ และฤดูกาล ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาสามารถจำแนกลักษณะสิ่งเหล่านี้เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีพและการป้องกันรักษาเหตุอันตรายต่างๆ เช่น ลมฝน สังเกตจากฤดูกาลที่เกิด ทิศทางที่เกิด และลักษณะก้อนเมฆที่รวมตัวกันว่า ลักษณะใดจะเกิดลมฝนแรงหรือไม่ เกิดลมฝนหรือลมพายุหรือลมปกติทั่วไป และจะสังเกตลักษณะพืชพรรณที่ให้ดอกออกผลและพฤติกรรมของแมลงและสัตว์ต่างๆ ในธรรมชาติ เพื่อจะรู้ว่าปีนั้น น้ำจะมากหรือน้อย อากาศจะหนาวมากน้อยยาวนานหรือไม่ จะหมดหนาวหมดฝนหรือผลัดเปลี่ยนฤดูกาลแล้วหรือยัง เช่น เมื่อดอกชุมเห็ดใหญ่บาน ดอกขี้เหล็กบาน แสดงว่าฝนจะเริ่มมีมาแล้ว และหากดอกไม้นี้ยังบานอยู่จะยังไม่หมดฝน หรือการสังเกตการออกผลของลูกมะเดื่อ ว่าปีนั้นๆ มะเดื่อออกผลต้นกิ่ง กลางกิ่ง หรือปลายกิ่ง แล้วทำนายผล (ดังกล่าวแล้วข้างต้น) โดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาความรู้ในการสังเกตพฤติกรรมของสัตว์ในธรรมชาติ เพื่อรู้และเข้าใจลักษณะลม ฝน เมฆ อุณหภูมิ อากาศ ที่จะเกิดขึ้นในแต่ละฤดูกาล เป็นความรู้ที่มีเป็นเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยมากมาย ที่แสดงให้เห็นความรู้อย่างลึกซึ้งในธรรมชาติต่างๆ ของชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา ดังกล่าว

ความรู้สำคัญอีกกลุ่มหนึ่ง คือ ความรู้ที่มากับความเชื่อ ซึ่งเป็นความรู้เชิงหลักการที่ต้องใช้ปฏิบัติการต่างๆ ที่ดูเหมือนว่าได้มีการค้นพบและพิสูจน์แล้วว่า ถ้าปฏิบัติการอย่างนี้ หรือถ้าเป็นอย่างนี้ และจะต้องได้ผลเป็นอย่างนั้นแน่นอน เช่น ความรู้เรื่องมอหรือโป่งหรือที่ดินโป่งที่สัตว์ป่าชอบกิน คนในชุมชนสอนลูกหลานให้ยำเกรง เคารพ และอนุรักษ์สถานที่เหล่านั้นไว้ ห้ามเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า ผู้ใดฝ่าฝืนถือว่าเป็นการทำร้ายสัตว์ป่าเจ้าป่า เจ้าเขาจะลงโทษให้ถึงแก่ชีวิต ลักษณะอื่นๆ เช่น ที่“ทีหนี”หรือ น้ำลอด “ทีทองพลุ” หรือน้ำผุด เป็นที่ที่คนในชุมชนต้องเคารพ ยำเกรงและอนุรักษ์เอาไว้ นอกจากจะเป็นมงคลแก่ชุมชนแล้วยังเป็นที่มาของอาหารต่างๆ และความร่มเย็นเป็นสุข ที่สิ่งเหล่านี้ส่งผลมาให้ชุมชน เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีชุดความรู้ที่เป็นหลักการสำคัญของชีวิต คือ เรื่องความเป็นมาของโลกและกำเนิดของชีวิตในโลก ที่มีมาในตำรา “มูลามูลี่” หรือตำนานการสร้างโลก ซึ่งคนที่เป็นปราชญ์ในชุมชนมักจะยึดเป็นความรู้ถ่ายทอดสู่ลูกหลาน โดยสรุปได้ว่า.....

“.....โลกเกิดจากความไม่มีอะไร หรือที่เรียกว่า อวกาศ หรือ อัชดากาศ เป็นที่ว่างจากสรรพสิ่ง เป็นจักรวาลที่ว่างเปล่า ต่อมาเกิดมี “ลม” ขึ้นในอวกาศนั้น ลมได้พัดวนเวียนกลัดกลุ้มเป็นกลุ่มก้อนพัดหมุนวนจนค่อยๆ กลัดตัวกลายเป็น “น้ำ” หรือ “เมฆฝน” แล้วค่อยแห้งงวดเข้ามาจนทำให้เกิดการแข็งตัวเป็นง้วนดิน แล้วกลายเป็น “ดิน”ในเวลาต่อมา เมื่อ ลม น้ำ ดินมาอยู่ด้วยกันทำให้มีความร้อนที่เรียกว่า “ไฟ” เกิดขึ้น เป็นธาตุทั้ง ๔ คือ ลม น้ำ ดิน ไฟ เมื่อธาตุสี่เกิดขึ้นแล้วจึงทำให้เกิดธรรมชาติอื่นๆ ตามมา นั่นคือเกิดสัตว์ชั้นต่ำ เช่น เชื้อโรค

หญ้า ต้นไม้ สัตว์กินหญ้า และเกิดสัตว์อื่นๆ ขึ้นรวมทั้งคนหรือมนุษย์ด้วย โดยธรรมชาติที่เกิดจากธาตุทั้งสี่นี้จะกินกันเองในเชิงพึ่งพาอาศัยกันอย่างครบวงจร.....” (บทสัมภาษณ์ลุงหม่องเป บ้านทิไล่ป้า)

ธรรมชาติดินน้ำลมไฟ จึงเป็นสิ่งที่คนจะต้องให้การเคารพ บูชา และปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ไม่ล่วงเกิน เพราะเป็นสิ่งที่ให้ชีวิตเราเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และจะดับไปอย่างมีความสุขถ้าเราปฏิบัติดี

ความเชื่อ

ชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย เชื่อว่า ดิน มีเทพที่เรียกว่า ซ่งถะรี หรือ งอกคูฉา (แม่ธรณี)เป็นเจ้าของ เป็นเทพที่ดี คอยส่งเสริมช่วยเหลือมนุษย์ มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายต่างก็ได้อาศัยซ่งถะรีเลี้ยงชีพมาด้วยกัน ดินเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นแม่ของสรรพสิ่ง คนต้องให้ความเคารพดิน เพราะดินเป็นแม่ เป็นที่มาของชีวิตสรรพสิ่ง หมู่บ้านบางแห่งที่นับถือพระฤาษี นิยมสร้าง “กลุ่งหรือเจดีย์ดิน”ขึ้นไว้ เพื่อเป็นที่สักการะบูชา เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้าน เป็นสถานที่ประกอบพิธีต่างๆ หลายพิธีในรอบปี และเป็นพื้นที่ต้องห้าม ห้ามบุคคลภายนอกเข้าไป การทำมาหากินของมนุษย์ในรอบปีหนึ่งๆ ต้องเหยียบย่ำทำลายดิน ถ่ายหนักเบาลงบนดินเป็นประจำ ดังนั้นในรอบปีจึงมีพิธีขอขมาลาโทษ รวมทั้งแสดงความขอบคุณที่ให้ที่ทำมาหากิน ปลูกข้าวกิน สร้างบ้าน ดังนั้นก่อนที่จะทำไร่ก็ดี จะปลูกบ้านก็ดี ก่อนจะปลูกข้าวก็ดี ฯลฯ ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัยต้องขออนุญาตต่อซ่งถะรีหรืองอกคูฉา (แม่ธรณี)ก่อน หากอนุญาตแล้วจะดำเนินการต่อไปได้ รวมถึงการจะจัดงานพิธีและงานการประเพณีใดๆ ขึ้นในชุมชน ต้องขออนุญาตแม่ธรณีก่อน เมื่อประกอบกิจกรรมนั้นๆ แล้วเสร็จ จึงประกอบพิธีขอบคุณแม่ซ่งถะรีอีกครั้งหนึ่ง

ความเชื่อที่สำคัญอีกประการคือ ความเชื่อในธรรมชาติโดยส่วนรวมที่เป็นดินน้ำลมไฟห้วยหนองคลองบึงฝนฟ้าอากาศรวมถึงสัตว์ต่างๆ ในป่า ว่า มีเทพเจ้าหรือเจ้าของเป็นผู้คอยดูแล ใครต้องการจะใช้ประโยชน์ต้องประกอบพิธีบอกกล่าวเพื่อขอใช้ประโยชน์เท่าที่จำเป็น เป็นต้นว่า ผู้คอยดูแลภูเขา เรียกว่า กุหล่งฉา หรือเจ้าขุนเขา ผู้คอยดูแลหน้าผา เรียกว่า ไล่ฉาหรือเจ้าหน้าผา ผู้คอยดูแลลำห้วย เรียกว่า ทีฉา หรือเจ้าห้วย ผู้คอยดูแลหนองบึง เรียกว่า ที่เก่อม่าฉา หรือเจ้าบึง เจ้าหนอง ผู้คอยดูแลต้นไม้เรียกว่า เสฉา หรือเจ้าไม้ เทพารักษ์เป็นต้น เทพเหล่านี้จะคอยสอดส่องพฤติกรรมการมนุษย์ในการใช้ประโยชน์ธรรมชาติต่างๆ ให้เป็นไปด้วยความเคารพ ตั้งอยู่ในขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีที่เคยใช้สืบมาแต่โบราณ หากใครไม่เคารพหรือล่วงเกิน อาจจะถูกเทพเหล่านี้ ลงโทษทำให้เจ็บไข้ไม่สบาย อาจจะทำให้ถึงแก่ชีวิตได้

ตัวอย่างความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์พื้นดิน ที่กำหนดไว้ในหลักลือกาเวาะ เช่น.....

ห้ามเลือกพื้นที่ทำไร่ที่อยู่เหนือเขตพื้นที่น้ำผุดจากผืนดิน ซึ่งมีน้ำผุดตลอดทั้งปี ที่เรียกว่า เคาะคูต่อง เชื่อว่า ที่อย่างนั้นเจ้าที่แรง เป็นที่ตาน้ำ หากปลูกข้าวเหนือที่เป็นตาน้ำจะทำให้เกิดการทำลายป่าที่เป็นพื้นที่ซับน้ำ

และเป็นเหตุให้ตาน้ำแห้งลง ด้วยที่ตรงนั้นเป็นที่อยู่ของเจ้าป่าเจ้าเขา ใครไปบุกรุกทำไร่อาจทำให้เจ็บไข้ได้ป่วยถึงตายได้ “ที่ทองผลุ” คือพื้นที่น้ำพุ ช่วงเวลาฝนตกน้ำจะผุดออกจากผืนดิน มีความเชื่อว่า เจ้าที่แรง

“ทีวาหล่าโค่ว” คือพื้นที่สองฝั่งห้วย ครอบครัวเดียวห้ามถางพื้นที่ ๒ ฝั่งลำห้วย แต่ถ้าสองครอบครัวทำได้ ขณะเดียวกันห้ามทำไร่ติดลำห้วย มีความเชื่อว่า ฝั่งลำห้วยทั้งสองฝั่งเป็นเส้นทางแห่งเจ้าที่ พระแม่คงคา คนในชุมชนอธิบายว่า การจับจองพื้นที่ทำไร่ในสองฝั่งห้วย หากเป็นเจ้าของเดียวจะทำทั้งสองฝั่งไม่ได้เด็ดขาด ถือว่าเป็นคนไม่แน่นอนหรือโลภมาก ซึ่งขัดกับวิถีชีวิตของชาวกะเหรี่ยง หรือหากทำไปอาจดูแลได้ไม่ทั่วถึงทำไปก็เสียแรงเปล่า

“ที่ทาเฉาะ” เป็นพื้นที่ที่ลำห้วย ๒ สายมาบรรจบกัน พื้นที่ระหว่างลำห้วยสองสายที่มาบรรจบกันนั้นห้ามเพาะปลูก ถือเป็นที่อยู่ของพระแม่คงคา “ไขลดคล่องคูโหล่ง” พื้นที่ที่มีลักษณะเป็นหลังเต่า หรือพื้นที่สันเขา ครอบครัวเดียวห้ามทำไร่ทั้ง ๒ ฝั่ง เชื่อว่า เต่าเป็นสัตว์ที่เชื่องช้าจะนำโชคไม่ดีมาให้ พื้นที่หลังเต่ามีความลาดชันไม่สูงมากนักและเป็นเนินเขาไม่สูงมาก “บละเฉอไผก” ลักษณะพื้นที่เป็นสันเขาทอดยาวเหมือนหลังช้าง ห้ามเปิดพื้นที่สันเขาทั้ง ๒ ฝั่ง เจ้าที่แรงเป็นทางเดินของเจ้าที่เจ้าทาง

“อ่องเกียะโป้ว”คือ พื้นที่เหมือนรูปของลับผู้หญิง เป็นเนินเขาตรงกลางเป็นร่องน้ำไม่ยาวมากนัก เป็นต้นน้ำผุด ตรงเนินเขาห้ามทำไร่ เชิงเขาทำได้ มีความเชื่อว่า เจ้าที่แรง“กะหริผลงถุ” เป็นช่องแคบ ลักษณะพื้นที่ระหว่างเนินเขาสองลูก ตรงกลางเป็นช่องแคบ ระหว่างทางเข้าช่องแคบ ตอนกลางช่องแคบ และทางออกช่องแคบห้ามทำในพื้นที่บริเวณนั้น มีความเชื่อว่า เป็นทางเดินของเจ้าที่

“ที่ยาลีขล่ายขวอง” (ปลาก้างสู้คดี) ลักษณะพื้นที่เป็นเนินเขา มีร่องน้ำทั้งสองฝั่งไหลลงเขา มีความเชื่อว่า เจ้าที่แรง หมายความว่า ร่องน้ำทั้งสองของเนินเขาช่วงเวลาฝนตกปลาก้างจะขึ้นมาเล่นน้ำทั้งสองฝั่ง พื้นที่ตรงกลางเนินเขาห้าม “ทูผะดูเถิ่ง” เป็นภูเขารูปนกกระสาบิน เนินเขาตรงกลางเป็นร่องยาว ครอบครัวเดียวทำได้ฝั่งเดียว ถ้า ๒ ครอบครัวจะทำได้ทั้ง ๒ ฝั่ง

“คูหลงไล่คองเถ” เป็นเชิงภูเขาหิน ห้ามทำ มีความเชื่อว่า เป็นทางเดินของเจ้าที่ หมายความว่า ถ้าทำไร่ติดเชิงเขาภูเขาหินจะเสี่ยงต่อการพังทลายของหินที่เป็นอันตรายกับตัวคนได้ ภูเขาหินส่วนใหญ่จะมีความชื้นสูง ตีนเขาจะมีร่องน้ำไหลผ่าน บางจุดมีต้นน้ำผุดออกจากพื้นดิน แสดงให้เห็นว่าภูเขาหินเป็นพื้นที่ต้นน้ำ

นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ “เผ่อถะไข้” พื้นที่ก้นกระทะ ถ้าทำไร่ในพื้นที่ที่เป็นก้นกระทะเสี่ยงต่อช่วงฤดูน้ำหลากอาจทำให้พื้นที่ตรงนั้นจมน้ำได้ “ที่ว่องเผ่อ” พื้นที่มีลำห้วยล้อมรอบ ตรงกลางมีลักษณะเป็นเกาะ เป็นพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อพังทลายของตลิ่ง หากทำไร่ปลูกข้าวจะทำให้เกิดการพังทลายของดินอันเนื่องมาจากการทำลายต้นไม้ที่ยึดเกาะริมตลิ่งทำให้น้ำเซาะดินได้ง่ายขึ้น เป็นต้น

ความเห็นและค่านิยม

ชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย มีความเห็นและมีค่านิยมเกี่ยวกับธรรมชาติดินน้ำลมไฟห้วยหนองคลองบึงฝนฟ้าอากาศอุณหภูมิและฤดูกาลในลักษณะที่หลากหลาย โดยแสดงผ่านการเล่านิทาน คติคำสอน เหตุการณ์และสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น และได้สั่งสมมา จนกระทั่งปัจจุบัน เป็นต้นว่า คำกล่าวเชิงปรัชญาที่กล่าวสืบต่อกันมาว่า

“จะมีลมพายุพัดแรงกระหน่ำ ที่จะพัดบ้านพัดเรือนกระจัดกระจาย ไม่มีอะไรที่จะต้านลมพายุนี้ได้ นอกจากกอข้าวและจอมปลวกเท่านั้น”

คนในชุมชนปัจจุบันที่สนใจแสดงความเห็นเชิงวิเคราะห์ว่า เหมือนกับคนโบราณสอนไว้ว่า “ข้าวนี้แหละเลี้ยงชีวิตเรา ถ้าเรามีเงิน แต่เราไม่มีข้าว เราจะเอาเงินมากินแทนได้ไหม” แต่ก็มีความเห็นตอบโต้ว่า “แล้วถ้าเราไม่มีเงิน มีแต่ข้าว เราไม่ได้กินเกลือ ผงชูรส ไฟแช็คเราไม่มีใช้ เรามีข้าวอย่างเดียว เราอยู่ได้ไหม” บางคนจึงเห็นว่า“เราต้องมีทั้งสองอย่าง” บางคนจึงแสดงความเห็นว่า “แล้วทำอย่างไรให้มีได้ทั้งสองอย่าง”

คำกล่าวเชิงปรัชญาดังกล่าวยังนำไปถกเถียงเพื่อค้นหาคำตอบอื่นๆ เช่นว่า พายุจะมาพัดบ้านเรือน ไม่มีสิ่งใดจะมาต้านลมพายุนี้ได้ ให้เรากอดกอข้าวและจอมปลวกเอาไว้ พายุในที่นี้ คือ ไฟกิเกสตัณหา ความโลภ ความโกรธ ความหลง โลภอยากได้เหนือกว่าสิ่งอื่นใด แต่สิ่งเหล่านั้นไม่สามารถที่คงอยู่ได้ และสิ่งที่อยากได้แต่ไม่ได้ดั่งใจก็จะโกรธ เพราะความอยากมากเกินจนทำให้ลืมตัวกลายเป็นความหวง และความอยากได้ที่เหนือกว่าสิ่งอื่น นั้นคือ ความไม่พอเพียง เหมือนกับลมพายุเข้ามาพัดกระหน่ำ คือ การปล่อยเงินเข้ามาพัฒนาจนไม่รู้ว่าสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวเราถูกทำลาย เช่น ถ้าป่าถูกทำลาย ต้นน้ำแห้งแล้ว คนเราจะไปกอดกอข้าวได้อย่างไร ถ้าเรารู้ว่า “ข้าวคือชีวิต ข้าวคือพระพุทธเจ้า เราต้องรักษาอาหารของข้าวก่อน” “อาหารจากข้าว คือ ธาตุ 4 ดิน น้ำ ลม ไฟ ถ้าดินเสีย น้ำแห้ง ลมไม่ดี ไฟไม่ถึง ข้าวก็อยู่ไม่ได้”

ส่วนกรณีเทพองค์ต่างๆ ที่เป็นเจ้าของธรรมชาติต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ชาวบ้านในปัจจุบัน บางคนมีความเห็นว่า “ต้นไม้ถ้ามีใบถึงเจ็ดใบก็มีเทพมาคอยดูแลแล้ว เหมือนเราคลอดออกมาหรือตั้งแต่อยู่ในท้องก็มีเทพคุ้มครองอยู่เหมือนกัน แต่ถ้าถามว่าตัดต้นไม้เป็นบาปไหม เป็นบาป แต่คนจำเป็นที่จะต้องเลี้ยงชีวิตด้วยข้าว ด้วยเหตุผลนี้ จึงต้องขอพื้นที่ก่อนทำไร่หมุนเวียน ทำเสร็จแล้ว ปล่อยทิ้งพื้นที่ตรงนั้น เพราะไม่ต้องการให้เป็นพื้นที่ตาย ถ้าทำปีนี้เสร็จ ต้องปล่อยให้พื้นที่ตรงนั้นฟื้นสภาพความเป็นป่าอีกครั้ง ผลผลิตที่ได้จากไร่ ต้องถวายเข้าวัดก่อน ตั้งจิตอธิษฐานที่ทำไร่ภายในหนึ่งปี *“สิ่งที่ต้องสูญเสียไปกับการทำไร่ ไม่ว่าจะเป็นสัตว์เล็กสัตว์น้อย ต้นไม้ และสิ่งอื่นๆ ขอให้ไปผุดไปเกิดในที่ชอบๆ”*

นอกจากนี้ คนในชุมชนบางส่วนเห็นว่า การที่พ่อแม่ปู่ย่าตายายสร้างข้อห้ามขึ้น ล้วนมีเหตุผลที่ชัดเจน เป็นความพยายามที่จะรักษาความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ห้วยหนองคลองบึง ไว้ให้ลูกหลานได้

ใช้อย่างยั่งยืน เช่น ข้อห้ามที่เป็น “กระ” ที่ว่าพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย บรรพบุรุษบอกกล่าว ตักเตือนเอาไว้ว่าบริเวณนั้น “เจ้าที่แรง” น่าจะชอบด้วยเหตุผลมากมาย เพราะพื้นที่ข้อห้ามเหล่านั้น เป็นต้นน้ำบ้าง พื้นที่ชุ่มน้ำบ้าง พื้นที่น้ำผุดในช่วงหน้าฝนบ้าง เป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความชื้นสูง เจริญงอกงามด้วยพรรณพืชหลากหลายชนิด ซึ่งมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตและการทำมาหากิน ไม่เพียงแต่ต่อคนและสัตว์ต่างๆ ในท้องถิ่นเท่านั้น หากแต่มีความสำคัญต่อคนทั้งประเทศเพราะเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร อีกทั้งยังเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งหากิน และแหล่งขยายพันธุ์ของสัตว์ป่า การบอกกล่าวตักเตือนว่า บริเวณนั้นเจ้าที่แรงจึงเป็นกลวิธีหนึ่งในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ให้ลูกหลานเข้าไปบุกรุกหรือรบกวนที่อยู่ที่กินของสัตว์ป่า และเป็นการรักษาความสมดุลของธาตุทั้ง ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศตามภูมิปัญญาท้องถิ่น กรอบแนวคิดและโลกทัศน์ของเวาะ ๓ ซึ่งเปรียบได้กับการรักษาความสมดุลของธาตุทั้ง ๔ ในร่างกายมนุษย์ หากไม่ต้องการให้เจ็บไข้ได้ป่วยก็ไม่ควรให้ธาตุใดธาตุหนึ่งสูญเสียไป ส่วนข้อห้ามที่เป็น “กระ” เป็นความเชื่อที่มักเกิดขึ้นจริงกับคนที่ไม่เชื่อและฝ่าฝืนข้อห้ามซึ่งอาจทำให้เจ็บไข้ได้ป่วยหรือเสียชีวิตได้ หรือหากกระทำไปโดยมิได้ตั้งใจและรู้ทันก็มีวิธีแก้ไข

ความเชื่อดังกล่าวนี้ไม่มีใครสามารถให้เหตุผลหรือคำอธิบายกับสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะเชื่อว่าเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ คนเรามองไม่เห็นตัวตน จึงตีความไปในแง่มุมของ“ผีหรือวิญญาณจับ” ซึ่งต้องมีพิธีกรรมในการแก้ไข (ดังที่กล่าวไว้ในข้างต้น) สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับต้นไม้หรือพืช ข้อห้ามเกี่ยวกับสัตว์หรือความเชื่ออื่นๆ เช่น ความฝัน เป็นความเชื่อส่วนบุคคลแล้วแต่ใครจะเชื่อหรือไม่ แต่โดยส่วนมากจะเชื่อเพราะเป็นการกันไว้ดีกว่าแก้ ส่วนความเชื่อว่าก่อนจะไปฟันไร่ เช่น เมื่อลงจากบ้านต้องเอาขี้เถ้ามาโปรยใส่บันไดเพื่อหลบหลีกเจ้าที่เจ้าทาง สัตว์มีพิษ สัตว์ที่เป็นอันตรายต่าง ๆ ไม่ให้พบระหว่างเดินทาง และขอให้ภูตผีปีศาจ สิ่งที่เป็นมารทั้งหลายทุกสิ่งทุกอย่างตาบอด หรือแม้แต่การเลือกพื้นที่ต้องให้แม่บ้านไปด้วยเพราะพื้นที่มีพระแม่ธรณี พื้นที่ไร่จึงเป็นสิทธิ์ของผู้หญิง เป็นต้น ความเชื่อดังกล่าวปัจจุบันถือปฏิบัติน้อยลง

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านในชุมชนเห็นว่า ค่านิยมของคนปัจจุบัน เห็นแก่เงินเป็นใหญ่ ชาวบ้านในชุมชนบางส่วนละเลยภูมิปัญญา ชักชวนคนนอกเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ทำให้เกิดการล่วงละเมิดความเชื่อดังกล่าวมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนดูเหมือนจะพัฒนาทางวัตถุเพิ่มขึ้น แต่ด้านจิตใจกลับมีกิเลสมากขึ้น

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

ปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่วิจัยท่านหนึ่งกล่าวไว้ว่า.....

“คนในชุมชนปัจจุบัน มีความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการใช้ประโยชน์ธรรมชาติ ดินน้ำลมไฟห้วยหนองคลองบึงฝนฟ้าอากาศอุณหภูมิและฤดูกาล ในลักษณะที่แตกต่างจากคนในอดีต เพราะความสามารถและความฉลาดไหวพริบที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เป็นไปเพื่อกิเลส เพื่อส่วนตัว เพื่อวัตถุ มากกว่าเป็นไปเพื่อความพอเพียง เพื่อส่วนรวม และเพื่อความสงบสุขทางจิตใจเหมือนคนในอดีต” ยกตัวอย่างกรณี

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ธรรมชาติดินน้ำลมไฟห้วยหนองคลองบึงฝนฟ้าอากาศอุณหภูมิและฤดูกาลในพื้นที่เวียคาดี้ พร้อมเสนอทางออก ไว้ว่า

"การเป็นเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ทำกินของชาวกะเหรี่ยงนั้นโดยส่วนใหญ่มาจากสาเหตุหลักด้วยกัน ๒ ประการ อย่างแรก คือ การเข้ามาเปลี่ยนแปลงการใช้สอยประโยชน์ที่ดินโดยบุคคลภายนอก และการขาดความเข้าใจเรื่องการจัดการที่ดินตามบรรพบุรุษ ทั้งสองสาเหตุนั้นมีส่วนทำให้เกิดปัญหาชุมชนหลายด้าน ยกตัวอย่างด้านการสูญหายของภูมิปัญญาการจัดการที่ดินของชาวกะเหรี่ยง การสูญหายของภูมิปัญญาด้านอาหารและยารักษาโรค การเสื่อมถอยของกิจกรรมชุมชนสัมพันธ์ การลดลงของสำนึกความหวงแหนแผ่นดินถิ่นเกิด และท้ายสุดก็คือความเอื้อเฟื้อและไมตรีจิตที่มีต่อกันของชาวกะเหรี่ยงอันเป็นผลมาจากการกินไม่อิ่ม อยู่ไม่อบอุ่นเหมือนเช่นในอดีตที่ผ่านมา ซึ่งการเข้ามาของคนภายนอกจะรวมถึงคนต่างถิ่น และเจ้าหน้าที่ของรัฐ เขาเหล่านี้ต่างเข้ามาต่างจุดประสงค์กัน บุคคลภายนอกเข้ามาซื้อที่ของพวกเราจากความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ แล้วเขาก็เปลี่ยนป่าเป็นป่าอย่างที่เขาต้องการ คือ ป่ายาง ที่มีอยู่มากบริเวณสองข้างทางจากบ้านเวียคาดี้และบ้านโมรข่า สวนยางกั้นสองชุมชน ลูกหลานที่ใช้เส้นทาง เห็นเป็นเรื่องปกติ การที่ยางพาราเข้ามานั้น ส่งผลกับคนในพื้นที่ เพราะพื้นที่ไม่มีเพาะปลูกเพื่อยังชีพ (ชุมชนโมรข่า) และครอบครัวต้องกินต้องใช้ จึงผันตัวไปเป็นลูกจ้างสวนยาง ยิ่งทำให้การปลูกยางพาราแพร่หลายกันใหญ่ ปากและท้องของครอบครัวจึงพึ่งพาสวนยางที่ตนไม่ได้เป็นเจ้าของและเป็นพืชและวิถีชีวิตต่างถิ่นโดยปริยาย เช้าขึ้นมาต้องเร่งรีบไปกรีดยาง แทนที่จะตำข้าวเปลือกเพื่อหุงหาเป็นอาหาร โมรข่าเลยไปซื้อข้าวสารมากิน คิดว่ามันง่ายดี มีเงินซื้อได้ ยุ้งข้าวมีแต่ความว่างเปล่า ปลวกกินจนพัง ในอดีตเคยทำนาครั้งเดียวมีข้าวกินไปสามปี เหลือพอแบ่งปันด้วย ถ้าความคิดใช้เงินเป็นฐานจิตใจ ก็เป็นไปตามวัตถุแล้ว เงินเปลี่ยนเป็นสิ่งของ แต่น้ำใจต้องแลกเปลี่ยนด้วยน้ำใจอย่างเดียว น้ำใจจึงทำให้ชุมชนอยู่ได้ ในอดีตเคยอยู่มาแล้วและอยู่ได้ดีกว่านี้ ไม่ต้องให้เจ้าหน้าที่รัฐเป็นภาระจัดการทุกอย่างหรอก คนในชุมชนจัดการกันเองใช้ความเป็นเครือญาติ มิตรภาพ และความเป็นพี่น้อง เป็นเครื่องมือ หน่วยงานของรัฐอย่างป่าไม้ความจริงแล้วไม่ต้องเหนื่อยเรื่องที่ทำกินและพื้นที่ป่า ถ้าได้ผ่อนปรนและส่งเสริมชุมชนให้ดูแลป่าตามภูมิปัญญาเดิม ให้ชุมชนได้ร่วมกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ จะทำให้ป่า คน ชุมชน รัฐ เดินไปด้วยกันได้ ลูกหลานในวันข้างหน้าจะได้อยู่ในท้องถิ่น รักที่กินที่เกิดของตนเอง ชุมชนจะอยู่ได้อย่างเข้มแข็ง"

นอกจากปราชญ์ชาวบ้านแล้ว เด็กๆ ในชุมชนเวียคาดี้-โมรข่า ยังพยายามพัฒนาความสามารถและความฉลาดไหวพริบโดยการนำเอาประวัติศาสตร์ชุมชนมาใช้สร้างแรงบัลดาลใจ เพื่อแสวงหาทางเลือกออกจากปัญหา ผ่านการแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะต่างๆ เช่น.....

“บ้านผมที่โมรข่ามีป่าไม้เยอะ เราอยู่กันเป็นกลุ่ม ๆ อาบน้ำก็มีน้ำที่ฝายไว้อาบ ไม่มีทุ่งนามีแต่แปลงผักรอบบ้าน เราเลี้ยงหมูก็เอากล้วยมาหั่นเลี้ยง เมื่อก่อนพ่อบอกว่าโมรข่ามีเนื้อ มีข้าวอุดมสมบูรณ์” (ด.ช.สมบัติ บ้านเวียคาดี้)

“ตอนที่นั่งหลับตาได้ยินเสียงลมพัดครับ เพิ่งรู้ว่าเสียงลมน่าฟัง เพราะไม่เคยนั่งเงียบฟังเสียงลมเลย คิดว่าลมน่าจะสัมพันธ์กับฝน เพราะสังเกตว่ามีลมแล้วจึงมีฝน ถ้าฝนไม่ตกก็ไม่มีน้ำที่ไหลตามลำห้วยตะโก่ ไม่มีลมก็จะไม่มีความเย็น ลมไม่พาฝนให้ฝนตกก็ไม่มีน้ำเย็น ๆ เช่นกัน ” (ด.ช. ศตวรรษ บ้านเวียคาดี้)

“ตอนที่นั่งหลับตา มีลมร้อน ๆ พัด พอนั่งไปเรื่อย ๆ มีไอเย็นของน้ำเข้ามาก็รู้สึกเย็นขึ้น แล้วก็ได้กลิ่นฟางข้าว หอมมากกว่าทุกครั้ง เลยนึกได้ว่าเรากำลังนั่งอยู่ในนาข้าวที่เรากิน” (ด.ญ. วนาลี บ้านเวียคาดี้)

“ตอนที่พี่ให้ไปหาวัสดุธรรมชาติที่เรามองว่าไม่มีประโยชน์มา ผมคิดว่ารอบตัวก็มีแต่ของที่ไม่มีประโยชน์ทั้งนั้น แต่พอเอามาใช้รองน้ำ ก็ถึงได้รู้ว่าของที่มองว่าไม่มีประโยชน์ อย่างใบไม้แห้ง มันใช้ตักน้ำได้ ซึ่งคนที่ใช้ก็ต้องรู้ด้วยว่าจะใช้อย่างไรให้เกิดประโยชน์ มันจะได้ไม่มีของเหลือใช้ที่ไม่มีประโยชน์ในบ้านของเรา” (ด.ช. ธนาดล บ้านเวียคาดี้)

เด็กเหล่านี้ได้พยายามเรียกร้อง ให้สิ่งที่เป็นธรรมชาติดินน้ำลมไฟห้วยหนองคลองบึงฝนฟ้าอากาศ อุณหภูมิและฤดูกาล กลับมาดำรงอยู่เหมือนอดีต ซึ่งเป็นความเคลื่อนไหวที่เป็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบของชุมชนที่สำคัญยิ่ง ถ้าเด็กๆ ที่กำลังเติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต รักธรรมชาติ หวงแหนธรรมชาติ และรู้จักใช้ประโยชน์ธรรมชาติอย่างยั่งยืนตามวิถีภูมิปัญญาของชุมชนแล้ว น่าจะเป็นนิมิตรหมายที่ดีต่อชุมชนในอนาคต

นิทานอีกเรื่องหนึ่งที่ผู้อาวุโสในชุมชนเล่าและตีความไว้ว่า..... *“ ยังมีพระยามหาจักรพรรดิ์องค์หนึ่งปกครองโลกมาด้วยความงบสุข แต่อยู่มาวันหนึ่ง มียักษ์ตนหนึ่งมาท้ารบ ไม่มีใครรบชนะได้ ยักษ์จึงกล่าวว่าถ้าอย่างนั้น จงส่งลูกสาวพระยามหาจักรพรรดิ์ออกมาให้ข้ากิน หรือไม่ก็ส่งคนมาให้ข้ากินทุกวันๆ วันละหนึ่งคน พระยามหาจักรพรรดิ์ไม่รู้จะทำอย่างไร แรกๆ จึงส่งชาวบ้านไปให้ยักษ์กิน นานวันเข้าข่าวรู้ถึงลูกสาว ๆ จึงกราบทูลเสด็จพ่อว่า ขอให้ส่งนางไปให้ยักษ์กินเถิด คนทั้งหลายจะได้ไม่ตาย พระยามหาจักรพรรดิ์ได้ฟังดังนั้น แทบจะเป็นลม แต่ด้วยเห็นแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ จึงตกลง ส่งพระธิดาไปให้ยักษ์กิน ขบวนนำพระธิดาไปให้ยักษ์กินได้ตีกลองร้องป่าว ออกไปนอกเมือง หนุ่มกำพร้า ยากจน อยู่กับยาย ได้ยินเสียงกลองจึงถามยาย ได้ความแล้วจึงบอกยายว่าจะออกมาฆ่ายักษ์ ช่วยพระธิดาไว้ เมื่อมาถึงโรงพิธีจึงเข้าไปทำลายพิธี พระธิดาเห็นจึงวอนว่าให้กลับไปเกิด เดี๋ยวยักษ์จะทำร้ายเอา ด้วยยักษ์มีฤทธานุภาพมาก หากใครทำให้เลือดยักษ์ตกลงบนแผ่นเดินหนึ่งหยด จะเกิดยักษ์ใหม่ขึ้นหนึ่งตน เรียกว่าจะฆ่าอย่างไรก็ไม่ตาย และจะเกิดมากขึ้นๆ แต่ชายกำพร้าไม่กลับ รออยู่จนมืดค่ำ ยักษ์จึงออกมาจะกินพระธิดา เมื่อพบกับชายหนุ่ม จึงต่อสู้กัน แต่ชายหนุ่มทราบมาก่อนว่ายักษ์นั้นฆ่า*

ไม่ตาย จึงได้ไปหาเพื่อนที่เป็นพญานาคๆ จึงบอกเคล็ดลับให้ พร้อมทั้งถอนหนวดทองของตนเองซึ่งมีอยู่เส้นเดียว บอกให้เอามามัดคอยักษ์แล้วตัดลิ้นออก เลือดจะได้ไม่ตก ยักษ์จะตาย ชายกำพร้าจึงเอาหนวดทองมา เมื่อต่อสู้ ยักษ์ประมาท เผลอปล่อยชายหนุ่มเอาหนวดทองมัดคอยักษ์แล้วตัดลิ้นตาย ยักษ์ตาย เมื่อฆ่ายักษ์ได้แล้วจึงเดินกลับมาหาพระธิดา เชิญพระธิดากลับวัง พระธิดาเชิญให้เข้าเฝ้าพระยามหาจักรพรรดิ์ ชายกำพร้าไม่ไป ขอกลับบ้าน พระธิดาดึงผ้าถุงไว้ ทำให้ผ้าถุงขาดติดมือ พระธิดาจึงนำความมากราบทูล พระมหาจักรพรรดิ์ๆ จึงประกาศตามหาชายหนุ่มให้มาแต่งงานกับพระธิดา แต่ไม่ปรากฏ จึงออกประกาศให้ชายหนุ่มทั้งหลายมาพิสูจน์ตนเอง ฝ่ายชายหนุ่มทั้งหลายใคร่อยากได้ จึงพยายามแสดงตนว่าเป็นผู้ฆ่ายักษ์ แต่เมื่อพิสูจน์กับผ้าแล้วไม่ใช่ จนถึงชายหนุ่มคนหนึ่งลากเอาศพยักษมาด้วย พร้อมอธิบายว่าตนเป็นผู้ฆ่ายักษ์ พร้อมทั้งเตรียมผ้าถุงให้มีรอยฉีกขาดเหมือนกัน เมื่อพระยามหาจักรพรรดิ์ได้พิจารณาแล้วจึงเห็นว่าน่าจะใช่ ครั้นจะทำพิธีอภิเษกสมรสยกให้เป็นราชบุตรเขย ชายหนุ่มกำพร้าเฝ้าสังเกตอยู่เห็นว่าไม่ถูกต้อง จึงเข้าไปถามว่าท่านฆ่ายักษ์ด้วยตนเองหรือ ชายหนุ่มคนนั้นตอบว่า ใช่ แล้วคุยโมโอ้อวดว่าฆ่าได้อย่างไร ชายหนุ่มกำพร้าจึงถามต่อไปว่า งั้นอยากรู้ว่ายักษ์มีลิ้นไหม ชายหนุ่มนั้นจึงบอกว่ามีซิ ลิ้นอยู่ในปากไง ว่าแล้วจึงเปิดปากยักษ์ออกมาจะแสดงลิ้นยักษ์ให้ดู พบว่า ในปากยักษ์ไม่มีลิ้น ชายกำพร้าจึงบอกว่า ท่านผิดแล้ว ลิ้นยักษ์อยู่ที่นี้ ว่าแล้วจึงเอาลิ้นยักษออกมาจากกระเป๋าตนเองให้พระยามหาจักรพรรดิ์ทอดพระเนตร ทำให้รู้ว่า ทีแท้ผู้ฆ่ายักษ์คือชายหนุ่มกำพร้านี้เอง สุดท้ายจึงได้เข้าอภิเษกสมรสกับพระธิดา" (เล่าโดยลุงเนเซ่ง บ้านกองหม่องทะ และลุงหม่องเป บ้านทิไล่ป้า)

ประเด็นสำคัญของนิทาน คือ ผู้เล่าได้ตีความตัวละครต่างๆ ในนิทาน ให้เป็นระบบและกลไกต่างๆ ที่เกี่ยวกับชุมชน โดยเฉพาะพระธิดา ผู้เล่าตีความว่าเป็น "พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก" ที่กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงอาศัยอยู่ในปัจจุบัน หนุ่มกำพร้า คือ กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง ที่มีตำนานความเป็นมาว่า กะเหรี่ยงเป็นลูกกำพร้า และยังตีความตัวละคร เช่น ยักษ์ ว่าเป็นคนทำลายป่า เช่นที่เกิดในปัจจุบัน ได้แก่พวกนายทุน พวกทุนนิยม ฯลฯซึ่งมีความโลภมาก ยิ่งฆ่ายิ่งมาก ยิ่งได้ยิ่งไม่พอ เป็นต้น นี่คือความสามารถและความเฉลียวฉลาดที่มีมาแต่ภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนในชุมชนแห่งนี้ ที่มีอยู่พร้อมเพรียง เหลือเพียงแต่ว่า คนปัจจุบัน จะฟื้นฟูขึ้นใช้เป็นพลังขับเคลื่อนธรรมชาติ ดินน้ำลมไฟ ให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างไร เท่านั้น/..

๔.๒.๗ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บ

ภูมิปัญญาเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บเป็นสิ่งที่วิวัฒนาการมาพร้อมๆ กับความเป็นมาด้านอื่นๆ ของมนุษย์ ด้วยเมื่อมีความเจ็บไข้ได้ป่วยเกิดขึ้น ย่อมต้องมีการเยียวยารักษาป้องกัน นั่นคือการเริ่มต้นของความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็น ความสามารถและความฉลาดไหวพริบของมนุษย์ในการดูแลป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บ จากนั้นจึงได้อบรมสั่งสมพัฒนามาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยด้านหนึ่งในโลก เรื่องเหล่านี้ได้พัฒนาให้เจริญก้าวหน้าทันสมัยจนสามารถเปลี่ยนหัวใจมนุษย์ได้แล้ว แต่อีกด้านหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นคนส่วนใหญ่ ยังคงใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่พัฒนาการมาไม่ไกลจากอดีตมากนัก ชุมชนในพื้นที่วิจัยครั้งนี้ แม้จะมีภูมิปัญญาสมัยใหม่ในการป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บเข้าถึงบ้างแล้ว แต่คนส่วนใหญ่ยังคงใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านดูแลรักษาโรคภัยไข้เจ็บอยู่ในบริบทต่างๆ ดังจะได้นำบางส่วนมากล่าวไว้ดังนี้

ความคิด

ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย ได้นิยามความคิดเกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บว่า เป็นความไม่ปกติของร่างกายและหรือจิตใจ เป็นธรรมดาธรรมชาติประการหนึ่ง ที่มนุษย์ต้องประสบ หรือต้องเกิดขึ้นกับมนุษย์ทุกคน โดยส่วนหนึ่งเกิดขึ้นเป็นไปตามธรรมชาติ แต่อีกส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากการดำเนินชีวิต ซึ่งต้องกระทำกิจการต่างๆ ทั้งการกิน การอยู่ การทำงาน การนุ่งห่ม ฯลฯ จึงยิ่งมีโอกาสเกิดความผิดพลาดได้ เช่น ล่วงเกินเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ จึงถูกลงโทษทำให้เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้น วิถีแห่งการดำรงชีพจึงเป็นที่มาแห่งโรคภัยไข้เจ็บส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่ง มนุษย์มีกรรมติดตัวมาแต่กำเนิด เกิดมามีลักษณะอาการต่างๆ ไม่สมประกอบ หรือมีโรคมากับตัวแล้ว หรือมีบาปกรรมแต่ปางก่อนติดตัวมา จึงทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้นในปัจจุบัน การรักษาโรคภัยไข้เจ็บจึงเป็นสิ่งที่เป็นของคู่กัน ปราชญ์ชาวบ้านในชุมชน บางท่านกล่าวว่า การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติทำนองเดียวกับการกินอาหารหล่อเลี้ยงร่างกาย

ความรู้

ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย มีชุดความรู้เกี่ยวกับโรคภัยไข้เจ็บหลากหลายลักษณะ ทั้งชุดความรู้การวินิจฉัยอาการ การป้องกัน การรักษา ทั้งแบบพื้นบ้านและแบบสมัยใหม่ และโดยทั่วไป เมื่อมีการเจ็บไข้ได้ป่วยหรือได้รับบาดเจ็บ จะรักษากับหมอในหมู่บ้านก่อน ถ้าไม่หายจึงไปโรงพยาบาล หรือนิยมรักษาด้วยวิธีการแบบพื้นบ้านก่อน ถ้าไม่หายจึงไปหาหมอแผนปัจจุบัน และถ้าไม่หายจะกลับมารักษาด้วยวิธีการแบบพื้นบ้านต่อไป หรือหายแล้ว แต่ยังวิตกกังวล จึงกลับมาหาหมอพื้นบ้าน เพื่อตรวจดวงชะตา สะเดาะห์ เชิญขวัญกลับสู่ร่างกายอีกครั้ง ปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่วิจัย แบ่งสาเหตุของโรคภัยไข้เจ็บและวิธีการป้องกันรักษาไว้ในลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. สาเหตุความเจ็บป่วยที่เกิดจากธรรมชาติ เช่น การเปลี่ยนฤดูกาล การเปลี่ยนแปลงของลมฟ้าอากาศที่ทำให้ธาตุภายในร่างกายไม่สมดุล การรักษาต้องกินอาหารให้ถูกต้องตามฤดูกาล เช่น ดูร้อน เลือกกินอาหารที่มีความเย็น เพราะภายนอกร่างกายร้อน ถ้าภายในร่างกายเย็น จะทำให้เกิดสมดุลได้ ฤดูหนาว เลือกกินอาหารที่มีความร้อน เพราะภายนอกร่างกายเย็น ภายในร่างกายร้อน ฤดูฝน สามารถกินอาหารได้ทุกอย่าง เพราะความร้อนกับความเย็นเท่ากัน ธาตุในร่างกายมีความสมดุล การปรับสภาพตามฤดูกาลในสามฤดูนั้น ร่างกายต้องรับสภาพที่มีความแตกต่างกัน ถ้ากินอาหารไม่ถูกก็อาจทำให้เกิดอาการแพ้อาหารเกิดขึ้นได้ ในฤดูร้อนร่างกายต้องรับความร้อนมาก การกินอาหารก็ต้องเลือกกินอาหารที่มีความร้อนเช่นกัน เช่น เงาะ ลำไย มะพร้าว ทุเรียน กล้วยน้ำว้า ขนุน มะปราง ส้มโอ ส้ม มะม่วงหิมพานต์ ข้าวเหนียว เห็ดปลวก ชะอม พริก พริกไทย คะเนียน กระเจี๊ยบ เป็นต้น ส่วนในฤดูหนาวก็ต้องเลือกกินอาหารที่มีความเย็น เช่น มังคุด มะขามเปียก แตงไทย แตงโม แตง กล้วยหอม มะละกอ มังคุด ขนมจีน ก๋วยเตี๋ยว ผักมันหมู ผักกูด เป็นต้น ส่วนอาหารประเภทปานกลางที่กินได้ทั้งสามฤดู เช่น สับปะรด มะไฟ ฝรั่ง มะม่วง มะเขือเทศ เป็นต้น ฤดูฝน เป็นฤดูที่ธาตุในร่างกายของคนเราจะมีความสมดุลมากที่สุด ไม่ว่าอาหารประเภทไหนจะอาหารร้อนหรืออาหารเย็นทุกประเภทกินได้ทุกอย่าง

๒. สาเหตุความเจ็บป่วยที่เกิดจากอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ถูกผีทำร้าย ถูกไสยศาสตร์ ชีวิตตกอยู่ในช่วงมีเคราะห์กรรมตามฤกษ์ยาม การทำผิดจารีตประเพณี ขวัญหาย เป็นไปตามกฎแห่งกรรมของตนเองและพ่อเกิดแม่เกิดมาทำร้าย ต้องให้หมอที่เป็นร่างทรงได้ตรวจหาสาเหตุของการเจ็บป่วยโดยการจับชีพจรก่อนแล้วจึงรักษาตามสาเหตุ เช่น.....

ถ้าเจ็บป่วยเพราะถูกผีทำร้าย ต้องจับชีพจรที่ฝ่ามือหรือข้อนิ้วแต่ละนิ้ว ถ้ามีการเต้นผิดปกติ แสดงว่าเข้าไปในพื้นที่ที่เจ้าที่แรงแล้วถูกจับวิญญาณไว้ ต้องทำพิธีเซ่นไหว้ขอขมา

ถ้าเจ็บป่วยเพราะอิทธิพลของฤกษ์ยาม ต้องสะเดาะเคราะห์

ถ้าเจ็บป่วยเพราะผิดจารีตประเพณี ต้องขอขมาศาลเจ้าบ้าน

ถ้าเจ็บป่วยเพราะขวัญหาย ต้องเรียกขวัญผูกข้อมือ

ถ้าเจ็บป่วยเพราะถูกผีเข้าสิง แสดงว่าเข้าไปในพื้นที่ที่เจ้าที่แรงแล้วถูกจับวิญญาณไว้ ต้องทำพิธีเซ่นไหว้ขอขมา

ถ้าเจ็บป่วยถูกไสยศาสตร์ ต้องหาหมอที่เก่งไสยศาสตร์มาแก้

ถ้าเจ็บป่วยเพราะพ่อเกิดแม่เกิดในชาติที่แล้วจะมาเอาคืน ต้องให้ร่างทรงหรือคนที่สัมผัสได้ช่วยเอาขวัญกลับมา

ถ้าเจ็บป่วยเพราะกฎแห่งกรรมต้องรักษาศีลภาวนาธรรม

ถ้าเจ็บป่วยเพราะผิดข้อห้ามที่เป็นความเชื่อเกี่ยวกับพื้นที่ ต้องแก้ด้วยการละทิ้งพื้นที่ เป็นต้น

๓. **สาเหตุจากธรรมชาติที่มีคุณต่อมนุษย์** ที่เป็นปัจจัยสำคัญในการป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ประกอบด้วย คุณของธาตุดิน มี ๒๑ ประการ ซึ่งได้จากพ่อทั้ง ๒๑ ประการ คุณของธาตุน้ำมี ๑๒ ประการ ซึ่งได้จากแม่ ทั้ง ๑๒ ประการ รวมคุณพ่อและคุณแม่เป็น ๓๓ ประการ ได้สร้างร่างกายให้เกิดเป็นคน ที่มีขวัญ ๓๓ ขวัญ คุณของธาตุไฟ มี ๖ ประการ ได้จากพระเจ้าแผ่นดินและผู้นำทางจิตวิญญาณ คุณของธาตุลม มี ๗ ประการ ได้จากพ่อเลี้ยง แม่เลี้ยง ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง ผู้มีพระคุณ และคุณในตนเองมี ๑๐ ประการ เป็นประตู ๑๐ ประตู ให้แก่ร่างกาย รวมคุณจากธรรมชาติที่มีคุณต่อมนุษย์ที่เป็นดิน น้ำ ลม ไฟ และคุณในตนเองแล้ว มีอยู่ ๕๖ ประการ คนหนึ่งคน มีคุณเท่ากับพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง คือ ๕๖ ประการ คุณพระธรรมมี ๓๓ ประการ (ซึ่งเป็นคุณจากตัวอักษรตัวอักขระทั้ง ๓๓ ประการ) คุณของพระพุทธเจ้าห้าพระองค์มี ๕ ประการ และคุณพระสงฆ์มี ๑๔ ประการ รวมคุณทั้งหมดแล้วมี ๑๐๘ ประการ เท่ากับลูกประคำ ๑๐๘ ลูกพอดี คุณจากธรรมชาติที่มีคุณเหล่านี้ เป็นสิ่งที่คอยปกปักรักษาคุ้มครองไม่ให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บแก่เรา หรือถ้าเกิดแล้ว คุณเหล่านี้จะรักษาให้หายได้ เพียงแต่ว่า ความโลภ โกรธ หลง ทำให้คนขาดคุณความดี เช่น ขาดศีลธรรม คุณธรรม ขาดการประพฤติดีปฏิบัติชอบ ขาดการพึ่งพาอาศัย ขาดความเมตตา เอื้ออาทร ขาดความซื่อสัตย์สุจริต ฯลฯ ถ้าปราศจากสิ่งเหล่านี้แล้ว โลกนี้จะมีแต่ความทุกข์ทรมาน ถ้ามนุษย์ไม่มีศีลธรรมแล้ว โรคภัยไข้เจ็บต่างๆ จะเกิดขึ้นมากมาย อะไรจะเกิดมันก็เกิดขึ้นได้ เหมือนเรื่องเล่าของชุมชนที่กล่าวว่า “สมัยก่อนพุทธกาล มนุษย์ไม่รู้ว่าจะพึ่งพาอะไร จึงมีแต่การแก่งแย่งชิงดีชิงเด่น เอารัดเอาเปรียบ กินเลือดกินเนื้อไม่ต่างจากสิ่งที่เราเรียกว่ายักษ์ ใครที่มีพลังเหนือกว่าย่อมชนะ เมื่อพระพุทธเจ้า ตรัสรู้ แล้วจึงได้สอนให้คนอื่นรู้ตาม เพื่อไปสู่นิพพานคือความดับทุกข์ ที่จะเข้าไปหาความสุขในโลกนิพพาน มีบทเพลงที่บรรพบุรุษแต่งขึ้นว่า *“ที่เมอดูสะมาอูเขว่ ของเหมอหยูที่อูขะเนว่ สะแม่เปาเซิ่งมี่หมองแว่ อู่งตะไร่น่องนีเหลอแอ”* แปลความได้ว่า น้ำจะท่วมใหญ่ จรเข้ขึ้นมาเป่าขลุ่ย ในบางประเทศจะเงียบเหงา เสือขึ้นมาเป่าปี่พระเจ้าสะแม่เปาะเซิ่งที่ฝันถึง แม้จะสะเดาะเคราะห์ยังไงก็ไม่มีวันพ้นได้ บรรพบุรุษเล่าให้ฟังว่าถ้าดุข่าเข้ามารบกับเรา เราต้องรบกับดุข่าด้วยธรรมะเท่านั้น” (ดุข่าคือภัยพิบัติต่าง ๆ หรือความโลภ โกรธ หลง)

๔. **วิธีการรักษา** การรักษาอาการเจ็บไข้ได้ป่วยให้หายเป็นปกติได้หรือไม่นั้น ขึ้นอยู่กับคนไข้ว่ามีลักษณะเช่นไร มีอาการเจ็บป่วยแบบไหน เมื่อคนไข้มาขอรับการรักษาจากหมอพื้นบ้าน อันดับแรกหมอจะต้องรู้อาการของคนไข้ในเบื้องต้นก่อน โดยการจับชีพจรเพื่อให้รู้จังหวะการเต้นว่า เต้นแบบไหน อย่างไร ซึ่งจังหวะการเต้นของชีพจรจะแตกต่างกันไป เช่น

จังหวะการเต้นของชีพจรบริเวณข้อมือจะบอกถึงเลือดและลม
จังหวะการเต้นของชีพจรบริเวณฝ่ามือจะบอกถึงอาการอักเสบในร่างกาย และขวัญหาย
จังหวะการเต้นของชีพจรตามข้อนิ้วแต่ละข้อจะบอกถึงผีเจ้าที่จับและโรคทั่วไป

ถ้าขวัญหาย ผู้อาวุโสในครัวเรือนต้องเรียกขวัญ ผูกข้อมือ การเรียกขวัญผูกข้อมือในบ้านจะทำตอนเย็นใกล้ค่ำ โดยเอาทัพพี หรือไม้พายที่ใช้คนข้าวในหม้อหรือตะหลิว นำมาเคาะหัวบันไดเรียกขวัญ เคาะซ้ำๆ สักสามเที่ยว เที่ยวละ ๗-๙ ครั้ง เช้าวันรุ่งขึ้น เมื่อหุงข้าวและปรุงอาหารเสร็จ เอาข้าวสุกสามกำมือ ใส่จาน เอาสายสิญจน์ที่ใช้ผูกข้อมือใส่จานด้วย เอาน้ำขันหนึ่ง และช้อนคนข้าว นำมาวางไว้ในที่เดียวกัน แล้วเรียกคนที่ขวัญหายมาผูกข้อมือ เสร็จจากนั้นจึงกินข้าวได้

ถ้าถูกผีจับหรือผีเข้า ต้องเอาเครื่องเซ่นบูชาให้ผีเจ้าที่กิน เครื่องเซ่นบูชานั้นขึ้นอยู่กับเจ้าที่จะขอกิน ซึ่งคนที่ผีเข้าจะกล่าวบอกออกมาให้รู้ ญาติพี่น้องต้องเตรียมของเซ่นบูชานั้นมาประกอบพิธีจึงจะหาย

ถ้าเคราะห์กรรมไม่ดี ต้องหาหมอสะเดาะเคราะห์ การสะเดาะเคราะห์ มีหลายวิธี เช่น จุดเทียนสะเดาะเคราะห์ อาบน้ำมนต์สะเดาะเคราะห์ หรือสะเดาะเคราะห์ในงานประเพณีของหมู่บ้าน เช่น วันสงกรานต์ วันย่าหุสร้างสะพาน ค้ำต้นโพธิ์ เป็นต้น

ถ้าเจ็บป่วยโดยเลือดลมในร่างกายไม่ดี ต้องใช้ยาสมุนไพร ซึ่งมีหมอยาสมุนไพรอยู่ในหมู่บ้านต่างๆ ทุกหมู่บ้าน เช่น

ถ้าเจ็บป่วยแล้วหมอตรวจอาการแล้วพบว่าเป็น“เช่อล่าเอ่อ” หรือไข้มาลาเรีย คือ มีอาการตัวร้อนและหนาวสั่นเป็นเวลา ปวดหัว คลื่นเหียน คางแข็ง เวลาจะกินยาต้องใช้ของแข็งอัดไว้ในปาก อาการอย่างนี้ เรียกว่า “เช่อล่าเอ่อ” ยาที่หมอพื้นบ้านใช้รักษาเป็นสมุนไพรที่มีรสขมเป็นคุณสมบัติ เช่น เถาผะอือ แห้งหรือสดก็ได้ เอามาฝนกับน้ำให้กินเมื่อมีอาการ กินเป็นมื้อ วันละสามมื้อ อีกชนิดหนึ่งชื่อ “หนองชี่ปุง” เป็นต้น เอารากมาต้ม หมอบางคนเอาสมุนไพรที่มีรสขมหลายชนิดมารวมกันแล้วต้มให้กิน ส่วนใหญ่จะหายจากโรค แต่มีบางคนไม่หาย ปัจจุบันไข้มาลาเรีย ยังพบอยู่ในชุมชน แต่ไม่มีคนเสียชีวิตเพราะโรคนี้แล้ว ด้วยเมื่อมีอาการไข้ จะไปหาหมอแผนปัจจุบัน และมีการตรวจเลือดค้นหาเชื้อในหมู่บ้านในโอกาสต่างๆ ด้วย

๕. **วิธีการรักษาแบบพี่แซฤเจียก** (วิธีการรักษาโรคตามความเชื่ออีกแบบหนึ่ง) “พี่” หมายถึง “ยาย” “แซฤ” หมายถึง “ตอไม้” และ“เจียก” หมายถึง “เก่า” “พี่แซฤเจียก” จึงหมายถึงวิธีการใช้ตอไม้ที่เก่าแล้วขนาดหนึ่งคนโอบขึ้นไป รักษาโรค โดยเชื่อว่า ต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่หนึ่งคนโอบนั้นมีเทวดาดูแลต้นไม้เข้ามาสถิตอาศัยอยู่จนกว่าต้นไม้นั้นจะถึงอายุขัย และตายลงกลายเป็นต้นไม้เน่าเปื่อย เทวดาที่ดูแลต้นไม้ต้นนั้นจึงจะไปอยู่ที่อื่นได้ ยามที่เด็กมีอาการไม่สบาย เป็นไข้ตัวร้อน ตอนเย็นใกล้ค่ำให้นำเอาสายสิญจน์ไปแขวนไว้บนตอไม้เก่าแล้วอธิษฐานบอกกล่าวกับพี่แซฤเจียกว่า “ขอให้พี่แซฤเจียก ช่วยเป่าสายสิญจน์ให้กับลูกข้า ให้หายจากเป็นไข้ให้หายตัวร้อนด้วยเถิด” ตอนเช้าตรู่จึงไปเอาสายสิญจน์กลับมาคล้องคอเด็กเอาไว้ เชื่อว่าเป็นวิธีการรักษาเด็กประการหนึ่งที่ได้ผลดี

๖. **หมอพื้นบ้าน** ผู้รู้ที่เป็นหมอพื้นบ้านมีหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มจะมีความรู้เฉพาะทางที่ตนเองเชี่ยวชาญ ตัวอย่าง.....

กลุ่ม “ตะหละเก่อ” เป็นกลุ่มที่มีความเชี่ยวชาญด้านการทำนายหาสาเหตุการเจ็บป่วยที่เชื่อว่ามาจากผีเป็นผู้กระทำ เช่น อาการปวดหัว เจ็บมือเจ็บเท้า หน้ามืดตาลาย หมอจะมีเครื่องมือ เช่น ข้าวสาร ผ้า หรือข้าว หรือขี้เถ้า เป็นเครื่องมือในการทำนาย

กลุ่ม “จาโซ่” เป็นกลุ่มที่ใช้สมุนไพร และการนวด บีบ จับชีพจรในการรักษา โดยมีคาถาอาคมเป็นเครื่องประกอบ กลุ่มนี้รวมหมอตำแยทำคลอดไว้ด้วย

กลุ่มหมอผี เป็นกลุ่มที่ใช้คาถาอาคม จับผี ไล่ผี และเชิญขวัญตามความเชื่อ เช่น เมื่อขวัญหายหมอในกลุ่มนี้จะมาประกอบพิธีเชิญขวัญ ผูกข้อมือรับขวัญ

๗. **ยาสมุนไพร** การใช้ยาสมุนไพรรักษาโรค ส่วนใหญ่เป็นหมอกลุ่ม “ฯซอะ-หระ-แง-เลาะ-ต่า” เพราะเป็นผู้ทรงความรู้ในเรื่องนี้ มียาสมุนไพรที่ได้จากพืช จากสัตว์ จากแร่ธาตุ และได้จากพลังคาถาอาคม เป็นต้นว่า ไข้มาลาเรีย ใช้สมุนไพรที่มีรสขม ฝนหรือต้มให้กิน อาการฟกช้ำดำเขียวรักษาโดยการดื่มยาสมุนไพร การเคล็ดขัดยอกรักษาโดยการบีบนวด การท้องเสียจุกเสียดรักษาโดยยาสมุนไพร การคลอดลูกรักษาโดยอบไอน้ำสมุนไพร ส่วนสมุนไพรที่ใช้รักษาปรากฏในตำราและในความทรงจำของหมอที่สืบต่อกันมา เป็นต้นว่า จำพวกว่าน เช่น ขิง ขมิ้น เถาวัลย์ รากไม้ จำพวกสัตว์ เช่น เขากวาง ก้างปลา กระเพาะตัวนิ่ม ดีงู จำพวกแร่ธาตุ เช่น เกลือ ดินโป่ง ดินจอมปลวก จำพวกพลังงาน เช่น ความร้อนจากก้อนเส้า ความร้อนจากน้ำ เป็นต้น

ตัวอย่างพืชสมุนไพร ที่เป็นความรู้ของชาวบ้านในชุมชน เป็นต้นว่า เป่อนุ่งไกล่ซา (ลูกมะนาว) รักษาตาแมว แก้ไอ /หว่องยี่(ตะไคร้)รักษาเสียง แก้หวัด /มะกรอก(มะกรูด)ฆ่าเหา /ย่าบ่อง(ขมิ้น)แก้คัน /ไวกะโผล่(กะเพรา)แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ / เกอวจี่(มะละกอ)ให้วิตามินต่อร่างกาย /โผล่(มะพร้าว)ทำให้เด็กแข็งแรง /สะกุ่ย(กล้วย)ให้วิตามินต่อร่างกาย / กาแฟแก้ง่วงนอน / เลคองดุ(ผักเหลียง,ผักมันหมู)ทำให้สมองโปร่งใส / หย่องคาเซ(มะแว้ง)ยารักษาไข้มาลาเรีย / หม่องโขลง(มะขาม)ทำให้ผิวเรียบ/ ย่าบ่อง(ขมิ้น)แก้ไอ แก้ผื่น / เซพูล่า(ผักหวานบ้าน)บำรุงร่างกายภายใน /ไวกะโผล่(กะเพรา)แก้ท้องเสีย /พะคะฉี(ผักชีฝรั่ง)ใช้ทาเท้าเมื่อถูกน้ำกัดเท้า /หน่าหล่า(สับปะรด)ทำให้กระดูกแข็ง /หน่วย(ขนุน) ทำให้ร่างกายคล่องตัว เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีความรู้ในการรักษาโรคภัยด้วยคาถาอาคม ประกอบยาสมุนไพร ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อที่ว่า ประสิทธิภาพประสิทธิผลของสมุนไพรจะแสดงออกมาด้วยพลังของคาถาอาคม ไม่ว่าเป็นการปัดเป่าและทาถู บีบนวด สามารถรักษาจำพวกพิษร้ายต่างๆ รวมถึงการต่อกระดูกและเอ็นด้วย คาถาอาคม เป็นสิ่งที่หวงแหน ใครมีอยู่จะไม่ค่อยถ่ายทอดให้คนอื่นที่ไม่ไว้วางใจ เพราะนอกจากจะทำให้คาถาเสื่อมแล้วยังจะทำให้ตนเองเป็นบาปด้วย

๘. **การรักษาโรคที่เกี่ยวกับจิตใจ** เป็นความรู้ที่ควบคู่กับความเชื่อ ผู้รักษาและผู้ป่วยที่ต้องการรักษาต้องมีความเชื่อในสิ่งนั้นๆ ร่วมกันจึงจะได้ผลดี หมอหรือผู้เชี่ยวชาญการรักษาอาการทางจิตใจมีหลายลักษณะ เช่น...

"เชอไคจู" คือ คนมัดมือหรือผูกข้อมือ ใช้รักษาคนไข้ที่อ่อนเพลีย จิตใจไม่ปกติ

"เชอร่าเถิกหล่า" หมอเรียกขวัญ ผูกขวัญคนไข้ให้อยู่กับเนื้อกับตัว

"เถลงเยอะ" หมอเชิญขวัญมาอยู่กับคนไข้ที่มีอาการหนัก ต้องมีพิธีเชิญที่ศักดิ์สิทธิ์มากๆ เพราะขวัญหนีไปแล้ว ต้องทำให้ศักดิ์สิทธิ์ขวัญจึงจะกลับมา

ชุดความรู้เรื่องการรักษาป้องกันโรคภัยไข้เจ็บในพื้นที่ศึกษามีรายละเอียดอีกมากมาย ที่ยังไม่ได้นำเสนอไว้ในที่นี้ (สมควรให้มีการศึกษาเฉพาะเรื่องนี้ขึ้นไว้) โดยเฉพาะยาสมุนไพรและสรรพคุณ เพราะดูเหมือนนิยามของยา ที่คนในชุมชนกล่าวถึง นอกจากสมุนไพรและสิ่งต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว ยังรวมถึงอาหารการกินต่างๆ และวิถีการปฏิบัติตามอุดมการณ์ทางศาสนาและความเชื่อที่ถือว่าเป็นสิ่งทำให้สุขภาพกายและใจเข้มแข็ง สมบูรณ์ ที่สำคัญยิ่งด้วย

๙. **การดูแลรักษาสุขภาพตามแบบแผนการรักษาพยาบาลแบบสมัยใหม่** ปัจจุบันกำลังเป็นที่นิยมมากขึ้น คนในชุมชนปัจจุบันมีความรู้เรื่องยาและการใช้ยา รวมถึงการแสวงหายาแผนปัจจุบันมารักษาโรคภัยไข้เจ็บได้มากขึ้น กลไกสำคัญในเรื่องนี้ คือ หน่วยงานตำรวจตระเวณชายแดน(ตชด.) โรงพยาบาลชุมชนและสถานีอนามัยชุมชนที่มีอยู่ในบางหมู่บ้าน เช่น บ้านจะแก บ้านทิไล่ป้า เป็นศูนย์กลางการให้ความรู้และการให้บริการคนในชุมชน รวมทั้งโรงพยาบาลในเมืองสังขละบุรี และในเมืองอื่นๆ นอกจากนี้ ยังมีรายการโทรทัศน์ ที่ให้ความรู้เรื่องยาและการรักษาป้องกันโรคได้บ้างในบางชุมชนที่สามารถรับชมโทรทัศน์ได้

อย่างไรก็ตาม คนส่วนใหญ่ในชุมชน มีความรู้เรื่องการรักษาพยาบาลแผนปัจจุบันในฐานะผู้ใช้บริการหรือผู้บริโภคเท่านั้น ไม่มีความรู้ในเชิงการป้องกัน รักษา การวินิจฉัยอาการและการสั่งยาในลักษณะใดๆ จะมีบ้างในหมู่ผู้ที่เป็นอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน ที่ได้รับการฝึกอบรม หรือแนะนำให้มีความรู้เรื่องการป้องกันโรคบางชนิด เท่านั้น คนในชุมชนเรียนรู้เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องนี้ได้อย่างช้าๆ และเรียนรู้จากประสบการณ์ตรง โดยการเป็นผู้ป่วยไปรักษาด้วยการแพทย์แผนปัจจุบัน แล้วสังเกตจดจำสิ่งต่างๆ ไว้ใช้เมื่อมาอยู่ในหมู่บ้าน รวมทั้งนำมาเล่าสู่กันฟัง และนำมาใช้ เมื่อเกิดความจำเป็นหรือต้องการ ซึ่งล้วนแต่เป็นการสร้างความรู้ใหม่ หรือนำความรู้ด้านการแพทย์แผนปัจจุบันมาสู่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง

ความเชื่อ

ชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย แต่เดิมมีความเชื่อมั่นถือมั่นหรือไว้วางใจในวิธีการรักษาโรคภัยไข้เจ็บแบบพื้นบ้านตามภูมิปัญญากลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้นว่า.....

๑. มีความเชื่อว่า คนทุกคนมีวีหล่าหรือขวัญประจำตัว วีหล่าเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้คนมีสุขภาพดีหรือไม่ดี คนมีวีหล่าอยู่ ๓๓ ประการ ผู้ที่มีร่างกายปกติ วีหล่าจะอยู่กับร่างกายครบบริบูรณ์ หากวีหล่าไม่ครบ จะทำให้เกิดโรคภัยไข้เจ็บขึ้นได้ อนึ่งคนบางคนวีหล่าไม่เข้มแข็ง หรือขวัญอ่อน มักเป็นคนอ่อนแอ เห็นอะไรแปลกตาแปลกใจมักจะตกใจ ทำให้วีหล่าไม่อยู่กับเนื้อกับตัว คนบางคนวีหล่าหรือขวัญมีความเข้มแข็ง ไม่ตื่นตกใจง่าย มักจะไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ

๒. มีความเชื่อว่า การเจ็บไข้ได้ป่วยมีสาเหตุจากการกระทำของผี และสาเหตุจากเชื้อโรค ของมีพิษ อุบัติเหตุ และการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของชุมชน โดยแบ่งออกได้ดังนี้

๒.๑ สาเหตุจากการกระทำของผี มีลักษณะ ๒ ประการ คือ

๑) เกิดอาการเจ็บไข้ได้ป่วยโดยฉับพลัน เมื่อเกิดขึ้นแล้วต้องรักษาโดยไปหา “เซอะ-หระ-ก่า-ต่า” ให้เสี่ยงทาย ค้นหาว่าผีตนใดจับขวัญไป จับไปเมื่อไหร่ ต้องการอะไร ผีที่มักจับขวัญคนไว้ในป่า มีผีก๊ะ ผีตายโหง ผีช้าง ผีม้า ถ้ามีผีก๊ะจับขวัญไว้ต้องทำพิธีหวี่ต่า คือ เอาอาหารไปแลกขวัญ ถ้าผีตายโหงจับขวัญ ต้องทำพิธีเซอต่า โดยทำกระทงอาหารไปแลกขวัญ และถ้าผีช้างผีม้าจับขวัญไว้ ต้องทำพิธีเคลาะแกว๊ะ คือ เอาข้าวเปลือกข้าวสารขมิ้นส้มป่อย เศษหม้อดิน ขนไก่และเปลือกไข่ ไปแลกขวัญกลับมา

๒) การเจ็บไข้ได้ป่วยแบบค่อยเป็นค่อยไป เชื่อว่าเป็นการกระทำของผี อาการไม่ปรากฏทันทีทันใด แต่จะค่อยๆ เกิดทีละน้อยๆ เช่น เจ็บตา เจ็บข้อมือ ข้อเท้า ความไม่ปกติของจิตใจ นอนละเมอ เบื่ออาหาร อ่อนเพลีย เมื่อเกิดขึ้นแล้วต้องรักษาโดยไปหา “เซอะ-หระ-ก่า-ต่า” ให้เสี่ยงทาย ค้นหาว่ามีสาเหตุมาจากอะไร และจะมีวิธีการรักษาแบบใด ซึ่งมีสาเหตุและวิธีการรักษาลักษณะต่างๆ กัน เช่น.....

การทำพิธี“ถุเผ่อไป๊ก” เอาเปลือกของต้นกล้วยมาหักให้ได้สี่เหลี่ยม แล้วเอาไม้ไผ่เสียบกาบกล้วยทำเป็นกระทงใส่เครื่องเซ่น เช่น เนื้อสด ผลไม้ แล้วแต่หมอจะดูว่า ถูกอะไร จุดเทียนหนึ่งแท่งปักในถาดเครื่องเซ่น ให้คนไข้นั่งตรงบันไดบ้าน เอาถาดเครื่องเซ่นวางตรงปลายเท้า แล้วให้หมอในกลุ่มตะหละเก่อ หรือตะหละโต่ง มาทำพิธีเรียกขวัญ โดยเอาสายสิญจน์มาแป๊ะไว้ที่ขา และที่ถาดเครื่องเซ่น หมอแผ่เมตตา แล้วจุดไฟที่สายสิญจน์ ถ้าไฟไหม้ หมอจะยกกระทงออกไป แล้วผูกข้อมือให้คนไข้

การทำพิธี“ไก่ซ่องจู” หรือพิธีมัดมือ ผูกข้อมือ เมื่อพบว่า การเจ็บไข้ได้ป่วยมาจากการกระทำของผีป่า ผีป่าได้จับขวัญของผู้ป่วยไป ทำให้นอนละเมอ ฟุ้งซ่าน อ่อนเพลีย การมัดมือหรือผกข้อมือ จะทำให้ขวัญหรือวัหล่ากลับมาอยู่กับผู้ป่วย

การทำพิธี“โบ่ทอง” คือ ผีป่าจับขวัญคนป่วยไว้ ต้องจัดอาหารไปเซ่นผีป่า จึงจะหาย

๒.๒ สาเหตุจากการเจ็บป่วยจากเชื้อโรค ของมีพิษ อุบัติเหตุ และการฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ของชุมชน เป็นต้นว่า เกิดจากการรับประทานอาหาร เช่น ท้องร่วง เจ็บท้อง แน่นท้อง เกิดจากการกินอาหารไม่ถูกกับธาตุ

และกินอาหารที่มีพิษ ทำให้เกิดอาการเจ็บท้อง ปวดท้องเกิดขึ้น เกิดจากการผิดกฎเกณฑ์กติกาของชุมชน มักจะทำให้เกิดการเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นในครอบครัว เกิดจากการล่วงละเมิดกฎการใช้พื้นที่ทำมาหากิน ตามภูมิปัญญาลือกาเวาะ และเกิดจากการล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ของบรรพชน ซึ่งการล่วงละเมิดกฎเกณฑ์ต่างๆ นั้นจะแสดงผลออกมาในเชิงของการเกิดอุบัติเหตุแก่คนที่ล่วงละเมิด หรือครอบครัวของผู้นั้น

๓. ข้อห้ามของหญิงมีครรภ์ เป็นความเชื่ออีกลักษณะหนึ่งที่ยังคงอยู่ในชุมชน เป็นต้น เช่น หญิงมีครรภ์ ห้ามกินตัวอ่อนของตัวต่อ ห้ามกินอาหารที่มียาง เช่น ขนุน เผือก ห้ามกินเนื้อหมูป่าและเนื้อที่เสือกัดตาย ห้ามนอนหลับมากเกินไป ห้ามทำงานหนักมากเกินไป และยังข้อห้ามของสามีหญิงมีครรภ์ ด้วย เช่น ห้ามทะเลาะกับผู้อื่น ห้ามมีคดีความฟ้องร้อง ห้ามดุด่าลูกเมีย ห้ามล่าสัตว์บางชนิด ห้ามกินเนื้อสัตว์ที่คนล่าได้ ห้ามเข้าใกล้เตาตีเหล็ก เป็นต้น

เมื่อคลอดลูกแล้ว มีความเชื่อว่า หญิงที่เป็นแม่ต้องกินผักบำรุงร่างกาย รักษาความสะอาด ทำงานให้เหมาะสม อารมณ์ดี ส่วนผู้เป็นพ่อต้องมีอารมณ์ดี มีจิตใจแจ่มใส จัดอาหารดีๆ แก่ภรรยา เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีความเชื่ออื่นๆ อีกหลากหลาย รวมทั้งเชื่อว่า ภูมิปัญญาความรู้ ที่สืบทอดหรือตกทอดมาจะสืบสานต่อไปได้หรือนำมาใช้ประโยชน์ในปัจจุบันได้ ต้องมีความเชื่อหรือศรัทธากำกับเสมอไป เพราะความรู้บางอย่าง ไม่มีหลักฐานพยานและผลการบันทึกใดๆ ที่อ้างอิงได้ว่า มีประสิทธิภาพประสิทธิผลตามความรู้นั้นๆ จริง ดังนั้น ความเชื่อเท่านั้นที่จะทำให้การใช้ความรู้สร้างคุณค่าให้เกิดเป็นพลังขับเคลื่อนคนในชุมชนและชุมชนสู่ความสุขและความเข้มแข็งได้

ความเห็นและค่านิยม

ปราชญ์ชาวบ้านและคนอื่นๆ ในชุมชน เห็นพ้องต้องกันว่า ปัจจุบันสถานการณ์ด้านต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งด้านโรคภัยไข้เจ็บ มีความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย เพราะสังคมต้องการพัฒนาเพื่อความอยู่รอดและเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัยในการดำรงชีพ แต่ความต้องการดังกล่าวได้เปลี่ยนไปเป็น “อาลือกาเวาะ” (อาหมายความว่า “มากเกินไป” ลือกาเวาะคือองค์ประกอบทางโลก) คือ ต้องการมากขึ้น หมายความว่า คนประกอบการทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง มักไม่นึกถึงความเป็นธรรม แต่ทำไปด้วยขาดเมตตาธรรม ทำเพื่อความอยากได้ อยากมี อยากเป็น โดยไม่นึกถึงบริบทที่เป็นจริงรอบๆ ตัว มุ่งหวังแต่ปัจจัยเศรษฐกิจ เช่น การสร้างเขื่อน การค้าขาย ให้สัมปทานทรัพยากรธรรมชาติ การลงทุนที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมเพื่อป้อนผลผลิตเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม เพื่อให้ได้เงินมาสร้างความสุขในชีวิต สถานการณ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ล้วนเป็นความพยายามเอาชนะ“ความเป็นธรรมชาติ” โดยลืมไปว่า “คุณค่าที่ทำให้เรามีชีวิตอยู่ได้ทุกวันนี้ คืออะไร ไม่เคยถามว่า เกิดมาเพื่ออะไร ทั้งๆ ที่รู้ว่าต้องตาย”(ลุงหม่องเป บ้านทิไล่ป้า) ดังจะเห็นได้ว่ามนุษย์มีความพยายามหนีตาย

ดิ้นรนขวนขวายอยู่ในปัจจุบัน โดยเรื่องการป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ก็เป็นสถานการณ์หนึ่งที่มีความชัดเจน ดังความเห็นของชาวบ้านต่อสถานการณ์เรื่องโรคภัยไข้เจ็บ ในตัวอย่างต่อไปนี้

เด็กชายคนหนึ่งกล่าวว่า *"ผมเคยเห็นพ่อนำสมุนไพรมาต้มให้กินตอนป่วยเป็นไข้ มีรสขมแต่รักษาอาการเจ็บป่วยได้ ไม่ได้ใช้ยาหมอ (ยาแผนปัจจุบัน) ที่บ้านไม่ค่อยมีเงินไปหาหมอต้องเสียค่าเดินทางและค่ารักษาพยาบาล"*

ปราชญ์ท้องถิ่นด้านสมุนไพรได้กล่าวว่า *"สมุนไพรเป็นยาของธรรมชาติ เป็นของสะอาด แต่การนำมาใช้จะต้องศึกษาให้เข้าใจในสรรพคุณ แต่ปัจจุบัน แนวโน้มการเรียนรู้สมุนไพรเค้าไม่สนใจกันอีกแล้ว จะหายไป กลัวว่าเมื่อเจ็บป่วยกันจริงๆ ยาที่ใกล้มืออย่างสมุนไพร ก็คงไม่รู้จักเอามาใช้กัน"*

บทเพลงของชุมชนที่กล่าวถึงความสุขที่เกิดจากการไม่มีโรคภัยไข้เจ็บแลการเป็นคนที่มีจิตใจสมบูรณ์หรือมีคุณธรรมความดีสูงส่ง ที่ปราชญ์ชาวบ้านท่านหนึ่งได้อ้างว่าบรรพบุรุษได้กล่าวไว้ ดังนี้

"ที่เมอดูสะมาอูเขว่ ของเหมอหยูที่อูขะเนว่ สะแม่เปาเซิ่งมี่หมองแว่ อู่งตะไร่น่องนีเหลอแอ"

แปลความได้ว่า น้ำจะท่วมใหญ่ จรเข้ขึ้นมาเป่าขลุ่ย ในพื้นที่บางแห่งจะเงียบเหงา เสือขึ้นมาเป่าปี่ พระเจ้าสะแม่เปาะเซิ่งที่ฝันถึง แม้จะสะเดาะเคราะห์ยังไงก็ไม่มีวันพ้นได้ บรรพบุรุษเล่าให้ฟังว่าถ้าดุข่าเข้ามารบกับเรา เราต้องรบกับดุข่าด้วยธรรมะเท่านั้น (ดุข่าคือภัยพิบัติต่าง ๆ หรือความโลภ โกรธ หลง) ดังกล่าวแล้วข้างต้น

โดยสรุป คนปัจจุบัน ส่วนหนึ่งยังคงตระหนักถึงคุณค่าความสำคัญของภูมิปัญญาความรู้เรื่องโรคภัยไข้เจ็บแบบพื้นบ้าน แต่ดูเหมือนว่าคุณค่าเหล่านั้นได้อ่อนพลังลง ทำให้คนในหมู่บ้านเริ่มตั้งคำถามว่า จะทำอย่างไรจึงจะทำให้คนเห็นคุณค่าความสำคัญ และมีค่านิยมในเรื่องนี้เพิ่มขึ้น หรือรักษาภูมิปัญญาดังกล่าวไว้ เพราะยังเชื่อว่า ยังเป็นสิ่งที่เหมาะสมกับชุมชนอยู่

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

คนในชุมชนในพื้นที่วิจัย เริ่มปรับตัวหันมาพัฒนาความสามารถและความฉลาดไหวพริบเพื่อการรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้สอดคล้องกับบริบทต่างๆ ของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น หมู่บ้านที่ยังไม่มีสถานีอนามัย ยังคงให้ความสำคัญกับความรู้และวิธีการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้าน ขณะเดียวกันก็มีความพร้อมในการเข้ารับการรักษาพาบาลด้วยการแพทย์แผนปัจจุบันในกรณีที่อาการไม่ดีขึ้น ซึ่งมีสถานีอนามัยในหมู่บ้านบางแห่ง และมีโรงพยาบาลที่ในเมืองสังขละบุรี สามารถใช้บริการได้ ทั้งโรงพยาบาลสังขละบุรี โรงพยาบาลที่บ้านห้วยมาลัย และโรงพยาบาลเอกชน ทั้งนี้ มี อสม.ในหมู่บ้านเป็นกลไกที่คอยให้คำแนะนำช่วยเหลือ ทั้งการดูแลอาการเบื้องต้น และการเตรียมส่งโรงพยาบาล

อสม.ในชุมชนท่านหนึ่งได้เล่าถึงความสามารถของกลุ่มว่า *“อสม.มียาไม่กี่ชนิด ส่วนใหญ่จะมียาพาราเซตามอล เป็นหลัก มีการเจาะเลือดบ้าง แต่เป็นเจ้าหน้าที่จากหน่วยมาเลเรียกองม่องทะที่เข้ามาเจาะ หมอจาก รพ.สังขละนาน ๆ ครั้ง จะเข้ามา ถ้าคนไข้ไม่สบายเป็นหนัก ต้องส่ง รพ.สังขละเพียงอย่างเดียว ในหมู่บ้านพอช่วงหน้าฝนจะเป็นไข้กันเยอะ และมีมาเลเรียระบาด คนที่เป็นมาเลเรียจะส่ง ร.พ. ไม่มีการรักษาในเบื้องต้น”*

นอกจากนี้ คนในชุมชนได้เล่าถึงแนวโน้มสถานการณ์เรื่องนี้ที่เกิดขึ้น(บางแห่ง) ว่า *“ปัจจุบันชาวบ้านจะไปโรงพยาบาลกันมากขึ้น ไม่ค่อยมีการใช้การรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านเหมือนสมัยก่อน ยาสมุนไพรไม่ค่อยมีคนใช้ สมัยก่อนเวลารักษา จะหาคนเฒ่าคนแก่ที่มีความรู้เรื่องสมุนไพรและสืบทอดต่อกันมาให้ช่วยรักษา แต่จะมีคนที่มีความรู้ในเรื่องสมุนไพรอยู่ไม่กี่คน ซึ่งการรักษาจะใช้วิธีจับชีพจรเพียงอย่างเดียวก็สามารถบอกชนิดของโรคแต่ละโรคได้แล้ว คนเฒ่าคนแก่สมัยก่อนจะใช้การรักษาด้วยการจับชีพจรก่อนว่าเกิดจากสาเหตุใด บางทีแพ้ของหวานหรือของเปรี้ยว โรคหลายชนิดเกิดจากอาหารหรืออากาศ บางทีกินไม่ถูกหลักก็เป็นโรคได้ อากาศก็มีส่วนเหมือนกัน โรคภัยไข้เจ็บสมัยนี้กับสมัยก่อนต่างกันมาก คนสมัยก่อนไม่ค่อยเจ็บไข้ได้ป่วย ต่าง* ***กับคนสมัยนี้โรคภัยไข้เจ็บมีมากขึ้น บางที่อาจเกิดจากอาหารการกิน เพราะอาหารการกินสมัยนี้ต่างจากคนในสมัยก่อน คนสมัยก่อนกินแต่ของที่มีอยู่ในป่า ในไร่ การทำไร่ในแต่ละปีมีอาหารที่ปลูกเองเยอะแยะมากมาย มีกินหลายชนิด แม้กระทั่งดอกไม้ที่กินได้ก็มี หญ้าบางชนิดที่อยู่ในไร่ที่กินได้ก็มี ของทุกอย่างที่กินปลูกเองทำเอง ต่างจากคนในสมัยนี้กินแต่ของที่พึ่งจากตลาดมากกว่าพึ่งในไร่”***

อย่างไรก็ตาม บางหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านไล่โว่ ทางสัญจรไปมาค่อนข้างลำบาก ไม่มีสถานีอนามัยในหมู่บ้าน เมื่อชาวบ้านไม่สบายเจ็บไข้ได้ป่วย ชุมชนจึงต้องสร้างและพัฒนาความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บให้สอดคล้องกับบริบทที่เกิดขึ้น เช่น การรักษาพยาบาล กันเองในหมู่บ้าน โดยใช้ยาสมุนไพร หรือยาแผนปัจจุบันตามที่มีอยู่ ซึ่งหมอยาที่รักษาไม่คิดค่ารักษาพยาบาล ผู้ที่มาให้รักษาจะตอบแทนภายหลัง เช่น เมื่อถึงสิ้นปี เก็บเกี่ยวผลผลิตจากไร่ได้ก็จะนำมาเป็นค่าตอบแทน บางครอบครัวก็จะนำข้าวเปลือกหรือพริก เผือกมาให้ หากคนไข้ป่วยหนักจำเป็นต้องนอนพักรักษาตัวที่บ้านของหมอยา เพื่อรักษาตัวจนกว่าจะหายก็ได้ คนที่มารักษา นอกจากคนในหมู่บ้านแล้วก็จะมีจากหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น หมู่บ้านสะละวะและหมู่บ้านที่ไล่ป้า บางครั้ง หากหมู่บ้านใกล้เคียงมีคนป่วยไม่สามารถเดินทางมาได้ หมอยาก็จะเดินทางไปรักษาด้วยตัวเอง นอกจากหมอรักษาแล้ว ยังมีหมอตำแยทำคลอดคนในหมู่บ้านด้วย แต่หากเกินความสามารถจริง ๆ จึงจะช่วยกันแบกหามไปที่โรงพยาบาลประจำอำเภอสังขละบุรี หรือบางคนเมื่อใกล้กำหนดคลอด จะมาพักอยู่บ้านญาติในตลาดสังขละบุรีเพื่อรอวันคลอดที่โรงพยาบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยตำรวจตระเวณชายแดน เป็นผู้ที่ช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ในการรักษาพยาบาลในยามฉุกเฉินได้ดี

การที่หมู่บ้านไล่โว่มีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับป่ามาโดยตลอด การรักษาพยาบาลที่ยังไม่มีแพทย์แผนปัจจุบันเข้าถึง ชาวบ้านต้องรักษากันเองโดยใช้ความรู้ที่มีการสืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษในเรื่องการใช้สมุนไพร และยังทำให้ชุมชนมีสุขภาพเข้มแข็ง อยู่สืบต่อมาได้อย่างเป็นสุข เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสามารถและความเฉลียวฉลาดของชุมชน และศักยภาพของการรักษาพยาบาลแบบพื้นบ้านอย่างชัดเจน

ปัจจุบัน แม้การรักษาพยาบาลพื้นบ้านดังกล่าว มีบทบาทกับคนในชุมชนน้อยลง แต่ก็ยังมีหมอยาสมุนไพรที่ให้การรักษาอยู่บ้าง แต่ละครอบครัวจะรักษากันเองโดยใช้ความรู้เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่มีอยู่ ที่เกิดจากการได้รู้ ได้เห็นจากพ่อแม่ ได้ยินได้ฟังมาจากเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้องหรือมาจากประสบการณ์ตนเอง เป็นการเรียนรู้ยาสมุนไพรและการรักษาพยาบาลเบื้องต้น ผ่านผู้ทรงความรู้เรื่องนี้ของชุมชน รวมทั้งได้สอนเรื่องนี้แก่เด็กและผู้สนใจสอนด้วยภาษากะเหรี่ยง ซึ่งทำให้เด็กเข้าใจง่าย ฝึกให้เด็กได้สืบค้นหาและรวบรวมสมุนไพรในหมู่บ้านที่มีอยู่ และสอนให้เด็กรู้จักใช้ยาสมุนไพรนำมารักษา นับว่าเป็นกระบวนการพัฒนาความสามารถและความเฉลียวฉลาดในเรื่องนี้ที่ชุมชนยังคงพยายามอย่างต่อเนื่อง/.

๔.๒.๘ ภูมิปัญญาด้านศิลปะการแสดง การกีฬาและการละเล่น

ภูมิปัญญาด้านศิลปะ การแสดง การกีฬาและการละเล่น เป็นสิ่งที่ได้วิวัฒนาการมาพร้อมๆ กับภูมิปัญญาด้านอื่นๆ ของชุมชน โดยรูปแบบและเนื้อหาอาจจะมีความเหมือนและมีความต่างกับสิ่งที่ปรากฏในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ บ้าง แต่สิ่งที่มีลักษณะเด่นดีงามเฉพาะที่ร่วมกันของมนุษย์ที่มีอยู่ คือ คนในชุมชนพื้นที่วิจัยใช้ภูมิปัญญาเหล่านี้สร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรม ความดี ความงาม เช่น ความสามัคคี ความรัก ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสมอภาค อิสระภาพและเสรีภาพ ในความเป็นมนุษย์ในลักษณะเดียวกันหรือเหมือนกันกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ทั้งในเมืองหรือในสังคมที่นิยามตนเองว่าเจริญแล้ว ดังจะได้นำมากล่าวไว้โดยสังเขป ดังต่อไปนี้

ความคิด

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาได้นิยามความคิดเกี่ยวกับศิลปะ การแสดง กีฬาและการละเล่น ว่า เป็นการแสดงออกทางศิลปวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในมิติต่างๆ ของชีวิตให้มีความสมบูรณ์ ตามแบบอย่างที่บรรพบุรุษได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาในวิถีการดำเนินชีวิตแต่โบราณ สิ่งเหล่านี้ เป็นต้นว่า บทเพลง ศิลปะการแสดง ดนตรี กีฬา การละเล่น ล้วนเป็นเครื่องสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมด้านต่างๆ ให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข มีความพอเพียงในปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐาน มีความปลอดภัยในชีวิต มีความรักความสามัคคีความภูมิใจในหมู่คณะ มีชื่อเสียงเกียรติยศและศักดิ์ศรี และบรรลุเป้าหมายของชีวิตตามอุดมการณ์ทางศาสนาและความเชื่อ ที่ผ่านมาคนในชุมชนมีโอกาสได้นำศิลปวัฒนธรรมไปแสดงในเวทีระดับชาติและนานาชาติหลายครั้ง เป็นที่ชื่นชมของคนทั่วไป เป็นความภูมิใจยิ่งของคนในชุมชนสืบมาถึงปัจจุบัน เช่น สมัยรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ ผู้นำชุมชน คือ พระศรีสุวรรณคีรี ได้นำคณะนักดนตรีและนักแสดงเสือกระโดดของชุมชนไปร่วมแสดงหน้าพระที่นั่งในงานวันถือน้ำพิพัฒน์สัตยา ณ พระราชวังกรุงเทพมหานคร เป็นประจำทุกปี เมื่อปี ๒๕๕๕ คณะนักแสดงของชุมชน ได้นำดนตรีและคณะรำตง ไปแสดงถวายสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในงานวันข้าวและชาวนาแห่งชาติ ณ กรมการข้าว กรุงเทพมหานครฯ ยังความปลื้มปีติแก่คนในกลุ่มชาติพันธุ์เป็นอย่างยิ่ง และด้วยความที่ชุมชนมีสิ่งเหล่านี้เป็นสมบัติ ที่ได้หล่อหลอมบุคลิกคนในกลุ่มชาติพันธุ์ให้เป็นที่รู้จักหรือรับรู้ของคนทั่วไปหรือกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ว่า “คนกะเหรี่ยงรักความสนุกสนาน รักสันติ มีความสามัคคีในหมู่คณะ” เป็นอัตลักษณ์สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ประการหนึ่ง

ความรู้

เมื่อกล่าวถึงศิลปะ การแสดง การกีฬาและการละเล่นแล้ว คนในชุมชนในพื้นที่วิจัยได้จำแนกลักษณะทั่วไปของสิ่งเหล่านี้ตามความรู้และประสบการณ์ ดังต่อไปนี้

บทเพลง (ถะคู) หมายถึงภาษาที่เปล่งออกมาเป็นทำนอง มีโครงสร้างในการเรียบเรียง และมีดนตรีเป็นตัวกำหนดจังหวะ มีอยู่หลายลักษณะ เช่น ที่เรียกว่า “ถะคูงานศพ” “ถะคูแต่งงาน” “ถะคูดุทูหล่า” “ถะคูรำตง” รวมถึงบทเพลง “ถะคูเชิงปุจฉา-วิสัชนา”ในงานประเพณีต่างๆ เช่น ประเณีฟาดข้าวประจำปีด้วย

“ถะคูงานศพ” เช่น ทาแหน่หมื่อ ทาโข่เสพ่ะโดะ ทาโข่เสโพ ทาปลือ ทาเต๊าะถ่อ ทาแฮถ่อ เป็นต้น

“ถะคูแต่งงาน” เช่น ทาเต๊อะโหล่ ทาข่อแฮ ฉ่อลอ เก่อ เนอ เป็นต้น

“ถะคูดุทูหล่า” เป็นลำนำหรือบทสวดในขั้นตอนหนึ่งของพิธีวีเรียกวีหล่าหรือเรียกขวัญ มีบทร้องและดนตรี คือ การเคาะไม้ให้จังหวะ การดุทูหล่าทำได้หลายโอกาส ทั้งส่วนของชุมชน เช่น การดุทูหล่าในพิธีเรียกวีหล่างานบุญกินข้าวใหม่ การดุทูหล่าในพิธีเรียกวีหล่างานแต่งงาน การดุทูหล่าในพิธีเรียกวีหล่าโอกาสเริ่มต้นฤดูกาลทำมาหากินใหม่ และการดุทูหล่าในพิธีเรียกวีหล่าที่เป็นส่วนบุคคลหรือครอบครัว เช่น การดุทู หล่าในพิธีเรียกวีหล่าคนเจ็บไข้ได้ป่วย การดุทูหล่าในพิธีเรียกวีหล่ากรณีสมาชิกในครัวเรือนเสียชีวิต การดุทู หล่าในพิธีเรียกวีหล่าตั้งชื่อและผูกข้อมือ เป็นต้น

บท“ถะคูตอบโต้เชิงปุจฉา-วิสัชนา”ในงานประเพณีต่างๆ เช่น งานประเพณีฟาดข้าวประจำปี เป็นกลอนสดที่แต่ละกลุ่มแต่งขึ้นสดๆ บนเวที เพื่อร้องตอบโต้กันระหว่างกลุ่ม เนื้อเป็นการประลองภูมิปัญญาความรู้ความเข้าใจธรรมะ และการประยุกต์ธรรมะมาใช้ในการดำรงชีวิต โดยแบ่งเป็นสองฝ่าย คือฝ่ายปุจฉา และฝ่ายวิสัชนา ผลัดกันถาม ผลัดกันตอบ สลับกับการฟาดข้าว จนกว่าจะฟาดข้าวเสร็จ บางครั้งร้องตอบโต้ตลอดคืน(งานฟาดข้าวจัดกลางคืน)

ส่วนศิลปะ ชุดความรู้ที่สำคัญเกี่ยวศิลปะที่ปรากฏในชุมชนพื้นที่วิจัย เป็นต้นว่า ศิลปะการต่อสู้ เช่น การรำดาบ (ไอยทนะ) การรำมือ(ไอไซย) การรำตง การเล่นสะบ้า (ลุก่วยเบเกซะ) การแสดงเสือกระโดด เป็นต้น ส่วนที่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป คือ “รำตง”

“รำตง” เป็นศิลปะการแสดงที่มีมาแต่โบราณ คนในชุมชนกล่าวว่าอาจจะเป็นสิ่งที่คนโบราณได้เรียนรู้มาเมื่อครั้งยังอยู่ในประเทศพม่า เพราะปัจจุบันชาวกะเหรี่ยงในประเทศพม่ามีการแสดงในลักษณะเดียวกันและดูเหมือนมีพัฒนาการที่หลากหลายกว่าในพื้นที่นี้ มีผลงานที่บันทึกเป็นวีดีโอ เทป ซีดี มาเผยแพร่ในชุมชนปัจจุบัน ครูฝึกจากพม่าเคยเข้ามาฝึกสอนรำตงให้คนในชุมชนทำให้ชุมชนได้เรียนรู้และพัฒนาจนกลายมาเป็นศิลปการแสดงของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่ที่คนทั่วไปยกย่องว่า “รำตงของชุมชนตำบลไล่โว่ มีความงดงามเป็นเลิศ”

รำตง คือ ศิลปะการแสดงที่มีทั้งร้องรำเต้นไปตามจังหวะดนตรี ใช้แสดงในงานประเพณีสำคัญๆ ของชุมชน ปัจจุบันมีสองชุด คือ ชุดเล็กกับชุดใหญ่ ชุดเล็กมีบทเพลงที่สนุกสนาน ปลุกใจให้เกิดความรักความภูมิใจในกลุ่มชาติพันธุ์ ชุดใหญ่ บทเพลงจะมีเนื้อหาที่ให้ความรู้เรื่องความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ ตำนาน เรื่องเล่า

นิทาน ความยากลำบาก ความอดทน ความพยายาม กว่าจะถึงวันนี้ เมื่อถึงวันนี้แล้ว ลูกหลานต้องช่วยกันสืบสาน เพื่อความมั่นคงยั่งยืนต่อไป

บทบาทหน้าที่ของรำตง นอกจากให้ความบันเทิงสนุกสนานพักผ่อนหย่อนใจแล้ว ยังทำหน้าที่บอกเล่าเรื่องราวต่างๆ ของความเป็นมาของชาติพันธุ์ เล่าตำนานต่างๆ นิทานต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ และนำเรื่องราวต่างๆ เหล่านั้นมากล่อมเกลาและขัดเกลาสังคม รวมทั้งทำหน้าที่สื่อสารแนวคิดแนวทางหรือนโยบายต่างๆ ทั้งของชุมชนและส่วนราชการ เพื่อให้คนในชุมชนได้รู้เข้าใจและปฏิบัติตาม ผ่านบทเพลงและการแสดง โดยใส่สาระลงในบทเพลงและท่าทางการแสดงสื่อสารสู่สังคม เช่น ต้องการให้คนร่วมกันอนุรักษ์ป่าไม้และสัตว์ป่า ก็นำเนื้อหา วิธีการและคุณค่าความสำคัญของป่าไว้ในบทเพลง หรือต้องการให้คนอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมการแต่งกาย ก็ใส่เนื้อหาสาระที่เป็นคุณค่า ความสำคัญ วิธีการดังกล่าวไว้ในบทเพลง เป็นต้น

รำตง ผู้แสดงต้องเป็นหญิงสาววัยรุ่น ยังไม่แต่งงาน วงหนึ่งๆ ต้องมีอย่างน้อย ๑๒ คน ส่วนจะมีจำนวนมากกว่านี้บ้างก็ได้ บางวงมี ๒๐ คน แต่นั่นหมายถึงต้องฝึกซ้อมอย่างหนัก เพราะการแสดงต้องมีความพร้อมเพรียง เมื่อมีคนมาก ทำให้เกิดความพร้อมเพรียงได้ยาก ปัญหาสำหรับผู้แสดงที่พบเห็นบ่อย คือ หลังจากการแสดงจบลง มักจะมีชายหนุ่มติดตามไปสู่ขอสาวนักแสดงถึงหมู่บ้าน เมื่อแต่งงานแล้วก็ไม่ได้แสดงอีกต่อไป หน้าที่ของครูฝึกต้องหาคนใหม่มาแทน ซึ่งกว่าจะได้มาก็ลำบาก ช่วงหลังนี้ จึงเริ่มฝึกนักแสดงที่ยังเป็นเด็กและเยาวชน ที่มีอายุระหว่าง ๘ – ๑๔ ปี มากขึ้น เพื่อสืบสานศิลปะการแสดงนี้ไว้คู่กับชุมชนสืบไป

การฝึกรำตง ต้องมีครูฝึก รำตงจึงเป็นศิลปะการแสดงที่ต้องมีการไหว้ครู รอบปีหนึ่งๆ จะต้องมีพิธีไหว้ครูของคณะรำตง ปีละครั้ง และก่อนจะเริ่มฝึกสอนหรือก่อนที่จะแสดงแต่ละครั้งจะต้องมีพิธีไหว้ครูก่อนด้วย ในการฝึกสอน หากพบว่าฝึกรำได้ไม่สวยงาม หรือรำไม่พร้อมเพียง ไม่เป็นที่พอใจ จะต้องจัดพิธีไหว้ครูใหม่แล้วเริ่มสอนใหม่อีกครั้ง ครูฝึกสอนคนหนึ่ง จะประกอบพิธีไหว้ครูได้เพียงแค่คณะเดียวเท่านั้น รำตงคณะไหนต้องการแสดง แต่ไม่มีครู ก็ไม่สามารถที่จะแสดงได้ ถึงแม้นักแสดงจะพร้อมก็ตาม

การฝึกสอนรำตง หลังจากไหว้ครูเรียบร้อยแล้ว เริ่มต้นฝึกสอนการขับร้องเพลงกะเหรี่ยงให้ถูกจังหวะก่อน เมื่อสามารถร้องเพลงได้ถูกต้องตามจังหวะแล้ว จึงเริ่มฝึกฝนท่ารำ ท่ารำแต่ละเพลง แต่ละท่า ถือเป็นอัตลักษณ์ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์เอาไว้

ดนตรีที่ใช้ในการรำตง มีอยู่หลายชนิด เช่น แมนโดริน ระนาดเหล็ก(ปาตะล่า) กลองขนาดเล็ก(โป่ง) ฉาบ(ไจ่งจี่) ฆ้องขนาดต่างๆ แขวนอยู่ในราง(หมุ่งไว) กลองใหญ่ (ตะเพอ) และกระบอกไม้ไผ่ที่มีขนาดพิเศษแตกต่างกัน(วาเลเดาะ) ใช้ตี ดนตรีเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นของชุมชน มีแต่แมนโดรินเท่านั้นที่คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจากพม่า นอกจากนี้ ยังมีดนตรีประกอบวง เพื่อสร้างความครื้นเครงอีกด้วย คือ กลองยาวกะเหรี่ยง(ทะ) ฆ้อง(หมุ่ง) และแคน(ปี่บะ) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แคนนั้นมีเพียง ๗ ลูก เป็นลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากแคนของสังคม

อื่นๆ(แคนทั่วไปมี ๘ ลูก) สำหรับกลองยาว ฆ้อง แคน และฉาบ นอกจากใช้ในคณะรำตงแล้ว ยังใช้แสดงในงานรื่นเริงอื่นๆ ทั่วไป เช่น การรำดาบ (ไอยซะ) การรำมือ(ไอไตรย) การรำวง การเล่นสะบ้า (ลุก่วยเบเกซะ) เป็นต้น

"บทเพลง" ที่ใช้ขับร้อง ครูหรือผู้ที่เกี่ยวข้องแต่งขึ้น เนื้อหาเน้นการปลุกใจให้เด็กและเยาวชนมีใจรักมีความภาคภูมิใจในกลุ่มชาติพันธุ์ สาระของเพลงส่วนใหญ่เป็นการบอกเล่าประเพณี นิทาน คำสอน ต่าง ๆ บทเพลงของครูเพลงแต่ละคณะมักจะมีทำนองและเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน

"จังหวะ" บทเพลงคณะรำตง ถ้าเป็นชุดของเด็กๆ จะให้จังหวะทำนองช้า เพื่อให้มีท่วงท่ารำอ่อนช้อยน่ารักสมวัย และสามารถเคลื่อนแปรขบวนในรูปแบบง่าย ๆ ได้สะดวก โดยผู้แสดงแต่ละคนจะเป็นผู้ขับร้องเพลง ร้องไปและเต้นไปตามจังหวะเพลง ส่วนจังหวะบทเพลงคณะรำตงชุดใหญ่หรือชุดของเด็กหนุ่มสาว เป็นจังหวะเร็วและเร้าใจ มีท่วงท่ารำที่กระฉับกระเฉง มีการเคลื่อนที่อยู่ตลอดเวลา

โอกาสการแสดงรำตง ส่วนใหญ่จะแสดงในงานประเพณีสำคัญๆ ของชุมชน และเดินทางไปแสดงในชุมชนอื่นๆ ด้วย เช่น แสดงในงานประเพณีกินข้าวใหม่ การแสดงในงานประเพณีฟาดข้าว งานศิลปวัฒนธรรมที่จัดขึ้นในสถาบันการศึกษา และงานที่ส่วนงานราชการจัดขึ้นบางแห่ง รวมทั้งจัดการแสดงเพื่อต้อนรับผู้ที่มาเยี่ยมเยือนชุมชน

"ดนตรี" ในชุมชนพื้นที่วิจัย มีดนตรีอยู่หลากหลายชนิด (ดังกล่าวแล้วในเรื่องรำตง)ซึ่งใช้ในการแสดงศิลปวัฒนธรรมร่วมกันหลายลักษณะดังกล่าวข้างต้น และคนในชุมชนยังมีจิตวิญญาณในการอนุรักษ์และพัฒนาดนตรีของกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ เช่นที่ครอบครัวสายตระกูลลุงเออคุง ช่วยบำรุงวงศ์(บ้านกองม่องท่ะ) ได้พยายามสืบสานมา ลุงเออคุงเล่าถึงความพยายามสืบสานดนตรีไว้ว่า.....ตนเองเป็นลูกของพ่อก้องมะ ซึ่งเป็นนักแสดงและนักดนตรีกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง บ้านกองม่องทะ สมัยรัชกาลที่ ๕ สมัยนั้น พ่อได้รับคำสั่งจากพระศรีสุวรรณคีรี เจ้าเมืองสังขละบุรี คนที่ ๕ ให้ไปแสดง "เสือกระโดด" หน้าพระที่นั่งในพระราชวัง และให้นำคณะดนตรีรำกลองไปร่วมแสดงในงานวันถวายน้ำพิพัฒน์สัตยา ทุกปี ครั้งหนึ่งเคยได้รับรางวัล เป็น เงิน ๗ บาท ลุงเออคุง เป็นลูกคนสุดท้องของพ่อก้องมะ ซึ่งมีลูก ๑๕ คน ปัจจุบันเหลืออยู่ ๖ คน พ่อก้องมะได้ถ่ายทอดวิชาการเป่าปี่ไว้ให้กับตนเอง เลยได้รับปี่ไว้เป็นมรดก ปี่เรียกว่า "ขะน่วย" หรือ "เคอนวย" เป็นเครื่องดนตรีประกอบวงดนตรี ซึ่งมีกลอง ระนาด ฉิ่ง ฉาบ

ปี่หรือ"ขะน่วย"ปกติจะเป่าในงานต่างๆ ทั่วไป เช่น การแสดงรำตง แห่สังฆทาน งานบุญต่างๆ และใช้ส่งศพไปป่าช้าด้วย เริ่มเป่ามาตั้งแต่อายุ ๑๓ ปี พ่อเสียเมื่ออายุ ๙๘ ปี ขณะที่ตนเองอายุได้ ๒๕ ปี สิริรวมจากอายุคน ปี่เลานี้ มีอายุไม่น้อยกว่า ๑๔๑ ปี พ่อเคยนำไปเป่าที่หน้าพระที่นั่ง พร้อมกับเครื่องดนตรีอื่นๆ ทุกปี ดังกล่าวข้างต้น

ลุงปองโซ่ย พี่ชายลุงเออคุง (อ่านภาษากะเหรี่ยงออกและเขียนได้) เล่าเพิ่มเติมว่า ตนเองเกิดที่นพดล ใกล้สถานีรถไฟญี่ปุ่น เป็นลูกคนที่ ๓ ของพ่อ ไม่ทันได้เห็นพ่อแสดงเสือกระโดดในวัง เพราะเรื่องนี้พ่อได้รับหน้าที่แสดงสมัยหนุ่ม ยังไม่แต่งงาน ครั้นแต่งงานแล้วได้เข้าวังเพื่อแสดงดนตรี(เป่าปีอย่างเดียว) พ่อไปเป่าปี่ในพิธีถวายน้ำพิพัฒน์สัตยาทุกปี ครั้งหนึ่งพ่อเล่าว่า แม่ได้ลูกอ่อน(พี่สาว) พระศรีสุวรรณสั่งมาให้เข้าวัง พ่อต้องทิ้งแม่ไป กลับมาได้รับพระราชทานรางวัลมา ๗ บาท แต่พอสิ้นสมัยรัชกาลที่ ๕ แล้วก็ไม่ได้ไปอีก (พิธีนี้ได้เลิกไปในสมัยรัชกาลที่ ๗) พ่อเคยเล่าให้ฟังว่า พระราชพิธีมีแต่คมหอกคมดาบ ปี่เลานี้ เป็นอันเดียวเท่านั้นที่พ่อใช้มาตลอดและตกมาอยู่ที่น้องทุกวันนี้

กีฬาและการละเล่น ที่เป็นบทเรียนเพื่อการฝึกฝนและพัฒนาสมรรถนะร่างกายและจิตใจแก่เด็ก และเยาวชนในชุมชนชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย มีหลากหลาย ทั้งแบบพื้นบ้านและแบบสมัยใหม่ เป็นต้นว่า การเล่นลูกเก็บ การเล่นลูกทอย การเล่นไม่หึ่ง การเล่นว่าว การเล่นสะบ้า การเล่นมวยปล้ำ การกระโดดเชือก การตีวงล้อ การเล่นยางสติ๊ก การหลับตาซ่อนหา การวิ่งเล่น การเล่นลื่นลงลาด การเล่นไม้กระดานหก การเล่นหน้าไม้ การเล่นไต่ราว ไต่สะพานลิง การเล่นปีนต้นไม้ ฯลฯ รวมถึงการวิ่งเล่นบนหนทางหรือลาน ส่วนปัจจุบันมีการละเล่นสมัยใหม่ที่แพร่ขยายไปจากชุมชนเมือง เป็นต้นว่า การเล่นตะกร้อ การเล่นฟุตบอล บาลเก็ตบอล วอลเล่ย์บอล การวิ่งแข่ง เป็นต้น รอบปีหนึ่งๆ องค์การบริหารส่วนตำบลและสถานศึกษา ได้จัดการแข่งขันกีฬาและการละเล่นระดับตำบลขึ้น ให้เด็กและเยาวชนได้ร่วมแข่งขัน โดยจัดขึ้นในชุมชนต่างๆ แต่ละปีหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพ ส่วนการละเล่นพื้นบ้าน ปัจจุบันจัดการละเล่นบางอย่างขึ้นในงานประเพณีฟาดข้าวทุกปี เช่น แข่งขันการปีนต้นไม้ที่ทาน้ำมันและมีของรางวัลผูกอยู่ที่ปลายเสา ใครปีนถึงได้รับรางวัล แข่งขันการไต่ต้นไม้ข้ามสะพานลิง แข่งขันการไต่ราว แข่งขันมวยปล้ำตามแบบแผนวัฒนธรรมพื้นบ้านของชุมชนซึ่งสืบต่อมาแต่โบราณ มีรางวัลสำหรับผู้ชนะและผู้ร่วมแข่งขันทั่วถึงกัน เป็นการพัฒนาสมรรถนะด้านต่างๆ ของคนในชุมชน รางวัล มีทั้งเงินและของรางวัลแก่ผู้เข้าร่วมแข่งขัน เป็นที่สนใจของคนทั่วไปในชุมชนและมีผู้เข้าร่วมเป็นจำนวนมาก บางกิจกรรมแข่งขันกันตลอดคืนจนสว่างแล้วยังไม่จบ เช่น มวยปล้ำ แข่งกันตั้งแต่หลังดึกจนสว่าง ดวงอาทิตย์ขึ้นแล้วยังไม่เลิก เพราะมีคนมาท้าแข่งขันอยู่ตลอด ทั้งคนชุมชนและคนที่เป็นนักท่องเที่ยวก็ร่วมแข่งขันได้

ความเชื่อ

คนในชุมชนเชื่อว่าศิลปะ การแสดง ดนตรี กีฬา และการละเล่น ที่มีอยู่หลากหลายนั้น เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความสุขและความทุกข์ของชีวิตคนในชุมชน เป้าประสงค์การแสดงออกของกิจกรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อการบำบัดทุกข์ บำรุงสุขแก่คนชุมชน และสร้างความเข้มแข็งมั่นคงแก่ชุมชนตามความเชื่อที่สืบต่อกันมา เป็นต้นว่า ความเชื่อเรื่องครู ผู้ประสิทธิ์ประสาทศิลปวิทยาการต่างๆ ก่อนจะแสดงสิ่งใดๆ จะต้องรำลึกนึกถึงครู

หรือประกอบพิธีไหว้ครูก่อน จึงจะทำให้การแสดงออกในสิ่งนั้นๆ ประสบความสำเร็จ ส่วนคนที่เป็นครูสอนศิลปวิทยาการเหล่านี้ ต้องจัดพิธีไหว้ครูขึ้นทุกปี ไม่เช่นนั้น อาจจะทำให้เกิดสิ่งเลวร้ายขึ้นแก่ตนเองและครอบครัวได้ โดยทั่วไปจึงมีความเชื่อว่า บทเพลง ศิลปะ การแสดง ดนตรี กีฬาและการละเล่น ว่าจะทำให้เกิดผลต่างๆ ดังนี้

๑. บทเพลง ศิลปะ การแสดง ดนตรี ทำให้พิธีกรรมต่างๆ มีความศักดิ์สิทธิ์ มีพลังก่อให้เกิดความสำเร็จตามความปรารถนา ได้ หากขาดสิ่งเหล่านี้แล้ว พิธีกรรมดังกล่าวหรือกิจกรรมดังกล่าวจะไม่สมบูรณ์ รวมถึงในงานประเพณี หากไม่มีการแสดงรำตง งานดังกล่าวจะไม่สร้างสุนทรีย์หรือความสุขได้ตามความต้องการ

๒. ภาษาที่ใช้ในบทเพลง ศิลปะ การแสดง และการใช้ภาษาประกอบการแสดงดนตรีต่าง ๆ เป็นภาษาที่มีพลังที่นำไปสู่การขจัดทุกข์ บำรุงสุขได้ เช่น ภาษาที่ใช้ในบทดุทูหล่า การทำวีหล่าหรือการเชิญขวัญ ที่แสดงให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวเหมือนกับเป็นไปตามความต้องการหรือตามความปรารถนาได้ตามเป้าหมาย

๓. บทเพลง ศิลปะ การแสดง ดนตรี ได้สร้างพลังขับเคลื่อนกิจกรรมนั้นๆ ไปสู่ความสำเร็จ หากไม่มีบทเพลง ลำนำ คาถา หรือการแสดงแล้ว พลังขับเคลื่อนสิ่งต่างๆ ที่ต้องการจะไม่เกิดขึ้น เช่น ต้องมีการไหว้ครูใหม่ ถ้าการฝึกฝนการเต้นรำ ขับร้อง รำตง ไม่เป็นที่พอใจ เพื่อให้ครูมาถ่ายทอดศิลปะนั้นๆ สู่จิตวิญญาณคณะผู้แสดงอีกครั้ง

๔. การประกอบกิจกรรมใดๆ ถ้าขาดบทเพลง ลำนำ ศิลปะ การแสดง ดนตรี หรือเสียงตามที่กำหนดไว้ในกิจกรรมชุดนั้นๆ แล้ว จะทำให้กิจกรรมนั้นๆ ไม่สำเร็จ หรือไม่สมบูรณ์ หรือไม่เป็นกิจกรรมตามความหมายที่ต้องการ เช่น บทเพลงงานแต่งงาน งานศพ ล้วนแต่เสริมสร้างความสำเร็จให้งานนั้นๆ บรรลุวัตถุประสงค์

๕. บทเพลง ศิลปะ การแสดง ดนตรีรวมถึงการกีฬาและการละเล่นแบบพื้นบ้าน คือ สิ่งที่บ่งบอกความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ให้คนกลุ่มอื่นๆ ได้รับรู้ ชื่นชม ในความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์มีความต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ หากไม่มีสิ่งเหล่านี้แล้ว ลำพังลักษณะอื่นๆ ที่มีอยู่จะยังไม่ชัดเจน และมีการโต้แย้งได้

ตัวอย่าง ความเชื่อเรื่องบทเพลง ศิลปะ การแสดง ดนตรี เช่น “ถะคูแหน่หมื่อ” เป็นบทเพลงแรกที่ใช้ร้องในงานศพเพื่อชี้ทางให้คนตาย หากไม่ร้องบทเพลงนี้ วิญญาณคนตายจะสับสน จากนั้นจึงร้องเพลง ทา ต่า จา ซึ่งเป็นบทเพลงในงานศพชุดต่อไปได้ บทเพลง “ถะคูโข่เส่พะโต๊ะ” เป็นบทเพลงที่ร้องในงานศพ เพื่อส่งเสียงเตือนผู้ตายให้ต่อรองกับยมบาลว่า ให้ส่งตนเองไปในที่ดี บทเพลง“ถะคูโข่เสโพ่” เป็นบทเพลงที่ร้องในงานศพเพื่อส่งเสียงเตือนผู้ตายให้ต่อรองกับลูกน้องยมบาลว่าให้ส่งตนเองไปในที่ดี บทเพลง“ถะคูปรือ” เป็นบทเพลงที่

ร้องในงานศพ เพื่อส่งผู้ตายให้ไปสู่ปรโลกที่ดี บทเพลง“ถะคูเต๊อะโหล่” เป็นบทเพลงที่ร้องในงานแต่งงาน โดยให้ผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าบ่าว เจ้าสาว ได้ร้องตอบโต้กันตอนที่จะมาสู่ขอสาว เป็นต้น

ความเห็นและค่านิยม

ปราชญ์ชาวบ้าน นักแต่งเพลงและนักดนตรีชาวเวียคาดิ้ ได้แสดงความเห็นต่อบทเพลง รวมทั้ง ศิลปะการแสดงดนตรี ไว้ว่า *“เนื้อเพลงในบทเพลงต่างๆ ที่ได้แต่งขึ้นนั้น ได้แรงบัลดาลใจจากภาพชีวิตและบทเพลงจากบรรพบุรุษ บทเพลงเป็นตัวแทนของชุมชน ดนตรีเหมือนจิตใจของชาวกะเหรี่ยง เพราะสมัยก่อนการถ่ายทอดความคิด ประสบการณ์ที่ละเมียดละไมกว่าคำพูดนั้น จะถ่ายทอดเป็นเพลง และเป็นนิทาน ทั้งสองอย่างจะแฝงคติไว้ให้ผู้ที่มีปัญญาได้คิด สอนให้รู้จักคิด คิดได้ก็เป็นปราชญ์ สมัยก่อนเราไม่มีตัวเขียน เราเลยจำกันมาจากการได้ฟัง ผมอยากให้มีการบันทึกจึงได้เริ่มเขียนเพลงขึ้น เพลงที่บรรเลงให้เยาวชนได้ฟัง มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวีรบุรุษพู่จ่าปิ้งซึ่งเป็นผู้นำชาวของชาวกะเหรี่ยงในยุคก่อน และเป็นบุคคลในประวัติที่นำพาชาวกะเหรี่ยงมาสร้างบ้านเวียคะดิ้ บทเพลงเล่าถึงโบราณสถาน สภาพแวดล้อม และวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง ผมเชื่อว่าเพลงพื้นบ้านสามารถใช้ปลุกสำนึกเด็กๆ ของชุมชนน่าจะดีที่สุด เพราะเพลงเป็นความอ่อนโยน เข้าถึงใจคนง่ายที่สุด”* เนื้อหาของเพลงในภาษากะเหรี่ยงมีดังนี้

“เหย่อปะดูโคงมูโคงพา
โคงพี่โคงพุ่ง กูอะก่า
เลอะเทอะเด ชะร่าสะมา
เลอะเทอะเด ฮะโพงฮะขว่า”

(เราเคารพคุณพ่อคุณแม่ คุณปู่ย่าตายาย ทุกคนทั้งหมด ทั้งครูบาอาจารย์ทั้งหมด ในองค์พระมหากษัตริย์)

“เหย่อปะดูโคงพาชะขวา
เหล่อเฌงเหล่อบล่องหย่องยองบา
จุงชิ้งบุ่งมิเทอคูด่า ถวุ่ยหล่องเคาชิกะดื่อบ่า”

(ฉันเคารพพระมหากษัตริย์ทุกปีทุกครั้ง สรรเสริญพระบารมี มือสิบนิ้วอยู่บนหน้าผาก นั่งพับเพียบกราบไหว้พระเจ้าอยู่หัว)

“กะบ่องหน่วยโพลงหล่องเวเผื่อ แบซีแล้เป่อบาหม่าเฉ่อ
โพลงสองตุ่งซู้ชุ้งมูเฉ่อ เถอะเทาเฉ่อกะบ่องเวผ่อ”

(เรือเจ็ดลำกำลังจะจมลงวังน้ำ ทำอย่างไรเราต้องช่วยกัน ให้เชื้อชาติทั้งหลายช่วยกันคิดหาทางออกจากในวังน้ำ)

ขณะที่ชุมชนอื่นๆในพื้นที่วิจัยได้มีความเห็นและค่านิยมในทำนองเดียวกัน คือเห็นว่า บทเพลง ศิลปะการแสดง ต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นสิ่งที่สมควรได้อนุรักษ์ และฟื้นฟูขึ้นมาใช้ ให้มากขึ้น เพราะจะเป็นสิ่งที่สร้างภูมิคุ้มกันให้ลูกหลานของเรามีความสุข ลูกหลานของเราไม่เจ็บไข้ได้ป่วยทางใจ ด้วยบทเพลง ศิลปะ การแสดง ฯลฯ รักษาได้ และการสอนภูมิปัญญาเหล่านี้ให้ลูกหลานถือเป็นการติดอาวุธให้ลูกหลานเราไว้ป้องกันตัว ดังนั้น จึงควรส่งเสริมให้ลูกหลานเราได้รู้ เข้าใจ แลเข้าถึง เพื่อจะได้นำมาใช้ประโยชน์ในการเสริมพลังความเป็นเราให้เข้มแข็งขึ้น เช่น ถ้าลูกหลานของเราร้องเพลงเก่ง ทั้งแบบพื้นบ้าน และแบบสมัยใหม่ ลูกหลานเราจะมีความสุขมากขึ้น และมีโอกาสที่จะนำความเข้มแข็งมาสู่ชุมชนได้มากขึ้น

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

ผู้นำชุมชน ครู และปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนต่างๆ ได้สร้างโอกาสแก่เด็กและเยาวชนในการเรียนรู้ฝึกฝนสร้างความสามารถและความฉลาดไหวพริบทางบทเพลง ศิลปะ การแสดง การละเล่น กีฬาและอื่นๆ ตามที่ตนถนัด เป็นต้นว่า บ้านเวียคาดี้ ปราชญ์ชาวบ้านด้านดนตรีได้จัดการสอนดนตรีพื้นบ้าน “มินดะเล่” ขึ้นที่โรงเรียน ชุมชนทุกเช้าวันจันทร์ ซึ่งเด็กนักเรียนจะนำกีตาร์กะเหรี่ยง (มินดะเล่) ไปฝึกเล่นที่บ้าน และฝึกสอนที่บ้านของครูภูมิปัญญาตอนเย็นของทุกวัน การเล่นกีตาร์กะเหรี่ยงมีวิธีการเล่นที่แตกต่างไปจากกีตาร์สากลทั่วไป โดยกีตาร์กะเหรี่ยงจะมีสามสาย วิธีการเล่นไม่มีโน้ต อาศัยการเล่นไปตามจังหวะ ทำนอง แต่ละคำของบทเพลงเป็นบทเพลงสั้น ๆ เนื้อหาไม่มาก บทเพลงที่ขับร้องในแต่ละครั้งจะแต่งขึ้นมาใหม่เพื่อใช้เล่นและขับร้องในงานนั้นๆ เฉพาะ ทั้งนี้การเรียนรู้และฝึกเล่นเครื่องดนตรีพื้นบ้านถือเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงไม่ให้สูญหาย

ปัจจุบัน บ้านเวียคาดี้ และบ้านสะเนพ่อง มีการฝึกการแสดงรำตง โดยครูภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เวียคาดี้ฝึกทุกวันช่วงเย็น ที่บ้านของครูภูมิปัญญาหรือที่สนามหญ้าโรงเรียน ส่วนที่สะเนพ่องฝึกในช่วงหน้าแล้ง หรือช่วงสงกรานต์ โดยเยาวชนในหมู่บ้านรวมกลุ่ม เชิญผู้รู้มาฝึกสอน และได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มวัฒนธรรมชุมชนด้วย ชุมชนอื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน มีการฝึกการแสดงรำตงเป็นคณะไว้ประจำหมู่บ้าน เพื่อจะได้นำไปช่วยงานในหมู่บ้านอื่นๆ เมื่อมีงานเกิดขึ้น การนำคณะรำตงไปช่วยงานได้ ถือเป็นเกียรติยศชื่อเสียงของชุมชน ดังนั้น ผู้นำชุมชนและคณะวัฒนธรรมชุมชนจึงต้องจัดการเรื่องนี้ให้เป็นสิ่งที่มีอยู่คู่กับชุมชน เป็นคณะรำตงของชุมชน

ตัวอย่างดังกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบของชุมชนที่จะนำสิ่งเหล่านี้มาสร้างสุขและสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน แม้ว่าบริบททางสังคมและวัฒธรรมกำลังเปลี่ยนแปลงไป เป็นอื่นมากขึ้นก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การฟื้นฟูกีฬาและการละเล่นพื้นบ้านขึ้นมาเป็นกิจกรรมในงานประเพณีฟาดข้าว ถือว่าเป็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการพัฒนาที่ชัดเจน เพียงแต่ว่า ทำอย่างไร จึงจะทำให้ความฉลาดและความสามารถเหล่านี้ได้รับการพัฒนาให้เจริญเติบโตก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง เท่านั้น/.

๔.๒.๕ ภูมิปัญญาเกี่ยวเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับตกแต่ง

ภูมิปัญญาเกี่ยวเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายและเครื่องประดับตกแต่งเป็นปัจจัยจำเป็นประการหนึ่งที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์แล้วสั่งสมสืบมาแต่สมัยโบราณ มนุษย์อาจจะเริ่มชีวิตที่เปลือยเปล่าไม่มีเสื้อผ้าอาภรณ์สวมใส่ จากนั้นค่อยๆ นำใบไม้ เปลือกไม้มาปกปิดร่างกายคลายเย็นร้อน ป้องกันยุงเหลือบริ้นไรและอันตรายต่างๆ ค่อยๆ พัฒนาสั่งสมมาจนกระทั่งกลายมาเป็นเสื้อผ้าอาภรณ์เครื่องแต่งกายที่ไม่พียงแต่ปกปิดร่างกายคลายเย็นร้อนเท่านั้น หากแต่ยังเป็นเครื่องแสดงอัตลักษณ์ ศักดิ์ศรี ยศฐาบรรดาศักดิ์ และเป็นสินค้าสำคัญที่ผลิตค้าขายในโลกปัจจุบัน จนทำให้คนสมัยใหม่ที่เกิดในสังคมที่เจริญแล้ว ไม่รู้จักต้นตอที่มาดั้งเดิม ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น และทำอย่างนั้นได้อย่างไร คนในชุมชนพื้นที่วิจัยครั้งนี้ ยังมีภูมิปัญญาพื้นบ้านเกี่ยวกับเรื่องนี้ ที่น่าสนใจ และมีลักษณะความเป็นพื้นบ้านดั้งเดิม จึงน่าจะเป็นภูมิปัญญาที่จะก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในวิวัฒนาการของมนุษย์ได้ส่วนหนึ่ง ดังจะได้นำมากล่าวโดยสังเขป ในข้อต่อไปนี้

ความคิด

ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาได้นิยามความคิดเกี่ยวกับเสื้อผ้า การแต่งกาย การประดับตกแต่งไว้ว่าเป็นองค์ประกอบพื้นฐานของชีวิตตามธรรมชาติ เพราะมนุษย์จะต้องใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มรักษาความอบอุ่นของร่างกายคลายหนาวคลายร้อน ปกปิดส่วนที่น่าละอาย ไม่สวย ไม่งามของร่างกาย และป้องกันแมลงสัตว์ต่างๆ กัดต่อย เป็นธรรมดา เหมือนกับอาหาร ส่วนเครื่องประดับตกแต่งนั้น เป็นสิ่งที่งอกเงยขึ้นมาตามภาวะความเจริญก้าวหน้าทางสังคม เหมือนกับการปรุงอาหาร ที่ปรุงแต่งแปลงรสแปลงรูปให้น่ารับประทาน ใครมีก็สวมใส่ตกแต่งได้ ใครไม่มีก็ไม่เป็นไร แต่ส่วนใหญ่ที่ตกแต่งเพื่อแสดงความสวยความงามให้เป็นที่ชื่นชอบแก่ผู้พบเห็นตามความคิดเห็นและค่านิยมสมัยใหม่ว่าเป็นความถูกต้องดีงาม อันเป็นที่ต้องการของมนุษย์ทุกรูปทุกนามทุกกลุ่มชาติพันธุ์

ความรู้

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเป็นกลุ่มที่ได้ชื่อว่ามีความเป็นเลิศในการทอผ้ามากกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในพื้นที่เดียวกัน เพียงแต่ว่าปัจจุบัน ภูมิปัญญาการทอผ้า ทั้งความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความคิดเห็น ค่านิยม ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ เกี่ยวกับการทอผ้ากำลังหายไปจากชุมชนมากแล้ว ในชุมชนมีคนทอผ้าและสืบสานภูมิปัญญาด้านนี้น้อยลง ชุดความรู้ที่ได้ในการศึกษาครั้งนี้ จึงเป็นความรู้ที่เป็นไปตามแบบแผนพื้นบ้าน ที่กำลังจะสูญหายไปจากชุมชนแล้วเป็นชุดความรู้ที่ส่วนหนึ่งมาจากประสบการณ์ที่ยังทรงจำไว้ การแต่งกายที่ปรากฏในชุมชนปัจจุบันส่วนใหญ่เป็นแบบเดียวกับคนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ คือ แต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ตัดเย็บสำเร็จรูปด้วยระบบอุตสาหกรรมการทอผ้าจากสังคมเมืองแล้วนำมาขายในตลาดทั่วไป ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่จึงหาซื้อมาใช้สวมใส่ในชีวิตประจำวันตามที่ต้องการ ซึ่งมีทั้งเสื้อผ้าที่เป็นของกลุ่มชาติพันธุ์และเสื้อผ้าของคน

กลุ่มอื่นๆ เสื้อผ้าชุดที่แสดงอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ ส่วนใหญ่จะใช้สวมใส่ในงานประเพณี งานพิธีกรรมหรืองานบุญต่างๆ เว้นแต่กลุ่มผู้สูงอายุที่ยังนิยมใช้ชุดเสื้อผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ในชีวิตประจำวัน

ลักษณะการแต่งกายที่เป็นไปตามแบบแผนพฤติกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านแต่เดิม

๑. ผู้หญิงแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสองชิ้น คือ ผ้าซิ่นสีแดง และเสื้อครึ่งท่อนสีแดงหรือสีดำหรือสีน้ำเงินยาวเสมอสะเอว มีด้ายสีแดงประดับและมีลวดลายปักไว้กับเสื้อ ส่วนผู้ชายจะแต่งชุดธรรมดาเหมือนคนทั่วไป เสื้อตัวเดียวของหญิงสาวที่แต่งงานแล้ว ส่วนใหญ่เป็นผ้าฝ้าย พื้นสีเข้ม เช่น สีดำ สีคราม สีน้ำเงิน บนเสื้อมีลวดลายทอด้วยด้ายสีแดงหรือสีน้ำเงิน และจะมีลวดลายประดับจากบ่าลงถึงใต้อก ส่วนซิ่นที่นุ่ง ถ้าเป็นหญิงที่ยังไม่สูงอายุจะเป็นผ้าฝ้ายพื้นสีแดงหรือสีชมพูเข้ม

๒. หญิงผู้สูงอายุ แต่งกายเหมือนหญิงที่แต่งงานแล้วทั่วไป เพราะหญิงที่แต่งงานแล้วจะเปลี่ยนเครื่องแต่งกายตั้งแต่วันแต่งงานตลอดไปจนเป็นผู้สูงอายุ ส่วนสีของซิ่นผู้สูงอายุจะเป็นสีแดงคล้ำ และมีลวดลายมัดหมี่ทอสอดแทรกอยู่ทั้งผืน ผู้ชายสูงอายุนิยมนุ่งโสร่งและถ้าเป็นปราชญ์หรือผู้นำทางพิธีกรรมก็จะแต่งกายด้วยชุดยาวสีขาว

๓. หญิงสาวที่ยังไม่แต่งงาน สามารถแต่งกายได้สองแบบ แบบแรก แต่งกายด้วยชุดยาวทรงกระบอกพื้นสีขาว(ไช่กูกี)(หรือพื้นสีอื่นก็ได้) ทอลวดลายเหนือออกและชายผ้าด้านล่าง ติดพู่ห้อยงดงาม และสามารถปรับปรุงลวดลายและการประดับประดาให้สวยงามได้ตามใจชอบ เช่น มีลวดลายขวางบนบ่า มีลวดลายขวางกลางตัว มีการทิ้งด้ายแดงห้อยตรงลวดลายกลางตัวยาวลงถึงเข่า ตรงบริเวณเข่ามีลวดลายขวางด้วย แบบที่สอง หญิงสาวที่ยังไม่ได้แต่งงาน จะแต่งกายด้วยชุดยาวทรงกระบอก(ไช่กูกี) พื้นสีขาว มีลวดลายขวางเหนือสะเอว และมีลวดลายเพิ่มเติมตรงชายเสื้อหรือมีลวดลายที่ทอขึ้นเต็มขวางรอบลำตัว ตั้งแต่สะเอวลงไปถึงชายเสื้อ และมีพู่ห้อยตรงจุดปลายคอด้านหน้า ด้านหลังและใต้รักแร้ด้วย

๔. เสื้อผ้าของชาย ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ มีรูปทรงเหมือนกับเสื้อตัวเดียวของผู้หญิง แต่ตัวเสื้อจะยาวลงไปคลุมตะโพก และอาจจะยาวถึงเข่า โดยเฉพาะเด็กชาย ใส่เสื้อตัวเดียวคลุมถึงเข่าได้ เสื้อผู้ชายมีพื้นสีขาวหรือสีแดง ตกแต่งเป็นลายเส้นตามยาวตัวเสื้อ สีแดง สีเหลือง สีขาว บ้าง หรือทอเป็นลายขวางด้วยด้ายสีแดงรอบตัวเสื้อด้านล่างก็ได้ แต่ไม่มีการประดับตกแต่งอื่นๆ

๕. โสร่งชาย ทอด้วยผ้าพื้นสีขาวหรือสีแดง ทอให้มีลายขวางรอบตัว แต่โดยทั่วไปชายชาวกะเหรี่ยงนิยมใส่เสื้อผ้าสำเร็จรูปที่ซื้อหามาจากตลาดเหมือนกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในสังคมไทย

๖. ย่าม เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องแต่งกายชาย ย่ามทอจากฝ้ายเส้นใหญ่ แข็งแรง พื้นสีขาวหรือสีแดงก็ได้ ทอลายลักษณะต่างๆ ลงบนย่าม ย่ามถือเป็นองค์ประกอบการแต่งกายผู้ชาย และเป็นสิ่งที่เจ้าสาวต้องเตรียมไว้ให้ชายคู่แต่งงานวันแต่งงานด้วย

๗. ผ้าห่ม นำผ้าทอสองหรือสามผืนมาเย็บต่อกัน ทำให้มีขนาดกว้างเป็นผ้าห่ม ผ้าที่นำมาเย็บต่อกับเป็นผ้าห่ม ทอด้วยด้ายแดง หรือเหลือง หรือเขียว หรือขาว แล้วแต่จะออกแบบ โดยให้มีสีสลับกันก็ได้ เมื่อเป็นผ้าห่มแล้ว จะเย็บชายผ้าห่มด้านหนึ่งให้เรียบร้อย และปล่อยชายผ้าห่มอีกด้านให้ห้อยไว้ เมื่อห่มนอน ให้หันชายผ้าห่มที่เย็บไว้ขึ้นทางศีรษะ หันด้านที่ปล่อยชายห่มเท้า แต่ถ้าใช้ผ้าห่มให้คนตาย ต้องเอาด้านที่ปล่อยชายผ้าไว้คลุมหน้าศพ สลับกับคนเป็น

๘. การแต่งกายในพิธีกรรม โดยทั่วไปจะแต่งกายตามแบบแผนของผู้ชายผู้หญิงและสูงอายุทั่วไป ส่วนผู้นำในการประกอบพิธีกรรม มักจะแต่งกายด้วยเสื้อที่คลุมถึงเข่า มีย่ามและอุปกรณ์ในการประกอบพิธีกรรมอยู่ในย่าม มีผ้าคาดหัวและประคำห้อยคอ

๙. เครื่องประดับ ไม่ได้แยกประเภทว่า แต่งงานแล้วหรือยังไม่แต่งงาน เพราะมีลักษณะเหมือนกัน เครื่องประดับที่พบเห็นได้บ่อย ได้แก่ “สร้อย” ทำจากลูกเดือยหรือลูกปัดที่ทำจากพลาสติด มีทั้งแบบสั้นและแบบยาว นิยมใส่รวมกันครั้งละหลายเส้นห้อยเป็นพวงลดหลั่นลงมา รวมทั้งลูกประคำด้วย “ ต่างหู” เป็นเครื่องประดับที่นิยมกันมากทั้งเด็กหญิงและผู้ใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กหญิงต้องการเจาะหูเพื่อได้ใส่ต่างหู ต่างหูมีรูปลักษณ์ต่างๆ หลายแบบ ทำจากโลหะ เงินและพลาสติก ส่วน“แหวน”ทำจากเงิน ทองแดง ทองเหลือง ลักษณะเรียบง่าย ไม่มีหัวแหวนบ้าง มีบ้าง “กำไลข้อมือ” ทำด้วยโลหะ เงิน ทองแดง ไม้และพลาสติก เป็นที่นิยมเช่นเดียวกัน สิ่งเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นของใหม่ ที่หาซื้อได้จากตลาดชายแดน ถามหาถึงสิ่งที่เป็นมรดกตกทอดไม่ค่อยมี

๑๐. ลายสัก เล่ากันว่าแต่ก่อนคนนิยมสักลาย ทั้งผู้ชายและผู้หญิง ผู้หญิงจะสักลายจุดบนหลังมือ และรอบข้อเท้าเหนือตาตุ่มทั้งสองข้าง ผู้ชายนิยมสักทั้งแต่หัวเข่าขึ้นไปถึงสะเอว ปัจจุบัน ผู้ชายมีลายสักแบบใหม่ สักบนแผ่นหลังบ้าง แผ่นอกบ้าง ต้นแขนบ้าง เป็นไปตามความนิยมในเกจิอาจารย์ที่เป็นที่นิยมในสังคมสมัยใหม่

๑๑. ทรงผม ผู้หญิงโดยทั่วไปทั้งเด็กและผู้ใหญ่นิยมไว้ผมยาว เวลาทำงานจะเกล้าผมเป็นมวยรั้งไว้บนศีรษะ แต่มีบางคนที่ไว้ทรงผมสั้น เช่น นักเรียน หญิงสาว ซึ่งมีทั้งผมสั้นและผมยาวเหมือนคนกลุ่มอื่นๆ ผู้ชายวัยเด็กนิยมไว้ผมสั้นทรงนักเรียน บางคนโกนผมเกรียน ชายวัยรุ่นถ้ายังเป็นนักเรียนตัดผมทรงนักเรียน ถ้าเลยวัยเรียนแล้วนิยมไว้ผมทรงรองทรง และผมยาว ส่วนชายผู้ใหญ่ ส่วนใหญ่ตัดผมรองทรง แต่มีบางคนไว้ผมยาวและบางคนตัดผมเกรียน เหมือนกับจะโกนหัวล้าน

๑๒. เครื่องประดับตกแต่งผม เช่น ที่คาดผม โบว์ผูกผม กิ๊บติดผม เป็นสิ่งที่คนรุ่นใหม่ได้รับไปจากสังคมเมือง เป็นที่นิยมในหมู่หญิงสาวหรือเด็กหญิง เพื่อตกแต่งผมให้เป็นระเบียบ ไม่ปลิวฟุ้งไปตามลม

๑๓. การทอผ้า และการทำเครื่องประดับ และตกแต่ง ชุดความรู้ทั้งสองกลุ่มนี้ กำลังหายไปจากชุมชน เริ่มต้นด้วยการไม่ปลูกฝ้ายเพื่อการทอผ้าเหมือนในอดีต ผ้าทอ ปัจจุบันใช้ด้ายสำเร็จรูปจากโรงงาน ย้อมสีสำเร็จมาแล้ว ไม่ต้องเก็บสมอฝ้าย ไม่ต้องแยกเมล็ดฝ้าย ไม่ต้องหีบฝ้าย ไม่ต้องปั่นฝ้าย ไม่ต้องย้อมสีด้าย ไม่ต้องเรียนรู้

เรื่องลวดลายในการทอว่าต้องทำอย่างไร เช่น ลายขัด ลายตั้ง ลายขวาง ลายเส้นในเนื้อผ้า ลายสลับสี ลายขิด ฯลฯ ตามวิธีการที่เป็นมาในอดีตแล้ว เพียงแต่นำด้ายจากโรงงานมาใส่ลงในฟืนทอผ้า สามารถเริ่มต้นทอผ้าได้แล้ว ผ้าที่ทอในปัจจุบัน ทอใช้เท่าที่จำเป็น เพื่อให้มีเสื้อผ้าที่เป็นของกลุ่มชาติพันธุ์ไว้ใช้ในครอบครัว ในโอกาสต่างๆ เท่านั้น เช่น ทอผ้าห่ม ทอย่าม ที่ใช้ในพิธีกรรมหรือในงานพิธีต่างๆ การแต่งกายในโอกาสอื่นๆ นิยมใช้เสื้อผ้ากลุ่มชาติพันธุ์แบบสำเร็จรูปที่ซื้อหามาจากตลาดเป็นส่วนใหญ่ เครื่องประดับ ตกแต่งร่างกายก็เช่นเดียวกัน นิยมซื้อหาจากตลาดมาใช้ได้ตามความต้องการ

อย่างไรก็ตาม ความรู้เหล่านี้เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่เป็นแบบแผนพฤติกรรมทางวัฒนธรรมการแต่งกายและการประดับตกแต่งร่างกายของคนในชุมชน ที่สืบทอดมาแต่โบราณ ปัจจุบันแบบแผนพฤติกรรมดังกล่าวนี้ กำลังเปลี่ยนแปลงไป คนส่วนใหญ่ในชุมชนนิยมใช้เสื้อผ้าและเครื่องประดับตกแต่งร่างกาย แบบสำเร็จรูปซื้อหามาจากตลาด และเป็นสิ่งที่สังคมทั่วไปนิยมใช้ ดังนั้นเมื่อเข้าไปชุมชน มักจะพบเห็นว่าคนในชุมชนส่วนใหญ่ แต่งกายด้วยเสื้อผ้าเหมือนคนเมือง ไม่ค่อยเห็นคนที่ใส่เสื้อผ้าของกลุ่มชาติพันธุ์มากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอผ้าใช้เอง หาดูได้ยากมากขึ้น

ความเชื่อ

คนในชุมชนเชื่อว่า การแต่งกายที่เป็นไปตามแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีวัฒนธรรม จะทำให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ชีวิต ดังปรากฏบ้างแล้วในภูมิปัญญาเรื่องอื่นๆ ส่วนรายละเอียดของความเชื่อในกระบวนการผลิต การใช้สอย การแจกจ่ายและการแลกเปลี่ยนเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับตกแต่ง โดยภาพรวมคนในชุมชนยังเชื่อว่า ถ้าแต่งกายผิดประเพณี จะทำให้เกิดเหตุร้าย หรือความไม่ดี ผีไม่คุ้ม แก่คนนั้นๆ เช่น ถ้าหญิงแต่งงานแล้วยังแต่งกายเหมือนหญิงสาว คนในชุมชนจะกล่าวหาว่าเป็นหญิงที่ไม่มีความน่าเชื่อถือ จะไม่เป็นที่รักของสามี และจะนำไปสู่การผิดประเพณีอื่นๆ ที่ร้ายแรงได้ ส่วนความเชื่ออื่นๆ ที่ปรากฏ เช่น การห่มผ้าให้คนตาย ต้องเอาชายผ้าห่มด้านที่ยังไม่เก็บริมผ้าไว้ทางศีรษะ เพื่อบอกกล่าวแก่วิญญาณผู้ตายให้ทราบว่าตนเองได้ตายไปแล้ว รอยสักบนร่างกาย มีพลังสามารถป้องกันเวทมนต์คาถาภูตผีปีศาจ ผีร้ายไม่ให้เข้าทำทำร้ายหรือทำให้เจ็บไข้ไม้สบาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ยังคงมีพลังอยู่ในปัจจุบัน โดยสรุปคนในชุมชนยังมีความเชื่อเรื่องการแต่งกายพอๆ กับการแต่งกายที่ยังปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน

ความเห็นและค่านิยม

คนในชุมชนในพื้นที่วิจัยเห็นว่า การแต่งกาย การประดับตกแต่งที่เป็นไปตามขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี เป็นสิ่งดีงาม ที่ชุมชนควรช่วยกันรักษา ส่งเสริมไว้ เพียงแต่ว่า คนรุ่นใหม่ หรือคนปัจจุบัน มีค่านิยมในการแต่งกาย การประดับตกแต่งตามแบบแผนพฤติกรรมของสังคมเมืองมากขึ้น จนทำให้ดูเหมือนว่า การแต่งกาย การประดับตกแต่งที่เป็นไปตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ใครจะทำตามหรือไม่ก็ได้ ไม่มีบทลงโทษหรือบทตำหนิติเตียนจากส่วนราชการแต่อย่างใด ผู้อาวุโสในชุมชนก็รู้สึกเกรงใจคนรุ่นใหม่ ไม่กล้าแนะนำ

ตักเตือนมากนัก ประกอบกับคนรุ่นใหม่ ต้องเข้ารับการศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เด็กจนเป็นหนุ่มเป็นสาว ตลอดเวลาที่ไปเรียนหนังสือต้องแต่งชุดนักเรียน แต่งกายแบบนักเรียน แบบคนเมือง มีชีวิตอยู่ท่ามกลางคนที่แต่งกายแบบคนเมือง ทำให้เกิดการบ่มเพาะความรู้สึกนึกคิดและความนิยมชมชอบกายแต่งกายแบบคนในเมืองไปโดยไม่ตั้งใจ เมื่อกลับมาหมู่บ้าน ไม่มีองค์กรใดทักท้วง ครอบครัวไม่มีเวลาใส่ใจในเรื่องเหล่านี้ ด้วยต้องทำมาหากิน หรือต้องไปเฝ้าไร่ ไม่ค่อยได้พบหน้าตา เมื่อลูกกลับจากโรงเรียนวันสุดสัปดาห์ พ่อแม่อยู่ไร่ เมื่อพ่อแม่กลับมาบ้านวันพระ ลูกอยู่โรงเรียน ไม่ค่อยได้พบกัน บางครั้งเมื่อพูดตักเตือนลูกหลานมักจะเฉยเมย ทำให้สถานการณ์การแต่งกาย การประดับตกแต่ง แบบพื้นบ้านกำลังอ่อนพลังลง ไม่เป็นที่นิยม ซึ่งลักษณะดังกล่าวเกิดขึ้นทุกชุมชนในพื้นที่วิจัย

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

โดยความเป็นมาแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงเป็น “นักทอ”ที่ยอดเยี่ยมกลุ่มหนึ่งในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในประเทศไทย การทอผ้าของชาวกะเหรี่ยงเป็นเครื่องบ่งบอกอัตลักษณ์สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น เสื้อทรงกระสอบ สีขาวของสาวโสดที่ต้องใส่ตั้งแต่ยังเยาว์จนได้เวลาออกเรือน เป็นเสื้อผ้าฝ้ายพื้นขาวทอหรือปักประดับลวดลายงดงาม ส่วนหญิงที่มีครอบครัวแล้วจะสวมทั้งเสื้อและผ้านุ่ง ที่มีลักษณะหลากหลาย ทั้งยาวและสั้น มีลวดลาย สีสันสวยงาม รวมทั้งมีการประดับตกแต่งอย่างงดงาม เช่น นำลูกไม้มาประดับ หรือใช้ กรรมวิธีการทอยกดอกหรือยกลาย เป็นต้น นี่คือความสามารถและความฉลาดไหวพริบที่ปรากฏอยู่ในเรื่องการแต่งกายและการประดับตกแต่ง ที่ใครจะเลียนแบบได้ยาก แม้ในหมู่คนกะเหรี่ยงด้วยกัน แต่ต่างกลุ่ม ต่างก็มีแบบแผนในเรื่องนี้ที่เป็นความฉลาดเฉพาะตน แต่ละกลุ่มสามารถสร้างความต่างที่เป็นอัตลักษณ์ของเสื้อผ้าได้อย่างชัดเจน

เพียงแต่ว่า ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ ดังกล่าว ขาดการส่งเสริมและพัฒนาเพื่อยกระดับความสามารถให้มีความทันสมัย เจริญก้าวหน้า ที่จะสามารถสนองตอบต่อความจำเป็นและความต้องการของคนในชุมชนหรือนอกชุมชนได้ ความรู้และกระบวนการพัฒนาต่างๆ ที่เข้าสู่ชุมชนที่ผ่านมา ส่วนใหญ่นิยมนำความรู้สำเร็จรูปจากเมืองเข้าไปใช้วางแผนและดำเนินการพัฒนา เพื่อเปลี่ยนแปลงวิถีการแต่งกาย เสื้อผ้าและการประดับตกแต่งจากแบบพื้นบ้านให้เป็นแบบสมัยใหม่ ตามอย่างสังคมเมือง ซึ่งหากมองผิวเผินอาจจะเห็นว่าเป็นสิ่งดี แต่แท้ที่จริง สิ่งที่นำเข้าไปนั้นกลายเป็นเครื่องทำลายระบบการพึ่งตนเองของชุมชนด้านนี้ให้ล้มสะลาย และกลับไปพึ่งพาสังคมเมือง ทุกวันนี้คนในชุมชนไม่นิยมปลูกฝ้ายทอผ้าอีกแล้ว ทั้งๆที่ยังมีศักยภาพในการปลูกฝ้ายทอผ้าได้เหมือนเดิม

อย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาด้านนี้ ยังไม่ได้หายไปอย่างสิ้นเชิง ยังมีผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญที่เป็นผู้สูงอายุในชุมชนหลายคน มีชีวิตรอถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้แก่ลูกหลาน พร้อมที่จะถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ตลอดเวลา รอเพียงเสียงสัญญาณเริ่มต้นจากผู้สนับสนุนและผู้เรียนรู้เท่านั้น/.

๔.๒.๑๐ ภูมิปัญญาการศึกษาเรียนรู้ คติธรรม คำสอนและนิทาน

การศึกษาเรียนรู้ คติธรรม คำสอนและนิทาน เป็นภูมิปัญญาของชุมชนที่ส่วนหนึ่งสืบทอดมาจากอดีต ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ อีกส่วนหนึ่งได้มาจากการศึกษาเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ในปัจจุบัน และอีกส่วนได้มาจากการที่สังคมภายนอกชุมชนนำมาจัดการเผยแพร่หรืออบรมสั่งสอน ซึ่งมีความเป็นมาที่มีลักษณะคล้ายกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ทั่วไป เพียงแต่ว่า ชุมชนที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้ปัจจุบันยังมีชุดภูมิปัญญาแบบพื้นบ้าน ที่เป็นความรู้ องค์ความรู้ คติธรรม คำสอน เรื่องเล่าและนิทาน ปรากฏอยู่ทั่วไปในวิถีการดำรงชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับการใช้ชีวิตในป่า ที่มีสัตว์ป่าและพืชพันธุ์ต่างๆ ที่ยังส่งผลให้ทั้งคน ทั้งป่าและสัตว์ป่า มีทั้งความสุขและความอุดมสมบูณ์อย่างยั่งยืน ดังจะได้นำมาเสนอไว้โดยสังเขป ดังนี้

ความคิด

ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา ได้นิยามความคิดเกี่ยวกับการศึกษาเรียนรู้คติธรรม คำสอน คำเตือน นิทาน เรื่องเล่าไว้ว่า เป็นวิธีการหรือกระบวนการนำสาระความรู้จากภูมิปัญญามาใช้ดำเนินชีวิตและเป็นบทเรียนอบรมสั่งสอนลูกหลานให้เรียนรู้ เข้าใจ เพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต จะได้พัฒนาหล่อหลอมชีวิตให้เจริญเติบโตสืบต่อไปได้อย่างมีคุณภาพ สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างเป็นสุข และสืบต่ออัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ให้ดำรงอยู่อย่างยั่งยืนสืบไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสั่งสอนของผู้อาวุโส เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและความสำคัญต่อการหล่อหลอมลูกหลานให้เติบโตเป็นกะเหรี่ยงที่ดี รู้รักชุมชน รักป่าและสัตว์ป่า มีความสามารถและความฉลาดรู้เท่าทันโลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ความรู้

ชุดความรู้เกี่ยวกับการศึกษาเรียนรู้คติธรรม คำสอน นิทาน หรือเรื่องเล่าต่างๆ ที่ปรากฏในชุมชนปัจจุบัน บางเรื่องมีการผสมผสานระหว่างความเป็นพื้นบ้านกับความเป็นสมัยใหม่ บางเรื่องยังคงเป็นแบบพื้นบ้านแต่เป็นพื้นบ้านที่มีร่องรอยการผสมผสานกับภูมิปัญญาของสังคมอื่นๆมาแล้ว บางเรื่องเป็นแบบสมัยใหม่ ขึ้นอยู่กับว่า เรื่องนั้นๆ ได้รับอิทธิพลความรู้จากภายนอกเข้าสู่ชุมชนมากน้อยอย่างไร ปัจจุบันสถานภาพการศึกษาเรียนรู้ของชุมชนในพื้นที่ศึกษาวิจัยมีการศึกษาอยู่ ๓ แบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยหรือการศึกษาแบบพื้นบ้าน ดังข้อมูลบางส่วนต่อไปนี้

๑. **การศึกษาในระบบ** พื้นที่ ต.ไล่โว่ การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน มีโรงเรียน ๔ แห่งคือ โรงเรียนบ้านกองม่องทะ มีตั้งแต่ชั้นเด็กเล็ก จนถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ สังกัดเขตการศึกษา ๓ มีห้องเรียนสาขาที่บ้านไล่ไว่-ซาลาวะ และบ้านเกาะสะเดิ่ง โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสุนทรเวช (โรงเรียน ตชด. บ้านสะเนพ่อง) มีตั้งแต่ชั้นเด็กเล็ก จนถึงระดับประถมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนบ้านหินตั้ง มีตั้งแต่ชั้นเด็กเล็ก จนถึง

ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ สังกัดเขตการศึกษา ๓ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านสะเน่พ่อง สอนระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑ – ๓ (แต่เดิมวัดในชุมชนบางแห่งได้จัดการศึกษาชั้นเด็กเล็กขึ้นในวัดด้วย แต่ต่อมาได้โอนย้ายมารวมอยู่กับการศึกษาขั้นพื้นฐานจนถึงปัจจุบัน) และโรงเรียนบ้านเวียคาดี้-โมรข่า ตำบลหนองลู หรือ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสหธนาคารกรุงเทพ" (โรงเรียน ตชด. บ้านเวียคาดี้) มีตั้งแต่ชั้นเด็กเล็ก จนถึงระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนทั้งหมดนี้จัดการศึกษาตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ มีการบริหารจัดการการเรียนการสอน กิจกรรม และการประเมินผลเช่นเดียวกับโรงเรียนทั่วไป มีการจัดสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะเดียวกับโรงเรียนทั่วไป เมื่อนักเรียนจบการศึกษาในระดับสูงสุดของสถานศึกษานั้นๆ แล้ว ส่วนหนึ่งสามารถเรียนต่อได้ที่โรงเรียนมัธยมศึกษาในตัวอำเภอ เมื่อจบการศึกษาชั้นมัธยมปลายแล้ว ส่วนหนึ่งมีโอกาสได้ไปศึกษาเล่าเรียนในระดับที่สูงขึ้นไป เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี วิทยาลัยพยาบาล และที่อื่นๆ โดยได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการส่งเสริมการศึกษาขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้าง ทุนจากองค์กรอื่นๆ บ้าง ที่ผ่านมา ผู้ที่ได้รับทุนการศึกษาเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วได้กลับมารับใช้ทุนในท้องถิ่นบ้างแล้ว ส่วนคนที่ไม่ได้รับการศึกษา หรือคนที่จบการศึกษาชั้นประถม หรือชั้นมัธยม ส่วนหนึ่งทำงานอยู่ในชุมชน อีกส่วนหนึ่งออกจากชุมชนไปหางานทำในสังคมเมืองต่างๆ รวมทั้งกรุงเทพมหานคร (ชาวบ้านกล่าวว่าเป็นส่วนใหญ่ แต่ยังไม่มีผลการสำรวจ)

๒. **การศึกษานอกระบบ** เป็นการจัดการศึกษาแก่คนในชุมชน ที่พลาดโอกาสในการศึกษาในระบบการศึกษานอกเรียนจึงได้เข้าไปจัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนที่สนใจศึกษาเรียนรู้เพื่อการอ่านออก เขียนได้ และมีวุฒิการศึกษาตามระบบการศึกษา เพื่ออ้างอิงในการประกอบอาชีพ คนในชุมชนผู้เรียนส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย การได้รับการศึกษา ทำให้ได้รับรู้เรื่องราวต่างๆ ของสังคมเมืองมากขึ้น และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพได้

๓. **การศึกษาตามอัธยาศัย** ในที่นี่หมายถึงการศึกษาตามระบบการศึกษาแบบพื้นบ้าน คือการเรียนรู้สร้างเสริมประสบการณ์จากการปฏิบัติงานในวิถีชีวิต ส่วนหนึ่งศึกษาผ่านการอบรมสั่งสอนของพ่อแม่พี่น้องปู่ย่าตายายในครอบครัวและเครือญาติ รวมทั้งเพื่อนบ้าน ส่วนหนึ่ง(ผู้ชาย)ศึกษาผ่านการศึกษาเล่าเรียนตามระบบการศึกษาในวัดหรือระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ และส่วนหนึ่งผ่านการศึกษาฝึกฝนเรียนรู้จากอาศรมผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน โดยการฝากตัวเป็นศิษย์ อาศัยอยู่เรียนรู้ในอาศรมของปราชญ์ชาวบ้านนั้นๆ หรือใช้เวลาว่างจากการงานในครอบครัวไปศึกษาเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ที่ปราชญ์ชาวบ้านนั้นๆ มีความชำนาญ การศึกษาตามอัธยาศัยในชุมชนที่ศึกษาครั้งนี้ ได้จัดสาระการเรียนรู้ไว้เป็นกลุ่มๆ ตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี เป็นต้นว่า.....

๓.๑ สุภาษิต ในภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า “เฉอไคร่อองทรง” คำกล่าวที่เป็นข้อเตือนใจ ให้คิดดี พูดดี ทำดี ที่สังคมกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาได้ใช้เป็นสาระการเรียนการสอนเด็กและเยาวชน รวมทั้งผู้ใหญ่ที่สนใจ สุภาษิตที่นำมาใช้ได้จากคำกล่าวของบรรพชนที่ใช้อบรมสั่งสอนสืบกันมาบ้าง หรือเป็นคำกล่าวของผู้นำ หรือผู้ปกครองบ้าง หรือเป็นสุภาษิตคำสอนจากพุทธศาสนา ที่เป็นมรดกตกทอดมาจากบรรพชน เป็นต้นว่า

สอนให้คนอดทน เช่น อดของเปรี้ยว ได้กินของหวาน / บทลำนำพม่าจะไพเราะตอนท้ายๆ/ น้ำขุ่นย่อมไม่ชนะน้ำใส /ตกไฟไม่ไหม้ ตกน้ำไม่ไหล

สอนให้คนใจกว้าง เช่น ท้ายทอยของตนเองจะมองไม่เห็น/เห็นคนรวยอย่ายิ้ม เห็นคนจนอย่าทำหน้าบึ้ง/ แม่ม่ายอย่ารังแก กำพร้าอย่างเข่นฆ่า/ ต้นไม้งออย่างหวังให้โคน คนแก่อย่าหวังให้ตาย/ ทีจะรวยช้าดั่งน้ำหยด ทีจะจนเร็วดั่งน้ำหก...เป็นต้น

สอนให้คนมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เช่น ลูกก็จิต ภรรยาก็ใจ เวลานอนทั้งสองก็ขนาบข้าง มารดาคือเจดีย์ บิดาคือวัด ป้าคือมารดา ลุงคือบิดา เป็นต้น

สอนให้มีความกตัญญูกตเวที เช่น อย่าปล้นบ้านเขา อย่าลงหลังยุ้งผู้อื่น อย่าล่าดื่มหัวเหล้าเขา อย่าล่ากินหัวข้าวผู้อื่น อย่าเปิดฝายุ้งเขา อย่าตักก้นยุ้งผู้อื่น เป็นต้น

สอนคนให้อ่อนน้อมถ่อมตน เช่น มีดคมจะอยู่ในฝัก หอกคมจะอยู่ในฝัก เชื่อแม่ได้เป็นใหญ่ เชื่อพ่อได้เป็นเจ้า เชื่อผู้เฒ่าได้แหวน เชื่อผู้แก่ได้เพชร คนฉลาดจะล้มที่ราบ คนโง่จะล้มที่ชัน น้ำเย็นปลาเป็น น้ำร้อนปลาตาย เป็นต้น

สอนให้คนรู้จักประนีประนอม เช่น หลงทางให้หันกลับ ผิดพลาดให้ยอมรับ ไกหน้าไม้ลั่น ลูกศรพุ่งหายไปแล้วก็แล้วไปเถิด ความผิดในป่าให้ปิดด้วยหญ้า ความปิดในหมู่บ้านให้ปิดด้วยแกลบ ของแหลมทุยให้ทื่อ ของมีคมตะไบให้ทื่อ อยู่ในกระบุงไม่สามารถยกตนเองออกได้ ฟ้าไม่พ้นเมฆ คนไม่พ้นความผิด เป็นต้น

๓.๒ คำสอน เป็นคำพูดของผู้นำหรือผู้มีประสบการณ์ หรือปราชญ์ชาวบ้าน หรือพระสงฆ์ หรือพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งส่วนที่เป็นคุณธรรม เช่น ความกตัญญูกตเวที ความสามัคคี ความรัก ความอดทน ความเมตตา เป็นต้น ส่วนที่เป็นศีลธรรม เช่น ศีลห้า ศีลแปด ศีลสำหรับภิกษุสามเณร เป็นต้น ส่วนที่เป็นจริยธรรม เช่น ความประพฤติหรือการแสดงออกทางกาย วาจาและจิตใจที่ถูกต้องเหมาะสมดีงามต่อสิ่งต่างๆ ในที่ต่างๆ ในเวลาต่างๆ เช่น การทักทาย การมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ การยืนเดินนั่งนนอนต่อหน้าผู้ใหญ่ เป็นต้น ที่ชุมชนได้นำมาใช้เป็นหลักในการอบรมสั่งสอนลูกหลานให้เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติตามแบบแผนพฤติกรรมที่เป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีอันดีงามของชุมชน เป็นต้นว่า....

“....ทำกับดักหนู ได้หนูกิน ทำไร่ทำนาได้ข้าวกิน/
ค่อยๆ ทำ ค่อยๆ กิน/ ทำงานอย่างทาส กินอย่างราชา/

ห้วยกลายเป็นบึง บึงกลายเป็นห้วย/ หลับตางมน้ำขุ่น หัวกระทบหิน/
งานให้ทำเอาไว้ อย่าเอางานไว้ทำ/ หากจะดำน้ำก็ดำให้ถึงก้น หากจะขึ้นต้นไม้ก็ขึ้นให้ถึงยอด/
เชื่อเขา เป็นทาสเขา ตามหลังคนอื่น เหยียบขี้คนอื่น/
คนกินจุ ความหายนะมาสู่ตนเอง/ สร้างค้นทดน้ำใหญ่ จะกินข้าวเปล่า/
รองกระชุใหญ่ได้แต่ความว่างเปล่า/ คนพูดเก่ง กินไกทั้งตัว/
ช้างดีเพราะควาญ สตรีดีเพราะสามี/ โง่ไม่หมด ฉลาดไม่สิ้น/
ไก่ดีที่กระดูก คนดีที่ตระกูล/ คนจัดสานเก่ง จะตายโดยไม่มีอะไรสวมอยู่บนหัว/
คนใจโหด ย่อมพบกับคนใจเหี้ยม คนเที่ยวเก่ง เดือยจะขึ้นที่ขา/
สุนัขเห่านาน ได้แผ่นดิน คนพูดนาน ได้คดีความ/
ต้นไม้ตาย จะแตกหน่อไว้ พ่อแม่ตาย ลูกหลานอยู่สืบทอดสกุล/
แม่ตายเฉือนหูไว้ พ่อตายเฉือนลิ้นไว้/ ผู้หญิงขึ้นต่อผู้ชาย ผู้ชายขึ้นต่อราชา/
ม้ามีพลังที่กีบเท้า คนมีพลังที่บุตรหลาน/
สุนักหลงทางอย่าเลี้ยง ควายหลงทางควายดุ/
ไก่กำพร้า จิกตาเขาบอด/ สุนักกินขี้เขาแล้ว อย่าทำเจ้าของเขาอายอีก/
ของฟรี ราคาแพง/ ผู้ไม่ขี้อาย ย่อมสบายแก่ตน/
ลิงจะหนี ตั้งหลักไว้ก่อน ค่างจะหนี ตั้งหลักไว้ก่อน/
แข็งเกินไปหัก อ่อนเกินไปเปลี้ยลง/ ซื้อเหล็กต้องเลือกเหล็กใหญ่ ซื้อช้างต้องเลือกลูก/
อยู่ในหมู่บ้านต้องเข้าข้างหมู่บ้าน/ ไผ่ลำเดียวทอดไม่ข้ามแม่น้ำ เมล็ดข้าวเมล็ดเดียวต้มไม่เป็นเหล้า/
ยุ้งข้าวใหญ่ มีข้าวมาก แม่ลูกมากช่วยแบ่งเบาภาระ/ เกล้าผมใช้งานกระโหลกศีรษะ/
จูงสุนักอย่าจูงด้านหาง เดี๋ยวมนจะกัดเรา/ หางสุนักงอดัดตรงไม่ได้ หากดัดตรง เจ้าของจะตาย/
หางสุนัขงอ สวมด้วยกะบอกไผ่ กระบอกไผ่ตกไป จะงอเหมือนเดิม/
กินหนู แต่ไม่เห็นกับดัก กินข้าวแต่ไม่เห็นไร่/
คนขี้เหนียว ค้าน้ำอ้อย คนใจป้ำค้าเหล็ก/ น้ำลึกเปลืองยา ต้นไม้สูงเปลืองลูกศร/
กินปูนร้อนใจ กินปูเปลี่ยนใจ/ ไผ่ที่ลำปล้อง คนที่ตระกูล/
คนทำตู้เป็น มักหาเรื่องกับผู้อื่น/ ของใหญ่แบ่งกิน ของเล็กจิ้มกิน/
กองไฟมีควัน กองไฟอุ่น คนชั่ว อายุยืน/
คนปีนต้นไม้เก่ง จะตกต้นไม้ตาย คนว่ายน้ำเก่ง จะจมน้ำตาย/
ตัวต่อหนีไม่พ้นตอไม้/ ขี้เอ๋ย อย่าสอนรูทวารหนัก/

แม่เสือลาย ลูกเสือก็ลายตาม/ ป้องกัน ดีกว่าคาถา/
ก่อนกินให้เป่า ค่อนพูดให้คิด รีบกินจะสำลัก รีบพูดจะพลาด/
สุนักเห่าหันเข้าหาบ้านอย่าเลี้ยงไว้/ เอ็นดูเขา ลำบากตนเอง/
หากรวย ก็รวยอย่างสัตย์ซื่อ หากจนก็จนอย่างสัตย์ซื่อ/
สอนลูกหลาน ให้เข้มงวด เพราะความชั่วหมุนดั่งวงล้อ/"
เป็นต้น

๓.๓ คำพังเพย ภาษากะเหรี่ยงเรียกว่า"เฉอไคร่นวย เฉอไคร่ปะม่า" เป็นอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบเรื่องต่างๆ ให้เห็นว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ โดยยกตัวอย่างสิ่งต่างๆ มาเปรียบเทียบให้เห็นเป็นรูปธรรม เพื่อให้คนฟังได้เห็นถึงคุณ โทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ในสิ่งนั้นๆ แล้วจะได้เลือกเอาสิ่งที่ดีมาใช้ในการดำรงชีพต่อไป เป็นต้นว่า.....

/ไม่มีใครกล้าตัดนิ้วของตนเอง/ จะดีก็พี่น้อง จะชั่วก็พี่น้อง/
อร่อยคือข้าว ดีงามคือคน / พ่อบุญธรรม แม่บุญธรรม ไม่เหมือนพ่อแท้ แม่แท้/
แม่คือเจดีย์ พ่อคือวัด จะไหว้เจดีย์ ให้ไหว้แม่ก่อน/
อย่าเลี้ยงเจดีย์หลวง ให้เลี้ยงเจดีย์น้อย จะได้บุญเร็ว/
พ่อแม่อย่าหวังให้ท่านเสียชีวิต/ ลูกเอ๋ย อย่าขัดคำแม่เลย แม่เคยขัด แต่ลูกไม้เรียวมาแล้ว/
ห้ามข้ามหัว เหยียบเท้าผู้อาวุโส/ ผู้ไม่เชื่อฟังคำของแม่ เดินไปทางไหน จะตันทุกสาย/
แม่สอนไม่ฉลาด ให้สอนตนเองเถิด/ ห้ามอุจจาระ ปัจสาวะลงแม่น้ำ/
ห้ามแตะต้องเสาหอเซ่นไหว้/ ห้ามตัดต้นไม้บริเวณหอเซ่นไหว้ /
อย่าสาปแช่งเวลาเดินป่าทึบ/ อย่ารบกวนตาน้ำ/
อย่าโยนก้อนหินลงในแม่น้ำ/ อย่าถมหนอง อย่าถมบึง/
อย่ากลิ้งหินลงเขา/ อย่าโค่นต้นโพธิ์ต้นไทร /
ห้ามตั้งหมู่บ้านบนเนินน้ำล้อม/ อย่าขุดจอมปลวก/
ห้ามผู้หญิงถวายข้าวแด่เทพเจ้า/ ห้ามทะเลาะกันขณะทำพิธีเลี้ยงผี/
ห้ามขายเหล้าที่ทำพิธี/ ห้ามสาปแช่งในลานนวดข้าว/
ห้ามจี่ข้าวเก่าที่ยังไม่ทันข้าวใหม่/ ห้ามเข้าไร่ที่เจ้าของทำเครื่องหมายห้ามไว้/
ห้ามขึ้นบ้านที่เจ้าของทำเครื่องหมายห้ามไว้/ ห้ามไปนอนค้างคืนวันที่ทำพิธีบก๊ะ /
ห้ามออกไปนอนค้างคืนเมื่อมีงานศพอยู่ในหมู่บ้าน/ หมูแรกไก่แรกห้ามขาย /
ลูกของลูกชาย ห้ามมาร่วมพิธีเลี้ยงผีปู่ย่า/ ไผ่อ่อน สูงกว่าไผ่แก่/

หน่อไผ่ยอดด้วน/ หน่อไผ่อ่อนแทงยอดสูงกว่ากอ/

เป็นต้น

๓.๔ นิทาน คือ เรื่องเล่าที่มีการนำเหตุการณ์หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องๆ มาเล่า ในนิทานมีตัวละครและการกระทำต่างๆที่เกิดขึ้นหลายลักษณะที่ยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง สังคมได้เล่าสืบต่อกันมา กลายเป็นเรื่องเล่าหรือนิทาน ที่คนในชุมชนใช้เป็นสาระการเรียนรู้สอนลูกหลาน ด้วยเรื่องราวในนิทาน คือ บทเรียนสำคัญที่จะตอบคำถามว่า “ทำอย่างไร บุคคลและสังคมจึงจะสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุข ชุมชนมีความงามความเข้มเข็มได้” โดยนิทานแต่ละเรื่องจะมีคำตอบว่า “ทำอย่างไร” ได้อย่างชัดแจ้ง แต่ต้องมีการตีความและอธิบายความโดยผู้รู้ จึงจะเข้าใจได้ เป็นต้นว่า.....

“สิงโตเจ้าป่า”.....

นานมาแล้ว ณ ผืนป่าหุบเขารอยต่อหินเก่าหินใหม่ของเปลือกโลกฝั่งอันดามันกับอ่าวไทย สิงโตเจ้าป่าผู้มีพละกำลังยิ่งกว่าสัตว์ทั้งปวงท่องเที่ยวแสวงหาเพื่อนเพื่อคบค้าสมาคม เดินทางแรมรอนในป่าชัฏวันแล้ววันเล่า ไม่มีใครเสนอตัวเป็นเพื่อน สัตว์ต่างๆ เห็นสิงโตเดินมาพากันวิ่งหนีไว้ก่อน มาถึงขอนท่อนหนึ่งขวางทางก่อนกระโดดข้าม สิงโตได้ยินเสียงว่า “พวกเราขอเสนอตัวเป็นเพื่อนท่าน ท่านสิงโตได้ยินไหม?” พญามดบนขอน ปวารณาตัวขึ้นหลายครั้ง สิงโตแปลกใจ สังเกตเห็นมด จึงกล่าวว่า “เจ้านะเหรอเป็นเพื่อนข้า” “ใช่แล้ว พวกเรายินดียิ่งที่จะรับท่านเป็นเพื่อน” “โอ้โห!!! เจ้ามดน้อย! เจ้ากล่าวอย่างนี้ได้อย่างไร? รู้ไหมเจ้ากำลังลบหลู่เกียรติศักดิ์ของข้าอยู่ ตัวเท่านี้รึ! ริจะเป็นเพื่อนข้า! เจ้าหน้าด้าน คิดอาศัยข้ากินอยู่ พึ่งพา เป็นผู้คุ้มภัย เจ้าทรนงองอาจมากไปแล้ว กลับไปกินซากเศษเน่าเหม็น มุดรูดินรูไม้ต่อไปเถอะ” “แต่ท่านสิงโตครับ เราช่วยเหลือกันได้น่า” “ไม่ต้อง หลีกไป ไม่งั้นข้าบี้เจ้าแน่” เหล่ามดน้อยผิดหวังตกใจถอยร่นบ่นว่า “ปากบอกต้องการเพื่อน แต่เลือกคบนี่หว่า!” สิงโตเดินต่อไปจนได้พบช้างเชือกหนึ่ง เห็นลีลาท่าทางร่างกายแล้วคิดในใจว่า “ใช่เลย อย่างนี้สมศักดิ์ศรีเราหน่อย” เมื่อเจรจาปราศรัยเข้าใจความประสงค์แล้ว ต่างตกลงใจเป็นเพื่อน คบหาสนิทสนมมานานจนเป็นที่กล่าวขานในหมู่สัตว์ทั้งหลายว่า “สหายคู่นี้สมศักดิ์ศรีเยี่ยมยอดในหุบเขาแห่งนี้หาที่เปรียบมิได้” ไปไหนมาไหนสัตว์ทั้งหลายเปล่งเสียงสรรเสริญก้องกังวานเสมอๆ อยู่มาวันหนึ่งสิงโตรู้สึกเจ็บปวดรูหูมาก ขอให้เพื่อนช้างช่วย เพื่อนช้างดูรู้ว่ามันคือแมงคา(ตะขาบขนาดเล็ก)เข้าไปกัดเยื่อแก้วหู ช้างพยายามช่วย แต่ทำอย่างไรก็ไม่ได้ เอางวงเขี่ยก็ไม่ได้ ขอให้เก้ง กวาง ม้า กระทิง วัว ควาย มาช่วยก็ช่วยไม่ได้ สิงโตเจ็บปวด ทุกขเวทนามากขึ้น จึงนึกถึงมด ที่เคยเสนอตัวเป็นเพื่อนคราวก่อน สิงโตแน่ใจว่ามดช่วยได้ ครั้นจะบ่ายหน้าไปขอความช่วยเหลือ กลัวจะเสียศักดิ์ศรี จึงปรึกษาเพื่อนช้าง ขอให้เป็นทูตเจรจา ครั้งแรก มดปฏิเสธด้วยความเรียบง่ายว่า “พวกข้าตัวเล็ก ช่วยท่านเจ้าป่าไม่ได้หรอก ท่านช้างกลับไปเถอะ ฝากบอกด้วยว่าคราวที่แล้ว พวกข้าสำนึกผิดแล้วที่ทรนงจะเป็นเพื่อนกับท่านสิงโต ขอโทษด้วย” ช้างกลับมาบอกสิงโต ๆ บอกช้างว่า ให้กลับไปบอกมด

เถอะว่า “ที่ผ่านมาข้าขอโทษ วันนี้เข้าใจแล้ว ต่อไปจะเป็นเพื่อนกับท่านและสัตว์ทั้งหลายด้วย ครั้งนี้ขอเพื่อนช่วยปลดทุกข์เพื่อนด้วยเถอะ” ช้างนำความบอกมด ๆ ปรึกษากับเพื่อนๆ ตกลง จึงชักชวนกันคาบแมงคาออกจากหูสิงโต นับแต่นั่นมาสิงโตจึงเป็นเพื่อนกับสัตว์ทั้งหลายในหุบแห่งนี้ (“น้ำหลง” บ้านกองม่องท่ะ เล่าไว้ที่บ้านไล่โว่ คืนวันที่ ๗ มี.ค.๕๕/เอี่ยม ทองดี บันทึก)

“เงินทองของมายา ข้าวปลาของจริง”.....

นานมาแล้ว..... ชาวไทยกะเหรี่ยงครอบครัวหนึ่งมีพ่อ แม่ และลูก ๒ คน อาศัยอยู่ในชุมชนในป่าเลี้ยงชีพเติบโตขึ้นมาด้วยการทำไร่หมุนเวียนมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย อยู่มาวันหนึ่ง สามีซึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้มีหัวก้าวหน้าสนใจความเป็นไปของโลก ปรึกษากับภรรยาและลูกว่า จะจากบ้านไปหางานทำในเมือง เพราะการทำไร่หมุนเวียนปลูกข้าวในปัจจุบัน คงจะไม่ทำให้ชีวิตครอบครัวดีขึ้นได้หรอก วันนี้ขอเพียงเรามีเงิน เราก็จะมีข้าวกินได้อย่างสบายๆ อยากได้อะไรๆ ก็ได้ ชีวิตรอบครัวเราก็จะสุขสบายกว่าใครๆ ในหมู่บ้าน ไม่ต้องทำไร่ให้เหนื่อยยาก ลูกเมียเห็นคล้อยตามจึงตกลงตัดสินใจยอมให้สามีจากหมู่บ้านไปรับจ้างทำงานในเมือง ส่งเงินกลับมาให้ครอบครัวเก็บไว้กินไว้ใช้ กาลเวลาล่วงผ่านปี ๓ ปี ๔ ปี ภรรยาก็เฝ้าเก็บออมรอมริบเงินที่สามีหาฝากมาได้ ใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น ด้วยความหวังว่า วันหนึ่งสามีกลับมาจะได้อยู่กันอย่างเป็นสุข เหมือนที่หวังไว้ แต่อนิจจา ความไม่แน่นอนคือความแน่นอน เพราะได้เกิดวิกฤตแห้งแล้งชาวบ้านทำไร่ไม่ได้ข้าวสองปีซ้อน เป็นเหตุให้ชุมชนมีข้าวกินไม่เพียงพอ คนปลูกข้าวได้บ้างเล็กน้อย ต้องคอยหลบๆ ซ่อนๆ ไม่ขาย ไม่แบ่งปัน ไม่เกื้อกูลเหมือนก่อนแล้ว เพราะข้าวคือความอยู่รอดของชีวิต เมื่อไม่มีข้าวกินต่อเนื่อง ลูกคนโตจึงเจ็บป่วยลง ในที่สุดจึงตายจากไป ผู้เป็นแม่จะส่งข่าวถึงพ่อของลูกก็ไม่ได้ ไม่มีใครเดินทางไปไหนกันแล้วในเวลานั่น จากนั่นไม่นานลูกคนเล็กก็เจ็บป่วยและตายลงอีก ด้วยอดอยากหิวโหยไม่มีอะไรกิน สุดท้ายผู้เป็นแม่ก็อดทนต่อความอ่อนเพลียไม่ไหว จึงเจ็บป่วยด้วย แต่ด้วยความที่จะมีชีวิตอยู่เพื่อรอวันสามีกลับมาจะได้เล่าเรื่องราวที่เกิดขึ้นให้ฟัง จึงได้เอาเงินที่มีอยู่ทั้งหมด ไปขอซื้อขอแลกกับข้าว แต่ขอใคร ใครก็ไม่ขายไม่แลกไม่ให้ จะยกเงินให้เงินจนหมดเขาก็ไม่เอา เพราะต้องเก็บข้าวเท่าที่มีไว้เยียวยาชีวิตตนเอง สุดท้ายผู้เป็นแม่จึงป่วยหนัก จึงเอาเงินที่มีอยู่ทั้งหมดใส่หม้อ แล้วต้มแกงกิน นอนตายอยู่ใกล้แม่ไฟในห้องครัว วันคืนล่วงไป สามีคิดถึงลูกและเมีย เดินทางกลับบ้าน ส่งเสียงร้องเรียกลูกและเมียมาแต่ไกล แสดงอาการดีใจ ที่จะได้เห็นหน้ากันและกัน แต่ยิ่งเรียกยิ่งเงียบวังเวง ยิ่งเข้าใกล้เรือนยิ่งเย็นยะเยือก สังหรณ์ใจ จึงรีบขึ้นไปบนเรือน ชะโงกดูในห้องครัวเห็นกองกระดูกวางอยู่บนเสื่อ ข้างๆ เตาไฟ เปิดดูหม้อข้าวดู เห็นเงินที่ส่งมาให้ยังอยู่เต็มหม้อ. (เล่าโดยชาวบ้านสะเน่พ่อง บันทึกโดยทีมงานวิจัยชาวบ้าน สกว.ท้องถิ่น บ้านสะเนพ่อง)

“เด็กวัดอยากกินไก่”....

นานมาแล้ว หลวงตา ณ สำนักสงฆ์แห่งหนึ่ง ในป่าแห่งนี้ ได้นำหลานที่เป็นเด็กชายกำพร้าพ่อแม่มาเลี้ยงไว้ตั้งแต่ยังเป็นเด็กเล็ก จนกระทั่งอายุใกล้ ๑๒ ขวบ แล้ว คาดว่า ปีหน้าจะได้ให้บวชเป็นสามเณร เด็กวัดหลานหลวงตาเป็นเด็กดี ขยันขันแข็ง ทำการงานในหน้าที่รับผิดชอบไม่เคยบกพร่อง หลวงตานึกชื่นชมอยู่ในใจทุกวัน แม้ชาวบ้านที่คุ้นเคยก็ทราบดี ชาวบ้านบางคนถึงกับเอ่ยปากว่า “หลวงตาช่างโชคดี มีหลานว่านอนสอนง่าย ” สายวันหนึ่ง หลังจากล้างถ้วยล้างชามเก็บดับภาชนะเรียบร้อยแล้วหลานตาขึ้นไปกราบหลวงตาสามครั้ง เงยหน้าขึ้นนั่งนิ่ง หลวงตาสงสัยว่า จะไปไหนหรือมีเรื่องอะไร จึงถามว่า

“เอ็งจะไปไหนล่ะ” “เปล่าครับ” “เอ็งมีเรื่องอะไรเหรอะ ?”

หลานตานั่งนิ่ง ก้มหน้าลงเล็กน้อย ทำท่าจะเอ่ยคำ แต่ดูกล้าๆ กลัวๆ หลวงตาเห็นพอเป็นพิรุธจึงถามขึ้นอีกครั้ง

“เอ็งมีเรื่องอะไร ? ว่ามา...” “ครับ คือว่า..ผม....อยาก...กิน...ไก่สักครั้งครับ”

“หือ ว่าอะไรน่ะ ??” “ผมอยากกินไก่วัดสักครั้ง ครับ” “หือ !! ” หลวงตาแปลกใจ แต่ยังนั่งนิ่ง

“ผมอยากกินไก่สักครั้ง เกิดมาไม่เคยได้กินเนื้อไก่เลย อยากรู้ วันนี้ขอกินไก่วัดสักตัว”

“เอ็งอยากกินไก่ ? อยากกินไก่วัด ?” หลวงตาทวนคำ

“ครับ อยากรู้ว่าเนื้อมันเป็นอย่างไร ?” หลวงตานั่งนิ่ง.....ครุ่นคิด

“หลวงตาครับ ผมขอกินครั้งเดียว และผมรับรองจะไม่ให้คนเห็น ไม่ให้ใครเห็นเด็ดขาด”

“หือ !! ไม่ให้คนเห็น ไม่ให้ใครเห็นเด็ดขาด” หลวงตาทวนคำ

“ผมขอครั้งเดียวครับ รับรองไม่ให้คนเห็นเด็ดขาด ครับหลวงตา”

หลวงตานั่งนิ่งไปครู่หนึ่งก่อนกล่าวออกมาว่า

“ได้ แต่เอ็งสัญญานะว่าจะไม่ให้คนเห็นเด็ดขาด”

“รับรองครับหลวงตา ผมจะไม่ให้คนเห็นเด็ดขาด”

“ได้ ! ถ้าเอ็งสัญญา !!”

หลานตากราบงามสามคราแล้วลงไปโปรยข้าวหลอกล่อจับไก่ได้หนึ่งตัว พริ้วปีกไขว้ไว้บนหลัง นำไปใส่เข่งซ่อนไว้ในป่าละเมาะหลังโรงครัว แล้วกลับมาเตรียมมีด เตรียมหม้อ เตรียมน้ำ ตั้งก้อนเส้า ก่อไฟต้มน้ำร้อนคาดว่าพอน้ำเดือดจะเชือดคอไก่แล้วลวกน้ำร้อนถอนขนล้างแล้วผ่าท้องเอาเครื่องในออกแล้วสับเป็นชิ้นใส่หม้อต้มกินตรงนั้น มันลับตาคน ไม่มีใครเข้าไปเห็นแน่นอน วางแผนไว้อย่างดี นั่งนึกในใจ เกิดมาไม่เคยได้ลิ้มรสเนื้อไก่เลยสักครั้ง เคยเห็นคนเชือดไก่ต้ม แต่ไม่เคยได้กิน หลวงตาเอาแต่ฉันมังสะวิรัติ ไม่เคยมีเนื้อสัตว์เลย ส่วนกุ้งหอยปูปลานั่นพอได้อาศัยชาวบ้านกินบ้าง แต่เนื้อไก่ซิ เกิดมาไม่เคยได้ลิ้นรสชาติเลย จะได้กินก็คราวนี้

แหละ ยิ่งคิดยิ่งรักและเคารพหลวงตามากยิ่งขึ้นที่เข้าใจ นอกจากอบรมสั่งสอนให้ได้ศึกษาเล่าเรียนเลี้ยงดูด้วยเมตตาแล้ว ยังมีความกรุณาให้โอกาสเราได้กินไก่ด้วย คิดแล้วเกิดปีติ...พอดีกับที่น้ำเดือดปุดๆ ขึ้น จึงลุกขึ้นคว้าไก่จากเข่งมาวางบนพื้นใช้เท้าข้างหนึ่งเหยียบขาไก่ไว้ เท้าอีกข้างเหยียบปีก มือหนึ่งจับหัวไก่ดึงให้ยืดยาวออก ทำให้เสียงไก่ร้องดังก๊อกๆ อยู่ในลำคอ มือหนึ่งจับมีดหมายเชือดตรงใต้กระเดือกให้เลือดออกแล้วไก่จะตายเหมือนที่เคยเห็นมา ก่อนตายมันคงดิ้นน่าสงสารอยู่เหมือนกัน แต่ไม่เป็นไร ขอเพียงครั้งเดียว แต่ก่อนลงมือเชือด นึกถึงคำสัญญาที่ให้ไว้กับหลวงตา

“รับรองจะไม่ให้คนเห็น”

คิดแล้วจึงเงยหน้ามองไปด้านซ้ายพร้อมกับใช้มือถือมีดชี้ปลายไปตามสายตา มองหาว่ามีคนมาแอบเห็นหรือมองอยู่หรือเปล่า กวาดสายตาจากซ้ายไปขวาพร้อมๆกับมือถือมีดชี้ตาม ใจคิดตามที่เห็น“ไม่มีๆๆๆ ไม่มีคน” มือถือมีดค่อยๆ อ้อมมาทางด้านขวาจนปลายมีดชี้มาตรงที่ตนเอง

“หลวงตา น่ะหลวงตา !!” เสียงอุทานดังขึ้นในลำคอ ก่อนถอนหายใจ แล้วอุทานต่อ

“หลวงตาน่ะหลวงตา!!”

หลานตาปล่อยไก่สู่อิสระภาพ ยกหม้อน้ำลงจากเตา ดับไฟ เก็บข้าวของกลับโรงครัว ไม่คิดจะกินไก่อีกต่อไป (เล่าโดยลุงเน๊ะเส่ง บ้านกองม่องทะ บันทึกโดยเอี่ยม ทองดี)

ชุดความรู้เกี่ยวกับการศึกษา คติธรรม คำสอน คำเตือน นิทาน เรื่องเล่าต่างๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่ ชุมชนได้นำมาจัดการการเรียนรู้ให้แก่บุตรหลาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกระบวนการศึกษาให้ความรู้ตามอัธยาศัย หรือการศึกษาแบบพื้นบ้าน ที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ในปัจจุบัน ครอบครัวและคนในชุมชนได้อาศัยชุดความรู้เหล่านี้เป็นสาระที่ใช้อบรมสั่งสอนเป็นหลัก ส่วนการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาที่จัดการโดยรัฐนั้น ส่วนใหญ่อาศัยสาระความรู้จากภายนอก ที่จัดทำเป็นหลักสูตรสำเร็จรูปแล้วนำมาใช้ ซึ่งบางครั้งผู้เรียนต้องเรียนรู้ใหม่ทั้งหมด ด้วยไม่เคยคุ้นเคย และเรียนรู้ได้จากสื่อหรือหนังสือเหล่านั้น เพราะสาระหลายเรื่องไม่มีในชีวิตประจำวัน ไม่พบในวิถีชีวิตในชุมชน

“กำพร้าฆ่ายักษ์”

ผู้อาวุโสในชุมชนเล่าไว้ว่า..... *“ยังมีพระยามหาจักรพรรดิ์องค์หนึ่งปกครองโลกมาด้วยความงบสุข แต่อยู่มาวันหนึ่ง มียกษ์ตนหนึ่งมาท้ารบ ไม่มีใครรบได้ ยักษ์จึงกล่าวว่าถ้าอย่างนั้น จงส่งลูกสาวพระยามหาจักรพรรดิ์ออกมาให้ข้ากิน หรือไม่ก็ส่งคนมาให้ข้ากินทุกวันๆ วันละหนึ่งคน พระยามหาจักรพรรดิ์ไม่รู้จะทำอย่างไร แรกๆ จึงส่งชาวบ้านไปให้ยักษ์กิน นานวันเข้าข่าวรู้ถึงลูกสาว ๆ จึงกราบทูลเสด็จพ่อว่า ขอให้ส่งนางไปให้ยักษ์กินเถิด คนทั้งหลายจะได้ไม่ตาย พระยามหาจักรพรรดิ์ได้ฟังดังนั้น แทบจะเป็นลม แต่ด้วยเห็นแก่ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ จึงตกลง ส่งพระธิดาไปให้ยักษ์กิน ขบวนนำพระธิดาไปให้ยักษ์กินได้ตีกลองร้องป่าว ออกไป*

นอกเมือง หนุ่มกำพร้า ยากจน อยู่กับยาย ได้ยินเสียงกลองจึงถามยาย ได้ความแล้วจึงบอกยายว่าจะออกมาฆ่ายักษ์ ช่วยพระธิดาไว้ เมื่อมาถึงโรงพิธีจึงเข้าไปทำลายพิธี พระธิดาเห็นจึงวอนว่าให้กลับไปเกิด เดี๋ยวยักษ์จะทำร้ายเอา ด้วยยักษ์มีฤทธานุภาพมาก หากใครทำให้เลือดยักษ์ตกลงบนแผ่นเดินหนึ่งหยด จะเกิดยักษ์ใหม่ขึ้นหนึ่งตน เรียกว่าจะฆ่าอย่างไรก็ไม่ตาย และจะเกิดมากขึ้นๆ แต่ชายกำพร้าไม่กลับ รออยู่จนมืดค่ำ ยักษ์จึงออกมาจะกินพระธิดา เมื่อพบกับชายหนุ่ม จึงต่อสู้กัน แต่ชายหนุ่มทราบมาก่อนว่ายักษ์นั้นฆ่าไม่ตาย จึงได้ไปหาเพื่อนที่เป็นพญานาคๆ จึงบอกเคล็ดลับให้ พร้อมทั้งถอนหนวดทองของตนเองซึ่งมีอยู่เส้นเดียว บอกให้เอามามัดคอยักษ์แล้วตัดลิ้นออก เลือดจะได้ไม่ตก ยักษ์จะตาย ชายกำพร้าจึงรับหนวดทองมา เมื่อต่อสู้ ยักษ์ประมาท เผลอปล่อยชายหนุ่มเอาหนวดทองรัดคอยักษ์ลิ้นห้อยจึงตัดลิ้นยักษ์ตาย เลือดไม่ตกลงในแผ่นดิน เมื่อฆ่ายักษ์ได้แล้วจึงเดินกลับมาหาพระธิดา พระธิดาเชิญให้เข้าเฝ้าพระยามหาจักรพรรดิ์ ชายกำพร้าไม่ไป ขอกลับบ้าน พระธิดาดึงผ้าถุงไว้ ทำให้ผ้าถุงขาดติดมือ พระธิดาจึงนำความมากราบทูล พระมหาจักรพรรดิ์ๆ จึงประกาศตามหาชายหนุ่มให้มาแต่งงานกับพระธิดา แต่ไม่ปรากฏ จึงออกประกาศให้ชายหนุ่มทั้งหลายมาพิสูจน์ตนเอง ฝ่ายชายหนุ่มทั้งหลายใคร่อยากได้ จึงพยายามแสดงตนว่าเป็นผู้ฆ่ายักษ์ แต่เมื่อพิสูจน์กับผ้าแล้วไม่ใช่ จนถึงชายหนุ่มคนหนึ่งลากเอาศพยักษมาด้วย พร้อมอธิบายว่าตนเป็นผู้ฆ่ายักษ์ พร้อมทั้งเตรียมผ้าถุงให้มีรอยฉีกขาดเหมือนกัน เมื่อพระยามหาจักรพรริ์ได้พิจารณาแล้วจึงเห็นว่าน่าจะใช่ ครั้นจะทำพิธีอภิเษกสมรสยกให้เป็นราชบุตรเขย ชายหนุ่มกำพร้าเฝ้าสังเกตอยู่เห็นว่าไม่ถูกต้อง จึงเข้าไปถามว่าท่านฆ่ายักษ์ด้วยตนเองหรือ ชายหนุ่มคนนั้นตอบว่า ใช่ แล้วคุยโมโอ้อวดว่าฆ่าได้อย่างไร ชายหนุ่มกำพร้าจึงถามต่อไปว่า งั้นอยากรู้ว่ายักษ์มีลิ้นไหม ชายหนุ่มนั้นจึงบอกว่ามีซิ ลิ้นอยู่ในปากไง ว่าแล้วจึงเปิดปากยักษ์ออกมาจะแสดงลิ้นยักษ์ให้ดู พบว่า ในปากยักษ์ไม่มีลิ้น ชายกำพร้าจึงบอกว่า ท่านผิดแล้ว ลิ้นยักษ์อยู่ที่นี้ ว่าแล้วจึงเอาลิ้นยักษออกมาจากกระเป๋าตนเองให้พระยามหาจักรพรรดิ์ทอดพระเนตร ทำให้รู้ว่า ทีแท้ผู้ฆ่ายักษ์คือชายหนุ่มกำพร้านี้เอง สุดท้ายจึงได้เข้าอภิเษกสมรสกับพระธิดา" (เล่าโดยลุงเนเซ่ง บ้านกองหม่องทะ และลุงหม่องเป บ้านทิไล่ป้า)

ความเชื่อ

คนในชุมชนเชื่อว่า ผู้มีการศึกษาเรียนรู้ ย่อมเป็นคนดี เป็นผู้ที่มีความสามารถ การศึกษาเรียนรู้จะทำให้คนเป็นคนดี เป็นคนมีความสามารถในการดำเนินการต่างๆ คนที่มีความรู้ย่อมมีชีวิตที่ดีงาม ไม่ประพฤติผิดจารีตประเพณี เป็นที่พึ่งของคนอื่นๆ ได้ คนในชุมชนเชื่อมั่นและไว้วางใจว่า ผู้ทรงความรู้ เป็นคนดี เป็นคนที่มีความเป็นธรรมหรือทรงธรรม เป็นผู้มีคุณธรรม ความรู้ สามารถช่วยเหลือคนอื่นๆ หรือคนอื่นพึ่งพาอาศัยได้ ด้วยเหตุนี้ คนในชุมชนจึงให้เกียรติ ยกย่อง และไว้วางในผู้ทรงความรู้ของชุมชน รวมทั้งคนอื่นๆ ที่ไปจากนอกชุมชน อนึ่งองค์ความรู้ที่เป็นคำสอน สุภาษิต หรือศิลปวิทยาการที่ได้สืบทอดมาจากบรรพชน คนในชุมชนเชื่อ

ว่าเป็นสิ่งที่ลูกหลานหรือคนในปัจุบันต้องปฏิบัติตาม ใครปฏิบัติตาม จะได้ชื่อว่าเป็นคนดีมีความกตัญญูกตเวทีที่สมควรยกย่องของชุมชน คนที่ไม่เชื่อ ไม่ปฏิบัติตาม ถือว่าผิดผี บรรพบุรุษไม่ให้พร เป็นคนที่ขาดมงคลชีวิต

ความเห็นและค่านิยม

ปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนในพื้นที่วิจัย มีความเห็นว่า การศึกษาเรียนรู้คติธรรม คำสอน คำเตือน นิทาน เรื่องเล่าต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น คือ คัมภีร์ภูมิปัญญาที่แสดงให้เห็นถึงวิถีแห่งการพึ่งตนเอง วิถีแห่งความพอเพียง เรียบง่าย เป็นไปตามธรรมชาติในชุมชนต่างๆ อย่างลงตัว สมดุลย์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไม่จำเป็นต้องจัดการโฆษณาใดๆ ไม่ต้องเขียนหนังสืออธิบาย ไม่ต้องมีผู้เชี่ยวชาญและผู้รู้จากสังคมอื่นมาจัดการอบรมแต่อย่างใด ทั้งหมดอยู่ในชีวิตจริงๆ ของทุกชีวิตที่เกิด เติบโต และสิ้นสุดลง เพียงแต่ว่า ปัจจุบัน ชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปตามการกระทำของกระแสการพัฒนาด้านต่างๆ ที่หลั่งไหลเข้ามา จนทำให้ดูเหมือนว่า เป็นชุมชนที่ไร้การศึกษา ไม่มีความรู้ หรือเป็นชุมชนที่ขาดการศึกษา คนส่วนใหญ่วัยสูงอายุไม่สามารถอ่านหนังสือได้ จึงได้จัดการศึกษาขึ้นในชุมชน ทำให้ระบบการศึกษาของชุมชนที่สืบต่อมาแต่โบราณ ต้องเสื่อมคุณค่าและความสำคัญลงไม่เป็นที่นิยม หรือมีคุณค่าไม่มากนักในความคิดเห็นของคนรุ่นใหม่ คนที่ไม่ได้ผ่านการศึกษาในระบบการศึกษาที่รัฐจัดการให้ ถูกประเมินว่าเป็นคนที่ไร้การศึกษา ไม่ได้รับการยอมรับจากสังคม จะไปทำงานรับจ้างที่ไหนก็ยาก

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา แม้จะถูกมองว่าเป็นคนไร้การศึกษา แต่คนส่วนใหญ่ในชุมชนปัจจุบันยังคงใช้ความรู้ ภูมิปัญญาที่ได้จากการศึกษาแบบพื้นบ้าน มาเป็นเครื่องมือหลักในดำรงชีพ ความรู้พื้นบ้านที่สืบต่อกันมายังคงเป็นความรู้ที่มีประสิทธิภาพในการหาอยู่หากิน สร้างคุณค่าให้ชีวิตเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการได้อย่างพอเพียง ทำให้ชีวิต สังคมกับป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข สามารถรักษาป่าและสัตว์ป่าไว้ได้อย่างสมบูรณ์ คนส่วนใหญ่ในชุมชนรับรู้และตระหนักดีว่า ป่ามีคุณค่าและความสำคัญต่อวิถีชีวิต ป่าอยู่ได้ คนอยู่ได้ สิ้นป่าก็สิ้นคน ดังนั้น การใช้ประโยชน์จากป่าตามความรู้พื้นบ้านที่ผ่านมา จึงเป็นไปเพื่อการรักษาความอุดมสมบูรณ์ของป่าไว้ด้วย ดังจะเห็นได้ว่า มีภูมิปัญญาที่เป็นความรู้ ความเชื่อด้านต่างๆ ที่ให้ความสำคัญกับป่าและสัตว์ป่าอย่างชัดเจน เพื่อให้ป่าและสัตว์ป่ามีความอุดมสมบุรณ์ เช่น ห้ามล่าสัตว์หลายชนิด ห้ามตัดต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้ใหญ่ ต้นไม้เป็นที่อยู่ของเทพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้แต่ตอไม้ยังมีเทวดารักษา ห้ามรบกวนพื้นที่ตาน้ำ อย่าตั้งหมู่บ้านบนเนินที่มีน้ำล้อมรอบ อย่าถมหนอง ถมบึง อย่ากลิ้งหินลงจากเขา อย่าขุดจอมปลวก เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเชื่อที่ปรากฏในระบบตะละโค่ว เรื่องลือกาเวาะ ที่สอนให้คนเคารพต่อดินน้ำลม ไฟ ป่าไม้ ต้นไม้ ซึ่งคนส่วนใหญ่ในชุมชนยังคงประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาถึงปัจจุบัน ถือเป็นความสามารถและและ

ความฉลาดไหวพริบที่ทำให้ชุมชนยังคงมีความมั่นคงทางอาหาร และยังมีป่าอุดมสมบูรณ์อยู่ในปัจจุบัน เมื่อเปรียบเทียบกับชุมชนกะเหรี่ยงพื้นที่อื่นๆ ที่ได้รับการศึกษาตามระบบสมัยใหม่มากขึ้น จนทำให้คนรุ่นใหม่ไม่รู้ไม่เข้าใจในคุณค่าความสำคัญของป่า และกลายเป็นเครื่องมือทำลายป่าจนโล่งเตียนไปแล้ว สำนึกรับผิดชอบสำนึกรักษ์ป่าและสัตว์ป่า ตามวิถีวัฒนธรรมชุมชนที่เป็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบของคนส่วนใหญ่ดังกล่าวนี้ ถือเป็นผลมาจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน การศึกษาเรียนรู้คติธรรม คำสอน คำเตือน นิทาน เรื่องเล่าต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น/.

๔.๒.๑๑ ภูมิปัญญาภาษาและการสื่อสาร

ภาษา คือ เสียงและความหมายที่เปล่งออกมาเป็นคำ วลี ประโยค และการประกอบวลี หรือประโยคให้เป็นไปอย่างมีระบบ ภาษาจึงเป็นภูมิปัญญาที่มนุษย์ใช้สื่อสารสร้างความรู้ ความเข้าใจ ระหว่างคนในกลุ่มเดียวกันและคนนอกกลุ่ม และใช้เป็นคลังภูมิปัญญาสั่งสมความคิดความรู้ความเชื่อ ฯลฯ สืบทอดไว้ให้คนรุ่นต่อไป การที่กลุ่มชาติพันธุ์ใดกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งมีภาษาเป็นของตนเอง จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ประเมินค่าไม่ได้ เป็นความโชคดีที่ยากจะหาสิ่งมาเปรียบเทียบได้ ด้วยภาษาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ยาก ต้องอาศัยวิวัฒนาการที่ควบคู่มากับกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ ดังนั้น การที่ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย มีภาษาเป็นของตนเองไว้สื่อสาร จึงเป็นสิ่งที่ยืนยันให้เห็นถึงวิวัฒนาการของกลุ่มชาติพันธุ์ว่า มีความเป็นมายาวนาน เท่าเทียมกับชนชาติอื่นๆ ในนานาอารยะประเทศ ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ สมควรได้รับการศึกษาขึ้นไว้ รวมทั้งสมควรส่งเสริมสนับสนุนให้คนในชุมชนได้จัดการการเรียนรู้ภาษาแก่เด็กและเยาวชนลูกหลานของตนเองอย่างเป็นระบบจริงจัง เพื่อให้มีการสืบทอดภาษาสู่อนาคตสืบไป

ความคิด

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย กล่าวถึงความคิดที่มีต่อภาษาของตนเองว่า ภาษา คือ สิ่งภูมิใจ รักและหวงแหนของคนในชุมชน เป็นมรดกสำคัญ ที่นอกจากบ่งบอกถึงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์แล้ว ภาษายังเป็นเครื่องมือสำคัญที่นำไปสู่ความรู้ ความเข้าใจในการใช้วัฒนธรรมสร้างคุณค่าเพื่อเข้าถึงความรัก ความสามัคคี ความสุข และความเข้มแข็งของสังคม คนในชุมชนรักและหวงแหนภาษาของตนเอง แม้ว่าจะไม่สามารถอธิบายได้ว่า “ภาษาของตนเองกำเนิดเกิดมาอย่างไร แต่ส่วนใหญ่รู้ว่า เป็นมรดกที่ตกทอดมาจากบรรพชน ที่ทำให้ลูกหลานได้ใช้สื่อสารและศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาต่างๆ ที่บรรพชนได้สร้างสมไว้ แล้วนำมาใช้ในการดำรงชีพได้อย่างพอเพียง”(ลุงหม่องเป บ้านทิไล่ป้า ๒๕๕๘) ทำให้ชุมชนสามารถอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมของตนเองได้อย่างยั่งยืน ด้วยภาษาเป็นคลังความเป็นรู้ทุกด้านของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่คนปัจจุบันได้นำไปใช้ประโยชน์ การมีภาษาเป็นของกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้รู้สึกมีเกียรติ มีศักดิ์ศรี มีความเท่าเทียมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในโลก

ความรู้

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย มีภาษาเป็นของตนเอง และมีความรู้ในการใช้ภาษาพูดจาสื่อสารในชีวิตประจำวันได้เพียงพอตามความต้องการ แม้คนส่วนใหญ่ของชุมชนไม่สามารถอ่านและเขียนหนังสือที่เป็นภาษากะเหรี่ยงได้ แต่คนส่วนหนึ่งยังสามารถอ่านและเขียนภาษากะเหรี่ยงได้อย่างชำนาญ ผู้ที่อ่านออกเขียนได้ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนหนังสือจากวัด หรือได้บวชเรียนหนังสือในวัด หรือเป็นเด็กวัดมาก่อน หรือได้รับการศึกษาจากสำนักอาจารย์ที่เป็นปราชญ์ชาวบ้าน จึงจะสามารถอ่านและเขียนภาษากะเหรี่ยงได้ แต่เด็ก

และเยาวชนปัจจุบันไม่ได้เรียนรู้ เนื่องจากภาษากะเหรี่ยงไม่ได้นำมาจัดการเรียนการสอนอย่างจริงจังในระบบการศึกษาปัจจุบัน

"ตัวอักษรที่นำมาเขียนภาษากะเหรี่ยงเป็นอักษรมอญ และเรารู้ว่ามอญนำอักษรเหล่านี้มาจากขอมอีกต่อหนึ่ง ส่วนขอมได้ตัวหนังสือนี้มาจากไหน เราไม่รู้" (ลุงหม่องเป บ้านทิไล่ป้า ๒๕๕๘) ทำให้ภาษากะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา มีคำศัพท์ภาษามอญปะปนอยู่มาก มีการหยิบยืมคำศัพท์ภาษามอญมาใช้มาก จนศัพท์บางคำ ดูเหมือนเป็นภาษากะเหรี่ยง แต่เมื่อผู้รู้ได้อธิบาย จึงพบว่า มาจากภาษามอญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำศัพท์ที่ใช้ในพิธีกรรม ความเชื่อ การนับวัน เดือน ปี การทำบุญ ศัพท์ธรรมะในพุทธศาสนา ซึ่งส่วนมากมาจากภาษามอญที่มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตอีกต่อหนึ่ง

ภาษากะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย เป็นภาษากะเหรี่ยงโปว์กลุ่มย่อย สาขาภาษากะเหรี่ยง ในตระกูลภาษาจีน-ทิเบต มีระบบเสียง ดังนี้

๑. **หน่วยเสียงพยัญชนะต้น** เดี่ยว ๒๓ หน่วยเสียง หน่วยเสียงพยัญชนะควบกล้ำ ๒ ตัว มีทั้งหมด ๓๘ หน่วยเสียง เสียงพยัญชนะควบกล้ำ ๓ ตัวมีทั้งหมด ๓ หน่วยเสียง มีตัวพยัญชนะ ๓๖ ตัว แจกตัวอักษรไปตามระบบภาษาบาลีสันสกฤต ดังตารางเทียบเคียงอักษรไทย ต่อไปนี้

ตารางแสดงหน่วยเสียงพยัญชนะต้นเดี่ยว ๒๓ หน่วยเสียง ด้วยตัวอักษรสากล

ลักษณะเสียง	ฐานกรณ์/คุณสมบัติของเสียง	เสียงจากฐานริมฝีปาก	เสียงจากฐานปุ่มเหงือก	เสียงจากฐานเพดานแข็ง	เสียงจากฐานเพดานอ่อน	เสียงจากฐานเส้นเสียง
เสียงกัก	ไม่ก้อง ไม่มีลม	/p/ ป	/t/ต	/c/จ	/k/ก	/?/อ
	ไม่ก้อง มีลม	/ph/ พ/ผ	/th/ท/ถ	/ch/ช/ฉ	/kh/ข/ค	
	ก้อง	/b/ บ	/d/ด			
นาสิก	ก้อง	/m/ หม/ม	/n/หน/น		/ ŋ /หง/ง	
เสียดแทรก	ไม่ก้อง	-	/s/ซ/ส	/ʃ/ช/ฉ	/x/หฆ/ฆ	/h/ห/ฮ
ต่อเนื่องช่องปาก	ก้อง	/w/ หว/ว	/l/หล/ล /r/หร/ร	/j/หย/ย	/ɣ/ฬ	

ตารางแสดงเสียงพยัญชนะต้นเดี่ยว แจกตามอักขรวิธีบาลี ด้วยตัวอักษรไทย

ก๊ะ	ข๊ะ	ค๊ะ	ฆ๊ะ	ง๊ะ
จ๊ะ	ฉ๊ะ	ช๊ะ	ซ๊ะ	หญ๊ะ
ฏ๊ะ	ฐ๊ะ	ด๊ะ	ฒ๊ะ	ณ๊ะ
ต๊ะ	ถ๊ะ	ท๊ะ	ธ๊ะ	น๊ะ
ป๊ะ	ผ๊ะ	พ๊ะ	ภ๊ะ	ม๊ะ
ย๊ะ	ร๊ะ	ล๊ะ	ว๊ะ	ส๊ะ
	ห๊ะ	ฬ๊ะผ่าดู	อ๊ะ	
	บ๊ะ	หง๊ะ	หฆ๊ะ	

พยัญชนะควบกล้ำ ๒ เสียง มี ๓๘ หน่วยเสียง เช่น เสียง /pw /เสียง /tw /เสียง /cw /เสียง /kw /เสียง /?w /เสียง /thw /เสียง /chw /เสียง /khw /เสียง /dw /เสียง /mw /เสียง /nw /เสียง /sw /เสียง /xw /เสียง /lw / เสียง /rw /เสียง /jw /เสียง /pl /เสียง /kl /เสียง /phl /เสียง /khl /เสียง /bl /เสียง /ml /เสียง /pr /เสียง /kr / เสียง /phr /เสียง /khr /เสียง /pj /เสียง /cj /เสียง /kj /เสียง /phj /เสียง /bj /เสียง /dj /เสียง /mj /เสียง /nj / เสียง /nj /เสียง /wj /เสียง /lj /เสียง /rj /

พยัญชนะควบกล้ำ ๓ เสียง มี ๓ หน่วยเสียง คือ เสียง/prw/ เสียง /prj/ เสียง /krj/

๒. **หน่วยเสียงพยัญชนะท้าย**หรือเสียงตัวสะกดมี ๒ หน่วยเสียง คือ เสียง /?/ เสียง /n/

๓. **หน่วยเสียงสระ** แบ่งเป็นเสียงสระเดี่ยว ๙ หน่วยเสียง สระผสมมี ๖ หน่วยเสียง เสียงสระไม่มีความต่างระหว่างเสียงสั้นและยาว

ส่วนของลิ้น ลักษณะริมฝีปาก ระดับลิ้น	หน้า	กลาง	หลัง
	ริมฝีปาก ไม่ห่อ		ริมฝีปากห่อ
สูง	/i/ อิ/อี	/ ɨ / อึ/อื	/u/ อุ/อู
กลาง	/e/ เอะ/เอ	/ə/ เออะ/เออ	/o/ โอะ/โอ
ต่ำ	/ɛ/ แอะ/แอ	/a/ อะ/อา	/ ɔ / เอาะ/ออ

หน่วยเสียงสระผสม ๖ หน่วยเสียง คือ /ei/ /ai/ /au/ /ou/ /oi/ /ai/

๔. **หน่วยเสียงวรรณยุกต์** มี ๕ หน่วยเสียง คือ เสียงวรรณยุกต์สูงระดับ เสียงวรรณยุกต์สูงตก เสียงวรรณยุกต์ต่ำระดับ และเสียงวรรณยุกต์ต่ำตก เสียงสามัญ คือ ไล๊ / เก่อ / เย่อ/ เอ่อ / ลู๋ / โอ/

ดังประโยคต่อไปนี้

ก เสอหล่อง ก๊า = **เสียงตรี** / ก ค่อยหล่อง ก่า = **เสียงเอก**

ก ต่องปี้ ก้า = **เสียงโท** / ก เสอปี้หละพลอง ก๋า = **เสียงจัตวา**

ก เสอปี้หนิ่งพลอง กา = **เสียงสามัญ**

๕. **โครงสร้างพยางค์** หน่วยคำอิสระมี ๓ แบบ คือ

พยัญชนะต้นเดี่ยว+ สระ+วรรณยุกต์ ตัวอย่าง“ไชก”(ท้องนา) “อา”(มาก) “คี้”(ไร่ซาก) เหวย(บ้าน)

พยัญชนะต้นควบกล้ำ ๒ ตัว +สระ +วรรณยุกต์ ตัวอย่าง “เมฺว”(ใช่) “กละ” อีกา “สะตรุ้ย”(มะงั้ว)

พยัญชนะต้นควบกล้ำ ๓ ตัว +สระ +วรรณยุกต์ ตัวอย่าง “กรฺย่า”(น้ำตาลทราย)

มีหน่วยคำไม่อิสระเพราะมีคำนำหน้า ตัวอย่าง “นุวิ”(ไม้กวาด) “นุวิ๋(พัดลม) “นุไก๋”(โค้งปากนก)

ส่วนคำลงท้ายแสดงคำถาม มีอยู่ ๒ คำคือ อิ/i/ และอะ/a/ เช่น“ชิดิ”(บ้างไหม)“บาก๊า”(ถูกไหม)

“มาจิ๊ญ่า” จะเอาหรือเปล่า

๖. **ระบบคำ** มี ๓ ประเภท คือ คำผสม คำที่มีอุปสรรคอยู่ข้างหน้า และคำที่มีการซ้ำคำ ตัวอย่าง

คำผสม เช่น “ชุ่งนา”(ฟัง) “ก๊าสะ”(อาย) “สะปี้”(ใจน้อย) “สะดู”(ใจใหญ่) “สะที่”(วิดน้ำ) เป็นต้น

คำที่เติมหน้าคำ เช่น “นุวิ”(ไม้กวาด) “นุวะ”(ไม้พาย) “อ้องไฆ่”(ผิงไฟ) เป็นต้น

คำซ้ำคำ เช่น “เพลเพล”(เร็วๆ) “เฆ๊เฆ๊”(ช้ามาก) “มาต๊ะต๊ะ”(ทำเร็วๆ) เป็นต้น

๗. **ระบบประโยค** โดยทั่วไปเรียงประโยคเป็นแบบ ประธาน + กริยา + กรรม เมื่อจะเป็นประโยคคำถามจึงเติมคำที่เป็นคำถาม ซึ่งมีอยู่ ๒ คำ ต่อท้ายประโยคนั้นๆ ตัวอย่างประโยค

เห่อพุโป่ = เราตีกลอง / เคง่อออองหมี = เรากินข้าว

เน่อหลีจ่ายเกว่ = คุณไปเที่ยว / บีออฆ่องเผิ่ง = ข้าวอยู่ในยุ้ง

เห่อหม่าอองดีเจอะ = เราทำไร่หมุนเวียน / หลี่เปย๊ะฉีหง่ะ=ตามไปไหม?

เหน่อหล่องเพี่ยนี๋เด๊ะสู๊หง่ะ = คุณไปตลาดได้น้ำมันงาไหม? / เป็นต้น

๘. **คำศัพท์** ภาษากะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย นอกจากมีคำศัพท์เฉพาะภาษาของตนเองแล้ว ยังมีคำศัพท์ที่มาจากวัฒนธรรมมอญ ซึ่งรับมาใช้ทั้งตัวอักษร และอักขระวิธี ปะปนอยู่มาก ชาวกะเหรี่ยงได้นำสิ่งเหล่านั้นมาประยุกต์ใช้เป็นภาษาของตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่เข้ามาเป็นฐานสร้างโลกทัศน์และชีวทัศน์แก่สังคมและชุมชน เป็นต้นว่า ระบบความเชื่อ ระบบการลำดับวัน เดือน ปี หรือการนำปฏิทินเข้ามาใช้ในวัฒนธรรม เช่น นับวัน 7 วันเป็น 1 รอบ เรียกชื่อวันทั้ง 7 เป็นคำศัพท์ที่มาจากภาษามอญมากกว่าภาษาของตนเอง รวมทั้งการนับวันแบบจันทรคติ เช่น ชื่อเดือนเรียกตามเหตุการณ์พิเศษที่เกิดขึ้นในช่วงเดือนนั้นๆ การนับปี ใช้ระบบนักษัตรที่มีสัตว์เป็นสัญลักษณ์ตามระบบของจีนที่แพร่หลายมาสู่สังคมต่างๆ เอเชีย การใช้ตัวเลข

กำกับเดือนแต่ละเดือน ทำให้การเรียกเดือนเป็นตัวเลขแตกต่างหากไปจากชื่อเดือนเดิม นอกจากนี้ ยังกำหนดจำนวนวันแต่ละเดือนไว้ตายตัว เช่น เดือนเลขคู่ มีจำนวน 30 วัน เรียกว่า "ลาไต๊" ส่วนเดือนเลขคี่มีจำนวน 29 วัน เรียกว่า "ลาเด๊าะ" เดือน 3 จะเป็นเดือนเริ่มต้นทำกิจกรรมเพาะปลูกในรอบปี และเดือน ๒ เป็นเดือนสุดท้ายของการเพาะปลูก เป็นเดือนแห่งการเฉลิมฉลอง ถือว่าสิ้นสุดปี ส่วนปี เรียกว่า "เนง" นับ 12 ปี เป็น ๑ รอบ ครบ 12 ปีหรือครบรอบแล้วขึ้นต้นใหม่ ถือเอาปีมะโรงขึ้นต้นรอบใหม่ มีระบบปฏิทินอ่านวันเดือนปีเป็นของตนเอง เรียกว่า "มึงโด่ง" ทำด้วยไม้แผ่นบางๆ มีลักษณะเป็นรูปครึ่งวงกลม มีรูกลมทรงสามเหลี่ยมด้านเท่าใช้แทนฤดูกาลสามฤดู เจาะรูกลม 7 รูเรียงจากซ้ายไปขวา ใช้นับวันทั้ง 7 รูกลม 12 รูใช้อ่านลำดับเดือนทางจันทรคติ โดยแบ่งวันเป็นข้างขึ้นและข้างแรม ใช้ไม้เสียบรูเป็นเครื่องหมายบอกวัน เดือน ปี และฤดูกาล“มึงโด่ง” มีขนาดที่แตกต่างกันได้ สามารถประยุกต์ใช้ได้ตามความต้องการ

กลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย มีวันหยุดตามจารีตประเพณีของชุมชน โดยกำหนดมีวันหยุดเดือนละ 2 วัน คือ วันขึ้น 15 ค่ำ และวันแรม 15 ค่ำ (หรือ 14 ค่ำ กรณีเดือนขาด) วันหยุด จะไม่ทำการงานใดเพราะเป็นวันที่ต้องไปทำบุญที่วัด เป็นวันที่ให้วัวควายได้พัก (หากทำนา) หากไม่ไปวัดก็พักอยู่กับบ้าน ทำการงานเล็กๆ น้อยๆ และมีวันหยุดตามประเพณีวัฒนธรรมชุมชน เช่น วันพิธีไหว้พระในบ้าน วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ปัจจุบันมีวันกินข้าวใหม่ วันงานฟาดข้าว ถือเป็นวันหยุดของชุมชนด้วย เป็นต้น

ตัวอย่างคำศัพท์ในภาษากะเหรี่ยงที่ช้อยู่ในชีวิตประจำวันในพื้นที่วิจัย เป็นต้นว่า

วงคำศัพท์พื้นฐานที่เกี่ยวกับร่างกาย เช่น ตา=มิ๊ /หู =หนา /จมูก = หน้า / หัว = คุหมุ๊ย/ คิ้ว=มิเม่อ/ปาก=หนุ/ คาง=ค๊า/ ข้อมือ=จูคุ/นิ้วเท้า=คองหุ่ง/ หลังเท้า=ดองย่าคุ/ ขา=คอง/ สะเอว=หงองเด่ง/ แขน=จูดู/ นิ้วมือ=จูบุ่ง/ คอ =คูบุ่ง/ ข้อศอก = จู้นองไช้ /ฝ่ามือ =จู้ล่า /พ่อ =ผา /แม่ = หมู /พี่ =ย่าย /น้อง =ผือ /ลูก =พู /หลาน =เหมิ่ง / เหลน =หลี่ /โหลน =หลู่ /หลิน =หล่า /พระจันทร์ =หล่า /ดวงอาทิตย์=หมึงมิ /ดาว =ซา /ดิน =ว่องคู่ /น้ำ =ที่ /ลม =หลี่ /ไฟ =หมี่ /อากาศ =กาสะ /พระพุทธรูป = เงาะใจ่ /ภิกษุ =ซ่อง /สามเณร =ตะฟ่อย /หมอขวัญ =ชะร่าเถอะหล่ว /ใจ่ = สะ/ เป็นต้น

คำศัพท์เกี่ยวกับจำนวนนับ เช่น โปล่ = ๐/ เล่อ = ๑/ นี่ = ๒/ เซิ่ง = ๓ / ลี่̇=๔/ เย่̇=๕/ หมุ้=๖/ เนว่=๗/ หมุ๊=๘/ คุ่̇ย=๙/ ชี่=๑๐/ที่เล่อ=๑๑/ซิหนี่ =๑๒/๒๐=หนี่ซี่/๓๐=เซ่อฉี่/เลอย่าเลอ=๑๐๑/เลอยา=๑๐๐/๑,๐๐๐(เงิน)=เลอเม่อ/๑,๐๐๐ (กิโลกรัม)=เล่อท่ง/เลอเลาะ=๑๐,๐๐๐/เลอเส=หนึ่งแสน/เลอลอง=หนึ่งล้าน/ เป็นต้น

ความรู้เรื่องภาษากะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา ยังมีประเด็นต่างๆ ที่สมควรได้ศึกษาเฉพาะด้านให้ละเอียดลึกลงไป เพื่อประโยชนด้านต่างๆ ของคนในชุมชนโดยตรง เช่น การสืบค้นภูมิปัญญาพื้นบ้าน การสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน การสืบทอดภาษาพื้นบ้าน รวมถึงการเผยแพร่ภาษาและวัฒนธรรมของชุมชนสู่สังคม ทั้งภาคภาษากะเหรี่ยง ภาษาไทย และภาษาอื่นๆ

ความเชื่อ

คนกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษามีความเชื่อว่า ภาษาของตนเองเป็นภาษาที่ศักดิ์สิทธิ์ ปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนบางท่าน(ลุงเนียะเซ็ง บ้านกองม่องทะ)เชื่อว่า เป็นภาษาที่ใช้สื่อสารได้ทั้งกับคนและกับจิตวิญญาณ เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ได้อย่างมีพลัง การใช้ภาษาของตนเองสื่อสารต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่าเจ้าเขา เทวดา และบรรพบุรุษ จะมีอำนาจทรงพลังเข้าถึงความสำเร็จได้มากกว่าการใช้ภาษาคนอื่น ๆ และเชื่อว่าคนในชุมชนจะรู้และเข้าใจภาษาของตนเองได้ดีที่สุด ภาษาของตนเองจะเจริญรุ่งเรืองต่อไปหรือไม่ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นสำคัญ

ความเห็นและค่านิยม

ปราชญ์ชาวบ้านในกลุ่มชาติพันธุ์ไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย แสดงความเห็นในทำนองเดียวกันว่า คนได้ใช้ภาษาสร้างคุณค่าด้านต่างๆ รอบด้าน ภาษาจึงเป็นสิ่งสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ คนในชุมชนบางคนได้พยายามรวมคนที่สนใจตั้งขึ้นเป็นกลุ่มอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ขึ้น พยายามส่งเสริมคนรุ่นใหม่ในชุมชน ได้เรียนรู้ภาษา คนหนุ่มสาวบางคนที่ได้เดินทางไปทำงานในเมือง เมื่อถึงหน้าร้อนได้จัดโครงการรักษ์ภาษาและวัฒนธรรมสัญจร โดยรวบรวมเงินและปัจจัยอื่นๆ จากผู้ใจดีในเมือง มาทำกิจกรรมอบรมภาษาและวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชนในชุมชน เชิญปราชญ์ชาวบ้านมาสอนภาษาและวัฒนธรรมในช่วงปิดเทอม เช่น สอนภาษา สอนการรำตง สอนการเล่นดนตรี สอนศิลปะการแสดงอื่นๆ เป็นต้น

คนบางคนในพื้นที่วิจัยเห็นว่า ภาษาของตนเองเป็นอัตลักษณ์สำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ ชุมชนสมควรส่งเสริมอนุรักษและพัฒนาขึ้นไว้ จึงเรียกร้องให้มีการจัดการเรียนการสอนภาษากะเหรี่ยงขึ้นในโรงเรียนในหมู่บ้านต่างๆ ที่มีนักเรียนชาวกะเหรี่ยง โดยได้จัดการเรียนการสอนตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑-๖ จัดสาระการเรียนรู้ภาษากะเหรี่ยง เช่น ระบบพยัญชนะ สระ และวรรณยุกต์ เรียนอักษรกะเหรี่ยง คำ ประโยค และส่งเสริมให้มีการรวบรวมคำศัพท์ภาษาไทย – กะเหรี่ยง เพื่อให้เด็กมีความรู้ความเข้าใจมากขึ้นโดยนักเรียนชั้น ป.๖ ช่วยกันรวบรวมคำศัพท์ และนิทานพื้นบ้านกะเหรี่ยง แล้วนำมาสอนน้อง ๆ ในระดับชั้น ป.๒ – ป.๔ ทั้งนี้ การเก็บรวบรวมคำศัพท์ภาษาไทย – กะเหรี่ยง ทำโดยการเทียบเคียงความหมาย แต่ยังสรุปไม่ได้ว่า เป็นความหมายเดียวกันหรือไม่ เพราะคำในภาษากะเหรี่ยงบางคำแปลเป็นคำในภาษาไทยไม่ได้ และคำในภาษาไทยบางคำไม่มีในภาษากะเหรี่ยง โครงการดังกล่าวเป็นที่น่าสนใจในระยะแรก แต่ต่อมาเริ่มมีปัญญาเชิงการบริหารจัดการและการจัดหลักสูตรการเรียนรู้ที่ไม่ชัดเจน และไม่ต่อเนื่อง รวมทั้งยังไม่มีหลักสูตรที่เหมาะสมพอที่จะนำมาสอนได้ เด็กนักเรียนมีเวลาเรียนไม่เพียงพอ และขาดคนสอน ทำให้โครงการดังกล่าวไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

คนส่วนใหญ่ในชุมชน ตระหนักดีว่า ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ คือ คลังภูมิปัญญา ที่มีวิธีคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ความคิดเห็น ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ เป็นทุนวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งของกลุ่มและชุมชน เป็นต้นว่า นิทาน คำศัพท์ บทร้อง บทเพลง ล้วนมีภูมิปัญญาที่แสดงยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีในการจัดการความขัดแย้ง และการสร้างความสุข ขจัดความทุกข์ ที่เป็นทางออกและทางเดินไปสู่ความเจริญของชุมชน ที่สำคัญยิ่ง แต่เขาเหล่านั้นอดเป็นห่วงไม่ได้ว่า อนาคต คนรุ่นใหม่ของชุมชนจะมีพลังพอที่จะดำรงรักษาภาษาให้คงอยู่คู่กับชุมชนได้หรือไม่ ปราชญ์สำคัญท่านหนึ่งจากชุมชนทิไล่ป้ากล่าวไว้ว่า “การรู้ภาษากะเหรี่ยง ไม่สามารถเพิ่มค่าตอบแทนเป็นเงินทองในการทำงานในสังคมปัจจุบัน เด็กๆ และเยาวชนสนใจภาษาไทยภาษาอังกฤษมากกว่า.....รู้ภาษากะเหรี่ยง ทำไร่ได้อย่างเดียว.....”(ลุงหม่องเป ทิไล่ป้า) เหล่านี้คือความเห็นและค่านิยมที่เกิดขึ้นในกระบวนการใช้ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนปัจจุบัน

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

“บนรากฐานความภูมิใจที่มีภาษาเป็นของตนเองสื่อสารในชีวิตประจำวัน และทุกคนสามารถพูดได้อย่างคล่องแคล่ว ขณะเดียวกันคนรุ่นใหม่สามารถพูดสื่อสารภาษาไทยได้ด้วย เมื่อมีคนนอกชุมชนเข้าไปในหมู่บ้าน หรือเมื่อต้องติดต่อกับคนไทย สามารถใช้ภาษาไทยกลางได้ นี่คือความสามารถและความฉลาดไหวพริบที่ถือว่าเป็นกำไรชีวิตเกินครึ่งแล้วเมื่อเทียบกับคนไทยที่พูดได้เพียงภาษาไทยภาษาเดียว” ปราชญ์ชาวบ้านท่านหนึ่งกล่าวไว้ต่อหน้าเยาวชนที่นั่งสนทนาด้วยกัน คนรุ่นใหม่ในชุมชนพูดภาษาไทยได้ดี เว้นแต่ผู้สูงอายุที่ส่วนใหญ่พูดภาษาไทยไม่ได้ เมื่อจะสนทนาจึงต้องมีล่ามแปลภาษาให้ฟัง และถ้าไม่ใช่คนที่คุ้นเคย ผู้สูงอายุก็มักจะไม่พูดตอบโต้ แม้จะมีล่ามก็ตาม ส่วนคนรุ่นใหมได้รับการศึกษาภาษาไทยจากระบบการศึกษาในโรงเรียน จึงสามารถใช้ภาษาไทย ทั้งพูด อ่านและเขียนได้ ซึ่งถือเป็นความสามารถสำคัญที่ได้รับการพัฒนาขึ้นในปัจจุบัน

นอกจากนี้ ผู้ที่ได้รับการศึกษาภาษาที่ชำนาญ สามารถสื่อสารภาษากะเหรี่ยงในกลุ่มตนเอง และสื่อสารกับภาษากะเหรี่ยงกับชาวกะเหรี่ยงกลุ่มอื่นๆ ในพื้นที่อื่นๆ ได้บ้าง ส่วนคนที่ไม่ได้รับการศึกษาเล่าเรียนจะสื่อสารกันไม่เข้าใจ เพราะแม้จะเป็นภาษาในตระกูลเดียวกัน แต่เป็นคนละกลุ่มย่อย ที่มีความแตกต่างกันมาก นอกจากนี้ คนกะเหรี่ยงบางคนยังสามารถใช้ภาษาอื่นๆ เช่น ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ได้อีกด้วย

อนึ่ง จากการศึกษาพบว่า ชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษามีความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการใช้ภาษาที่เป็นคำร้อยกรอง เช่น บทเพลง บทกลอน บทร้อง ได้อย่างดี ตัวอย่าง บทตอบโต้เชิงปุจฉา-วิสัชนาที่แต่งเป็นโวหารกลอนสดตอบโต้ระหว่างกลุ่ม ในงานฟาดข้าวประจำปี แต่งกลอนสดตอบโต้เป็นบทๆ ใส่เนื้อหาสาระเชิงธรรมะ ร้องท้าหรือตอบโต้อีกกลุ่มอย่างสนุกสนาน นอกจากนี้ ยังมี การแต่งเป็นบทเพลงสอนลูกหลาน หรือเป็นคติเตือนใจ นำมาขับร้อง มีดนตรี บรรเลงประกอบ มีเนื้อหาประทับใจ น่าจดจำ บทร้องบางบทมีมาแต่โบราณบางบทแต่งขึ้นใหม่ แต่สาระตั้งอยู่บนหลักธรรม เช่น ปุจฉาให้เป็นปริศนาธรรม แล้วให้อีก

ฝ่ายหนึ่งแก้ตอบว่า เป็นธรรมอะไร กระบวนการถามและตอบนั้น นอกจากต้องกล่าวออกมาให้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์แล้ว ยังต้องให้ความเพลิดเพลินสนุกสนานแก่ผู้ฟังด้วย/.....

๔.๒.๑๒ ภูมิปัญญาด้านศาสนา ความเชื่อ

ภูมิปัญญาด้านศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เป็นศิลปวิทยาการอีกด้านหนึ่งที่มนุษย์ได้สร้างสรรค์ สั่งสม สืบทอด และวิวัฒน์มาจากอดีต ในหลุมศพคนโบราณที่ขุดค้นพบในปัจจุบัน ทั้งในประเทศไทย เช่น ที่บ้านเชียง ที่บ้านเก่า และต่างประเทศ เช่น หลุมโบราณคดีตอนเหนือกรุงฮานอย รวมทั้งหลุมฝังศพของฟาโรห์ในประเทศอิยิปต์ และในที่อื่นๆ ทั่วโลก ต่างพบหลักฐานสำคัญเกี่ยวกับศาสนาและความเชื่อปรากฏอยู่ แสดงให้เห็นว่า ศาสนาและความเชื่อ เป็นสิ่งสำคัญลำดับต้นๆ ของสังคมมนุษย์ มาตั้งแต่สมัยโบราณ แม้ปัจจุบันก็ยังคงความสำคัญเหล่านั้นอยู่ ดังจะเห็นได้ว่า เหตการณ์สำคัญต่างๆ ที่เกิดขึ้นทั่วโลก มักจะเกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เช่นเดียวกับศาสนา ความเชื่อ รวมถึงประเพณีและพิธีกรรมในพื้นที่วิจัยครั้งนี้ ที่ยังคงเป็นภูมิปัญญาสำคัญให้คนในชุมชนใช้เป็นเครื่องมือสร้างคุณค่าด้านต่างๆ ที่เป็นความหมายของชีวิตสืบต่อมาแต่โบราณ ดังจะได้นำมากล่าวไว้โดยสังเขป ดังต่อไปนี้

ความคิด

คนในกลุ่มชาติพันธ์ไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย ได้นิยามศาสนา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชนว่า เป็นวิถีจิตวิญญาณอันเป็นบ่อเกิดคุณค่าที่เป็นคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม เป็นพลังพื้นฐานในการขับเคลื่อนบุคคลและสังคมสู่ความสุขและความเข้มแข็ง โดยกระบวนการทางศาสนา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของบุคคลและชุมชนแต่ละชุมชน แต่ละศาสนา แต่ละความเชื่อ แต่ละประเพณีอาจจะแตกต่างกัน แต่เป้าหมายที่ต้องการเข้าถึงของชีวิตเหมือนกัน นั่นคือ ความหลุดพ้นของจิตวิญญาณในลักษณะการกลับสู่อาณาจักรพระเจ้าบ้าง หรือกลับไปอยู่ในสวนสวรรค์ของพระเจ้าบ้าง หรือการบรรลุโมกษะบ้าง หรือการเข้าถึงปราตมันบ้าง หรือการบรรลุนิพพานบ้าง ที่ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เช่นเดียวกัน “ดุจดังน้ำในแม่น้ำแต่ละสายล้วนไหลลงสู่มหาสมุทรที่ต่อเนื่องเดียวกัน”(ลุงยุเพ่ ซาลาวะ)

ความรู้

ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่เป็นวิถีจิตวิญญาณของคนในชุมชน มีอยู่หลากหลายลักษณะ ซึ่งผสมผสานบ้าง ผสมกลมกลืนบ้าง อยู่ในวิถีชีวิต คนหนึ่งคนหรือครอบครัวหนึ่ง หรือชุมชนหนึ่ง อาจจะใช้ภูมิปัญญาทางศาสนาและความเชื่อ และอาจจะมีประเพณีพิธีกรรมหลายลักษณะร่วมกัน ซึ่งผลจากการศึกษา สามารถจัดเป็นแบ่งกลุ่มศาสนา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมที่สำคัญๆ ในพื้นที่ศึกษาวิจัยได้ดังต่อไปนี้

๑. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวเนื่องด้วยพุทธศาสนา

๒. ภูมิปัญญาเที่เกี่ยวเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์

๓. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวเนื่องด้วยความเชื่อพื้นบ้านดั้งดิม

๔. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวเนื่องด้วยศาสนาคริสต์

๕. ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน

คนในชุมชนได้นำภูมิปัญญาศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมแต่ละกลุ่มมาใช้ผสมผสานกับกลุ่มอื่นๆ ได้อย่างลงตัว จนกล่าวได้ว่า คนในพื้นที่วิจัยไม่มีกลุ่มใดที่มีวิถีปฏิบัติตามภูมิปัญญาศาสนาใดศาสนาหนึ่งอย่างเดียว นั่นคือ ต้องมีภูมิปัญญาศาสนา ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมในกลุ่มอื่นๆ มาผสมผสานหรือผสมกลมกลืนอย่างเห็นได้ชัด ดังต่อไปนี้

๑. **ภูมิปัญญาที่เกี่ยวเนื่องด้วยพุทธศาสนา** โดยภาพรวมหรือโดยข้อมูลจากทะเบียนราษฎร์ กล่าวได้ว่า คนส่วนใหญ่ในชุมชนตำบลไล่โว่ นับถือพุทธศาสนา ทุกชุมชนมีสำนักสงฆ์ หรือไม่ก็สำนักปฏิบัติธรรมประจำชุมชน เช่น วัดเวียคาดี้ วัดสะเนพ่อง วัดกองม่องทะ วัดเกาะสะเดิ่ง วัดไล่โว่ วัดทิไล่ป้า บางชุมชน เช่น บ้านจะแก มีสำนักสงฆ์ ๓ แห่ง คือ วัดบ้านจะแก วัดเขาหินตั้ง และสำนักสงฆ์ใหม่ เป็นที่พักสงฆ์เพิ่งสร้างขึ้นก่อนถึงหมู่บ้าน

สำนักสงฆ์ทั้งหมดนี้ อยู่ภายใต้การปกครองของคณะสงฆ์จังหวัดกาญจนบุรี โดยมีเจ้าคณะจังหวัดกาญจนบุรี เจ้าคณะอำเภอสังขละบุรี และเจ้าคณะตำบลไล่โว่(เป็นคนกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่) เป็นผู้ปกครองตามลำดับ แต่ละแห่งมีพระภิกษุและสามเณรอยู่ประจำในพรรษาทุกปี บางแห่งมีภิกษุอยู่ ๔-๕ รูป มีสามเณร ๔-๕ รูป บางแห่งมีน้อย นอกพรรษามีภิกษุเดินธุดงค์มาพักค้างคืนปฏิบัติธรรมแล้วจากไป ด้วยเป็นเส้นทางเดินป่าที่มีความสงบ เหมาะแก่การเดินธุดงค์เป็นอย่างยิ่ง

คนในชุมชนต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน ที่มีวัตรปฏิบัติตามแบบอย่างชาวพุทธที่สืบต่อมาจากบรรพชนอย่างเคร่งครัด มีการทำบุญ ตักบาตร เข้าวัดฟังเทศน์ทุกวันพระ(วัน ขึ้น ๑๕ ค่ำ แรม ๑๕ หรือ ๑๔ ค่ำ) และถือวันพระเป็นวันหยุดงานของชุมชน วันพระเป็นวันที่คนในชุมชนมาร่วมกันพัฒนาชุมชนและวัด หรือสาธารณะประโยชน์ หรือจะประชุมปรึกษาหารือใดๆ ก็จะจัดขึ้นในวันพระ

วันสำคัญทางศาสนาพุทธในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นวันเดียวกับชุมชนอื่นๆ ทั่วไป ได้แก่ วันพระ ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำหรือ ๑๕ ค่ำ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันสารทเดือนสิบ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา เป็นต้น ในวันสำคัญดังกล่าวมีการทำบุญใส่บาตรทำวัตรสวดมนต์ ผู้อาวุโสจะจำศีลอยู่กับวัดตลอดวัน จนกว่าทำวัตรสวดมนต์เย็นเสร็จ จึงจะสวดมนต์และรับพรพระ ก่อนจะกลับบ้าน ลูกหลานเอาปิ่นโตอาหารมาส่งให้ผู้อาวุโสได้กินหลังจากออกจากการจำศีล เมื่อกินข้าวเสร็จ ผู้อาวุโสจะสวดมนต์ให้พรลูกหลาน แล้วลูกหลานจึงรับกลับบ้าน

กิจกรรมวันสำคัญทางศาสนาของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นไปตามแบบแผนขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของชุมชน เช่น วันออกพรรษา มีการทำบุญตักบาตร ๓ วัน ในงานนี้จะมีการเทศน์มหาชาติ คาถาพัน ๑๓ กัณฑ์ มีการเตรียมการเทศน์มหาชาติ จัดดอกไม้ธูปเทียนหมากพลูลูกธนูธงทิวจำนวนอย่างละ ๑พันชุด นิมนต์พระนักเทศก์ มาแสดงธรรมตลอด ๒ วัน วันที่ ๒ ตักบาตรน้ำผึ้ง วันที่ ๓ ลอยแพพืชผลทางการเกษตรจากไร่ โดยทำแพไม้ไผ่ขึ้นหนึ่งลำ แล้วทำกะบะวางพืชผลทางการเกษตรที่แต่ละครอบครัวนำมารวมกัน แล้วประกอบพิธีลอยน้ำไปตามลำห้วย ขณะเดียวกันในคืนวันที่ ๓ จะจุดโคมไฟลอยขึ้นฟ้า ก่อนจะปล่อยโคมลอย เจ้าของโคมลอยแต่ละครอบครัวจะอ่านคำปรารถนาหรือคำอธิษฐาน ที่เขียนใส่กระดาษไว้ เมื่ออ่านเสร็จแล้วจึงปิดกระดาษไว้กับโคมลอย แล้วจุดโคมลอย ส่งให้ลอยสู่ท้องฟ้า อนึ่งคำปรารถนาที่เขียนอ่านและติดโคมไฟไปนั้น ใครต้องการเขียน หากเขียนเองไม่ได้ ต้องขอให้คนอื่นที่เขียนได้ช่วยเขียนให้ เป็นภาษากะเหรี่ยง เขียนคำปรารถนาผสมกับคำอธิษฐานยาวห้าถึงสิบหน้ากระดาษต่อกัน เมื่ออ่าน ถ้าอ่านเองไม่ได้ ต้องไหว้วานคนอื่นมาอ่านให้ โดยครอบครัวเจ้าของคำอธิษฐานรวมกลุ่มนั่งฟัง เมื่อเสร็จพิธีคนในครอบครัวจะให้ของขวัญแก่คนเขียนคนอ่าน เป็นสิ่งของหรือเงินทองก็ได้ เป็นการตอบแทนคุณ

วันสำคัญอื่นๆ ทางศาสนาพุทธ จะมีพิธีกรรมที่สืบทอดมาแต่บรรพชนประกอบอยู่ในพิธีกรรมนั้นๆ เช่น การทำบุญวันสารท จะมีพิธีนำอาหารไปเลี้ยงผีที่ป่าช้า โดยชาวบ้านรวมกลุ่มกันในวัด เตรียมอาหารเพื่อถวายพระสงฆ์ และเตรียมอาหารส่วนที่จะนำไปเลี้ยงผีที่ป่าช้าด้วย กำหนดเวลาเลี้ยงผีที่ป่าช้าเวลาประมาณตีสามถึงตีสี่ ชาวบ้านจะช่วยกันนำอาหารหวานคาวที่เตรียมไว้ในวัด หรือบางคนเตรียมอาหารเป็นส่วนครอบครัวนำไปวางไว้ในศาลาที่ป่าช้า ซึ่งอยู่ไกลจากหมู่บ้าน แล้วประกอบพิธีเชิญผีที่ป่าช้ามารับเครื่องเซ่นสังเวยเหล่านั้น โดยนิมนต์ภิกษุ ๑ รูป ไปประกอบพิธีอุทิศส่วนกุศล เมื่อประกอบพิธีเสร็จ อาหารทั้งหมดจะปล่อยวางไว้ที่ป่าช้า ถือว่าเป็นของผีทั้งหลายแล้ว คนที่ไปร่วมพิธีจะรีบกลับมาในหมู่บ้าน เพื่อประกอบพิธีเลี้ยงผีเจ้าพ่อพูผะดู หรือเจ้าพ่อประจำหมู่บ้าน ซึ่งตั้งอยู่ในวัด อีกแห่งหนึ่งก่อนจะรุ่งสาง โดยมี “ไตคู”เป็นผู้นำประกอบพิธี จนรุ่งสางจึงเสร็จพิธี วันสำคัญอื่นๆ ทางพุทธศาสนา ก็มักจะมีพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษ และผีอื่นๆ ตามความเชื่อพื้นบ้านดั้งเดิมเข้ามาเป็นองค์ประกอบสำคัญในพิธีกรรมนั้นๆ ด้วย เช่น ในวันออกพรรษาจะมีพิธีบูชาเทพเจ้า คือ พระอินทร์ พระพรหม พระยม พระกาฬ โดยสร้างศาลขึ้น ณ กลางหมู่บ้าน แล้วประกอบพิธีเวลาประมาณตีสามครึ่งคืนวันออกพรรษา แต่งานนี้ไม่ได้นิมนต์พระภิกษุไปมีส่วนร่วมการประกอบพิธีกรรมแต่อย่างใด

การบรรพชาอุปสมบท ทุกปีจะมีลูกหลานคนในชุมชนเข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพุทธศาสนาจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเริ่มต้นบรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุครบ ๑๒ ปี ผู้ที่ไม่ได้ไปเรียนในระบบการศึกษา ส่วนใหญ่จะได้รับการบรรพชาเป็นสามเณรให้ศึกษาเล่าเรียนธรรมศึกษาและบาลีธรรม บางรูปอาจจะ

อยู่ ๒-๓ พรรษาแล้วลาสิกขา แต่บางรูปศึกษาเล่าเรียนต่อไปจนเมื่ออายุครบอุปสมบทจึงได้อุปสมบทเป็นภิกษุ และศึกษาเล่าเรียนต่อ บางรูปเรียนจบนักธรรมเอก บางรูปได้ศึกษาเล่าเรียนบาลีธรรม สอบได้มหาเปรียญธรรมประโยคสูงๆ เช่น เปรียญธรรม ๙ ประโยคก็มี บางรูปได้เรียนต่อในมหาวิทยาลัยสงฆ์ จนจบระดับปริญญาตรีแล้วเดินทางไปศึกษาในต่างประเทศก็มี บางรูปกลับมาประจำอยู่วัดในชุมชน ช่วยทำนุบำรุงวัด สอนธรรมะแก่เด็กๆ และเยาวชนต่อไป ปัจจุบันมีภิกษุลูกหลานชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่เป็นเจ้าคณะตำบลไล่โว่ (วัดบ้านใหม่พัฒนา ต. หนองลู) แต่บางรูปบวชได้สามเดือนลาสิกขาก็มี บางรูปบวชภายแก่แต่อยู่มาได้หลายพรรษาต่อเนื่องจนได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสมาถึงปัจจุบัน

การบรรพชาอุปสมบท ส่วนใหญ่ถ้าเป็นภิกษุจะไปบรรพชาอุปสมบทที่วัดในอำเภอสังขละบุรี หรือไม่ก็วัดในตัวเมืองกาญจนบุรี ด้วยในชุมชนเป็นเพียงสำนักสงฆ์ ยังไม่มีพัทธสีมา จึงยังประกอบสังฆกรรมบรรพชาอุปสมบทไม่ได้ แต่ก่อนเดินทางลำบากมาก เจ้าคณะจังหวัดจึงสั่งให้ทำสังฆกรรมบรรพชาอุปสมบทขึ้นในชุมชน โดยสร้างแพขึ้นกลางสายน้ำเป็นเขตสังฆกรรม เคยทำที่บ้านกองม่องทะ แต่ตอนหลังนี้ยกเลิกไป เพราะมีความลำบากมาก ประกอบกับการเดินทางสะดวกมากขึ้น จึงออกมาประกอบพิธีในเมือง

กิจวัตรสำคัญเรื่องการบิณฑบาตรของภิกษุ เป็นประเพณีอีกประการที่ชาวบ้านไม่ต้องการให้ภิกษุออกบิณฑบาตร ด้วยเหตุหลายประการ เช่น ทางเดินลำบาก ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้อยู่ประจำบ้าน เพราะต้องไปทำงานอยู่ในไร่หมุนเวียนตลอดเวลา ชาวบ้านไม่พร้อมที่จะเตรียมอาหารสำหรับใส่บาตรตอนเช้า ดังนั้น คนในชุมชนจึงตกลงกันให้แบ่งเป็น “เวรส่งปิ่นโตพระในวัด” วันหนึ่งจะมีเวร ๓ - ๕ ครอบครัว(กำหนดตามจำนวนพระภิกษุสามเณรว่ามีมากหรือน้อย ถ้ามีมากก็จะเพิ่มจำนวนครอบครัวเวรมากขึ้น) จะเตรียมอาหารมาถวายตอนเช้า และจะแบ่งออกเป็นสองส่วน คือ ส่วนหนึ่งฉันตอนเช้า อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้ฉันตอนเพล แต่พระภิกษุส่วนใหญ่ฉันมื้อเช้ามื้อเดียว มีแต่สามเณรเท่านั้นที่ฉันสองมื้อ อาหารปกติคือข้าวสวย และกับข้าวตามที่ชาวบ้านกินอยู่ในชุมชน ไม่ได้กำหนดว่าต้องเป็นมังสะวิรัติหรือไม่

กิจวัตรสำคัญของภิกษุสามเณรในวัดในหมู่บ้าน คือ เล่าเรียนท่องบทสวดมนต์ ทำวัตรเช้าเย็น กวาดวัด เจริญภาวนา และปรับปรุงพัฒนาวัดให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมทั้งรับกิจนิมนต์ต่างๆ ตามที่ชาวบ้านต้องการ แต่พระภิกษุที่เป็นผู้นำหรือเจ้าอาวาส จะต้องมีหน้าที่สอนธรรมะ อบรมสั่งสอนธรรมะแก่ชาวบ้าน เด็กและเยาวชนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน้าร้อน จะมีโครงการอบรมธรรมะแก่เด็กและเยาวชนในวัด ที่พระภิกษุวัดต้องร่วมกันรับผิดชอบ นอกจากนี้ พระภิกษุบางรูปยังต้องช่วยอบรมสั่งสอนนักเรียนในสถานศึกษาด้วย และที่สำคัญหลวงพ่อเจ้าอาวาสมักจะช่วยคลี่คลายหรือจัดการปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นนุมชน และนอกชุมชน ด้วย

ส่วนกิจของสงฆ์ในการสงเคราะห์ชาวบ้าน เช่น สวดมนต์ ทำบุญบ้าน งานพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน มีไม่มากนัก ชุมชนยังไม่มีประเพณีนิมนต์ภิกษุไปสวดมนต์ฉันอาหารที่บ้าน ยกเว้นมีงานที่จำเป็น เช่น งานศพ หรืองานบุญเฉพาะกิจที่บางครอบครัวประสงค์จะจัดการทำบุญขึ้นเท่านั้น

ลักษณะการประกอบพิธีต่างๆ รวมทั้งการสวดมนต์ทำวัตร เป็นไปตามแบบแผนพฤติกรรมพื้นบ้าน มีการไหว้พระ ขอศีล สมาทานศีล ทำวัตร สวดมนต์ กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล แผ่เมตตาแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย เป็นขั้นตอนตามแบบแผนที่เคยปฏิบัติสืบต่อมาแต่อดีต ซึ่งการสวดมนต์ใช้ทำนองภาษามอญ ตามที่ได้รับสืบทอดมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลในพิธีกรรมหนึ่งๆ จะมีเต้ากรวดน้ำเพียงเต้าเดียว ซึ่งจะมอบหมายให้ผู้นำเป็นคนถือ แล้วคนอื่นๆ นั่งโน้มตัวไปข้างหน้า มือขวาจับชายผ้าห่มหรือชายเสื้อต่อกันมาสู่ศูนย์กลางคือเต้ากรวดน้ำ เป็นแถวเป็นแนว เป็นระเบียบ ทั้งคนหนุ่มคนสาว สู่คนที่เป็นผู้นำ ซึ่งทำให้เห็นภาพตามคำกล่าวที่ว่า “คนกะเหรี่ยงเชื่อผู้นำ” ที่ชัดเจน

คนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นชาวพุทธที่นำเอาแบบแผนพฤติกรรมความเชื่อพื้นบ้าน และความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ เข้ามามีบทบาทในการแสดงออกต่างๆ ทั้งกายวาจาใจได้อย่างลงตัว จนดูเหมือนว่า เป็นชาวพุทธที่หลอมรวมเอาความเชื่อพื้นบ้าน เช่น ความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ความเชื่อในพลังอำนาจธรรมชาติ ฯลฯ และความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ เช่น ความเชื่อในเทพเจ้า พระอินทร์ พระพรหม พระยม และเทพต่างๆ มาอยู่ด้วยกันพร้อมหน้าพร้อมตาครบถ้วน ซึ่งทำให้เห็นว่า การยอมรับนับถือพุทธศาสนาที่เกิดขึ้น ไม่ได้ทำให้ความเชื่อพื้นบ้านเดิมต้องล้มเลิกหรือสูญเสียไป ตรงกันข้าม กลับบูรณาการเชื่อมร้อยสิ่งต่างๆ ให้เข้ากันได้อย่างลงตัว เช่น การทำบุญวันสารทกับการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ถือว่าเป็นการกระทำที่มุ่งแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวที อันเป็นธรรมะประการหนึ่งที่พุทธศาสนาใช้อบรมสั่งสอนมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล

ปัญหาเกี่ยวกับศาสนาพุทธโดยทั่วไป ไม่พบปัญหาใดๆ ที่กระทบกระเทือนต่อหลักการพุทธศาสนา และศาสนาพุทธก็ไม่ได้ทำลายวัฒนธรรมชุมชนส่วนใดส่วนหนึ่งให้สูญหายไป ตรงกันข้ามพุทธศาสนาได้สร้างคุณค่าที่เป็นความสุขและความเข้มแข็งของชุมชน และได้สร้างความมั่นคงเข้มแข็งแก่ความเชื่อเดิมให้มีความยั่งยืนมากขึ้นด้วย

๒. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์ โดยสถานการณ์จริงของชุมชนรูปธรรมความเป็นศาสนาพราหมณ์ที่เป็นศาสนาจริงๆ ไม่ปรากฏในชุมชนอย่างชัดเจน แต่สิ่งที่ปรากฏส่วนหนึ่งอยู่ในรูปแบบของความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาแต่โบราณ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับระบบตะละโค่ว ที่มีลือกาเวาะ ถ่งเมียเวาะ และเรียเจียเวาะ เป็นองค์ประกอบ ซึ่งยังอยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชน คนในชุมชนอาจจะรู้หรือไม่รู้ก็ได้ว่า หลักการตามระบบตะละโค่ว เป็นสิ่งที่พัฒนามาจากหลักอธิปไตยสามในศาสนาพราหมณ์ คือ โลกาธิปไตย ตรงกับลือกาเวาะ ธรรมาธิปไตย ตรงกับ ถ่งเมียเวาะ และราชาธิปไตยตรงกับเรียเจียเวาะ ซึ่งหลักอธิปไตยทั้งสามประการนี้ได้

เข้ามาอยู่ในหลักการของศาสนาพุทธด้วย และสืบต่อมาถึงปัจจุบัน สำหรับหลักการระบบตะละโค่ว ที่ปรากฏอยู่ในชุมชน มีลักษณะโดยสังเขป ดังนี้

“ลือกาเวาะ” ที่ปรากฏอยู่ในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องวิถีชีวิตและการทำมาหากินของคนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับโลก คนกับสภาพแวดล้อม คนกับสังคม และคนกับธรรมชาติ เป็นต้นว่า การดูแลรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การทำมาหากิน การประเพณี พิธีกรรม การละเล่น ดนตรี การรำ การประดิษฐ์เครื่องไม้เครื่องมือต่าง ๆ การใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่างๆ จากธรรมชาติ โดยกำหนดหลักการไว้ว่า สิ่งต่างๆ เหล่านี้ต้องเกิดขึ้นอย่างสมดุล พอดี พอประมาณ พอเพียง อย่างมีเหตุผล ใช้ประโยชน์เท่าที่มีความจำเป็นหล่อเลี้ยงร่างกายให้สามารถดำรงอยู่ได้ เท่านั้น หากใช้มากเกินไป หรือน้อยเกินไป ถือว่าผิดหลักการลือกาเวาะโดยสรุป ลือกาเวาะปีนหลักที่เกี่ยวกับการทำมาหากินของคนและสังคม

“ถ่งเมียเวาะ” เป็นส่วนที่เกี่ยวกับหลักธรรมที่คนต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง นั่นคือกระบวนการดำเนินชีวิตตามหลักลือกาเวาะดังกล่าวข้างต้น ต้องประพฤติปฏิบัติไปตามหลักธรรมหรือต้องมีหลักธรรมเป็นองค์ประกอบกำกับให้ถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อพัฒนาจิตใจให้บรรลุเป้าหมายตามอุดมการณ์ของศาสนาและความเชื่อ เป็นต้นว่า.....

: ธรรมปฏิบัติที่เกี่ยวกับสัตว์ ธรรมปฏิบัติที่เกี่ยวกับต้นไม้ ธรรมปฏิบัติที่เกี่ยวกับความฝัน ซึ่งธรรมปฏิบัติเหล่านี้จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับลือกาเวาะส่วนที่เป็นวิถีการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน การทำไร่หมุนเวียน โดยมีเกณฑ์ชี้วัดความผิดถูกที่เกิดขึ้น เช่น ถ้าเก้ง ตะกวด เต่า นกทูสอง เข้ามาในหมู่บ้าน เป็นลางไม่ดีที่เตือนว่า จะมีสิ่งไม่ดีเกิดขึ้น ห้ามฆ่าโดยเด็ดขาด เพราะอาจทำให้เกิดโรคระบาด เกิดความเสียหายขึ้นในหมู่บ้าน หรือถ้าเก้งเข้ามาในหมู่บ้าน ถือว่าหมู่บ้านมีความสกปรก มีคนทำผิดศีลธรรม มีคนประพฤติตนไม่ดี หรือจะมีโรคระบาด ต้องทำการล้างสิ่งไม่ดีเหล่านี้ออกไป โดยจะต้องจุดเทียนสะเดาะเคราะห์ หรือนิมนต์พระสงฆ์มาสะเดาะห์ให้ เป็นต้น ตัวชี้วัดเหล่านี้ เป็นเกณฑ์บอกพฤติกรรมของคนว่ามีความเคร่งครัดตามหลักช่งเมียเวาะหรือไม่ โดยมีผู้นำชมชนเป็นคนพิจารณา

: ธรรมปฏิบัติต่อเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่เชื่อว่า ต้นไม้ใหญ่มีเทพารักษ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำอยู่ การอยู่อาศัยต้องให้ความเคารพ กราบไหว้ เช่น ศาลเจ้าพู่ผะดู เป็นเทพประจำหมู่บ้านที่มีมาพร้อมกับการตั้งหมู่บ้าน ซึ่งพัฒนาการมาจากต้นไม้ใหญ่ มาสร้างขึ้นเป็นศาลประจำหมู่บ้าน และมีผู้ประกอบพิธีเรียกว่า “ไตคู” ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากฤาษี เป็นผู้ที่สื่อสารกับเทพเทพารักษ์ประจำหมู่บ้าน

: ธรรมปฏิบัติเกี่ยวกับฤาษี ซึ่งเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณในการอบรมสั่งสอนและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ แต่เดิมการเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษใช้ตัวอ้นเซ่นไหว้ เรียกว่า “อองเค่” แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงในช่วงของไตคู สะเหมี่ยงโพ่ เสตะพันธ์ มาเป็นการบูชาด้วยดอกไม้แทน เรียกว่า “บ่าไจ่ย” ด้วยเหตุที่ว่า การ

ฆ่าสัตว์เซ่นไหว้นั้น เมื่อใดละเว้น หรือขาดไป เจ้าที่เจ้าจะทำให้เกิดโทษแรง และการฆ่าสัตว์ผิดหลักศีลธรรมพุทธศาสนา จึงเปลี่ยนจาก “อองเค่” มาเป็น “บ่าไจ่ย” การเปลี่ยนพิธีกรรมต้องมีผู้ทำพิธีที่บารมีแก่กล้า มีคาถาอาคมขลัง เป็นผู้ประกอบพิธีสร้างศาลขึ้น แล้วจึงอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาสิงสถิตย์ที่ศาล เรียกชื่อว่า “ศาลเจ้าปู่ใหญ่” หรือ “พู่ผะดู” คอยดูแลคนในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข โดยมีข้อห้ามที่เคร่งครัดคือ ห้ามเลี้ยงไก่ ห้ามเลี้ยงหมู ห้ามนำสุราเข้ามาในหมู่บ้าน ห้ามผิดลูก ผิดเมียผู้อื่น ซึ่งข้อห้ามทั้ง ๔ ข้อนี้ เป็นข้อตกลงร่วมกันระหว่างคนกับเจ้าที่เจ้าทาง หรือเทพทั้งหลาย ถ้ามีผู้ใดทำผิด จะตักเตือนก่อน ตัวชี้วัดการตักเตือน เช่น อาจจะมีเสือเข้ามาในหมู่บ้าน เพื่อบอกเหตุเภทภัย เพื่อให้คนในชุมชนหาทางปรับปรุงแก้ไข คนที่ติดต่อกับปู่ใหญ่หรือพู่ผะดูที่เรียกว่า “ไตคู”จะแจ้งให้ผู้นำหมู่บ้านรีบแก้ไขหรือปัดรังควาน หากไม่รีบแก้ไขจะเกิดเหตุขึ้นจริง และปู่ใหญ่จะไม่อยู่ดูแลหมู่บ้านอีกต่อไป ผู้นำหมู่บ้านและไตคูผู้ติดต่อกับปู่ใหญ่จึงต้องแก้ไขให้ถูกต้อง ทำให้หมู่บ้านสะอาด ถ้าจับผู้กระทำผิดได้ต้องลงโทษ เช่น *“ถ้าเลี้ยงหมู เลี้ยงไก่ ต้องไล่ไปเลี้ยงนอกหมู่บ้าน ห้ามเข้าหมู่บ้าน ถ้ามีชู้ ทั้งสองคนต้องถูกลงโทษ ถูกโบย ให้กินข้าวในรางสุนัข ถูกขับไล่เหมือนสุนัข ถ้านำสุราเข้ามาในหมู่บ้าน ต้องโบยและไล่ให้ไปนอนนอกหมู่บ้าน”* ปัจจุบันข้อห้ามและบทลงโทษเหล่านี้ไม่เคร่งครัดเหมือนก่อน (ไตคู ที่บ้านสะเนพ่องคนปัจจุบันเป็นภรรยาของไตคูคนก่อน) ไตคูทำหน้าที่ในการติดต่อสื่อสารระหว่างคนในหมู่บ้านกับปู่ใหญ่หรือพู่ผะดู เช่น ถ้ามีของหาย ไตคูจะบอกกล่าวกับปู่ใหญ่ให้หาสิ่งให้ ซึ่งจะพบสิ่งของคืนได้ง่ายๆ เมื่อมีการเดินทางไม่ว่าไปเป็นหมู่คณะหรือไปคนเดียว เมื่อสร้างบ้านใหม่ เมื่อมีคนเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านใหม่ เมื่อเริ่มทำงาน เมื่อเริ่มทำไร่ เมื่อมีคู่แต่งงานหรือเมื่อมีงานบุญต่าง ๆ ไตคูจะทำพิธีบอกกล่าวปู่ใหญ่ทุกครั้ง แต่กรณีที่คู่แต่งงานที่เคยมีสามีหรือเคยมีภรรยามาก่อน และยังไม่หย่าขาดจากกัน ถ้าต้องการจะแต่งงานใหม่ ไตคูต้องปรึกษากับมัคทายกและผู้นำหมู่บ้านก่อนว่าควรทำอย่างไร อนึ่งไตคูจะต้องไปบูชาศาลเจ้าปู่ใหญ่เป็นประจำหมู่บ้านทุกวันพระ การไปขออะไรจากศาลเจ้าปู่ใหญ่ ต้องเตรียมของต่าง ๆ ดังนี้ ธูป ๓ ดอก เทียน ๓ แท่ง และกรวยดอกไม้ ๓ กรวย เมื่อได้ตามที่ขอแล้วต้องแก้บนโดยใช้ธูป ๕ ดอก เทียน ๕ แท่ง กรวยดอกไม้ ๕ กรวย ขนม ๕ อย่าง ข้าวสุก และน้ำ

ธรรมปฏิบัติตามหลักถ่งเมียเวาะมีครอบคลุมพฤติกรรมต่างๆ ในวิถีชีวิตรอบด้าน เพื่อเป็นเครื่องมือพัฒนาจิตใจคนในชุมชนให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข สามารถสั่งสมบุญกุศลเพื่อเป็นพลังนำจิตวิญญาณสู่สรวงสวรรค์ได้อย่างเท่าเทียมทุกคน

เรียเจียเวาะ เป็นกฎระเบียบ กติกา ข้อปฏิบัติ เทียบได้กับกฎหมายการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน เป็นต้นว่า ข้อปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันของชุมชนที่ระบุว่า อะไรควร อะไรไม่ควร อะไรเหมาะสม อะไรไม่เหมาะสม อะไรดี อะไรไม่ดี อะไรผิดอะไรถูก โดยมีไตคู ผู้อาวุโสหรือผู้นำเป็นผู้มีอำนาจพิจารณาและควบคุม

บังคับให้คนในชุมชนปฏิบัติตามระเบียบเหล่านั้น หากพบว่าใครทำผิดต้องตักเตือนและลงโทษ หากทำดีต้องชื่นชม โดยคนในชุมชนต้องยอมรับอำนาจของเรียเจียเวาะดังกล่าว

คนในชุมชนเชื่อว่า อำนาจอธิปไตยของชุมชน ทั้งสามประการ ตามระบบตะละโค่ว คือ ลือกาเวาะ ถ่งเมียเวาะ และเรียเจียเวาะ จะต้องดำรงอยู่ในลักษณะที่สมดุล จึงจะทำให้การดำเนินชีวิตของชุมชนเป็นไปด้วยความสุข อำนาจทั้งสามจะต้องถ่วงดุลกันอย่างพอดี กล่าวคือ ลือกาเวาะ หรือวิถีแห่งการทำมาหากินของคนในชุมชนที่ต้องเกี่ยวข้องพึ่งพาอาศัยสัตว์ ป่าดินน้ำลมไฟ ต้องเป็นไปอย่างพอดี พอประมาณ ตามความจำเป็น บนพื้นฐานถ่งเมียเวาะหรือคุณธรรม จริยธรรม เป็นต้นว่า การแบ่งปัน ความเมตตา ความเสมอภาค ความสามัคคี ฯลฯ ตามหลักการเรียเจียเวาะ ที่เป็นกฎเกณฑ์ กติกา ระเบียบ หรือกฎหมาย ที่ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดวางให้เป็นกรอบ ประพฤติปฏิบติ ใครทำดี ได้รับรางวัล โดยการยกย่องชื่นชม ใครทำไม่ถูกต้องได้รับการตักเตือนและลงโทษหากยังฝ่าฝืน

อย่างไรก็ตาม ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์ ที่ดำรงอยู่ในชุมชนปัจจุบัน ไม่ได้เป็นอยู่อย่างอิสระเหมือนอดีต เพราะได้ผสมผสานภายใต้กระแสพุทธศาสนาหรือในนามของพุทธศาสนาอย่างกลมกลืนแล้ว ทั้งนี้เพราะหลักธรรมในพุทธศาสนา มีลักษณะร่วมที่ประนีประนอมปรองดองกับหลักความเชื่อดังกล่าว รวมทั้งมีลักษณะร่วมที่ประนีประนอมปรองดองกับหลักความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อพื้นบ้านดั้งเดิมด้วย ศาสนาพราหมณ์จึงไม่ได้ปรากฏในเชิงโครงสร้าง แต่ปรากฏในเชิงเนื้อหาสาระที่ปรากฏอยู่ในโครงสร้างของศาสนาพุทธและศาสนาอื่นๆ

๓. **ภูมิปัญญาที่เกี่ยวเนื่องด้วยความเชื่อพื้นบ้าน** เป็นความเชื่อที่คนในชุมชนได้สืบสานต่อมาจากบรรพบุรุษ ก่อนที่ศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธจะเข้ามา โดยมีหลักการพื้นฐานว่า.....

“โลกและสรรพสิ่งบนโลก หรือธรรมชาติดิน น้ำ ลม ไฟ ป่าไม้ สัตว์ป่า พืชพรรณต่างๆ มีผู้สร้างและมีเจ้าของที่คอยปกปักรักษา”(ลุงเนียะเซ็ง บ้านกองม่องทะ)

คนที่เป็นปราชญ์ในชุมชนกล่าวไว้ว่า คนมาจากวิญญาณผลือพู ก่อนที่วิญญาณปลือปูจะมาเกิดเป็นคนได้อยู่ในโลกของวิญญาณ เมื่อวิญญาณดวงใดจะมาเกิดเป็นคน ต้องไปนัดหมายวันเวลากับนางพญาประจำต้นโพธิ์ ต้นไทร บอกให้นางพญารู้ว่า *“จะได้มาเกิดแล้ว”* และบอกให้สัญญาไว้ว่า *“จะขออยู่ในโลกนี้นานเท่าไหร่”* เมื่อนัดหมายแล้ว วิญญาณจึงไปอยู่กับฝ่ายชายผู้ที่จะเป็นพ่อให้กำเนิด เป็นเวลา ๓ เดือน จากนั้นจึงมาอยู่กับฝ่ายหญิงที่จะเป็นแม่ ผู้ให้กำเนิด อีก ๓ เดือน โดยจะแสดงให้ปรากฏในฝันของผู้ให้กำเนิดฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่าย ว่าได้สิ่งของ เช่น แก้วแหวนเงินทอง จากนั้นฝ่ายหญิงจะตั้งครรภ์ ช่วงเวลาที่ตั้งครรภ์นั้น หญิงผู้ตั้งครรภ์ต้องงดกินอาหารหลายประเภทที่เชื่อว่าเป็นโทษต่อเด็ก เช่น สัตว์ที่ถูกยิงด้วยปืนหรือลูกดอกเคลือบยาพิษ พืชผักมียาง เชื่อว่าสิ่งเหล่านี้มีพิษถึงเด็ก ห้ามกินลิงและหมี ด้วยเชื่อว่าเด็กออกมาจะมีหน้าเหมือนสิ่ง

เหล่านั้น ส่วนผู้เป็นพ่อก็ห้ามทำการหลายอย่าง เช่น ห้ามหามศพ ห้ามไกล่เกลี่ยคดีความ ห้ามขึ้นต้นไม้ ห้ามทะเลาะวิวาท ห้ามดุด่าภรรยา เมื่อถึงวันเวลาคลอดจะมีหมอตำแยมาทำคลอด เมื่อคลอดแล้วเอาด้ายดำมาผูกสายสะดือสองช่วง ช่วงแรกผูกให้ห่างจากท้องเด็กประมาณหนึ่งนิ้ว ช่วงสองผูกห่างจากท้องเด็กประมาณสามนิ้ว แล้วจึงตัดสายรก ต่อจากนั้นจึงนำทารกล้างคราบเลือด แล้วนำทารกไปให้แม่ เพื่อให้ดูดนมแม่ ขณะที่แม่ต้องอยู่ไฟประมาณหนึ่งเดือน และต้องงดอาหารแสลงตามความเชื่อด้วย รกที่ตัดออกแล้วต้องเอาใส่กระบอกไม้ไผ่แล้วนำไปแขวนไว้ที่ต้นไม้ต้นใดต้นหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นต้นไม้ประจำตัวของเด็กคนนั้น เมื่อเติบโตต้องบำรุงรักษาต้นไม้นั้นให้ดี

ในโลกของคน เมื่อวิญญาณมาเกิดในท้องแม่และเกิดออกมาเป็นทารกแล้ว จึงได้ชื่อว่าเป็น “คน” หมายถึง “คนผู้ที่มีทั้งวิญญาณและร่างกายที่สามารถพบเห็นกันได้ในโลกนี้”

“โลกวิญญาณ หรือผลือพู คือ สถานที่อยู่อาศัยของวิญญาณที่หลุดออกไปจากร่างกายหรือผู้ที่ตายแล้ว ซึ่งโลกของวิญญาณ มีทั้งสวรรค์และนรก วิญญาณที่มีบุญ คือ ได้ทำความดีความชอบจะได้อยู่ในโลกสวรรค์ ส่วนวิญญาณที่มีบาป คือ ทำชั่ว ขาดความดีความชอบ จะได้อยู่ในโลกนรก”(บทสัมภาษณ์หลวงพ่อเยียเมี่ย วัดบ้านเกาะสะเดิ่ง)

วิญญาณบรรพบุรุษ หรือที่เรียกว่า ซิโค่ หมื่อฆา ตามหลักความเชื่อพื้นบ้าน เชื่อว่า แม้จะตายไปแล้ว แต่วิญญาณยังคงเป็นห่วงเป็นใยลูกหลาน ยังคงคอยดูแลปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้นบ้านเรือนของลูกหลานจึงต้องมีหิ้งที่เซ่นบูชาบรรพบุรุษอยู่บนฝาบ้านด้านทิศเหนือหรือด้านทิศตะวันตก และมีห้องที่เก็บสิ่งของต่างๆ ที่เกี่ยวกับบรพบุรุษด้วย เมื่อยามลูกหลานเจ็บไข้ได้ป่วย จึงทำพิธีเลี้ยงผี เชิญวิญญาณบรรพบุรุษมาร่วมพิธีและรับประทานอาหาร และขอให้ท่านได้เยียวยารักษาให้ลูกหลานได้หายจากโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดขึ้น

เปรต หรือ นาจิ๊ ซิ นาจิ๊เทาะ เป็นวิญญาณของคนหนุ่มสาวหรือผู้สูงอายุที่ยังไม่ได้แต่งงาน เมื่อเสียชีวิตพวกเขาไม่มีลูกหลาน ไม่มีใครทำพิธีเลี้ยงผีให้อาหารกิน วิญญาณจึงไม่ได้กินอาหารอย่างเพียงพอ ดำรงอยู่อย่างหิวโหย ส่วนวิญญาณที่ได้แต่งงาน มีลูกหลาน ลูกหลานได้ทำพิธีเซ่นไหว้แล้วเชิญวิญญาณบรรพบุรุษมากินเป็นประจำ จึงมีความเป็นอยู่สบาย วิญญาณที่ไม่มีลูกหลานจึงต้องใช้อำนาจแห่งความชั่วร้ายบีบบังคับวิญญาณที่มีลูกหลานกลับไปหาลูกหลานของตนเอง แล้วหยอกล้อลูกหลานของตนเอง ทำให้ลูกหลานของตนเจ็บไข้ได้ป่วย ลูกหลานจึงเข้าใจว่าวิญญาณบรรพบุรุษมาขออาหาร จึงทำพิธีเซ่นไหว้ เรียกวิญญาณบรรพบุรุษมาร่วมรับประทานอาหาร เมื่อเสร็จแล้วจึงนำอาหารส่วนหนึ่งไปให้วิญญาณที่ไม่มีลูกหลานได้กินด้วย วิญญาณเหล่านี้ถูกเรียกว่า “เปรต”หรือ “นาจิ๊ ซิ นาจิ๊เทาะ”

“สวรรค์หรือเด่อสะโง่” เป็นโลกแห่งวิญญาณที่มีแต่ความสงบสุข เป็นสถานที่อยู่ของวิญญาณที่มีคุณความดี หรือมีบุญกุศล เมื่อมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์ได้บำเพ็ญเพียรทำความดีไว้มาก เมื่อตายลงวิญญาณจะได้กลับไปสู่สวรรค์ อันเป็นโลกแห่งวิญญาณ ดำรงยู่อย่างเป็นสุขตลอดไป

“นรก”หรือ “เนเรียะ” เป็นโลกแห่งวิญญาณจำพวกที่เมื่ออยู่ในโลกมนุษย์ได้ประกอบกรรมไม่ดี ทำความชั่วต่างๆ นานา เมื่อตายลง วิญญาณจะต้องเดินทางไปตกอยู่ในโลกแห่งนี้ ซึ่งมีความเป็นอยู่อย่างทุกข์ทรมาณ มีความเจ็บปวดตลอดไป

นอกจากนี้ ยังมีความเชื่อพื้นบ้านดั้งเดิมอีกชุดหนึ่งที่เล่าสืบต่อกันมาแต่โบราณว่า สรรพสิ่งในโลกนี้มีเจ้าของ มนุษย์ได้มาอาศัยใช้ประโยชน์เพื่อดำรงชีพเท่านั้น ดังนั้นสิ่งต่างๆ ที่มนุษย์ใช้ประโยชน์ล้วนมีเจ้าของอยู่แล้ว เช่น พื้นดิน มีผีเจ้าที่เป็นเจ้าของ เมื่อจะใช้ประโยชน์ต้องทำ “พิธีขอที่” ต่อเจ้าของ เช่น “พิธีขอที่ทำไร่” ป่าก็มีผีเจ้าป่าเป็นเจ้าของ การจะใช้ประโยชน์จากป่าต้องขออนุญาตและบนบานศาลกล่าวต่อเจ้าของ สิ่งอื่นๆ ที่มนุษย์ใช้ประโยชน์ล้วนมีเจ้าของทั้งสิ้น โดยคนในชุมชนปัจจุบันเรียกเจ้าของดังกล่าวว่า ผีเจ้าเขา ผีเจ้าห้วย ผีเจ้าหนอง ผีเจ้าคลอง ผีเจ้าบึง ผีเจ้าต้นไม้ ผีเจ้าข้าว ผีเจ้าลม ผีเจ้าฝน ผีเจ้าสัตว์ ผีเจ้าทาง ผีเจ้าคน ผีขวัญ เป็นต้น มีความเชื่อ จารีต ประเพณีและพิธีกรรมที่คนต้องปฏิบัติต่อผีเหล่านี้อย่างชัดเจน ปัจจุบันความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวนี้ได้ผสมผสานหรือบางอย่างผสมกลมกลืนไปกับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธจนแยกไม่ออกว่าอย่างไหน คือ ความเชื่อดั้งเดิม อย่างไหน คือ ความเชื่อศาสนาพราหมณ์ และอย่างไหน คือศาสนาพุทธ เช่น ในสำนักสงฆ์ หรือในวัดพุทธศาสนา เป็นสถานที่รวมความเชื่อ ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีและพิธีกรรมของทุกกลุ่มความเชื่อ ดังจะเห็นได้ว่า วัดในชุมชนในพื้นที่วิจัยทุกวัด นอกจากมีวัตถุสิ่งของที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาแล้ว ยังมีศาลเจ้าที่ ศาลเจ้าพ่อ ศาลเจ้าป่า ต้นไม้ใหญ่ รวมอยู่ด้วยกัน สิ่งเคารพบูชาดังกล่าวจะปรากฏในคำบูชากราบไหว้ในการทำบุญในโอกาสต่างๆ ชาวบ้านกราบไหว้บูชาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทุกกลุ่มความเชื่อ โดยมีพระภิกษุในวัดเป็นคนกลางระหว่างคนกับเทพเจ้าหรือเจ้าของสรรพสิ่งเหล่านั้น รวมถึงแม่โพสพ แม่คงคา แม่ธรณี พระเพลิง พระพาย และสิ่งศักดิสิทธิ์ต่างๆ ทุกกลุ่มศาสนา

๔. ภูมิปัญญาที่เกี่ยวเนื่องด้วยศาสนาคริสต์ คนในชุมชนในพื้นที่วิจัยจำนวนน้อยที่นับถือศาสนาคริสต์ มีอยู่บ้างในหมู่บ้านซาลาวะ ส่วนหมู่บ้านอื่นๆ มีจำนวนน้อย เช่น ที่บ้านทิไล่ป้าพอมีบ้าง ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมของศาสนาคริสต์ในชุมชนดังกล่าว มีลักษณะผสมผสานความเชื่อพื้นบ้านดั้งเดิม และความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ปะปนอยู่ด้วย วิถีปฏิบัติของคนในชุมชนจึงยังคงมีความเชื่อพื้นบ้านที่มีมาแต่ เดิม แต่ดำรงอยู่ในลักษณะการนำความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมบางส่วนของชุมชนมาต่อยอดเพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของจิตวิญญาณตามความเชื่อดั้งเดิมสู่อาณาจักรพระเจ้าหรือการได้เป็นส่วนหนึ่งของพระเจ้าตามหลักการ

ทางคริสตศาสนา ทำให้วิญญาณที่อยู่ในนรก มีโอกาสหลุดพ้นจากนรกและมีความเท่าเทียมกับจิตวิญญาณที่อยู่ในสวรรค์ คือ ได้เข้าสูอาณาจักรพระเจ้าด้วยกันในวันสิ้นโลกหรือวันพิพากษาโลก

๕. ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน วิถีชีวิตการอยู่ร่วมกันของชุมชนปัจจุบัน ไม่ได้แยกส่วนตามศาสนาและความเชื่อแต่ละกลุ่มดังกล่าวข้างต้น เพราะสถานการณ์จริง คือ คนในชุมชนอยู่ร่วมกันแบบบูรณาการ ผสมผสานทุกศาสนาและความเชื่อ อย่างลงตัว คนในชุมชนทุกกลุ่มศาสนาและความเชื่อต่างได้ร่วมกันสร้างสรรค์งานประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชนอย่างเหมาะสม ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การนำเสนอชุดความรู้เรื่องประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชนในที่นี่ จึงไม่ได้นำเสนอตามกลุ่มศาสนาและความเชื่อ แต่นำเสนอตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในเดือนต่างๆ ตามลำดับ ดังนี้

(๑) หล่าไท่เขาะฟู / เดือนมกราคม เดือนนี้มี**ประเพณีกินข้าวใหม่** แต่เดิมเป็นงานพิธีที่ทำในแต่ละครอบครัว ก่อนที่จะเริ่มต้นทำไร่ใหม่อีกครั้ง ปัจจุบันชุมชนได้ร่วมกันจัดขึ้นเป็นงานประเพณีระดับตำบลโดยหมุนเวียนเป็นเจ้าภาพแต่ละหมู่บ้านแต่ละปี โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนงบประมาณ ปีใดหมู่บ้านไหนเป็นเจ้าภาพจะต้องรับผิดชอบงานทั้งหมด ส่วนหมู่บ้านอื่นๆ นำสิ่งของต่างๆ มาร่วมงาน และมาช่วยเป็นแรงงานด้านต่างๆ ปกติจัดงาน ๔ คืน ๔ วัน จัดพิธีเปิดงานในวัด นิมนต์พระสงฆ์ทำวัตรสวดมนต์ ให้ศีลให้พร และจัดเลี้ยงอาหารชาวบ้านที่มาร่วมงานตั้งแต่คืนวันขึ้น ๑๓ ค่ำ วันรุ่งขึ้นตอนเช้าของวันขึ้น ๑๔ ค่ำ มีพิธีผูกข้อมือรับขวัญพระแม่โพสพ และผูกข้อมือคนที่มาร่วมงาน คืนวันขึ้น ๑๕ค่ำ พระจันทร์เต็มดวง จะมีร้านค้าสวรรค์ กินข้าวใหม่ หน้าร้านค้ามีบาตรสำหรับให้คนที่เข้ามาร่วมงานใส่เงินตามศรัทธาเพื่อเข้าไปกินอาหารที่นำมาจัดเลี้ยงภายในร้านค้าสวรรค์ ใส่เงินเท่าไหร่ก็ได้ กินอาหารได้ตามใจชอบจนอิ่ม วันแรม ๑ค่ำซึ่งเป็นวันสุดท้ายของงาน กลางคืนผู้มาร่วมงานจะขึ้นวัด ไหว้พระสวดมนต์พร้อมกับพระสงฆ์ และกรวดน้ำอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลตามความปรารถนา เป็นพิธีปิดงานกินข้าวใหม่ของชุมชน ตลอดเวลาการจัดงาน นอกจากมีพิธีกรรมดังกล่าวข้างต้นแล้ว เจ้าภาพจะจัดให้มีการแสดงศิลปวัฒนธรรม เช่น รำตงและการแสดงอื่นๆ ในช่วงกลางคืน รวมทั้งการแข่งขันกีฬาประเภทต่าง ๆ ประจำปีของตำบล ช่วงกลางวัน หมู่บ้านต่างๆ ที่มาร่วม จะนำดนตรีและรำตงมาร่วมงาน ถือว่าเป็นการช่วยงานหมู่บ้านเจ้าภาพ

(๒) หล่าไท่เขาะพะดู /เดือนกุมภาพันธ์ เดือนนี้มีประเพณีถวายราหุล เป็นการสะเดาะเคราะห์ของชุมชน จะทำกันในแต่ละครัวเรือนก็ได้ โดยชักชวนญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านมาร่วมกันกวนย่าฮุและนิมนต์พระมาสวดทำพิธี หรือทำรวมกันที่วัดก็ได้ โดยคนในชุมชนจะช่วยกันทำย่าฮุขึ้นที่วัด ตั้งครัวทำในวัด ครอบครัวต่างๆ นำอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็นมาร่วม ย่าฮุ ประกอบด้วยข้าวเหนียว, มะพร้าว, หัวหอม, กระเทียม, น้ำมันพืช, ถั่ว, น้ำตาล กวนรวมกัน เมื่อสุกได้ที่แล้ว จึงนำย่าฮุไปถวายภิกษุสงฆ์ เมื่อท่านฉัน เสร็จแล้ว ท่านให้พร ชาวบ้านร่วมกันกรวดน้ำ แผ่เมตตา อุทิศส่วนกุศล จากนั้นชาวบ้านจะร่วมกันกินย่าฮุ แล้วนำกลับมาโปรยรอบบ้าน

ป้องกันไม่ให้ผีหรือสิ่งไม่ดีเข้าบ้าน และต้องไม่ลืมที่จะนำย่าฮุวางไว้บนหัวตัวเองเพื่อสะเดาะเคราะห์ด้วย การกวนย่าฮุในครัวเรือนจะทำวันไหนก็ได้ในเดือนกุมภาพันธ์ แต่หากทำร่วมกันที่วัดต้องทำวันพระ ๘ ค่ำ ๑๔ หรือ ๑๕ ค่ำ

(๓) หล่าเซ่อ /เดือนมีนาคม เดือนนี้มีประเพณีการไหว้เจดีย์พระธาตุ ซึ่งกำหนดทำในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เริ่มด้วยคนในชุมชนร่วมกันนำทรายในห้วยมาก่อเจดีย์ เสร็จแล้วนำดอกไม้ ธูป เทียนมาสักการบูชา นิมนต์พระสงฆ์สวดมนต์ กรวดน้ำ แผ่เมตตา อุทิศส่วนกุศล หรือหากชุมชนไหนมีความพร้อมที่จะจัดงานระดับตำบลจะเชิญชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นมาร่วมงาน จัดขึ้น ๓ วัน ๓ คืนก็ได้

(๔) หล่าต่า/ เดือนเมษายน เดือนนี้มีงานวันสงกรานต์ของชาวไทย-กะเหรี่ยง (โผล่ว) ชุมชนนิยมจัดงาน ๔ คืน ๔ วัน โดยเริ่มในคืนวันขึ้น ๑๓ ค่ำตอนเย็น (ชาวบ้านเรียกว่างานลง) และเลิกงานในคืนแรม ๑ ค่ำ พิธีกรรมหลัก ๆ ตลอด ๓ วัน คือ วันขึ้น ๑๓ ค่ำตอนเย็น นิมนต์พระสงฆ์สวดมนต์ ไหว้พระเป็นพิธีเปิดงาน วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ตอนบ่าย สรงน้ำพระแก้วหรือน้ำพระพุทธรูป และพระสงฆ์ วันขึ้น ๑๕ ค่ำตอนเช้า ใส่บาตรใต้ต้นโพธิ์ ค้ำต้นโพธิ์ ต้นไทร รับศีลใต้ต้นโพธิ์ สร้างสะพานหรือขอขมาสะพานที่มีอยู่แล้ว บูชาเทพ ๓ องค์ คือ กะสะจือ รุกขจือ และโผ่งเมียจือ ที่ใต้ต้นโพธิ์ วันแรม ๑ ค่ำ เป็นวันเลิกงาน แต่ละคนจะขึ้นวัดถวายปัจจัยต่าง ๆ ให้กับพระสงฆ์

ก่อนถึงวันงานแต่ละครอบครัวต้องกราบไหว้ขอขมาพ่อแม่ หรือบูชาบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วที่บ้านเรือนของตนเองก่อน จึงจะเข้าร่วมงานได้

การกราบไหว้ขอขมาพ่อแม่จะต้องมี “ที่ผะเลอะ” ประกอบด้วย น้ำ ๑ ขัน ลูกส้มป่อยเผาพอไหม้ให้เนื้อมีกลิ่นหอม ขมิ้นผงหรือแป้ง และดอกไม้ ใส่ของทั้ง ๓ อย่างลงในขันน้ำ เพื่อเอาไปล้างมือ ล้างขา ขอขมาพ่อแม่หรือผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้าน และเตรียมเทียน ๓ เล่ม และดอกไม้ ๓ ดอกวางไว้ในขันกราบไหว้พ่อแม่ พิธีนี้แยกทำแต่ละครอบครัวหรือจะทำรวมกลุ่มพี่น้องก็ได้ เมื่อขอขมากราบไหว้พ่อแม่เสร็จแล้วจึงขึ้นวัดรับศีล ไหว้พระในตอนเย็นขึ้น ๑๓ ค่ำ

เช้าวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เข้าวัด ใส่บาตร ไหว้พระ รับศีล เช้าวันขึ้น ๑๕ ค่ำเป็นวันพระใหญ่มีพิธีใส่บาตรใต้ต้นโพธิ์ ก่อนใส่บาตร ผู้นำในพิธีกรรมจะบูชาเทพ ๓ องค์ก่อน เมื่อใส่บาตรเสร็จแล้วจะบูชาต้นโพธิ์ กรวดน้ำใต้ต้นโพธิ์ แล้วจึงค้ำต้นโพธิ์ (ดุโคว่) การค้ำต้นโพธิ์ หรือดุโคว่นี้ ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า ชีวิตคนเราเกิดมาต้องมาอาศัยต้นโพธิ์ก่อน คนที่จดบัญชีชีวิตเราหรือ “ซุกกะเนี่ยว”อาศัยอยู่ที่ต้นโพธิ์ คนที่เกิดมาทุกคนต้องบันทึกสัจจะชีวิตกับซุกกะเนี่ยวเอาไว้ทุกคน ทุกคนจึงต้องบูชา และด้วยเหตุที่ต้นโพธิ์เป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นต้นไม้ที่ควรเคารพบูชาด้วย ส่วนการต่อชะตาชีวิตในเคราะห์กรรมของแต่ละคน ชาวบ้านจะนำน้ำใส่ขมิ้นและของหอม

ต่าง ๆ ไปล้างต้นโพธิ์พร้อมทั้งอธิษฐาน กรวดน้ำ แผ่เมตตา อุทิศส่วนกุศล และเอาไม้ไปค้ำต้นโพธิ์เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ต่ออายุให้กับตนเองให้อายุยืน

การสร้างสะพาน หรือ “บ่งโถ่ว” เอาน้ำ “ทิผะเลอะ” ไปพรมสะพานพร้อมทั้งอธิษฐานแล้วกรวดน้ำแผ่เมตตา อุทิศส่วนกุศล เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ต่ออายุให้กับตนเอง และทำความเคาพรบูชาเทพผู้ดูแลให้คุ้มครองไม่ให้ตกน้ำตกท่าเวลาข้ามสะพาน

อย่างไรก็ตามในช่วงท้ายของการบูชาทุกครั้งหรือในงานบุญทุกงานต้องกรวดน้ำเพื่อบอกกล่าวต่อธาตุทั้ง ๔ โดยมีเทียนเป็นตัวแทนธาตุไฟ กรวดน้ำ เป็นตัวแทนธาตุน้ำ ลงสู่ดิน หมายถึงธาตุดิน พร้อมคำอธิษฐาน คำสวด เป็นธาตุลม เป็นการป้องกันไม่ให้เกิดภัยพิบัติมาถึงตัวเรา เพื่อส่งจิตวิญญาณให้ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ รับรู้ถึงการบูชาขอขมาที่เกิดขึ้น

การสร้างเจดีย์ทรายในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เพื่อให้จิตใจและร่างกายอยู่เย็นเป็นสุข ด้วยเดือนนี้เป็นช่วงการเปลี่ยนฤดู ย่างเข้าสู่หน้าฝน พร้อมทั้งป้องกันไม่ให้ภัยพิบัติจากธรรมชาติเข้ามาสู่ชุมชนด้วย

สิ่งสำคัญในวันสงกรานต์คือ อัญเชิญพระแก้วขาวลงมาสรงน้ำ เพื่อความเป็นสิริมงคล รวมถึงการกราบไหว้ผู้อาวุโสที่มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป

และวันนี้จะมีการเล่นสะบ้า ด้วย ส่วนวันแรม ๑ ค่ำเป็นวันเลิกงาน แต่ละคนจะขึ้นวัดถวายปัจจัยต่าง ๆ ให้กับพระสงฆ์

นอกจากนี้ยังมีการบูชานางสงกรานต์ซึ่งเป็นวันใดนั้นจะดูจากปฏิทินของไทยและมีการทำนายเช่นเดียวกับคนไทย เช่น ถ้านางสงกรานต์ขี่ควายลงมาแสดงว่าปีนี้ฝนตกเยอะ การบูชาจะต้องทำในช่วงเช้ามืดประมาณตี ๕ เพราะเชื่อว่าเทพเทวดา บรรพบุรุษ เจ้าที่เจ้าทางจะออกมาหาของกินในช่วงเช้ามืดก่อนสว่างโดยนำอาหารไปบูชาใต้ต้นไม้ใหญ่ จากนั้นจึงถวายอาหารพระสงฆ์

(๕) หล่าย่า/เดือนพฤษภาคม หลังจากผ่านพ้นเดือนขึ้นปีใหม่ ทุกครอบครัวจะต้องไหว้พระที่คุ้มครองบ้านหรือไหว้ผีเรือน ผู้หญิงที่อาวุโสสูงสุดในบ้านเป็นคนทำพิธี คนในครอบครัวรวมถึงลูกหลานที่ออกไปทำงานหรือเรียนหนังสือนอกหมู่บ้าน และพี่น้องที่ยังไม่ได้แยกครอบครัวจะกลับมาทำพิธีรวมกันในบ้านเป็นเวลา ๒ คืน และต้องนอนรวมกันห้ามแยกไปนอนบ้านอื่น หากลูกหลานหรือพี่น้องคนใดกลับมาไม่ทันครอบครัวได้ทำพิธีไปแล้ว ๑ คืน คนนั้นจะต้องไปนอนบ้านอื่น ส่วนฝ่ายชายที่แยกครอบครัวแล้วจะต้องไปทำพิธีไหว้พระทางฝ่ายภรรยา บางครอบครัวที่ลูกหลานหรือพี่น้องไม่ได้กลับมา คนทำพิธีสามารถบอกกล่าวและไหว้แทนได้

(๖) หล่านุ่ย/เดือนมิถุนายน เดือนนี้มีงานบุญถวายเครื่องอัฏฐบริขารและผ้าอาบน้ำฝน (โบวประไร้ข่าหร่า และโบวสะหนะโปร่ย) พิธีกรรมนี้จะไม่ต่างไปจากชุมชนไทย เพราะเป็นธรรมเนียมทางพระพุทธศาสนา

โดยตรง กิจกรรมที่สำคัญคือจะมีการถวายอัฏฐบริขาร ๘ อย่างแก่พระสงฆ์ อันประกอบด้วย ผ้าอาบน้ำฝน บาตร หินลับมีด ใบมีดโกน ที่กรองน้ำ เข็มเย็บผ้า ด้ายและตาลปัตร ส่วนประกอบอื่นที่สามารถถวายได้ เช่น หมอน เสื่อ รองเท้า ร่มและย่าม ถวายโดยนำผ้าอาบน้ำฝนไปแขวนที่ท่าน้ำตอนเช้า แล้วนิมนต์พระภิกษุไปชักผ้าไว้ใช้อาบน้ำ จากนั้นชาวบ้านร่วมกันตักบาตร กรวดน้ำอุทิศส่วนกุศล ซึ่งจัดขึ้นได้ภายในวันเดียว

(๗) หล่าขู่/เดือนกรกฎาคม เดือนนี้มีงานประเพณีเข้าพรรษา กำหนดงาน ๔ คืน ๔ วัน ชาวบ้านจะเข้าวัดรับศีลตั้งแต่คืนวันขึ้น ๑๓ ค่ำและใส่บาตรทุกเช้าเป็นเวลา ๓ วัน พอถึงวันพระใหญ่ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๘ เป็นวันเข้าพรรษาของฆราวาสเพื่อที่จะอธิษฐานจิตว่าตลอดช่วงเข้าพรรษาจะปฏิบัติตนอย่างไร เช่น ไม่ดื่มเหล้าตลอด ๓ เดือน หรือจะถือศีลภาวนาธรรมเป็นเวลา....วันหรือ.....เดือน ก่อนขึ้นวัดชาวบ้านจะไหว้เจดีย์โดยใช้เทียน ๑ เล่ม แต่ละคนจะมีกรวยดอกไม้พร้อมเทียนจำนวน ๓ เล่มแทนพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และดอกไม้ ๓ ดอก ใช้บูชา พร้อมทั้งถวายเทียนที่หล่อเทียนพรรษาจากขี้ผึ้งหรือเทียนที่แต่ละครอบครัวนำมาให้ เสร็จแล้วถวายให้พระสงฆ์ในวันแรม ๑ ค่ำที่เป็นวันเข้าพรรษาของพระสงฆ์ ในพรรษาทุกวันพระใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่และเด็กเข้าวัดถือศีล ๘ ตลอด ๓ เดือน

(๘) หล่าเขาะ/เดือนสิงหาคม เดือนนี้มีงานประเพณีผูกข้อมือ (ไข่จู) เป็นประเพณีรวมพลังคนในชุมชนและหรือในครอบครัวโดยการผูกข้อมือ การผูกข้อมือในครอบครัวจะทำวันใดก็ได้ แต่ถ้าเป็นการผูกข้อมือระดับชุมชนจะทำวันพระใหญ่ขึ้น ๑๕ หรือ ๑๔ ค่ำเท่านั้น การผูกข้อมือจะต้องเตรียมสิ่งของต่าง ๆ คือ ๑. ข้าวเหนียวตำกับงา ๒.ข้าวเหนียวตูดแหลม ๓. อ้อย ๔.กล้วย ๕.ข้าวปั้นมือ ๓ อัน ๖.น้ำ ๗.ด้ายขาว ๘.ดอกไม้ และ ๙.ไม้เคาะเชิญขวัญ ผู้ประกอบพิธีเป็นผู้อาวุโสในครอบครัว พ่อผูกให้แม่ แม่ผูกให้พ่อแล้วจึงผูกให้ลูกหลาน ระหว่างผูกข้อมือ พ่อแม่จะเรียกขวัญให้ลูกหลานว่า

“ให้ขวัญกลับมา กลับมามีสุขภาพดี กลับมานอนหลับให้สบาย กลับมากินให้อิ่ม อย่าไปเชื่อคนบ้าคนยอ อย่าไปตามอยู่กับคนลวงคนบ้า อย่าเชื่อคนแปลกหน้า อย่าอยู่ในป่าช้า อย่าอยู่ในดงไพร อย่าไปใกล้สิ่งที่มองไม่เห็น อย่าอยู่ในเส้นทางของนกกาเหว่า อย่าอยู่ในบ้านร้างเมืองร้าง อย่าอยู่บนหินบนผา กลับมาผูกข้อมือข้อเท้า กลับมาอยู่ร่วมกับพ่อแม่ พี่และน้อง กลับมากินของที่เก็บไว้ ให้กลับมา ให้มีสุขภาพดี อยู่เย็นเป็นสุข”

เสร็จแล้วจึงหยิบเอาของที่เตรียมไว้อย่างละนิดละหน่อยมาจุ่มน้ำแล้ววางไว้บนหัวผู้ที่มาผูกข้อมือ

(๙) หล่าชิหมึง /เดือนกันยายน เดือนนี้มีงานบุญเรือและถวายน้ำผึ้ง น้ำตาลทราย เป็นการทำบุญถวายอาหารให้พระสงฆ์ งานบุญเริ่มงานตอนเย็นขึ้น ๑๓ ค่ำ พระสงฆ์นำสวดมนต์ ไหว้พระ เป็นการบอกให้รู้ว่างานบุญเริ่มแล้ว ตอนเช้าขึ้น ๑๕ ค่ำ แต่ละบ้านจะเอาน้ำผึ้งหรือน้ำตาลทรายมาใส่บาตรเพื่อถวายพระสงฆ์ หลังจากใส่บาตรเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะช่วยกันสร้างเรือไม้ไผ่ ขึ้นหนึ่งลำ และเตรียมสิ่งของที่ใช้ประดับเรือประกอบด้วย

๑. โพโข่ไค่ (กรวยที่ใส่ดอกไม้) ๑,๐๐๐ กรวย หรือ ๑๐๘ ก็ได้

๒. ดอกไม้ ๑,๐๐๐ ดอก หรือ ๑๐๘ดอกก็ได้

๓. เทียน ๑,๐๐๐ เล่ม หรือ ๑๐๘ เล่มก็ได้

๔. สะหนู (ธง) ๑,๐๐๐ อัน หรือ ๑๐๘ อันก็ได้

๕.ทะเดิ่ง (ลูกศร) ๑,๐๐๐ อัน หรือ ๑๐๘ อันก็ได้

สิ่งต่างเหล่านี้ ๆ สื่อความหมายว่า จะเป็นพลังในการเดินทางสู่ยุคพระศรีอาริยเมตไตรย เรือเป็นพาหนะเดินทาง สะหนู (ธง) คือ เป้าหมายสูงสุด ทะเดิ่ง (ลูกศร) เป็นเครื่องป้องกันในการฝ่าไปให้ถึงเป้าหมาย โพโข่ไค่ (กรวยที่ใส่ดอกไม้) เป็นความมั่นคงเข้มแข็งปกป้อง ดอกไม้ คือความบริสุทธิ์ ความรัก และเทียน คือ ปัญญา หรือแสงสว่างแห่งจิตวิญญาณ เมื่อเตรียมทุกอย่างพร้อมเรียบร้อย ชาวบ้านจึงช่วยกันนำกรวยดอกไม้ เทียน ธง ลูกศรมาตกแต่งและปักไว้รอบๆ ลำเรือ ชาวบ้านแต่ละครอบครัวจะนำผัก ผลไม้จากไร่หรือสวน รวมถึงของแห้งต่างๆ ที่ต้องการทำบุญ มาใส่ไว้ในเรือ จากนั้นตอนกลางคืนจึงประกอบพิธีถวายเรือ น้ำผึ้ง น้ำตาลทราย พระสงฆ์สวดมนต์ ชาวบ้านจุดเทียนรอบลำเรือ แล้วถวายให้พระสงฆ์

(๑๐) หล่ากะบ่อง/เดือนตุลาคม เดือนนี้มีงานบุญออกพรรษาและบังสุกุล (โบวบ่ากลุ่งมีและโบวบุ่งสะกุ่ง) พิธีกรรมที่สำคัญ คือ การไหว้เจดีย์ไฟและการทำบุญลอยแพ พิธีไหว้เจดีย์ไฟ (กลุ่งมี) ถือเป็นการไหว้เพื่อสะเดาะเคราะห์ จัดทำตอนกลางคืน ช่วงกลางวันมีการตักบาตร ทำบุญ และทำแพไม้ไผ่ขึ้น ๒ ลำ เสร็จแล้วนำขนมต้ม กล้วย อ้อย แตงโม ผลไม้ ดอกไม้ใส่ในแพ ลำหนึ่งลอยน้ำไป(บุ่งสะกุ่งที่) แพไปติดที่ไหน ใครพบเห็นสามารถกินขนมหรือเก็บเอาพืชผักเหล่านั้นไปทำอาหารได้ทุกคน ถือเป็นการบังสุกุล เพื่อบูชาเทพแห่งสายน้ำ ผู้มีพระคุณด้วย ส่วนแพอีกลำหนึ่ง วางไว้บนดินเพื่อถวายแด่ซ่งทะรีหรือพระธรณี (บุ่งสะ กุ่งคุ่ง) ตลอดระยะเวลางาน ตั้งแต่ ขึ้น ๑๓ ค่ำ ถึง แรม ๑ ค่ำ

รายละเอียดของกิจกรรมในงานออกพรรษา เริ่มจากวันขึ้น ๑๓ ค่ำ ช่วงเช้าชาวบ้านช่วยทำความสะอาดวัด ปักเสาไม้ไผ่ ทิศละ ๑ ต้น ทั้ง ๘ ทิศ รอบศาลาวัด เริ่มจากทิศ “สะนะสะรอยเทิ้ง” เพื่อให้เป็นบริเวณสำหรับพระเทศน์ ที่เสาไม้ไผ่แต่ละต้นจะนำต้นกล้วย ต้นอ้อย ดอกไม้ ไม้ไผ่สานเป็นแผ่นมัดติดไว้เสา เพื่อป้องกันสิ่งร้าย ผีร้ายเข้ามารบกวนพื้นที่ฟังเทศน์ ธรรมาสน์ที่พระนั่งเทศน์ทำด้วยไม้ เป็นทรงสี่เหลี่ยมด้านเท่า ขอบธรรมาสน์โดยรอบ ประดับด้วยใบสะนูลา ๑,๐๐๐ ใบ ใบสะเดิ่งลา ๑,๐๐๐ ใบ ดอกไม้ ๑,๐๐๐ ดอก เทียน ๑,๐๐๐ เล่ม ใบพลูมวน ๑,๐๐๐ มวน หน้าธรรมมาสน์ชาวบ้านนำขันน้ำมนต์มาตั้งไว้ ในขันน้ำมนต์ มีน้ำ ก้อนหินเล็ก ๗ ก้อน น้ำหอมฝนจากไม้ หรือแป้งหอม ขมิ้นผง ฝักส้มป่อย ยอดมะพร้าว กิ่งยอดไม้ ดอกไม้ ช่วงค่ำชาวบ้านรับศีล สวดมนต์ และนำขันน้ำมนต์กลับบ้าน นำก้อนหินใส่ยุ้งข้าว เชื่อว่าทำให้อุดมสมบูรณ์ โชคลาภเข้าบ้าน ป้องกันผีร้าย

วันขึ้น ๑๔ ค่ำ ช่วงเช้า ไหว้พระ รับศีล ใส่บาตร ถวายอาหาร ช่วงสายประมาณ ๓ โมงเช้า มัคทายกจุดเทียนทั้ง ๘ ทิศ แล้วนำของในบาตรถวายพระ เช่น เหรียญ ข้าวตอก จากนั้นจึงรับศีล ๘ แล้วจึงฟังเทศน์มหาชาติ วันนี้ชาวบ้านจะอยู่วัดทั้งวัน เมื่อพระสงฆ์เริ่มเทศน์โดยอ่านหนังสือในใบลานเป็นภาษาบาลี มัคทายกหรือผู้ช่วยจะนำข้าวตอก ดอกไม้ โปรยหน้าธรรมาสน์ เนื้อหาที่เทศน์คือเรื่องพระเวสสันดรชาดก ๑๒ กัณฑ์ ก่อนที่จะเทศน์แต่ละกัณฑ์ต้องอราธนาเทวดาให้ได้มารับฟังก่อน เมื่อจบกัณฑ์ และเมื่อจะเริ่มกัณฑ์ใหม่ มัคทายกจะตีระฆังทุกครั้ง วันหนึ่งจะเทศน์ ๔ กัณฑ์ เมื่อจบแต่ละวัน ชาวบ้านเตรียมน้ำคนละ ๑ ถังคอยล้างเท้าให้พระช่วงค่ำ ชาวบ้านทั้งกลุ่มที่สมาทานศีล ๘ และศีล ๕ ขึ้นวัดสมาทานศีลอีกครั้ง

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ ช่วงเช้า รับศีล ใส่บาตร ช่วงสาย พระขึ้นเทศน์อีก ๕ กัณฑ์ มัคทายกช่วยกันทำเจดีย์ไฟ ช่วงค่ำชาวบ้านทุกคนจุดเทียน นำไปปักไว้ที่เจดีย์ไฟ เทียนทำมาจากขี้ผึ้งแท้ ใช้ด้ายดิบทำไส้เทียน คนหนึ่งคนต้องปักเทียนบูชาจำนวนมากกว่าอายุตนเองหนึ่งเล่ม ส่วนประกอบอื่นๆ ของเจดีย์ไฟ คือ ดอกไม้ ๑๐๘ ชุด เทียนขี้ผึ้ง ๑๐๘ เล่ม ใบพลูม้วน ๑๐๘ ม้วน ใบสะนู ๑๐๘ ชิ้น และถะเดิ่ง ๑๐๘ ชิ้น เพื่อเป็นสื่อแสดงคุณของพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา คุณครูบาอาจารย์ ตลอดจนคุณของมิตรสหายและตนเอง มัคนายกนำสวดคำไหว้เจดีย์คนอื่นกล่าวตาม วิธีไหว้เจดีย์มี ๕ ลักษณะ ครั้งแรกให้นั่งพับเพียบ ครั้งที่สองให้ นั่งคุกเข่า ครั้งที่สามให้นั่งยองครั้งที่สี่ให้ยืนก้ม จากนั้นจึงเดินสวดรอบเจดีย์ไฟ ๓ รอบ เมื่อบรรจบสุดท้าย ให้ยืนตรงแล้ววนรอบเจดีย์ไฟ ๓ รอบทางขวามือเช่นกัน และถ้าทำเจดีย์ไฟ ๕ กอง เชื่อว่านอกจากเป็นการสะเดาะเคราะห์แล้ว ยังถือเป็นการไหว้พระพุทธเจ้าในภัทรกัปนี้ด้วย คือ พระกกุสันโธ พระโกนาคม พระมหากัสสปะ พระสมณโคดม และพระศรีอาริย์ หรือพระศรีอริยเมตไตรย จากนั้นขึ้นศาลา รับศีล สวดมนต์ต่อไป

วันแรม ๑ ค่ำ ช่วงเช้าใส่บาตร สวดมนต์ ช่วงสาย ทำแพไม้ไผ่ ๒ ลำ สำหรับใส่พืชผลและอาหาร โดยแพลำหนึ่งวางไว้บนบก จะให้แม่ธรณี อีกลำหนึ่งวางไว้ที่ท่าน้ำ เพื่อปล่อยลงในตอนเย็น และมีพิธีอธิษฐาน ชาวบ้านจะนำคำอธิษฐานที่เขียนลงในกระดาษติดต่อยาวถึงหลายแผ่นมาอ่านคำอธิษฐาน หรือที่เรียกว่า“เรียทะเนีย” อ่านคำอธิษฐาน แล้วนำกระดาษแขวนไว้ที่ไม้ไผ่ จากนั้นจึงเตรียมกรวดน้ำ บอกกล่าวถึงแม่ธรณี โดยคนที่อยู่แถวหลังใช้มือจับชายผ้าหรือเกาะแขนคนอื่นต่อ ๆ กันไปจนถึงมัคทายกซึ่งเป็นคนจุดเทียนที่แพ จากน้ำจึงกรวดน้ำ เสร็จแล้วจึงปล่อยแพลงน้ำ ตกค่ำ ชาวบ้านนำสังฆทานมาแห่รอบศาลาวัด ๓ รอบ วนจากขวาไปซ้ายระหว่างเดินต่างร้องรำทำเพลงสนุกสนาน ครบแล้วนำขึ้นศาลาถวายพระสงฆ์ จากนั้นจึงไหว้พระ สวดมนต์และกรวดน้ำเป็นอันเสร็จพิธี

นอกจากนี้ในแต่ละคืนในช่วงงานบุญออกพรรษาจะมีการจุดโคมไฟ ขึ้นทุกคืน บางครั้งชาวบ้านทำโคมไฟขนาดใหญ่จากกระดาษหนังสือพิมพ์ ซึ่งต้องใช้หนังสือพิมพ์จำนวน ๑๐๐ - ๒๐๐ แผ่น เตรียมการมาเป็น

แรมเดือน ทั้งตัวโคมไฟ และไส้ไฟในโคม ที่ต้องแช่น้ำมันไว้ให้พร้อม ถือเป็นกิจกรรมเพื่อความเพลิดเพลินในวันออกพรรษาอย่างหนึ่ง

(๑๑) หล่าน่อง /เดือนพฤศจิกายน เดือนนี้มีงานบุญทอดกฐินและผ้าป่าลอยฟ้า (โบวเหล่อเหลียกะเท่อและโบวกะกุ่งหล่องทิ) ชาวบ้านนำข้าวของอุปกรณ์เครื่องใช้ทั้งหลาย และผ้ากฐินมาถวายวัด เพราะมีความเชื่อว่า เป็นการสั่งสมสิ่งของเหล่านี้ไว้ให้เป็นบุญ จะได้มีใช้ทั้งชาตินี้และชาติหน้า บางปีมีกฐินจากนอกหมู่บ้านเข้ามา นอกจากนี้ในเดือนพฤศจิกายนนี้จะมีประเพณีผ้าป่าลอยฟ้า (โบวกะกุ่งหล่องทิ) คือ ชาวบ้านจะนำผ้าป่าไปทอดหมู่บ้านอื่น โดยเดินทางในเวลากลางคืน ไม่ให้ฝ่ายหมู่บ้านที่จะไปทอดผ้าป่า รู้ล่วงหน้า เริ่มเดินทางหลังเที่ยงคืน เป็นต้นไป เมื่อไปถึงเวลาใด ชาวบ้านในหมู่บ้านนั้น จะจัดการต้อนรับในเวลานั้นได้อย่างพร้อมเพรียง หากไปถึงตอนดึก จะคอยทำพิธีถวายในวันรุ่งเช้า พิธีทอดผ้าป่าลอยฟ้านี้ จะทำหรือไม่ก็ได้ แล้วแต่ความสะดวก ถือเป็นการขโมยบุญกับหมู่บ้านอื่น ที่สามารถสร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดต่อกัน

นอกจากนี้ในเดือนนี้ ยังมีงานลอยกระทง แต่มีรูปแบบเหมือนประเพณีลอยกระทงของสังคมไทยทั่วไป เพียงแต่กระทงที่ชาวบ้านนำมาลอยนั้น นอกจากดอกไม้ธูปเทียนแล้ว ยังนิยมใส่ข้าวสาร ข้าวเหนียว ถ่าน และเงินลงในกระทงด้วย

(๑๒) หล่าเหล่ /เดือนธันวาคม เดือนนี้มีงานบุญนิมนต์พระมาฉันอาหารที่บ้าน (โบวมาฮ่าเต๊าะ) เป็น งานบุญที่เกิดจากการจับฉลากนิมนต์พระมาฉันที่บ้าน จะได้ทำบุญ ถวายอาหาร ถวายสังฆทาน เครื่องใช้สอย เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว จะจัดเพียงวันเดียว ที่มาของงานบุญนี้มีเรื่องเล่าว่า *“มีชายคนหนึ่งชื่อมาฮ่าเต๊าะ (มหาทุคคตะแปลว่ายากจนมาก) เป็นคนที่ยากจนมากที่สุดของเมือง มีอาชีพรับจ้างและหาฟืนขาย วันหนึ่ง บัณฑิตคนหนึ่งต้องการทำบุญ และจะชวนคนอื่นทำด้วย โดยให้คนที่จะทำบุญมาบอกและจะจดบัญชีไว้ เมื่อมาเห็นมาฮ่าเต๊าะ ก็ได้ชวนให้ทำบุญด้วยกัน มาฮ่าเต๊าะบอกว่าตนไม่มีแม้จะกินแล้วจะทำได้อย่างไร บัณฑิตคนนั้นกล่าวว่า ที่เป็นเช่นนั้นเพราะไม่เคยได้ทำบุญให้ทาน มาฮ่าเต๊าะก็เลยรู้สึกสลดใจและตั้งใจจะไปรับจ้างเพื่อจะได้ทำบุญพร้อมกับภรรยาของตน แต่พอถึงวันทำบุญปรากฏว่า บัณฑิตไม่ได้จดชื่อเขาไว้ ทำให้มาฮ่าเต๊าะเสียใจมากและตั้งใจไปนิมนต์พระพุทธเจ้าด้วยตนเอง สุดท้ายปรากฏว่าพระพุทธเจ้าทรงรับนิมนต์มาฮ่าเต๊าะๆ ได้ถวายอาหารเท่าที่ตนคิดว่าดีที่สุดเท่าที่ตนมี ด้วยอานิสงส์แห่งการถวายทานครั้งนี้ ต่อมาไม่นานมาฮ่าเต๊าะได้กลายเป็นเศรษฐี เพราะมีทรัพย์สินได้ตกลงมาเต็มบ้าน ทำให้มาฮ่าเต๊าะได้ทำบุญทำทานไปตลอดชีวิตของเขา”* จึงเป็นที่มาของการทำบุญนิมนต์พระมาฉันอาหารที่บ้าน โดยมัคทายกจะเขียนชื่อครอบครัวต่างๆ ลงในฉลาก แล้วนำมาให้จับต่อหน้าที่ประชุม เมื่อจับได้ชื่อใคร คนนั้นจะได้เป็นคนนิมนต์พระไปฉันข้าวที่บ้านของตนเอง โดยครอบครัวอื่น ๆ จะมาร่วมทำบุญและช่วยงานต่างๆ

อย่างไรก็ตาม นอกจากประเพณีและพิธีกรรมที่ถือปฏิบัติอยู่ในแต่ละหมู่บ้านแล้ว ยังมีประเพณีที่ถือเป็นงานร่วมกันในระดับตำบล เช่น งานสงกรานต์, งานบุญข้าวใหม่ (เดือนมกราคม) งานผูกข้อมือ, งานบรรพชาอุปสมบทหมู่ ที่จะมีการประชุมร่วมกันทุกหมู่บ้านก่อนว่า จะจัดงานที่ไหน ชุมชนนั้นจะรับเป็นเจ้าภาพ นอกจากนี้ยังมีงานประเพณีไหว้ฤาษีที่ทุ่งฤาษีในทุ่งใหญ่นเรศวร และบางครั้งชาวบ้านไปร่วมงานไหว้ฤาษีที่ชุมชนเลตองคุ เส้นทางเดินไปจังหวัดตาก เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์แม่คงคา สะเดาะเคราะห์แม่พระธรณี อย่าให้ขวัญของแม่คงคา แม่พระธรณีหนีไปจากชาวบ้านและขอให้เพาะปลูกอุดมสมบูรณ์

ความเชื่อ

ศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย ตั้งอยู่บนหลักการพื้นฐานร่วมกันที่ว่า *“ศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ทั้งหมดนี้ ล้วนแต่สอนคนให้เป็นคนดี มีศีลธรรม สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข”* และเชื่อว่า *“ความแตกต่างในรูปแบบและเนื้อหาของศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมดังกล่าว ไม่ได้ทำให้เป้าหมายหรืออุดมการณ์สูงสุดของชีวิตแตกต่างกัน คนในชุมชนทุกคน ทุกศาสนาและความเชื่อ ต่างมีเป้าหมายที่ต้องการเข้าถึงสิ่งที่เป็นอย่างเดียวกัน”* ดังคำกล่าวของผู้นำชุมชนที่นับถือศาสนาคริสต์ท่านหนึ่งในชุมชนซาลาวะกล่าวไว้ว่า *“เราอาจจะมีเส้นทางเดินคนละทาง หรือมีทางเดินคนละสาย แต่สุดท้าย เราต่างมุ่งไปถึงสถานที่เดียวกัน อุปมาเหมือนสายน้ำทุกสาย ที่ไหลลงสู่มหาสมุทรเดียวกัน” (บทสัมภาษณ์ลุงยุเพ่ บ้านซาลาวะ)*ซึ่งผู้นำชุมชนที่นับถือศาสนาและความเชื่ออื่นๆ ต่างเห็นด้วย

ด้วยหลักการดังกล่าวนี้ จึงทำให้ผู้คนในชุมชน แม้จะนับถือศาสนาและความเชื่อแตกต่างกัน แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ยังมีความเป็นพี่เป็นน้อง เป็นเครือญาติ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้มแข็งสืบมาถึงปัจจุบัน คนในพื้นที่ชุมชนที่ศึกษาวิจัย ไม่มีความขัดแย้งอันเนื่องมาจากศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มที่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของชุมชนกลายเป็นรากฐานรองรับกลุ่มความเชื่ออื่นๆ ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีพื้นที่วัด คือ พื้นที่สาธารณะที่สามารถแสดงออกทางศาสนาและความเชื่อของคนในชุมชนได้ทุกกลุ่มความเชื่อ

ความเห็นและค่านิยม

ความเห็นและค่านิยมของคนในชุมชนส่วนใหญ่ เห็นด้วย เห็นดี เห็นงามไปตามหลักการหรือหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาที่บูรณาการผสมผสานกับหลักการต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อพื้นบ้านเข้าด้วยกัน โดยยอมรับเอาหลักธรรมหรือหลักการจากความเชื่อต่างๆมาใช้เป็นเกณฑ์ประเมินความดี ความงาม ความถูกต้อง ความชั่ว ความร้าย ความผิด ความเหมาะสม ความไม่เหมาะสม และพิจารณาบทที่เป็นรางวัล คำยกย่อง ชมเชย ชื่นชม หรือการว่ากล่าว ตักเตือน ลงโทษ ที่เป็นมาตรฐานเชิงคุณค่าที่เป็นคุณธรรม ที่

นำไปสู่ความสุขและความเข้มแข็งของสังคม/ชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล ดังคำกล่าวของผู้อาวุโสในชุมชนสะเน่พอง ต่อกรณีการล่วงเกินพื้นที่ทางความเชื่อในการทำมาหากิน ว่า *"คนที่มีมารมายึดครองใจ มารบังคับใจให้มีความโลภ ความโกรธ ความหลง ไม่เคารพในคำสั่งสอนของบรรพบุรุษ คณะกรรมการหมู่บ้านต้องว่ากล่าวตักเตือนในเบื้องต้น หากยังไม่ฟัง จะส่งเรื่องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามกฎหมายต่อไป เพราะถ้ายังไม่ฟังคำเตือน ถือว่าเป็นคนผิด แล้ว....." (บทสัมภาษณ์ลุงหม่องเป บ้านทิไล่ป้า)*

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

การที่คนในชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข ไม่มีความขัดแย้ง มีความรักความสามัคคี มีความเป็นพี่เป็นน้องและยังคงรักษามรดกทางวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งป่าและสัตว์ป่าไว้ได้อย่างเข้มแข็ง ถือว่าเป็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบที่สำคัญยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการจัดการความขัดแย้งบนฐานวัฒนธรรมชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างพอเพียง ยังคงมีป่า สัตว์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่อุดมสมบูรณ์ เพียงพอต่อความต้องการ โดยอาศัยมาตรการทางศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม เป็นเครื่องสร้างคุณค่าที่นำมาซึ่งความสุขและความมั่นคงดังกล่าว เป็นต้นว่า การร่วมกันศึกษาวิจัยภูมิปัญญาในระบบตะละโค่ว คือ ลือกาเวาะ ถ่งเมียเวาะและเรียเจียเวาะแล้วนำผลที่ได้มาใช้ในการดำเนินชีวิตจนนำไปสู่การสำรวจพื้นที่ป่าแล้วปักแนวเขตพื้นที่ป่า เพื่อแสดงให้เห็นว่า พื้นที่ป่าแห่งใดสามารถทำไร่หมุนเวียนได้ พื้นที่ป่าแห่งใดทำไม่ได้ จากนั้นจึงออกเป็นประกาศของชุมชน ให้คนในชุมชนปฏิบติตาม ที่เกิดขึ้นในบ้านสะเนพ่อง และบ้านกองม่องทะ เพื่อรักษาป่าให้คงความอุดมสมบูรณ์ ผู้นำบางท่านจึงกล่าวกับลูกหลานและคนในชุมชนว่า "ป่าอยู่ได้ คนอยู่ได้ /ป่าสมบูรณ์ คนเป็นสุข/ ป่าถูกทำลาย ชุมชนจะล่มสลายลง" "ขอเพียงเราปฏิบัติตามศาสนา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ อย่างเคร่งครัด เราจะสามารถปกป้องป่าไว้ได้ ตามวัตถุประสงค์ของกฎหมายบ้านเมือง" /.

๔.๒.๑๓ ภูมิปัญญาทางเศรษฐกิจ

มนุษย์เริ่มต้นแสวงหาอาหารด้วยวิธีการหาเก็บอาหารที่มีอยู่ในธรรมชาติในลักษณะเก็บกิน หากิน จับกินทีละมื้อ เมื่ออิ่มจึงหยุด พรุ่งนี้หาต่อ โดยมือเปล่า แล้วค่อยๆ สร้างสรรค์ภูมิปัญญามาเป็นการทำมาหากินที่เก็บไว้กินในวันพรุ่งนี้ หาไว้กินในวันพรุ่งนี้ด้วย มีเครื่องมือเครื่องใช้ช่วยในการแสวงหา จนทำให้ทำไว้กินในวันต่อๆ ไปในอนาคตได้นานขึ้น ด้วยวิธีการปลูกกินบ้าง เลี้ยงไว้กินบ้าง หากินในธรรมชาติบ้าง เมื่อสั่งสมภูมิปัญญาได้มากขึ้นจึงรู้จักจัดการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ ทำให้เกิดการทำการเกษตรแบบยังชีพ เพื่อบริโภคในครัวเรือนหรือในกลุ่ม สิ่งใดที่ผลิตเองไม่ได้ ด้วยข้อจำกัดทางทรัพยากรธรรมชาติและภูมิปัญญาก็ใช้วิธีแลกเปลี่ยนกับกลุ่มอื่นๆ ที่ผลิตสิ่งนั้นได้ ขณะเดียวกันได้สั่งสมภูมิปัญญามากขึ้น จนกลายมาเป็นการผลิตเพื่อขาย เน้นผลิตสิ่งที่ขายได้ เมื่อได้เงินมาแล้วจึงใช้เงินซื้อหาสิ่งจำเป็นในการบริโภค ทำให้เกิดภูมิปัญญาทางเศรษฐกิจขึ้นหลากหลายที่นำมาสู่ลักษณะการทำเศรษฐกิจในรูปแบบต่างๆ ในปัจจุบัน ขณะเดียวกันลักษณะการทำเศรษฐกิจแบบเดิมได้สูญหายไป ดั่งที่กำลังเกิดขึ้นในชุมชนในพื้นที่วิจัยในปัจจุบัน

ความคิด

กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัยได้นิยามลักษณะเศรษฐกิจชุมชนของตนเองว่า “เป็นวิถีหาอยู่หากิน การทำมาหากิน” เพื่อให้ได้ปัจจัยจำเป็นที่พอเพียงต่อการดำรงชีพ บนฐานวัฒนธรรมชุมชนที่สืบทอดมาแต่โบราณ ก่อนหน้าที่วัฒนธรรมเมืองเข้าสู่ชุมชน คนในชุมชนไม่รู้จักคำว่า “อาชีพ” “เศรษฐกิจ” “การบริการ” “การค้าขาย” ปัจจุบันคนในชุมชนเริ่มคุ้นเคยกับคำเหล่านี้ จึงเริ่มเปลี่ยนแปลงวิถีการหาอยู่หากินหรือการทำมาหากินไปจากเดิม ซึ่งต้องการบริโภคอุปโภคโดยตรง มาเป็นการปลูกหรือสร้างหรือแสวงหาสิ่งต่างๆ มาขายเพื่อให้ได้เงินทอง แล้วนำเงินทองมาซื้อหาแลกเปลี่ยนปัจจัยจำเป็นในการบริโภคอุปโภคภายหลัง เป็นต้นว่า เริ่มมีคนในชุมชนออกไปประกอบอาชีพในชุมชนเมือง หรือชุมชนพื้นที่ราบ เช่น ไปทำงานเป็นลูกจ้างร้านอาหาร เป็นลูกจ้างในไร่ เป็นคนงานโรงงานอุตสาหกรรม เป็นคนงานในครัวเรือน เมื่อได้เงินแล้วจึงส่งกลับบ้าน ให้คนทางบ้านได้นำไปซื้ออาหารการกินและสิ่งจำเป็นต่างๆ ภายในชุมชน มีร้านค้าขายของชำ ร้านขายก๋วยเตี๋ยวเกิดขึ้น บางคนเล่าว่า “ทุกวันนี้คนในหมู่บ้านมีหนทางทำมาหากิน โดยออกไปหาเงินนอกชุมชนได้มากขึ้น บางคนไปอยู่ในเมืองไม่ค่อยได้กลับบ้าน ได้แต่ส่งเงินกลับมาให้ครอบครัว” ทำให้ลักษณะ “การหาอยู่หากิน การทำมาหากิน” แบบพื้นบ้านเดิมของชุมชน เริ่มเปลี่ยนแปลงเป็นแบบการประกอบอาชีพมากขึ้น

ความรู้

วิถีการ การหาอยู่หากิน ทำมาหากิน แบบพื้นบ้านเพื่อแสวงหาปัจจัยจำเป็นให้พอเพียงในการดำรงชีพบนฐานวัฒนธรรมชุมชน ที่เป็นหลักสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางอาหารของชุมชน ยังคงเป็นวิถี “การทำไร่หมุนเวียน วิถีแห่งกลูซุ และวิถีการทำนา” ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ชุมชนได้ปัจจัยจำเป็นมาใช้ในการดำรงชีพ และหากเหลือบริโภคในครัวเรือนก็แจกจ่ายหรือแลกเปลี่ยนได้บ้างภายในชุมชน และหากเหลือมากจะมีแม่ค้า

รวบรวมผลผลิตเหล่านั้นแล้วนำออกไปขายในชุมชนเมือง เช่น ข้าวสาร พริก ยาสูบ ฟักแฟงแตงน้ำเต้า รวมทั้งของป่า และเครื่องจักสานที่จัดทำสำเร็จรูปแล้ว เช่น ไม้กวาด ตะกร้า น้ำผึ้ง แต่มีไม่มากนัก ด้วยวัตถุประสงค์ในการผลิตสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เพื่อการขาย แต่เพื่อบริโภคในครัวเรือน เมื่อเหลือบริโภคแล้วจึงแลกเปลี่ยน ดังนั้นชุดความรู้เรื่องเศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่วิจัย ที่เป็นสิ่งสำคัญของคนส่วนใหญ่ จึงยังคงตั้งอยู่บนพื้นฐานการทำไร่หมุนเวียน การทำกลูซุ การทำนา เป็นหลัก ส่วนการค้าขาย การรับจ้างทั่วไป การเป็นคนงานในบริษัทห้างร้านอุตสาหกรรม รวมถึงการเป็นพนักงานหรือเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เป็นมิติทางเศรษฐกิจที่เพิ่งเข้าสู่ชุมชน เริ่มมีคนนิยมยึดเป็นแบบแผนพฤติกรรมที่กลายเป็นการอาชีพมากขึ้น ดังรายละเอียดต่างๆ ต่อไปนี้

ผลผลิตข้าวจากไร่หมุนเวียน วิถีการทำไร่หมุนเวียน หรือวิถีการผลิตในระบบไร่หมุนเวียน โดยรายละเอียดได้กล่าวแล้วในเรื่อง “ภูมิปัญญาการทำไร่หมุนเวียน” ส่วนในที่นี่ จะกล่าวเฉพาะส่วนที่เป็นผลผลิต (บางประการ) ที่ยังไม่ได้กล่าวไว้ เป็นต้นว่าข้าว ตามปกติข้าว ขนาดของไร่หมุนเวียนต่อครอบครัวต่อปี มีพื้นที่ประมาณ ๔-๖ ไร่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสมาชิกในครัวเรือนนั้นๆ ว่ามีมากน้อยอย่างไร การฟันไร่จะไม่ฟันมากเกินความต้องการข้าวที่จะใช้บริโภคในครัวเรือน หากสมาชิกในครัวเรือนมี ๔-๖ คน จะฟันไร่ขนาด ๓-๔ ไร่ จะได้ข้าวเพียงพอต่อการบริโภคและแจกจ่ายในปีนั้นๆ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดินไร่นั้นๆ และปัจจัยอื่นๆ เช่น ฝนฟ้าอากาศ ด้วย ปกติ ข้าวปลูกหนึ่งปี๊บ เมื่อนำไปปลูกในไร่จะเก็บเกี่ยวได้ข้าว ๗๐-๑๐๐ ถัง หรืออาจจะมากหรือน้อยกว่าเล็กน้อย ส่วนความต้องการบริโภคต่อคนต่อปี เฉลี่ยประมาณ ๓๓ ถังข้าวเปลือก การคิดคำนวณความต้องการจากประสบการณ์ของคนในชุมชน เป็นความรู้ที่รับรู้กันทั่วไปว่าถ้ามีสมาชิกในครัวเรือนจำนวนเท่านั้น ต้องฟันไร่ขนาดเท่าไร่ คนที่มีลูกมากจึงต้องเป็นคน “ขยันฟันไร่” อย่างไรก็ตาม หากได้ข้าวมาก เหลือกิน เหลือแจกจ่ายแล้ว เจ้าของอาจจะเก็บไว้กินปีต่อไปด้วย โดยในปีต่อไปจะได้ฟันไร่เท่าที่จำเป็นหรือฟันไร่ให้น้อยลง เพราะมีข้าวเก่ายังเหลืออยู่ และถ้าเห็นว่า มีข้าวเหลือพอกินตลอดปีแล้ว จะเว้นการฟันไร่ในปีนั้น แต่บางคนก็เลือกที่จะตำข้าวที่เหลือเป็นข้าวสารนำไปแลกเปลี่ยนกับปัจจัยจำเป็นอื่นๆ หรือนำไปขายแก่คนในหมู่บ้านที่รับซื้อแล้วนำไปขายในชุมชนเมืองอีกต่อหนึ่ง เมื่อได้เงินมาจะได้นำไปใช้จ่ายอื่นๆ ที่จำเป็น เช่น ค่าขนมไปโรงเรียนของลูก ค่าอุปกรณ์การเล่าเรียน ค่าเสื้อผ้าของทุกคนในครัวเรือน ด้วยปัจจุบันไม่นิยมทอผ้าใช้ จะทอบางส่วนเท่าที่จำเป็น โดยใช้ด้ายสำเร็จรูปจากโรงงานแทนการปลูกฝ้ายปั่นฝ้ายเอง จึงจำเป็นต้องมีเงินซื้อด้ายมาใช้ด้วย เงินจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นเพิ่มขึ้น เพื่อให้ได้เงินจึงต้องเอาข้าวที่เหลือมาตำเป็นข้าวสารขาย บางคนเริ่มต้นตำข้าวใหม่ขายตั้งแต่หลังเก็บเกี่ยว เพราะรู้แล้วว่า มีข้าวเหลือกินแน่นอน แต่บางคนที่ได้ข้าวไม่มาก จะเก็บไว้ หาวิธีที่จะทำงานอย่างอื่นเพื่อให้ได้เงินมาใช้จ่ายในส่วนที่จำเป็นที่เกิดขึ้น แต่จะไม่ขายข้าวเด็ดขาด ข้าวเปลือกที่ได้จากการเก็บเกี่ยวจะเก็บไว้ที่ไร่ แล้วจะทยอยตำเป็นข้าวสารขนกลับบ้านตามที่ต้องการ ทั้งนี้เพราะระยะทางจากไร่ถึงชุมชนมีความยากลำบากและห่างไกล ลำพังเดินตัวเปล่าก็เหนื่อยยากแล้ว ยิ่งมี

ข้าวสารจึงยิ่งเหนื่อยมากขึ้น ปกติชายหนุ่มหนึ่งคนจะแบกข้าวสารกลับชุมชนได้ประมาณสองปี๊บ ถ้าเป็นข้าวเปลือกแบกได้ประมาณสามปี๊บ วันหนึ่งขนข้าวกลับชุมชนได้เที่ยวเดียว บางครอบครัวต้องการขนข้าวเปลือกทั้งหมดกลับมาเก็บไว้ที่บ้าน ด้วยเห็นว่าถ้าไว้ที่ไร่ อาจจะไม่ปลอดภัย มีสัตว์ต่างๆ มารบกวน เช่น หมี ชอบมาแบบกระสอบข้าวเปลือกไปเล่นในป่า ไม่มีเวลานอนเฝ้า จึงต้องว่าจ้างคนอื่นขนให้ คิดค่าจ้างหนึ่งในสี่หรือหนึ่งในห้า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะทาง หนึ่งในสี่หมายความว่าถ้าขนได้สี่ปี๊บ คนขนได้ค่าจ้างหนึ่งปี๊บ แต่ต้องไปขนเอาเองต่างหาก ข้าวหนึ่งปี๊บที่ให้เป็นค่าจ้างนั้นจ่ายให้ทีไร่ให้ขนกลับเอง ไม่เกี่ยวกับที่ขนมาให้เจ้าของ โดยทั่วไป คนทำไร่ส่วนใหญ่ได้ข้าวเพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือน คนส่วนน้อยได้ข้าวเหลือบริโภคแล้วได้แบ่งขาย และมีบางครอบครัวที่ไม่นิยมทำไร่ หรือทำเพียงเล็กน้อย ได้ข้าวไม่มาก แต่คนกลุ่มนี้มักจะทำนาด้วย โดยภาพรวมผลผลิตข้าวเพียงพอต่อความต้องการของชุมชน แต่ที่มีการสำรวจแล้วพบว่ามีข้าวเพียงพอนั้นอาจจะมาจากหลายสาเหตุ เช่น การแบ่งปันผลผลิตไม่ทั่วถึง คนที่มีข้าวมาก นำข้าวออกขายสู่ภายนอกชุมชน คนที่ไม่มีข้าวกินอาจจะมีเหตุผลอื่นๆ เช่น เป็นผู้ไม่ชอบการทำไร่ ทำนา หรือไม่มีกำลังทำไร่ทำนา ส่วนผู้อาวุโสนั้นลูกหลานและชุมชนจะดูแลอย่างดี อนึ่งผู้อาวุโสในชุมชนกล่าวไว้ว่า “คนในหมู่บ้านนี้ ถ้าขยัน ไม่มีทางที่จะอดข้าว เพราะมีที่ทำกินมากมาย”

ผลผลิตข้าวจากนา โดยภาพรวมผลผลิตข้าวจากนาแต่ละชุมชนได้ไม่มากนัก เป็นบางครอบครัว บางชุมชนเท่านั้นที่ได้ข้าวมากจนพอเพียงในการบริโภค บางครอบครัวทำนาด้วยและทำไร่ด้วย ข้าวที่ได้จากการทำนาส่วนใหญ่ใช้บริโภคในครัวเรือน ส่วนน้อยที่ได้ตำเป็นข้าวสารขาย เพราะข้าวนาราคาไม่ดี ข้าวสารแข็ง โดยภาพรวมผลผลิตข้าวที่ได้จากการทำนา มีส่วนทำให้ชุมชนมีข้าวบริโภคเพียงพอต่อความจำเป็น เว้นแต่บ้านจะแกและบ้านเวียคาดี้ ที่ได้ข้าวจากการทำนาจำนวนค่อนข้างมากกว่าข้าวจากการทำไร่

อนึ่ง ปัจจุบันบางหมู่บ้าน เช่น บ้านกองม่องทะ บ้านสะเนพ่อง บ้านจะแก มีโรงสีขนาดเล็กตั้งขึ้นรับบริการสีข้าวในชุมชน ซึ่งกำลังเป็นที่นิยม แต่คนส่วนใหญ่ยังคงใช้วิธีตำ ด้วยแรงคน และพลังน้ำในห้วย เช่นที่บ้านเกาะสะเดิ่ง และบ้านสะเนพ่อง มีครกกระเดื่องพลังน้ำสร้างขึ้นริมห้วย ให้คนในชุมชนนำข้าวมาตำ โดยผลัดเปลี่ยนกันตำตามลำดับข้อตกลงที่สร้างขึ้น

ผลผลิตจากกลูซุ ส่วนใหญ่ได้จากการหาของป่า ไร่หมุนเวียน ส่วนผลผลิตจากการทำกลูซุในชุมชนได้ผลผลิตนำมาใช้บริโภคในครัวเรือนหรือแบ่งปันกันบริโภคภายในหมู่บ้าน เช่น ผักกาด ผักชี ผักกวางตุ้ง ส่วนกลูซุประเภทปลูกเพื่อขาย เช่น ยางพารา เงาะทุเรียน มังคุด มะม่วงหิมพานต์ กำลังเป็นที่นิยมแต่ส่วนใหญ่เป็นของคนนอกชุมชน

ผลผลิตจากกลูซุในป่า เป็นต้นว่า พืช ผัก ดอกไม้ ใบไม้ ยอดไม้ ผลไม้ รากไม้ เผือกมัน เถาไม้ เครื่องเทศ ฯลฯ ผลผลิตเหล่านี้หาได้ตามฤดูกาล หามาบริโภคในครัวเรือน หรือแบ่งปันในชุมชน ไม่ปรากฏว่านำมาซื้อขายแลกเปลี่ยน ผลผลิตจากป่าที่มีมากเหลือกินและนำมาขายได้บ้าง ได้แก่ หน่อไม้ป่า ซึ่งบาง

ครอบครัวมีความสามารถในการหาหนอไม้ แล้วนำกลับมาแปรรูปเป็นหน่อไม้ดองเก็บไว้ขายในชุมชนบ้าง หากมีมากก็จะมีแม่ค้ารับซื้อนำมาขายในตลาดบ้าง ซึ่งเมื่อเอามาดองไว้แล้ว สามารถเก็บไว้บริโภคได้นาน ยังไม่มีการสำรวจว่าแต่ละปีมีผลผลิตหน่อไม้ได้จำนวนเท่าไหร่

ผลผลิตจากกลูซุในไร่หมุนเวียน ดังได้กล่าวถึงประเภทและชนิดของผลผลิตที่ได้จากไร่หมุนเวียนแล้วในเรื่องภูมิปัญญาไร่หมุนเวียน ในที่นี่จะกล่าวเฉพาะพืชบางอย่างที่มีผลผลิตมาก เหลือบริโภคสามารถแบ่งขายได้ ได้แก่ พริกกะเหรี่ยง ฟักทอง แตง น้ำเต้า ถั่วไร งา ยาสูบ เป็นต้น

พริกกะเหรี่ยง เป็นผลผลิตที่มีราคาดีและผลิตได้มาก คุณภาพดีจนกลายเป็นสินค้าที่คนภายนอกต้องการหรือตลาดต้องการมาก โดยทั่วไปในไร่หมุนเวียนจะปลูกพริกไว้บริโภคให้เพียงพอต่อความจำเป็นที่ใช้ในครัวเรือนตลอดปี ซึ่งต้องใช้ประจำหรือขาดไม่ได้ ทุกมื้ออาหารต้องมีพริกเป็นองค์ประกอบ การเก็บพริกไว้ใช้ในครัวเรือน ต้องตากแห้ง แล้วใส่ภาชนะโปร่งระบายอากาศได้ วางไว้บนชั้นเหนือเตาไฟ หรือทำชั้นวางไว้ใกล้ๆ เตาไฟ ในรัศมีที่ควันไฟจากการหุงต้มอาหาร ลอยปกคลุมได้ ป้องกันมอดและแมลงทำลาย ปริมาณความต้องการใช้พริกแต่ละครัวเรือนขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนนั้นๆ โดยทั่วไปแต่ละครัวเรือนใช้พริกแห้งหนึ่งถึงสองปี๊บต่อปีหรือมากกว่านั้น ส่วนที่เหลือจะนำไปขาย ซึ่งพริกแห้งขายราคากิโลกรัมละ ๑๕๐-๒๐๐ บาท โดยประมาณ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ซื้อและลักษณะของผลผลิตด้วย ครอบครัวที่ทำไร่หมุนเวียนส่วนใหญ่ได้พริกแห้งขายอย่างน้อยหนึ่งหรือสองปี๊บต่อปีหรือมากกว่านั้น ผลผลิตพริกเหลือบริโภคและนำออกขายเป็นสินค้าสำคัญประการหนึ่งด้วย

ส่วนผลผลิตอื่นๆ จากไร่หมุนเวียน เช่น ฟักทอง แตง น้ำเต้า ถั่วไร่ งา ยาสูบ ผลผลิตที่ได้โดยทั่วไปเพียงพอต่อการบริโคภายในครัวเรือนหรือแบ่งปันกันบริโภคในชุมชน เว้นแต่บางครัวเรือน หรือบางไร่มีความสามารถและความเฉลียวฉลาดในการปลูกพืชนั้นๆ เป็นพิเศษ จึงสร้างผลผลิตได้มากจนสามารถนำไปขายได้ เช่น บางครัวเรือนมีความสามารถการปลูกยาสูบในไร่หมุนเวียน เมื่อเก็บได้แล้วจึงนำมาหั่นเป็นยาสูบตากแดดแล้วใส่ไหเก็บไว้ขายแก่คนในชุมชน หรือขายแก่แม่ค้าที่ต้องการซื้อไปขายในตลาด โดยภาพรวมปริมาณผลผลิตยาสูบมีไม่เพียงพอต่อความต้องการ คนในชุมชนยังต้องซื้อจากชุมชนอื่น หรือซื้อยาเส้นตลาดเข้ามาใช้ ส่วนฟักทอง ถั่ว งา บางครอบครัวสามารถแบ่งขายได้บ้าง แต่ไม่แน่นอน ทั้งนี้บางปี บางครอบครัวฟันไร่ในพื้นที่ดินไม่ดี ปลูกยาสูบได้ไม่มาก โดยสรุปพริกกะเหรี่ยง คือ ผลผลิตจากกลูซุไร่หมุนเวียน ที่ทำรายได้เป็นเงินเป็นทองแก่ชุมชนที่สำคัญกว่าพืชอื่นๆ

ผลผลิตจากกลูซุบริเวณชุมชน แต่เดิมกลูซุในชุมชนปลูกแบบผสมผสาน มีพืชหลากหลาย ขึ้นอยู่ในพื้นที่รวมกัน เช่น มะพร้าว หมาก ผลไม้ พริกไทย เครื่องเทศ เผือก มัน เงาะ ทุเรียน ส้ม ฯลฯ ผลผลิตที่ได้เน้นการบริโภคภายในครัวเรือนและแบ่งปันบริโภคภายในชุมชน ปัจจุบันมีกลูซุสมัยใหม่ ที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น เงาะ ส้ม ทุเรียน ลางสาด ลองกอง มะพร้าว ส้มโอ มะม่วงหิมพานต์ และมีกลูซุปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่กินไม่ได้ คือ

สวนยางพารา มันสำปะหรัง ผลผลิตจากกลุซุสมัยใหม่ เน้นการขายเป็นหลัก และส่วนใหญ่สิ่งที่คนนอกชุมชนเข้ามาส่งเสริมการปลูกผ่านเครือข่ายชาวบ้านที่รู้จักให้ปลูกขึ้น มีพันธสัญญาให้ช่วยเป็นหูเป็นตาจัดการดูแลบ้างให้กู้ยืมเงินทุนในการปลูกบ้าง กลูซุสมัยใหม่ ที่เน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว พบ ในชุมชนกองม่องทะ ชุมชนเวียคาดี้ และชุมชนสะเนพ่อง ผลผลิตจากกลูซุชนิดนี้โดยภาพรวม มีรายได้เป็นเงินทองที่ชัดเจน จนกลายเป็นแรงจูงให้คนอื่นๆ ในชุมชน พยายามหาช่องทางสร้างกลูซุสมัยใหม่ขึ้นเป็นของตนเองด้วย ซึ่งนำไปสู่การล่วงละเมิดความเชื่อในวัฒนธรรมชุมชน ข้อตกลงของชุมชน และกระทำผิดกฎหมายว่าด้วยเขตอนุรักษพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเศวรด้านตะวันตก ด้วย

ลักษณะการค้าขาย การค้าขายในชุมชนมีสองลักษณะ คือ การเปิดร้านค้าขายของชำในบ้านเรือน และการค้าขายแบบพ่อค้าเร่ใช้รถเป็นพาหนะ

กรณีที่เป็นร้านค้าของชำในชุมชน มีอยู่ทุกหมู่บ้าน หมู่บ้านหนึ่งจะมีร้านอยู่ประมาณ ๕ – ๑๐ ร้าน หรือมากกว่า ส่วนใหญ่เป็นร้านขนาดเล็กเปิดขายของอยู่กับบ้านเรือน สินค้าที่นำมาขายส่วนใหญ่หรืออาจจะทั้งหมดเป็นสิ่งที่นำเข้ามาจากตลาดสังขละบุรีหรือตลาดอื่นๆ ส่วนมากเป็นสินค้าจำพวกขนม มาม่า บะหมี่ น้ำหวาน น้ำส้ม น้ำอัดลม สมุด ปากกา ดินสอ ยาบางชนิด บางร้านต้มก๋วยเตี๋ยว มาม่า บะหมี่ขายด้วย นอกจากนั้น สินค้าจำพวกเครื่องปรุงกับข้าว เช่น ผงชูรส น้ำตาล เกลือ และจำพวกของเล่นเด็ก ลูกอม ลูกกวาด อมฮอลล์ รวมทั้งไฟแช็ก บุหรี่ ยาเส้น ชุมชนที่อยู่ไม่ไกลสังขละบุรีอาจจะมีเนื้อหมู เนื้อไก่ ปลาทู ผักกาด ผัดคะน้าวางขายบ้างเป็นบางวัน บางร้านมีเครื่องดื่มจำพวกเบียร์ กาแฟซองและอื่นๆ บ้าง

สินค้าผลผลิตพื้นบ้านจากกลูซุ ที่วางขายในร้านค้า เช่น หน่อไม้ดองใส่ถุงห้อยแขวนไว้ ข้าวสาร ยาสูบ ใบกระโดน หมาก เมล็ดกาแฟสด โดยผลผลิตพื้นบ้าน ขึ้นอยู่กับฤดูกาล ที่รับรู้โดยทั่วกันว่า ผลผลิตพื้นบ้านบางอย่าง มีอยู่ในครอบครัวใด เมื่อต้องการจึงไปขอแบ่งปันจากครอบครัวนั้นโดยตรง หรือถ้าผลผลิตบางอย่างเหลือบริโภค บางครอบครัวจะนำมาฝากวางขายในร้านและหรืออาจจะวางขายหน้าบ้านตนเองถ้าอยู่ติดกับทางเดิน ส่วนผลผลิตประเภทจักสาน เช่น จากมุงบ้าน เครื่องมือ เครื่องใช้ ไม้กวาด จะต้องไปหาซื้อจากบ้านที่ทำสิ่งเหล่านี้โดยตรง ไม่นิยมนำมาวางขาย ด้วยเหตุผลผลิตได้ไม่มาก ไม่เพียงพอต่อความต้องการ

อนึ่งในงานประเพณีหรืองานบุญประจำปีของชุมชน เด็กและ เยาวชน มักจะรวมกลุ่มเปิดร้านขายของจำพวกเครื่องดื่ม ของเล่น อาหาร ก๋วยเตี๋ยว ขนม น้ำแข็งใสและของกินอื่นๆ เป็นกิจกรรมเสริมที่นำมาร่วมงานทั้งเพื่อความสนุกสนานและร่วมสร้างบรรยายกาศงานให้มีความครึกครื้นมากขึ้น

การค้าขายแบบพ่อค้าเร่ ใช้รถเป็นพาหนะ ส่วนใหญ่เป็นคนนอกชุมชน นอกตำบล นอกกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอาชีพเป็นพ่อค้าขายของเร่ ไปตามชุมชนต่างๆทั้งหน้าหนาวและหน้าร้อน พ่อค้าส่วนใหญ่ใช้รถปิคอัพขับเคลื่อนสี่ล้อ ซื้อสินค้าต่างๆ ที่คาดว่าเป็นสิ่งที่คนในชุมชนต้องการจากตลาดใส่รถแล้วขับไปถึงหมู่บ้านไหนจอดแวะขาย นอนค้างคืนหนึ่งหรือสองคืน แล้วเดินทางต่อไป จนกว่าสินค้าจะหมดแล้วเดินทางกลับ หากมี

สินค้าในชุมชน จะซื้อกลับมาขายที่ตลาด สินค้าที่นำมาขายส่วนใหญ่เป็นของแห้ง ของใช้ เสื้อผ้า ของเล่นเด็ก ฯลฯ ตามแต่ที่คิดว่าอะไรจะขายดี และได้กำไรมาก เพราะระยะทางไกล เดินทางลำบาก เมื่อมีงานบุญในหมู่บ้าน พ่อค้าแม่เหล่านี้จะมาเปิดร้านค้าขายอาหาร ก๋วยเตี๋ยว และสินค้าอื่นๆ เช่น เสื้อผ้า ตลอดงาน หมู่บ้านไหนอยู่ไม่ไกลมากนัก การเดินทางไม่ยากลำบาก รถพ่อค้าแม่จะเข้ามาบ่อย เช่น บ้านกองม่องทะ บ้านสะเน่พ่อง บ้านเวียคาดี้ แต่ชุมชนบ้านไกล เช่น เกาะสะเดิ่ง ไล่โว่ ทิไล่ป้า จะแก ซาลาวะ นานๆ จึงจะมีพ่อค้าแม่ไปถึง

ผลผลิตจากการรับจ้างทั่วไป แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ การรับจ้างทั่วไปที่เกิดขึ้นชุมชน กับการรับจ้างทั่วไปที่เกิดขึ้นนอกชุมชน ลักษณะการจ้างงานในชุมชนส่วนใหญ่เป็นการใช้แรงงานทั่วไป เช่น งานก่อสร้างต่อเติมบ้านเรือนที่อยู่อาศัย ห้องน้ำ ห้องส้วม ขุดดิน ฟันไม้ และใช้แรงงานตามที่จะเกิดขึ้นในครอบครัวที่ต้องการจ้างงาน ได้รับค่าจ้างเป็นเงินบ้าง บางคนได้รับค้าจ้างเป็นข้าวตอบแทน โดยถือเป็นการไปช่วยแรงงาน เช่น ฟันไร่ หรือช่วยดายหญ้า แต่บางคนจ่ายค่าจ้างเป็นเงิน เช่น ทำงานดูแลกลูซุที่เป็นพืชเชิงเดี่ยวของคนนอกชุมชนที่มาสร้างกลูซุไว้ชุมชน แล้วมอบหมายให้คนในชุมชนช่วยดูแล บำรุงรักษา คนในชุมชนบางชุมชนรับจ้างกรีดยางพารา รับจ้างเลี้ยววัวคนภายนอกชุมชน ฯลฯ ส่วนการออกไปรับจ้างนอกชุมชน ส่วนใหญ่ไปเป็นแรงงานไปนอนค้างอยู่ในสถานที่จ้างงาน เช่น ไร่อ้อย ไร่ข้าวโพด ไร่มันสำปะหรัง เมื่อหมดงานจึงจะกลับบ้าน และบางคนเป็นคนงานประจำในสถานที่นั้นๆ ต่อไปจนกว่าจะหมดงาน หรือเจ้าของจะเลิกจ้างงาน คนที่ออกไปรับจ้างทั่วไปนอกชุมชน มักจะเป็นเด็กหนุ่ม หรือผู้ใหญ่วัยต้น ที่มีกำลังวังชาแข็งแรงดี

การเป็นคนงานในบริษัทห้างร้านอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มสาวที่จบการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาแล้วไม่ได้เรียนต่อ ไม่มีงานทำงานในชุมชน นิยมออกไปหางานทำในโรงงานอุตสาหกรรมในชุมชนเมือง ไปเช่าบ้านอยู่อาศัยด้วยกันในหมู่ญาติพี่น้อง ส่งเงินกลับบ้าน เมื่อมีเทศกาลงานบุญ หรือวันหยุดของสถานที่ทำงาน จึงจะเดินทางกลับหมู่บ้าน เมื่ออยู่ไปนานๆ บางคนมีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนศึกษาผู้ใหญ่เพิ่มเติม บางคนเริ่มเรียนรู้วิถีทางการประกอบอาชีของตนเอง จึงเริ่มสร้างอาชีพของตนเอง เช่น ขายของ หรือซื้อสินค้าที่จำเป็นส่งกลับมาขายชุมชน บางคนพบรักกันที่ทำงาน ได้แต่งงานมีครอบครัว สร้างหลักฐานได้มั่นคง สามารถช่วยส่งเสียน้องๆ ให้ได้เล่าเรียนต่อแทนพ่อแม่ได้

การเป็นพนักงานหรือเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน คนในชุมชนส่วนหนึ่ง มีโอกาสได้ทำงานเป็นเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น เช่น เป็นเจ้าหน้าที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก(ซึ่งเจ้าหน้าที่ภาคสนามมากกว่า ๘๐ % เป็นคนในชุมชน) เป็นเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานอื่นๆ ในอำเภอ เป็นต้น

ผลผลิตอื่นๆ คนในชุมชนมีโอกาสทำงานอื่นๆ ที่สร้างผลผลิตเป็นรายได้เข้าสู่ครอบครัวและหรือชุมชน เช่น การรับทำงานให้กับองค์กรต่างๆ ที่เข้ามาทำโครงการต่างๆ อยู่ในชุมชน เช่น โครงการพัฒนาท้องถิ่น

ของมูลนิธิ โครงการสร้างงานในชุมชนของหน่วยงานต่างๆ โครงการศึกษาวิจัย ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้มีส่วนช่วยทำให้มีรายได้เข้าสู่ชุมชนอีกช่องทางหนึ่งด้วย

โดยสรุป ผลผลิตของชุมชน ที่มีการแลกเปลี่ยนทำรายได้เป็นเงินทอง ส่วนใหญ่ได้จากการทำไร่หมุนเวียน การทำกลุ่ม และการทำงานรับจ้างภายนอกชุมชน ทำให้ชุมชนมีทุนที่เป็นเงินทองมาใช้จ่ายหรือแลกเปลี่ยนสิ่งต่างๆ ที่ชุมชนไม่สามารถผลิตได้โดยตรง แนวโน้มคนรุ่นใหม่ในชุมชนให้ความสนใจทำงานเพื่อให้ได้เงินมาโดยตรง แล้วนำเงินมาใช้จ่ายซื้อหาสิ่งที่จำเป็นมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่า เริ่มมีครอบครัวที่ไม่ทำไร่หมุนเวียน แต่ให้สมาชิกในครอบครัวออกไปทำงานนอกชุมชนแล้วส่งเงินกลับมาบ้านเพื่อใช้ดำรงชีพ อีกประการหนึ่ง คนในชุมชนเริ่มคิดสร้างกลุ่มพืชเชิงเดี่ยว เริ่มจับจองพื้นที่เป็นของตนเอง ทำให้เกิดการถือครองที่ดินเป็นแบบถาวร มีการซื้อขายที่ดินเกิดขึ้นบางชุมชน ซึ่งเป็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจชุมชนที่ว่า “คนขี้เกียจเท่านั้นที่อดอยาก ส่วนคนขยันไม่มีทางที่จะอดอยาก เพราะทุกคนในชุมชนมีที่ทำมาหากิน” ให้เกิดปัญหาการมีที่ทำกินไม่เพียงพอเกิดขึ้นได้

ความเชื่อ

คนในชุมชนส่วนใหญ่ ยังคงเชื่อมั่นในวิถีเศรษฐกิจแบบ “หาอยู่หากิน/ทำมาหากิน” ว่า เป็นวิถีการสร้างหรือแสวงหาปัจจัยจำเป็นได้พอเพียงต่อความต้องการในการดำรงชีพ บนฐานวัฒนธรรมชุมชน และยังสามารถสร้างความสุข ความพอเพียงได้ ที่สำคัญคือ คนในชุมชนส่วนใหญ่เชื่อว่า วิถีเศรษฐกิจชุมชนแบบเดิมยังคงเป็นวิถีที่ทำให้ชุมชนรักษาอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ให้เข้มแข็งสืบต่อไปได้ ตรงกันข้าม หากมีการพัฒนาวิถีทางแห่งเศรษฐกิจให้เป็นไปตามกระแสการพัฒนาสมัยใหม่ เหมือนที่เกิดขึ้นแล้วในชุมชนอื่นๆ ที่พวกเขาเห็นเป็นตัวอย่าง เช่น ชุมชนคลิตี้ล่าง ผู้อาวุโสบางท่านรู้สึกกังวลเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ยกเอาคำสอนโบราณมากล่าวในวงสนทนาว่า*“ยามที่เกิดพายุใหญ่ น้ำท่วม กระแสน้ำพัดเอาสิ่งต่างๆ ให้แตกกระจายไปตามกระแส คนโบราณสอนว่าให้กอดกอข้าวให้แน่น แล้วจะอยู่รอด ทุกอย่างจะกลับมาดีเอง”* รวมทั้งมีการนำเอานิทานเก่าๆ มาเล่าอุปมาอุปมัยเพื่อให้ตระหนักถึงพิษภัยของการพัฒนาที่เข้ามาจากสังคมภายนอก ที่มาเปลี่ยนการทำมาหากินเป็นการทำมาค้าขาย และจพนำไปสู่การไม่มีที่ทำมาหากินอีกต่อไป

ความเห็นและค่านิยม

ความเห็นและค่านิยมต่อสถานการณ์ทางเศรษฐกิจชุมชนอาจจะแบ่งได้เป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มหนึ่งยังคงมีความเห็นและค่านิยมในวิถีทางเศรษฐกิจแบบพื้นบ้านที่สืบต่อกันมา ว่าการหาอยู่หากินทำมาหากิน ยังสามารถสร้างผลผลิตที่สามารถสนองตอบต่อความจำเป็นโดยตรง และกระบวนการผลิตสามารถสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรมบนรากฐานของวัฒนธรรมชุมชนอย่างเข้มแข็ง คนที่อยู่ในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้อาวุโสและผู้นำชุมชนตามวิถีวัฒนธรรมพื้นบ้าน แต่อีกกลุ่มหนึ่งกำลังเปลี่ยนแปลงความเห็นและค่านิยมให้เป็นไปตามกระแสการพัฒนาสมัยใหม่ ต้องการเปลี่ยนมาเป็น “การทำมาค้าขาย”โดยยอมรับมูลค่าของเงินทองว่า

เป็นสิ่งจำเป็น จึงมุ่งเน้นประกอบอาชีพที่มีเป้าหมายเพื่อสร้างรายได้ที่เป็นเงินทองเป็นสำคัญ เมื่อได้เงินทองแล้วสามารถใช้เข้าถึงสิ่งต่างๆ ได้ตามความต้องการ โดยไม่เน้นคุณค่าที่เกิดขึ้นในกระบวนการผลิตแต่อย่างใด คนกลุ่มนี้พยายามทำการงานเพื่อเพิ่มรายได้ที่เป็นเงินมากขึ้น เช่น เริ่มนำปุ๋ยเคมีมาใช้ในการผลิตพืชผลต่างๆ คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่อยู่ในวัยผู้ใหญ่ ลงมาถึงกลุ่มคนหนุ่มสาว ซึ่งมีความเชื่อในวิถีเศรษฐกิจแบบค้าขายสมัยใหม่ ลักษณะเศรษฐกิจชุมชนจึงอยู่ในช่วงการเปลี่ยนแปลงที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อภูมิปัญญาพื้นบ้านและเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าในทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกได้ หากยังคงปล่อยให้เป็นไปตามแนวโน้มที่เกิดขึ้น

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบทางเศรษฐกิจของคนในชุมชน ส่วนใหญ่ ยังเป็นแบบพื้นบ้าน คือ คนที่เป็นผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน และคนในวัยผู้ใหญ่ มีความสามารถและความฉลาดไหวพริบหรือมีทักษะในการใช้ความรู้จัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบพื้นบ้านให้เป็นประโยชน์ต่อความจำเป็นของคนในชุมชนได้อย่างพอเพียงโดยตรง ไม่ต้องนำไปแลกเปลี่ยนเงินทองแล้วนำเงินทองมาใช้เข้าถึงสิ่งจำเป็น สามารถผลิตสิ่งที่กิน และกินในสิ่งที่ผลผลิตได้อย่างพอเพียง เช่น สามารถนำความรู้เรื่องกลูซุในป่า ในไร่หมุนเวียน และในชุมชน มาใช้แสวงหาหรือสร้างผลผลิตที่เป็นอาหารได้ในฤดูกาลต่างๆ อย่างพอเพียง ระบบการผลิตแบบพื้นบ้านยังคงมีศักยภาพในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้และสัตว์ป่าให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสมดุล รวมถึงการฟันไร่หมุนเวียน ยังคงใช้เวลาหมุนเวียนตามเวลาที่ต้องปล่อยให้เป็นไร่ซาก อย่างน้อยที่สุด ๗ ปีจึงจะกลับมาฟันใหม่ได้ ป่าไม้และสิ่งต่างๆ ในพื้นที่ยังมีเวลาฟื้นตัวเป็นป่าใหม่ ป่าจะไม่หมดไป คนในชุมชนไม่อดอยาก ที่สำคัญ ยังคงเน้นการไม่จับจองเป็นเจ้าของพื้นที่ใดๆ เป็นของตนเอง ยังคงถือว่า ป่าไม้ ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ฯลฯ เป็นสิทธิส่วนรวมหรือสิทธิชุมชนในการใช้ประโยชน์ตามภูมิปัญญพื้นบ้าน บุคคลไม่มีสิทธิ์เป็นเจ้าของ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามระบบความเชื่อของชุมชน ใครก็ตามที่นำของส่วนรวมมาเป็นส่วนตน คนนั้นประพฤติผิดวัฒนธรรมชุมชน เหล่านี้ ถือเป็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบที่ยังคงเป็นพลังต้านกระแสเศรษฐกิจสมัยใหม่ และรักษาป่าและสัตว์ป่าอยู่ในปัจจุบัน./

๔.๒.๑๔ ภูมิปัญญาการเดินทาง คมนาคม ขนส่ง

การเดินทางคมนาคมขนส่งสัญจรไปมาระหว่างพื้นที่ เป็นธรรมชาติประการหนึ่งของมนุษย์ ถือว่าเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีพ มนุษย์สมัยโบราณบางกลุ่มเดินทางเร่ร่อนตามฝูงสัตว์ไปเป็นระยะทางยาวไกล ผ่านฤดูกาลและภูมิประเทศหลากหลาย แล้ววนเวียนมาสู่ที่เดิมเมื่อถึงฤดูกาลใหม่ เมื่อได้ตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งแล้ว แต่ก็ยังต้องเดินทางติดต่อกับกลุ่มอื่นๆ หรือไม่ก็ต้องเดินทางไปทำมาหากิน เป็นต้น ด้วยเหตุแห่งความจำเป็นดังกล่าว จึงทำให้เกิดการคิดค้นพัฒนาภูมิปัญญาเกี่ยวกับการเดินทางที่ทำให้เกิดความสะดวก รวดเร็วและปลอดภัยได้มากขึ้น สืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งในพื้นที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้ ยังคงมีการเดินทางที่แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาสมัยดั้งเดิมบางส่วนที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่อย่างน่าสนใจ ดังจะได้นำมากล่าวโดยสังเขปดังต่อไปนี้

ความคิด

คนในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัยได้นิยามความคิดการเดินทาง คมนาคม ขนส่ง ว่าเป็นการเคลื่อนที่ไปตามความจำเป็นและความต้องการที่เป็นไปตามธรรมชาติของสัตว์ทั้งหลายที่ต้องเคลื่อนไหวเพื่อแสวงหาปัจจัยต่างๆ มาหล่อเลี้ยงชีวิต แม้แต่ต้นไม้ก็ยังเคลื่อนไหว ดังคำของปราชญ์ในชุมชนท่านหนึ่งที่กล่าวว่า *“สิ่งที่ไม่เคลื่อนไหว คือสิ่งที่ตายแล้ว สิ่งที่ยังมีชีวิตต้องมีการเดินทางไม่ทางกายก็ทางใจ”(ลุงหม่องเปทิไล่ป้า)* การเคลื่อนไหวที่เป็นการเดินทางของคนอาจจะเคลื่อนไหวทายกาย ที่หมายถึงการหายใจและการเดินทางไปมาในการทำมาหากินหรือทำภารกิจต่างๆ บนเส้นทางการดำเนินชีวิต ส่วนการเคลื่อนไหวทางใจหมายถึงเส้นทางของภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นในใจ เช่น ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็น ฯลฯ รวมถึงการพัฒนาจิตใจเพื่อเดินทางไปให้ถึงเป้าหมายของชีวิต ส่วนการคมนาคมขนส่งนั้นเป็นลักษณะหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางกายบนเส้นทางการสัญจรไปมาในการดำเนินชีวิตของชุมชน

ความรู้

ชุดความรู้เกี่ยวกับการเดินทาง คมนาคม ขนส่ง ที่นำเสนอในบทนี้ เป็นเรื่องการเคลื่อนไหวทางกายที่หมายถึงการเดินทางไปมาเพื่อการทำมาหากินหรือทำภารกิจต่างๆ บนเส้นทางการดำเนินชีวิตในชุมชนและสังคม ซึ่งสรุปลักษณะดังกล่าวเป็นความรู้เบื้องต้นโดยสังเขปได้ดังนี้

๑. **เส้นทางสัญจร** แบ่งออกเป็น ๓ ลักษณะ คือ เส้นทางระหว่างชุมชนกับชุมชนภายนอกพื้นที่ เส้นทางระหว่างชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียง และเส้นทางระหว่างชุมชนกับพื้นที่ทำมาหากิน โดยเส้นทางสายต่างๆ มีบางส่วนที่ทับซ้อน เช่น เส้นทางเดินระหว่างชุมชนกับชุมชนภายนอก และเส้นทางไปทำมาหากิน มีบางช่วงที่ทับซ้อน เนื่องจากภูมิประเทศเป็นภูเขา เป็นป่า ไม่สามารถตัดเส้นทางได้หลายทาง พื้นที่ทำมาหากินจึงมักจะ

เกิดขึ้นไม่ไกลจากเส้นทางสายหลัก แต่อาจจะแยกจากเส้นทางสายหลักออกไปไม่ไกลนัก บางเส้นทางก็ไม่ทับซ้อน เพราะเป็นเส้นทางเข้าป่าไปทำไร่หมุนเวียนหรือไปหากลูซุโดยเฉพาะ ที่ต้องลัดเลาะไปตามไหล่ภูเขา ลงห้วย ขึ้นเนิน ข้ามภูเขาไป

๒. เส้นทางระหว่างชุมชนกับชุมชนภายนอก เป็นเส้นทางที่คนในชุมชนพื้นที่วิจัยใช้ติดต่อกับชุมชนภายนอก โดยภาพรวมมีอยู่ ๔ เส้นทาง คือ.....

: เส้นทางสายชุมชนอำเภอสังขละบุรี-บ้านไล่โว่-ซาลาวะ เริ่มต้นจากหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่าน้ำตกตะเคียนทอง เป็นต้นไป มีระยะทาง ประมาณ ๕๕ กิโลเมตร เส้นทางสายนี้มีทางแยกไปหมู่บ้านซาลาวะแล้วไปบรรจบกับหมู่บ้านไล่โว่ได้ ระหว่างทางมีทางเดินเท้าแยกไปบ้านสะเนพ่องได้ด้วย สภาพเส้นทางคดเคี้ยวเลี้ยวลัดไปตามลำธาร ขึ้นเนิน ลงห้วย เลียบไปตามไหล่เขา บางแห่งทางขึ้นลงลาดชัน มีก้อนหินน้อยใหญ่ผุดขึ้นเกะกะเป็นผิวทาง บางแห่งลดเลี้ยวไประหว่างกอไผ่ และไม้ยืนต้น รถแล่นไปใต้ร่มเงาป่าเบญจพรรณ ป่าดิบชื้นที่ปกคลุมตลอดสาย บางแห่งเป็นทางลงไปในห้วยระยะทางยาวกว่าจะมีทางขึ้นตลิ่ง หากน้ำลึกลงไปไม่ได้ เส้นทางกว้างประมาณหนึ่ง-สองวาหรือกว้างกว่าตัวรถเล็กน้อย จัดว่าเป็นเส้นทางที่ทำลายป่าน้อยที่สุด หรือยังให้ความสำคัญกับป่าอย่างชัดเจน เส้นทางสายนี้ ปกติจะปิดการสัญจรประมาณเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนพฤศจิกายน หรือหน้าฝนจะปิดการสัญจร อนุญาตแต่รถชาวบ้านที่มีความจำเป็นเท่านั้น เช่น รถมอเตอร์ไซด์ในหมู่บ้าน แต่หน้าฝนก็ผ่านไม่ได้เพราะน้ำในห้วยลึกมาก นำรถข้ามไม้ได้ ปกติรถยนต์ที่ผ่านเส้นทางนี้ต้องเป็นรถขับเคลื่อนสี่ล้อ มีอุปกรณ์ คือ สลิงลากหน้าหลังพร้อม รถอื่นๆ เข้าไม่ได้ ส่วนรถมอเตอร์ไซด์ต้องมีสภาพที่พร้อม ทั้งยางและเครื่อง รวมทั้งคนขับต้องชำนาญด้วย นอกจากการใช้รถแล้ว หน้าฝนต้องเดินเท้า แต่ถ้าเดินเท้ามักจะใช้ทางลัดผ่านมาทางบ้านสะเนพ่องจะใกล้กว่า แต่ก็ต้องค้างคืน ยกเว้นคนที่อยู่บ้านซาลาวัค สามารถเดินตามเส้นทางนี้ได้ ซึ่งต้องใช้เวลาเต็มวันหรืออาจจะมากกว่า จึงจะออกมาถึงตัวตลาดสังขละบุรีได้ เส้นทางสายนี้ ถ้าเดินเท้าจากน้ำตกตะเคียนทองถึงบ้านซาลาวะ ประมาณ ๕-๗ ชั่วโมง จากน้ำตกตะเคียนทองถึงบ้านไล่โว่ ประมาณ ๖-๘ ชั่วโมง ถ้าขับรถประมาณ ๔-๕ ชั่วโมง

: เส้นทางสายชุมชนอำเภอสังขละบุรี-บ้านจะแก เส้นทางเริ่มจากเขาไม้แดงเลยที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่เป็นต้นไป ระยะทางประมาณ ๘๐ กิโลเมตร ผ่านบ้านสะเนพ่อง บ้านเกาะสะเดิ่ง บ้านทิไล่ป้า ถึงบ้านจะแก มีทางแยกเดินเท้าไปบ้านอื่นๆ ระหว่างทางได้ เช่น แยกไปบ้านกองม่องทะที่บ้านเกาะสะเดิ่ง แยกไปบ้านไล่โว่ที่บ้านสะเนพ่อง เส้นทางตัดเลียบเลาะลัดไปตามสายน้ำห้วยขะเหลาะสายเดียว รถวิ่งข้ามไปข้ามมาประมาณ ๑๗ ครั้ง มีหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ตั้งอยู่บนเส้นทางสี่หน่วย เป็นที่พักคนเดินทาง คือหน่วยสะเน่พ่อง หน่วยเกาะสะเดิ่ง หน่วยทิไล่ป้า และหน่วยลังกา สภาพเส้นทางมีความยากลำบากพอๆ กับสายแรก ระยะแต่ทางไกลกว่า และต้องผ่านภูเขาสูงชันด้วย สภาพป่าสองข้างทางส่วนใหญ่เป็นป่าดิบชื้น มีที่โล่งว่างบ้าง

บริเวณใกล้ๆ ชุมชน มีป่าไผ่หลากหลายชนิดรายทาง บางครั้งมีไก่ป่าวิ่งผ่านหน้ารถ บางแห่งมีหญ้าใบไผ่ขึ้นปกคลุมอยู่ข้างทาง เส้นทางบางช่วงบางตอนต้องขึ้นเขาสูงชัน จนอดสงสัยเมื่อมองกลับลงไปว่า รถปีนขึ้นมาได้อย่างไร โดยเฉพาะ"เขาเทวดาตำน้ำพริก" สูงชันจนกลายเป็นตำนานเล่าขานมาว่า เมื่อเดินขึ้นไปถึงยอดเขาแล้วจะได้ยินเสียงเทวดาตำน้ำพริกเสียงดัง ปึก ปึก ปึก อยู่บนฟ้า รถที่วิ่งบนเส้นทางสายนี้ต้องมีสภาพดีพร้อมและคนขับชำนาญทางเช่นเดียวกับสายแรก เส้นทางสายนี้ปิดการสัญจรช่วงหน้าฝนเช่นเดียวกัน หน้าฝนนั้นทั้งรถมอเตอร์ไซด์และรถยนต์ผ่านไม่ได้ หากเดินเท้า ต้องค้างคืนหนึ่ง-สองคืน-สามคืน จึงถึงปลายทาง โดยปกติถ้ามาจากจะแก คืนที่สามจะมาค้างที่บ้านสะเนพ่อง เช้าวันรุ่งขึ้นเดินอีกสองชั่วโมงจะถึงในชุมชนเมืองสังขละบุรี เว้นแต่ผู้มีเรี่ยวแรงดี อาจจะพักเพียงคืนเดียวก็ได้ ถ้าเดินเท้าจากตัวเมืองสังขละบุรีถึงสะเน่พ่อง ๒ ชั่งโมง จากสะเน่พ่องถึงเกาะสะเดิ่งประมาณ ๓ ชั่วโมงครึ่ง จากเกาะสะเดิ่งถึงทิไล่ป้าประมาณ ๘ ชั่วโมง จากไล่ป้าถึงจะแกประมาณ ๕ ชั่วโมง ถ้าขับรถจากสังขละบุรีถึงจะแกประมาณ ๘-๑๐ ชั่วโมง

: เส้นทางสายชุมชนอำเภอสังขละบุรีไปบ้านกองม่องทะ เริ่มจากปากทางบ้านกองม่องทะตรงถนนลาดยางสายสังขละบุรี-เมืองกาญจน์ ก่อนถึงสังขละบุรีประมาณ ๑๕ กิโลเมตร แยกเข้าหมู่บ้านระยะทางประมาณ ๑๕ กิโลเมตร เส้นทางสายนี้มีสภาพดีกว่าสายอื่นๆ เพราะบางช่วงเป็นถนนลูกรัง หนทางไม่ขรุขระมากนัก รถปิคอัพธรรมดาเข้าถึงได้ เว้นแต่ฤดูฝน อาจจะเข้าได้ยาก แต่รถขับเคลื่อนสี่ล้อเข้าได้ตลอดปี ส่วนรถมอเตอร์ไซด์เข้าได้สะดวกทุกฤดู คนในชุมชนที่ใช้เส้นทางสายนี้ส่วนใหญ่นิยมใช้รถรถมอเตอร์ไซด์เป็นพาหนะ ถ้าเดินเท้าใช้เวลาประมาณ ๒-๓ ชั่วโมง

: เส้นทางสายทินวย ไปบ้านจะแก เริ่มจากสำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก(หน่วยทินวย) ผ่านหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทิคอง หน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสงไท้(มหาราช) หน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่าลุ่มไม้แดง(เซซาโว่) หน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแม่กะตะ หน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่าจะแก ถึงบ้านจะแกระยะทางประมาณ ๘๐ กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางโดยรถยนต์ ไม่น้อยกว่า ๑๒ ชั่วโมง หากเดินเท้าต้องพักกลางทางสอง-สามคืน สภาพถนนยากลำบากกว่าเส้นทางสายอื่นๆ เส้นทางสายนี้บางแห่งมักพบสัตว์ใหญ่ออกมาอยู่บนเส้นทาง เป็นเส้นทางที่ผ่านป่าและทุ่งที่หากินของสัตว์ใหญ่ด้วย เมื่อเปรียบเทียบเส้นทางกับสายชุมชนเมืองสังขละบุรีผ่านบ้านสะเนพ่องแล้ว เส้นทางนี้มีความยากลำบากมากกว่า และไม่มีชุมชนรายทาง ส่วนสายสังขละบุรีผ่านชุมชนหลายชุมชน หากไม่ประสงค์จะเดินทางต่อเนื่อง สามารถหยุดพักค้างคืนที่ชุมชนต่างๆ ได้

สภาพธรรมชาติแวดล้อมของเส้นทาง บันทึกการเดินทางบนเส้นทางสายสังขละบุรี-บ้านไล่โว่ และเส้นทางสายสังขละบุรี-บ้านทิไล่ป้า ต่อไปถึงบ้านจะแก แสดงให้เห็นสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติของเส้นทาง รวมทั้งบริบทอื่นๆ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ผ่านตาหูจมูกลิ้นกายใจเกี่ยวกับลักษณะผืนป่าและการใช้ประโยชน์จากป่าในเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าทุ่งหใญ่นเรศวรด้านตะวันตก ดังตัวอย่างต่อไปนี้

".....เทศกาลกินข้าวใหม่ในปีที่ผ่านมา(ปี ๒๕๕๕) เส้นทางสายสังขละบุรี-ทิไล่ป้า ที่ซ่อนตัวอยู่ในหุบเขาห่างไกลสายตาและรอยเท้าของผู้คนต่างถิ่น ได้มีโอกาสต้อนรับพวกเราตามคำเชิญของเพื่อนชาวไทยกะเหรี่ยง ณ ที่นั่น เราได้สัมผัสวิถีชีวิตแบบพอเพียงที่เราหลงลืมและโหยหาในสังคมเมือง จนอดไม่ได้ที่จะเก็บเกี่ยวเรื่องราวอันน่าทึ่งมาฝากเพื่อให้เราได้ย้อนรำลึกถึง "ตัวตนและรากเหง้า" ของเราอีกครั้ง เริ่มจาก.....

เส้นทางที่ท้าทาย *การเดินทางเริ่มต้นขึ้นเมื่อออฟโรดยกสูงพาพวกเราแยกจากถนนลาดยางก่อนถึงตลาดอำเภอสังขละบุรีประมาณ ๕ กิโลเมตร ออฟโรดคันเก่งพาเราผ่านสวนยางพาราที่กำลังคืบคลานบุกรุกเข้าสู่ป่าธรรมชาติอย่างมีเงื่อนงำซับซ้อนและเจ็บปวดทุกครั้งที่ขบคิด เข้าสู่เส้นทางธรรมชาติลัดเลาะเชิงเขาเลียบลำธาร ป่าเบญจพรรณที่ปกคลุมให้ความร่มรื่น แต่ไม่ราบรื่นนักสำหรับนักเดินทางสมัครเล่นที่มากด้วยวัยแต่ด้อยประสบการณ์ เพราะเส้นทางวิบากบังคับให้คนขับต้องแสดงศักยภาพทั้งร่างกายและจิตใจ เพื่อบังคับรถให้ขึ้นเขา ลงห้วย เบี่ยงซ้าย เอียงขวา โยกหน้า แอ่นหลัง ไปตามจังหวะบรรเลงของพื้นทางที่รถวิ่งผ่าน บางช่วงบางตอนพอจะนั่งหรือยืนทรงกายได้ ทำให้มีโอกาสส่งสายตาทักทายต้นไม้กอไผ่สูงใหญ่เรียงรายให้เถาวัลย์เกี่ยวพันอาศัยพักพิง สลับกับการลุ้นใจระทึกกับเส้นทางสูงๆ ต่ำๆ สุดจะคาดเดา มองข้างหน้าไม่เห็นพื้นดิน หันกลับมาข้างหลังสุดแสนจะลาดชัน นี่กระมังที่เขาเรียกว่า "ขึ้นเขาลงห้วย" มิหนำซ้ำยังมีตกหลุมตกร่องเรียกเสียงกรี๊ดได้สนั่นป่า ในที่สุด เราก็ได้คำตอบว่า พลั่วและจอบที่อยู่บนรถนั่นใช้ทำอะไร เพราะผู้โดยสารต้องลงจากรถช่วยขุดช่วยเข็นด้วยอุปกรณ์ดังกล่าวเป็นที่สนุกสนาน ช่างเป็นบริบทการเดินทางที่ประทับใจและน่าจดจำเสียนี่กระไร !*

ธรรมชาติน่าค้นหา *เส้นทางที่โคลงเคลงและคลอนแคลนกินเวลาหลายชั่วโมง จึงค่อยเข้าสู่เขตพื้นราบพอได้หยุดพักให้เหล่านักเดินทางจัดระเบียบอวัยวะภายในให้เข้าที่เข้าทาง ค่อยมีกะจิตกะใจชมทิวทัศน์ที่ไม่ค่อยได้เห็นบ่อยนักอีกครั้งหนึ่ง สูดอากาศบริสุทธิ์ให้เต็มปอด ผ่อนคลายอิริยาบถสบายๆ รับความสดชื่น ขับไล่ความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยองคาพยพจนเกือบจางหาย ถ้าไม่มีไผ่กอใหญ่สูงสง่าโดดเด่นอยู่เบื้องหน้ามาสะกิดให้ทบทวนตนเองว่า "รู้จักเข้าใจและเข้าถึงธรรมชาติที่ผ่านมามากน้อยเพียงใด" ตอบทั้งๆ ที่ถามตนเองยังไม่จบว่า ก็คงไม่มีความแตกต่างจากจากกอไผ่ที่เห็นดาษดื่นอยู่ทั่วไป คงไม่พ้น ไผ่ตง ไผ่กำยาน ไผ่สีสุก ไผ่ลวก ไผ่บาง ที่คุ้นเคยครั้งอดีต ช่วยไม่ได้ที่จะคิดอย่างนั้น เพราะองค์ความรู้เหล่านี้ยังต้องรอการค้นหาอีกยาวนานจึงจะมีคำตอบที่เพิ่มความหมายและนัยะสำคัญให้กับการสัมผัสธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เช่นนี้*

เรือนรับแขกของหมู่บ้าน *พอรถผ่านโค้งกอไผ่ บ้านหลังเล็ก มุงหญ้าคา กั้นแผ่นไม้ไผ่ เห็นชานยื่นออกจากตัวเรือนเล็กน้อย กำลังยืนต้อนรับผู้มาเยือนอย่างอบอุ่น เปิดปฐมบทชุมชนได้อย่างน่าสนใจ หลังถัดๆ ไปเป็นบ้านที่สร้างด้วยไม้แปรรูป มั่นคงขึ้นเป็นลำดับ เส้นทางยิ่งลึกเท่าไหร่ ลักษณะตัวเรือนก็มีความมั่นคงมากขึ้นเท่านั้น ล้วนเป็นภาพที่ชวนย้อนไปสู่เรื่องราว "วิวัฒนาการที่อยู่อาศัยของมนุษยชาติ" ที่เริ่มจากความเรียบง่ายแล้ววิวัฒน์เป็นตึกราม ปราสาท มหาวิหารที่สวยตระหง่านตระการตาในมหานครน้อยใหญ่ตามคำเล่าลือ*

"เซเว่นฯ" ในป่าใหญ่ *คืนนั้นเราเช็คอินที่โรงเรียนประจำหมู่บ้าน หลังรับประทานอาหารค่ำแล้ว เราล้อมวงสนทนาประสาเพื่อนเก่าที่ไม่ได้พบกันหลายเดือนแล้วและเพื่อนใหม่ที่เพิ่งเคยเห็นหน้ากันจนเวลาล่วงเข้าวันใหม่ เพื่อนเจ้าถิ่นคนหนึ่งจึงปรารภด้วยความเกรงใจว่าจะขอกลับบ้านก่อน วันพรุ่งค่อยมาสนทนาต่อ เสียงแซวจากเพื่อนต่างแดนก็แว่วขึ้น "นอนใต้ถุนแน่ คืนนี้ ดึกอย่างนี้ใครจะเปิดประตูบ้านให้" คนกลับบ้านดึกก็ย้อนว่า "เอ้าไม่รู้เหรอ ประตูบ้านที่นี่ บริการยี่สิบสี่ชั่วโมงเหมือนเซเว่นอีเลฟเว่น" เพื่อนต่างแดนอีกเสียงหนึ่งก็พึมพำขึ้นว่า "บ้านผมต้องไขกุญแจประตูห้าชั้นจึงจะเข้าถึงที่นอน ถึงขนาดนั้นรอบปีที่ผ่านมาขโมยงัดบ้านแล้ว ๓ ครั้ง" ได้รับเสียงหัวเราะเป็นยาแก้ง่วงอีกครืนใหญ่ เกือบจะทันทีคนที่จะต้องได้นอนใต้ถุนคืนนี้ก็ยืนยันขณะก้าวลงบันไดว่า "ที่นี่เราใช้ใจเป็นกุญแจ" ก่อนจะเดินลับหายไปในความมืดพร้อมกับเพื่อนบ้านคนอื่นๆ เหลือแต่ผู้มาเยือนที่ยังถกเถียงเรื่องกุญแจ รั้ว กำแพง ยาม ตำรวจ ขโมยและการฝากบ้านไว้กับเจ้าหน้าที่ ก่อนที่ใครคนหนึ่งจะลุกขึ้นไปพิสูจน์ประตู "เซเว่น" แล้วหันกลับมาป้องปากว่า "ราตรีสวัสดิ์....ตัวใครตัวมันเว้ย!"*

น้ำใจไหลหลั่งกลางขุนเขาและแมกไม้ *คนต่างถิ่นตื่นแต่เช้ามืดลงจากที่พักแหวกม่านหมอกไปไขข้อสงสัยเรื่องเจ้าของประตูเซเว่นเมื่อคืนนี้ ภาพที่เห็นตรงหน้า คือ เปลสนาม ๓ หลังห่อหุ้มตัวคนอยู่ใต้ถุน เมื่อเดินเข้าไปใกล้ๆ ยังไม่รู้ว่าใคร โชคดีที่ป้าแก่ๆ คนหนึ่งเดินมากระซิบถาม พอรู้วัตถุประสงค์ ป้าจึงชี้ไปที่เปลด้านในจังหวะเดียวกับที่คนในเปลที่ถูกพาดพิงรู้สึกตัวตื่นขึ้นพอดี จึงเป็นประจักษ์พยานให้นักสืบยามอรุณดีดนิ้วเปาะที่คำสันนิษฐานของตนเองถูกต้อง "เห็นไหมทายแล้วไม่ผิดว่า คืนนี้ต้องนอนใต้ถุนบ้าน" ได้รับเสียงตอบอย่างง่วงเงียว่า "ข้างบนบ้าน ที่นอนถูกเช็คอินหมดแล้ว อย่าว่าแต่นอน เดินยังไม่ได้เลย" นักสืบจำเป็นชะเง้อดูก็เห็นจริงตามที่กล่าว ทั้งลูกเด็กเล็กแดง แต่ละท่าแต่ละทางหลากหลายลีลา เมื่อถูกถามถึงที่มาที่ไปของบุคคลเหล่านั้นได้รับคำตอบว่า "อย่างอื่นไม่รู้ รู้แต่ว่าเป็นชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นที่ตั้งใจมาร่วมงานกินข้าวใหม่ ใคร่จะนอนบ้านไหนก็ได้ ไม่จำเป็นต้องรู้จักรักใคร่สนิทสนม คนหมู่บ้านนี้ยินดีต้อนรับ หาข้าว หาปลา จัดน้ำ จัดท่า ที่หลับที่นอน ก่อนที่จะถามว่ามาจากไหน? ไปไหน?" ขณะที่คำตอบวิ่งผ่านหู ผู้มาเยือนกลับสะท้อนสะเทือนถึงอีกฟากหนึ่งของสังคมเมืองพร้อมกับคำถามที่เกิดขึ้นในใจ"เราได้ทำ"น้ำใจ"อันใสสะอาดบริสุทธิ์เหล่านี้เหือดหายไปกับกาลเวลาตั้งแต่เมื่อไหร่กันหนอ???" " (บันทึกคนเดินทาง)*

".....บ้านสวนป่า *(บนเส้นทาง) ที่นี่ คือลานอาหารบ้านสวนป่าที่เราต่างจับจองที่นั่งริมน้ำใต้เงาไม้ใบบัง จัดการกับ'ก่องข้าวน้อย'(ไม่ได้ฆ่าแม่) ที่ได้รับการปันส่วนมาให้*

ลำธารใสไหลรินกระทบไหล่ต้นผักกูดประสาเพื่อนที่คบหาคุ้นเคยกันมานาน....เสียงนกขับขานใกล้ๆ พระพายโชยทักทายเพื่อนต่างถิ่นโดยทั่วถึง อิ่มท้องถูกปากหรือไม่ มิใช่ปัญหา

แต่อิ่มอก..อิ่มใจ ที่เต็มไปทั้ง 4 ห้องแถมเผื่อให้ห้องที่ 5 ด้วยนี่สิ ยากลืมเลือนจริงๆ!!

น้ำหลงรูปหล่อของเราโชว์วิธีดื่มน้ำธรรมชาติอย่างผู้ชำนาญการพิเศษ อาศัยเชิงไวยกเท้าหลบกอผักกูด วักน้ำจากลำห้วยเข้าปาก 3 - 4 ที ตรงเป้าไม่พลาดสักคำ

เรียบร้อย โรงเรียนกะเหรี่ยงไม่ต้องง้อแก้วสักใบ!!!

อิ่มหนำแล้ว เราก็รีบ 'เด้ง'ขึ้นรถทันทีเหมือนโดน 'ดีด' จากพลขับไฟแรงสูงทั้งๆที่ไข่ต้มยังไม่ละเอียดพอที่จะกลืน..!!!

อ๊ะ...อย่า...อ้าปาก...เสียดายไข่ อมยิ้มก็พอ!!!

โมงยามนี้ถ้าอยู่บ้านก็จะได้เวลา 'งีบ' หลัง 'งาบ' เรียบร้อยแล้ว

แต่อยู่ในรถ.... ไม่สามารถ.... ทำได้แค่ 'หงกๆ'ก็ไม่แคล้วได้ยินเสียงของแข็ง 'โป๊ก' กับกระจกรถด้านข้าง สะดุ้งตื่น!! อู๊ยส์..ส์..ส์..ทำไมปวดหัวหว่า....???.

แก้เขินด้วยการหันไปชมกอไผ่งามแต่ละลำแต่ละกอไซส์ XXXL ไม่แพ้ที่อุ้มผาง จ. ตาก

พูดถึงอุ้มผาง จากแหล่งข่าวที่ความจำไม่ปรานี ว่าคำนี้ "เอ๋อเหรอ" มาจาก 'อุ้งผะ' ในภาษากะเหรี่ยง หมายถึงกระบอกไม้ไผ่ที่ตัดมาใส่ข้าวปลาอาหารสำหรับ "คดห่อ"ไปไร่ (กราบข้ออภัยหากข้อมูลคลาดเคลื่อน)

ฝากเกร็ดนี้เป็นที่ระลึกยามที่ไปอุ้มผางโอกาสต่อไปนะเจ๊า...

ลงห้วย...ขึ้นเขา...ตะกายดินเลนตกหลุมตกร่องแต่ไม่ปล่องชิ้นกับใครเลย หัวสั่นคอคลอนมาอีกหลายชั่วโมงจนได้เวลาจวนเจียนหมดเวลาราชการ....."(บันทึกคนเดินทางโดย ศรีตรัง)

สภาพแวดล้อมและธรรมชาติบนเส้นทางสายต่างๆ ในป่าทุ่งใหญ่เรศวรด้านตะวันตก พร้อมให้การเรียนรู้สภาพธรรมชาติสองข้างทางได้อย่างสมบูรณ์ แต่ขึ้นอยู่กับคนที่เรียนรู้ว่า สามารถใช้เครื่องมือการเรียนรู้คือ "ตาหูจมูกลิ้นกายใจ"ได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลเพียงใด เท่านั้น

๓. เส้นทางเดินระหว่างชุมชนพื้นที่ใกล้เคียง เป็นเส้นทางเดินเท้า ระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง (แต่ค่อนข้างห่างไกล) ที่หมายถึงชุมชนที่อยู่ใกล้กัน เช่น ชุมชนบ้านไล่โว่ กับชุมชนบ้านซาลาวะ ระยะทางเดินประมาณ ๒ ชั่วโมง เป็นทางขึ้นเขาสูงชัน รถยนต์วิ่งได้แต่ต้องชำนาญทาง เป็นเส้นทางที่เกิดอุบัติเหตุรถพลิกคว่ำเมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๕๗ ชุมชนบ้านทิไล่ป้ากับชุมชนบ้านจะแก ระยะทางประมาณ ๓๐ กิโลเมตร เดินเท้าประมาณ ๕ ชั่วโมง เส้นทางนี้รถวิ่งได้ ชุมชนบ้านเกาะสะเดิ่งกับชุมชนบ้านสะเนพ่อง เดินเท้าประมาณ ๓ ชั่วโมงครึ่ง เป็นต้น การสัญจรไปมาระหว่างหมู่บ้านดังกล่าว ปัจจุบันนอกจากเดินเท้าแล้ว ยังสามารถใช้รถมอเตอร์ไซด์และรถยนต์ได้ในบางเส้นทาง เช่น จากบ้านทิไล่ป้าถึงบ้านจะแก สามารถเดินเท้าได้ ใช้รถมอเตอร์ไซด์และรถยนต์ได้(ในหน้าแล้ง) แต่เส้นทางระหว่างบ้านไล่โว่กับบ้านสะเนพ่อง ระยะทางประมาณ ๒๕ กิโลเมตร ต้องเดินเท้าอย่างเดียวเป็นเส้นทางปีนป่ายภูเขาด้วย การเดินทางจึงต้องมีเพื่อนร่วมทาง และต้องวาง

แผนการเดินทางที่ไม่ค่ำมืดระหว่างทาง หากไม่จำเป็นถึงที่สุด จะไม่ค้างแรมกลางทางเพราะเป็นเส้นทางในป่าบนเขา บนเนินหรือริมลำธารอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ใหญ่ที่อาจจะทำอันตรายได้ และด้วยความเชื่อว่าในป่า เป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งที่มีอิทธิพลต่างๆ หากไม่ไปรบกวน จะปลอดภัย แต่หากผิดพลาดจะทำให้ขวัญหนี เกิดเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้น

อนึ่ง การเดินทาง ทั้งโดยรถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ และเดินเท้า สิ่งจำเป็น คือ ต้องห่อข้าวมากินกลางทาง น้ำหากินได้ในห้วย ผักเก็บกินได้ริมทาง และอาจจะจับปลาในห้วยมากินได้(ถ้าไม่มีกับข้าว) แต่ข้าวหากลางทางไม่ได้ ต้องห่อมาจากชุมชน อาจจะเป็นข้าวสารหรือข้าวสุกก็ได้ แล้วแต่ว่าจะผ่านไปในเส้นทางใด เส้นทางบางสาย มีศาลาและหม้อให้หุงข้าววางอยู่ประจำศาลา สามารถนำข้าวสารมาหุงและปรุงอาหารได้ ดังนั้น การเดินทาง หากแวะพักค้างคืนบ้านใด บ้านนั้นต้องเลี้ยงข้าวมื้อเย็น และมื้อเช้า และเมื่อกินข้าวเช้าเสร็จแล้วเจ้าของบ้านต้องห่อข้าวสวยให้ติดตัวไปด้วย หรืออาจจะให้ข้าวสารไปหุงกินกลางทาง ถือเป็นธรรมเนียมสำคัญที่คนในชุมชนต้องปฏิบัติ โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นญาติหรือไม่ รู้จักกันหรือไม่

ตัวอย่าง บนเส้นทางสายสังขละบุรี-บ้านจะแก ช่วงระหว่างหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเกาะสะเดิ่ง กับบ้านทิไล่ป้า มีศาลาที่พัก บนศาลามีถ้วย ชาม หม้อหุงข้าว พริก เกลือ กาต้มน้ำ วางไว้ แลมีข้าวสารปริมาณพอหุงกินประทังหิวได้สี่ห้าคน เป็นจุดแวะพักของคนเดินทาง รวมทั้งพระภิกษุที่เดินธุดงค์ ใครก็ได้ที่ผ่านมาแล้วต้องการใช้สิ่งเหล่านี้ สามารถใช้ได้ เมื่อหุงกินเสร็จแล้วต้องเก็บล้างปัดกวาด ดับไฟให้เรียบร้อยก่อนจากไป หรือหากค่ำมืด สามารถก่อกองไฟ นอนค้างที่นี่ได้ ถือเป็นจุดที่ปลอดภัยที่สุด การเดินทางส่วนใหญ่ต้องใช้เวลากลางวัน ส่วนกลางคืนไม่ปลอดภัยและจะทำให้สัตว์แตกตื่น

๔. เส้นทางระหว่างชุมชนกันพื้นที่ทำมาหากิน เป็นเส้นทางเดินเท้าโดยเฉพาะ ยกเว้น เส้นทางนั้นทับซ้อนกับเส้นทางระหว่างหมู่บ้านหรือเส้นทางหลักระหว่างหมู่บ้านกับอำเภอ สามารถใช้เส้นทางร่วมกันได้บางตอน โดยมีเส้นทางแยกไปสู่พื้นที่ทำมาหากินหรือทำไร่หมุนเวียนหรือหาของป่า ลักษณะเส้นทางเดินเท้า เป็นร่องรอยทางเดินที่เลาะเลี้ยวไปในป่า บางตอนมีการแผ้วถางหญ้าพอเป็นแนวทางบ้าง แต่ส่วนใหญ่จะเดินไปใต้ร่มไม้ มีรอยทางเดินต่อเนื่องเลาะเลี้ยวไปตามกอไผ่ ตามช่องทางที่พอจะไปได้ เมื่อถึงลำธาร หากสามารถเดินลุยน้ำข้ามไปได้ก็จะเดินไป แต่หากตลิ่งสูง หรือน้ำลึก ห้วยกว้าง ไม่สามารถเดินข้ามได้ ต้องทอดสะพาน มีทั้งสะพานลิง คือ โค่นต้นไม้ที่ริมตลิ่งให้ล้มพาดข้ามห้วย โดยเลือกโค่นต้นไม้ที่มีขนาดสูง ยาวพอทอดข้ามห้วยนั้นๆ ได้ การโค่นต้องบากหน้าไม้ บังคับต้นไม้ให้ล้มไปในทิศทางที่ต้องการ คือ ล้มพาดเป็นสะพานข้ามห้วยตรงตำแหน่งที่ต้องการ เรียกสะพานที่ทำอย่างนี้ว่า “สะพานลิง” ส่วนถ้าเป็นห้วยแคบๆ แต่ลึก เดินข้ามไม่ได้ นิยมตัดไม้ไผ่มาผูกมัดรวมกันสี่ห้าลำ วางข้ามห้วย หากห้วยกว้าง ต้องใช้ไม้ไผ่ปักไขว้ตรงกลางห้วย เป็นหลักรองรับตรงกลางแล้วใช้ไม้ไผ่สองมัดวางต่อกันเป็นสะพานเดิน ไม่มีราว อายุใช้งานปีเดียว เรียกสะพานอย่างนี้ว่า

สะพานลิงเช่นเดียวกัน หากจะต้องมาทำกินในพื้นที่บนเส้นทางนี้อีกในปีต่อไป ต้องสร้างสะพานขึ้นใหม่ เส้นทางเดินเท้าเข้าป่าทำไร่ มีผู้ร่วมเดินทางประมาณสี่ห้าครัวเรือนต่อเส้นทางหนึ่งๆ

เทคนิคการเดินเท้าในป่า เพื่อหลบหลีกไม่ให้ตอหรือหนามตำเท้า ปกติขึ้นอยู่กับความสามารถและความฉลาดไหวพริบของแต่ละคนที่ได้ฝึกฝนมา แต่ที่มีลักษณะร่วม คือ ต้องยกเท้าก้าวเดินให้สูงกว่าพื้นดินมากกว่าเดินที่ราบ โดยยกเท้าขึ้นสูงพร้อมกับก้าวไปข้างหน้าแล้ววางเท้าลง จะทำให้เท้าก้าวข้ามสิ่งต่างๆ เช่น ตอไม้ ขอนไม้ หนาม รากไม้ และสัตว์ที่มีพิษได้โดยอัตโนมัติ ก้าวเดินได้มั่นคง ไม่หกล้มง่าย แม้ไม่ได้ใส่รองเท้าก็สามารถเดินป่าได้อย่างปลอดภัย แต่เดิมไม่มีรองเท้า ต้องเดินเท้าเปล่า ปัจจุบันคนนิยมใส่รองเท้า แต่มักเกิดปัญหาลื่นหกล้มบ่อย ทั้งยังถูกหนามตำ ขูดเกี่ยวเนื้อตัว ด้วยรองเท้าบางชนิดไม่กดยึดพื้นได้เหนียวแน่น จึงทำให้ลื่นล้มได้ง่าย เมื่อเดินขึ้นเนิน ลงเนิน พื้นที่ชื้น พื้นดินแข็ง ลาดเอียงมาก มีหญ้ามอสหรือใบไม้รองบนพื้นจะทำให้ลื่นล้มได้ง่าย รองเท้าที่กดยึดพื้นได้ดีคือรองเท้าบู๊ทชนิดยาง ป้องกันทากได้ด้วย การเดินเท้าในเส้นทางเช่นนี้ คนในชุมชนนิยมถือไม้เท้า หรือไม้ค้ำยัน โดยตัดไม้ไผ่ลำเล็กมาทำเป็นไม้เท้า ค้ำ ยัน ยึด โยง เดินไปในพื้นที่ที่แตกต่าง ช่วยให้ไม่หกล้มลื่นไหล สามารถค้ำยันสร้างสมดุลให้ร่างกายในพื้นที่ลาดเอียงได้ดี

๕. การขนส่ง บนเส้นทางสายต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น นอกจากสัญจรไปมาตามปกติแล้ว ยังเป็นเส้นทางขนส่งผลผลิต และวัตถุสิ่งของรวมถึงสินค้าต่างๆ จากเมืองสู่ชุมชน จากชุมชนสู่เมือง จากชุมชนสู่ชุมชน จากชุมชนสู่ไร่ จากไร่สู่ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นทางสายหลักระหว่างชุมชนกับเมือง ดังกล่าวข้างต้นนั้น เป็นเส้นทางที่เกิดขึ้นเพื่อใช้ขนส่งแร่จากพื้นที่สัมปทานเขตหมู่บ้านจะแก ออกสู่เมือง ตัดเส้นทางโดยบริบัทที่ได้รับสัมปทานเหมืองแร่เมื่อปี ๒๕๑๙ เมื่อหมดสัมปทาน เส้นทางดังกล่าวจึงเป็นเส้นทางสัญจรระหว่างชุมชนกับตัวอำเภอสังขละบุรีสืบมา แต่เพราะเป็นเส้นทางที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร จึงไม่สามารถพัฒนาให้เป็นถนนลูกรังหรือคอนกรีตได้ ด้วยจะทำให้เกิดผลกระทบต่อสัตว์ป่าและป่าไม้ในลักษณะต่างๆ รอบด้าน ซึ่งคนในชุมชนตระในเรื่องนี้ดี ยอมรับคุณค่าความสำคัญของถนนหนทางแบบนี้ว่า *“หากสัตว์และป่าอยู่ได้ คนก็อยู่ได้ เราอยู่กับป่าอย่างเป็นสุขมาแต่โบราณ มีป่า มีสัตว์ป่า เราก็มีความสุข หากแต่คนนอกชุมชนต่างหากที่เดือดร้อน ลำบากกับถนนอย่างนี้ เพราะไม่คุ้นเคย....หรือเพราะมีเหตุผลอื่น เราตระหนักดีและเห็นตัวอย่างมามากแล้วว่า ที่ไหนถนนหนทางดี เข้าถึงได้สะดวก ที่นั่นชาวกะเหรี่ยงเราจะไม่มีแผ่นดินอยู่ ไม่มีป่าให้หากิน ต้องย้ายถิ่นไปหากินในป่าอื่นๆ เช่นที่เกิดเป็นตัวอย่างอยู่แล้วในบางชุมชนในปัจจุบัน”(บทสัมภาษณ์ลุงยุเพ่ บ้านซาลาวะ)*

บนเส้นทางระหว่างชุมชน และเส้นทางไปสู่เมือง เป็นเส้นทางขนส่งสิ่งต่างๆ ได้ตามความจำเป็นที่เกิดขึ้น สิ่งที่ขนส่งจากเมืองเข้าชุมชน ส่วนใหญ่เป็นวัสดุก่อสร้าง เช่น เหล็ก กระเบื้อง ปูนซีเมนต์ เครื่องมือเครื่องใช้ และสินค้าที่ชุมชนผลผลิตเองไม่ได้ ส่วนสินค้าที่ขนส่งออกจากชุมชน เป็นต้นว่า ข้าวสาร ยาสูบ พืชผัก

ผลไม้ พริก ไม้กวาด ที่ได้จากกลุ่มต่างๆ รวมถึงผลิตภัณฑ์หัตกรรมบ้างตามฤดูกาล ที่สำคัญคือการขนส่งคนทั้งในและนอกชุมชน ด้วยบนเส้นทางระหว่างชุมชนกับตัวอำเภอ หรือชุมชนภายนอก ไม่มีรถโดยสาร มีแต่รถส่วนบุคคลที่เป็นรถยนต์บ้าง รถมอเตอร์ไซด์บ้าง การเข้าชุมชนจึงต้องเช่ารถรับจ้างจากตลาดชุมชนสังขละบุรี ซึ่งเป็นรถขับเคลื่อนสี่ล้อ ผู้โดยสารนั่งกระบะท้ายรถ ส่วนในห้องผู้โดยสารจะนั่งได้เพียงสามหรือสี่คนเท่านั้น ราคาค่าเช่าขึ้นอยู่กับระยะทาง เช่น สังขละบุรี ถึงทิไล่ป้า ไปกลับประมาณ ๖,๐๐๐ – ๗,๐๐๐ บาท บ้านสะเนพ่อง – สังขละบุรี ไปกลับ ๑,๒๐๐-๑,๕๐๐บาท หน้าแล้ง มีรถบรรทุกหกล้อวิ่งส่งวัสดุก่อสร้างบ้าง แต่ไม่มากนัก เพราะเส้นทางลำบาก และเมื่อสวนทางกับรถคันอื่นๆ หักหลบหลีกทางกันได้ลำบาก

๖. กรณีเจ็บไข้ได้ป่วย หรือกรณีฉุกเฉิน มีเฮลิคอปเตอร์ตำรวจตระเวนชายแดนช่วยลำเลียงผู้เจ็บป่วยมาส่งสถานพยาบาลในตัวอำเภอ หรือกรณีบุคคลสำคัญมาเยี่ยมชุมชน ตำรวจตระเวนชายแดนจะช่วยเหลือในการเดินทาง แต่ทั้งนี้ ต้องเป็นเที่ยวบินปกติที่มีตารางบินกำหนดอยู่แล้ว เว้นแตกรณีเจ็บป่วยเร่งด่วนหรือมีแขกพิเศษเข้าเยี่ยมชุมชน สามารถประสานงานกับหน่วยตำรวจตระเวนชายแดนได้

๗. เส้นทางติดต่อกับต่างประเทศ เนื่องจากพื้นที่ตำบลไล่โว่ เป็นพื้นที่ชายแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านเป็นระยะทางยาว มีเทือกเขาบ้าง ป่าไม้บ้างเป็นแนวเขตแดน ทำให้มีช่องทางติดต่อกับหมู่บ้านในประเทศเพื่อนบ้านได้หลายช่องทาง ประกอบกับชุมชนตรงกันข้ามในประเทศเพื่อนบ้านเป็นชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แม้จะมีภาษาและวัฒนธรรมแตกต่างกันบ้างแต่ยังสื่อสารกันได้ บางครอบครัวยังมีฐานะเป็นพี่น้องด้วย คนในชุมชนในพื้นที่วิจัยกับคนในชุมชนดังกล่าวจึงยังติดต่อสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมาโดยตลอด โดยอาศัยช่องทางตามแนวตะเข็บชายแดน ชุมชนพื้นที่วิจัย บางชุมชนจึงยังคงมีคนในประเทศเพื่อนบ้านเข้ามาอาศัยอยู่ แต่ไม่ปรากฏว่ามีการค้าขายสิ่งผิดกฎหมาย ยาเสพติด หรือลักลอบนำเข้าสิ่งผิดกฎหมายหรือทำผิดกฎหมายอื่นๆ แต่อย่างใด เป็นการเดินทางติดต่อสัมพันธ์เยี่ยมเยือนในฐานะเครือญาติและกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน บางคนที่เข้ามาอาศัยอยู่กับพี่น้องในพื้นที่วิจัยไม่กลับไปประเทศของตน จนได้รับการขึ้นทะเบียนบัตรสีจากราชการไทย

๘. นอกจากนี้ ยังมีเส้นทางจากบ้านจะแกไปสู่พื้นที่อำเภอฝาง จังหวัดตากหลายเส้นทาง เช่น เส้นทางสายหนองเดอลู่ ผ่านเคตองคุ สายบ้านเกริ่งบา สายบ้านเคอะถ่อง สายบ้านช่องเปียะ และสายบ้านอยู่ไน้ ส่วนใหญ่เป็นเส้นทางเดินเท้า ส่วนที่รถวิ่งได้เป็นบางเส้นทาง ซึ่งเป็นเส้นทางที่ลำบากเช่นเดียวกับเส้นทางอื่นๆ ที่กล่าวมา แต่เป็นเส้นทางที่คนในชุมชนนิยมใช้เพราะนำไปสู่ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันอีกหลายๆ ชุมชน ที่เป็นญาติพี่น้องเครือข่าย ซึ่งต้องการไปพบปะสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องต่างๆ การเดินไปบนเส้นทางสายนี้ จึงเป็นเสมือนการเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญากลุ่มชาติพันธุ์ที่สำคัญยิ่งทุกก้าวย่างที่ก้าวเดิน

โดยสรุปชุดความรู้เกี่ยวกับการเดินทาง คมนาคม ขนส่งของชุมชนในพื้นที่วิจัย ที่กล่าวมา เป็นเพียงบางส่วนหรือเป็นเพียงประเด็นหลักเท่านั้น ยังมีรายละเอียดปลีกย่อยอีกมาก เช่น เส้นทางการหาของป่า หรือหา

พืชผักผลไม้ในกลูซุที่เป็นป่า เส้นทางการหาอาหารประเภทโปรตีน เช่น แมลง และสิ่งอื่นๆ เพื่อบริโภคในชีวิตประจำวัน เส้นทางเหล่านี้ขึ้นอยู่กับฤดูกาล เช่น ฤดูหาหน่อไม้ คนในชุมชนจะมีชุดความรู้ว่า ต้องไปหาในป่าทิศไหน บริเวณไหน จึงจะได้ผลดี หรือฤดูเก็บเห็ด จะไปหาได้ในทิศทางไหน เหล่านี้เป็นชุดความรู้เฉพาะที่คนในชุมชนส่วนใหญ่ได้เรียนรู้และจดจำมาใช้ในการดำเนินชีวิตอย่างเชี่ยวชาญ ไม่เช่นนั้นจะมีอาหารไม่เพียงพอต่อการยังชีพ

ความเชื่อ

ความเชื่อในการเดินทาง คนในชุมชนที่เป็นวัยผู้ใหญ่และวัยผู้สูงอายุ ยังมีความเชื่อเรื่องฤกษ์ยามวันเวลาเดือนปีและทิศในการเดินทาง รวมทั้งพิธีกรรมและไสยศาสตร์ ดังได้กล่าวไว้แล้วในที่ต่างๆ เช่น การเดินทางไปหาพื้นที่ฟันไร่ การเดินทางไปหาของป่า เป็นต้น ส่วนคนวัยเด็กหนุ่มสาว ไม่ค่อยสนใจในความเชื่อดังกล่าวมากนัก บางครั้งอาจจะต้องทำตามคำแนะนำของผู้ใหญ่ เพื่อเอาใจผู้ใหญ่ ทั้งที่ตนเองไม่เข้าใจ หรือไม่ไว้วางใจมากนัก

ความเห็นและค่านิยม

คนในชุมชนปัจจุบัน เกือบจะแยกความเห็นและค่านิยมเรื่องการเดินทางสัญจรคมนาคมขนส่งออกเป็น ๒ กลุ่มได้ชัดเจน คือกลุ่มที่พยายามเรียกร้องให้มีการพัฒนาเส้นทางคมนาคมให้มีความทันสมัยสะดวกสบาย สามารถสัญจรไปมาได้สะดวกเหมือนชุมชนอื่นๆ คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นคนรุ่นใหม่ เป็นคนที่มีความคิดการพัฒนาชุมชนเชิงทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย หรือเน้นการให้คนในชุมชนมีรายได้เป็นเงินทองให้มากขึ้นเหมือนกับการพัฒนาในพื้นที่อื่นๆ โดยเชื่อว่าถ้าเส้นทางคมนาคมสะดวกสบายจะทำให้ลักษณะเศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น คนในชุมชนมีรายได้มากขึ้น ยามเมื่อเกิดเหตุการณ์ต่างๆ สามารถติดต่อกับชุมชนเมืองได้รวดเร็วขึ้น เช่น การเจ็บไข้ไม่สบาย คนกลุ่มนี้เริ่มมีการเรียกร้องให้มีการพัฒนาถนนให้สะดวกสบายมากขึ้น

คนอีกกลุ่มพอใจกับสภาพเส้นทางการคมนาคมที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ในปัจจุบัน เห็นดีเห็นงามกับสภาพการเดินทางที่เป็นอยู่ ด้วยตระหนักดีว่า เส้นทางที่สะดวกสบาย ไม่ได้นำมาความสุขมาให้อย่างเดียวไม่ แต่นำความทุกข์ หรือนำการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่ความเสียหายเข้าสู่ชุมชนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง จะทำให้เกิดการประพฤติผิดระเบียบข้อบังคับตามพระราชบัญญัติเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และจะเกิดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติลงอย่างมากมายเหมือนเช่นที่กิดขึ้นเป็นตัวอย่างให้เห็นในชุมชนคลิตี้ปัจจุบัน เพราะมันคือการทำลายวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนลงไปนั่นเอง

ความเห็นและค่านิยมของคนกลุ่มแรก มีความเข้มข้นมาก เมื่อมีกระแสสนับสนุนเห็นดีเห็นงามจากคนภายนอก จึงพยายามเรียกร้องให้มีการพัฒนาถนนหนทาง ขณะที่ความเห็นและค่านิยมของคนกลุ่มหลัง แม้จะ

เป็นความเห็นของคนกลุ่มใหญ่ และเป็นความเห็นที่ตรงกับระเบียบปฏิบัติต่างๆ ตามกฎหมายและกฎระเบียบของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ก็ตาม แต่ดูเหมือนไม่ค่อยมีพลังมากนัก เพราะยังไม่สามารถอธิบายคุณค่าของการมีถนนตามสภาพปัจจุบันให้ชุมชนเห็นอย่างชัดเจนว่า สามารถสร้างความสุขและความเข้มแข็งของชุมชนให้ยั่งยืนได้อย่างไร

ความเห็นและค่านิยม ทั้งสองฝ่าย คือ ฝ่ายที่เห็นดี เห็นงาม ชอบ พอใจ กับฝ่ายที่ไม่เห็นด้วย ไม่ชอบไม่พอใจในการพัฒนาถนนหนทาง จึงยังคงเป็นประเด็นสำคัญของชุมชนที่รอการสร้างความเข้าใจร่วมกันบนฐานความเป็นจริงตามหลักการวัฒนธรรมชุมชนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกต่อไป

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

คนในชุมชนมีความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการเดินทาง คมนาคม ขนส่งสืบต่อมาแต่โบราณ จนกลายเป็นพื้นฐานรองรับวิถีการดำเนินชีวิตได้อย่างพอเพียง ท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้และขุนเขาที่ปกคลุมเต็มพื้นที่ เส้นทางเดินไม่เคยเป็นปัญหาอุปสรรคในการดำเนินชีวิต พื้นที่เชิงเขา ลำห้วย ที่สูงต่ำลาดเอียง สามารถเดินลัดเลาะเลียบขึ้นลงได้อย่างแคล่วคล่องว่องไว ขนผลผลิตจากไร่กลับสู่ชุมชนบนเส้นทางกลางป่าได้โดยไม่ทำให้เกิดความเสียหาย ไม่เกิดอันตรายใดๆ ทำให้ได้ผลผลิตเพียงพอมาตลอด สามารถเดินทางกลางป่า ข้ามวันข้ามคืน ค้างคืนกลางป่าได้อย่างปลอดภัย จนเกิดเป็นตำนาน นิทานการเดินป่าให้ลูกหลานเล่าสู่กันฟังในปัจจุบัน รวมทั้งสามารถปรับตัวยอมรับวิธีการเดินทาง คมนาคมขนส่งแบบปัจจุบันมาใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างพอเพียงด้วย ตามคติ “มีก็ใช้ ไม่มีก็เดินเท้าได้ ไม่จำเป็นนั่งรอยานพาหนะอยู่กลางทาง” ดังจะเห็นได้ว่าทุกเพศ ทุกวัยเดินๆๆๆ ไปบนเส้นทางอย่างไม่ท้อไม่ถอย เหนื่อยก็พัก หนักก็ผ่อน เมื่อมีรถผ่านมาเจ้าของอนุญาตให้โดยสารไปด้วย มีที่ให้นั่งเพียงพอ ก็โดยสารไป หากไม่มีที่นั่งหรือไม่อนุญาต ก็ไม่ว่ากัน เดินต่อไปอย่างมีความสุข เป็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการจัดการเรื่องการเดินทาง การคมนาคมขนส่งของคนในชุมชนแห่งนี้./

๔.๒.๑๕ ภูมิปัญญาเครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีชีวิต

เครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีชีวิตมนุษย์ เริ่มจากเครื่องมือหินสมัยหินเก่า ที่มนุษย์สมัยนั้นเก็บมาใช้ถือทุบตี ตำถากขุดสิ่งต่างๆ แล้วได้สั่งสมภูมิปัญญาขึ้นมาเป็นเครื่องมือที่สร้างขึ้นด้วยโลหะในยุคเหล็ก จากนั้นจึงได้สร้างสรรค์ สั่งสม อนุรักษ์และพัฒนามาจนกระทั่งมีความเจริญก้าวหน้ามาถึงสมัยปัจจุบัน ขณะเดียวกันเครื่องมือเครื่องใช้แบบเดิม บางส่วนได้สูญหายไป แต่บางส่วนยังคงมีอยู่ ดังเช่นในพื้นที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้ คนในชุมชนยังใช้เครื่องมือเครื่องใช้ร่วมสมัยกับคนโบราณอยู่หลายประการ จึงเป็นสิ่งที่สมควรได้ศึกษาและประมวลไว้ เพราะนอกจากยังอยู่ในวิถีชีวิตแล้ว เครื่องมือหลายประการกลายเป็นสิ่งที่หาศึกษาได้ยาก จะมีอยู่ก็ในพิพิธภัณฑ์เท่านั้น การศึกษาครั้งนี้จึงได้ประมวลเรื่องราวของภูมิปัญญาเครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนในพื้นที่วิจัยขึ้นไว้บางส่วน โดยสังเขป ดังนี้

ความคิด

คนในชุมชนในพื้นที่วิจัย ได้นิยามความคิดเกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีชีวิตว่า เป็นวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในการทำมาหากินของคนในชุมชน เช่น การหากิน การกิน อยู่ หลับ นอน เกิด แก่ เจ็บ ตายของชีวิตคนในชุมชนต้องมีวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้อง หากไม่มี เช่น ไม่มีมีด ไม่สามารถฟันไร่ได้ เครื่องมือบางชนิดเป็นสิ่งที่สืบสานมาจากบรรพชน บางชนิดรับมาจากสังคมอื่นๆ ผสมผสานกันตามภูมิปัญญาความสามารถและความฉลาดไหวพริบของแต่ละคนแต่ละครอบครัว เพื่อสนองตอบต่อความจำเป็นของชีวิตให้มีความพอเพียง

ความรู้

ความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีชีวิตของชุมชนในพื้นที่วิจัย สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆ ตามลักษณะการใช้ประโยชน์ได้ดังนี้

๑. เครื่องมือเครื่องใช้ในการเตรียมดิน เตรียมพื้นที่ ทำไร่ ทำนา ที่อยู่อาศัย เป็นต้นว่า การทำนาส่วนใหญ่ใช้ควาย(ปะนา)ไถตัวเดียว มีบางคนใช้วัว(เซ่อเน่อ)คู่ไถนา คันไถที่ใช้ เรียกรวมๆว่า “เถ่” หางยามเรียก “เถ่บง” ผาลเรียกว่า “เถนา” นอกนั้นเรียกชื่อรวมๆ ไถใช้ไม้เนื้อแข็ง ทำใช้เองในชุมชน คนที่ทำไถได้มีไม่กี่คน แต่สามารถขอร้อง ขอช่วย ช่วยเหลือกันได้ ส่วนคราดเรียกว่า “กะเรี่ย” มีลักษณะคล้ายกับของที่ใช้ทั่วไปในภาคกลาง ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง มีฟัน ๗ ซี่ หรือ ๙ ซี่ เครื่องมือสำคัญอีกชุดหนึ่งคือ มีดอีโต้ เรียกว่า “คิผิ” ขวานเรียกว่า “กว่า” เสียม เรียกว่า “ขลุ่ง” มีดหวดหญ้าเรียกว่า “คิยะโท่” มีดดาบ เรียกว่า “หนะ” เครื่องมือชุดนี้สำหรับทำไร่ทุกครอบครัวต้องมีอย่างน้อยมีดอีโต้หนึ่งด้าม จึงจะฟันไร่ได้ ส่วนขวานนั้นใช้โค่นไม้ต้นใหญ่ ส่วนอื่นๆ นั้นหากไม่มีก็ยังทำไร่ได้ ผู้อาวุโสท่านหนึ่งเล่าให้ฟังว่า *“เมื่อตนเองออกเรือน สร้างกระต๊อบอยู่สองคนผัวเมีย ถึงฤดู*

ฟันไร่แล้ว ไม่มีมีดสักเล่มเดียว จึงต้องเที่ยวขอเศษเหล็กคนอื่นเขามาตีมีด ทำมีดถางไร่ด้วยตนเอง กว่าจะได้มีดหนึ่งเล่ม ต้องใช้เวลานาน เมื่อถึงหน้าเก็บเกี่ยว ไม่มีเคียว(กะหงิ) เกี่ยวข้าวอีก ต้องหาเศษเหล็กมาตีเคียวใช้เองอีก แต่ปีนั้นทำไร่ได้ ๒๐๐ ปิ๊บ เหลือกิน พอใจ ส่วนที่สำคัญอีกประการในการทำไร่คือ "ขลุ่งหรือเสียม" ใช้ดายหญ้าคู่กับมีด และใช้ขุดดินปลูกข้าวด้วย ปัจจุบันการทำนาคนส่วนใหญ่เลิกใช้แรงงานวัวควาย หันมาใช้"คูโบต้า"มากขึ้น ส่วนคราด เรียกว่า "กะเรีย"ใช้ในนาและบางครั้งทำอันเล็กสำหรับคราดขยะในไร่ได้ด้วย นอกจากนี้ยังมีจอบ เรียกว่า "เปาะตู" ใช้ทำไร่และนาและขุดดินได้ทั่วไป ส่วนดาบเรียกว่า "หนะ" นั้น ใช้ถางหญ้าไร่ เมื่อไปไร่ คนนิยมพกมีดดาบติดตัวไปด้วย ใช้ป้องกันตัวและถางทางเดินได้

๒. เครื่องมือเครื่องใช้ในการเพาะปลูกข้าวและพืชผักผลไม้ต่างๆ การปลูกข้าวไร่ ต้องเอาเมล็ดพันธุ์ข้าวปลูกใส่ลงในกระบอกไม้ไผ่ ที่เรียกว่า"ผุ่งเว่" แล้วหยอดลงในหลุม ที่ใช้เสียม(ขลุ่ง)ขุดลึกลงในดินประมาณ ๑-๒ เซ็นติเมตร เมื่อใส่เมล็ดลงแล้วใช้ก้นกระบอกแทงดินกลบไว้ หรือใช้เท้าเขี่ยขี้ดินกลบหลุมไว้ส่วนหลุมที่ปลุกข้าวนั้นบางคนใช้เสียมขุดดินเป็นหลุมตื้นบนผิวดิน ขุดไว้เป็นแถว คนปลูกหยอดเมล็ดข้าวตามหลัง แต่เดิมใช้ไม้สักสุ่งปักเป็นหลุมหยอดเมล็ดข้าว ส่วนการปลูกข้าวนา ส่วนใหญ่เป็นแบบเดียวกับที่ปรากฏทั่วไปในภาคกลาง คือถอนกล้าแล้วนำมาปักดำในนาที่ทำเทือกไว้เรียบร้อยแล้ว หากพื้นที่นาตรงไหนดินแข็ง ก็ใช้ไม้ปักเป็นรูนำลงไป แล้วใช้กล้าปลูกกลบดินรอบๆ ต้นให้แน่น อย่าให้เอนหรือล้ม ไม่พบเครื่องมืออื่นๆ ส่วนการปลูกพืชในไร่ ได้กล่าวไว้แล้วในเรื่องไร่หมุนเวียน เช่น พริก ส่วนใหญ่ใช้หว่านเมล็ดลงในไร่หลังเผาเสร็จ เมื่อน้ำหมอกหรือน้ำค้างตกลงตอนกลางคืน ทำให้ขี้เถ้ากลบเมล็ดพันธุ์ไว้ พร้อมที่จะงอกต่อไป พืชบางอย่างที่ปลูกหลังจากนั้น ต้องใช้เสียมขุดหลุมตื้นๆ กลบเมล็ดพันธุ์ไว้ เช่น แตง ยาสูบ ถั่ว งา ยาสูบ เป็นต้น

๓. เครื่องมือเครื่องใช้ในการบำรุงรักษาพืชพันธุ์ธัญญาหาร โดยทั่วไปมีเครื่องมือไม่มากนัก มีแต่มีดหวดหญ้า"คริผ่าโต้"เล่มดียว ใช้ดายหญ้าในไร่ หรืออาจจะใช้เสียมบ้าง บางพื้นที่มีมีดดายหญ้าถากหญ้าด้ามสั้นๆ สำหรับนั่งดายหญ้าในไร่ได้สะดวก ส่วนสำคัญอีกประการคือปุ๋ย ซึ่งเรียกว่า"เหว" หมายถึงขี้เถ้าที่เกิดจากการเผาไร่ หากเป็นกองอยู่บริเวณใดมาก จะกวาดให้กระจายไปในพื้นที่อื่นๆ หรือตักใส่ภาชนะไปใส่ในที่อื่นๆ จะทำให้ข้าวและพืชพันธุ์ต่างๆ งอกงาม ไม่พบการใช้ปุ๋ยเคมีในไร่ ส่วนในชุมชน ในสวนพืชเชิงเดี่ยว เช่น ยางพารา มะม่วงหิมพานต์ ส้ม เงาะทุเรียน มีการใช้ปุ๋ยเคมีบ้างแล้ว

๔. เครื่องมือเครื่องใช้ในการเก็บเกี่ยว จับปลา ล่าสัตว์ การเกี่ยวข้าว นิยมใช้เคียวที่เรียกว่า "คะหงิ" เป็นเคียวงอ(ไม่ใช่เคียวลา) ที่ใช้ทั่วไปในพื้นที่ภาคกลาง เมื่อเกี่ยวได้แล้วจึงมัดข้าวไว้เป็นฟ่อน วางค้างไว้บนตอซัง ตากแดดไว้จนกว่าจะแห้งจึงจะเก็บไปฟาดหรือนวด ตอกที่ใช้มัดฟ่อนข้าวทำด้วยไม้ไผ่อ่อนนำมาจักเป็นตอกขนาดยาวประมาณศอกกว่าหรือประมาณสามคืบ เครื่องมือจักตอกใช้มีดเล่มเดียวกับที่ใช้ดายหญ้า เมื่อถึงเวลานวด ใช้สาดผืนใหญ่ที่สานด้วยไม้ไผ่ หรือต้นคล้า เอามาปูเป็นลานหน้ากระต๊อบหรือใช้สาดพลาสติกปูเป็นพื้นก็

ได้แต่ไม่นิยม เพราะถือว่าผิดธรรมเนียม พื้นรองฟาด สร้างขึ้นด้วยไม้ไผ่ เป็นร้าน ๔ เสา สูงระดับสะเอว วางคาน แล้วเอาไม้ไผ่ประมาณ ๕-๗ ลำมาปูเป็นพื้นที่ฟาดข้าว ข้าวที่ฟาดจะร่วงลงบนเสื่อที่รองอยู่ด้านล่าง เครื่องมืออีกอันหนึ่งคือไม้กวาดเศษฟางข้าวออกจากกอง และกวาดเมลดข้าวมารวมไว้เป็นกอง ทำด้วยต้นวัชพืช ตัดมาสี่ห้าต้นมัดรวมกัน รูดใบออก จะได้เรียวไม้มัดรวมเป็นพุ่มไม้กวาด ส่วนเครื่องที่เกี่ยวกับการจับสัตว์ล่าสัตว์ เท่าที่มีมาแต่โบราณ เช่น ปืนแก๊ป เรียกว่า “เซะแนะ” ใช้ไล่ค่าง ลิง หมู ไก่ป่าที่มาเบียดเบียนข้าวในไร่ ธนูหนังสติ๊กที่เรียกว่า“คลี” และหน้าไม้ที่เรียกว่า “ครีต่องโผ่” ใช้ไล่สัตว์ที่มาเบียดเบียนข้าว เช่นเดียวกัน ส่วนเครื่องมือหาปลาเป็นต้นว่า เบ็ดซึ่งเรียกว่า“เคว่” มีหลายชนิด เช่น “เคว่เชาะ” เบ็ดปัก “เคว่หร่า”เบ็ดราว “เคว่ไคว๊”เบ็ดตก “เคว่ยาหวู”เบ็ดตกปลากระทิง เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีลอบซึ่งเรียกว่า“โผ่ว” มีหลายชนิด เช่น“โผ่วเป่อ”ลอบนอน “โผ่วจ่อง” ลอบกับดัก และยังมีตาข่ายเรียกว่า “ไป้” แหเรียกว่า “ซะ” อวนเรียกว่า “ฉ่า” ใช้วางดักปลาในสายน้ำยามหน้าฝน ชะนางหรือ“เสอะนาย”ใช้ช้อนกุ้งและปลาขนาดเล็ก ยอซึ่งเรียกว่า“จ๊อง”ใช้ยกปลาในห้วย โป๊ะดักปลาเรียกว่า“แจ๊”ใช้ดักปลายามน้ำหลาก ส้อนหนาม “ก่าย” ใช้ดักปลาช่อน เชงเลง“เล้ย” ใช้วางไว้ให้ปลาเข้าไปนอนแล้วลงไปยกขึ้นยามแดดร้อน ข้องตั้งดักปลาเรียกว่า“เต้อว”ใช้เหยื่อล่อปลาเข้าไปกินแล้วติดอยู่ด้านใน ส่วนเครื่องมือจับสัตว์ปีกและสัตว์บกที่มีได้แก่แร้วซึ่งเรียกว่า“ซู่งิ”(มีหลายชนิด) และมีวิธีทำหลุมดักช้างเรียกว่า“เส่อเล้อ”แต่คนในชุมชนปัจจุบันไม่ได้ใช้หลุมดักช้างแล้ว เพียงแต่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านที่คนในชุมชนยังจดจำสืบมา ส่วนการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ดังกล่าวข้างต้น เป็นไปตามวิถีการทำมาหากินปกติ บนฐานความเชื่อที่ยึดมั่นใน “สัจจะ” หากินตามความจำเป็น เมื่อได้ตามสัจจะ ก็เพียงพอ แม้มีโอกาสจับได้อีกจะไม่เอา ไม่จับ ไม่ผิดสัจจะ

การผิดสัจจะในการหาของป่า ถือเป็นความผิดที่อันตรายถึงแก่ชีวิต ทั้งตนเองและครอบครัว ดังนั้น การหาปลาและล่าสัตว์บางอย่าง จึงทำเพียงนำมากินกับข้าว เท่านั้น เครื่องมือเครื่องเหล่านี้เป็นสิ่งที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนจากบรรพบุรุษ ไม่มีเครื่องมือสมัยใหม่ที่นำมาใช้ให้เป็นไปตามความต้องการสร้างเงินทองแต่อย่างใด ดังจะเห็นได้ว่า ในชุมชน ไม่มีปลาและสัตว์ที่เป็นอาหารแห้งที่สะสมหรือถนอมไว้ แม้แต่การหมักดองก็ไม่มี จะมีแต่พืชผักเช่น พริก หน่อไม้ เท่านั้น

๕. เครื่องมือเครื่องใช้ในการแปรรูป การปรุงอาหาร การแปรรูปและการปรุงอาหารในชุมชนไม่สลับซับซ้อน เป็นครัวไฟที่เรียบง่าย โล่ง สะอาด เครื่องมือเครื่องใช้ประจำครัวไฟ ได้แก่ หม้อหุงข้าว เรียกว่า “เผ่อออองพู่หมี” มีหลายขนาด เช่น “เผ่อออองพู่ปี้” และ“เผ่อออองพู่ผู้” หม้อขนาดเล็ก “เผ่อออองพู่ต้องอู” หม้อขนาดกลาง “เผ่อออองพู่ผาดู” หม้อขนาดใหญ่ สามารถใช้ทั้งหุงข้าวและต้มแกง แต่โดยทั่วไปหม้อหุงข้าวกับหม้อแกงจะแยกจากกัน หม้อแกงเรียกว่า“เผ่อออองพู่เซ่อ” ใช้ประจำ ครัวเรือนหนึ่งๆ มีหม้อหุงข้าวต้มแกงเพียงพอใช้เท่านั้น ไม่มีเหลือเก็บไว้ในตู้ มีแต่หม้อที่ใช้งานประจำ เมื่อทะลุแล้วจึงค่อยซื้อหามาใหม่ ส่วนหม้อดินซึ่งเรียกว่า “เผ่อออคู” เดิมมีมาก พบเห็นได้ทั่วไป ปัจจุบันไม่เป็นที่นิยม เพราะแตกง่าย หุงข้าวได้ยาก สิ่งที่มีประจำครัวอีก

อันหนึ่งคือกาต้มน้ำซึ่งเรียกว่า“ได่ก่า” ใช้ต้มน้ำร้อน ต้มยา นอกนั้นเป็นจานข้าวซึ่งเรียกว่า“ถ้วย” ส่วนถ้วยเรียกว่า“ถ้วยช่องโค่”มีหลายขนาด ช้อนเรียกว่า“นะโถ่” มีไว้ให้แขกที่มากินข้าวได้ใช้ ปกติคนในครอบครัวนิยมใช้มือเปิบ กระบอกกินน้ำทำด้วยไม้ไผ่ เรียกว่า“นุเถ่อ” นิยมใช้ในไร่ หรือในงานวัด งานประเพณีที่มีคนมารวมกันมากๆ ส่วนที่บ้านปัจจุบันนิยมใช้ขันพลาสติกและแก้วพลาสติก เครื่องใช้อีกสิ่งหนึ่งที่พบเห็นทั่วไปเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในที่สุง คือ ตะกร้าแขวนหลังใส่ผักที่เรียกว่า “ไหน่” และตะกร้าแขวนหลังใส่ฟืน ใส่แตง ที่เรียกว่า “ตุ๊ขั่ว” ทั้งสองอย่างนี้เป็นเครื่องจักสานด้วยตอกไม้ไผ่ บางคนสานใช้เอง บางคนซื้อจากครัวเรือนอื่นมาใช้ บางคน คนอื่นแบ่งปันมาให้ใช้ ทุกครอบครัวมีสิ่งนี้ ไปไร่ ไปนา ไปป่า ไปกลูซุ มักจะมีสิ่งนี้ติดตัวไป เมื่อไปจะใส่มีด ใส่อาหาร เมื่อกลบจะใส่ฟืน ใส่พืชผักมาเต็ม ส่วนสาดที่เรียกว่า “โคล่”ปูลานฟาดข้าว เสื่อปูนอนเรียกว่า “โค่ลมิด่า” และเสื่อปูตากข้าวเรียกว่า“โค่ลอองลุบือ”สานด้วยตอกต้นคล้าหรือตอกไม้ไผ่ก็ได้ ขนาดแต่ละผืนจะแตกต่างกันตามลักษณะการใช้ประโยชน์ เสื่อที่ปูลานนวดข้าวผืนใหญ่ แข็งแรง และสามารถหยิบยืมกันได้ ส่วนสาดอื่นๆ ใช้ในครอบครัว หม้อใส่น้ำกินน้ำใช้เรียกว่า “โอ่ง” เป็นหม้อดินวางไว้ในครัวหรือที่ระเบียง ครัวเรือนหนึ่งๆ อาจมีสองสามใบ ส่วนโอ่งน้ำเรียกว่า “บุ่ง” ใช้เก็บน้ำไว้กินไว้ใช้ โอ่งขนาดใหญ่เพิ่งเข้ามาสู่ชุมชนไม่นาน ตามโครงการพัฒนาความจำเป็นขั้นพื้นฐาน(จปฐ.) เมื่อก่อนมีแต่โอ่งขนาดเล็ก ขันน้ำเรียกว่า “ทิเล่อ” แก้วน้ำเรียกว่า “ทิแคว” เป็นสิ่งที่ได้รับความนิยมมากขึ้น แต่ก่อนใช้กระบอกหรือกรวยไม้ไผ่เขียงหั่นปลาหรือผักเรียกว่า “เค่อ” เตาอั้งโล่ เรียกว่า “เตา” ถังน้ำเรียกว่า“กะท่อง” ถ่านฟืนเรียกว่า “ซัว” น้ำมันเรียกว่า“ซู” หัวหอมเรียกว่า “เซ่อกูซาโว่” หัวเทียมเรียกว่า “เซ่อกูซาฮั่ว” สิ่งเหล่านี้จัดวางอยู่รอบๆ แม่ไฟ หรือเตาไฟ ครัวเรือนบางหลังที่เตาไฟมีชั้นวางสิ่งของอยู่เหนือเตาด้วย และสิ่งที่สำคัญมาก คือ ไม้ฟืน ไม่ฟืนที่นำมาใช้ในครัว ส่วนใหญ่เป็นไม้เนื้อแข็ง ติดไฟแล้วมีควันน้อย มีเปลวไฟแรง ไม่นิยมใช้ไม้เนื้ออ่อนทำฟืน ฟืนจะแสววงหามาจัดวางไว้เป็นอย่างระเบียบที่ใต้ถุนเรือน หาฟืนครั้งหนึ่งสามารถนำมาใช้ได้นาน ๓-๔ เดือน

เครื่องมือตำข้าว มีครกกระเดื่องที่เรียกว่า “เชิงมู” ครกมือ เรียกว่า “เชิงองชู่” ส่วนใหญ่นิยมใช้ครกกระเดื่องซึ่งสร้างไว้ที่ไร่ และในชุมชน โดยเฉพาะบริเวณท่าน้ำ นิยมทำครกกระเดื่องพลังน้ำไว้ใช้เป็นของส่วนรวมในหมู่บ้าน บางครอบครัวสร้างครกกระเดื่องไว้ในบ้าน เพราะนอกจากตำข้าวแล้ว ยังใช้ตำแป้งขนมจีนอีกด้วย

การแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารมีอยู่ ๓ วิธี คือ ๑. ใช้ครกเชิงหมื่อตำด้วยแรงคน ๒. ใช้ครกตำเชิงหมื่อตำด้วยพลังน้ำ ๓. ใช้ครกเชิงองชู ตำมือ และ ๔. ใช้เครื่องสีข้าว โดยก่อนจะนำข้าวมาตำต้องตากข้าวไว้ให้แห้ง ถ้าเป็นข้าวใหม่ควรตากไว้ประมาณ ๒ แดด ถ้าเป็นข้าวเก่าควรตากไว้แดดเดียว การตากข้าวช่วยให้ข้าวสารไม่หักเวลาตำ และหากตากข้าวไม่แห้งจะเก็บข้าวสารไว้ได้ไม่นานเพราะเกิดเชื้อราจากความชื้น แต่ถ้าตากข้าว แห้งเกินไป เมื่อนำมาตำเมล็ดข้าวสารอาจจะแตกเป็นท่อนเล็ก ๆ ได้ง่าย ดังนั้น การจะดูว่าข้าวแห้งพอดี

หรือหรือไม่ ให้ตากข้าวไว้ประมาณ ๑ แดดแล้วเอาไปตำดู สังเกตลักษณะข้าวสารที่ตำแล้วว่าแตกเป็นท่อน ๆ มากหรือน้อยแค่ไหน หรือเอามากัดดูว่า เมล็ดข้าวนิ่มหรือแข็ง ถ้ากัดแล้วข้าวสารนิ่มเสดงว่าข้าวยังแห้งไม่ดี ถ้ากัดแล้วข้าวสารแข็งดีและไม่แตกเป็นท่อนมากแสดงว่าข้าวแห้งพอดี

ครกกระเดื่อง หรือครกเชิงหมื่อ มีส่วนประกอบหลายส่วน เริ่มที่เชิงหมื่อสา เป็นตัวครกที่ใส่ข้าวเปลือก วิธีการทำเชิงหมื่อสา หาไม้มา ๑ ท่อน ความกว้างประมาณหนึ่งคนโอบกว่า ๆ ความยาวประมาณหนึ่งช่วงมือ หรือประมาณ ๖๐ เซนติเมตร เอามาเจาะรู ถ้าเจาะรูแนวตั้งสามารถเจาะได้เลย แต่ถ้าเจาะรูแนวนอนต้องปรับผิวไม้ที่จะเจาะให้เรียบก่อนประมาณ ๑ คืบ วิธีการเจาะรู ใช้ขวานเจาะนำก่อนให้ได้รูเท่าที่ต้องการ (การใช้ขวานเจาะจะได้รูไม่ลึกมาก) จากนั้นเอาไฟเผาในรู (การใช้ไฟเผาเพื่อช่วยปรับสภาพรูด้านในให้เรียบขึ้น) เมื่อเผาเสร็จเอาสิ่วเจาะอีกครั้ง ทำไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะได้หลุม หลุมครกที่เจาะลึกได้ขนาดพอดี ต้องเหลือเนื้อไม้ความกว้าง ๔ นิ้ว ความยาว ๕ นิ้ว ความลึกของหลุมให้เหลือเนื้อไม้ประมาณ ๕ นิ้ว เจาะหลุมครกให้คล้ายรูปวงรี หรือเหมือนรูปไข่ไก่ และเจาะลงไปข้างล่างเหมือนรูปครกตำพริก

เชิงพึ่ง คือ ไม้ท่อนที่จะเอามาเป็นคานตำข้าว (การเลือกไม้ครกตำข้าว ให้เลือกไม้ที่เป็นไม้เนื้ออ่อน เพราะผิวของไม้เนื้ออ่อนไม่ลื่น เมื่อใช้ตำแล้วข้าวขาวเร็วและไม่แตกมาก) วิธีการทำเชิงพึ่ง หาไม้มา ๑ ท่อนที่มีลำต้นตรง ไม่ใหญ่มาก พอที่จะเหยียบขึ้นได้ ใหญ่ประมาณเท่าต้นขาผู้ใหญ่ ความยาวประมาณ ๘ ศอก ตัดหัวไม้ให้เรียบร้อย

เออที คือ รูที่ใส่สากตำข้าว วัดจากหัวไม้เชิงพึ่งลงมาถึงจุดเจาะเออทีให้ได้ความยาวประมาณ ๖๐ เซนติเมตร หรือเอาเชือกมาวัดจากหัวไม้รอบหนึ่งแล้วคลี่ยาว วัดจากหัวไม้สุดความยาวของเชือก กำหนดตรงนั้นคือจุดเจาะรูใส่สากเออที วัดจากเจาะรูใส่สากมาถึง เชิงมูโหลง คือ ไม้คานที่ยึดติดกับเชิงพึ่ง เพื่อเป็นคานรับเชิงพึ่ง ความยาวจากเออทีมาถึงเชิงมูโหลง ประมาณ ๑๗๐ เซนติเมตร วัดโดยการเอาเชือกมาวัดจากหัวลงมาถึงสะเอวทบสองรอบ แล้วนำมาวัดจากรูเออที ลงไปที่จุดเจาะรูใส่เชิงมูโหลง การทำเชิงมูโหลง หาไม้มาท่อนหนึ่งยาวประมาณหนึ่งช่วงแขน เอามาเหลาตรงกลางให้เป็นสี่เหลี่ยม ปลายทั้งสองข้างเหลาให้กลม เพื่อจะได้หมุนสะดวก เชิงมูโหลงต้องใช้ไม้เนื้อแข็ง เพื่อที่จะรองรับน้ำหนักของเชิงพึ่งได้ ทำเชิงมูโหลงเสร็จแล้วเอาไปใส่ไว้ที่รูของเชิงพึ่งที่ได้เจาะไว้แล้ว วางเชิงพึ่งตรงจุดกลางของเชิงมูโหลงใส่เสร็จแล้วตอกตะปูยึดไว้ให้แน่นหรือตอกลิ่มไม้ให้แน่น จากเชิงมูโหลงลงไปถึงปลายที่เท้าเหยียบเชิงพึ่ง ให้ความยาวเท่ากับความยาวที่วัดจากสะโพกลงไปถึงฝ่าเท้า จะยาวประมาณ ๘๐ กว่า เซนติเมตร อีกส่วนหนึ่งเรียกว่า “อะเติ่ง” คือ เสาสองต้นที่จะเอาไว้ใส่ปลายเชิงมูโหลงทั้งสองด้าน วิธีการทำอะเติ่งหาไม้สองท่อน ยาวท่อนละหนึ่งวาแล้วเจาะรูตรงกลางให้เท่ากับขนาดของปลายไม้เชิงมูโหลง ที่เหลาแล้ว ถ้าเจาะรูใหญ่กว่าเวลาตำข้าว จะทำให้เปลายสากลงไม่ตรงหลุมเชิงหมือสา หรือทำให้เอียงซ้าย เอียงขวา ตำแล้วข้าวหกง่าย และตำข้าวไม่ค่อยแหลก “อะเติ่ง” เป็นไม้สำคัญที่สุดที่จะ

บังคับให้ “เชิงพึ่ง” อยู่กับที่ การเจาะรูอะเดิ่งให้ลึกเกือบคืบ รูต้องให้กลมเพื่อให้เชิงมูโหลงหมุนได้สะดวกที่สุด ทำอะเดิ่งเสร็จแล้ว ขุดหลุมให้ลึก ฝังอะเดิ่งลงไปให้ลึก โดยให้จุดใส่เชิงมูโหลงสูงกว่าพื้นดินประมาณคืบหนึ่ง จากนั้นจึงประกอบเชิงมูโหลงใส่เข้าไปในรูอะเดิ่งแล้วใส่เข้าไปในหลุมอะเดิ่ง กลบดินฝังให้แน่น หลังจากนั้นจึงทำ “เชอหมู่ที” คือ สากตำ ซึ่งมี ๒ ลักษณะคือ เชอหมู่ทีจู สากปลายแหลม ใช้ตำข้าวเปลือก กับเชอหมู่ทีก่า สากปลายป้านใช้ตำข้าวสาร การทำสาก หาไม้เนื้ออ่อนมาท่อนหนึ่งขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณสามนิ้วครึ่ง ยาวประมาณวาหนึ่ง เหลาเปลือกออกให้เรียบร้อย แล้ววางเชิงพึ่งอยู่ในระดับเดียวกันกับเชิงมูโหลงจากนั้นวัดจากหลุมเชิงหมือสาขึ้นไปถึงรูเชอหมู่ที ที่เชิงพึ่ง แล้ววัดความสูงจากหลุมครกขึ้นมาที่ระดับรูเชิงพึ่ง แล้ววัดต่อขึ้นไปด้านบนประมาณคืบหนึ่ง เหลาเชอหมู่ทีให้กลม และเหลาให้ได้ขนาดพอดีที่จะใส่ลงในรูของเชิงพึ่ง เชอหมู่ทีหรือสากต้องเอาปลายไม้ขึ้นบน โคนไม้ลงล่าง เป็นส่วนที่ตำข้าว เมื่อเหลาเสร็จแล้วจึงใสเชอหมู่ทีเข้าในรูของเชิงพึ่ง แล้วใช้ลิ่มหรืออะแจ่ ตอกอัดไว้ สุดท้ายต้องทำราวจับเวลายืนตำข้าวด้วย เมื่อทำเสรจแล้วสามารถใช้ตำข้าวได้

การตำข้าวต้องตำสามรอบ ตำรอบแรก เรียกว่า “ฮั่วเบ” คือ ตำข้าวเปลือกเป็นข้าวกล้อง ใช้สากหัวแหลม ตำเสร็จเอากระด้งฝัดแกลบข้าวออกไปรอบหนึ่งก่อน ใส่ครกตำรอบที่สองเรียกว่า “ฮั่วซัว” ยังใช้สากหัวแหลมตำ เสร็จแล้วเอากระด้งฝัดแกลบรำหยาบออกอีกรอบหนึ่ง จากนั้นจึงใส่ครกตำรอบที่สาม เรียกว่า “ฮั่วออง” หรือที่เรียกซ้อมข้าว ต้องใช้สาดหัวแบนตำ ตำรอบนี้จะได้ข้าวสารพร้อมหุงได้แล้ว ตำเสร็จเอาใส่กระด้งฝัดแกลบรำออก โดยเก็บแกลบข้าว รำข้าว และข้าวที่แตกเม็ดแล็กๆ ไว้ให้เป็นอาหารสัตว์ได้ การตำข้าวในแต่ละรอบต้องตำประมาณสองร้อยครั้งต่อข้าวหนึ่งครก ข้าวหนึ่งครก ตำสามรอบ รวมแล้ว เป็น ๖๐๐ ครั้งจึงจะเอามาหุงกินได้ การเก็บรักษาข้าวสารต้องเก็บไว้ที่แห้งๆอย่าให้ชื้นและอย่าตำข้าวไว้เยอะมากเดี๋ยวมอดกิน

เครื่องมืออื่นๆ ในเรื่องนี้ส่วนใหญ่ซ้ำกับเครื่องมือที่กล่าวแล้วข้างต้น เช่นมีดหั่นผัก มีดทำครัว ส่วนใหญ่จะใช้มีดเล่มเดียวกัน ส่วนภาชนะกินอาหารมีถ้วยชามและปัจจุบันมีช้อนด้วย ดังกล่าวแล้ว

๖. เครื่องมือเครื่องใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องมืออุปกรณ์ที่ใช้สร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยโดยทั่วไปขึ้นอยู่กับลักษณะบ้านเรือนที่สร้างขึ้นว่าขนาดใหญ่น้อยอย่างไร เช่น บ้านกระต๊อบไม้ไผ่ทั่วไป ใช้เพียงมีดด้ามเดียวสร้างได้แล้ว แต่ถ้าบ้านขนาดใหญ่ต้องเครื่องมือหลายชนิด ยิ่งเป็นบ้านไม้แปรรูปด้วยแล้วยิ่งต้องมีเครื่องมือมากขึ้น เครื่องมือที่ใช้ทั่วไป เป็นต้นว่า ฆ้อนซึ่งเรียกว่า“ลิคือ”ใช้ตอกตาปูในตำแหน่งที่ต้องการ ตาปู เรียกว่า “เผ่อไน้”ใช้บางตำแหน่งที่ต้องการความมั่นคง สมัยก่อนไม่มีการใช้ตาปูและฆ้อนแต่อย่างใด ทั้งสองอย่างนี้เพิ่งเข้ามาใช้ เครื่องมือที่สำคัญอีกอันหนึ่งคือเลื้อย มีทั้งเลื้อยตัดที่เรียกว่า“กะไต่” เลื้อยฮอลันดาที่เรียกว่า “กะไต่ต่วย” เลื้อยตัดอีกชนิดที่เรียกว่า“กะไต่ผาดู” เลื้อยทุ้งที่เรียกว่า “กะไต่เปร่อ” และเลื้อยยนตร์เรียกว่า“กะไต่อาเม” เลื้อยมีส่วนช่วยให้คนในชุมชนสร้างบ้านได้มั่นคงขึ้น เพราะสามารถใช้ไม้เนื้อแข็งมาสร้างบ้านได้ ส่วน

เลื้อยยนต์นั้นชาวบ้านไม่มีใช้ ปกติจะเป็นของคนนอกชุมชน สิ่วที่เรียกว่า “กะผล่า”กบไสไม้ที่เรียกว่า “เชอหมากปลีเปรย” สว่านที่เรียกว่า “เผ่อปรู” เครื่องมือเหล่านี้ มักใช้กับการสร้างบ้านด้วยไม้เนื้อแข็งและเป็นบ้านที่ค่อนข้างมั่นคง หรืออาจจะสร้างวัด ศาลาการเปรียญ แต่บ้านทั่วไปของชาวบ้าน ใช้เพียงมีดและเลื่อยเพียงพอแล้ว เส้นบรรทัดที่เรียกว่า“ผะหนู่”ระดับน้ำเรียกว่า“ทูที”เช่นเดียวกัน เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการสร้างบ้านด้วยไม้เนื้อแข็ง โต๊ะที่วางสิ่งของในบ้านหรือนอกบ้านเรียกว่า“ชงหมู่”ใช้เขียนหนังสือหรืออ่านหนังสือหรือเป็นโต๊ะสนทนากับผู้มาเยือนทั่วไป เตียงเรียกว่า“กะเต้” มีทั้งไม้เนื้อแข็งและแคร่ไม้ไผ่ ส่วนหมอนเรียกว่า“คูเคิง”ที่นอนเรียกว่า“ลองหมี้”แต่เดิมจัดทอและทำเอง ปัจจุบันนิยมซื้อมาจากตลาดเช่นเดียวกับมุ้งที่เรียกว่า“โซ่ว” ผ้าห่มที่เรียกว่า “ผ้าไบ” เสื้อที่เรียกว่า “ใช้” ใช้พือจู เสื้อสั้น ใช้โท่จู่ เสื้อแขนยาว ผ้าถุงที่เรียกว่า “นี” ย่ามที่เรียกว่า “โท” ผ้าพันคอที่เรียกว่า “คูเผอ” แต่เดิมสิ่งเหล่านี้ต้องเย็บปักถักร้อยเองในครอบครัว ปัจจุบันส่วนใหญ่ซื้อหามาจากตลาด เป็นของสำเร็จรูป

อนึ่ง เครื่องมือเครื่องใช้หลายอย่างที่สร้างด้วยโลหะหรือเหล็ก ส่วนใหญ่จะซื้อหาจากภายนอกชุมชน แต่เดิมชุมชนเกาะสะเดิ่งสามารถผลิตมีดพร้าเคียวให้บริการแก่ชุมชนต่างๆ ได้ แต่ปัจจุบันคนส่วนใหญ่นิยมซื้อหามาจากตลาดภายนอกชุมชนมาใช้

๗. เครื่องมือเครื่องใช้ในการคมนาคมขนส่ง แท้จริงแล้ว ไม่มีเครื่องมือใดๆ ในการสัญจร เพราะชุมชนอยู่ในป่า พื้นที่ เส้นทางไม่อำนวยให้ใช้พาหนะในการเดินทางได้สะดวกนัก จะมีใช้บ้างอยู่ภายในชุมชน เช่น เกวียนเทียมวัว ปัจจุบันมีที่บ้านสะเนพ่อง บ้านจะแก ส่วนหมู่บ้านอื่นๆ ไม่ค่อยได้ใช้แล้ว ที่บ้านทิไล่ป้ามีลากเลื่อนแรงงานควายที่ยังใช้อยู่บ้าง ส่วนใหญ่เปลี่ยนมาใช้พาหนะที่มีเครื่องยนต์ เช่น รถอีแต๋น พบใช้อยู่ในบ้านจะแก รถคูโบต้าลากเลื่อนพบใช้ในชุมชนทั่วไป รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ รถจักรยานมีใช้ทุกหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีช้างหลายเชือก ที่บ้านทิไล่ป้า ซึ่งยังใช้แรงงานอยู่ในปัจจุบัน

๘. เครื่องมือเครื่องใช้ในการเก็บรักษาอาหาร สิ่งของเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ โดยทั่วไป ใช้หม้อ ไห โอ่ง กระสอบ ปิ่นโต และภาชนะจักสานลักษณะต่างๆ สำหรับใส่สิ่งของเครื่องใช้เก็บไว้บนบ้าน หรือเก็บไว้ใต้ถุนบ้าน หรือที่กระต๊อบในไร่ นอกจากนี้ยังมีกระบอกไม้ไผ่ที่ใส่น้ำไว้กิน โดยตัดไม้ไผ่ลำใหญ่ยาวประมาณหนึ่งวา นำมาทะลุปล้องให้เหลือไว้ที่ปล้องสุดท้ายจุดเดียว เหลาเปลือกผิวออก ล้างข้างในให้เรียบร้อย ใช้ตักน้ำมาเก็บไว้กินในงานต่างๆ หรือในกระท่อม หรือที่บ้าน น้ำเย็นดี กระบอกหนึ่งๆ จุน้ำได้มากว่าหนึ่งลิตร นิยมใช้ในงานประเพณี นำมาใส่น้ำวางไว้ ใครใคร่กินกินได้ตามต้องการ

๙. เครื่องมือเครื่องใช้ในการดนตรี กีฬา แบบพื้นบ้าน ที่นิยมเล่นสืบมาถึงปัจจุบันมีทั้งเครื่องดีด สี ตี เป่าและเครื่องสาย เป็นต้นว่า “น่าเด้ย”หรือเตน่าทางภาคเหนือ เครื่องเล่น“แมนดาลิน”ซึ่งชาวบ้านเข้าใจว่าประยุกต์มาจากเครื่องดนตรีฝรั่งผ่านมาจากพม่า กลองเรียกว่า“โป่”ฆ้องเรียกว่า“โป่ปี้เพ่” กลองเล็กเรียกว่า “โป่

หมู"กลองขนาดกลางเรียกว่า "โป่สาคล่า" กลองขนาดใหญ่เรียกว่า "โป่ผาดู"กลองยาวเรียกว่า "ทะ" เมื่อมารวมกันเป็นวงแล้วให้เสียงสุนทรีย์อีกแบบหนึ่งที่เป็นอัตลักษณ์เฉพาะของชุมชน ส่วนเครื่องเคาะเครื่องตี เช่น เกราะ/กลับเรียกว่า"ลิเคาะ" ระนาดเรียกว่า"เฝียตะล่า" ฉิ่งเรียกว่า "แจงจี่" เป็นอีกชุดหนึ่งที่น่าสนใจ เพราะดูรูปลักษณ์แล้วคล้ายๆ กับที่พบเห็นทั่วไปในเอเชียอาคเนย์ ส่วนเครื่องเป่า ได้แก่ปี่ไฉน เรียกว่า "คะเนือย" เป่าเขาควายเรียกว่า"ขวาย" และมีแคนของกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย แต่มีไผ่อยู่ ๗ ลำเท่านั้น ผู้เป่าต้องมีความสามารถพิเศษจึงจะเป่าให้ได้ครบเสียงดนตรีทุกระดับเสียง เครื่องมือเครื่องใช้เหล่านี้มีทั้งส่วนที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์และส่วนที่มีลักษณะร่วมกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในอาเซียนด้วย

นอกจากนี้ยังมีเครื่องมือเครื่องใช้อื่นๆ อีกหลายประการ ที่ยังไม่ได้นำเสนอไว้ในที่นี้ รวมทั้งวิธีการหรือกระบวนการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ และเทคนิวิธต่างๆ เช่น เทนิคการดักแร้ว เทคนิคการดักปลา เทคนิคการสู้เสือ ฯลฯ จึงสมควรที่จะได้มีการศึกษาค้นคว้าต่อไป เพื่อประโยชน์ในการปรับใช้เพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับป่าและสัตว์ป่าอย่างยั่งยืน

ความเชื่อ

ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนพื้นที่วิจัย มีทั้งส่วนที่เกี่ยวกับการสร้างหรือการผลิต การใช้ประโยชน์ และการเก็บรักษา ทั้งเพื่อเสริมศักยภาพ หรือเสริมพลังเครื่องมือเครื่องใช้ให้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ และเพื่อความเป็นศิริมงคล ความปลอดภัยแก่ผู้ใช้และผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งโดยทั่วไปเป็นความเชื่อชุดเดียวกับสิ่งที่ได้กล่าวไว้ในภูมิปัญญาเรื่องอื่นๆ แล้ว ส่วนในที่นี้ จะกล่าวเน้นความเชื่อเรื่อง "สัจจะ"ประการเดียว

ความเชื่อเรื่อง"สัจจะ" ที่เกี่ยวข้องกับการใช้เครื่องมือเครื่องใช้ ทั้งในแง่ของการสร้างและการใช้ประโยชน์เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ปราชญ์ชาวบ้านชุมชนกล่าวสอนลูกหลานอยู่เสมอๆ ว่า *"การใช้ชีวิตอยู่ในป่าอยู่กับป่าต้องมีสัจจะ ไม่เช่นนั้นจะไม่ปลอดภัย ทั้งตนเองและญาติพี่น้องรวมถึงคนในชุมชนด้วย การมีสัจจะและใช้สัจจะ เกี่ยวข้องกับการอธิษฐาน หรือความตั้งใจ หรือเจตนาในการกระทำสิ่งต่างๆ เช่น ปัจจุบันมีเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการจับปลา ล่าสัตว์ คนสามารถใช้ล่าสัตว์ต่างๆ จับปลาต่างๆ ได้อย่างง่ายดาย ถ้าคนไม่มีสัจจะแล้ว เครื่องมือเหล่านั้นจะกลายเป็นสิ่งทำลายอนาคตของตนเอง คือ เร่งรีบหาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้โดยไม่มีความจำเป็น คนคนหนึ่ง กินอาหารวันหนึ่งๆ ไม่มากนักก็อิ่มแล้ว แต่ถ้าหามาเพื่อขาย ตามกิเลศตัณหาจะไม่เคยอิ่มเลย ถ้าทำอย่างนี้แล้ววันต่อไปเราจะเอาอะไรกิน ดังนั้น ก่อนเข้าป่าหาของป่า ไม่ว่าจะเป็นพืชผักกุ้งหอยปูปลา หรือก่อนจะฟันไร่ปลูกข้าว หรือก่อนจะปลูกพืชต่างๆ ก่อนจะใช้เครื่องมือเหล่านั้น คนโบราณสอนให้ตั้งจิตอธิษฐานว่า จะขอทำกินหรือหาแต่พอเพียง เช่น อยากได้ข้าวแต่พอกิน อยากได้ปลาแต่พอกิน เมื่อได้เท่าพอกินแล้ว จึงหยุด แม้จะมีโอกาสทำได้อีกก็จะไม่ทำ อย่างนี้เรียกว่า มีสัจจะไม่ต้องมี*

พยานหลักฐานอื่นใดอ้างอิง ใช้ใจตนเองอ้างอิง แต่ถ้าฝ่าฝืน ไม่รักษาสัจจะ แสวงหาได้ตามภูมิปัญญาและความทันสมัยของเครื่องมือเครื่องใช้ มักจะทำให้เกิดความโชคร้ายต่อคนผู้นั้น และอาจจะลุกลามถึงครอบครัว"(บทสัมภาษณ์ลุงหม่องเป บ้านทิไล่ป้า)

ความเชื่อเรื่องสัจจะ จึงเป็นสิ่งที่ครอบคลุมความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ หากสามารถฟื้นฟู อนุรักษและพัฒนาเรื่อง "สัจจะ"ขึ้นได้ จะสามารถเป็นประโยชน์ต่อการสร้างคุณค่าที่เป็นความสุขและความเข้มแข็งแก่ชุมชนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความเห็นและค่านิยม

คนในพื้นที่วิจัยส่วนใหญ่ยังมีความเห็นและมีค่านิยมในความเชื่อตามแบบแผนพฤติกรรมพื้นบ้านที่สืบต่อมาในอดีต โดยเห็นว่า สิ่งใดที่ตรงกับความเชื่อแบบพื้นบ้าน สิ่งนั้นเห็นว่าเป็นสิ่งดีงาม และคนทั่วไปยังคงนิยมใช้ เช่น ห้ามเดิมข้ามเครื่องมือเครื่องใช้ หากใครบังเอิญเดินข้าม จะต้องกล่าวคำขอโทษ ไม่เช่นนั้นเครื่องมือมีคมนั้นๆ หรือสิ่งนั้นๆ อาจจะทำให้เจ้าของบาดเจ็บได้ การปฏิบัติตามความเชื่อดังกล่าว ยังคงเคร่งครัด ผู้ใหญ่ยังคงอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานปฏิบัติตาม ทั้งโดยการไม่เดินข้ามและโดยการไม่วางเครื่องมือมีคมไว้ในที่ไม่เหมาะสม ใครก็ตามที่ปฏิบัติตามความเชื่อนี้ได้ ถือว่าเป็นคนดี ถ้าเป็นเด็กก็จะได้รับคำชื่นชม เครื่องมือเครื่องใช้อื่นๆก็มีวิถีที่คนต้องปฏิบัติให้ถูกต้องในทำนองดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครื่องมือที่เกี่ยวกับข้าวและการทำไร่หมุนเวียนและการทำนา จะต้องไม่มีลักษณะลบหลู่ต่อพิบือโย่ หรือแม่โพสพ เจ้าที่เจ้าป่าเจ้าเขา และที่สำคัญการใช้ประโยชน์เครื่องมือเครื่องใช้อย่างไม่ประมาท มีสัจจะในการใช้ มีความระมัดระวังและใช้ถูกต้องเหมาะสมตามวิธีการใช้สิ่งนั้นๆ เก็บรักษาและซ่อมบำรุงสิ่งนั้นๆ ให้มีความพร้อมใช้ประโยชน์ ใครก็ตามที่ทำได้อย่างนี้ ถือว่าเป็นคนดี

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการสร้างหรือการผลิต การใช้ประโยชน์ และการเก็บรักษาทั้งเพื่อเสริมศักยภาพหรือพลังของเครื่องมือเครื่องให้สามารถใช้ได้บรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล ถือเป็นทักษะสำคัญที่คนในชุมชนจะต้องเรียนรู้ฝึกฝนให้เกิดความสามารถและความฉลาดไหวพริบขึ้นในตัวเอง วิถีแห่งการเรียนรู้ฝึกฝนมักจะเกิดขึ้นคู่ขนานกันไปกับการเจริญเติบโตของ เด็ก เด็กจะได้เรียนรู้ฝึกฝนทักษะการสร้างหรือการผลิต การใช้ประโยชน์ และการเก็บรักษาเครื่องมือเครื่องใช้จากครอบครัว เด็กหญิงจะได้เรียนรู้จากแม่ ย่า ยาย หรือพี่น้องหญิงในการสร้าง การใช้และการเก็บรักษาเครื่องมือเครื่องใช้ที่เกี่ยวข้อง ค่อยๆ เรียนรู้ฝึกฝนตามวัยที่เจริญเติบโตตามหน้าที่ความรับผิดชอบที่เกิดขึ้น ตามลำดับวัย เด็กผู้ชายเช่นเดียวกัน โดยได้รับการเรียนรู้จากพ่อและพี่น้องและญาติๆ รวมทั้งเพื่อนบ้านด้วยกัน

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบสำคัญๆ คือ การเรียนรู้ฝึกฝนที่จะใช้เครื่องมือให้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีความปลอดภัย ทั้งนี้เพราะภาระหน้าที่ที่ต้องใช้เครื่องมือทำงาน เป็นต้นว่า ใช้มีดฟันไร่ถางกอไผ่ หากไม่มีทักษะหรือไม่มีความสามารถและความฉลาดไหวพริบที่ได้รับการฝึกฝนมาอย่างดีแล้ว จะทำไม่ได้ เพราะจะเกิดอันตรายขึ้นได้ง่ายๆ และไม่สามารถฟันกอไผ่ลงมาได้ เช่น การจับมีดฟันต้นไผ่ หากจับมีดไม่เป็น ไม่รู้จักกำด้ามมีด และไม่รู้ตำแหน่งการฟันที่เหมาะสม นอกจากจะทำให้มีดบิ่น กระเด็นมาถูกร่างกายได้แล้ว มือที่จับด้ามมีด จะแตกพอง เป็นแผล ทั้งยังเสี่ยงที่จะทำให้ต้นไผ่ดีดเด้งพุ่งมาตำแทงร่างกายได้ง่าย ผู้ใหญ่จึงไม่อนุญาตให้เด็กๆ ถางกอไผ่คนเดียว ต้องมีผู้ใหญ่คอยแนะนำ ทำให้ดู ให้ได้เรียนรู้ แล้วฝึกทำไปพร้อมๆ กัน ซึ่งกรณีอย่างนี้เกิดขึ้นบ่อย ตัวอย่างลูกชายของครอบครัวหนึ่ง พ่อแม่ส่งให้ไปศึกษาเรียนรู้จนใกล้จะจบการศึกษาระดับมัธยมปลายแล้ว ปิดเทอม กลับบ้าน พ่อแม่ขอแรงไปช่วยฟันไร่ พ่อแม่บอกให้ฟันต้นไม้เล็กๆ ไปก่อน แต่ไม่ฟังคำ กลับไปฟันกอไผ่ ฟันได้ไม่กี่ลำ เดินถือมีดกลับมา แบมือให้แม่ดู มือแตกหนังกำพร้าหลุดออกมา เจ็บปวดแสบปวดร้อน แม่จึงเอาใบสาบเสือมาขยี้ให้เหลวแล้วโป๊ะไว้ ทำให้ทุเลา สวนคนที่มีทักษะหรือมีความสามารถและความฉลาดไหวพริบ ไม่ว่าจะฟันไร่มากเท่าไหร่ แต่มือจะไม่แตก ไม่เจ็บมือ มืออาจจะแข็งด้านโดยไม่เจ็บปวด

นอกจากการฟันไร่แล้ว กระบวนการสร้างหรือการผลิต การใช้ประโยชน์ และการเก็บรักษาเครื่องมือเครื่องใช้อื่นๆ เช่น การจักสาน ทั้งสานเสื่อ สานสาด สานตะกร้า สานกระบุง ล้วนต้องอาศัยความความสามารถและความฉลาดไหวพริบเฉพาะตน ที่ได้รับการฝึกฝนจนมีความชำนาญแล้ว จึงจะสร้างหรือผลิต ใช้ประโยชน์และเก็บรักษา ได้อย่างมีคุณภาพ ชุมชนหนึ่งๆ มีคนที่มีความสามารถและความฉลาดไหวพริบในเรื่องเหล่านี้ ไม่มาก เช่น ผู้เชี่ยวชาญด้านจักสานในบ้านสะเนพ่อง มีอยู่เพียงสามสี่คนเท่านั้น ผู้เชี่ยวชาญด้านการทำมีดทำพร้าหรือของมีคมปัจจุบันบางชุมชนไม่มีคนเหล่านี้แล้ว เมื่อจะใช้ต้องแสวงหามากถิ่นอื่น หรือต้องซื้อหามาจากตลาดในเมือง เป็นต้น

เครื่องจักสาน ในชุมชนต่างๆ ยังพอมีผู้เชี่ยวชาญ ที่เป็นครูภูมิปัญญาอยู่บ้าง บางชุมชนได้จัดให้มีการเรียนการสอนเรื่องการจักสานขึ้น เช่น ชุมชนสะเนพ่อง ปราชญ์ชาวบ้านด้านนี้ได้จัดการสอนการทำเครื่องจักสานทุกวันจันทร์ เช่น สอนการคัดเลือกไม้ที่จะนำมาจักสาน การจักตอก ขั้นตอนการจักสาน และลวดลายต่าง ๆ ของงานจักสาน ซึ่งความจริงแล้ว เครื่องจักสานเป็นเครื่องใช้ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ทั้งตะกร้าไม้ไผ่ ตะกร้าหวาย กระด้ง ทุกครัวเรือนต้องใช้ และมีใช้ แต่ส่วนใหญ่ผู้ที่สามารถจักสานได้จะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ทำใช้เองเท่านั้น แต่สอนคนอื่นไม่ได้ หรือยังมีทักษะไม่เพียงพอ .///

๔.๒.๑๖ ภูมิปัญญาอาหารการกินและบริโภคนิสัย

อาหารการกินและบริโภคนิสัย เป็นภูมิปัญญาอีกด้านหนึ่งที่ได้วิวัฒน์ควบคู่มากับภูมิปัญญาด้านอื่นๆ มนุษย์เริ่มสั่งสมภูมิปัญญาในเรื่องนี้จากหากิน เก็บกินมื้อต่อมื้อ แล้วค่อยเอามากักเก็บไว้กินมื้อต่อไป จนกระทั่งสามารถผลิตอาหารปีนี้เก็บไว้กินในปีต่อไปได้ จากการหากินในปัจจุบันสู่การเก็บไว้กินในอนาคต ส่วนอาหารที่แต่เดิมกินสุกตามธรรมชาติหรือกินของดิบ ต่อมาจึงได้สั่งสมภูมิปัญญามาจนกลายเป็นการหุง การต้ม ทำให้สุก และรู้จักการถนอมอาหาร ทำอาหารกินได้หลากหลายชนิด และสามารถบรรจุหีบห่อเป็นผลิตภัณฑ์รูปลักษณ์ต่างๆ ที่คนกินไม่ได้ทำ คนทำไม่ได้กิน คนกินคนทำไม่รู้จักกัน คนกินไม่รู้จักรูปลักษณ์แหล่งที่มาเดิม บางครั้งคนทำไม่รู้ว่าสิ่งนี้เกิดจากผลผลิตของตนอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงได้ประมวลภูมิปัญญาดังกล่าวขึ้นไว้ ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาด้านนี้ของชุมชนให้มีพลังเข้มแข็งสามารถสร้างคุณค่าที่เป็นความจำเป็นและความต้องการได้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้สืบไป

ความคิด

คนในชุมชนพื้นที่วิจัยได้นิยามความคิดเรื่องอาหารการกินและบริโภคนิสัยว่า เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยงร่างกายให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ อาหารประกอบด้วยสิ่งที่บริโภค เช่น ข้าว ปลา เนื้อ แมลง พืช ผัก ผลไม้ รากไม้ ใบไม้ และน้ำ รวมทั้งสมุนไพรต่างๆ ก็จัดว่าเป็นอาหาร ส่วนประกอบอีกด้านหนึ่งคือ การปรุงอาหาร การถนอมและการบริโภคอาหารในลักษณะต่างๆ ที่เป็นพฤติกรรมการกินของคนในชุมชน ซึ่งจะนำเสนอโดยสังเขปดังต่อไปนี้

ความรู้

การนำเสนอความรู้เรื่องอาหารการกินและบริโภคนิสัยแบ่งออกเป็นประเด็นต่างๆ คือ ข้าว กับข้าวเครื่องเคียง การปรุงอาหาร การถนอมอาหาร การบริโภคอาหาร การแบ่งปัน การแลกเปลี่ยน อาหารสำเร็จรูป การแลกเปลี่ยน และน้ำ ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นไปตามพื้นฐานภูมิปัญญาพื้นบ้านในวัฒนธรรมชุมชนและส่วนที่เป็นภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่นำเข้ามาจากภายนอก ดังนี้

๑. **ข้าว** เป็นอาหารหลักของคนในชุมชน มีทั้งข้าวเหนียวและข้าวเจ้า แต่คนในชุมชนมีนิสัยบริโภคข้าวเจ้าเป็นหลัก โดยหุงเป็นข้าวสวยบริโภคกับกับข้าวที่แต่งกินแต่ละมื้อ ชนิดของข้าวที่บริโภคส่วนใหญ่เป็นข้าวไร่ เมล็ดป้อม รสนุ่มเหนียวมียางข้าวมาก กลิ่นหอม มีหลายสายพันธุ์ (ดังได้กล่าวไว้แล้วในภูมิปัญญาไร่หมุนเวียน) ส่วนข้าวเหนียวนิยมนำมาปรุงเป็นของหวาน หรือหุงใช้ในพิธีกรรม หรือในงานพิธีต่างๆ รวมทั้งนำมาตำเป็นแป้งแล้วใช้ทำขนมหวานที่ใช้ในงานพิธีด้วย

๒. กับข้าว เป็นอาหารที่นำมากินกับข้าวแต่ละมื้อ กับข้าวมีน้ำพริก เป็นหลักในแต่ละมื้อ “ถ้าไม่มีน้ำพริก กินข้าวไม่อร่อย” ส่วนกับข้าวอย่างอื่น เป็นต้นว่า ชนิดแห้งที่เป็นปิ้ง ย่าง เช่น ปลาแห้ง ปลาปิ้ง ปลาย่าง ปลาเผา ฯลฯ ชนิดน้ำที่เป็นต้ม แกง(เซ่อ) ลวก เช่น เซ่อเลอเด่ซา(แกงฟักทอง) เซ่อเลอซา(แกงฟักเขียว) เซ่อโผล่ซานู่ทิ่คู(แกงกะทิเผือก) เซ่อโผล่ซานู่ทิ่คูบ่อง เซ่อโผล่ซานู่โผล่ซา เซ่อโผล่ซานู่ทิ่คูอาคี เซ่อคูลาสุ (แกงขี้ควาย) เซ่อกระเจี๊ยบ เซ่อใบส้มป่อย ต้มใบปะหรึ (มะงั่ว) ต้มผักมันหมู ต้มเถางองชุน่า ฯลฯ ผัด เช่น ผัดผัก ฯลฯ และยังมียำ หลาม หมก ด้วย ส่วนเครื่องเคียงกินคู่กับน้ำพริก เป็นอาหารประจำแต่ละมื้อ น้ำพริกกะเหรี่ยงทำได้หลายรส เช่น พริกแตง พริกน้ำเกลือ ส่วนพืชผักมีหลากหลาย เช่น มะเดื่อ สะพลู (ลูกส่าน) กวะ (ชะมวง) นวย (ขนุน) มะขามป้อม มะขาม มะม่วงหิมพานต์ ไทไลโด่ง (เพกา) ส้มป่อย ชะอม ผักมันหมู ผักกุ่ม งองชูน่า ทูลูค่าย ใบชะพลู ดอกบุเบลิง (ดอกดิน) พุเหม่อโหร่งโคร่ง เอ่ยชัยธี (ข่า) เผล่คู (ไพล) ปะกะได นองมูร่า พุ (ว่าน) แซงช่องอี องเถอ (ผักคราด) ผักหนาม ผักกูด ใบกระโดน ยอดไม้ หน่อไม้ เป็นต้น

๓. การปรุงอาหาร เป็นต้นว่า ข้าวที่หุงส่วนใหญ่เป็นข้าวซ้อมมือ หรือซ้อมด้วยเครื่องตำข้าวพลังน้ำ แต่แนวโน้มคนส่วนหนึ่งนิยมนำข้าวเปลือกไปสีที่โรงสีในชุมชน นำข้าวสารมาหุงกินมากขึ้น เช่น บ้านสะเนพ่อง กองม่องทะ จะแก ทิไล่ป้า วิธีการหุงข้าว ส่วนใหญ่ใช้หม้อเหล็กอลูมิเนียม ขนาดต่างๆ(ดังกล่าวไว้ในเครื่องมือเครื่องใช้แล้ว) สมัยก่อนหุงด้วยหม้อดิน ปัจจุบันไม่ค่อยมี การหุงข้าวส่วนใหญ่ใช้เตาก้อนเส้ามีไม้ฟืนเป็นเชื้อเพลิง มีบางครัวเรือนที่ใช้เตาถ่าน นิยมหุงข้าวเช็ดน้ำทิ้ง ไม่นิยมกินน้ำข้าว ส่วนการปรุงอาหาร เครื่องปรุงที่สำคัญ ได้แก่ พริก เกลือ น้ำปลา ถั่วเน่า กะปิ ปลาร้า มะนาว มะขาม หัวหอม ผักชี ปัจจุบันนิยมใช้รสดีและผงชูรสเป็นเครื่องปรุงหลักด้วย การปรุงอาหารส่วนใหญ่เป็นหน้าที่แม่บ้านหรือลูกสาว เว้นแต่บางครอบครัวพ่อบ้านมีฝีมือ จึงจัดการปรุงอาหารเอง อาหารที่ปรุงนอกจากหุงข้าวแล้ว ต้องตำน้ำพริก ต้มผัก และทำแกงหรือผัดหรือต้มตามลักษณะวัสดุดิบที่ได้มาในมื้ออาหารนั้นๆ อาหารที่ปรุงส่วนใหญ่กินภายในมื้อเดียว หรือเหลือไว้มื้อต่อไปบ้าง ไม่นิยมทำอาหารเก็บไว้ข้ามวันคืน เว้นแต่การปรุงที่เป็นการถนอมอาหารเช่น การต้มหน่อไม้ การผัดเนื้อหมู เก็บไว้ใช้ปรุงอาหารในวันต่อไป

๔. การถนอมอาหาร อาหารส่วนใหญ่ได้มาแล้วใช้บริโภคสด หรือบริโภคภายในช่วงเวลาที่ยังสดอยู่ เป็นต้นว่า พืช ผัก ผลไม้ เห็ด ส่วนที่มีการถนอมไว้ใช้นานๆ เช่น พริก ใช้วิธีตากแห้ง แล้วเก็บไว้ในที่ใกล้กับเตาไฟ บนชั้นวางของเหนือเตาไฟ ส่วนฟัก แฟง น้ำเต้า แตง เก็บไว้บนบ้านหรือในเล้าข้าว ซึ่งเก็บไว้ได้นานถึงขวบปี ส่วนแตงเก็บไว้ได้ ๑-๒ เดือน หน่อไม้ แทงหน่อหน้าฝน นอกจากเก็บมากินสดแล้ว นำมาดองเก็บไว้บริโภคได้ข้ามปี บางคนเก็บได้มากสามารถแบ่งปันแลกเปลี่ยนได้ บางครอบครัวหาหน่อไม้มาดองไว้ขาย โดยใส่ถุงขายที่บ้าน หรือส่งออกไปขายนอกชุมชน ปลาส่วนใหญ่หามาได้เพียงกินแต่ละมื้อแต่ละวัน เมื่อเหลือกินก็แบ่งปันญาติพี่น้องหรือคนในชุมชน หากเหลือมากกินไม่ทันวันเดียว ทำตากแดดเป็นปลาแห้ง หรือปิ้ง ย่างเก็บไว้กินมื้อ

อื่น เนื้อสัตว์อื่นๆ ไม่ได้บริโภคบ่อย หากมีบ้าง เช่น หมูป่าที่เข้ามากินข้าวและพืชผักในไร่ เมื่อได้มาจะแบ่งปันกันกินในมื้อนั้นๆ ไม่เหลือให้ทำแห้งหรือถนอมไว้ในมื้อต่อไป สัตว์เล็กอื่นๆ เช่น กบ นก แมลง คนส่วนใหญ่ไม่นิยมหามาบริโภค เพราะถือว่าเป็นบาป บางคนที่ได้มาบ้าง กินมื้อเดียว ไม่มีการถนอมอาหารแต่อย่างใด

๕. **การบริโภคอาหาร** ปกติคนในชุมชนบริโภคอาหารวันละ ๓ มื้อ คือ มื้อเช้า มื้อกลางวัน และมื้อค่ำ นิยมบริโภคเป็นวงในครอบครัว พร้อมกัน ผู้เป็นแม่จะคอยดูแลสมาชิกคนอื่นๆ ให้บริโภคก่อนแล้วตนเองจึงบริโภคตอนหลัง หากมีแขกมาเยี่ยม มาบริโภคอาหารด้วย พ่อบ้านต้องบริโภคอาหารพร้อมกับแขกให้เสร็จก่อนสมาชิกคนอื่นๆ ในบ้านบริโภคภายหลัง ผู้สูงอายุนิยมใช้มือเปิบข้าวซึ่งเป็นบริโภคนิสัยดั้งเดิม แต่คนรุ่นใหม่นิยมใช้ช้อน กับข้าวในวงที่บริโภค มีน้ำพริกกะเหรี่ยงและผักลวกหรือผักต้มเป็นหลักเกือบทุกมื้อ แกงหรือกับข้าวอื่นๆ จะวนเวียนไปตามสิ่งที่ได้มาปรุงแต่ละวันแต่ละฤดูกาล บางมื้อมีแกง บางมื้อมีต้ม สลับกันไปตามความสามารถที่จะหามาได้ บางมื้ออาจมีแต่น้ำพริกเพียงอย่างเดียว อย่างไรก็ตามปัจจุบัน มีอาหารสำเร็จรูปสมัยใหม่ที่นำมาจากตลาดนอกชุมชน เช่น ปลากระป๋อง เส้นหมี่ น้ำปลา มาขายในร้านค้าชุมชน สามารถซื้อหามาปรุงบริโภคได้ตามความสะดวก เมื่อบริโภคเสร็จ ครอบครัวที่มีลูกสาว ให้ลูกสาวเป็นผู้เก็บล้างปัดกวาดเช็ดถูให้เป็นที่เรียบร้อย อนึ่งเล่ากันว่า การบริโภคอาหารที่บ้านในชุมชน จะไม่อร่อยเท่ากับการบริโภคที่กระท่อมในไร่หมุนเวียน ด้วยที่นั่นพืชผักมากมายให้เก็บมาทานได้

๖. **การแบ่งปัน** เป็นวัฒนธรรมชุมชน ที่อยู่ในรูปของขนบ ธรรมเนียม จารีต ประเพณี ที่คนในชุมชนถือปฏิบัติเคร่งครัดสืบต่อมาแต่โบราณ “ข้าว” เป็นอาหารอย่างหนึ่งที่ต้องแบ่งปัน เริ่มจากหลังฟาดข้าวเสร็จมีประเพณีกินข้าวใหม่ ครอบครัวต้องนำข้าวสารไปให้พ่อแม่และคนที่เคารพนับถือรวมทั้งผู้นำอาวุโสของชุมชน และต้องแบ่งปันให้แก่คนที่ไม่มีข้าวกิน คนที่ทำไร่ปลูกข้าวไม่ได้ เช่น ผู้สูงอายุที่ไม่มีคนดูแล รวมทั้งครอบครัวที่ยากจนไม่สามารถทำไร่ได้ การแบ่งปันในลักษณะนี้ถือเป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของชุมชน ใครไม่ปฏิบัติย่อมเป็นที่รังเกียจของคนอื่น “กับข้าว” “พืชผักผลไม้” ก็ต้องแบ่งปันเช่นเดียวกัน กลับมาจากไร่ หรือมาจากนา หากได้พืชผักผลไม้ใดๆ มาต้องแบ่งปันให้คนอื่นๆ มีน้อยแบ่งน้อย มีมากแบ่งมาก ตามจำนวนที่แบ่งปันได้ เป็นธรรมเนียมที่คนในชุมชนยังคงรักษาสืบต่อมาแต่โบราณ หากของสดมีไม่พอแบ่งปัน เมื่อนำมาปรุงเป็นอาหารแล้ว ต้องตักแบ่งให้บ้านเรือนที่ใกล้เคียงหรือคนอื่นๆ ด้วย “การแบ่งปันอาหาร” เป็นพฤติกรรมสำคัญที่ใครทำได้ปกติสม่ำเสมอจะได้รับการยกย่องจากคนอื่นๆ ว่าเป็นคนดี ส่วนคนที่ทำไม่ได้ ขึ้นอยู่กับเหตุผล เช่น ทำไม่ได้เพราะไม่มีสิ่งของแบ่งปัน อย่างนี้ถือว่าไม่ผิดขนบธรรมเนียมใดๆ

๗. **การแลกเปลี่ยน** แต่เดิมชุมชนไม่มีผลผลิตเหลือบริโภคให้แลกเปลี่ยนมากนัก เพราะเมื่อเหลือบริโภคก็ต้องแบ่งปันคนอื่น เมื่อเหลือจากการแบ่งปัน จึงเก็บไว้บริโภค หากสิ่งใดมีเหลือมากสามารถเก็บไว้บริโภคในวันต่อไปได้เพียงพอ วันต่อไปจะลดการผลิตสิ่งนั้นลง หรือจะผลิตเท่าที่จำเป็นเท่านั้น เช่น เมื่อข้าวยัง

เหลืออยู่ในยุ้งมาก ปีต่อไปจะฟันไร่ให้พื้นที่น้อยลง หรืออาจจะไม่ต้องฟันไร่ในปีนั้นๆ อีก เพราะมีข้าวเหลือเพียงพอต่อการบริโภคในปีต่อไปแล้ว โดยปกติแต่เดิมการผลิตพืชผลต่างๆ ของชุมชนไม่มีวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน คนในชุมชนตำข้าวสารขายให้แก่คนภายนอกมากขึ้น ข้าวสารจึงเป็นผลผลิตที่มีการแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายมากขึ้น เช่นเดียวกับพริก น้ำเต้า ฟักทอง ส่วนภายในชุมชน เริ่มมีการซื้อขายแทนการแบ่งปันมากขึ้นด้วย คนที่ทราบว่าครอบครัวไหนมีสิ่งใดที่ซื้อขายได้ จะขอซื้อไปใช้ในครัวเรือนหรือซื้อเป็นของฝากญาติตามโอกาสต่างๆ ด้วย

๘. **อาหารสำเร็จรูปอื่นๆ** เช่น อาหารสมัยใหม่ ที่นำเข้าจากภายนอกชุมชน หรือนำเข้าจากตลาด โดยพ่อค้าเร่บ้าง ร้านค้าในชุมชนบ้าง เป็นต้นว่า มาม่า เส้นก๋วยเตี๋ยว ลูกชิ้น ปลาหมึกแห้ง ขนม สิ่งของขบเคี้ยว อมฮอล ลูกกวาด น้ำอัดลม น้ำหวาน ฯลฯ ยามปกติจะหาซื้อได้จากร้านค้าในชุมชน และพ่อค้ารถเร่ ยามเทศกาลงานประเพณี จะมีพ่อค้าจากภายนอก นำมาขาย มีทั้งอาหารขนม เสื้อผ้า เครื่องใช้ ของเล่นเด็ก ฯลฯ รวมถึง พลุ ประทัด ลูกโป่ง เหมือนกับงานเทศกาลทั่วไปชุมชนนอกพื้นที่

๙. **ของหวานและเครื่องดื่ม** จำพวกขนมแต่เดิมส่วนใหญ่ปรุงขึ้นตามเทศกาลงานประเพณี หรืองานพิธีกรรม หรือการทำบุญ เช่น ข้าวเหนียว ข้าวหลาม ทองโย๊ะ วุ้น ข้าวหลาม ปัจจุบันมีน้ำแข็งใส และขนมหวานต่างๆ รวมทั้งผลไม้จากภายนอกชุมชนมาวางขายด้วย ส่วนเครื่องดื่ม แต่เดิมไม่เป็นที่นิยม เพราะการดื่มเหล้า ถือเป็นการทำผิดประเพณี ปัจจุบันร้านค้าในชุมชนนำเหล้าและเครื่องดื่มชูกำลังมาขาย หาซื้อได้ทั่วไป ส่วนน้ำชาไม่เป็นที่นิยมมากนัก กาแฟเป็นที่นิยมทั่วไป โดยเฉพาะกาแฟสำเร็จรูป “ทรีอินวัน”(๓x๑) เป็นที่นิยมทั้งหญิงและชาย

๑๐. **น้ำ** โดยวิถีพื้นบ้าน คนในชุมชนดื่มน้ำจากห้วย ลำธาร แหล่งน้ำ และบ่อน้ำซับในธรรมชาติ รวมทั้งบ่อน้ำตื้นที่ขุดขึ้นในสมัยปัจจุบัน น้ำใสสะอาด เพียงแต่ต้องระวังอย่าให้วัวควายทำให้แหล่งน้ำกินเกิดน้ำขุ่น ปกติชาวบ้านรู้ว่าจะตักน้ำดื่มในบริเวณใด และรู้ว่ามีข้อปฏิบัติเพื่อความสะอาดอย่างไร เช่น ไม่ถ่ายหนักเบาลงในน้ำตามความเชื่อ ไม่ทิ้งเศษซากสิ่งของลงในน้ำ แต่เดิมนิยมใช้กระบอกไม้ไผ่มาใส่น้ำไว้กินในไร่ ในนา หรือในบ้าน โดยตัดไผ่วาดูลำโตๆ มา ยาวสาม-สี่ปล้อง แล้วทะลุทะลวงปล้องด้านบนออก เหลือปล้องข้างล่างรองรับน้ำ ตักน้ำใส่ให้เต็ม แล้วแบกกลับมาวางพิงไว้ข้างฝา หรือข้างบันไดบ้าน ตัดไม้ไผ่มาทำเป็นกระบอกกินน้ำ แขวนไว้ข้างๆ เพื่อรินนำจากกระบอกออกมากิน อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน นอกจากมีน้ำอัดลมหลายชนิด มาวางขายในร้านค้าหมู่บ้านแล้ว ยังมีน้ำเปล่าใส่ขวดขายด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่า การปรุงอาหารของชุมชนในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นอาหารพื้นบ้านหรืออาหารสมัยใหม่ ทุกครั้งทุกคราวทุกชนิดของอาหารต้องใส่ “ผงชูรส” เครื่องปรุงอาหารจากภายนอก เป็นประจำ จน

เป็นปกตินิสัยของคนส่วนใหญ่ในชุมชน เมื่อถามว่าทำไมต้องใช้ คำตอบ คือ ไม่ใช้ผงชูรส อาหารไม่อร่อย ทำให้ “ผงชูรส” กลายเป็นเครื่องปรุงรสประจำครัวเรือนของคนส่วนใหญ่ในชุมชนปัจจุบัน

ความเชื่อ

ความเชื่อในการบริโภคอาหาร เป็นส่วนหนึ่งของขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี เป็นต้นว่า การทานอาหารด้วยความเคารพ คือ ไม่ดูถูกข้าวปลาอาหารว่าไม่อร่อย ไม่ดี สมัยโบราณห้ามกินเนื้อวัวควาย นอกจากเพราะกลิ่นเหม็นคาวแล้ว ยังเชื่อว่าเป็นสัตว์ที่มีบุญคุณ ห้ามกิน สมัยก่อนห้ามเด็กกินเนื้อไก่ ด้วยเชื่อว่าจะทำให้พยาธิในตัวหรือโรคที่มีอยู่ในตัวเติบโตให้โทษต่อร่างกาย ห้ามกินสัตว์จำพวกลิง ค่าง ชะนี งู ลิ่น เชื่อว่าจะทำให้เกิดโรค เว้นแต่จะเอามาทำยา หรือเป็นเครื่องประกอบยารักษาโรค ห้ามกินไก่ป่า เชื่อว่าถ้าพี่น้องหรือครอบครัวกินไก่ป่าจะทำให้เกิดความแตกแยก ห้ามนำสัตว์ที่ถูกเสือกัด งูกัดมากิน ถ้าคนท้องกินจะทำให้เด็กในท้องตาย หรือแม่ลูกอ่อนกินจะทำให้นมมีพิษ ห้ามกินตัวอ่อนผึ้ง กินได้แต่น้ำผึ้ง เพราะถือว่าได้เอาขี้ผึ้งมาบูชาพระแล้ว ต้องไม่ทำลายตัวอ่อน จะเป็นบาป ห้ามกินแมงทับแต่เอาปีกมาทำเป็นเครื่องประดับได้ เชื่อว่าน้ำจากเขากวางอ่อนที่ผลักเขาใหม่ ถ้าได้ดูดกินจากหัวกวางเป็นยาชูกำลัง กินแล้วแข็งแรงดี

การหาของป่ามาบริโภค ต้องหามาแต่พอดี ไม่ว่าจะเป็นสัตว์หรือพืชผักผลไม้ แม้กระทั่งการถางไร่ปลูกข้าว หากทำเกินความจำเป็นหรือถางป่าเกินความพอเพียง เจ้าป่าจะตามมาทวงคืน จะทำให้เกิดอุบัติเหตุอุบัติภัยขึ้น และที่ห้ามเด็ดขาด คือ **“ห้ามหาของป่ามาขาย”** ถือว่าเป็นสิ่งไม่ดี เป็นอัปมงคล เจ้าของป่าจะตามมาให้โทษให้เกิดการเจ็บไข้ไม่สบายขึ้น ห้ามกินนกแซงแซว เพราะถือว่าเป็นสัตว์ที่เกิดก่อนสัตว์อื่นๆ และเป็นนกที่ได้ขอดินจากเทพเจ้ามาให้เทพเจ้าอีกองค์หนึ่งปั้นเป็นโลกให้เป็นที่อยู่อาศัยของคนสัตว์ต้นไม้พืชพรรณต่างๆ

การกินกับ กับต้องกินกับข้าว ห้ามกินกับเปล่าๆ จะทำให้ไม่สบายเจ็บหน้าอก ขัดยอก คลื่นเหียนอาเจียน น้ำลายไหลถึงตายได้ และเชื่อว่าหัวกลอย เป็นสิ่งที่หุงกับข้าวและกินแทนข้าวได้ (รวมทั้งหัวเผือกหัวมัน) โดยเชื่อว่ากลอยเกิดมาพร้อมกับข้าว มาจากเทพเจ้าองค์เดียวกัน

นอกจากนี้ยังมีความเชื่ออันเนื่องจากแบบแผนในการบริโภคอาหาร เช่น ห้ามกินของรมควัน จะทำให้เกิดโรคร้าย ห้ามนำเห็ดมาปรุงอาหารร่วมกับเนื้อสัตว์จะทำให้คนกินหูหนวก หากจำเป็นต้องกินเหล้า กินได้แต่ในพิธีกรรมเท่านั้น ที่สำคัญห้ามถ่ายหนักเบาลงในน้ำ เพราะน้ำต้องนำมาดื่นกิน และน้ำเป็นสิ่งที่มีบุญคุณ เป็นสิ่งที่คนต้องเคารพยำเกรง ใครถ่ายลงในน้ำ จะทำให้เกิดอัปมงคลแก่ชีวิต ทำมาหากินไม่ขึ้น

ความเห็นและค่านิยม

อาหาร เครื่องเคียง การปรุง การถนอม และการบริโภคดังกล่าวข้างต้น คนในชุมชนพื้นที่วิจัยมีความเห็นว่า เป็นสิ่งที่เป็นไปตามฤดูกาล สิ่งที่บริโภคเกิดขึ้นตามฤดูกาล ตามสภาพธรรมชาติของสิ่งนั้นๆ และ

เห็นว่าอาหารตามฤดูกาลเป็นอาหารที่ดี มีคุณภาพ เช่น ข้าว ควรจะบริโภคภายในหนึ่งถึงสองปีเป็นอย่างช้า ถ้ามากกว่านั้น ข้าวจะเป็นยามากกว่าอาหาร ควรบริโภคอาหารเพื่อการดำรงชีพให้อยู่ได้ ป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บมากกว่าการบริโภคเพื่อความอร่อย ข้าวใหม่เป็นที่นิยมชื่นชอบเพราะมีกลิ่นหอม รสมันเหนียวนุ่ม แต่ข้าวใหม่กินอิ่มแล้วหิวเร็ว ส่วนข้าวเก่ากินแล้วอิ่มนาน คนทั่วไปนิยมบริโภคข้าวไร่มากกว่าข้าวนา ส่วนวิถีการบริโภคเน้นการบริโภคข้าวมากกว่ากับ บริโภคเป็นมื้อเป็นคราว ไม่นิยมกินจุ๊บกินจิ๊บ เว้นแต่กรณีเจ็บไข้ไม่สบาย อาหารที่เกิดขึ้นนอกฤดูกาล ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะแก่การบริโภค เมื่อเทียบกับยามปกติ การบริโภคแต่พอควรพอเหมาะพอดี คือ สิ่งที่ดีงาม และเห็นว่า ควรบริโภคสิ่งที่ปลูกหรือหาได้ สิ่งใดไม่มี ไม่จำเป็นไม่ควรบริโภค

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน มีค่านิยมการบริโภคสิ่งที่มาจากภายนอกชุมชน หรือมาจากตลาด เป็นต้นว่าอาหารจำพวกโปรตีน ไขมัน แร่ธาตุ เช่น เนื้อสัตว์ เนื้อหมู ไก่ ปลา น้ำมันพืช ไข่ รวมถึงพืชผักบางชนิดมากขึ้น จนทำให้อาหารเหล่านี้ขายดี คนบริโภคต้องพยายามแสวงหาเงินทองมาซื้อหาสิ่งเหล่านี้มากขึ้น

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

คนในชุมชนพื้นที่วิจัยมีความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการเตรียมอาหาร เครื่องเคียง การปรุง การถนอมและการบริโภคได้อย่างเพียงพอต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของชุมชน รวมทั้งได้พัฒนาปรับปรุงอาหาร วิธีการปรุงอาหาร และองค์ประกอบของอาหารแต่ละชนิดให้เจริญก้าวหน้าทันสมัยมากขึ้น รวมทั้งมีการบูรณาการรส กลิ่น ให้มีคุณภาพและมีความอร่อยเป็นที่ถูกปากของคนสมัยปัจจุบันได้อย่างเท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น รวมทั้งมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาดังกล่าวสู่คนรุ่นใหม่ด้วย บางชุมชนได้จัดหลักสูตรการเรียนการสอนอาหารพื้นบ้านขึ้นในชั้นเรียน เพื่อฝึกฝนให้คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้ขั้นตอนการทำ เครื่องมืออุปกรณ์ พืชผักที่มีในแต่ละฤดูกาลที่สามารถนำมาใช้ประกอบอาหารได้ สอนการเก็บรักษาอาหาร การถนอมอาหารให้สามารถอยู่ได้นาน รวมถึงการทำความสะอาดห้องครัวด้วย ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบที่มีส่วนทำให้อาหารพื้นบ้านยังเป็นที่นิยมอยู่ในปัจจุบัน/.

๔.๒.๑๗ ภูมิปัญญาการอยู่ร่วมกันและความเป็นธรรม

การอยู่ร่วมกันและความเป็นธรรม หมายรวมถึง การเมือง การปกครอง และการจัดการความขัดแย้งด้านต่างๆ เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข มีความเป็นพี่เป็นน้อง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ทรงอัตลักษณ์ความเป็นกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย ยังคงสืบสานไว้ ดังจะได้ประมวลมากล่าวไว้โดยสังเขป ดังนี้

ความคิด

ปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนพื้นที่วิจัยได้ให้นิยามความคิดในการอยู่ร่วมกันและความเป็นธรรมว่า *"เป็นการจัดการทางวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันเพื่อให้เกิดความสุขและความเท่าเทียมแก่คนในชุมชน และเกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ธรรมชาติต่างๆ อย่างยั่งยืน คนอยู่ได้ ป่าและสัตว์ป่าอยู่ได้ หากป่าและสัตว์ป่าหมดไป คนก็อยู่ไม่ได้" (ลุงเนี่ยะเซ็ง บ้านกองม่องทะ)* พร้อมยกตัวอย่างกรณีบางชุมชนในพื้นที่อื่นๆ ที่มีการตัดไม้ทำลายป่าปลูกพืชไร่และทำไร่ถาวร จนในที่สุดเกิดหนี้สิน ต้องขายที่ดินให้คนภายนอกแล้วตนเองก็ต้องอพยพเข้าไปอยู่กับป่า ว่า เป็นการจัดการทางวัฒนธรรมที่ผิดพลาด กลายเป็นการทำร้ายตนเอง ทำร้ายป่าและสัตว์ป่า ทำให้ตนเองอยู่ไม่ได้ ป่าและสัตว์ป่าก็หมดไปด้วย

ความรู้

ความรู้ด้านการเมืองการปกครอง การอยู่ร่วมกันและความยุติธรรม ตามนิยามความคิดดังกล่าวข้างต้น คนในชุมชนพื้นที่วิจัยไม่ได้จำแนกออกเป็นประเด็นที่แยกส่วนจากกัน แต่กล่าวถึงการจัดการทางวัฒนธรรมเพื่อการอยู่ร่วมกันในลักษณะต่างๆ ตามภูมิปัญญาและแบบแผนพฤติกรรมทางวัฒนธรรมชุมชนที่สืบต่อมาดังนี้

๑. **การปกครองชุมชนตามระบบเรียเจียเวาะ**หรือแบบแผนการปกครองที่สืบต่อมาแต่โบราณตามหลัก "ตะละโค่ว" ที่บรรพบุรุษของชุมชนได้สถาปนาขึ้นเป็นกฎ ระเบียบ ขนบ ธรรมเนียม จารีต ประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ให้เป็นบรรทัดฐานการอยู่ร่วมกัน โดยถือเป็นลักษณะเด่น ดีงามร่วมกันที่คนในชุมชนยอมรับและปฏิบัติตาม กำหนดให้ชุมชนหนึ่งๆ มีผู้นำชุมชนหลายคน แบ่งไปตามลักษณะการทำหน้าที่ เป็นต้นว่า.....

"ไชจู" เป็นผู้นำคนหนึ่งของชุมชน ทำหน้าที่สื่อสารกับพู่ผาดู หรือปู่ใหญ่หรือเจ้าพ่อหมู่บ้าน เป็นผู้นำสื่อสารกับพู่ผาดู นำข่าวสาร ความจำเป็นและความต้องการของชาวบ้านบอกกับพู่ผาดู เพื่อพิจารณา และนำผลการพิจารณาของพู่ผาดูมาสื่อสารต่อชาวบ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้ปฏิบัติให้ถูกต้องต่อไป "ไชจู" เป็นผู้นำที่ทรงความยุติธรรม ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง คนที่จะเป็นไชจู เป็นได้ทั้งหญิงและชาย แต่ส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย และมักจะเป็นผู้ที่สืบสานตำแหน่งดังกล่าวต่อมาจากบรรพบุรุษ ทุกชุมชนมีไชจูเป็นของตนเอง ไชจู ถือเป็นผู้นำที่มีบทบาทสูง มีอยู่ทุกชุมชน

“หมอพื้นบ้าน”หรือ“คนตรวจอาการเจ็บไข้ไม่สบาย” เป็นผู้นำคนหนึ่งของชุมชน ทำหน้าที่ตรวจดูอาการคนที่เจ็บไข้ได้ป่วยที่กินยารักษาตามปกติแล้วไม่หาย ต้องไปหาหมอพื้นบ้านให้ตรวจอาการ หมอจะดูดวงชะตาราศรีและประกอบพิธีสะเดาะเคราะห์ แก้ปัญหาเบื้องต้นให้ตามผลที่ได้พิจารณาแล้ว แต่ถ้าผลการพิจารณาพบว่า คนป่วยอยู่ในช่วงที่มีเคราะห์หนัก ขวัญหรือวีหล่าไม่อยู่กับตัว จะแนะให้คนป่วยไปหา“โหม่” หรือร่างทรง เพื่อพิจารณาว่าจะดำเนินการต่อไปอย่างไร หมอพื้นบ้านหรือคนตรวจอาการเจ็บไข้ไม่สบายถือเป็นผู้นำอีกคนที่มีบทบาทสูง และมีอยู่ทุกชุมชน

“โหม่” หรือร่างทรง เป็นผู้นำอีกคนหนึ่งของชุมชน ที่ทำหน้าที่เป็นร่างทรงของวิญญาณศักดิ์สิทธิ์เข้าทรงพิจารณาความเจ็บไข้ได้ป่วยของคนในชุมชน หลังจากที่สะเดาะเคราะห์แล้วยังไม่หาย ซึ่งโดยทั่วไปก็จะเป็นเรื่องของขวัญหรือวีหล่าในตัวคนที่หนีไปอยู่ที่อื่น หรือว่าถูกผีร้ายจับไว้ กลับคืนสู่ร่างไม่ได้ ซึ่งถ้าเป็นอย่างนี้ จะรักษาโดยการทำพิธีเชิญขวัญหรือวีหล่าสู่ร่าง และหากมีอาการเป็นอย่างอื่นก็จะจัดพิธีตามผลที่ได้พิจารณาแล้ว “โหม่” ถือเป็นผู้นำอีกคนที่มีบทบาทสูงและมีอยู่ทุกชุมชน

“ไจ่” หรือพระภิกษุ ในวัด เป็นผู้นำอีกท่านหนึ่งของชุมชน ทำหน้าที่เป็นกลไกการทำบุญหรือเป็นเนื้อนาบุญของชุมชน ให้คนในชุมชนได้บำเพ็ญบุญ สั่งสมบารมี เป็นผู้ที่นำเอาพระธรรมคำสั่งสอนมาแจ้งแก่ชาวบ้าน ให้ชาวบ้านได้ไหว้พระ รักษาศีล บริจาคทาน สร้างสมบุญบารมีที่จะนำทางไปสู่สวรรค์ ได้ไปเกิดพบศาสนาพระศรีอาริยเมตไตรย “ไจ่” ถือเป็นผู้นำที่สำคัญยิ่งของชุมชน ทุกชุมชนมีวัดและภิกษุอยู่ประจำ

“มัคทายก” เป็นผู้นำคนหนึ่งของชุมชน ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำชาวบ้านประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทางศาสนา เช่น สมาทานศีล ทำวัตร สวดมนต์ ภาวนาในวันพระวันศีลวันงานบุญต่างๆ ทั้งในวัดและในหมู่บ้าน เป็นผู้นำผู้อาวุโสและชาวบ้านรักษาศีลอุโบสถ รวมทั้งเป็นผู้คอยดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัด ดูแลพระภิกษุสงฆ์ ถือเป็นผู้นำที่สำคัญอีกท่านหนึ่งที่มีอยู่ทุกชุมชน

“ฤาษี” เป็นผู้นำอีกท่านหนึ่งของชุมชน ที่ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณและการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ รวมทั้งเป็นผู้นำในการแก้ปัญหาต่างๆ ที่คนในชุมชนไปร้องเรียนให้ช่วยเหลือ ถือเป็นผู้นำที่สำคัญอีกท่านหนึ่ง แต่ไม่มีอยู่ประจำในชุมชนพื้นที่วิจัย แต่มีอยู่นอกพื้นที่วิจัย เช่น ที่ไล่ตองคุ พื้นที่จังหวัดตาก แต่คนในชุมชนในพื้นที่วิจัยได้ไปมาหาสู่ ไปร่วมกิจกรรม และรับเอาแนวทางต่างๆ มาใช้เพื่อการอยู่ร่วมกันในชุมชน

“หมอขวัญ” เป็นผู้นำคนหนึ่งของชุมชน ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ผูกข้อมือให้กับคนสำคัญในงานประเพณีต่างๆ หรือผูกข้อมือแก่คนทั่วไปในงานประเพณี เช่น งานแต่งงาน งานกินข้าวใหม่ งานขึ้นบ้านใหม่ คนที่จะทำหน้าที่นี้ได้ ต้องมีคุณสมบัติ คือ ต้องเป็นผู้มีครอบครัวที่สมบูรณ์ คือเป็นคู่ผัวเดียวเมียเดียว เป็นผู้สูงอายุ มีลูกมีหลานหลายคน และดำรงตนอยู่ในคุณธรรมตามแบบแผนวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน ชุมชนหนึ่งๆ อาจจะมีคู่

ผัวเมียสูงอายุหลายคู่ คนเหล่านี้เป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมหลายอย่าง รวมทั้งเป็นผู้ให้พรชัยมงคลในงานพิธีต่างๆ ถือเป็นผู้นำที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งที่มีอยู่ทุกชุมชน

“ผู้ทรงภูมิปัญญา” หรือที่เรียกว่า ปราชญ์ชาวบ้าน ชาวบ้านจะเรียกคำนำหน้าชื่อคนเหล่านี้ว่า “หม่องเนหรือย่อง” เช่น “ลุงหม่องเป” เป็นต้น ทำหน้าที่เป็นผู้สืบสานภูมิปัญญาชุมชนและให้การอบรมสั่งสอนให้คนในชุมชนได้สืบต่อภูมิปัญญาในเรื่องที่ตนเองถนัด ซึ่งปราชญ์ชาวบ้านคนหนึ่งอาจจะถนัดภูมิปัญญาเรื่องเดียวหรือหลายเรื่องก็ได้ ลักษณะทั่วไปของคนกลุ่มนี้ คือ เมื่อเอ่ยถึงเรื่องใด คนชุมชนจะรู้ทันทีว่าใครในชุมชนเป็นคนที่ทรงภูมิปัญญาเรื่องนั้น ชุมชนหนึ่งๆ อาจจะมีคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ หรือปราชญ์ชาวบ้านคนหนึ่งอาจจะมีความรอบรู้เป็นเลิศหลายด้านก็ได้ เช่น ลุงเนี้ยะเซ๊ง บ้านกองม่องทะ มีความเป็นปราชญ์เรื่องการจักสาน ขณะเดียวกันมีความเป็นปราชญ์ผู้มีความรอบรู้วิทยาการต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย เช่น เป็นผู้ทรงภูมิปัญญาที่สนใจศึกษาค้นคว้าความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเอง รวมทั้งเป็นแกนนำสำคัญในการเรียกร้องความถูกต้องเป็นธรรมแก่คนในชุมชน ถือเป็นผู้นำอีกกลุ่มที่มีอยู่ทุกชุมชน

“ผู้นำทางสังคม”หรือ“ผู้นำชุมชน”ตามธรรมชาติ เป็นผู้นำอีกกลุ่มหนึ่ง ทำหน้าที่เป็นแกนนำในการสร้างความคิด ความรู้ ความเชื่อ ความรัก ความสามัคคี ความเป็นปึกแผ่น ความเข้มแข็งมั่นคง ความปลอดภัยด้านต่างๆ แก่ชุมชน ผู้นำกลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้คงแก่เรียน เป็นปราชญ์ที่มีประสบการณ์ กล้าคิด กล้าทำ กล้าวิพากษณ์วิจารณ์ มีความกล้าหาญทางจริยธรรม เป็นผู้เสียสละเพื่อส่วนรวม ดำรงชีพด้วยการทำมาหากินลักษณะเดียวกับคนอื่นๆ แต่มีทักษะความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการคิดสร้างสรรค์ คิดวิเคราะห์สังเคราะห์ คิดวิพากษ์ วิจารณ์เหตุการณ์ สถานการณ์ ปรากฏการณ์ต่างๆ ได้อย่างแม่นยำ ชัดเจน รู้ทัน เข้าใจลึกซึ้ง และกล้าหาญในการแสดงออกอย่างตรงไปตรงมา เพื่อยืนยันความถูกต้อง ความน่าจะเป็น ความเป็นธรรมและความเท่าเทียม บนพื้นฐานวัฒนธรรมและความเป็นมาของชุมชน ผู้นำเหล่านี้มีอยู่ทุกชุมชน เป็นต้นว่า หลวงพ่อเยียเมี่ย บ้านเกาะสะเดิ่ง ลุงหม่องเป บ้านทิไล่ป้า ลุงยุเพ่ บ้านซาลาวัด เป็นต้น ถือเป็นผู้นำอีกกลุ่มที่มีความสำคัญยิ่งที่มีอยู่ทุกชุมชน

๒. **การปกครองชุมชนตามระเบียบทางราชการ** ทั้งส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่น รวมถึงส่วนพื้นที่พิเศษที่เป็นไปตามพระราชบัญญัติ กฤษฎีกา ข้อกฎหมาย และระเบียบต่างๆที่ได้ประกาศใช้เฉพาะพื้นที่ เช่น ประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกเมื่อปี ๒๕๑๗ ประกาศสหประชาชาติที่ยกให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ด้านตะวันตก เป็นป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ เมื่อปี ๒๕๓๔ ประกาศกระทรวงวัฒนธรรมที่กำหนดให้ชุมชนที่อยู่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ดังกล่าว เป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษ ทำให้เกิดผู้นำลักษณะต่างๆ ขึ้นในชุมชน โดยชุมชนหนึ่งๆ มีผู้นำชุมชนได้หลายคน แบ่งออกตามลักษณะการทำหน้าที่ เป็นต้นว่า.....

“ผู้ใหญ่บ้าน” เป็นชาวบ้านที่ได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้านและราชการให้ทำหน้าที่เป็นกลไกราชการส่วนภูมิภาค ปฏิบัติงานต่างๆ ในหมู่บ้าน ตามคำสั่งทางราชการ เช่น งานทะเบียนราษฎร์ การย้ายเข้าย้ายออก การเกิด การตาย การสำรวจข้อมูลต่างๆ เช่น จำนวนประชากรในหมู่บ้าน ถือเป็นผู้นำอีกกลุ่มที่มีความสำคัญยิ่งที่มีอยู่ทุกชุมชน

“ผู้ช่วยใหญ่บ้าน” เป็นคนที่ผู้ใหญ่บ้านคัดเลือกขึ้นมาให้ทางราชการแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในการปฏิบัติงานราชการต่างๆ ในหมู่บ้าน ช่วยทำหน้าที่ในบทบาทของผู้ใหญ่บ้าน ถือเป็นผู้นำอีกกลุ่มที่มีความสำคัญ ซึ่งมีอยู่ทุกชุมชน

“สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล”(อบต.) หมู่บ้านละ ๒ คน เป็นคนที่ชุมชนเลือกขึ้นมาเป็นผู้แทนทำงานในองค์กรบริหารส่วนตำบลตามระเบียบกติกาของทางราชการส่วนท้องถิ่น ทำหน้าที่ดูแลการบริหารงานส่วนท้องถิ่นในชุมชน เช่น ปรับปรุงพัฒนาสภาพแวดล้อม สุขอนามัย ถนนหนทาง สิ่งสาธารณูปโภคต่างๆ ของชุมชน ถือเป็นผู้นำอีกกลุ่มที่มีความสำคัญ ซึ่งมีอยู่ทุกชุมชน

“นายกองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.)” เป็นผู้นำท้องถิ่นระดับตำบล ได้มาโดยการเลือกตั้ง ตามระเบียบกฎเกณฑ์ของทางราชการที่เกี่ยวข้อง ทำหน้าที่บริหารงานต่างๆ ในพื้นที่ตำบลตามระเบียบการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น เช่น พัฒนาสภาพแวดล้อม สุขอนามัย ถนนหนทาง สิ่งสาธารณูปโภค การอาชีพ คุณภาพชีวิต และอาจจะรวมถึงหน้าที่ในการพัฒนาด้านอื่นๆ ของชุมชน ซึ่งตำบลไล่โว่มีนายกองค์การบริหารส่วนตำบลมาแล้ว ๒ คน

“ครูใหญ่หรือผู้อำนวยการโรงเรียนในชุมชน” ทุกชุมชนมีโรงเรียนหรือไม่ก็ห้องเรียนสาขาโรงเรียนอื่นที่มีครูประจำอยู่ในชุมชนนั้นๆ ครูนอกจากมีบทบาทด้านการจัดการศึกษาแก่บุตรหลานของคนชุมชนแล้ว ยังมีบทบาทเป็นผู้นำร่วมพัฒนาด้านต่างๆ ของชุมชนด้วย

เจ้าอาวาส หรือภิกษุที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส หรือผู้ช่วย หรือเป็นเจ้าคณะตำบลตามระเบียบการบริหารราชการคณะสงฆ์ ถือเป็นผู้นำชุมชนตามระบบราชการคณะสงฆ์ ที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชนรอบด้านในปัจจุบัน

หมอหรือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำชุมชน มีอยู่บางชุมชน บางชุมชนไม่มี ในชุมชนที่มี คนในชุมชนและระบบราชการจัดให้เป็นผู้นำอีกกลุ่มหนึ่งของชุมชนที่ทำหน้าที่ดูแลเรื่องสุขภาพและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการให้การศึกษาแก่ประชาชนในการดูแลป้องกันโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ

ตำรวจตระเวนชายแดน ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของชุมชน เป็นผู้นำชุมชน ที่ทำหน้าที่ดูแลรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน รวมถึงการจัดการศึกษาแก่บุตรหลานของคนในชุมชน และอำนวยความ

สะดวกในการเดินทาง บำบัดทุกข์ บำรุงสุขแก่ชาวบ้าน ทั้งในยามปกติและยามฉุกเฉิน ถือเป็นผู้นำอีกกลุ่มที่มีบทบาทความสำคัญยิ่งในกระบวนการพัฒนาชุมชนด้านต่างๆ

หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ถือเป็นผู้นำที่เป็นองค์ประกอบหลักของชุมชนตามระเบียบข้อบังคับว่าด้วยเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ตามระเบียบดังกล่าว หัวหน้าเขตฯ ควรมีฐานะเป็นประธานคณะผู้นำตามนิยามความหมายของการปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้นำตามนิยามการปกครองส่วนภูมิภาคที่เป็นแบบราชการ รวมถึงเป็นผู้นำของผู้นำชุมชนในพื้นที่ด้วย เพราะว่าพื้นที่ดังกล่าว เป็นพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก อำนาจตามบทบาทหน้าที่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรดังกล่าว จึงสมควรอยู่ในฐานะผู้นำของผู้นำราชการส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น โดยมีเจ้าหน้าที่ที่เป็นกลไกของหน่วยงานกระจายอยู่ตามจุดต่างๆ ทั่วพื้นที่ เพื่อปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก จึงถือเป็น“ผู้นำสูงสุดของชุมชน”ตามนิยามความหมายของการปกครองส่วนท้องถิ่น และการปกครองส่วนภูมิภาคที่เป็นแบบราชการ ดังกล่าวข้างต้น

เขตรักษาพันธุ์สัตวป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก มีหน่วยรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในชุมชนต่างๆ **๑๕** หน่วย หน่วยชั่วคราว **๒** หน่วย มีอยู่ทั้งในเขตชุมชนและนอกเขตชุมชน ถือเป็นผู้นำระดับชุมชนหรือที่เรียกว่า **“หัวหน้าหน่วย”** ในพื้นที่ชุมชนนั้นๆ มีหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่คน ป่าและสัตว์ป่าทั้งหลาย ตามระเบียบกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๓. การเมืองในชุมชนและท้องถิ่น ตามนิยามที่ว่า“การเมืองคือเรื่องของอำนาจ” เป็นต้นว่า“การได้อำนาจ การใช้อำนาจ และการรักษาอำนาจในการบริหารจัดการบ้านเมืองหรือชุมชนพื้นที่” ตามที่คนทั่วไปรับรู้เข้าใจและแพร่หลายอยู่ในสังคมปัจจุบัน ปราชญ์ชาวบ้านยืนยันว่า “ชุมชนแห่งนี้ ไม่มีการเมืองแบบนั้น” มีแต่การเมืองในความหมายของ*“อำนาจในการอยู่ร่วมกันหรืออำนาจในการมีส่วนร่วมในการจัดการเพื่อการอยู่ร่วมกันตามระบบตะละโค่ว เพื่อให้ทุกคนได้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข มีความพอเพียง แบ่งปันผลผลิต และร่วมรับผิดชอบต่อชุมชนอย่างเท่าเทียม เป็นธรรม” (บทสัมภาษณ์ลุงเนียะเซ็ง บ้านกองม่องทะ)*การเมืองตามนิยามนี้ ถือเป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของชุมชนที่สืบต่อมาแต่โบราณ ซึ่งชุมชนได้อำนาจมาจากบรรพบุรุษ ที่สืบต่ออำนาจนั้นๆ ซึ่งเป็นอำนาจที่คนทุกๆ คนได้รับมาโดยธรรมชาติของสังคม จะปฏิเสธไม่ได้ เช่น อำนาจร่างทรง อำนาจไชจู เป็นต้น ด้านการใช้อำนาจ คนเหล่านี้จะใช้ไปเพื่อความอยู่รอดของชุมชน เกิดผลประโยชน์ต่อส่วนรวม เป็นผลประโยชน์ที่มีบุญกุศล(คุณค่า)เป็นที่ตั้ง ส่วนการรักษาอำนาจ ส่วนใหญ่เมื่อรับอำนาจมาแล้วหรือได้มาแล้ว จะอยู่กับคนนั้นไปจนวันตาย การได้อำนาจ การใช้อำนาจและการรักษาอำนาจ จึงเป็นไปเพื่อการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่คนในชุมชนเป็นที่ตั้ง ดังนั้นคนที่มีอำนาจต้องมีไจเสียสละใหญ่หลวง

ขณะที่แทบไม่มีประโยชน์ใดๆ ที่เป็นมูลค่าข้าวของเงินทองตอบแทน การเมืองจึงเป็นเพียงการจัดการให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข เป็นธรรมบนฐานวัฒนธรรมชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนนั้นๆ

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน การเมืองในนิยามใหม่หรือตามนิยามที่คนในเมืองหรือสังคมทั่วไปใช้และได้เผยแพร่เข้าสู่ชุมชนโดยภาครัฐและภาคเอกชน เป็นการเมืองสมัยใหม่ที่มุ่งผลประโยชน์ของตนเองเป็นที่ตั้ง ทั้งโดยตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจ จนทำให้เริ่มเห็นร่องรอยความขัดแย้งที่เกิดจากการแสวงหาอำนาจ การใช้อำนาจ และการรักษาอำนาจ เกิดในชุมชนมากขึ้น ทำให้สถานการณ์ในชุมชนเริ่มมีความขัดแย้งแตกแยกกับทางราชการหรือแตกแยกกันเองในหมู่บ้าน เป็นต้นว่า.....

เมื่อรัฐประกาศให้พื้นที่ตำบลไร่โว่ เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรเมื่อปี ๒๕๑๗ รัฐประกาศว่าจะอพยพชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ออกไปอยู่ที่สังขละบุรี ชาวบ้านไม่ยอม ผู้นำชุมชนส่วนหนึ่งจึงลุกขึ้นมาต่อสู้ และนำไปสู่การเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ต่อสู่กับรัฐบาล จนทำให้เสียงปืนแตกเกิดขึ้นในพื้นที่ เกิดการสู้รบและนำไปสู่การเสียชีวิตเกิดขึ้น

ต่อมาเมื่อ ปี ๒๕๓๔ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรฯ ได้รับการประกาศให้เป็น “ป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ” ทำให้กระแสโลกาภิวัตน์ได้นำพาผู้คนหลากหลายความคิดหลากหลายความต้องการหรือหลากหลายเจตนาเข้าสู่พื้นที่ นำเอาวัฒนธรรมสมัยใหม่ แนวคิดการพัฒนาแบบทุนนิยมเสรีประชาธิปไตยเข้าสู่ชุมชนพื้นที่มากขึ้น ส่งเสริมปลุกปั่นอำนาจกิเลสตัณหาคนชุมชนให้เกิดความอยากได้ อยากมี อยากเป็นให้ตื่นขึ้น จนถูกใช้เป็นเครื่องมือทำลายป่า ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทำลายสัตว์ป่า และทำลายวัฒนธรรมชุมชนของตนเอง เช่น ลือกาเวาะ ถ่งเมียเวาะ เรียเจียเวาะ ให้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสียหาย คนเริ่มต้องการอำนาจการเป็นเจ้าของที่ดิน ต้องการมีที่ดินเป็นของตนเอง ทำลายอำนาจสิทธิส่วนรวมของชุมชน คนเริ่มต้องการอำนาจการปลูกพืชยืนต้นในพื้นที่ไร่หมุนเวียน คนเริ่มเสพย์ติดอำนาจการรับจ้างนายทุนทำโน้นนี่นั้นในทำนองที่นำไปสู่การส่งเสริมอำนาจให้นายทุนเข้ามาเป็นเจ้าของที่ดินแล้วปลูกพืชเชิงเดี่ยว เป็นต้น ทำให้เกิดร่องรอยความขัดแย้งแย่งชิงอำนาจขึ้นในชุมชน จนดูเหมือนเป็นความวุ่นวายเริ่มเกิดแล้ว

ต่อมาเมื่อปี ๒๕๕๕ รัฐบาลได้ประกาศให้ชุมชนในพื้นที่วิจัยเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษ ยิ่งทำให้ชุมชนต้องต้อนรับอำนาจจากภายนอกชุมชนที่เข้ามาหนาแน่นมากขึ้น ไม่เฉพาะแต่แนวคิด แนวทางทุนนิยมเท่านั้น แต่นายทุนคนร่ำรวยได้นำเครื่องมือเครื่องใช้และเงินทอง และวัฒนธรรมที่แปลกแยกแตกต่างเข้าสู่ชุมชนรอบด้าน ผ่านกลไก เช่น เด็ก เยาวชน และผู้ใหญ่ ราวกับว่า การเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษ คือ เขตแห่งความล้าหลังกว่าวัฒนธรรมอื่นๆ มีการออกกฎเกณฑ์กติกาเพิ่มเติมให้ชุมชนปฏิบัติ ทำให้อำนาจเดิมที่เคยได้สร้างสรรค์ สืบสานลักษณะต่างๆ ทางวัฒนธรรมชุมชนมาจนกระทั่งได้รับการประกาศให้เป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษนั้น ใช้ไม่ได้ หรือเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง คนนอกชุมชนต้องมาสร้างระเบียบกฎเกณฑ์กติกาขึ้นใหม่แล้วประกาศใช้ให้เป็นไปตามเป็น

อำนาจของคนนอก ทำให้เห็นถึงสถานการณ์เกี่ยวกับอำนาจของชุมชนว่ามีปัญหาความขัดแย้งเกิดมากขึ้นตามประกาศที่มากขึ้น

นอกจากนี้ การปกครองระดับชุมชนและท้องถิ่น(รวมถึงระดับชาติ) ตามแบบแผนการปกครองระบอบประชาธิปไตย หรือการปกครองสมัยใหม่ ได้นำนิยามความหมายของคำว่า การเมืองสมัยใหม่เข้าสู่ชุมชน ทำให้คนในชุมชนเริ่มเรียนรู้ เข้าใจ นำมาใช้เพื่อเข้าถึงสิทธิ์เสรีภาพและความเท่าเทียมด้านต่างๆ เป็นเหตุให้เกิดการโต้แย้ง ตอบโต้เรื่องต่างๆ เพื่อรักษาประโยชน์ส่วนตน ทำให้เกิดความแตกแยก แบ่งกลุ่มไปตามลักษณะโครงสร้างอำนาจ การได้มา ลักษณะการใช้และการรักษาอำนาจเกิดขึ้น เป็นเหตุให้ระบบการเมืองแบบเดิมอ่อนกำลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ผู้นำชุมชนแบบพื้นบ้าน” ได้สูญเสียบทบาทที่เคยชี้นำการใช้อำนาจสร้างคุณค่าเพื่อเข้าถึงคุณธรรมและสร้างสรรค์ความสุขให้เปลี่ยนแปลงไป เหลือเพียงเป็น “ผู้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ” ที่คนชุมชนเริ่มลดความไว้วางใจมากขึ้น

การเมืองในชุมชนที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ในปัจจุบัน จึงมีแนวโน้มเป็นไปตามนิยามการเมืองสมัยใหม่ที่เผยแพร่จากชุมชนเมือง ลักษณะเด่น คือ มีความคิดเรื่องการแบ่งพรรคแบ่งพวกออกเป็นฝักฝ่าย เพื่อแสวงหาอำนาจ ใช้อำนาจ และรักษาอำนาจที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์เชิงมูลค่า เป็นสำคัญ

๔. **การอยู่ร่วมกัน** บนพื้นฐานความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีภาษาและวัฒนธรรมเดียวกัน มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน มีอุดมการณ์ทางศาสนาและความเชื่อเหมือนกัน มีลักษณะทางเศรษกิจและสังคมเหมือนกัน อยู่ในพื้นที่ป่าเดียวกัน ทำให้การจัดการเพื่อการอยู่ร่วมกัน เป็นไปแบบพี่น้อง เครือญาติ ลูกหลาน ตามหลักการอยู่ร่วมกันในระบบ“ตะละโค่ว” ซึ่งแบ่งออกเป็นสามประการ คือ ลือกาเวาะ ถ่งเมียเวาะ เรียเจียเวาะ เป็นหลักการจัดการเพื่อการอยู่ร่วมกัน เป็นต้นว่า

ลือกาเวาะ กำหนดให้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ ลม ไฟ ป่า สัตว์ป่า ข้าว ปลา ฯลฯ เป็นสิ่งมีเจ้าของโดยกำเนิดอยู่แล้ว มนุษย์ไม่มีสิทธิเป็นเจ้าของในสิ่งนั้น มีสิทธิเพียงการใช้ประโยชน์เพื่อหล่อเลี้ยงร่างกายที่พอเพียงเท่านั้น เช่น ทุกคนไม่มีสิทธิเป็นเจ้าของที่ดิน ที่ดินเป็นทรัพย์สินส่วนรวม ใครอยากตั้งบ้านเรือนตรงไหน หากไม่ขัดกับหลักความเชื่อในลือกาเวาะและได้รับอนุญาติจากผู้นำชุมชนแล้ว สามารถสร้างได้ไม่ต้องซื้อขาย ไม่มีคนเป็นเจ้าของ มีแต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้นที่เป็นเจ้าของ เมื่อไม่ต้องการอยู่ ใครจะมาอยู่ที่ตรงนั้นก็ได้ หลักลือกาเวาะ ถือว่าทรัพยากรธรรมชาติ เป็นทรัพย์สินส่วนรวม ที่คนทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ได้ตามความจำเป็น ตามหลักการ **“ถ่งเมียเวาะ”** ที่เป็นความเป็นธรรมและเท่าเทียม ไม่ใช้สิ่งเหล่านั้นด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง แต่ใช้สิ่งเหล่านั้นเพื่อให้ดำรงอยู่ได้ เพื่อจะได้สั่งสมบุญบารมีเพื่อเข้าถึงอุดมการณ์สูงสุดตามศาสนาและความเชื่อของชุมชน เช่น การเข้าถึงสวรรค์ตามอุดมการณ์แบบพื้นบ้านเดิม หรือการได้เกิดบนสวรรค์ตามอุดมการณ์พุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ และการได้มาเกิดในยุคพระศรีอริยเมตไตรย และ

การได้เข้าถึงพระนิพพาน เป็นต้น โดยมีหลักการ**“เรียเจียเวาะ”** เป็นแนวทางในการจัดการเพื่ออยู่ร่วมกันในทางสังคมให้ทุกคนสามารถเดินทางสู่เป้าหมายดังกล่าวอย่างเท่าเทียม มีผู้นำกลุ่มต่างๆดังกล่าวข้างต้น เป็นผู้ทำหน้าที่ให้สังคมดำเนินชีวิตไปอย่างสงบเรียบร้อย คนในชุมชนมีความสุข ชุมชนมีความเข้มแข็งสืบไป

หลักการปกครองแบบตะละโค่ว ที่แบ่งองค์ประกอบเป็น ๓ เวาะ คือ ๑.ลือกาเวาะ ๒.ถ่งเมียเวาะ และ ๓.เรียเจียเวาะ นั้น มีหลักในการจัดการเพื่ออยู่ร่วมกัน ๓ ประการ คือ

๑. สะนู่มู่หละ หลักศีลธรรมและจริยธรรม ตามหลักถ่งเมียเวาะ ถือเป็นกฎระเบียบตายตัว ถ้าผู้ใดประพฤติปฏิบัติไม่อยู่ในความเที่ยงธรรม ต้องรับผิดตามกฎ ถ้าผิดขั้นร้ายแรงถึงแก่ชีวิตได้ เช่น ถ้าฆ่าคนต้องถูกประหารชีวิต ถ้าประพฤติผิดประเพณี เช่น มีเรื่องชู้สาวต้องถูกลงโทษตี ๓๐ ที ให้กินข้าวในรางหมา ขึ้นต้นงิ้วให้ถึงยอดแล้วย้ายออกนอกพื้นที่ ๓ ปีจึงจะกลับมาได้

๒. สะนู่เจอะ หลักความยุติธรรมในการตัดสินตามหลักลือกาเวาะ มีการผ่อนผันได้ ถ้าความผิดไม่รุนแรง เช่น ขโมยของครั้งแรกจะถูกตักเตือน ครั้งที่ ๒ ลงโทษ ครั้งที่ ๓ ติดคุก

๓. สะนุกนุ่ย หลักการป้องกันการเอารัดเอาเปรียบทุจริตคดโกง ตามหลักเรียเจียเวาะจะต้องมีการลงโทษเช่น ถ้ามีการคดโกง เอารัดเอาเปรียบ เห็นแก่พวกพ้อง เห็นแก่ตนเอง ไม่มีความเป็นธรรม ผู้ที่ทำผิดจะถูกลงโทษแต่จะลงโทษในลักษณะใดนั้น ให้พิจารณาตามหลักสะนุ่เจอะ

การปกครองแบบตะละโค่วดำรงสังคมให้คงอยู่มาหลายชั่วอายุคน แม้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากแบบผู้นำชุมชนมาเป็นแบบเจ้าเมืองมีตำแหน่งที่ “พระศรีสุวรรณคีรี” เป็นหัวหน้า แต่หลักการประพฤติปฏิบัติของคนในชุมชนยังเป็นแบบตะละโค่วอยู่เหมือนเดิม

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันการอยู่ร่วมกันดังกล่าวเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงแล้ว โดยมีหลักการอื่นๆ จากสังคมภายนอกเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น เมื่อเรื่องสิทธิ เสรีภาพ ภราดรภาพตามหลักการปกครองแบบประชาธิปไตย และหลักการทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย ทำให้คนในชุมชนเริ่มต้องการเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้คนในชุมชนเกิดความไม่มั่นใจในอนาคตในการดำรงอยู่ตามหลักการเดิม เช่น ทรัพย์สินส่วนรวม ความเป็นพี่เป็นน้อง ความเป็นธรรม และความเท่าเทียม คนบางกลุ่มจึงเริ่มจับจองถือครองทรัพยากรธรรมชาติเป็นทรัพย์สินส่วนตัว เริ่มแสดงความเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย เป็นเจ้าของที่ดิน ให้เห็นมากขึ้น ริเริ่มกั้นรั้วเป็นแนวเขตแสดงความเป็นเจ้าของพื้นที่ มีการปลูกพืชผลเพื่อการขายมากกว่าแบ่งปัน มีการกำหนดขอบเขตความเป็นเจ้าของพื้นที่เกิดขึ้นในชุมชนต่างๆ ทั่วไป ทำให้ชุมชนต้องสำรวจแนวเขตพื้นที่ชุมชนแล้วแบ่งเขตพื้นที่ชุมชนออกเป็น ๔ ชั้นหรือ ๔ เขต คือ พื้นที่ชั้นในกำหนดให้เป็นเขตพื้นที่อยู่อาศัยตั้งบ้านเรือน พื้นที่ถัดออกไปกำหนดเป็นเขตพื้นที่ทำมาหากินประจำ เช่น ทำนา ทำกลูซู ปลูกพืชผักผลไม้ประจำ พื้นที่ถัดไปกำหนดให้เป็นเขตพื้นที่ทำไร่หมุนเวียน ต่อจากนั้นจึงกำหนดเป็นพื้นที่ป่าธรรมชาติ ภายในเขตพื้นที่อยู่อาศัย

และเขตทำมาหากิน บุคคลหรือครอบครัวมีสิทธิเป็นเจ้าของได้ ส่วนเขตไร่หมุนเวียนยังคงหมุนเวียนอยู่เหมือนเดิม และห้ามบุกรุกบุกเบิกเขตพื้นที่ป่าธรรมชาติเด็ดขาด การทำไร่ต้องหมุนเวียนต้องอยู่ในพื้นที่ไร่ซากภายในพื้นที่แนวเขตเท่านั้น ดังที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านกองม่องทะ บ้านสะเนพ่อง และกำลังดำเนินการสำรวจอยู่ในชุมชนอื่นๆ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นำไปสู่การเป็นเจ้าของที่ดิน และทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในที่ดินพื้นที่แนวเขตที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน โดยปรับปรุงพัฒนาเป็นสวน เป็นนา เป็นสิทธิของปัจเจกชนอย่างยั่งยืน มีการซื้อขาย ซึ่งเป็นช่องทางให้คนนอกชุมชนเข้ามาซื้อและถือครองที่ดินชุมชนมากขึ้น บางชุมชนพื้นที่ในเขตชั้นสองกลายเป็นของคนนอกชุมชน คนเหล่านั้นได้เข้ามาปลูกผลไม้ สร้างแนวรั้วเป็นขอบเขตห้ามคนบุกรุกอย่างชัดเจน นำไปสู่การแบ่งแยกการอยู่ร่วมกันแบบพี่น้องกลุ่มชาติพันธุ์ตามหลักลือกาเวาะ ถ่งเมียเวาะและเรียเจียเวาะ ระบบดังกล่าวลดความศักดิ์สิทธิ์ เปิดพื้นที่สู่ความขัดแย้งแตกแยกที่ค่อยๆ เพิ่มความเข้มข้นมาถึงปัจจุบัน

๕. **ความยุติธรรมหรือความเป็นธรรม** เดิมการอยู่ร่วมกันเน้นความเป็นธรรมและความเท่าเทียมมากกว่าความยุติธรรมในความหมายที่เกี่ยวกับการตัดสินคดีความต่างๆในปัจจุบัน เพราะหลักการอยู่ร่วมกันตามระบบตะละโค่ว นั้น *“คนขยันจะอยู่ในชุมชนได้อย่างเป็นสุข คนขี้เกียจเท่านั้นที่อดอยาก ด้วยไม่มีใครไม่มีที่ทำกิน ไม่มีใครไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีใครถูกทอดทิ้งให้อดตาย หรือเจ็บไข้ได้ป่วยอยู่อย่างเดียวดาย เมื่อใดที่คนชุมชนเจ็บป่วยถึงแก่กรรมลง คนในชุมชนทุกครอบครัวจะหยุดภาระกิจต่างๆ มาช่วยกันจัดการศพนั้นๆ ให้เรียบร้อยตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี จึงจะกลับไปเริ่มต้นทำงานส่วนครอบครัวแม้แต่บ้านที่กำลังก่อสร้าง ถ้าคนในชุมชนเสียชีวิตลง ต้องทำพิธีรื้อบ้านนั้น กรณีที่เกิดคดีความต่างๆ จะสอบสวนไปตามข้อเท็จจริง เมื่อทำผิดแล้วยอมรับผิดแล้ว จะลงโทษไปตามจารีตประเพณี ไม่มีใครได้สิทธิพิเศษ ไม่มีใครเป็นทนายความแก้ต่างเข้าข้างใคร ผู้กระทำความผิด เมื่อรู้ตัวว่าผิดก็ยอมรับ ไม่ต้องให้ใครมาเดือดร้อน และไม่มีการจองเวรโกรธแค้นและแก้แค้น ทุกคนได้รับความเป็นธรรมตามหลักตะละโค่วที่เป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีอย่างเท่าเทียม” (บทสัมภาษณ์ลุงหม่องเป บ้านทิไล่ป้า)*

ปัจจุบัน ความยุติธรรมและความเป็นธรรมดังกล่าว เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง บางคน บางกลุ่มเริ่มอาศัยกฎหมายบ้านเมืองทางราชการ มาใช้จัดการในการอยู่ร่วมกันแทนระบบตะละโค่ว เมื่อเกิดคดีความหรือเมื่อเกิดปัญหาขึ้น อ้างเอากฎหมายมาใช้ อ้างพยาน อ้างหลักฐาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้นำสมัยใหม่ตามระบบราชการ มีส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงอำนาจกฎหมายเข้าสู่ชุมชน เพื่อสร้างความยุติธรรมตามกระบวนการยุติธรรมสมัยใหม่ ขณะเดียวกันคนในชุมชนได้เรียนรู้เทคนิคการอยู่ร่วมกันบนฐานของกฎหมาย ทำให้การคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งจบลงยาก และจบลงด้วยความไม่พอใจ ด้วยรู้สึกว่าไม่ได้รับเป็นธรรม ด้วยบทสุดท้ายของกฎหมาย คือ การตัดสินชี้ผิด ชี้ถูก เท่านั้น กฎหมายไม่ได้สร้างบทสรุปให้อภัยต่อกัน อย่าจองเวรจองกรรม ให้คงความสัมพันธ์เป็นพี่น้อง เป็นเครือญาติและเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลเหมือนเดิมต่อไป เมื่อนำ

กระบวนการตัดสินตามกฎหมายสมัยใหม่มาเปรียบเทียบกับแบบพื้นบ้านแล้ว จะยิ่งสร้างความรู้สึกไม่เป็นธรรมและมีความแตกแยกมากขึ้น ทำให้การอยู่ร่วมกันแบบพี่น้องเริ่มลดคุณค่าความสำคัญ ยิ่งคนในชุมชนใช้กฎหมายมาสร้างความเป็นธรรมหรือความยุติธรรมมากขึ้นเท่าใด จึงยิ่งเกิดความแตกแยกในการอยู่ร่วมกันมากขึ้นเท่านั้น

โดยสรุปชุดความรู้เรื่องการเมืองการปกครองการอยู่ร่วมกันและความเป็นธรรมตามนิยามความคิดดังกล่าวข้างต้น คนในชุมชนพื้นที่วิจัย เดิมไม่ได้จำแนกออกเป็นประเด็นๆ ที่แยกส่วนจากกัน แต่กล่าวถึงการจัดการทางวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันในลักษณะต่างๆ ตามภูมิปัญญาและแบบแผนพฤติกรรมทางวัฒนธรรมชุมชนที่สืบต่อมา ปัจจุบัน เริ่มมีการแยกส่วนและเน้นการใช้กฎหมายมาใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองการปกครองการอยู่ร่วมกันและความยุติธรรมมากขึ้น ขณะเดียวกันได้สูญเสียหลักการเดิมไปมากขึ้นด้วย

ความเชื่อ

คนในชุมชนเดิม เชื่อมั่นในหลักตะละโค่ว ที่มีลือกาเวาะ ถ่งเมียเวาะและเรียเจียเวาะเป็นองค์ประกอบเชื่อว่าสามารถสร้างการปกครอง การอยู่ร่วมกันและความเป็นธรรมแก่คนในชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล เชื่อว่าใครก็ตามที่ทำผิดกฎเกณฑ์กติกาดังกล่าวจะทำให้ชีวิตไร้ความสุข ต่อเมื่อคนคนนั้นละเลิกพฤติกรรมเหล่านั้นแล้วหันมาประพฤติตนตามหลักตะละโค่ว จึงจะทำให้ชีวิตดีขึ้น ซึ่งผลการทำผิดหรือถูกตามหลักดังกล่าว จะติดตัวไปทั้งชาตินี้และชีวิตหลังตาย คนในชุมชนเชื่อมั่นหรือไว้วางใจในความเที่ยงธรรมของผู้นำแบบพื้นบ้านตามระบบดังกล่าว เพราะผู้นำเหล่านั้นหากทำผิดก็จะต้องได้รับโทษทัณฑ์เช่นเดียวกับชาวบ้าน ซึ่งมีการระบุไว้ในความเชื่อของชุมชนในเรื่องต่างๆ ไม่มีการยกเว้น รวมทั้งมีเป็นเรื่องราวชาดกต่างๆ ที่เล่าสู่กันฟังด้วย

ปัจจุบัน ความเชื่อดังกล่าวนี้ เริ่มเปลี่ยนแปลงไป เริ่มมีความเชื่อตามระบบกฎหมายเข้ามาแทนที่ รวมถึงความเชื่อในพลังอำนาจของมูลค่าที่เป็นเงินทอง ด้วยเชื่อว่า ความผิดตามหลักตะละโค่วและความผิดทางกฎหมายนั้นมีความแตกต่างกัน ด้วยความผิดถูกตามกฎหมายนั้น สามารถเปลี่ยนแปลงทำให้ทุเลาผ่อนหนักเป็นเบาหรือหลุดพ้นได้ได้ถ้ามีเงินทองมากๆ โดยการว่าจ้างทนายความเก่งๆ ต่อสู้คดีความได้ บางคดี คนทำผิดเห็นๆ กันอยู่ แต่กลายเป็นคนไม่ผิดได้ ส่วนการตัดสินตามหลักตะละโค่ว โอกาสเกิดขึ้นอย่างนั้นไม่มี ผิดคือผิด ถูกคือถูก เงินทองช่วยไม่ได้ เพราะคนตัดสินไม่ได้เก่งหลักการอย่างเดียว แต่เก่งคุณธรรมด้วย แนวโน้มที่เกิดขึ้นทำให้เงินทองกลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของการดำเนินชีวิต เงินทองสามารถสร้างความถูกต้องให้ยิ่งๆ ขึ้นไปได้ เงินทองจึงเป็นปัจจัยทำบุญกุศลได้ นักบวชบางคนยังให้ความสำคัญกับเงินทอง เมื่อใช้เงินทองมากๆ ทำบญบาปที่ทำไว้ก็หายไปได้ ความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงมาในปัจจุบันจึงเป็นความเชื่อในกฎหมายที่ควบคู่มากับความเชื่อในพลังอำนาจของเงินทอง ทำให้คนในชุมชนเริ่มต้นรุกรานหรือบุกรุกสิทธิส่วนรวมของชุมชนเพื่อนำมาสร้างมูลค่าเป็นเงินทอง ทำให้การอยู่ร่วมกันของชุมชนปัจจุบันพัฒนาการมาถึงทางสองแพร่ง คนในชุมชนส่วน

หนึ่งเริ่มเหยียบเรือสองแคม เพื่อดูว่า ด้านใดมั่นคงกว่ากัน หรือเพื่อเตรียมขึ้นจากเรือด้านที่มีโอกาสมากกว่า เช่นเดียวกับชุมชนทั่วไป

ความเห็นและค่านิยม

ความเห็นและค่านิยมในทางการอยู่ร่วมกันและความเป็นธรรม คนในชุมชนส่วนหนึ่ง ยังคงเห็นว่าระบบการปกครองการอยู่ร่วมกันและความเป็นธรรมแบบพื้นบ้าน เป็นสิ่งดีมีคุณค่า เช่น ผู้นำแบบพื้นบ้าน ปราชญ์ทางสังคม ผู้นำทางพิธีกรรม ส่วนใหญ่ยังเห็นว่าแบบพื้นบ้านเป็นสิ่งถูกต้องดีงาม แต่คนรุ่นใหม่และผู้นำเริ่มแบ่งแยกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งยังเห็นว่า แบบพื้นบ้านดี เหมาะสม แต่อีกส่วนหนึ่งเห็นว่าควรใช้แบบสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม แนวโน้มความเห็นและค่านิยมในเรื่องการอยู่ร่วมกันและความเป็นธรรมดังกล่าวมีทิศทางเป็นไปตามแบบแผนพฤติกรรมสมัยใหม่มากขึ้น

ปราชญ์ชาวบ้านบางท่านได้ให้ความเห็นในเรื่องการเมืองการปกครอง การอยู่ร่วมกัน และความเป็นธรรม ไว้ว่า *"สังคมชาวกะเหรี่ยง มีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะเดียวกับสังคมของชาวโลกกลุ่มต่างๆ กล่าวคือ สังคมชาวโลกกลุ่มต่างๆ เริ่มต้นที่* ***"สังคมบุพกาล"*** *คนในสังคมมีคุณธรรม เช่น ความเมตตากรุณามุทิตาเพรียบพร้อม ไม่มีปัญหาใดๆ ต่อมาคนเริ่มมีกิเลศมากขึ้น เกิดการแบ่งเขาแบ่งเรา จึงวิวัฒนาการเข้าสู่ "สังคมทาส" อุปมาเหมือนแต่เดิมในสังคมบุพกาลมีไฟอยู่กองเดียว แต่เมื่อแบ่งเขาแบ่งเรา จึงเริ่มแบ่งไฟออกเป็นหลายกอง เอาไฟไปสร้างอาวุธ เอามาข่มขู่รังแกคนอื่น กลุ่มที่ไม่มีอาวุธจึงตกเป็นทาส เมื่อมีความเป็นทาส ย่อมมีนายทาสเกิดขึ้น นายทาสได้พัฒนาตนเองให้มีอำนาจบาตรใหญ่ จนกลายเป็น* ***"สังคมศักดินา"*** *แต่งตั้งหรือสถาปนาตนเองขึ้นเป็นเจ้าเป็นนายเป็นเจ้าของแผ่นดิน เอารัดเอาเปรียบทาสและคนที่มีอำนาจน้อยกว่า จนกระทั่งสั่งสมวัตถุเงินทองต่างๆ ขึ้นมากมาย แล้วนำมาใช้สร้างวัตถุ(อาวุธ)เพื่อแสดงอำนาจ ศักดิ์ศรี เกียรติยศ ชื่อเสียง เมื่อสะสมไว้มากๆ รวมทั้งมีบริวารที่มั่งคั่งมากมาย แต่ละคนแต่ละกลุ่มมีเงินทองล้นเหลือ ทำให้เกิดการห่วงกังวลหวาดระแวงในความยั่งยืนของอำนาจความเป็นเจ้าของนั้นๆ ยิ่งเป็นเจ้าของปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพของสังคมมากขึ้นเท่าไหร่ ความกังวลในความปลอดภัยของทรัพย์สมบัติมีมากขึ้นเท่านั้น คนกลุ่มนี้จึงไม่ไว้วางใจสังคมศักดินาแบบเดิม จึงร่วมกันคิดหาหนทางล้มล้างอำนาจศักดินาให้ตนเองเข้ามามีหุ้นส่วนในอำนาจโดยตรง ในที่สุดจึงเกิดเป็น* ***"สังคมทุนนิยม"*** *เป็นสังคมที่เห็นแก่เงินทอง มุ่งเน้นการสร้างวัตถุ พัฒนาวัตถุ เอาเงินไปซื้อคนจน หลอกให้คนจนเป็นบริวาร เป็นกลไกรักษาประโยชน์แก่ตนเอง จนกระทั่งนำไปสู่การทำลายล้างทั้งมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติขึ้นอย่างกว้างขวาง มีการสร้างอาวุธมหาประลัยคอยทำร้ายคนที่คิดเห็นตรงกันข้าม ดังที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน.... โดยเรียกหรือนิยามอย่างหลอกๆ ว่า เป็น* ***"สังคมประชาธิปไตย"*** *เที่ยวมอมเมาอุดมการณ์ไปทั่วโลก จนในที่สุด ถึงวันที่คนทั่วโลกรู้เท่ารู้ทันว่า แท้ที่จริงแล้วไม่มีความเป็นธรรมและเท่า

เทียมแต่อย่างใด คนส่วนใหญ่จึงลุกขึ้นมาเปลี่ยนแปลงไปเป็น ***"สังคมนิยม"*** *ระบบสังคมนิยมที่จะเกิดขึ้นนั้น คนในสังคมมีลักษณะเป็นประชาธิปไตยเต็มขั้น ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพที่แท้จริง รู้เข้าใจ เข้าถึง ความเป็นธรรมและความเท่าเทียมที่แท้จริง ไม่ใช่ความเป็นธรรมและความเท่าเทียมในการถือครองเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ของผู้มีความมั่งคั่งเงินตราในสังคมทุนนิยมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และสังคมดังกล่าวนี้จะได้เป็นพื้นฐานพัฒนาการไปสู่ "สังคมคอมมูนิสต์" คือ คนในสังคมให้ความสำคัญในความเป็นธรรมและความเท่าเทียมที่เป็นสาธารณะ ลดความยึดมั่นถือมั่นในความเป็นตัวกูของกู ลดความเป็นเจ้าของ ถือครองแต่ปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีพ ไม่ทำร้ายทำลายสัตว์ป่าและคนอื่นๆ ไม่แบ่งแยกคนออกจากคนและธรรมชาติต่างๆ ทุกคนมีสำนึกร่วมกันว่า ทุกคนทุกชีวิตมีความเป็นพี่เป็นน้องเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตาย และสุดท้ายสังคมจะพัฒนาการไปเป็น* ***"สังคมคอมมูนิสต์บุพพกาล"*** *คนทุกคนงดงามทั้งร่างกายและจิตใจ มีความเท่าเทียมและเป็นธรรมเสมอเหมือนกัน ที่เรียกว่า* ***"ยุคพระศรีอริยเมตไตรย"*** *(บทสัมภาษณ์ลุงหม่องเป บ้านทิไล่ป่า)*

เป็นความเห็นและค่านิยมที่ครอบคลุมสังคมครบถ้วนทุกบริบท ทั้งอดีต ปัจจุบันและอนาคต ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ทุกสังคมในโลก แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า คนรุ่นใหม่ในชุมชนไม่ค่อยได้ฟังเรื่องราวดังกล่าวนี้ เช่นเดียวกับคนในสังคมไทย ที่ไม่ค่อยได้นำเรื่องเหล่านี้มาเล่าสู่กันฟังมากนัก ด้วยอาจจะเห็นว่า ระบอบประชาธิปไตยที่เห็นอยู่ในโลกปัจจุบัน คือ สิ่งประสริฐสูงสุดแล้ว หากได้นำชุดความเห็นดังกล่าวนี้ออกเผยแพร่อาจจะทำให้สังคมก้าวข้ามความขัดแย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมได้ อนึ่งทัศนะของปราชญ์ผู้แสดงความเห็นนี้สรุปว่า *"ปัจจุบันไม่มีประชาธิปไตย ประชาธิปไตยยังไม่เกิด ที่เห็นและเป็นอยู่คือระบบทุนนิยม ที่แข่งขันกันเป็นเจ้าของทรัพยากรต่างๆในโลก หรือแข่งขันกันเป็นเจ้าโลก"*

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

คนในชุมชน ทั้งส่วนที่เป็นผู้นำกลุ่มต่างๆ และชาวบ้าน ส่วนหนึ่งมีความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการนำระบบตะละโค่ว มาใช้ในชีวิตประจำวันสืบต่อจากบรรพชน แต่อีกส่วนหนึ่งมีความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการนำเอาระบบการเมืองการปกครองการอยู่ร่วมกันและความยุติธรรมสมัยใหม่เข้ามาใช้ในชุมชน และมีความพยายามสืบสานเรียนรู้ ทั้งแบบเดิมและแบบสมัยใหม่ ลูกหลานคนในชุมชนหลายคนได้รับการศึกษาศิลปวิทยาการด้านการเมืองการปกครองสมัยใหม่ ขณะที่คนในชุมชนบางคน บางกลุ่มกำลังศึกษาภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อปรับใช้ในการดำเนินชีวิต เช่น กลุ่มชาวบ้านที่ทำวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่บ้านสะเนพ่อง บ้านกองม่องทะ บ้านเวียคาดี้ จนสามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้ ช่วยให้เกิดประสิทธิภาพประสิทธิผลในการดำเนินชีวิตมากขึ้น รวมทั้ง ความสามารถและความฉลาดไหวพริบของคนชุมชนที่สามารถปรับสภาวะการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองการปกครองและความขัดแย้งในแนวคิดทางการปกครองให้คลี่คลายลงไปในทางที่ดีได้ ตัวอย่างเหล่านี้คือสิ่งยืนยันให้เห็นถึงความสามารถและความฉลาดไหวพริบของคน

กลุ่มต่างๆ ในชุมชนที่ยังสร้างสมดุลตามหลักตะละโค่วให้ชุมชนอยู่อย่างมีความสุขและความเข้มแข็งได้ แต่ยังคงต้องจัดการเพื่อคงความอยู่รอดและสร้างความเจริญก้าวหน้าทางจิตวิญญาณต่อไป เช่น ความพยายามสร้างสำเภาเจดีย์ขึ้นที่สำนักสงฆ์แห่งหนึ่ง เพื่อเป็นศูนย์รวมการบำเพ็ญเพียรแล้วสั่งสมบุญบารมีไว้ให้เป็นพละปัจจัยนำจิตวิญญาณหลังตายได้กลับมาเกิดใหม่ทันยุคพระศรีอริยเมตไตรย ที่เป็นไปตามหลักความเชื่อพื้นบ้านของชุมชน นับเป็นความสามารถและความเฉลียวฉลาดไหวพริบในการจัดการความขัดแย้งในใจคน อันเนื่องมาจากความแตกต่างในปัจจัยการดำรงชีพระหว่างคนในชุมชนกับคนกลุ่มอื่นในชุมชนเมืองหรือชุมชนอื่น ที่คนในชุมชนรับรู้ผ่านสื่อและประสบการณ์ต่างๆ/.

๔.๒.๑๘ ภูมิปัญญาด้านอัตลักษณ์ของชุมชน

อัตลักษณ์ของชุมชน ในที่นี้หมายถึง อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษา ได้แก่สิ่งที่เป็นลักษณะเด่นดีงามเฉพาะที่ร่วมกันของคนในชุมชน ที่คนอื่นๆ หรือคนนอกชุมชนยอมรับ รับรู้และเข้าถึง ว่า เมื่อนึกถึงคนในชุมชนแห่งนี้หรือกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่แห่งนี้แล้ว ย่อมรับรู้หรือยอมรับว่า มีอะไรเป็นลักษณะเด่นดีงามเฉพาะทีร่วมกันของชุมชน ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ได้ประมวลสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนมากล่าวไว้โดยสังเขป ดังนี้

ความคิด

ปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนได้นิยามความคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของคนตำบลไล่โว่ ว่า เป็นสิ่งที่คนนอกชุมชนหรือนอกกลุ่มชาติพันธุ์ หรือนอกพื้นที่ตำบลไล่โว่ มองเห็นและยอมรับว่า คนที่นี่มีอะไรเป็นลักษณะเด่นดีงามเฉพาะร่วมกันของคนในชุมชนแห่งนี้ เมื่อพวกเขานึกถึงคนในตำบลไล่โว่ จึงนึกถึงลักษณะสิ่งนั้นๆ หรือเมื่อเห็นสิ่งนั้นๆ นึกถึงคนในตำบลไล่โว่แห่งนี้ ด้วยกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในตำบลไล่โว่มีลักษณะเด่นดีงามเฉพาะที่ร่วมกันที่แปลกแยกแตกต่างจากคนในพื้นที่อื่นๆ หลายประการ

ความรู้

ความรู้เกี่ยวกับอัตลักษณ์ของคนในชุมชนตำบลไล่โว่ที่เป็นมุมมองและการยอมรับของคนกลุ่มอื่นๆ ที่คุ้นเคย เช่น คนไทย คนมอญ คนจีน ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ที่สื่อสารให้คนกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัยได้รับรู้เป็นประสบการณ์ตรงและยอมรับว่ามีความเป็นจริงตามคำกล่าวนั้นๆ สามารถสรุปได้ดังนี้ .....

๑. **อัตลักษณ์ด้านภาษา** คนในชุมชนมีภาษาสื่อสารเป็นของตนเอง โดยคนในชุมชนขยายลักษณะอัตลักษณ์ประเด็นนี้ว่า ภาษาที่ใช้อยู่ในชุมชน มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกับภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แต่อยู่ต่างพื้นที่ สำเนียง การออกเสียง คำศัพท์ มีความเป็นท้องถิ่นแตกต่างจากถิ่นอื่นๆ ชัดเจน แต่สามารถสื่อสารกับคนที่พูดภาษาเดียวกันที่อยู่ท้องถิ่นอื่นๆ บางถิ่น พอรู้เรื่องบ้าง บางถิ่นก็ไม่รู้เรื่อง ส่วนคนกลุ่มที่พูดภาษาตระกูลอื่นๆ นั้นยอมรับในอัตลักษณ์ทางภาษาของคนในพื้นที่วิจัยเป็นปกติยู่แล้ว(รายละเอียดของภาษาปรากฏอยู่ในเรื่องภูมิปัญญาด้านภาษาของชุมชน)

๒. **อัตลักษณ์ด้านการแต่งกาย** เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ยังคงพบได้ในชุมชน กล่าวคือ การแต่งกายของคนในชุมชนส่วนหนึ่งยังคงเป็นไปตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี เครื่องแต่งกาย นอกจากบ่งบอกความต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์แล้ว ยังบ่งบอกเพศ วัย และบ่งบอกสถานภาพการแต่งงานของเพศหญิงด้วย ดังได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในเรื่องเครื่องแต่งกาย

๓. **อัตลักษณ์ด้านศาสนาและความเชื่อ** ศาสนาและความเชื่อของคนในชุมชนในพื้นที่วิจัยมีลักษณะเป็นการบูรณาการความเชื่อด้านต่างๆ ทั้งความเชื่อพื้นบ้านดั้งเดิม ความเชื่อในผีบรรพบุรุษ ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ และความเชื่อในศาสนาพุทธ เข้าด้วยกัน จนเกิดเป็นลักษณะเด่นดีงามเฉพาะที่ร่วมกันของคนในชุมชน เช่น วัด มีสัญลักษณ์ทางความเชื่อด้านต่างๆ ของชุมชนอยู่ครบถ้วน ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข แตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ แม้แต่กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันแต่อยู่ในพื้นที่อื่นๆ ก็ยังแตกต่างกัน

๔. **อัตลักษณ์ด้านการทำมาหากิน** คนในชุมชนได้อาศัยการทำไร่หมุนเวียนเป็นวิถีหลักในการทำมาหากิน และสร้างแบบแผนพฤติกรรมการทำไร่หมุนเวียนที่มีลักษณะเฉพาะ ปลูกทั้งข้าวและพืชผักที่จำเป็นบริโภคในครัวเรือนอย่างหลากหลายจนสามารถบริโภคได้ตลอดปี ตั้งแต่เริ่มแต่งไร่ปลูกข้าวจนกระทั่งเก็บเกี่ยวเสร็จและยังเก็บมาไว้บริโภคจนถึงเริ่มต้นฟันไร่ใหม่ และฟันไร่ถางป่าทำไร่หมุนเวียนเท่าที่จำเป็น เมื่อทำไร่ปีหนึ่งแล้วปล่อยทิ้งไว้ ๗-๑๐ ปี ให้ป่าเจริญเติบโตขึ้นเป็นป่าที่สมบูรณ์อีกครั้ง จึงกลับมาฟันทำไร่อีก ใครก็ได้มาขอเจ้าที่ป่า เมื่อได้แล้วก็ฟันไร่ได้ ไม่จับจองเป็นเจ้าของพื้นที่(ดังรายละเอียดกล่าวไว้แล้วในภูมิปัญญาไร่หมุนเวียน) *การทำไร่หมุนเวียนจึงกลายเป็นลักษณะเด่นดีงามเฉพาะที่ร่วมกันของชุมชน* ที่คนกลุ่มอื่นๆ ยอมรับว่า วิถีการทำมาหากินแบบทำไร่หมุนเวียน คือ อัตลักษณ์ของชุมชน ไม่ได้เป็นวิถีที่ทำลายป่าอย่างที่คนภายนอกเข้าใจ แต่เป็นวิถีการอยู่ร่วมกับป่า ที่ทำให้ป่ามีความสมบูรณ์ยั่งยืนสืบมาได้นับร้อยๆ ปี

๕. **อัตลักษณ์ด้านการใช้สอยประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ** คนในพื้นที่ศึกษาดำรงชีพอยู่ได้โดยใช้ภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมชุมชนเป็นเครื่องนำทรัพยากรธรรมชาติมาสร้างคุณค่าที่เป็นความจำเป็นและความต้องการในการดำรงชีพโดยตรง สิ่งใดไม่มีคุณค่าต่อการดำรงชีพโดยตรงจะไม่ใช้ประโยชน์สิ่งนั้น และนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์หรือสร้างคุณค่าในการดำรงชีพเท่าที่จำเป็น ไม่นิยมแสวงหาเก็บมาไว้เป็นส่วนเกิน หรือสะสมไว้เกินความจำเป็น และไม่นิยมนำสิ่งเหล่านี้ออกขายหรือจำหน่ายเป็นเงินทอง นำมาใช้แต่พอเพียง ดังได้กล่าวรายละเอียดไว้แล้วในเรื่องต่างๆ *“การใช้ทรัพยากรธรรมชาติมาสร้างคุณค่าที่เป็นความจำเป็นและความต้องการโดยตรง”* จึงกลายเป็นลักษณะเด่นดีงามเฉพาะที่ร่วมกันของคนในชุมชน ที่คนอื่นๆ กลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ รับรู้และยอมรับว่าเป็นลักษณะเฉพาะของคนในพื้นที่ศึกษาแห่งนี้

๖. **อัตลักษณ์ด้านการอยู่ร่วมกัน** คนในชุมชนอยู่ร่วมกันโดยใช้ภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมชุมชนสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมด้านต่างๆ เช่น ความรัก ความสามัคคี การแบ่งปัน การให้อภัย ความซื่อสัตย์กตัญญู ฯลฯ จนกลายเป็นพลังสร้างความสุขแก่คนในชุมชนและสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน ดังรายละเอียดที่ปรากฏในประเด็นต่างๆ ดังกล่าวแล้วข้างต้น เช่น ผลไม้ออกลูกอยู่ในสวน เจ้าของตัดไม้สอยวางไว้ให้คนที่พบเห็นได้สอย

ไปกินได้ตามความจำเป็น ใครจำเป็นต้องใช้ส้ม มะขาม มะนาว มังคุด เงาะ หมาก พร้าว สามารถไปเก็บหาจากสวนทั่วไปได้ คนเดินทางไกลมาถึงชุมชน เมื่อหยุดที่บ้านไหน เจ้าของบ้านจะต้อนรับอย่างอบอุ่น ให้อาหาร ให้ที่หลับนอน และเมื่อออกเดินทางต่อยังห่อข้าวให้ไปกินกลางทางด้วย ฯลฯ *"ลักษณะการมีความรัก สามัคคี แบ่งปัน ให้อภัย มีน้ำใจ ซื่อสัตย์ กตัญญู"* เหล่านี้ได้กลายเป็นลักษณะเด่นดีงามเฉพาะที่รวมกันของคนชุมชน ที่คนนอกที่เข้ามาเยี่ยมเยียนชุมชนแล้วได้สัมผัสอยู่เสมอๆ ดังคำกล่าวของนักศึกษาที่ไปเยี่ยมชุมชนท่านหนึ่งว่า "คนที่นี่ปลูกบ้านไว้รับแขก ให้แขกนอน ห้องนอนเจ้าของบ้านแคบนิดเดียว แต่สร้างพื้นที่ให้แขกนอนอย่างกว้างขวาง" นักศึกษาท่านนี้สรุปว่า*"นี่คือนิยามคำว่าน้ำใจของคนที่นี่"*

๗. **อัตลักษณ์ด้านการแสดงออกทางภูมิปัญญา** คนในชุมชนโดยทั่วไป*เป็นคนเสงี่ยมเจียมตน เชื่อฟังผู้นำ คนเป็นผู้นำก็ทรงความยุติธรรม มีการพิจารณาประเด็นต่างๆ อย่างเป็นธรรม เรื่องราวใดๆ ที่ผู้นำมีมติหรือลงความเห็นไว้แล้ว ทุกคนจะปฏิบัติตาม ไม่โต้แย้ง เคารพในความเป็นผู้อาวุโส คนในชุมชนเป็นคนมีความอดทน อดกลั้น อดออม มีสัมมาคารวะ เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อ ไม่ดูถูกดูหมิ่นหรือลบหลู่สิ่งที่เคารพเชื่อถือ เด็กๆ เชื่อฟังผู้ใหญ่ ไม่แสดงออกที่คัดค้านกับมติหรือความเห็นของผู้อาวุโส ไม่มีการโต้เถียงกันในครอบครัว หรือในที่ประชุม* จนกลายเป็นลักษณะเด่นดีงามร่วมกันของคนในชุมชน ที่คนนอกชุมชนยอมรับว่าเป็นนิสัยของคนในกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้

๘. **อัตลักษณ์ด้านคุณธรรม** โดยทั่วไปคนในชุมชนให้ความสำคัญกับคุณธรรม ศีลธรรม แบบแผนพฤติกรรมที่ดีงามตามลักษณะวัฒนธรรมชุมชนที่สืบต่อมาแต่โบราณ เป็นต้นว่า ความซื่อสัตย์ ความกตัญญูกตเวที ความเมตตาปราณี ความสามัคคี การมีส่วนร่วม หรือความช่วยเหลือเกื้อกูล ความรับผิดชอบต่อตนเองและชุมชน ดังจะเห็นได้จากการจัดงานหรือการทำกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นส่วนรวมของชุมชน เช่น งานเทศมหาชาติ งานประเพณีกินข้าวใหม่ งานประเพณีฟาดข้าว งานพัฒนาประปาหมู่บ้าน ไม่จำเป็นต้องแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานฝ่ายใดๆ ทุกๆ คนจะมาร่วมงาน ร่วมกันทำงานด้านต่างๆ ตามความถนัด ด้วยความรับผิดชอบ จนลุล่วงไปด้วยดี เป็นที่ยอมรับของคนนอกชุมชนที่เข้ามาเห็นว่า *คนในชุมชนแห่งนี้มีคุณธรรม ความรับผิดชอบ ต่อส่วนรวม ไม่ต้องจ้างงาน ไม่ต้องแต่งตั้งกรรมการ ไม่ต้องมีใครกำหนดบทบาทหน้าที่ให้ แต่ทุกคนมีสำนึกรับผิดชอบต่อชุมชน* จนกลายเป็นลักษณะเด่น ดีงาม เฉพาะที่ร่วมกันของคนชุมชนที่คนภายนอกยอมรับว่ามีความโดดเด่น แตกต่างจากชุมชนอื่นๆ ทั่วไป

๙. **อัตลักษณ์ด้านอื่นๆ** เช่น ด้านความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการเดินป่าและแสวงหาของป่ามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีพ ความสามารถในการเดินทางบุกป่า ขึ้นเขาลงห้วย รวมถึงความสามารถในการสร้างความปลอดภัยในการเดินป่า และการจัดการเพื่อการอยู่รอดในป่า ซึ่งเป็นลักษณะเด่นดีงามเฉพาะที่ร่วมกันของคนทั่วไปในชุมชน ที่คนอื่นๆ นอกชุมชนยอมรับว่ามีความเป็นเลิศ ที่คนกลุ่มอื่นๆ ทำได้ยาก

โดยสรุป อัตลักษณ์ของคนในชุมชนในพื้นที่วิจัย โดยภาพรวมดังกล่าวข้างต้น เป็นสิ่งที่คนนอกชุมชนสัมผัสได้และยอมรับว่า คนในชุมชนนี้ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นอย่างนั้น อันเป็นลักษณะเด่นดีงามเฉพาะที่ร่วมกันของคนส่วนใหญ่ในชุมชนในพื้นที่แห่งนี้

ความเชื่อ

คนในชุมชนในพื้นที่วิจัย มีความเชื่อมั่น หรือมีความไว้วางใจในอัตลักษณ์ด้านต่างๆ ว่า เป็นสิ่งที่สืบต่อมาแต่โบราณ บรรพบุรุษของพวกเขาได้ใช้อัตลักษณ์ดังกล่าวเป็นพลังทำให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข ชุมชนมีความเข้มแข็งมาจนปัจจุบัน ถึงวันนี้ คนในชุมชนยังคงสืบสานต่อไป และเชื่อมั่นว่า อัตลักษณ์เหล่านี้คือสิ่งบ่งบอกความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงของพวกเขา หากปราศจากอัตลักษณ์ดังกล่าวแล้ว ความเป็นกะเหรี่ยงก็จะจางลง ดังนั้น ผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านจึงพยายามถ่ายทอดให้บุตรหลานในปัจจุบันได้ศึกษา เรียนรู้ เข้าใจและนำไปใช้เป็นแกนของชีวิตและชุมชนสืบไป ปราชญ์บางคนเชื่อว่า *“หากสิ่งเหล่านี้ยังอยู่ ความเป็นกะเหรี่ยงก็จะยังอยู่ หากสิ่งเหล่านี้สิ้นไป ความเป็นกะเหรี่ยงก็จะสิ้นตาม และความเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์จะถูกทำลายลงด้วย”* การที่คนนอกชุมชนหรือนอกกลุ่มชาติพันธุ์ หรือนอกพื้นที่ตำบลไล่โว่ มองเห็นและยอมรับว่า ลักษณะนั้นๆ เป็นลักษณะเด่นดีงามร่วมกันของคนในชุมชน ทำให้เกิดความภูมิใจ และเกิดความพยายามสืบสานต่อไป แม้ว่าปัจจุบันมีปัจจัยที่ทำให้เป็นอื่น หรือทำลายสิ่งเหล่านี้มีมากขึ้นก็ตาม

ความเห็นและค่านิยม

ความเห็นและค่านิยมในทัศนะของคนนอกต่ออัตลักษณ์ของคนในชุมชนในพื้นที่วิจัย มีความหลากหลาย เช่น หน่วยงานราชการบางหน่วย เห็นว่า อัตลักษณ์ดังกล่าวไม่เกื้อกูลต่อการพัฒนาชุมชน ด้วยคนในชุมชนไม่ค่อยแสดงความคิดเห็น จะมีแต่ผู้นำเท่านั้นที่แสดงความเห็น เมื่อผู้นำเห็นอย่างไร คนอื่นๆ จะไม่เห็นแย้ง บางครั้งบางเรื่องบางประเด็นไม่สามารถสนองตอบต่อความต้องการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ และมีความหวาดหวั่นว่าจะทำให้เกิดความเสี่ยงที่จะทำให้เกิดความเสียหายขึ้นได้ ถ้าใครหรือโครงการใดที่ไม่โปร่งใส แต่สามารถชี้นำทางความคิดผู้นำชุมชนให้เห็นด้วยได้ ก็จะทำให้เกิดความเสียหายเกิดขึ้นง่าย ขณะเดียวกันคนนอกบางกลุ่มมองว่า อัตลักษณ์ดังกล่าวไม่เหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบันที่คนต้องการแสวงหาความสะดวกสบาย ต้องการแสวงหาเงินทอง ความมั่งคั่งร่ำรวยเงินทอง ต้องการทรัพย์สินที่เป็นของตนเอง เพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงแก่ชีวิตครอบครัวลูกหลานเหลน การยังคงอัตลักษณ์ดังกล่าว ย่อมจะทำให้เกิดการด้อยโอกาสทางสังคม กลายเป็นคนจนตลอดกาล แต่ยังมีคนนอกชุมชนบางกลุ่มยังชื่นชมอัตลักษณ์ดังกล่าว และยังต้องการให้คนชุมชนรักษา อนุรักษ์และพัฒนาอัตลักษณ์ดังกล่าวเอาไว้ เพราะมันคือสิ่งที่มีคุณค่าที่แท้จริงของชีวิต ที่คนนอกชุมชนพื้นที่ต่างๆ ต่างเพรียกหา หรือแสวงหา ช่องทางลงทุนเงินทองเพื่อสร้างสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาใหม่ ด้วยเหตุ

ที่ชุมชนเหล่านั้นได้ทำให้อัตลักษณ์สูญหายไปแล้ว ส่วนความเห็นและค่านิยมของคนในชุมชนในพื้นที่วิจัยส่วนใหญ่ยังคงภูมิใจ รักและหวงแหนอัตลักษณ์ดังกล่าว พยายามสืบสานให้คงอยู่ แต่ก็มีบางส่วนที่พยายามแปลงคุณค่าจากอัตลักษณ์ดังกล่าวเป็นมูลค่าที่เป็นเงินทองส่วนตน หรือส่วนครอบครัวมากขึ้น เช่น แปลงสิทธิการทำมาหากินในที่ดินซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน มาเป็นทรัพย์สินส่วนตัวหรือส่วนครอบครัว แล้วเข้าใช้ประโยชน์เป็นของตนเองอย่างถาวร บางคนนำไปขายให้คนนอกชุมชน กลายเป็นเครื่องนำพาคนนอกเข้ามาเกี่ยวข้องแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติกับชุมชนไปด้วย

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

การที่คนในชุมชนร่วมกันสืบสานอัตลักษณ์ต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นมาถึงปัจจุบัน นับเป็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบอย่างสูงยิ่ง ที่ปรากฏเป็นประจักษ์พยานอย่างชัดเจน ปัจจุบันคนในชุมชนหลายกลุ่ม ได้พยายามศึกษาลักษณะเด่นดีงามเฉพาะที่ร่วมกันของคนในชุมชน ออกมาเผยแพร่เพื่อให้คนส่วนใหญ่ได้เรียนรู้เข้าใจและเข้าถึง จนสามารถนำไปใช้สร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม เพื่อขับเคลื่อนคนในชุมชนสู่ความสุขและชุมชนเกิดความเข้มแข็งอย่างต่อเนื่องสืบไปได้ เช่น ชาวบ้านสะเน่พ่องได้รวมกลุ่มขึ้นทำโครงการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาลือกาเวาะของชุมชน แล้วนำไปใช้เป็นเกณฑ์ในการกำหนดเขตพื้นที่ไร่หมุนเวียนเพื่อให้เกิดความแน่นอน จะไม่บุกรุกป่า หรือไม่ถูกหาว่าบุกรุกป่าและถูกจับกุม หรือกรณีชาวบ้านชุมชนกองม่องทะ รวมกลุ่มกันศึกษาวิจัยแนวทางการนำพืชอื่นๆ มาปลูกแทนมันสำปะหรังที่คนในชุมชนนำเข้ามาปลูกแล้วพบว่านอกจากทำลายป่า ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดินแล้ว ยังทำให้คนปลูกมีหนี้สินล้นพ้นตัวด้วย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ คือความพยายามที่เป็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบของคนในชุมชนที่พยายามอนุรักษ์และพัฒนาให้อัตลักษณของชุมชนยังคงเป็นเครื่องสร้างคุณค่าด้านต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย/.

๔.๒.๑๙ ภูมิปัญญาการเข้าถึงเป้าหมายชีวิตตามอุดมการศาสนาและความเชื่อ

ศาสดาและผู้นำลัทธิความเชื่อต่างๆ ได้ประกาศหลักการศาสนาเพื่อตอบคำถามศาสนิกชนของตนเองว่า มนุษย์มาจากไหน เกิดมาทำไม จะไปไหน ไปทำไม ไปได้อย่างไร ฯลฯ ทำนองเดียวกันในทุกศาสนาและความเชื่อ เป็นต้นว่า มนุษย์มาจากพระเจ้า มนุษย์มาจากสวรรค์ มนุษย์มาจากพรหมโลก มนุษย์มาจากธรรมชาติ มนุษย์มาจากวิวัฒนาการ มนุษย์มาจากต่างดาว ฯลฯ วิธีการมาเกิดแตกต่างไปบ้าง เหมือนกันบ้าง เช่น ชีวิตวิวัฒน์มาแบบค่อยเป็นค่อยไป ชีวิตเกิดขึ้นแบบสำเร็จรูปหรือทันทีทันใด ชีวิตเกิดมาแบบวิญญาณสิงสถิตย์ ชีวิตมากับพาหนะเช่นน้ำเต้า ชีวิตเกิดมาจากนางฟ้า เป็นต้น เมื่อมาแล้วต้องประพฤติปฏิบัติในลักษณะต่างๆด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อกลับสู่สถานที่จากมา เช่น ถือศีล เจริญภาวนา มีศรัทธา ออกบวช ฯลฯ หากใครปฏิบัติดีมีสวรรค์เป็นรางวัลให้ชื่นชมเสพย์สุขในลักษณะต่างๆ ตามผลการปฏิบัติ หากปฏิบัติไม่ดีมีนรกชั้นต่างๆ เป็นผลตอบแทนที่สาสมแก่ความผิด หนทางแห่งการปฏิบัติดี เพื่อล่ารางวัล คือ สวรรค์ในลักษณะต่างๆ ชั้นต่างๆ จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดไว้ เป็นเป้าหมายรองของชีวิต ส่วนการกลับสู่สถานที่จากมาหรือการบรรลุเป้าหมายขั้นสูงสุดนั้น บ้างก็กล่าวว่าเมื่อถึงเวลาทุกชีวิตจะคืนสู่สถานที่นั่นโดยอัตโนมัติ ทั้งที่อยู่ในสวรรค์และอยู่ในนรกจะกลับไปด้วยกัน บ้างก็กล่าวว่าต้องสั่งสมบุญญาบารมีธรรมให้ยิ่งๆ จนถึงที่สุดจะบรรลุเป้าหมายสูงสุดได้ ชุมชนในพื้นที่วิจัยครั้งนี้ เป็นพื้นที่ที่ผู้คนมีภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มุ่งเข้าถึงเป้าหมายชีวิตตามอุดมการณ์ทางศาสนาและความเชื่อทั้งเป้าหมายรองและเป้าหมายสุงสุดเช่นเดียวกับชุนชนอื่นๆ เพียงแต่พบว่า ที่ชุมชนแห่งนี้มีวิถีที่เรียบง่าย ชัดเจน มุ่งเป้าหมายรองและเป้าหมายหลักโดยตรง ไม่ข้องแวะวัตถุรายทางอย่างในบางพื้นที่ที่เจริญทางวัตถุมากแล้ว ดังจะได้นำมาแสดงไว้โดยสังเขปดังต่อไปนี้

ความคิด

ปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นผู้นำทางสังคมของคนในชุมชนได้นิยามความคิดเกี่ยวกับเป้าหมายชีวิตตามอุดมการศาสนาและความเชื่อไว้ว่า *"ชีวิตเราเกิดมาเป็นเพียงแค่หนอนตัวเล็ก ๆ ตัวหนึ่งที่วนเวียนอยู่ในโลกนี้ ไม่มีวันจบสิ้น ถ้าเราอยากมีความจบสิ้น เราต้องถึงนิพพาน แต่กว่าที่จะได้นิพพาน ต้องเดินตามรอยพระพุทธเจ้าที่ท่านสอนพระธรรมไว้ให้กับเรา แต่ความเป็นพระสงฆ์ของเรานั้น จะไปถึงได้แค่ไหน และจะไปได้อย่างไรนั่นขึ้นอยู่กับตัวเรา ความดีไม่ได้อยู่ที่ไหนเลย ความดีอยู่ที่ตัวเรา อยู่ในใจเราเท่านั้นเอง เราได้สร้างความดีอะไรไปบ้างแล้วหรือยัง เราได้สร้างบาปอะไรไปบ้างแล้วหรือยัง การดำเนินชีวิตทุกชีวิตที่จะต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งทางตรงและทางอ้อม คนเรานั้นเป็นทั้งผู้รู้ ผู้สร้าง และผู้ทำลาย แต่การกระทำทั้งหมดนี้ต้องมีความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธ์ ที่ให้ความคุ้มครองดูแล เราอยู่กับไฟ เราอยู่กับน้ำ เราอยู่กับลม เราอยู่กับดิน เราอยู่กับอากาศ ถึงแม้ว่าเราจะไม่เห็นตัวตน แต่คนเราต้องหายใจเข้า หายใจออกทุกๆ วัน นั้นแหละคือจิตวิญญาณที่เราต้องเข้าใจ เข้าถึงในสิ่งที่เหนือกว่าเรา การดำเนินชีวิตในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เราต้องคิดว่า เราได้ทำอะไรลงไป ถ้าเราได้สร้างบาป เราต้องแก้ด้วยบุญ บุญที่เราต้องทำ คือ การให้ ให้ด้วยการมีเมตตา มีจิตศรัทธา*

การรักษาศีล การภาวนาธรรม สวดมนต์ทุกวันพระหรือสวดมนต์เช้า สวดมนต์เย็น ในสิ่งเหล่านี้จะช่วยนำพาชีวิตเราไปสู่โลกนี้และโลกหน้าที่ดีกว่า"(ลุงหม่องเป่ บ้านที่ไล่ป้า และหลวงพ่อเยียเมี่ย สำนักสงฆ์วัดเกาะสะเดิ่ง) คำสัมภาษณ์นี้ ให้นิยามและความหมายของเป้าหมายชีวิตตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อของคนในชุมชนไว้อย่างชัดเจน

ความรู้

ลักษณะความรู้โดยทั่วไปเกี่ยวกับเป้าหมายชีวิตตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อของชุมชนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปราชญ์ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ดังได้นำมาแสดงไว้โดยสังเขปดังนี้

๑. **โลกและมนุษย์** คนที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านมีความรู้เรื่องโลกและมนุษย์ ที่เป็นคติชนตกทอดมาแต่โบราณหลายคนโดยแต่ละคนอาจจะมีภูมิรู้ที่แตกต่างกันบ้าง เหมือนกันบ้าง ตามการสืบทอดหรือที่มาที่แตกต่างกัน แต่เมื่อดูเป้าหมายรองและเป้าหมายสูงสุดแล้ว มีลักษณะเด่นดีงามที่ตรงกัน ดังเรื่องราวการสร้างโลกที่ปรากฏในตำรา"มูละมูลี่" ซึ่งหลวงพ่อเยี่ยเมี่ย หสุนาม เจ้าอาวาสวัดเกาะสะเดิ่ง เล่าไว้ว่า "โลกเกิดจากน้ำ น้ำกลุ่มใหญ่มหึมาที่ลอยกลัดตัวเป็นก้อนอยู่ในอวกาศ นานวันเข้าก้อนน้ำนั้นค่อยๆ แห้งเหือดเป็นเปลือกน้ำด้วยอำนาจของความร้อน แล้วค่อยงวดลงจนเป็นฟองน้ำ มีลมอยู่ภายใน เมื่อแห้งลงมากๆ ฟองน้ำแตกออกเป็นลม ลมที่ออกมาจึงกลายเป็นอากาศห่อหุ้มก้อนน้ำ ก้อนน้ำที่ยุบตัวแห้งงวดลงจนเป็นวุ้น แล้วค่อยแข็งกลายเป็นดิน เป็นโลก ขึ้นมา โลกที่เกิดขึ้นจึงมีธาตุทั้งสี่ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นองค์ประกอบพร้อมเพรียง จากนั้น "ซ่องเคลียซี่ ซ่องเคลียหยะ" ผู้เป็นเจ้าสูงสุด จึงได้สร้างมนุษย์ผู้ชายขึ้นในโลกก่อน แล้วสร้างมนุษย์ผู้หญิงขึ้นหนึ่งคน และสร้างอีแงะ(พืชจำพวกมอส) สร้างน้องตูเต๊ะ(จำพวกหญ้า) สร้างสัตว์กินหญ้า และสร้างต้นไม้ขึ้น ตามลำดับ ทำให้เกิดโลกและมนุษย์อย่างที่เราอยู่ขึ้น" นี้คือที่มาเรื่องหนึ่งของโลกและมนุษย์ที่เกิดขึ้น

เมื่อถามว่า "ซ่องเคลียซี่ ซ่องเคลียหยะ"สร้างมนุษย์ขึ้นมาทำไม ?" ท่านเล่าว่า "ทั้งในสวรรค์และนรกนั้น มีวิญญาณมากมายที่ต้องการที่เกิด เพราะที่นั่นวิญญาณไม่มีโอกาสสร้างบาปหรือบุญใดๆ เพิ่มเติม มีแต่เสวยกรรมเก่าเท่านั้น เมื่อหมดกรรมเก่าจึงต้องไปเกิดใหม่ เพื่อจะได้มีโอกาสชดใช้หนี้กรรมและได้มีโอกาสสร้างสมบุญบารมีเพื่อให้ได้เข้าถึงนิพพาน ไม่เกิดไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตายต่อไป แต่เมื่อโลกสิ้นไปแล้วตั้งแต่กลียุคเพราะถูกไฟบรรลัยกัลล์ไหม้เป็นจุล จึงไม่มีโลกอยู่ในจักรวาล ทำให้วิญญาณที่หมดบุญในสวรรค์ หรือหมดกรรมในนรกแล้วไม่มีที่จะไปเกิด ไม่ว่าจะเกิดเป็นมนุษย์หรือสัตว์ก็ไม่มีที่ไป ด้วยเหตุนี้ "ซ่องเคลียซี่ ซ่องเคลียหยะ"จึงต้องสร้างโลกใหม่ขึ้น และสร้างมนุษย์ชายคนแรกมนุษย์หญิงคนแรกขึ้น รวมถึงสร้างปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นขึ้นด้วย เพื่อให้เป็นแดนเกิดของวิญญาณเหล่านั้น เมื่อมีโลก มีมนุษย์ มีปัจจัยต่างๆ เกิดขึ้นพร้อมแล้ว วิญญาณที่ต้องการมาเกิดเป็นมนุษย์หรือเกิดเป็นสิ่งอื่นๆ จึงเกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้เกิดเป็นมนุษย์ จะได้มีโอกาสบำเพ็ญบุญกุศลบารมีต่างๆ สั่งสมไว้ คนที่มีบุญบารมีมาก จะได้เกิดทันสมัยพระพุทธเจ้าองค์ต่างๆ ที่มาตรัสรู้ในโลกใหม่ในภัทรกัปป์นี้ หากได้ฟังธรรมของพระองค์ จะสามารถบรรลุนิพพานได้หรือไม่ก็ได้สั่งสมบุญ

ได้อย่างสูงยิ่ง คนที่ไม่มีโอกาสก็ต้องสั่งสมบุญกันไปตามวิถีที่พอทำได้ ซึ่งโลกที่เกิดขึ้นใหม่ครั้งนี้หรือในภัทรกัปนี้ มีพระพุทธเจ้ามาตรัสรู้ ๕ พระองค์ ปัจจุบันผ่านมาแล้ว ๔ พระองค์ เหลือพระพุทธเจ้าพระองค์เดียว คือ พระศรีอริยเมตไตรย มนุษย์ในปัจจุบัน ซึ่งไม่มีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้าอีกแล้ว เพราะพระสมณโคดม องค์ที่สี่ได้เสด็จปรินิพพานไปแล้ว จึงจำเป็นต้องทำบุญกุศลเอาไว้มากๆ เพื่อจะได้เกิดทันสมัยพระพุทธเจ้าพระองค์สุดท้าย คือ พระศรีอริยเมตไตรย ปัจจุบัน ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มหนึ่งตั้งใจจะสร้างสำเภาเจดีย์ขึ้นในป่าแห่งหนึ่ง เพื่อเป็นสถานปฏิบัติธรรมเหมือนกับอยู่ในสำเภาที่จะนำคนไปสู่ยุคพระศรีอริยเมตไตรย ตามความที่เล่ามา ต้องการจะขนคนไปให้ทันพระศรีอริยเมตไตรย เพราะหลังจากนั้นแล้ว โลกนี้จะพินาศลงอีก จะเหลือแต่ความมืดในอวกาศไปชั่วกาลนาน กว่าที่จะมีน้ำมากลัดตัวเป็นกลุ่ม เป็นก้อนและกลายมาเป็นโลกอีกครั้งหนึ่ง เป็นช่วงเวลาแห่งความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัสที่ยาวนานของจิตวิญญาณที่ยังไม่ถึงพระนิพพาน”

๒. โลกและมนุษย์ อีกแนวคิดหนึ่งที่ปราชญ์บางท่านในชุมชนในพื้นที่วิจัย ได้ถือเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจเรื่องโลกและมนุษย์ เพื่อถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ในชุมชนสืบต่อไป ดังความที่ปรากฏในรายงานการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาลือกาเวาะ ชุมชนบ้านสะเนพ่อง รายงานโดยนายสุวัฒชัย ไทรสังขชวลิต นักวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว. ดังนี้.....

“...คนกะเหรี่ยงทุ่งใหญ่มีกรอบคิดและโลกทัศน์ที่เกี่ยวกับการกำเนิดขึ้นของโลกตามหลัก “ตะละโค่ว” หรือหลักการปกครองที่แบ่งองค์ประกอบหรือ “เวาะ” ออกเป็นสามประการ คือ ลือกาเวาะ ถ่งเมียเวาะ และเรียเจียเวาะ ซึ่งจากการพูดคุยกับผู้เฒ่าผู้แก่และศึกษาในตำราเพิ่มเติมที่กล่าวไว้ว่า ก่อนเกิดโลก เกิดอากาศธาตุก่อน อากาศธาตุเป็นธรรมชาติ เป็นจิตวิญญาณที่ทำให้เกิดลมหายใจเข้า(เอาะสะ)ลมหายใจออก(เผาะสะ)แล้วเกิดฤดูกาลและเกิดธาตุทั้ง ๔ ขึ้น ฤดูกาลทั้ง ๓ เปรียบเหมือนเป็นพ่อแผ่นดิน ธาตุทั้ง ๔ เปรียบเหมือนเป็นแม่แผ่นดิน ทั้งฤดูกาลและธาตุเป็นอาหารที่หล่อเลี้ยงทุกชีวิตบนแผ่นดินที่ประกอบด้วยพืชพันธุ์ สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ นี้

ก่อนเกิดลือกาหรือโลก ได้เกิดอากาศธาตุขึ้นก่อน ในอากาศธาตุนั้นมีน้ำเป็นองค์ประกอบแรก (เป็นธาตุแรก) น้ำก่อให้เกิดฤดูกาล ที่ประกอบด้วยฤดูร้อน ฤดูฝน ฤดูหนาว ฤดูกาลทำให้เกิดธาตุไฟ(เป็นธาตุที่สอง)ขึ้น เมื่อธาตุไฟที่มีความร้อนเมื่อกระทบกับความเย็นของน้ำ จึงก่อให้เกิดลม(เป็นธาตุที่สาม) เมื่อลมไปกระทบกับพื้นผิวน้ำ ผิวน้ำแข็งตัว กลายเป็นน้ำแข็ง เมื่อน้ำแข็งถูกกระทบกับทั้งความร้อนและความเย็นต่อเนื่องก่อให้เกิดธาตุดิน(เป็นธาตุที่สี่)ขึ้น เมื่อธาตุทั้งสี่มารวมกันจึงเกิดเป็นแผ่นดินหรือลือกาหรือโลก ส่วนอากาศธาตุที่หมุนวนอยู่ในโลก ก็เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้เกิดฤดูกาลและธาตุ ๔ และเกิด “เอาะเตาะ” หรือเวลา “เวียซี่”หรือราศี ๑๒ เดือน รวมความว่า ฤดูกาลสามารถสร้างให้มนุษย์มีอาหารกินตามเวลาทั้ง ๑๒ เดือน ด้วยเหตุนี้ทุกชีวิตที่อยู่บนแผ่นดิน ทั้งคน สัตว์ ต้นไม้ พืชพันธุ์ อาหารต่างๆ จึงรวมเรียกว่า ทรัพยากรธรรมชาติ

เมื่อสิ่งมีชีวิตเกิดขึ้นบนโลก การอยู่ร่วมกัน การพึ่งพาอาศัยกัน ย่อมเกิดขึ้นตามมา กลายเป็นสังคม และเมื่อ เป็นสังคมก็ต้องมีกฎเกณฑ์กติกาควบคุมเพื่อให้เกิดความถูกต้องซึ่งเรียกว่า “ตะละโคว่” มีองค์ประกอบ ๓

ประการ คือ “ลือกาเวาะ” เป็นเรื่องของสังคมโลก ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ รวมอยู่ในลือกาเวาะ แต่ลือกาเวาะไม่อาจอยู่ได้เพียงลำพังจะต้องมี “ถ่งเมียเวาะ” เป็นหลักธรรมทางศาสนา เข้ามาทำให้เกิดความพอดี ถ้ามนุษย์กระทำการสิ่งใดโดยไม่มีสัจธรรม จะทำให้เกิดความไม่สมดุลตามธรรมชาติ เพราะฤดูกาลต้องพึ่งพาอาศัยธาตุ ธาตุต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ ธรรมชาติต้องพึ่งพาอาศัยฤดูกาล ถ้าสิ่งหนึ่งสิ่งใดถูกทำลายมากเกินไปจะกระทบถึงอากาศธาตุ ทั้งฤดูกาล ธาตุ และธรรมชาติต้องอาศัยอยู่ร่วมกับอากาศธาตุ ถ้าธรรมชาติเสีย อากาศธาตุก็เสียตาม ส่งผลกระทบมาถึงฤดูกาลและธาตุ ด้วยเหตุนี้เมื่อสังคมมนุษย์ต้องอาศัยอยู่ร่วมกับธรรมชาติจึงจำเป็นจะต้องอาศัยหลักธรรมทางศาสนาที่พระพุทธเจ้าสั่งสอนไว้เป็นกรอบในการอยู่ร่วมกันคือ “ถ่งเมียเวาะ” ส่วน “เรียเจียเวาะ” ที่เป็นข้อกำหนดกฎหมายระเบียบต่างๆ ที่สร้างความเสมอภาคในการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับคนและคนกับธรรมชาติ โดยในส่วนของเรียเจียเวาะนั้น ด้านหนึ่งหมายถึงผู้ปกครองหรือราชา ที่ต้องตราพระราชบัญญัติ กฎหมาย ระเบียบต่างๆ ขึ้นเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมในสังคม อีกด้านหนึ่งหมายถึงคนทุกคนต้องมีเรียเจียเวาะในใจ คนทุกคนจะต้องมีกฎระเบียบศีลธรรมในตัวเอง ๓ ประการอยู่ในใจ คือ“สะนู่มู่ละ” เกี่ยวกับศีลธรรมและจริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับถ่งเมียเวาะ“สะนู่เจอะ” เกี่ยวกับความเป็นธรรมในการทำมาหากินหรือลือกาเวาะ และ“สะนู่กนุ่ย”เกี่ยวกับความยุติธรรมไม่เอารัดเอาเปรียบทุจริตคดโกง

โดยสรุป ลือกาเวาะ คือ องค์ประกอบทางโลก ประกอบด้วยสังคมมนุษย์ สังคมสัตว์ ธรรมชาติ มนุษย์ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการประกอบอาชีพทางเศรษฐกิจ การทำมาหากินทุกอย่าง ถ้าเรามีฐานทางเศรษฐกิจคือ ลือกาเวาะเพียงอย่างเดียวย่อมจะเกิดความไม่เสมอภาค จะทำให้เกิดการแย่งชิงอำนาจ และการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างคิด ไม่มีความเป็นธรรมในสังคม จึงต้องมี “ถ่งเมียเวาะ” เข้ามาเพื่อชี้ให้เห็นคุณธรรม สัจธรรมในสังคมให้อยู่ในหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และต้องมี “เรียเจียเวาะ” คือ องค์ประกอบด้านกฎระเบียบ กฎหมาย กติกา การปกครอง การดูแล เพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้ ถ้ามีใครผิดระเบียบที่วางเอาไว้ต้องถูกลงโทษ เวาะทั้ง ๓ นี้ต้องยืนอยู่เสมอกัน ถ้าลือกาเวาะสูงเกินจะทำให้เกิดความเสียหาย ถ้าถ่งเมียเวาะสูงเกินจะเกิดความอดอยาก ถ้าเรียเจียเวาะสูงเกินจะเกิดความแค้น เวาะทั้ง ๓ นี้ต้องยืนอยู่เสมอกันดังก้อนเส้าสามก้อนที่รองรับหม้อหุงข้าว ถ้าขาข้างใดสูงอาจจะทำให้หม้อข้าวตะแคงล้มตกลงได้” ซึ่งโครงสร้างและองค์ประกอบเรื่องโลกและมนุษย์ดังกล่าวข้างต้น ดังแผนภูมิที่ได้แสดงไว้ในลำดับต่อไป

อนึ่ง เรื่องราวของโลกและมนุษย์ดังกล่าวข้างต้นนี้ ตั้งอยู่บนหลักการสำคัญที่ว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกย่อมมีเจ้าของ หรือที่เรียกว่า มีเทพสิงสถิตอยู่” เป็นต้นว่า

“สะเม่งเอ่ง” เป็นผู้ดูแลคุ้มครองสังคมมนุษย์

“สะเม่งปีสะโล่” เป็นผู้ควบคุมมารร้ายทั้งหลาย

“คองเกอชา” เป็นผู้ดูแลธรรมชาติตามสถานที่ต่าง ๆ

“ซ่งธะรา” เป็นผู้ดูแลสายน้ำ

แผนภูมิแสดงองค์ประกอบของโลกและมนุษย์

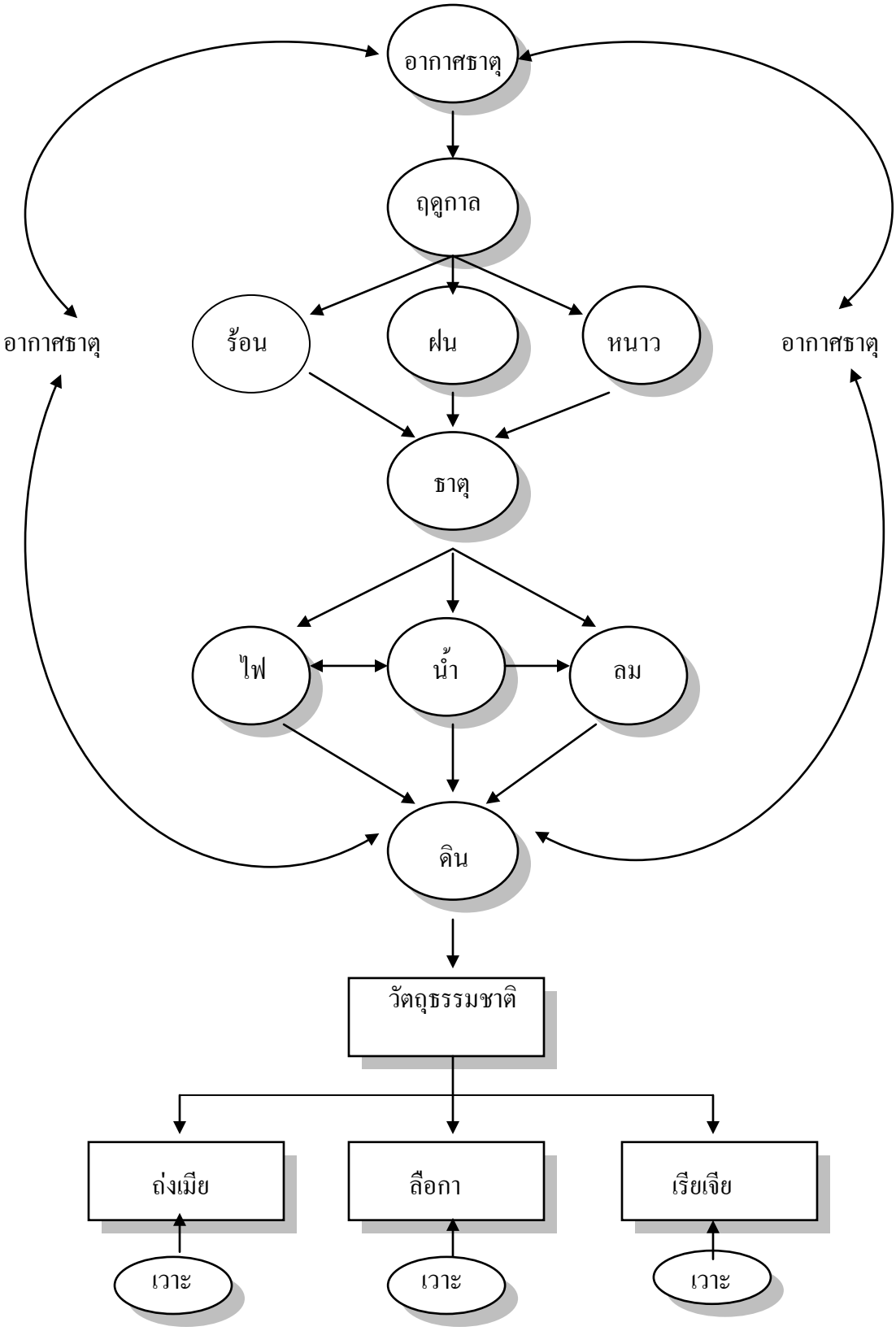

“ซ่งธะรี” เป็นผู้ดูแลผืนดิน

“พิบือโย” เป็นผู้ดูแลต้นข้าว

“กาสะจือ” เป็นผู้ดูแลอากาศธาตุ

“รุกขะจือ” เป็นผู้ดูแลแห่งต้นไม้และธรรมชาติทั้งหมด

“ผ่องเมียเจอ” เป็นผู้ดูแลภูมิโลกทั้งหมด

ดังนั้นมนุษย์จึงต้องมีสัจธรรมในการประกอบอาชีพ เพราะต้องพึ่งพาอาศัย “ผู้ดูแลสิ่งต่างๆ เหล่านั้น” จึงทำให้ชีวิตอยู่รอด มนุษย์จึงต้องมีถ่งเมียเวาะ และเรียเจียเวาะ และต้องสถาปนาสิ่งที่ต้องปฏิบัติขึ้นเป็น“ทู่ลู่เมอเยี่ย”หรือขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชนขึ้น

ลักษณะความรู้เกี่ยวกับเป้าหมายของชีวิตตามอุดมการณ์เรื่อง “ตะละโค่ว”ของคนในชุมชน ดังกล่าวข้างต้น แม้จะไม่ได้ตอบตรงไปตรงมาว่า มนุษย์มาจากไหน มาทำอะไร แต่ดูเหมือนมีคำตอบที่ชัดเจนในเรื่องที่ว่าเมื่อเกิดเป็นมนุษย์แล้วต้อง “ทำอย่างไร” นั่นคือ “ทำตามเวาะทั้งสามเวาะทำให้เวาะเกิดขึ้นอย่างสมดุล จะเข้าถึงอุดมการณ์ที่เป็นเป้าหมายของชีวิตได้”

๓. **โลกและมนุษย์** อีกแนวคิดหนึ่ง ที่ปรากฏอยู่ในประวัติความเป็นมาของกะเหรี่ยง ตามตำนานกำเนิดชาวกะเหรี่ยง ที่เล่าสืบต่อกันมาว่า ต้นกำเนิดคนกะเหรี่ยงเกิดมาจากนางฟ้าที่ลงมาจากสวรรค์ มาอยู่ในเมืองมนุษย์ เมื่อกะเหรี่ยงเกิดขึ้นแล้ว แม่ได้มอบหนังสือให้เล่มหนึ่ง แต่กะเหรี่ยงทำลืมไว้บนตอไม้ ฝรั่งซึ่งเกิดจากนางฟ้าเหมือนกัน(แต่เป็นนางฟ้าคนละคน)ได้เอาหนังสือนั้นไป ทำให้กะเหรี่ยงไม่รู้หนังสือ กะเหรี่ยงมีพี่น้องสามคน คือ กะเหรี่ยง กะหร่าง และตองสู อาศัยอยู่ด้วยกัน วันหนึ่งกะเหรี่ยงและกะหร่าง ออกไปล่าเม่นได้มา แต่ไม่แบ่งเนื้อให้ตองสูผู้น้อง ตองสูน้อยใจจึงหนีพี่ไปอยู่ตามลำพัง จึงแยกจากกันตั้งแต่นั่นมา ส่วนตำนานของชาวตองสูเล่าว่า กะเหรี่ยงพี่ชายไปเที่ยวป่า เอามีดแทงตาปลากั้งซึ่งเป็นบรรพบุรุษฝ่ายแม่ของพม่าตาย คนพม่าจึงไล่ฆ่า ชาวกะเหรี่ยงและกะหร่างจึงหลบหนีเข้ามาอยู่ในพื้นที่ปัจจุบัน ทำให้กะเหรี่ยง กะหร่าง กับตองสู ต้องพลัดพรากจากกันมาถึงปัจจุบัน

ตำนานดังกล่าวได้เล่าถึงความยากลำบากในชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงกะหร่างก่อนที่จะได้รับนับถือพุทธศาสนาว่า สมัยที่กะเหรี่ยงมาอาศัยอยู่กับชาวมอญที่บ้านสุกะร่อง เมืองทวาย มอญข่มเหง รังแก ไม่ยอมคบค้าสมาคม ไม่ยอมให้เรียนหนังสือ แต่มีเด็กชาวกะเหรี่ยงชื่อ “พู่ตะไม้” อยากเรียนหนังสือมาก จึงไปนั่งอยู่ใต้ฉุนศาลาที่พระสอนหนังสือ แอบฟังมอญเรียนหนังสือทุกวันๆ วันหนึ่งพระอาจารย์ถามปัญหาเด็กมอญ เด็กมอญตอบไม่ได้ เด็กพู่ตะไม้แอบฟังอยู่ใต้ฉุนศาลา จึงตอบแทน พระอาจารย์ได้ยิน รู้สึกชื่นชอบมาก พู่ตาไม้จึงขอบวชเรียนกับพระอาจารย์ แต่ภิกษุรูปอื่นๆ คัดค้าน ด้วยเห็นว่าเป็นคนป่า พู่ตะไม้ จึงว่า “สมัยพุทธกาล ลิงซึ่งเป็นสัตว์เดรัจฉานแท้ๆ พระพุทธเจ้ายังเมตตาเอาผ้าเหลืองมาห่มให้คลายหนาว ตนเองเป็นมนุษย์แท้ๆ กลับไม่ให้บวชเรียน” พระอาจารย์จึงตกลงบวชให้ เมื่อบวชแล้วได้พากเพียรเรียนธรรมะ อ่านเขียนภาษามอญได้

คล่องแคล่ว พระอาจารย์จึงส่งให้ไปเรียนบาลีธรรมในสำนักใหญ่ แห่งเมืองหงสาวดี พู่ตาไม้เรียนจบจนแตกฉาน ในพุทธธรรม จึงนำพุทธศาสนาและตัวหนังสือมอญมาเผยแพร่ ให้กะเหรี่ยงได้เรียนรู้ สืบมาถึงปัจจุบัน”

โลกและมนุษย์ ที่ปรากฏอยู่ในประวัติความเป็นมาของกะเหรี่ยงดังกล่าวนี้ ดูเหมือนตอบคำถามได้ว่า มนุษย์ที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ นั้นล้วนมาจากสวรรค์ เป็นลูกของนางฟ้า นางฟ้าแต่ละคนมีลูกเป็นมนุษย์ที่เป็นพี่น้องกัน ตำนานดังกล่าวไม่ได้บอกว่า มนุษย์มาทำอะไร ทำอย่างไร โดยตรง เพียงแต่กล่าวโดยนัยว่า ชาวกะเหรี่ยงโชคดีที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา โดยมีผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นเลิศได้เพียรพยายามศึกษาเล่าเรียนพุทธศาสนาจนแตกฉาน แล้วนำเข้ามาเผยแพร่ให้พี่น้องได้ศึกษาเรียนรู้สืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยยังไม่ได้กล่าวถึงเหตุผลว่าทำไมต้องมาเกิด หรือเกิดมาทำไม หรืออะไรคือเป้าหมายในการเกิด และจะเข้าถึงได้อย่างไร ซึ่งเหมือนกับละไว้ในฐานที่เข้าใจว่า ผลการปฏิบัติธรรมที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนาคือการบรรลุนิพพานเช่นเดียวกับชาวพุทธกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ

๔. **โลกและมนุษย์** บางส่วนที่ปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านที่เกี่ยวกับโลกและชีวิตมนุษย์ซึ่งเป็นนิทานที่เล่าสู่กันฟังอยู่ในท้องถิ่น โดยมีเนื้อหาสาระแสดงให้เห็นอุดมการณ์และเป้าหมายของชีวิตมนุษย์ในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาได้ส่วนหนึ่งด้วย โดยผู้เล่าได้เริ่มต้นว่า “ภพภูมิต่างๆ ที่เกี่ยวกัมนุษย์ มีอยู่ ๓ ภพ คือ โลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกนรก มีผัวเมียคู่หนึ่งอยู่กินด้วยกัน ไม่เคยได้ทำบุญใดๆ วันพระวันศีลไม่เคยไปวัดทำบุญ มีแต่ทำบาปกรรมไปตามประสา ต่อมาได้ลูกชายคนหนึ่ง ได้เลี้ยงดูสอนวิชาทำมาหากินเลี้ยงชีพให้จนกระทั่งลูกอายุได้ ๑๒ ขวบ ลูกชายจึงขอพ่อแม่ จะไปบวชเณร พ่อแม่ไม่อนุญาต โดยอ้างว่าครอบครัวมีเครื่องมือทำมาหากินหลายอย่าง ถ้าเอ็งไปบวชแล้วพ่อแม่จะยกสิ่งเหล่านี้ให้ใคร ลูกรับฟังแต่ก็ยังอยากจะบวชอยู่ดี จึงไปหาพระที่วัด พระที่วัดบอกว่า บวชได้ถ้าพ่อแม่อนุญาต แต่ถ้าพ่อแม่ไม่อนุญาต บวชไม่ได้ ลูกกลับมาบ้านจึงขอพ่อแม่อีกครั้ง แม่เริ่มโมโหจึงกล่าวด้วยความโมโหแกมประชดออกไปว่า “เอ้าจะไปก็ไป ไปแล้วไม่ต้องกลับมา” ลูกได้ฟังดีใจมากจึงไปหาพระที่วัด บอกว่าแม่อนุญาตแล้ว พระจึงบวชให้เป็นสามเณร เมื่อบวชแล้วบางคืนกลับมานอนที่บ้านเพื่อให้พ่อแม่หายโกรธ แต่สามเณรรู้อยู่แก่ใจว่าพ่อแม่ยังไม่หายโกรธ จึงวางแผนเอาต้นกล้วยมาวางแทนที่ตนเองบนที่นอนแล้วห่มผ้าคลุมไว้ ตนเองลุกไปนอนในที่อื่น ฝ่ายแม่ยังโกรธอยู่ ตั้งใจว่าจะฆ่าลูกให้ตายพ้นๆ ไป เพราะไม่เป็นประโยชน์ใดๆ แล้ว จึงลุกขึ้นแอบย่องมาหาสามเณร ใช้มีดฟันลูกชายบนที่นอน แต่หารู้ไม่ว่าฟันถูกหยวก ตื่นเช้ายังเห็นสามเณรลุกขึ้นเดินกลับวัดได้ แม้จะแปลกใจแต่วันต่อๆ มาก็ยังลอบฟันลูกอยู่อีก แต่ไม่ถูกสักที วันหนึ่ง ผู้เป็นแม่ไปหาฟืนในป่า ได้ฟืนแล้วแบกกลับบ้าน ถึงกลางทางพบต้นไม้ใหญ่ แวะพัก นั่งเอนหลังพิงต้นไม้ หลับผลอยไป ยมบาลจึงมาเอาวิญญาณไป หลังจากตรวจการกระทำต่างๆ แล้วพบว่าทำแต่บาป ไม่เคยทำบุญ จึงส่งตัวไปนรกให้ตกกะทะน้ำร้อนทองแดง เมื่อนายนฤบาลจับตัวโยนลงไปในกะทะ โยนไม่ลงสักที โยนเท่าไหร่ก็ไม่ลง นายนฤบาลจึงถามว่าได้ทำบุญอะไรมา นางตอบว่า ไม่มี จึงทุบตีซ้ำ ก็ไม่เป็นไร ไม่ถูกตัว ครั้นถามนางว่าได้ทำอะไรมา นางตอบว่าไม่ได้ทำอะไรเหมือนเดิม จึงส่งตัวไปอีก

แดนหนึ่ง ให้นายนฤบาลจับโยนลงในกองไฟ เมื่อโยนลงไปกลับมีจีวรมารองรับไม่ให้ตกลงไป นายนฤบาลจึงถามว่าแล้วนี่จีวรใคร นางนึกขึ้นได้ว่าเป็นจีวรลูก แต่นางยืนยันว่านางไม่อนุญาตให้บวช พูดไปด้วยความโมโหเท่านั้น ตนเองไม่ได้ทำอะไรเลย ลูกไปบวชเอง ตนด่าประชดไป ยมบาลจึงตบหลังเบาๆ แล้วบอกว่า กลับไปเถอะ พอตื่นขึ้นมา นางแบกฟืนตรงเข้าวัด ไม่กลับไปบ้านแล้ว ตั้งใจปฏิบัติธรรม รักษาศีลไปตลอดชีวิต”

นิทานพื้นบ้านที่เกี่ยวกับโลกและชีวิตมนุษย์ดังกล่าวนี้ มีส่วนสำคัญที่สอดคล้องกับความเชื่อพื้นบ้านที่เป็นอุดมการณ์และเป้าหมายชีวิต ที่เป็นบทเรียนเล่าสู่กันมาพื้นที่วิจัยว่า เป็นคนต้องแต่งงานและมีลูก ตามความเชื่อพื้นบ้านที่ว่า คนที่ตายไม่มีลูกหรือตายยังไม่ได้แต่งงาน หรือแต่งงานแล้วแต่ไม่มีลูก วิญญาณของคนเหล่านี้จะเป็นวิญญาณร้าย ด้วยอำนาจของความอดอยาก เพราะหลังจากตายไปแล้ว ไม่มีลูกที่จะทำพิธีเลี้ยงผีหรือเชิญมาให้รับอาหารเครื่องเซ่น ต่างจากวิญญาณที่ได้แต่งงานมีลูก ลูกๆ พวกเขาจะจัดพิธีเลี้ยง และเชิญมารับอาหารหวานคาวทุกปี ส่วนวิญญาณที่ไม่มีลูกต้องอดอยากหิวโหย จึงวางแผนข่มขู่ก้าวร้าววิญญาณที่มีลูกหลานบังคับให้วิญญาณเหล่านั้นลงมาทำให้ลูกหลานตนเองเจ็บไข้ได้ป่วย ลูกหลานจึงจะจัดพิธีเลี้ยงผีขึ้น โดยในพิธีเลี้ยงผีนั้น จะมีส่วนหนึ่งที่ต้องนำไปวางเลี้ยงผีที่อยู่นอกมณฑลพิธี ซึ่งอาหารส่วนนั้นวิญญาณที่ไม่มีลูกจะได้กินส่วนหนึ่งของนิทานเรื่องนี้ ได้แสดงให้เห็นอุดมการณ์และเป้าหมายชีวิตตามความเชื่อพื้นบ้านดั้งเดิมที่สอดคล้องกันว่า เมื่อเป็นชีวิตมนุษย์ต้องมีการแต่งงานและต้องมีลูกเพื่อให้ลูกได้เซ่นไหว้อาหารให้กินหลังกลับสู่โลกวิญญาณหรือโลกหลังตาย การไม่มีลูกหรือการเสียชีวิตก่อนแต่งงานหรือก่อนมีลูก เป็นความล้มเหลวของชีวิต และการมีลูกมากถือว่าได้สร้างหลักปรกันความมั่นคงให้กับวิญญาณของตนเอง

นิทานดังกล่าว ยังแสดงให้เห็นว่า คติดังกล่าวยังคงปฏิบัติสืบต่อมาถึงปัจจุบัน แม้ว่า คนส่วนใหญ่ได้เข้าพุทธศาสนามานานแล้วก็ตาม ดังจะเห็นได้ในเป้าหมายการมีลูก นอกจากเป็นผู้เซ่นไหว้ในอาหารกินหลังตายตามความเชื่อพื้นบ้านแล้ว ยังได้พัฒนาการไปสู่การเป็นผู้ปกป้องปิดอบายให้แก่พ่อแม่ได้ตามความเชื่อที่ว่า หญิงที่มีลูกชาย เมื่อลูกชายได้บวชเป็นสามเณร จะสามารถปิดกั้นแม่ไม่ตกสู่อบายภูมิได้ คือปิดกั้นอบายภูมิให้แม่ได้ขณะเดียวกันถ้าได้บวชเป็นพระ จะปิดกั้นอบายภูมิให้พ่อได้ด้วย ทั้งนี้เพราะแม่มักทำบาปกรรมไม่หนัก เพียงบวชเป็นสามเณรสามารถช่วยได้แล้ว แต่พ่อเป็นชายมักทำบาปกรรมหนักๆ ต้องมีลูกชายบวชพระเท่านั้นจึงจะปิดกั้นอบายได้ เป้าหมายการมีลูกและอานิสงส์การมีลูก จึงได้พัฒนาเพิ่มเติมจากแบบพื้นบ้านให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนไป

อนึ่ง นิทานดังกล่าวยังคงแสดงให้เห็นคติเรื่องโลก ที่กล่าวถึง โลกมนุษย์ โลกสวรรค์ และโลกอบายภูมิ อันเป็นที่มาที่ไปเวียนว่ายตายเกิดของชีวิตอย่างชัดเจน แม้ว่าจะไม่ได้กล่าวถึงชีวิตแรก และเป้าหมายสุดท้ายไว้ชัดเจนก็ตาม

โดยสรุป ชุดความรู้เรื่องโลกและชีวิตมนุษย์ดังกล่าวข้างต้น แต่ละเรื่องสามารถแสดงให้เห็นเป้าหมายของชีวิตตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาได้อย่างชัดเจนในระดับหนึ่ง แต่ถ้า

นำเรื่องทั้งสามมาวิเคราะห์ด้วยกันแล้ว จะพบเป้าหมายของชีวิตตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อของชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

ความเชื่อ

ชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษามีความเชื่อหรือความไว้วางใจในชุดความรู้ดังกล่าวอย่างลุ่มลึก จนกลายเป็นเป็นเงื่อนไขปัจจัยให้คนในชุมชนปัจจุบันจำนวนมากได้พยายามกระทำคุณงามความดี บำเพ็ญบุญกุศลเพื่อเข้าถึงโลกที่ดี ที่เป็นโลกหลังตาย ซึ่งปรากฏอยู่ในชุดความรู้ต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น อาจจะเป็นเพราะเป้าหมายของชีวิตเป็นอย่างนี้ จึงทำให้คนในพื้นที่วิจัย ยังคงมีความมุ่งมั่นสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมด้วยการบำเพ็ญบุญกุศล เช่น จัดให้มีการเทศมหาชาติขึ้นทุกปี ในการเทศมหาชาติ คนในชุมชนต้องรวมกันคนละไม้คนละมือเตรียมสิ่งต่างๆ ให้พร้อม บุญจะได้เกิดกระจายอย่างทั่วถึง บุญที่ได้ คนในชุมชนเชื่อว่าบุญไม่ได้เกิดจากการเอาเงินมาติดกัณฑ์เทศน์ แต่บุญเกิดจากการได้ร่วมกันกระทำจัดเตรียมสิ่งต่างๆ ในงานด้วยกายใจ และเกิดจากการได้ฟังคำพระเทศนาเรื่องราวต่างๆ กัณฑ์เทศน์บางกัณฑ์ไม่มีเงินบูชาสักบาทเดียว มีแต่ผลหมากรากไม้ กิจกรรมเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องนี้ที่ยังคงมีพลังอยู่ชุมชนปัจจุบัน

ความเห็นและค่านิยม

คนในชุมชนในพื้นที่วิจัยมีความเห็นและค่านิยมในแนวคิดต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นว่า การได้เกิดเป็นมนุษย์นั้นยากยิ่ง เมื่อได้เกิดแล้ว หากสามารถดำรงตนอยู่ได้ตามหลัก “ตะละโค่ว” รวมทั้งแนวคิดต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นได้ จะเป็นชีวิตที่ไม่สูญเปล่า เพราะหลักการต่างๆ คือแนวทางที่นำชีวิตไปสู่ความดีงาม การดำรงตนอยู่ตามหลักตะละโค่ว โดยปฏิบัติตนไปตามเวาะต่างๆ อย่างมุ่งมั่น มีความพากเพียรพยายามเช่นเดียวกับพู่ตาไม้สำนึกในบาปหรือความผิดพลาดที่เกิดขึ้นเหมือนอย่างพ่อแม่ของสามเณร มีความเชื่อมั่นในกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองว่ามีชาติกำเนิดมาอย่างเท่าเทียมกับกับคนกลุ่มอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นคนฝรั่งหรือคนกลุ่มอื่นๆ เพราะทั้งหมดล้วนมีกำเนิดมาจากที่เดียวกัน การได้เกิดมาเป็นคนกะเหรี่ยง จึงควรจะภูมิใจ ที่สำคัญคนกะเหรี่ยงมีเวาะต่างๆ เป็นเครื่องสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมอันจะทำให้ชีวิตมนุษย์และสิ่งต่างๆ ดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุข คนกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย จึงให้ความสำคัญและยกย่องผู้ที่ประพฤติตนตามเวาะต่างๆ หรือเคร่งครัดในศาสนา และความเชื่อ คนเหล่านี้จะได้รับการปฏิบัติด้วยความเคารพจากคนอื่นๆ ทำให้ในชุมชนกะเหรี่ยงจึงมีนักบุญ หรือผู้นำทางศาสนาในรูปแบบต่างๆ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น ฤาษีและเจ้าวัด ที่เป็นผู้นำทางความเชื่อที่คล้ายๆ พระสงฆ์ ทำหน้าที่เป็นคนที่อาสานำจิตวิญญาณของคนไปสู่สวรรค์ ซึ่งมักปรากฏออกมาในรูปแบบต่างๆ แล้วเปลี่ยนแปลงพัฒนาการไป เช่น มีการแบ่งกะเหรี่ยงกลุ่มเดียวกันออกเป็นกลุ่มด้ายขาว กับด้ายแดง กลุ่มด้ายขาวนิยมไหว้ผี กินอ้น กินปลา บูชาต้นไม้ ต่อมาเมื่อรับพุทธศาสนาเข้ามาจึงเปลี่ยนมาผูกข้อมือด้วยเหลือง บางกลุ่มเลิกผูกข้อมือ เปลี่ยนมากินน้ำสุก กลุ่มด้ายขาวในพื้นที่ศึกษาเปลี่ยนจากการไหว้ผีป่ามาไหว้ผีบ้าน และไหว้พระในบ้าน และอนุญาตให้ผู้อื่นไหว้พระที่บ้านของตนได้ ส่วนกลุ่มด้ายเหลืองได้เปลี่ยนเป็นด้ายเหลืองเหมือนจีวร

พระ เพื่อให้พระคุ้มครอง ไหว้และเคารพพระแทนการไหว้เจดีย์เสาสะเดิ่งและเจ้าวัด ต่อมากลุ่มกินน้ำสุกได้ตีความว่า เหล้าก็เป็นน้ำสุกด้วย จึงหันมาดื่มเหล้า คนกะเหรี่ยงบางกลุ่มหันไปนับถือศาสนาคริสต์ เลิกผูกข้อมือ เลิกกินน้ำสุก แต่คนกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษายังคงยึดมั่นในพุทธศาสนา งดฆ่าสัตว์ ตัดต้นไม้ ทำไร่ทำนาในวันพระ วันพระเป็นวันทำบุญ คนจะไปทำบุญที่วัด วัดและพระสงฆ์จึงกลายเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของกะเหรี่ยงส่วนใหญ่

พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นนี้ แต่เดิมกะเหรี่ยงกลุ่มที่ผูกข้อมือด้ายขาวเป็นพวกที่นับถือผี ต่อมาเกิดเลื่อมใสพุทธศาสนาแต่ถูกกีดกัน ซึ่งคงเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนยุคสมัยพู่ตาไม้ ผู้นำคนหนึ่งชื่อตาเกียะเซเสิ้ง จึงนำด้ายเหลืองมาผูกข้อมือแทนการบวชเป็นพระ ภายหลังตาเกียะเซเสิ้งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าวัด แต่ประวัติอีกสายหนึ่งกล่าวว่า “ซุวเซ่อเนจี่” ผู้นำกะเหรี่ยงคนหนึ่ง ได้ตั้งกองผ้าป่าลอยน้ำ และจัดตั้งเจ้าวัดด้ายเหลืองขึ้น พร้อมกับผูกข้อมือด้ายเหลือง และจัดการตั้งเจ้าวัดกินน้ำสุก ที่เป็นคนพูดจริงทำจริง ยึดมั่นในคุณความดี ขึ้นด้วย เพื่อให้เกิดความสะดวกต่อคนที่มีศรัทธาต่างกัน ต่อมาเจ้าวัดกินน้ำสุกอยากมีภรรยาจึงมีภรรยาได้ และถือว่าน้ำเหล้าเป็นน้ำสุก เป็นน้ำนมแม่โพสพ ดื่มกินได้ ทำให้ประเพณีปฏิบัติของกลุ่มกินน้ำสุกเสื่อมลง คนนิยมกินเหล้า เล่นการพนันและพูดปด ส่วนเจ้าวัดด้ายเหลือง ยังคงเคร่งครัดในวัตรปฏิบัติไม่เสื่อมคลาย ทำให้สามารถสืบต่อมาได้ จนกระทั่งได้รับพุทธศาสนามาอย่างสมบูรณ์ จึงมีวัด มีพระสงฆ์ และมีการบำเพ็ญกุศลต่างๆ ตามแบบแผนพุทธศาสนามากขึ้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่งความพยายามนำจิตวิญญาณของผู้คนทุกกลุ่มทุกเหล่าไปสู่ยุคพระศรีอริยเมตไตรย ให้เกิดทันยุคพระศรีอริยเมตไตรย เป็นค่านิยมที่แพร่หลายและสอดคล้องกับคติของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ พม่า รวมทั้งคนไทยทั่วไปด้วย ความพยายามสร้างเรือเจดีย์ขึ้นในป่าทุ่งใหญ่นเรศวรก็มาจากแนวคิดนี้

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

เรื่องราวในตำนาน นิทาน เรื่องเล่า และเหตุการณ์ความเป็นมาดังกล่าวข้างต้น ได้ยืนยันให้เห็นถึงความสามารถและความฉลาดไหวพริบของผู้นำกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในยุคสมัยต่างๆ ในพื้นที่ต่างๆ ในการสร้างความรู้มาตอบคำถามเรื่องราวที่เป็นเป้าหมายของชีวิตตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อ รวมถึงอธิบายลักษณะความเป็นมาของโลกและมนุษย์ พร้อมเหตุผลต่างๆ ที่สำคัญ คือ การสร้างแนวทางให้คนทั้งหลายได้นำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อเดินทางไปให้ถึงเป้าหมายที่กำหนดไว้ อย่างชัดแจ้ง ถือเป็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบสำคัญที่ทำให้คนในพื้นที่ศึกษาอยู่อาศัยป่าดำเนินชีวิตอยู่ในป่า ได้รักษาป่าให้ดำรงอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ จนกระทั่งรัฐไทยได้ประกาศให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า องค์การสหประชาชาติยกย่องให้เป็นป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ รัฐบาลไทยยอมรับให้เป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษ สิ่งเหล่านี้น่าจะเป็นผลจากความสามารถและความฉลาดไหวพริบในการเดินทางเพื่อเข้าถึงเป้าหมายของชีวิตตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อดังกล่าวข้างต้น./

๔.๓ บทบาทองค์กรในพื้นที่ต่อการส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาพื้นบ้านจะสามารถเป็นเครื่องสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมให้เป็นพลังขับเคลื่อนคนในชุมชนสู่ความสุข ขับเคลื่อนชุมชนสู่ความเข้มแข็ง และขับเคลื่อนป่า สัตว์ป่าและธรรมชาติต่างๆในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก สู่ความอุดมสมบูรณ์อย่างยั่งยืนได้หรือไม่ นอกจากชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แล้ว องค์กรที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ มีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ด้วยองค์กรเหล่านี้ แท้จริงแล้ว คือ องค์ประกอบหลักของพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ดังนั้น องค์กรดังกล่าวจึงควรจะมีบทบาทในการส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านในพื้นที่ดังกล่าวนี้โดยตรง ดังจะได้ประมวลข้อมูลสถานการณ์ต่างๆ จากคนในชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้อง เท่าที่ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ มานำเสนอไว้โดยสังเขป ดังต่อไปนี้

ความคิด

คนในชุมชนพื้นที่วิจัยให้นิยามความคิดเกี่ยวกับบทบาทองค์กรในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนว่า มีองค์กรหลายองค์กรที่เกี่ยวข้องกับชุมชนโดยตรง แต่ละองค์กรได้ปฏิบัติหน้าที่ตามภาระกิจของตนๆ ทุกองค์กรล้วนมีวัตถุประสงค์ของตนเองเป็นหลักการดำเนินงานต่างๆ ซึ่งบางองค์กรมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวกับคนและชุมชน บางองค์กรมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับป่าและสัตว์ป่า บางองค์กรมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงและความปลอดภัยของประเทศชาติ บางองค์กรมีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการดูแลความสงบเรียบร้อยของชุมชน โดยแต่ละหน่วยงานหรือองค์กร ดำเนินงานเป็นอิสระจากกัน มีการเชื่อมต่อหรือบูรณาการบ้างเฉพาะส่วนที่จำเป็น ขณะที่คนในชุมชนต้องอยู่ร่วมกับป่า สัตว์ป่า พืชพันธุ์ธรรมชาติและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งคน สัตว์ ป่าไม้ พืช ผัก ดิน น้ำ ลม ไฟ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่างๆ อย่างบูรณาการ จึงทำให้ดูเหมือนว่า แต่ละองค์กรรวมถึงชุมชนต่างคนต่างทำงานไปตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง มีการประสานงานเพื่อเชื่อมต่อบทบาทหน้าที่ให้เกื้อกูลต่อกัน ชาวบ้านในพื้นที่บ้างเท่าที่จำเป็น ชาวบ้านจึงเป็นฝ่ายที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับบทบาทหน้าที่ขององค์กรต่างๆ อยู่ตลอดเวลา

ความรู้

คนในชุมชนพื้นที่วิจัย มีความรู้เกี่ยวกับบทบาทองค์กรที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างจำกัด คนส่วนหนึ่งอาจจะรับรู้และรู้จักหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับชุมชนได้พอสมควร ขณะที่คนส่วนใหญ่ยังมีความรู้เพียงบางส่วน ยังไม่สามารถเข้าใจวัตถุประสงค์ขององค์กรแต่ละแห่งได้ชัดเจนนัก อย่างไรก็ตาม คนในชุมชนรู้ว่า มีหน่วยงานและองค์กรหลายหน่วยที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เป็นต้นว่า เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ หน่วยตำรวจตระเวนชายแดน เขตการศึกษาขั้น

พื้นฐาน เขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอสังขละบุรี หน่วยงานระดับอำเภอสังขละบุรี เช่น หน่วยงานฝ่ายสาธารณสุขพื้นฐาน หน่วยงานฝ่ายพัฒนาชุมชน หน่วยงานฝ่ายทะเบียนราษฎร์ หน่วยงานฝ่ายปกครอง ส่วนหน่วยงานภาคเอกชนที่ชุมชนใกล้ชิด คือ มูลนิธิสืบนาคะเสถียร และยังมีหน่วยงานที่มาจากภายนอกพื้นที่ เป็นต้นว่า กระทรวงวัฒนธรรม สถาบันการศึกษา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานอื่นๆ ที่สัญจรเข้ามาเป็นครั้งคราว ทั้งเพื่อการศึกษาวิจัย เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาและเพื่อการท่องเที่ยว เป็นต้น ในการศึกษาครั้งนี้ได้ข้อมูลส่วนหนึ่งจากการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารเผยแพร่ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และส่วนหนึ่งคนในชุมชนที่มีความรู้ความเข้าใจได้เล่าถึงบทบาทการส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านขององค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องโดยสรุปดังนี้

๑. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก โดยเหตุผลการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาเมื่อปี ๒๕๑๗ คือ เนื่องจากป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ในท้องที่ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และตำบลแม่ละมุ้ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก เนื้อที่ประมาณ 3,200 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 2,000,000 ไร่ มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ชุกชุม โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีเลียงผา กระทิงและวัวแดง ซึ่งเป็นสัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครองที่หาได้ยากอาศัยอยู่อีกด้วย ฉะนั้น เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าโดยปลอดภัยและรักษาไว้ซึ่งพันธุ์ของสัตว์ป่าอันมีค่ายิ่งของประเทศ ประกอบกับในบริเวณดังกล่าวมีต้นน้ำลำธารที่ควรสงวนไว้เพื่อให้มีน้ำไหลหล่อเลี้ยงลำห้วยลำธารตลอดปี และเพื่อเป็นการช่วยบรรเทาอุทกภัยอีกทางหนึ่งด้วย สมควรกำหนดบริเวณที่ดินดังกล่าว ให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ตามพระราชบัญญัติป่าสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 จึงจำเป็นต้องตราพระราชกฤษฎีกานี้ขึ้น โดยแบ่งการบริหารจัดการพื้นที่ออกเป็น ๕ ลักษณะ คือ

๑.๑ พื้นที่อนุรักษ์สัตว์ป่าโดยสมบูรณ์ เพื่อให้การอยู่อาศัยของสัตว์ป่าปราศจากการรบกวนของมนุษย์

๑.๒ พื้นที่จัดการเพื่อเป็นแหล่งศึกษาธรรมชาติ เป็นพื้นที่จัดไว้เพื่อบริการประชาชน ที่มีความสนใจในธรรมชาติ ได้มีโอกาสเข้าไปศึกษาหาความรู้

๑.๓ พื้นที่บริเวณที่มีปัญหาและส่วนที่ต้องเร่งฟื้นฟูสภาพ เป็นพื้นที่ควบคุมมิให้มีการขยาย ป้องกันและปราบปรามและป้องกันการลักลอบล่าสัตว์ป่า โดยพื้นที่ส่วนนี้อยู่บริเวณด้านตะวันตกของเขต ซึ่งประกอบด้วยชุมชน ๗ ชุมชน

๑.๔ พื้นที่บริเวณแนวกันชน เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และที่ทำกินของราษฎรแนวตะเข็บชายแดน โดยพื้นที่แนวกันชนนี้จะพิจารณาในรัศมี ๕ กิโลเมตรจากแนวของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า โดยเสนอให้รัฐบาลจัดการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินในส่วนแนวกันชนให้เป็นไปในทิศทางที่ไม่ขัดกับนโยบายของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

๑.๕ จัดตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าจำนวน ๑๕ หน่วย และหน่วยชั่วคราว ๒ หน่วย กระจายทั้งพื้นที่เพื่อป้องกันการลักลอบค้าสัตว์ป่าของกลุ่มบุคคลภายนอก

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ดำเนินงานภายใต้กฤษฎีกาดังกล่าวมาอย่างเคร่งครัด ทั้งการป้องกัน การปราบปราม การศึกษาวิจัย การส่งเสริมชุมชน การบริการการท่องเที่ยว แต่พบว่าปัญหาและภัยคุกคามป่าและสัตว์ป่ายังคงดำรงอยู่ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช โดยอำนาจอธิบดี ได้ปรับเปลี่ยนมาใช้นโยบายสร้างการมีส่วนร่วมจากชุมชนตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ ที่กำหนดแนวทางไว้ว่า

ช่วงแรก ให้สำรวจชุมชนในพื้นที่ โดยให้ดำเนินการรับรองสิทธิชุมชนที่อยู่อาศัยมาก่อนประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์ฯ แต่ไม่ใช่ให้เอกสารสิทธิ์ ส่วนชุมชนที่มาอยู่ภายหลัง หากอพยพออกไปได้ให้ดำเนินการ หากอพยพไม่ได้ให้ควบคุมไม่ให้ขยายตัว

ช่วงที่สอง ให้สำรวจแนวเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ของชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลนำมาใช้ในการจัดการพื้นที่ร่วมกับภาคีเครือข่าย เพื่อให้เกิดการจัดการพื้นที่ที่เหมาะสมต่อไป และให้สำรวจแนวเขตพื้นที่วงรอบนอกชุมชน เพื่อยึดเป็นหลักในการรักษาบริเวณป่าใหญ่เอาไว้ สร้างกลไกจากชุมชนและเจ้าหน้าที่ร่วมกันสำรวจข้อมูลการใช้ที่ดินของชุมชน เพื่อสร้างแนวเขตให้เป็นที่ยอมรับ สร้างการมีส่วนร่วมระหว่างเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์ฯกับคนในชุมชนในกิจกรรมต่างๆ ที่นำไปสู่การอยู่ร่วมกันที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของเขตรักษาพันธุ์ฯ และสุดท้ายให้มีการปรับโครงสร้างการดำเนินงานของพื้นที่คุ้มครองให้ยอมรับการที่มีชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของหน่วยงาน

ช่วงที่สาม หากมีชุมชนมาตั้งขึ้นหลัง ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ ให้ถือว่าเป็นการบุกรุกพื้นที่ป่า มีความผิดตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ และต้องมีการดำเนินการตามกฎหมาย

เขตรักษาพันธ์สัตว์ป่า ได้ดำเนินการตามแนวคิดแนวทางดังกล่าวมาอย่างเคร่งครัด ทำให้แนวโน้มสถานการณ์ปัญหาและภัยคุกคามที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชนภายในพื้นที่ลดลง ชุมชนกับเขตรักษาพันธุ์ฯ มีความร่วมมือและมีส่วนร่วมที่ดีต่อกัน สามารถร่วมสำรวจแนวเขตพื้นที่ทำกินสำเร็จไปแล้วหลายชุมชน ที่สำคัญคือสามารถสร้างความเข้าใจ ร่วมคิด ร่วมทำงานเพื่อป้องกันและรักษาป่าและสัตว์ป่าหรือภัยคุกตามต่างๆ ได้มากขึ้น แต่ดูเหมือนว่า ภัยคุกคามต่างๆ ที่มาจากภายนอกชุมชนหรือโดยคนนอกชุมชนกลับมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่แนวกันชน รัศมี ๕ กิโลเมตร พบว่า มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเกิดขึ้น

บทบาทของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในการส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้าน คนในชุมชนกล่าวว่าเริ่มมีแนวโน้มดีขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับช่วงแรก เพราะปัจจุบันเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าให้ความสำคัญและสนใจศึกษาภูมิปัญญาชุมชนมากขึ้น ยอมรับในคุณค่าภูมิปัญญาชุมชนว่าสามารถคุ้มครองป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าและ

การล่าสัตว์ได้ แต่นั่นหมายถึง คนในชุมชนที่ยังดำรงชีพอยู่ในวิถีวัฒนธรรมชุมชน เช่น การทำไร่หมุนเวียน ที่หมุนเวียนอยู่ในไร่ซาก ไม่มีการบุกรุกป่าผืนใหม่ ไม่เพิ่มพื้นที่การทำไร่ ชุมชนหวังว่า แนวโน้มที่เกิดขึ้นจะสามารถนำไปสู่การยอมรับการใช้ภูมิปัญญาชุมชนเป็นเครื่องแก้ปัญหาและป้องกันภัยคุกคามป่าและสัตว์ป่าคู่ขนานไปกับการใช้กฎหมายของหน่วยงานได้ และเชื่อว่า หากได้รับการส่งเสริมที่ดี ภูมิปัญญาชุมชนจะสามารถปกป้องคุ้มครองป่าและสัตว์ป่าได้ไม่แตกต่างจากกฎหมายหรืออาจจะดีกว่าก็ได้ เพราะคนในชุมชนทั้ง ๗ แห่งนี้ อยู่กับป่า รักษาป่าแห่งนี้ไว้ให้สัตว์ป่าได้อยู่อย่างเป็นสุขมายาวนาน จนกระทั่งรัฐมาพบ แล้วประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เมื่อปี ๒๕๑๗ หลังจากประกาศแล้ว ชาวบ้านพบว่า ปัญหาและภัยคุกคามสำคัญๆ ที่เกิดขึ้น ล้วนแต่มาจากภายนอกชุมชน หรือเนื่องมาจากคนนอกชุมชน เช่น กรณีฆ่าสัตว์ ปลูกพืชเชิงเดี่ยว เป็นต้น ส่วนคนในชุมชนอาจจะมีบ้างที่ตกเป็นเครื่องมือของคนภายนอก แต่ไม่รุนแรง และสามารถปรับความเข้าใจแก้ปัญหาได้ไม่ยากนัก ต่างจากภัยคุกคามที่มาจากภายนอกชุมชน

๒. องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ คนในชุมชนมองว่า องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ เป็นองค์กรที่มีความพยายามส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง เพียงแต่ว่า เป็นองค์กรขนาดเล็ก มีงบประมาณจำกัด มีบุคลากรจำกัด และมีภาระงานมากมายเท่าเทียมกับองค์กรใหญ่ ทำให้การดำเนินงานด้านนี้ยังไม่ครอบคลุมภูมิปัญญาพื้นบ้านกลุ่มต่างๆ ได้ทั่วถึง ส่วนใหญ่ที่ได้ดำเนินการมาแล้วเกี่ยวกับเรื่องประเพณีวัฒนธรรม เช่น ประเพณีฟาดข้าว ประเพณีกินข้าวใหม่ ประเพณีแข่งกีฬาเยาวชน การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านชาวกะเหรี่ยงขึ้นที่องค์การบริหารส่วนตำบล และการส่งเสริมการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เยาวชนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นขึ้นที่บ้านสะเนพ่อง และคงจะยังมีแผนงานอื่นๆ อีกหลายประการ ที่ยังไม่ได้เริ่มต้น ด้วยข้อจำกัดต่างๆ ดังกล่าวแล้ว

๓. หน่วยตำรวจตระเวนชายแดน คนในชุมชนส่วนใหญ่มีความพอใจในบทบาทการจัดการศึกษาแก่บุตรหลาน ทำให้บุตรหลานมีความรู้ความสามารถอ่านภาษาไทยออก เขียนได้ เป็นพื้นฐานการศึกษาเรียนรู้สิ่งต่างๆ เมื่อเจริญเติบโตขึ้น แม้ว่าในหลักสูตรจะมีการจัดการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภาษาพื้นบ้านไม่มากนักก็ตาม หรือมีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นสาระในการเรียนรู้ เป็นตัวอย่างในการทำความเข้าใจ คนชุมชนไว้วางใจที่จะฝากอนาคตของลูกหลานไว้กับโรงเรียนหน่วยตำรวจตระเวนชายแดน ซึ่งมีอยู่เกือบทุกชุมชน และอยู่มาเป็นเวลานานแล้ว

๔. เขตการศึกษาขั้นพื้นฐาน คนในชุมชนเห็นว่า มีบทบาทส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านผ่านสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งมีโรงเรียนอยู่สองแห่ง คือโรงเรียนบ้านกองม่องทะ และโรงเรียนบ้านหินตั้ง มีห้องเรียนสาขาสามแห่ง คือ บ้านเกาะสะเดิ่ง บ้านไล่โว่ และบ้านซาลาวะ คนในชุมชนยอมรับว่าสถานศึกษาทั้งสามแห่งคือความหวังของพ่อแม่ที่จะเห็นลูกหลานได้รับการศึกษา มีความเจริญทางสติปัญญาสูงขึ้นพร้อมๆ กับการเจริญเติบโตทางกาย จนสามารถได้ศึกษาต่อในระดับสูง เมื่อจบการศึกษาแล้วจะได้ประกอบอาชีพมีงานทำเป็น

หลักเป็นฐาน เป็นที่พึ่งของน้องๆ ในครอบครัวต่อไป แม้ว่าในกระบวนการศึกษาตามหลักสูตรเด็กๆ มีโอกาสได้ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านไม่มากนักก็ตาม ปัจจุบันมีตัวอย่างเด็กที่จบการศึกษาแล้วได้ทำงานส่งเงินมาเลี้ยงน้องเกิดขึ้นบ้างแล้ว บทบาทโรงเรียนในการส่งเสริมเด็กให้ได้เรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชนปัจจุบัน ดำเนินการโดยเชิญปราชญ์ชาวบ้านที่เกี่ยวข้องไปสอนนักเรียนในโรงเรียน และให้นำนักเรียนออกศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านในชุมชนในภาคปฏิบัติด้วย โดยภาพรวมชาวบ้านมีความพอใจ แต่มีชาวบ้านกลุ่มหนึ่งประสงค์จะให้มีการบรรจุภูมิปัญญาพื้นไว้ในสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน จึงได้ขอทุนสนับสนุนโครงการวิจัยจาก สกว. มาศึกษาวิจัยเพื่อทดลองสร้างหลักสูตรดังกล่าว แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า ยังทำได้ไม่สมบูรณ์ ยังไม่สามารถบรรจุเข้าเป็นหลักสูตรตั้งแต่ระดับประถมศึกษาชั้นปีที่หนึ่งได้ ชาวบ้านจึงอยากให้ดำเนินการต่อ รวมทั้งอยากให้สถานศึกษาได้จัดการศึกษาภูมิปัญญาแล้วนำมาสอนในสาระการเรียนรู้ด้านอื่นๆ เช่น วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ เป็นต้น

๕. เขตการปกครองคณะสงฆ์อำเภอสังขละบุรี คนในชุมชนยอมรับว่า คณะสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้าน ลักษณะการส่งเสริมเป็นการให้โอกาสลูกหลานของคนในชุมชนได้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุสามเณรแล้วสนับสนุให้เดินทางไปศึกษาธรรมและบาลีในสำนักต่างๆ รวมทั้งสนับสนุนให้ภิกษุสามเณรศึกษาภาษา ประเพณี และภูมิปัญญาด้านต่างๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง บางรูปมีความแตกฉานสามารถอ่านออก เขียนได้ ศึกษาตำราที่เขียนด้วยภาษากะเหรี่ยงได้ด้วยตนเอง สามารถกล่าวได้ว่า ปัจจุบันคนในชุมชนที่อ่านและเขียนภาษากะเหรี่ยงได้ส่วนใหญ่ได้ศึกษาจากวัด คนในชุมชนที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านก็เช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากวัด ทุกวันนี้คนในชุมชนยังมีค่านิยมส่งลูกบวชเป็นสามเณรเพื่อให้ได้เรียนหนังสือ ซึ่งชาวบ้านยังเห็นว่า วัดและคณะสงฆ์มีบทบาทสำคัญที่ทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านยังคงมีความเข้มแข็งอยู่ในปัจจุบัน

๖. หน่วยงานระดับอำเภอสังขละบุรี เป็นต้นว่า ฝ่ายสาธารณสุขพื้นฐาน ฝ่ายพัฒนาชุมชน ฝ่ายทะเบียนราษฎร์ ฝ่ายปกครอง ฯลฯ คนในชุมชนเห็นว่า หน่วยงานเหล่านี้ส่วนใหญ่มีบทบาทไปตามภาระหน้าที่ที่กำหนดไว้ในระบบราชการ บทบาทการดำเนินการจึงไปตามระเบียบระบบราชการ เพื่อเข้าถึงเป้าหมายและบรรลุวัตถุประสงค์ที่ทางราชการกำหนด การจะเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาพื้นบ้านหรือไม่ ขึ้นอยู่กับว่างานหรือกิจกรรมที่ทำมีส่วนเกี่ยวข้องหรือไม่ หรือจะเกี่ยวข้องต่อเมื่อมีนโยบายของทางราชการกำหนดมาว่าให้ดำเนินการเกี่ยวกับภูมิปัญญาเรื่องนั้นๆ แต่ปกติทั่วไปจะไม่มีหน้าที่โดยตรง ไม่มีการศึกษาภูมิปัญญาชุมชนโดยตรง หากจะมีการสืบสานหรือส่งเสริมก็มักจะเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของหน่วยงานฝ่ายนั้นๆ คนชุมชนไม่ได้คาดหวังในเรื่องนี้มากนัก

๗. มูลนิธิสืบนาคะเสถียร คนในชุมชนมองว่า ช่วงแรก มีบทบาทเป็นองค์กรที่ประสานความร่วมมือระหว่างชาวบ้านกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ โดยการศึกษาวิจัยและจัดกิจกรรมเพื่อสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้น ไม่ได้มีบทบาทในการส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยตรง ช่วงหลังเจ้าหน้าที่มูลนิธิมีความสนใจในภูมิปัญญาพื้นบ้านมากขึ้นหลังจากได้ร่วมศึกษาวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้านกับทีมวิจัยเพื่อท้องถิ่น สกว. ในชุมชน และได้ร่วมทำงานประสานกับ สกว.มากขึ้น รวมทั้งได้รับทุนศึกษาวิจัยชุมชนจาก สกว. เพื่อศึกษาวิจัยเรื่องที่เกี่ยวเนื่องกับภูมิปัญญาชุมชน คนในชุมชนเห็นว่า เป็นองค์กรหนึ่งที่แม้ไม่ได้ส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยตรง แต่สามารถส่งเสริมให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าภูมิปัญญาพื้นบ้านของตนเองได้มากขึ้น ทำให้คนในชุมชนกับเจ้าหน้าทีเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีความร่วมมือและมีส่วนร่วมรักษ์ป่าร่วมกัน

๘. กระทรวงวัฒนธรรม คนในชุมชนมองว่า เป็นหน่วยงานราชการที่เข้ามาในชุมชนตามบทบาทหน้าที่ของกระทรวง เป็นไปตามความต้องการของกระทรวง เพื่อกระทรวง โดยกระทรวง กระทรวงเห็นว่าชุมชนแห่งนี้มีวัฒนธรรมพิเศษ ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และพัฒนา จึงเข้ามาประกาศยกระดับขึ้นเป็น “เขตวัฒนธรรมพิเศษ” ทำนองเดียวกับที่ทำในพื้นที่อื่นๆ ซึ่งคนชุมชนเห็นว่า กระทรวงวัฒนธรรม ได้เข้ามานำเอาคุณงามความดีด้านวัฒนธรรมของชุมชนไปเผยแพร่ให้ปรากฏแก่สังคมทั่วไป ไม่ได้สร้างสรรค์หรือส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านมาก่อนแต่อย่างใด วัฒนธรรมชุมชนเป็นอยู่อย่างนี้มาก่อนแล้ว คนในชุมชนจึงยังไม่เข้าใจเจตนาของกระทรวงวัฒนธรรมมากนัก และคนในชุมชนไม่มีส่วนร่วมกับกระบวนการดังกล่าวมากนัก

๙. มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี มีบทบาทสำคัญการเชื่อมประสานการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมชุมชน โดยการเป็นพี่เลี้ยงบ้าง เป็นที่ปรึกษาบ้าง เป็นผู้ศึกษาวิจัยเองบ้าง เป็นผู้แนะนำให้นักวิชาการจากสถาบันอื่นๆ เข้ามาศึกษาบ้าง และนำความรู้เหล่านั้นมาใช้เป็นเครื่องพัฒนาชุมชนและพัฒนาภูมิปัญญาให้เจริญก้าวหน้าทันสมัยขึ้น ที่สำคัญคือ มีบทบาทเป็นคนกลางในฐานะเป็นประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวนตก ได้จัดเวทีให้คนกลุ่มต่างๆ ในชุมชม นอกชุมชน และองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และหรือร่วมกันแก้ปัญหาและร่วมกันพัฒนาชุมชนและพื้นที่ด้วยกัน คนในชุมชนคาดหวังเป็นอย่างยิ่งว่า มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี จะมีส่วนอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาของชุมชนให้มีความเข้มแข็งสืบต่อไป

๑๐. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) คนชุมชนเห็นว่า แม้จะเป็นหน่วยงานที่เพิ่งเข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านเมื่อประมาณ ๖-๗ ปีที่ผ่านมาก็ตาม แต่เมื่อเปรียบเทียบกับหน่วยงานการศึกษาวิจัยอื่นๆ ที่เข้ามาแล้วกลับไป โดยชาวบ้านและชุมชนไม่มีส่วนร่วมแต่อย่างใด สกว.กลับมีบทบาทสำคัญชัดเจนในการส่งเสริมภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการพัฒนา โดยสกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ส่งเสริมชาวบ้านให้รวมกลุ่ม จัดทำโครงการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาของชุมชนตามที่กลุ่มสนใจ พัฒนาโครงการ แล้วขอทุน

สนับสนุนจาก สกว. เมื่อได้ทุนแล้วจึงดำเนินการศึกษาและนำผลที่ได้ทั้งผลเชิงกระบวนการและเชิงวัตถุประสงค์มาใช้เป็นเครื่องพัฒนาและแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน มีพี่เลี้ยงคอยให้คำปรึกษาและประสานงานที่เกี่ยวข้อง ปัจจุบันดำเนินการเสร็จแล้วประมาณ ๕ โครงการ และกำลังดำเนินการอยู่ประมาณ ๓ โครงการ เป็นสิ่งที่คนในชุมชนส่วนหนึ่งเห็นว่ามีคุณค่าและความสำคัญ แต่ยังไม่ครอบคลุมพื้นที่ชุมชนทั้งหมด จึงอยากเห็นการขยายขอบเขตพื้นที่การศึกษาไปสู่ชุมชนอื่นๆ ให้ทั่วถึงทุกพื้นที่ จะได้มีชาวบ้านร่วมกันทำงานส่งเสริมภูมิปัญญามากขึ้น

ความเชื่อ

คนในชุมชนส่วนใหญ่ยึดมั่นในความเชื่อที่ชุมชนสืบสานมาจากบรรพบุรุษ ทั้งความเชื่อพื้นบ้านดั้งเดิม ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อในศาสนาพุทธ และความเชื่อในคำสอนที่สืบต่อมาจากบรรพบุรุษ เป็นต้นว่า ความเชื่อในระบบอาวุโส ความเชื่อในระบบผู้นำ เช่น พระศรีสุวรรณคีรี ผู้นำที่คนในชุมชนภูมิใจศรัทธาและยึดถือเป็นแบบอย่างมาจนกระทั่งปัจจุบัน ความเชื่อนธรรมชาติดิน น้ำ ลม ไฟ ป่าไม้ สัตว์ป่า และทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ว่า มีเจ้าของหรือมีเทวดาเป็นเจ้าของ การจะนำมาใช้ประโยชน์ต้องเป็นไปตามแบบแผนความเชื่ออย่างเคร่งครัด ซึ่งหลักการใช้ประโยชน์สิ่งเหล่านี้ ได้กำหนดไว้ในระบบลือกาเวาะ และได้ถ่ายทอดมาเป็นความรู้คู่ชีวิต ที่คนในชุมชนต้องรู้ ดังได้กล่าวไว้แล้วในเรื่องลือกาเวาะ ความเชื่อเหล่านี้ส่งผลมาสู่การไว้วางใจในระบบการเมืองการปกครอง และหน่วยงานราชการทั้งส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนในปัจจุบัน โดยคนในชุมชนได้ใช้ความเชื่อเหล่านี้เป็นพื้นฐานในการปฏิบัติหรือในการดำรงชีพในป่าเพื่อให้สอดคล้องกับกฎระเบียบต่างๆ ของหน่วยงาน องค์กร ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เข้ามาเกี่ยวข้องในพื้นที่ แต่การที่องค์กรหรือหน่วยใดจะได้รับความเชื่อถือไว้วางใจมากน้อยเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมขององค์กรและคนในองค์กรนั้นๆ ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไรด้วย ส่วนความเชื่อในกฎหมายที่เป็นของหน่วยงานหรือองค์กรนั้นๆ เช่น ฝ่ายปกครอง ฝ่ายท้องที่ กฎหมายเกี่ยวกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ คนในชุมชนไม่รู้สึกว่าเป็นปัญหาต่อการดำรงชีพบนวิถีวัฒนธรรมชุมชนแต่อย่างใด หากดำรงตนตามแบบแผนวัฒนธรรมชุมชนแล้ว จะไม่ผิดกฎหมายแต่อย่างใด เมื่อไหร่ที่ทำผิดกฎหมาย เมื่อนั่นจะผิดความเชื่อของชุมชนด้วย การทำผิดกฎหมายที่เกิดขึ้น ส่วนใหญ่เป็นส่วนบุคคลเช่นเดียวกับบุคลากรของหน่วยงานต่างๆ ที่บางคนทำผิดกฎหมายเสียเอง ชาวบ้านเชื่อว่า กฎหมาย ระเบียบ กติกาเป็นสิ่งที่ดีงาม น่าเชื่อถือเช่นเดียวกับองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง แต่การปฏิบัติงานของเจ้าที่ต่างหากที่อาจจะทำให้ลดความน่าเชื่อถือลง

ความเห็นและค่านิยม

คนในชุมชน ส่วนใหญ่เห็นว่า ชุมชนมีภูมิปัญญาที่ใช้เป็นเครื่องอยู่กับป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะทำให้คนอยู่ได้อย่างเป็นสุข ป่าและสัตว์ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ คนในชุมชนมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับป่าเป็นส่วนประกอบของชีวิต ทั้งร่างกายและจิตใจ หากป่าถูกทำลายเท่ากับเป็นการทำลายชีวิตของคนในชุมชนด้วย ดังนั้น ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิต คนส่วนใหญ่ในชุมชนจึงยังคงมีค่านิยมในการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการดำรงชีวิต มีคนส่วนน้อยที่เริ่มใช้ภูมิปัญญาสมัยใหม่บ้าง แต่ก็มักไม่ประสบความสุขในชีวิตนัก เพราะต้องดิ่นรนขวนขวายใช้ทุนที่เป็นมูลค่าภูมิปัญญาสมัยใหม่คืนเจ้าของ และคนกลุ่มนี้อาจจะเป็นเหตุผลนำไปสู่การก่อเกิดปัญญาที่เป็นภัยคุกคามต่อป่าและสัตว์ป่า คนชุมชนจึงเห็นว่าหากหน่วยงานต่างๆ ร่วมกันส่งเสริมการศึกษาและพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาชุมชน จะทำให้วัตถุประสงค์ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ และหรือวัตถุประสงค์ของหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ ประสบความสำเร็จได้อย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผลเป็นที่น่าพอใจ

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

ด้วยลักษณะนิสัยพฤติกรรมที่เป็นไปตามภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชน ได้สอนคนให้อดทน อดกลั้น อดออม รอคอย และไม่โต้แย้งหรือตอบโต้ความคิดเห็นของคนอื่นๆ โดยที่ตัวเองยังไม่มีความรู้ในเรื่องนั้นๆ เพียงพอ ด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้านตามหลักการปกครองแบบเรียเจียเวาะ ผู้อาวุโสหรือผู้นำจะมีความรอบคอบ รัดกุม เป็นธรรม เป็นกลาง มีความน่าเชื่อถือ เป็นคนมีศีลธรรม คุณธรรม ถือความถูกต้อง ถูกธรรม เพื่อกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นหลักในการกระทำหรือตัดสินใจแก้ปัญหาหรือพัฒนาสิ่งต่างๆ ในชุมชน หากยังไม่ชัดเจน ผู้อาวุโสจะไม่แสดงออกในเชิงการชี้นำ อนึ่งในการประชุม ทุกคนจะคอยฟังผู้อาวุโสว่าจะมีท่าทีต่อเรื่องต่างๆ อย่างไร เมื่อผู้อาวุโสสรุปอย่างไร ตกลงอย่างไร ที่ประชุมจะยอมรับและถือปฏิบัติตามนั้น คนอื่นอาจจะเห็นต่าง แต่ถ้ายังไม่มีเหตุผลเพียงพอ จะไม่ คัดค้าน ภาพการแสดงออกในลักษณะอย่างนี้ เมื่อคนต่างวัฒนธรรมเห็นอาจจะมองว่าเป็นสังคมที่เผด็จการ หรือรวบอำนาจ แต่คนในชุมชน ถือว่าเป็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบของบรรพชนที่ได้สร้างนิสัยอย่างนี้ไว้ ด้วยการอยู่กับป่าไม่มีบทเรียนใดที่เขียนความรู้เป็นหนังสือตำราให้เรียนรู้ได้ ความรู้ต่างๆ ส่วนใหญ่ได้มาจากประสบการณ์ หรือการปฏิบัติด้วยตนเอง การเป็นผู้สูงอายุ นัยหนึ่งคือเป็นผู้มีประสบการณ์มาก หรือมีความรู้มาก ดังนั้นการเชื่อผู้นำและการไม่แสดงความคิดเห็นที่ปราศจากประสบการณ์จึงเป็นความสามารถและความฉลาดไหวพริบที่ทำให้สามารถดำรงวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างเป็นสุขมาได้อย่างยาวนาน./

๔.๔ สถานการณ์ทั่วไปในพื้นที่ศึกษา

สถานการณ์ทั่วไปในพื้นที่ต่างๆ ในชุมชนตำบลไล่โว่ พื้นที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่และเปลี่ยนแปลงไปหรือดับลงตามกาลเวลา แล้วจึงก่อเกิดสถานการณ์ใหม่ขึ้นอีก ตามเหตุปัจจัยต่างๆ ที่ผ่านเข้ามา เกิดหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนไปจนก่อเกิดเป็นอดีต ปัจจุบันและอนาคต ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของคน ป่า สัตว์ป่าและพืชพันธุ์ต่างๆ ไม่ขาดสาย เช่นเดียวกับชุมชนพื้นที่อื่นๆ ดังจะนำมาเสนอไว้โดยสังเขป ดังนี้

ความคิด

คนในชุมชนในพื้นที่วิจัยได้นิยามความคิดเรื่องสถานการณ์ทั่วไปในพื้นที่ว่า เป็นสภาวะตามธรรมชาติของพื้นที่ชุมชน ทั้งคน ทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ลม ฟ้า อากาศ ที่ต้องเกิดขึ้นใหม่เพื่อให้สิ่งต่างๆ ที่มีอยู่แล้วได้เปลี่ยนแปลงไปสู่อนาคต เหมือนกับวันนี้ค่ำมืดลง เพื่อให้มีวันพรุ่งนี้ ส่วนวันวานที่ผ่านมากลายเป็นอดีต ไม่เช่นนั้นจะไม่มีอดีต ปัจจุบันและอนาคต นั่นหมายถึง ถ้าเป็นสิ่งมีชีวิต ชีวิตเดิมตายไปแล้วเกิดชีวิตใหม่ขึ้นมา ตามเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เข้ามาเป็นแกนหรือเป็นพลังขับเคลื่อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น แนวคิด แนวทาง วิธีการ อุดมการณ์ และกระบวนการในการดำเนินงานต่างๆ ที่เข้ามาในพื้นที่ เป็นต้น

ความรู้

ความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ทั่วไปในพื้นที่ที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ในปัจจุบัน แบ่งเป็นประเด็นต่างๆ ได้ดังนี้

๑. **สถานการณ์ทั่วไปด้านเศรษฐกิจ** เศรษฐกิจชุมชนในพื้นที่ศึกษาได้พัฒนาการมาบนฐานคิด การผลิต การบริโภค การแจกจ่าย และการแลกเปลี่ยนแบบพอเพียง พออยู่พอกิน ที่เรียกว่า“การหาอยู่หากิน”หรือ “การทำมาหากิน” เพื่อสนองตอบต่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีพ กิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจ คือ การทำไร่หมุนเวียนไปตามจังหวะฤดูกาลบนฐานทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น เป็นวิถีชีวิตชุมชนซึ่งสืบต่อมาแต่โบราณ แต่ปัจจุบันสิ่งเหล่านี้กำลังเปลี่ยนแปลงไปเป็น “การผลิตเพื่อบริโภคและเหลือบริโภคแล้วนำไปแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายกันมากขึ้น” หรือเป็น“การผลิตเผื่อขาย”มากขึ้น ส่วนการแจกจ่าย ยังคงสืบต่อจากโบราณเพียงแต่จำกัดวงการแจกจ่ายแคบลง หรือแจกจ่ายเท่าที่จำเป็นในหมู่ญาติหรือเพื่อนบ้านที่ใกล้ชิด บางส่วนเริ่มตั้งใจผลิตเพื่อขายโดยตรง โดยเจตนาผลิตสิ่งที่ไม่ได้บริโภคในครัวเรือน เช่น มันสำปะหรัง อ้อย ยางพารา หรือผลิตสิ่งที่บริโภคได้ แต่ผลิตเพื่อขายเป็นหลัก เช่น เงาะ ส้ม มะม่วงหิมพานต์ สถานการณ์การผลิตทางเศรษฐกิจของชุมชนวันนี้ จึงมีแนวโน้ม ที่เอื้อเฟื้อต่อการขายมากขึ้น แม้แต่การผลิตข้าวไร่ การหาของป่า การปลูกพืชผักผลไม้ รวมถึงการปลูกพริก ยาสูบ กาแฟ หมาก มะพร้าว เริ่มต้องการผลิตให้เกิดส่วนเกินเพื่อขาย ซึ่งสถานการณ์ดังกล่าวมีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิทธิการถือครองที่ดินจากสิทธิส่วนรวมของชุมชนที่สืบต่อมาแต่โบราณ มาเป็นสิทธิส่วนตัว หรือส่วนครอบครัวมากขึ้น และนำไปสู่การซื้อขายที่ดินเกิดขึ้นด้วย

ผลจากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงการผลิตดังกล่าว ทำให้สถานการณ์การบริโภคและอุปโภคในชุมชนเปลี่ยนแปลงตาม คือ โดยภาพรวม ครัวเรือนและชุมชน ต้องซื้อหาสิ่งที่บริโภคและอุปโภคมากขึ้น ทั้งกลุ่มอาหาร กลุ่มเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม กลุ่มเครื่องประดับตกแต่ง กลุ่มยารักษาโรค กลุ่มวัสดุอุปกรณ์สร้างที่อยู่อาศัย กลุ่มเครื่องมือเครื่องใช้ เช่น เสื้อผ้า ส่วนใหญ่ไม่ได้ผลิตใช้แล้ว อาหารส่วนหนึ่งซื้อมาจากตลาดนอกชุมชน มาวางขายที่ร้านค้าในหมู่บ้าน เครื่องมุงหลังคาเปลี่ยนมาเป็นสังกะสีและกระเบื้องลอนมากขึ้น เป็นต้น ทำให้ดูเหมือนชุมชนสร้างผลผลิตด้านต่างๆ ได้ไม่เพียงพอต่อความต้องการที่เกิดขึ้นแล้ว จึงต้องซื้อหาสิ่งเหล่านี้จากภายนอก เป็นผลให้ชุมชนต้องแสวงหาเงินเพื่อซื้อสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้ต้องการผลิตสิ่งต่างๆ เผื่อขายด้วย

สถานการณ์การแจกจ่ายผลผลิต ส่วนใหญ่ยังคงแจกจ่ายกันไปตามขนบธรรมเนียมประเพณี มีน้อยแบ่งปันน้อย มีมากแบ่งปันมาก แต่แนวโน้มการแจกจ่ายจะจำกัดอยู่ในหมู่วงศาคณาญาติมากขึ้น ส่วนคนนอกต้องเป็นคนที่สนิทสนมจึงจะแจกจ่ายแบ่งปันกันบ่อยๆ ผลผลิตที่แบ่งปันส่วนใหญ่เป็นข้าว และพืชผักผลไม้จากไร่ จากกลูซุ ส่วนสิ่งที่ได้มาโดยการซื้อไม่อยู่ในขอบข่ายที่ต้องแจกจ่าย และแม้ว่าชุมชนยังมีพิธีกรรมลอยเรือผลผลิตที่เป็นสัญลักษณ์แห่งการแจกจ่ายผลผลิตแก่คนอื่น สัตว์อื่น ตามความเชื่อที่เป็นประเพณี เพื่อสอนคนให้รู้เรื่องการแบ่งปัน การให้ ว่าเป็นสิ่งดีงาม ควรทำหรือต้องทำก็ตาม แต่สภาวะการแจกจ่ายเริ่มลดน้อยลง

สถานการณ์การแลกเปลี่ยนหรือการซื้อขาย มีบทบาทสำคัญเพิ่มขึ้น ผลผลิตต่างๆที่ได้จากไร่ หรือจากกลูซุ หรือจากที่อื่นๆ หากเหลือบริโภค หรือมีมากพอที่จะแลกเปลี่ยนได้ จะดำเนินการทันที ซึ่งนั้นหมายความว่า มีความคิดเรื่องการแลกเปลี่ยนอยู่ในวิถีแล้ว โดยนำไปฝากวางขายที่ร้านค้าในชุมชน หรือบางครัวเรือนมีผลผลิตบางอย่างสำหรับวางขายที่บ้านจนเป็นที่รับรู้ของคนอื่นแล้ว เมื่อใครต้องการจะมาถามหาสิ่งนั้นถึงบ้านเรือน บางครอบครัวแม้ได้ผลผลิตบางอย่างไม่มากแต่ต้องแบ่งขาย ทั้งนี้เพราะครอบครัวต้องการเงินมาใช้ซื้อหาสิ่งจำเป็นอย่างอื่นที่ต้องการหรือผลิตเองไม่ได้ หรือต้องการเงินมาใช้สอยประโยชน์ที่จำเป็นอย่างอื่น เช่น ค่าขนมลูกไปโรงเรียน ค่าเสื้อผ้า ค่ายารักษาโรค เป็นต้น สินค้าที่มีแนวโน้มนิยมใช้แลกเปลี่ยนมากขึ้นได้แก่ พริกกะเหรี่ยง ฟักทอง ข้าวสาร นอกจากนี้ยังมีผลผลิตเพื่อขายโดยตรง เช่น กาแฟ ไม้กวาด เป็นต้น

นอกจากผลผลิตภายในชุมชนแล้ว ยังมีผลผลิตจากนอกชุมชนหรือจากในเมืองเข้ามาขายมากขึ้น นำมาโดยร้านค้าภายในชุมชน รถขายของเร่ และการออกร้านในงานเทศกาล รวมทั้งส่วนที่คนในชุมชนเดินทางออกไปซื้อมาจากตลาดโดยตรง เช่น ร้านค้าบ้านจะแกออกไปซื้อของมาขายเที่ยวหนึ่งหมดเงิน ๘๐,๐๐๐ – ๑๐๐,๐๐๐ บาท นำมาขายได้สองหรือสามเดือน จึงออกไปซื้ออีก นี้คือสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจชุมชนที่พัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปสู่การค้าขายมากขึ้น

๒. สถานการณ์ทั่วไปด้านสังคม โดยภาพรวมสังคมในชุมชนในพื้นที่วิจัย ยังคงเป็นสังคมพื้นบ้านที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าที่เกิดจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติและกลุ่มชาติพันธุ์บนรากฐานคุณธรรม ความเชื่อ

ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน ชุมชนยังคงใช้คุณค่าดังกล่าวเป็นแกนขับเคลื่อนพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ครอบครัว เครือญาติ และระบบอาวุโสตามหลักการภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทำให้การเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นผ่านมา เป็นไปอย่างระมัดระวัง ปัจจุบันแนวโน้มความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะดังกล่าวอ่อนพลังลง โดยเหตุที่มีความสัมพันธ์สมัยใหม่ ที่เน้นประโยชน์นิยม หรืออำนาจนิยม เข้ามาทำหน้าที่แทนมากขึ้น เช่น ผู้นำชุมชนแบบพื้นบ้าน ถูกแทนที่โดยผู้นำชุมชนแบบราชการ และมีผู้นำท้องถิ่นเกิดขึ้นแทนที่ด้วย ความรู้สมัยใหม่ด้านต่างๆ เช่น เรื่องยา เรื่องจักสาน เรื่องเย็บผ้า ทอผ้า ฯลฯ มีคนสมัยใหม่ หรือมีวัสดุเครื่องมือสมัยใหม่มาแทนปราชญ์ชาวบ้านด้านนั้นๆ ไปมากแล้ว มีระบบการจัดการศึกษาสมัยใหม่เข้ามาจัดการศึกษาแก่บุตรหลานอย่างทั่วถึง ด้านความยุติธรรมและความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน มีระบบราชการเข้ามาทำหน้าที่ดูแลปกป้องป้องกันแทน ชุมชนวันนี้จึงกำลังเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมและการจัดการทางสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันจากแบบพื้นบ้านมาเป็นแบบราชการหรือแบบทางการหรือที่เรียกว่า “แบบสมัยใหม่”อย่างชัดเจน ซึ่งหมายถึงเป็นความสัมพันธ์ที่มีประโยชน์เชิงมูลค่าที่เป็นเงินทองเข้ามาเกี่ยวข้อง มีผลทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมในเชิงคุณค่าเริ่มสูญหาย เช่น ความผูกพันธ์ระหว่างคนในชุมชนที่ไม่มีผลประโยชน์ร่วมกัน เริ่มมีความห่างเหินกันมากขึ้น บางครั้งมีการแข่งขันทางสังคมเกิดขึ้น ทำให้เกิดความแตกแยกแบ่งเป็นกลุ่มมากขึ้น เช่นการเลือกผู้แทนสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล การเลือกผู้ใหญ่บ้าน รวมถึงการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นอกจากนี้ ยังมีราชการและหรือหน่วยงานพัฒนาต่างๆ ที่เข้ามาในชุมชน ได้มาริเริ่มสร้างความไม่เสมอภาคทางสังคมขึ้นในลักษณะที่ทำให้คนหนึ่งได้โอกาส แต่คนอีกมากมายไม่มีโอกาส ซึ่งนำไปสู่การทำลายคุณค่าความสัมพันธ์เดิมที่มีความเป็นธรรมและเริ่มเห็นได้ชัดในกระบวนการพัฒนาชุมชนที่ทางราชการหยิบยื่นโอกาสต่างๆ แก่ชุมชน เช่น การให้ทุนการศึกษา ให้การฝึกฝนวิชาชีพ แก่คนบางคน แล้วปล่อยให้คนส่วนใหญ่กลายเป็นคนด้อยโอกาส ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ทำให้คนเริ่มคิดถึงส่วนตนมากกว่าส่วนรวม และนำไปสู่ภาวะการแข่งขันการแย่งชิงมากกว่าการแบ่งปันเกิดขึ้น ด้วยขาดความมั่นใจในความมั่นคงของชีวิตในอนาคต

๓. **สถานการณ์ทั่วไปด้านวัฒนธรรม** โดยภาพรวมวัฒนธรรมชุมชนในพื้นที่ศึกษามีลักษณะพิเศษสืบต่อจากบรรพชนมาแต่โบราณ ทั้งภูมิปัญญา เช่น ความคิด ความรู้ ความเชื่อ แบบแผนพฤติกรรม และขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีพิธีกรรม เช่น สิทธิการถือครองที่ดินที่ถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน การทำไร่หมุนเวียนที่ผลิตได้ทุกอย่างที่จำเป็นในการบริโภค การมีภูมิปัญญาพื้นบ้านในการอยู่กับป่าได้อย่างมีความสุข และรักษาป่าให้อุดมสมบูรณ์ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทรงคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์และพัฒนาส่งเสริม ทั้งเพื่อการศึกษาและเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีงามของสังคม ด้วยเป็นสิ่งที่หาได้ยากแล้วในสังคมไทยปัจจุบัน ซึ่งรัฐบาลยอมรับและประกาศให้เป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษแล้ว อย่างไรก็ตาม ภายใต้ลักษณะพิเศษดังกล่าว เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีแนวโน้มว่าจะนำไปสู่การสูญเสียคุณค่าดังกล่าวเกิดขึ้นแล้วในปัจจุบัน เช่น เปลี่ยนวิธีคิดหรือ

ความคิดการทำไร่หมุนเวียนมาสู่การทำไร่แบบถาวร เริ่มคิดปลูกพืชผลยืนต้นในไร่ซาก เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของพื้นที่ และถือครองพื้นที่ไปโดยปริยาย เปลี่ยนวิธีคิดการปลูกสิ่งที่มีความจำเป็นต้องกินต้องใช้ มาเป็นปลูกสิ่งที่ต้องการขาย ได้ราคาเป็นเงินทอง เปลี่ยนวิธีคิดการช่วยเหลือเกื้อกูลโดยไม่คิดค่าแรงงาน มาเป็นการทำงานรับค่าจ้างเป็นเงินทอง ที่สำคัญคือเปลี่ยนวิธีการเรียนรู้และเนื้อหาสาระการเรียนรู้จากแบบพื้นบ้าน มาใช้หลักสูตรและเนื้อหาสมัยใหม่ตามแบบอย่างสังคมทั่วไป สิ่งเหล่านี้คือสถานการณ์ที่มีแนวโน้มนำไปสู่การทำลายเขตวัฒนธรรมพิเศษให้เกิดวิกฤตจนไม่มีความพิเศษอะไรเหลือ แม้กระทั่งภาษา ซึ่งปัจจุบันเด็กๆ หรือคนรุ่นใหม่ ไม่สามารถเขียนและอ่านภาษากะเหรี่ยงได้แล้ว เหลือแต่การพูดอย่างเดียว ผู้อาวุโสในชุมชนเริ่มบ่นให้ฟังว่า เด็กๆ และคนหนุ่มสาวปัจจุบัน ไม่รู้จัก ไม่เข้าใจคำศัพท์ในภาษา ไม่รู้ความหมาย ไม่รู้บริบท และบางครั้งยังกล่าวว่า “จะรู้ไปทำไม รู้แล้วไม่เห็นทำให้ได้ทำงานดีๆ มีเงินเดือนแพงๆ เหมือนรู้ภาษาอังกฤษเลย” โดยภาพรวมสถานการณ์ทางวัฒนธรรมทุกด้าน เช่น วัฒนธรรมการอยู่อาศัย วัฒนธรรมอาหารการกิน วัฒนธรรมการนุ่งห่ม วัฒนธรรมการรักษาโรค วัฒนธรรมทางภาษา วัฒนธรรมการประกอบอาชีพ ฯลฯ ตกอยู่ในภาวะการเปลี่ยนแปลงจากแบบพื้นบ้านสู่แบบสมัยใหม่ให้เป็นไปตามแบบอย่างคนในชุมชนเมืองมากขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพื้นฐานทางภูมิปัญญาในวัฒนธรรมพื้นบ้านกำลังเปลี่ยนแปลงสู่การสูญเสียลักษณะพิเศษอย่างชัดเจน พร้อมที่จะแสดงออกเป็นพฤติกรรมด้านต่างๆ ให้ปรากฏสู่สายตาคนส่วนใหญ่แล้ว ดังจะเห็นได้ว่า บ้านเรือนที่อยู่อาศัยนิยมใช้วัสดุสมัยใหม่ที่นำเข้าไปจากสังคมเมืองมากขึ้น บางชุมชนหาบ้านเรือนกะเหรี่ยงแบบเดิมก่อนปี ๒๕๑๗ ได้ยากแล้ว การแต่งกายก็เช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนรุ่นใหม่ ส่วนใหญ่นิยมแต่งกายสื่ออัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์น้อยลง จะมีแต่ผู้สูงอายุที่ยังคงแต่งกายแบบเดิมให้เห็นตลอดเวลา จึงเป็นที่น่าเป็นห่วงว่าสถานการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากจะนำไปสู่การทำร้ายเกียรติยศความเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์แล้ว อาจจะส่งผลต่อการทำร้ายป่าและสัตว์ป่าที่เคยพึ่งพาอาศัยมาแต่โบราณด้วย ซึ่งหากเกิดการทำร้ายขึ้นจริง นอกจากเป็นการทำร้ายคนในชุมชนและทำร้ายเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ แล้ว ยังทำร้ายประเทศไทยด้วย

๔. สถานการณ์ทั่วไปด้านทรัพยากรธรรมชาติ โดยภาพรวมยังคงเป็นพื้นที่ที่มีทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าและสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ เหมาะสมกับการเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และการเป็นป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ สถานการณ์ภายในพื้นที่ ยังไม่พบสิ่งที่น่าวิตกนัก เพราะชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ ยังคงมีวัฒนธรรมที่ใช้ประโยชน์จากป่าได้อย่างยั่งยืน ไม่ทำให้เกิดความเสียหายต่อป่าและสัตว์ป่าจนเกินสมดุล แม้จะมีแนวโน้มที่น่าเป็นห่วงเกิดขึ้นบ้าง แต่ยังเป็นส่วนน้อย หรือยังควบคุมได้ แต่ส่วนที่น่าเป็นห่วง คือสถานการณ์จากภายนอกเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก โดยเฉพาะแนวคิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีประชาธิปไตย กำลังกลายเป็นเครื่องทำลายทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าและสัตว์ป่าให้ล่มสลายลงอย่างน่ากลัว ซึ่งเกิดขึ้นในพื้นที่อื่นๆ มาแล้ว โดยสิ่งเหล่านี้ได้เกิดขึ้นในพื้นที่รอบนอก และกำลัง

รุกลามเข้าสู่พื้นที่ภายในเขต เป็นต้นว่า การบุกรุกตัดไม้ทำลายป่าแล้วปลูกยางพารา ซึ่งเริ่มเกิดขึ้นในพื้นที่โดยรอบที่เป็นพื้นที่กันชนหรือเขตติดต่อ จนกระทั่งบางแห่งได้รุกล้ำข้ามแนวเขตเข้าไปบ้างแล้ว ซึ่งแนวคิดดังกล่าวอาศัยอำนาจแห่งมูลค่าที่เป็นเงินทอง เช่น อาชีพ รายได้ การสร้างงาน ฯลฯ เป็นพลังขับเคลื่อนเข้าพื้นที่ต่างๆ ได้อย่างรวดเร็ว ทำให้เห็นได้ชัดว่า เป็นสถานการณ์ที่ชุมชน และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ และองค์กรต่างๆ ในพื้นที่ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) และหน่วยงานภารรัฐที่เกี่ยวข้อง สมควรร่วมมือกันผลักดันให้ถอยห่างออกไป

๕. สถานการณ์ทั่วไปด้านอื่นๆ เป็นต้นว่า สถานการณ์ด้านนโยบายการพัฒนาพื้นที่ระดับนานาชาติ ระดับชาติ และระดับท้องถิ่น เช่น นโยบายตัดถนนแยกจากเส้นทวายที่บ่อน้ำร้อนผ่านสังขละบุรีแล้วตัดไปเชื่อมต่อกับจังหวัดตาก เป็นถนนแปดเลน ผ่านพื้นที่ชุมชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรที่เป็นพื้นที่วิจัยครั้งนี้ ช่วงเวลาที่ผ่านมาได้มีการสำรวจเส้นทางนี้ไปแล้ว แต่หยุดชะงักไปเพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงรัฐบาล ทำให้มีการคาดการณ์ไปต่างๆ นานา ว่า ถ้าสร้างถนนดังกล่าวขึ้น จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่เป็นความสูญเสียครั้งยิ่งใหญ่มากกว่าเป็นผลดี ทั้งแก่ชุมชนในพื้นที่วิจัยครั้งนี้ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก คนส่วนใหญ่ของชุมชนได้แต่ภาวนา ร้องขอว่า อย่าให้เกิดขึ้นเลย เพราะถ้าเกิดขึ้น นั้นหมายถึงความแตกสลายของชุมชนและป่าที่อยู่อาศัยมานานนับร้อยๆ ปี และจะหมดคุณสมบัติการเป็นเขตรักษาพันธ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และหมดคุณสมบัติการเป็นป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ รวมทั้งหมดความเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษ ที่เป็นความภูมิใจของชาวไทยและชาวโลก และอาจจะเป็นไปได้ว่า อนาคตจะสูญเสียแหล่งต้นน้ำที่ผลิตน้ำให้กับพื้นที่ภาคกลางประเทศไทยอย่างถาวร นอกจากนี้ ยังมีนโยบายต่างๆ ที่ภาครัฐได้ผลักดันให้ส่วนท้องถิ่นและส่วนภูมิภาคดำเนินการพัฒนาโดยลืมคำนึงว่าพื้นที่แห่งนี้ เป็น**“พื้นที่พิเศษ”** ด้วย เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก เป็นป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ และเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษ ที่กระบวนการพัฒนาใดๆ ที่เกิดขึ้น จะต้องเสริมสร้างคุณค่าความเป็นพื้นที่พิเศษดังกล่าวให้เข้มแข็ง ยั่งยืนยิ่งๆ ขึ้น เช่น “การพัฒนา” สมควรได้รับการจัดการแบบพิเศษ เป็นต้นว่า รัฐส่วนกลางต้องสนับสนุนส่วนท้องถิ่นและส่วนภูมิภาคในการวางแผนแม่บทพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และออกแบบวางผังทางกายภาพในการพัฒนาพื้นที่ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่มุ่งสร้างความเป็นเลิศบนฐานของความเป็น “พื้นที่พิเศษ” โดยรัฐต้องสนับสนุนงบประมาณที่เพียงพอต่อการดำเนินงานด้านต่างๆ

ความเชื่อ

คนในชุมชนในพื้นที่วิจัย ยังคงเชื่อมั่นหรือไว้วางใจในวิถีแห่งกรรมว่า สถานการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นเป็นไปตามกระแสแห่งกรรมที่สิ่งศักดิ์ที่เคารพนับถือได้ลิขิตไว้แล้ว ทั้งบุญกรรมและบาปกรรม ใครทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ใครทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว และเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ลิขิตสิ่งดีงาม และวิธีการปกป้องความ

อยู่รอดปลอดภัยแก่คน ป่าและสัตว์ป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าไว้แล้ว คนในชุมชนยกตัวอย่างประกอบความเชื่อว่า สมัยหนึ่งมีคนมาลักลอบฆ่าสัตว์ ขนซากสัตว์ขึ้นเครื่องบิน ที่สุด ได้รับการสนองตอบที่สาสม และเชื่อว่าเหตุการณ์ทำนองเดียวกันนี้ได้เกิดซ้ำอีกเมื่อไม่นานมานี้ เคยมีคนมาใส่ร้ายคนในชุมชน หาว่าคนในชุมชนตัดไม้ทำลายป่า คนที่กล่าวหาได้รับผลร้ายจากการกระทำของตนเองอย่างสาสม อีกครั้งหนึ่ง รัฐบาลจะขับไล่ชาวบ้านออกจากพื้นที่ให้ไปอยู่ในที่อื่น ในที่สุดต้องสูญเสียชีวิตเจ้าหน้าที่ทหารไปหลายนาย จนต้องยอมแก้ไขอนุญาตให้อยู่ต่อไปได้ แม้คนชุมชนก็เช่นเดียวกัน ใครทำร้ายป่า ทำร้ายสัตว์ป่า ทำร้ายชุมชน หรือแสวงหาประโยชน์จากป่าเกินพอดี คนนั้นจะอยู่ในชุมชนได้ไม่ยั่งยืน จะมีอันเป็นไป สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะลงโทษคนเหล่านั้นตามระบบความเชื่อของชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่แสวงหาประโยชน์ที่มีมูลค่าเป็นเงินทองในพื้นที่โดยไม่สุจริต มักจะไม่มีความเจริญ คนในชุมชนเชื่อมั่นในพลังชุมชน ทั้งพลังสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพลังความรักที่คนในชุมชนมีต่อป่า สัตว์ป่าและทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ อย่างไรก็ตามเมื่อกล่าวถึงกฎหมาย คนในชุมชนกลับรู้สึกไม่ค่อยมีความเชื่อมั่นว่ากฎหมายจะสามารถรักษาเขตพันธุ์สัตว์ป่าฯ ได้อย่างยั่งยืน และยังกล่าวเพิ่มเติมว่ากฎหมายเปลี่ยนแปลงได้โดยอำนาจเงิน

ความเห็นและค่านิยม

คนในชุมชนมีความเห็นและค่านิยมในสถานการณ์ทั่วไปด้านต่างๆ ในทิศทางที่ต้องการสร้างความสุขและความเข้มแข็ง ทั้งแก่คน ชุมชน ป่าและสัตว์ป่าให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืน แนวคิดและการพัฒนาใดๆ ที่เป็นไปเพื่อทำลายป่าและสัตว์ป่า คนส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย ปัจจุบันคนในชุมชนหลายชุมชน ได้รวมตัวเป็นกลุ่ม ศึกษาวิจัยแนวทางการพัฒนาและแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชน เช่น โครงการศึกษาแนวทางการปลูกต้นไม้ชายฝั่งน้ำรันตี เพื่อป้องกันน้ำชะล้างตลิ่ง ที่บ้านกองม่องทะ โครงการศึกษาการปลูกพืชทดแทนมันสำปะหลังที่บ้านกองม่องทะ โครงการศึกษาแนวทางการทำกลูซุ ที่บ้านสะเน่พ่อง โครงการศึกษาภูมิปัญญาลือกาเวาะ ที่บ้านสะเน่พ่อง โครงการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อฟื้นความสัมพันธ์ของคนในชุมชน บ้านเวียคาดี้ เป็นต้น โครงการเหล่านี้ได้นำความรู้และประสบกาณ์ที่ได้มาใช้แก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนตามวัตถุประสงค์ สิ่งเหล่านี้ คือหลักฐานยืนยันความเห็นและค่านิยมของคนในชุมชนว่า ชุมชนต้องการอยู่กับป่าตามแบบแผนวัฒนธรรมพื้นบ้าน ไม่ต้อนรับสถานการณ์ต่างๆ ที่มีแนวโน้มเป็นไปในทางทำลาย ซึ่งกำลังเกิดขึ้นเป็นอยู่ในปัจจุบัน

ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ

การที่คนส่วนใหญ่ของชุมชน ยังไม่เอนเอียงไปตามแนวคิดและกระแสการพัฒนาที่เข้ามาพัฒนาเปลี่ยนแปลงชุมชนให้เป็นไปตามความต้องการของคนภายนอกชุมชนหรือตามแนวคิดเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรีประธิปไตย ที่มารุมล้อมเรียงรายรอบพื้นที่ชุมชนในปัจจุบัน หรือการที่ยังมีเพียงคนส่วนน้อย ที่หลงเข้าใจผิด

กลายเป็นกลไกของแนวคิดเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ดังกล่าวนั้น แสดงให้เห็นว่า คนส่วนใหญ่ในชุมชนมีความสามารถและความฉลาดไหวพริบอยู่พอตัว ไม่ด่วนสรุปตอบรับความทันสมัย แต่ขอเวลาศึกษา เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ให้เกิดความชัดเจน สร้างความพร้อม เพื่อรับมือการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น ดังเช่น ความพยายามจัดตั้งโรงเรียนชุมชน เพื่อให้บุตรหลานที่เรียนจบชั้น ป. ๖ จากโรงเรียนในชุมชนแล้ว ได้เข้าเรียนต่อในระดับมัธยมต้นในศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของหมู่บ้าน เพื่อให้ลูกหลานได้เรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อติดอาวุธทางภูมิปัญญาแก่ลูกหลาน ให้ลูกหลานมีภูมคุ้มกัน ก่อนจะปล่อยให้เขาออกไปเรียนรู้เรื่องราวนอกชุมชน เป็นต้น สถานการณ์ด้านความสามารถและความฉลาดไหวพริบดังกล่าว มีส่วนสำคัญที่ทำให้สถานการณ์ภายนอกครอบงำชุมชนได้ยากขึ้น แต่ถึงกระนั่นก็ตาม คนส่วนใหญ่ในชุมชน ยังไม่ไว้วางใจนัก ด้วยเมื่อคิดถึงสถานการณ์ที่รายล้อมชุมชนอยู่ดั่งกองทัพที่มีพละกำลังสูงส่งเตรียมพร้อมบุกทำลายศัตรูอยู่ทุกทิศทางแล้ว ชุมชนมีกำลังน้อยนัก ไม่แน่ใจว่าจะรับมือได้หรือไม่./

บทที่ ๕

การจัดการภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขแก่ชุมชน กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

.....

โจทย์ของโครงการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ตำบลไล่โว่และตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี มี ๓ ประการ คือ

๑. ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ตำบลไล่โว่และตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี" มีลักษณะเป็นอย่างไร ?

๒. จะส่งเสริมชุมชนให้ชุมชนได้ศึกษา อนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา คุ้มครอง และใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในวิถีชีวิตได้อย่างไร ?

๓. จะนำภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ตำบลไล่โว่และตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข แก่ผลสำเร็จของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุน และผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ในประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก พ.ศ.๒๕๑๗ และประกาศมรดกโลก พ.ศ.๒๕๓๔ ได้อย่างไร ?

เพื่อให้ได้ความรู้ แนวคิดและแนวทางมาตอบโจทย์ดังกล่าวข้างต้น โครงการวิจัยดังกล่าวจึงได้กำหนดวัตถุประสงค์ในการศึกษา ไว้ ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อส่งเสริมชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ตำบลไล่โว่และตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ได้ศึกษาวิจัยรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ขึ้นไว้อย่างเป็นระบบ

๒. เพื่อส่งเสริมชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ตำบลไล่โว่และตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ได้จัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ให้เกิดการเรียนรู้ถ่ายทอดฟื้นฟูพัฒนาเผยแพร่อนุรักษ์ คุ้มครอง และใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความต้องการและความจำเป็นในวิถีชีวิตของชุมชน

๓. เพื่อส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ตำบลไล่โว่และตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข แก่ผลสำเร็จทั้งเชิงกระบวนการและเชิงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษาที่

สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุน และผลการดำเนินงานตามประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก พ.ศ.๒๕๑๗ และประกาศมรดกโลก พ.ศ.๒๕๓๔

โดยได้กำหนดกรอบแนวคิดและหลักการในการดำเนินการศึกษาเพื่อให้ได้ความรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ๒ ประการ คือ กรอบแนวคิดในการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน กับกรอบหลักการในการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน ดังนี้

๑. **กรอบแนวคิดในการศึกษา** แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

๑) **กรอบแนวคิดการสร้างองค์ความรู้** โดยส่งเสริมชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ตำบลไล่โว่และตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ได้ศึกษาวิจัยรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ขึ้นไว้อย่างเป็นระบบ

๒) **กรอบแนวคิดการจัดการความรู้** ที่สร้างแล้วเพื่อสนองตอบต่อความต้องการและความจำเป็นของชีวิต โดยส่งเสริมชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ตำบลไล่โว่และตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ได้จัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ให้เกิดการเรียนรู้ ถ่ายทอด ฟื้นฟูพัฒนาเผยแพร่อนุรักษ์คุ้มครองและใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความต้องการและความจำเป็นในวิถีชีวิตชุมชน

๓) **กรอบแนวคิดการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้เสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุข** แก่ผลสำเร็จทั้งเชิงกระบวนการและเชิงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุนในพื้นที่ศึกษา และผลการดำเนินงานตามประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก พ.ศ.๒๕๑๗ และประกาศมรดกโลก พ.ศ.๒๕๓๔

๒. **กรอบหลักการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน** คือ ศึกษาภูมิปัญญาด้านต่างๆ เช่น ภูมิปัญญาไร่หมุนเวียน ภูมิปัญญาการทำกลุซุ ฯลฯ ตามองค์ประกอบของภูมิปัญญา คือ ความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็น ความสามารถ ความฉลาดไหวพริบ และอื่นๆ (ถ้ามี)

ผลการศึกษาในบทที่ผ่านมาได้นำกรอบแนวคิดและกรอบหลักการดังกล่าวมาศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกดังกล่าว จนสามารถสร้างความรู้ได้ตามวัตถุประสงค์ข้อแรก คือ ศึกษาวิจัยรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ขึ้นไว้อย่างเป็นระบบ แล้วสามารถนำไปตอบโจทย์วิจัยข้อที่หนึ่งได้แล้ว

ในบทนี้ จึงได้นำกรอบแนวคิดและกรอบหลักการดังกล่าวมาศึกษาวิเคราะห์ผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกเพื่อสร้างความรู้ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ คือ แนวทางการส่งเสริมชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกได้จัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านให้เกิดการเรียนรู้ ถ่ายทอด ฟื้นฟู พัฒนา เผยแพร่ อนุรักษ์ คุ้มครอง และใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความต้องการและความจำเป็นในวิถีชีวิตของชุมชน และข้อที่ ๓ คือ แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข บนฐานการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษาที่ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การ

สนับสนุน และบนฐานการดำเนินงานของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และบนฐานการพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โดยแบ่งออกเป็น ๒ ประเด็น คือ

๑. แนวทางการส่งเสริมการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ถ่ายทอด ฟื้นฟู พัฒนา เผยแพร่ อนุรักษ์ คุ้มครอง และใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิตของชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

๒. แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข บนฐานการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ให้การสนับสนุน และบนฐานการดำเนินงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และบนฐานการดำเนินงานองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

อย่างไรก็ตาม ด้วยการศึกษาตามโครงการวิจัยครั้งนี้ ได้ดำเนินการตามแผนการดำเนินงานเฉพาะช่วงแรก ดังได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๓ ส่วนการดำเนินงานในช่วงที่สองไม่สามารถดำเนินการตามแผนงานที่กำหนดไว้ได้ ด้วยเหตุผลดังได้รายงานไว้แล้ว แต่ได้ปรับแผนการดำเนินงานให้เป็นไปตามสภาวะหรือสถานการณ์ความเป็นจริงของพื้นที่ ทำให้ได้ข้อมูลและเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้รวมทั้งการคืนความรู้ และการเสริมพลังโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ และการร่วมเวทีต่างๆของชุมชน ได้มากพอสมควร ดังได้รายงานไว้แล้วในบทที่ ๔ และเพียงพอที่จะนำมาวิเคราะห์จัดทำข้อเสนอในบทนี้ แต่ผลที่นำเสนอในบทนี้อาจจะไม่เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ทุกประการ ด้วยการดำเนินงานในระยะที่สองไม่ได้จัดเวทีและกิจกรรมขึ้นโดยตรง แต่อาศัยเวทีและกิจกรรมตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของชุมชนเป็นเวทีศึกษาเรียนรู้แลกเปลี่ยนและคืนความรู้ต่างๆ ดังจะได้รายงาน ผลที่เกิดจากการดำเนินงานที่ปรับปรุงแล้ว ดังต่อไปนี้

๕.๑ แนวทางการส่งเสริมการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และการถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและ เผยแพร่ และใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิตของชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

เมื่อวิเคราะห์ผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านและสถานการณ์ด้านต่างๆ (ที่นำเสนอไว้ในบทที่ ๔)ตามหลักการจัดการความรู้ และหลักการวิจัยเพื่อท้องถิ่นแล้ว พบว่า แนวทางการส่งเสริมการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และการถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและ เผยแพร่ และใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิตของชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกแล้ว สามารถแบ่งออกได้ ๒ ประการ ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ แนวทางการส่งเสริมการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนา และเผยแพร่สู่สังคม

ผลจากการดำเนินงานโครงการที่ผ่านมา แสดงให้เห็นว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านในกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษา มีความหลากหลาย ครอบคลุมประเด็นต่างๆ รอบด้าน คนส่วนใหญ่ของชุมชนยังคงใช้เป็นเครื่องสร้างคุณค่าและหรือมูลค่าที่เป็นความจำเป็นและความต้องการด้านต่างๆ ในการดำรงชีพได้อย่างพอเพียง และสอดคล้องกับบริบทต่างๆของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก อย่างเหมาะสม เพียงแต่ว่า ภูมิปัญญาด้านต่างๆ เหล่านั้นยังขาดการจัดการให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ และการถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่สู่คนในชุมชนและสังคมอย่างเป็นระบบ ยังคงอาศัยกระบวนการดำรงชีพในวิถีชีวิตเป็นเวทีศึกษาเรียนรู้ สร้างเสริมประสบการณ์ ที่เป็นความรู้ในเรื่องนั้นๆ แก่สมาชิกครัวเรือน ชุมชนและสังคมตามแบบแผนพฤติกรรมที่สืบต่อกันมาแต่โบราณ ขณะที่ภูมิปัญญาสมัยใหม่จากสังคมภายนอกได้เผยแพร่เข้าสู่ชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างต่อเนื่อง ทางตรงผ่านระบบการศึกษาที่ภาครัฐจัดการให้ ทางอ้อมผ่านการพบปะแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับคนภายนอกชุมชน ทำให้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงเพื่อความอยู่รอดสู่ความเจริญก้าวหน้าทันสมัย บางส่วนเริ่มสูญหาย สูญเสียคุณค่าและความสำคัญไปจากชุมชนแล้ว และดูเหมือนว่าภูมิปัญญาสมัยใหม่ที่เข้ามา นอกจากไม่สอดคล้องกับวิถีการดำรงชีพตามหลักตะละโค่วที่มีลือกาเวาะ ถ่งเมียเวาะและเรียเจียเวาะเป็นองค์ประกอบแล้ว ยังมีแนวโน้มที่ผิดกฎหมายและระเบียบปฏิบัติของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกด้วย ขณะเดียวกันยังพบว่า บทบาทขององค์กรและสถานการณ์ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและพื้นที่วิจัย มีแนวโน้มนำไปสู่ความสลับซับซ้อนในความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีผลต่อการสูญเสียคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านมากขึ้น และจะส่งผลกระทบต่อเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกตามมา

เมื่อนำผลจากการศึกษาดังกล่าวมาพิจารณาร่วมกับสถานการณ์ดังต่างๆ ดังกล่าว พบว่า.....

แนวทางการส่งเสริมการจัดการภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการศึกษาเรียนรู้ การถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนา และเผยแพร่สู่สังคม ควรพิจารณาความพร้อมด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑) พิจารณาความพร้อมด้านองค์ประกอบของภูมิปัญญาพื้นบ้าน

โดยพิจารณาว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านแต่ละประเด็นที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ในชุมชน มีองค์ประกอบพร้อมรับการจัดการเพื่อการศึกษาเรียนรู้ การถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้านสู่ชุมชนและสังคมในลักษณะที่เหมาะสมกับเหตุการณ์ สถานการณ์และบริบทต่างๆ สืบไป หรือไม่อย่างไร โดยมีแนวทางการพิจารณาดังนี้

แนวทางการพิจารณา.....

(๑) ภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ที่ได้ศึกษามาแล้ว(ดังนำเสนอไว้ในบทที่ ๔)นั้น มีประเด็นใดบ้างที่พร้อมรับการส่งเสริมการจัดการเพื่อการศึกษาเรียนรู้ การถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่สู่

สังคม หมายถึง คนในชุมชนยังทรงความคิด ความรู้ ความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ ความสามารถและความฉลาดไหวพริบ ที่เป็นองค์ประกอบของภูมิปัญญาด้านนั้นๆ ลักษณะอย่างไร เช่น คนส่วนใหญ่ในชุมชนยังทรงภูมิปัญญาเรื่องนี้ หรือว่า ภูมิปัญญาเรื่องนี้มีอยู่ในหมู่ผู้อาวุโสเท่านั้น คนหนุ่มสาว ไม่มีภูมิปัญญาด้านนี้แล้ว ควรพิจารณาจัดเรียงลำดับภูมิปัญญาประเด็นต่างๆ ตามความพร้อมที่เกิดขึ้น

(๒) วัฒนธรรมทางวัตถุหรือรูปวัตถุที่เป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาพื้นบ้านในประเด็นที่เลือกแล้วว่า มีความพร้อมรับการส่งเสริมการจัดการเพื่อการศึกษาเรียนรู้ การถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนา และเผยแพร่สู่สังคมหรือไม่ นั่นคือ ยังมีวัฒนธรรมทางวัตถุหรือรูปธรรมของภูมิปัญญานั้นๆ อยู่ในชุมชน คนในชุมชนยังใช้อยู่ในวิถีชีวิต ยังเป็นเครื่องมือเครื่องใช้เพื่อสร้างคุณค่าเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการด้านต่างๆ ของคนในชุมชนปัจจุบัน หรือไม่ อย่างไร เช่น คนส่วนใหญ่ยังเครื่องมือนั้นๆทำการงานหรือการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้อง หรือว่า เครื่องมือเครื่องใช้นั้นๆ มีอยู่ในพิพิธภัณฑ์ หรือสูญหายไปหมดแล้ว เหลือแต่เป็นเรื่องเล่าในความจำ ควรพิจารณาจัดเรียงลำดับภูมิปัญญาประเด็นต่างๆ ตามความพร้อมที่เกิดขึ้น ภูมิปัญญาที่เลือกขึ้นมาต้องมีความพร้อมในเรื่องนี้ด้วย

(๓) วัฒนธรรมที่เป็นแบบแผนพฤติกรรมทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ขนบ ธรรมเนียม จารีต ประเพณี พิธีกรรม ที่เป็นไปตามภูมิปัญญาประเด็นที่เลือกแล้วนั้น มีความพร้อมรับการส่งเสริมการจัดการเพื่อการศึกษาเรียนรู้ การถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและ เผยแพร่สู่สังคมหรือไม่ คือ ยังมีขนบ ธรรมเนียม จารีต ประเพณี พิธีกรรมที่เป็นไปตามภูมิปัญญาประเด็นนั้นๆ อยู่ในชุมชน คนในชุมชนยังใช้เป็นมาตรฐานแสดงพฤติกรรมทางสังคมในวิถีชีวิต ยังเป็นเครื่องมือชี้วัดความผิดถูก ความเหมาะสมไม่เหมาะสม ความดี ความงาม ความชั่ว ตามหลักการทางศาสนาและความเชื่อของชุมชนปัจจุบัน หรือไม่ อย่างไร เช่น คนส่วนใหญ่ยังประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในภูมิปัญญาการรักษาพยาบาล คนส่วนใหญ่ยังประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในภูมิปัญญาการทำไร่หมุนเวียน หรือว่าพิธีกรรมดังกล่าวสูญหายไปหมดแล้ว ควรพิจารณาเรียงลำดับภูมิปัญญาประเด็นต่างๆ ตามความพร้อมที่เกิดขึ้น ภูมิปัญญาที่เลือกขึ้นมาต้องมีความพร้อมในเรื่องนี้ด้วย

๒) พิจารณาความพร้อมด้านการดำเนินงานโครงการ กรณีที่มีโครงการศึกษาวิจัยและหรือส่งเสริมการอนุรักษ์ และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกิดขึ้นเป็นอยู่แล้วในชุมชน

ความพร้อมด้านการดำเนินงานโครงการ หมายถึง ความพร้อมด้านการมีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญญาค้นหาความต้องการของชุมชน ในการร่วมคิดร่วมวางแผนการดำเนินงานโครงการ ในการมีส่วนร่วมดำเนินงานโครงการ ในการร่วมรับประโยชน์จากโครงการ และในการประเมินผลโครงการ กรณีที่มีโครงการศึกษาวิจัย หรือโครงการส่งเสริมการอนุรักษ์ และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกิดขึ้นเป็นอยู่แล้วในชุมชน เพื่อนำมาใช้กำหนดแนวทางการจัดการเพื่อการศึกษาเรียนรู้ การถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้านสู่ชุมชนและสังคมในลักษณะที่เหมาะสมกับเหตุการณ์ สถานการณ์และบริบทต่างๆ สืบไป โดยมีแนวทางในการพิจารณาดังนี้

แนวทางการพิจารณา.....

(๑) พิจารณาการดำเนินงานโครงการศึกษา วิจัย และหรือส่งเสริม อนุรักษ์ และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกิดขึ้นเป็นอยู่แล้วในชุมชน ว่า การดำเนินงานโครงการใดบ้างที่คนในชุมชนให้ความสนใจร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมศึกษาภูมิปัญญาประเด็นนั้นๆ อยู่แล้ว เช่น มีบุคคล มีกลุ่มคน มีปราชญ์ชาวบ้าน มีผู้นำชุมชน หรือคนกลุ่มอื่นๆในชุมชนให้ความสนใจศึกษาค้นคว้าภูมิปัญญาพื้นบ้านประเด็นนั้นๆ หรือเป็นโครงการที่เกิดจากความอยากรู้อยากเห็นของชาวบ้าน หรือเป็นโครงการที่เป็นความต้องการของชาวบ้าน อย่างจริงจัง หรือมีองค์กรอื่นๆ มาสนับสนุนส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า และเชิญชวนให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันศึกษาค้นคว้าประมวลภูมิปัญญาด้านนั้นๆ ขึ้นไว้แล้วในชุมชน ทั้งนี้ เพื่อค้นหาความพร้อมด้านความต้องการ ความอยากรู้อยากเห็น หรือปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไขที่แท้จริง เพื่อกำหนดแนวทางการส่งเสริมการจัดการเพื่อการศึกษาเรียนรู้ การถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้านสู่ชุมชนและสังคมในลักษณะที่เหมาะสมกับเหตุการณ์ สถานการณ์และบริบทต่างๆ สืบไป

(๒) พิจารณาการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในวางแผนการดำเนินงานโครงการศึกษาวิจัยและหรือส่งเสริม อนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านประเด็นนั้นๆ ที่เกิดขึ้นเป็นอยู่แล้วในชุมชน ว่า มีลักษณะเป็นอย่างไร บุคคลหรือกลุ่มบุคคล หรือคนส่วนใหญ่ของชุมชนมีส่วนร่วมมากหรือน้อยหรือไม่ หรือมีแต่กลุ่มผู้นำหรือผู้นำเพียงคนเดียวที่วางแผนการดำเนินงาน หรือคนนอกชุมชนเป็นคนวางแผนการดำเนินงานมาเรียบร้อยแล้ว ส่วนคนในชุมชนได้แต่ให้ความร่วมมือตามแผนเท่านั้น ทั้งนี้ เพื่อค้นหาความพร้อมของชุมชนด้านการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผนการดำเนินงานโครงการ เพื่อกำหนดแนวทางการส่งเสริมการจัดการเพื่อการศึกษาเรียนรู้ การถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้านสู่ชุมชนและสังคมในลักษณะที่เหมาะสมสืบไป

(๓) พิจารณาการมีส่วนร่วมดำเนินการตามแผนการดำเนินงานโครงการศึกษาวิจัยและหรือส่งเสริม อนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านประเด็นนั้นๆ ที่เกิดขึ้น เป็นอยู่แล้วในชุมชน ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร เช่น คนในชุมชนได้ร่วมดำเนินงานตามแผนที่กำหนดไว้ครบถ้วน คนในชุมชนร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมดำเนินงานอย่างต่อเนื่องจริงจัง คนในชุมชนแบ่งงาน มอบหมายงาน และดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ที่รับผิดชอบอย่างจริงจัง หรือว่าแท้จริงแล้วคนในชุมชนไม่ได้ร่วมดำเนินการใดๆ เพื่อค้นหาความพร้อมของชุมชนด้านการมีส่วนร่วมดำเนินการตามแผนการดำเนินงานโครงการ เพื่อกำหนดแนวทางการส่งเสริมการจัดการเพื่อการศึกษาเรียนรู้ การถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้านประเด็นนั้นๆ สู่ชุมชนและสังคม ในลักษณะที่เหมาะสมกับบริบทต่างๆ สืบไป

(๔) พิจารณาการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดจากดำเนินงานโครงการศึกษาวิจัยและหรือส่งเสริม อนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านประเด็นนั้นๆ ที่เกิดขึ้นแล้วในชุมชน ว่ามีลักษณะอย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น คนในชุมชนมีส่วนแบ่งปันผลประโยชน์ทั่วถึงเป็นที่น่าพอใจหรือไม่ หรือว่ามีส่วนไหนต้องปรับปรุงแก้ไข หรือว่าผลประโยชน์แท้จริงไม่ได้เกิดแก่ชาวบ้านโดยส่วนรวม แต่ตกอยู่แก่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น เพื่อค้นหาความพร้อมด้านการมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงานโครงการ เพื่อกำหนด

แนวทางการส่งเสริมการจัดการเพื่อการศึกษาเรียนรู้ การถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้านประเด็นนั้นๆ สู่ชุมชนและสังคม ในลักษณะที่เหมาะสมกับบริบทต่างๆ สืบไป

(๕) พิจารณาการประเมินผลการดำเนินงานโครงการศึกษาวิจัยและหรือส่งเสริม อนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านประเด็นนั้นๆ ที่เกิดขึ้นแล้วในชุมชนว่า ผลการดำเนินงานทั้งเชิงกระบวนการและเชิงวัตถุประสงค์เป็นอย่างไร มีอะไรบ้างที่เป็นจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและข้อจำกัด และมีบทเรียนอะไรบ้างที่เกิดขึ้น เพื่อค้นหาความพร้อมด้านการมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อกำหนดแนวทางการส่งเสริมการจัดการเพื่อการศึกษาเรียนรู้ การถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้านประเด็นนั้นๆ สู่ชุมชนและสังคมในลักษณะที่เหมาะสมกับบริบทต่างๆ สืบไป

ผลการพิจารณาที่ได้ คือสิ่งที่จะนำมากำหนดแนวทางการส่งเสริมการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และการถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่สู่สังคม ในลักษณะที่เหมาะสมกับบริบทต่างๆ สามารถแก้ปัญหาจุดอ่อนและข้อจำกัด เสริมพลังจุดแข็งและสร้างโอกาส ตรงประเด็นที่ชุมชนต้องการ รวมทั้งสามารถสรุปความรู้ องค์ความรู้ บทเรียนในภูมิปัญญาประเด็นนั้นๆ มาถ่ายทอดสู่ชุมชนได้อย่างน่าสนใจ ซึ่งจะสามารถกระตุ้นให้ชุมชนได้ร่วมกันฟื้นฟู อนุรักษ์ และพัฒนาภูมิปัญญาดังกล่าวให้มีความเจริญก้าวหน้า ทันสมัย ได้อย่างมีประสิทธิภาพสืบไป

๕.๑.๒ แนวทางการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้เข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิต

แนวทางการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้เข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิต ในที่นี้ต้องการนำผลที่ได้จากการดำเนินงานในข้อแรกมาใช้สร้างคุณค่าและหรือมูลค่าเพื่อเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการด้านต่างๆในวิถีชีวิตของคนในชุมชน หรือ แนวทางการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้รับการพัฒนาแล้ว(ในข้อ ๕.๑.๑) มาใช้สร้างคุณค่าและหรือมูลค่าที่เข้าถึงเป็นความจำเป็นและความต้องการในการดำรงชีพของคนในชุมชนให้เกิดขึ้นสอดคล้องกับระเบียบปฏิบัติต่างๆ ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และเป็นไปตามแบบแผนพฤติกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านของชุมชนชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่วิจัย

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญาพื้นบ้านในบทที่ ๔ และผลการดำเนินงานโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเท่าที่ได้ดำเนินงานมาแล้ว แสดงให้เห็นว่า แนวทางการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้รับการพัฒนาแล้วมาใช้สร้างคุณค่าและหรือมูลค่าเพื่อเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้น ต้องพิจารณาความพร้อมเชิงเหตุผลบนเงื่อนไขปัจจัยที่เป็นความจำเป็นและความต้องการของชุมชนบนสถานภาพการเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษของประเทศไทย การเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และการเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติตามประกาศของสหประชาชาติที่ได้ประกาศยกย่องเชิดชูพื้นที่นี้ไว้ ดังนั้นความพร้อมเชิงเหตุผลที่จะต้องนำมาพิจารณา คือ เงื่อนไขปัจจัยที่เป็นความจำเป็นและความต้องการด้านต่างๆ ของชุมชน ได้แก่

(๑) ความพอเพียงในปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐาน

(๒) ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

(๓) ความรักความอบอุ่นความสามัคคีและความเข้มแข็งของสังคม

(๔) ความมีชื่อเสียง เกียรติยศ ศักดิ์ศรี สิทธิเสรีภาพให้เป็นอัตลักษณ์ชุมชน

(๕) การบรรลุเป้าหมายของชีวิตตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อของชุมชน

แนวทางการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่พัฒนาแล้ว มาใช้เข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิตดังกล่าวนี้ จะต้องไม่ทำลายสถานภาพดังกล่าวข้างต้น และในทางตรงกันข้าม ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่นำมาใช้พัฒนานั้น จะต้องส่งเสริมสถานภาพด้านต่างๆ ของชุมชนดังกล่าวข้างต้นให้มีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งๆ ขึ้นไป นั่นคือ วัฒนธรรมพื้นบ้านมีความเข้มแข็ง คนมีความสุข ป่า สัตว์ป่า และทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ มีความอุดมสมบูรณ์ ขจัดปัญหาอุปสรรคและภัยคุกคามต่างๆ ให้ลดน้อยลง ซึ่งผลจากการศึกษาภูมิปัญญาและสถานการณ์ต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น พบว่า *แนวทางการพิจารณาความพร้อมเชิงเหตุผลบนเงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังกล่าวข้างต้น เพื่อให้เกิดความพอเพียงในปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐานและความต้องการด้านต่างๆ แต่ละประการของชุมชน* ดังต่อไปนี้.....

(๑) ควรใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านสร้างคุณค่าที่เป็นความพอเพียงและความมั่นคงในปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐานบนรากฐานวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยตรง เช่น ใช้ภูมิปัญญาการทำไร่หมุนเวียน สร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรม เช่น ความรู้จักประมาณ ความขยันหมั่นเพียร อดทนอดกลั้นอดออม ความซื่อสัตย์กตัญญู ความเคารพในขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อ ความรับผิดชอบ ความมีน้ำใจ ความเมตตา การแบ่งปัน การเกื้อกูล ตามความเชื่อพื้นบ้าน และหลักการ“ลือกาเวาะ”ในระบบตะละโค่วและหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่างๆ เพื่อเข้าถึงปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐาน เช่น อาหารการกิน การอยู่อาศัย การนุ่งห่ม การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ให้เกิดความพอเพียงและความมั่นคงในบริบทของป่า สัตว์ป่าและธรรมชาติต่างๆ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก นัยะสำคัญตามแนวทางนี้ ไม่ควรใช้ภูมิปัญญาการทำไร่หมุนเวียนสร้างมูลค่าที่เป็นเงินทองโดยตรง แล้วนำเงินทองมาสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมคือความพอเพียงในปัจจัยจำเป็นขั้นพื้นฐานภายหลัง ด้วยเงินทองเป็นสิ่งที่ไหวง่ายต่อความโลภ ความโกธ ความหลง ที่มักเป็นเหตุให้เกิดปัญหาลุกลามที่นำไปสู่การทำลายคน ป่า สัตว์ป่าและธรรมชาติต่างๆได้ เหมือนที่เกิดขึ้นแล้วในพื้นที่อื่นๆ

(๒) ควรใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านสร้างคุณค่าที่เป็นความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของคนในชุมชนบนรากฐานวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยตรง เช่น ใช้ภูมิปัญญากลูซุ สร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรม เช่น ความมีน้ำใจ ความเมตตา กรุณา การแบ่งปัน การให้อภัย การเสียสละ การเคารพในสิทธิเสรีภาพของคน สัตว์ ป่าไม้และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การเห็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ตามความเชื่อพื้นบ้านและหลักการ“เรียเจียเวาะ”ในระบบตะละโค่วและหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่างๆ เพื่อเข้าถึงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินในบริบทของป่า สัตว์ป่าและธรรมชาติต่างๆ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก นัยะสำคัญตามแนวทางนี้ คือ ไม่ควรใช้ภูมิปัญญากลูซุสร้างมูลค่าที่เป็นเงินทองโดยตรง แล้วนำเงินทองมาสร้างคุณค่าที่เป็นความปลอดภัยในชีวิต

และทรัพย์สินภายหลัง ด้วยเงินทองอาจเป็นเหตุให้เกิดปัญหาความไม่ปลอดภัยแก่คน ป่า สัตว์ป่าและธรรมชาติต่างๆ ขึ้นได้

(๓) ควรใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านสร้างคุณค่าที่เป็นความรักความอบอุ่นความสามัคคีและความเข้มแข็งของสังคมบนรากฐานวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยตรง เช่น ใช้ภูมิปัญญาด้านการอยู่ร่วมกันและความเป็นธรรม สร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรม เช่น ความรักครอบครัวพี่น้องญาติมิตรและกลุ่มชาติพันธุ์ ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวในกลุ่มในชุมชน ความเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอน ความซื่อสัตย์ ความปรองดอง ความเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตาย ตามความเชื่อพื้นบ้านและหลักการ“ถ่งเมียเวาะ”ในระบบตะละโค่วและหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่างๆ เพื่อเข้าถึงความรัก ความอบอุ่น ความสามัคคีและความเข้มแข็งของสังคมในบริบทของป่า สัตว์ป่าและธรรมชาติต่างๆ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก นัยะสำคัญตามแนวทางนี้ คือ ไม่สมควรใช้ภูมิปัญญาด้านการอยู่ร่วมกันและความเป็นธรรม สร้างมูลค่าที่เป็นเงินทองโดยตรง แล้วนำเงินทองไปสร้างคุณค่าที่เป็นความรัก ความอบอุ่น ความสามัคคีและความเข้มแข็งของสังคมภายหลัง ด้วยเงินทองอาจเป็นเหตุให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง ความชิงชัง ความอิจฉาริษยา ชิงดีชิงเด่น ที่นำไปสู่ความเป็นศัตรูระหว่างคนกับคน และนำไปสู่การทำลายป่า สัตว์ป่าและธรรมชาติต่างๆ ได้

(๔) ควรใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน(ที่พัฒนาแล้ว)สร้างคุณค่าที่เป็นชื่อเสียงเกียรติยศศักดิ์ศรีสิทธิเสรีภาพให้เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนบนรากฐานวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยตรง เช่น ใช้ภูมิปัญญาเกี่ยวกับป่าและสัตว์ป่า หรือภูมิปัญญาเกี่ยวกับธรรมชาติดินน้ำลมไฟ หรือภูมิปัญญาด้านศิลปะ บทเพลง ดนตรี กีฬา หรือภูมิปัญญาด้านภาษา หรือภูมิปัญญาด้านเสื้อผ้าการแต่งกาย อย่างใดอย่างหนึ่งหรือรวมกัน สร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรม เช่น ความรักและความเคารพในป่า สัตว์ป่า ห้วยหนองคลองบึง ความรักและเคารพในดินน้ำลมไฟในธรรมชาติ ความภูมิใจในกลุ่มชาติพันธุ์ ความรักความหวงแหนในวัฒนธรรมของตนเอง ความสุขและความพอใจในอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ ความสนใจ ตั้งใจศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์แล้วนำมาใช้ในวิถีชีวิต ความรักและความสุขในการแต่งกายตามแบบแผนของกลุ่มชาติพันธุ์ ความรักและภูมิใจในการแสดงออกทางกายวาจาและจิตใจตามแบบแผนพฤติกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และแสดงออกเป็นวิถีชีวิต ความมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาวัฒนธรรมของชุมชน ตามความเชื่อพื้นบ้านและหลักการ“ลือการเวาะ ถ่งเมียเวาะและเรียเจียเวาะ”ในระบบตะละโค่ว และหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่างๆ เพื่อสร้างชื่อเสียงเกียรติยศศักดิ์ศรีสิทธิเสรีภาพและอัตลักษณ์ของชุมชนในบริบทของป่า สัตว์ป่าและธรรมชาติต่างๆ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ให้มีลักษณะเด่นดีงามเฉพาะที่ร่วมกันของชุมชน นัยะสำคัญตามแนวทางนี้ คือ ไม่สมควรใช้ภูมิปัญญาดังกล่าวข้างต้นไปสร้างมูลค่าที่เป็นเงินทองโดยตรง เพื่อนำเงินทองมาสร้างคุณค่าที่เป็นชื่อเสียงเกียรติยศศักดิ์ศรีสิทธิเสรีภาพให้เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนาภายหลัง ด้วยเงินทองเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่อาจจะเกิดขึ้นหรือได้มาจากความโลภ ความโกรธ ความหลง หรืออาจจะได้มาด้วยความทุจริต ไม่โปร่งใส จึงมี

ความเสี่ยงที่จะนำไปสู่การทำลายคุณงามความดีที่เป็นชื่อเสียงเกียรติยศศักดิ์ศรีสิทธิเสรีภาพที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนและความอุดมสมบูรณ์ของป่า สัตว์ป่าและธรรมชาติต่างๆ ได้

(๕) ควรใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน(ที่พัฒนาแล้ว)สร้างคุณค่าในการบรรลุเป้าหมายของชีวิตตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อของชุมชนบนรากฐานวัฒนธรรมพื้นบ้านโดยตรง เช่น ใช้ภูมิปัญญาด้านศาสนาและความเชื่อของชุมชน สร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรม เช่น ความเมตตา ความกรุณา การให้ทาน ความเพียรภาวนา การเสียสละ ความกตัญญูในดิน น้ำ ลม ไฟ ป่าไม้ การเป็นคนตั้งมั่นในศีลห้า การรักษาสัจจะวาจา การมีศรัทธาในสิ่งดีงาม ความกตัญญูกตเวทีบรรพบุรุษ ความเป็นคนไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ฯลฯ ตามหลักความเชื่อพื้นบ้าน หลักการ“ลือการเวาะ ถ่งเมียเวาะและเรียเจียเวาะ”ในระบบตะละโค่ว และหลักธรรมคำสอนของศาสนาต่างๆ เพื่อบรรลุเป้าหมายของชีวิตตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อของชุมชน ในบริบทของป่า สัตว์ป่าและธรรมชาติต่างๆ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ให้เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ ประสิทธิผล นัยะสำคัญตามแนวทางนี้ คือ เป้าหมายของชีวิตตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อของชุมชนอาจจะมีความหลากหลาย แต่มีลักษณะเด่นดีงามเฉพาะที่ร่วมกัน คือ ทุกศาสนาและความเชื่อสอนคนให้เป็นคนดี ดังนั้น จึงสมควรใช้ภูมิปัญญาดังกล่าวข้างต้นสร้างคุณค่าที่เป็นความดี ความงามโดยตรง เพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนชีวิตชุมชน ป่า สัตว์ป่าและธรรมชาติต่างๆ สู่ความสุขและความเข้มแข็ง มากกว่าการค้นหาความต่างเพื่อปรับแก้ให้เกิดความเหมือนหรือความเป็นหนึ่งเดียว ที่อาจจะก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นมาได้ และไม่สมควรใช้ภูมิปัญญาดังกล่าวนี้สร้างมูลค่าที่เป็นเงินทอง เพราะจะนำไปสู่ความโลภโกรธหลงปิดกั้นการเข้าถึงอุดมการณ์ทางศาสนาและความเชื่อดังกล่าว

อนึ่งในการพิจารณาความพร้อมด้านเหตุผลบนปัจจัยเงื่อนไขดังกล่าวนี้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านบางประเด็น ชุมชนสามารถใช้สร้างคุณค่าเพื่อเข้าถึงความจำเป็นและหรือความต้องการด้านต่างๆ ได้หลายด้านพร้อมกัน แต่ภูมิปัญญาบางประเด็น อาจจะยังไม่สามารถใช้สร้างคุณค่าในทำนองดังกล่าวได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะของภูมิปัญญาพื้นบ้านประเด็นนั้นๆ ว่า สังคมหรือชุมชนได้ใช้สร้างคุณค่าด้านใดมาบ้าง และหลังจากได้รับการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และการถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนา เผยแพร่แล้ว อาจจะมีพลังสร้างคุณค่าและหรือมูลค่าด้านอื่นๆ เพิ่มเติมหรือน้อยลงก็ได้

๕.๒ แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข บนฐานการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุน และบนฐานการดำเนินงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และบนฐานการดำเนินงานองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

ผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านประเด็นต่างๆ และบทบาทองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่(ดังนำเสนอไว้ในบทที่ ๔) นอกจากได้นำมากำหนดแนวทางการส่งเสริมการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และการถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและ เผยแพร่ และใช้เป็น

เครื่องมือเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิตของชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร(ดังกล่าวในข้อ ๕.๑) แล้ว ยังสามารถนำมาวิเคราะห์ค้นหาแนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข บนฐานการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุน บนฐานการดำเนินงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก บนฐานการดำเนินงานองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี บนฐานการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ และบนฐานการดำเนินงานขององค์กรภาคเอกชน ได้ดังต่อไปนี้

๕.๒.๑ แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข “บนฐานการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุน”

สำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัย สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้เข้ามาส่งเสริมกลุ่มคนในชุมชนพื้นที่ตำบลไล่โว่ และตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ที่สนใจศึกษาปัญหาของชุมชนครั้งแรกในปี ๒๕๕๑ และได้สนับสนุนต่อเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน มีชาวบ้านในพื้นที่ดังกล่าวรวมกลุ่มกันศึกษาปัญหาของตนเองแล้ว ๑๐ โครงการ คือ

๑) โครงการ”การศึกษาและฟื้นฟูภูมิปัญญาลือกาเวาะเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติฯ” ชาวบ้านสะเน่พ่อง เจ้าของโครงการ ใช้เวลาศึกษา ๑ ปี(ก.พ.๕๑-ม.ค.๕๒) มีพี่เลี้ยงโครงการเป็นคนภายนอกและทำงานในฐานะหัวหน้าโครงการช่วงแรก ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นพี่เลี้ยงหนุนเสริมโครงการวิจัย ดำเนินการเรียบร้อยแล้ว

๒) โครงการ“การปรับใช้ภูมิปัญญา “ลือกาเวาะ” เพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากินของคนกะเหรี่ยงบ้าน สะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี” ชาวบ้านสะเน่พ่องเจ้าของโครงการ ใช้เวลาศึกษา ๑ ปี (ก.ย.๕๒-ส.ค.๕๓) มีพี่เลี้ยงคนนอกหมู่บ้านหนุนเสริมโครงการ ดำเนินการเรียบร้อยแล้ว

๓) โครงการวิจัย “รูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนไทย-กะเหรี่ยง(โผล่ว) บ้านกองม่องทะ ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี” ใช้เวลาศึกษา ๑ ปี (ก.ย.๕๒-ส.ค.๕๓) มีหัวหน้าโครงการเป็นเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบนาคะเสถียร พี่เลี้ยงคนนอกหมู่บ้านหนุนเสริมโครงการ ดำเนินการเรียบร้อยแล้ว

๔) โครงการ“กระบวนการสืบค้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อฟื้นความสัมพันธ์และสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเวียคาดี้และโมรข่า ตำบลหนองลู โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี” ชาวบ้านเวียคาดี้และโมรข่าเป็นเจ้าของโครงการ ใช้เวลาศึกษา ๑ ปี ๙ เดือน (ก.ย.๕๓-พ.ค.๕๕) มีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเป็นที่ปรึกษาและร่วมดำเนินงาน พี่เลี้ยงคนนอกหมู่บ้านหนุนเสริมโครงการดำเนินการเรียบร้อยแล้ว

๕) โครงการ “ พัฒนารูปแบบการเรียนการสอนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อจัดทำหลักสูตรแกนกลางที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของเด็กและเยาวชนบ้านไล่โว่ ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี”มีนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นหัวหน้าโครงการ มีคณะครูโรงเรียนกองม่องทะ ห้องเรียนบ้านไล่โว่ และชาวบ้านบ้านไล่โว่ เป็นคณะนักวิจัย เจ้าของโครงการ ใช้เวลาศึกษา ๑ ปี (ก.ย.๕๓-ก.ย.๕๔) มีพี่เลี้ยงคนนอกหมู่บ้านหนุนเสริมโครงการ โครงการดำเนินการเรียบร้อยแล้ว แต่ปิดโครงการไม่สมบูรณ์

๖) โครงการ“พัฒนาพื้นที่ “กลุซุ” ที่เหมาะสมต่อวิถีชีวิตโดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและยาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-กะเหรี่ยง (โผล่ว) บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี” ชาวบ้านสะเน่พ่องเป็นหัวหน้าโครงการและเจ้าของโครงการ ใช้เวลาศึกษา ๑ ปี(ส.ค.๕๕-ก.ค.๕๖) หัวหน้าโครงการเป็นชาวบ้านสะเนพ่อง พี่เลี้ยงคนนอกหมู่บ้านหนุนเสริมโครงการ ดำเนินการเรียบร้อยแล้ว

๗) โครงการ“การศึกษาแนวทางการส่งเสริมการทำกลุซุในสวนยางพารากรณีบ้านใหม่พัฒนา ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี” ชาวบ้านใหม่หนองลูเป็นหัวหน้าโครงการและเจ้าของโครงการ ใช้เวลาศึกษา ๑ ปี พี่เลี้ยงคนนอกหมู่บ้านหนุนเสริมโครงการ กำลังรอเซ็นสัญญาโครงการ

๘) โครงการปรับใช้ภูมิปัญญา “ซีเหม่ยละ” เพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และถ่ายทอดองค์ความรู้การใช้ยาป่า ฯ บ้านกองม่องทะ และโครงการถอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน บทเพลง นิทาน คำสอน ฯ บ้านเวียคาดี้ กำลังดำเนินงานโครงการอยู่ในปัจจุบัน

๙) โครงการศึกษาอาหารพื้นบ้านสะเน่พ่อง เพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และถ่ายทอดองค์ความรู้อาหารพื้นบ้านแก่คนในชุมชน ชาวบ้านสะเน่พ่องเป็นเจ้าของโครงการ กำลังดำเนินการศึกษาอยู่ในปัจจุบัน

๑๐) โครงการ “ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชน ในพื้นที่โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ต.ไล่โว่ และ ต. หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี” คือ โครงการที่รายงานผลการศึกษาฉบับนี้

ผลการดำเนินงานโครงการต่างๆ ที่ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุนที่ผ่านมาดังกล่าวข้างต้น ได้ก่อให้เกิดการส่งเสริมการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อการเรียนรู้ การถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่สู่สังคมได้ดีในพื้นที่ชุมชนกลุ่มนักวิจัยที่ดำเนินงานโครงการ แต่ยังผลักดันให้คนในชุมชนพื้นที่ตำบลไล่โว่หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกนำผลการวิจัยไปใช้เป็นแนวทางดำเนินงานเพื่อเป็นเครื่องมือเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิตได้ไม่มากนัก ด้วยประเด็นการศึกษาวิจัยยังครอบคลุมภูมิปัญญาพื้นบ้านที่คนในชุมชนใช้ดำรงชีพได้ไม่ทั่วถึง ยังครอบคลุมพื้นที่ได้ไม่มากและพื้นที่ชุมชนตั้งอยู่ห่างไกล ติดต่อไปมาลำบาก ระบบสื่อสารไม่สะดวก ต้องเดินเท้าหรือไม่ต้องเช่ารถ ส่งผลให้คนในชุมชนอื่นๆ เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการศึกษาวิจัยได้ไม่สะดวก คนในชุมชนส่วนหนึ่งอ่านภาษาไทยไม่ได้ ต้องอาศัยการพูดคุยแลกเปลี่ยนโดยตรง บางคนต้องมีล่ามแปลภาษาด้วย ผลการวิจัยจึงกระจายสู่คนชุมชน

อื่นๆ ได้อย่างจำกัด การเชิญชวนคนในชุมชนอื่นๆ มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้โครงการวิจัยหรือมารับรู้ผลการวิจัย จึงเป็นไปด้วยความยากลำบาก ต้องวางแผนและเตรียมการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและฤดูกาล และต้องเดินทางไปในชุมชนนั้นๆ จึงจะสามารถสร้างการเรียนรู้และความสนใจได้ ซึ่งที่ผ่านมาทำได้ดีพอสมควร อนึ่งลักษณะการประกอบอาชีพของคนส่วนใหญ่ต้องใช้เวลาอยู่ในไร่ในป่าเป็นเวลาต่อเนื่องนานหลายเดือน โดยนักวิจัยในชุมชนต้องทำงานในลักษณะนี้ด้วย ทำให้โอกาสการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลข่าวสารต่างๆ ต้องเกิดขึ้นเป็นไปตามจังหวะวิถีการดำเนินชีวิตที่เป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีชุมชน ผลการศึกษาที่เกิดขึ้นแล้วจึงสร้างคุณค่า พลังและความสุข บนฐานการดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นแก่ชุมชนได้แบบค่อยเป็นค่อยไป ไม่รวดเร็วทันใจ แต่ค่อยๆ แทรกซึมลงสู่จิตวิญญาณชุมชนตามจังหวะกาลเวลาและเหตุการณ์ความเคลื่อนไหวของคณะผู้ดำเนินโครงการวิจัยและผู้เกี่ยวข้อง สถานการณ์ดังกล่าวนี้จึงเป็นปัจจัยเงื่อนไขกำหนดแนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุขแก่คนในชุมชน ได้ดังต่อไปนี้

๑) สมควรส่งเสริมการจัดการความรู้ องค์ความรู้ บทเรียน ประสบการณ์ที่ได้จากการศึกษาวิจัยในโครงการต่างๆ เป็นเอกสารภาษากะเหรี่ยงแบบสั้นๆ ย่อๆ เผยแพร่สู่ชุมชน ทุกชุมชนในเขตพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก โดยให้ชาวบ้านที่เป็นนักวิจัยในโครงการต่างๆ เป็นแกนนำและเชิญชวนชาวบ้านในชุมชนอื่นๆ ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายมาร่วมโครงการ จากนั้นจึงจัดการนำเอกสารชุดความรู้ที่ได้ไปเผยแพร่ในชุมชนอื่นๆ พร้อมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ที่สนใจ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจแก่คนในชุมชนนั้นๆ ที่สามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นกลุ่มชาวบ้านที่สนใจทั้งเพื่อพัฒนาโครงการศึกษาวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่สนใจและเพื่อแก้ปัญหาของกลุ่มตนเองหรือชุมชนต่อไป

๒) สมควรส่งเสริมการจัดการพัฒนาชาวบ้านผู้สนใจเป็นแกนนำการทำงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นขึ้นในชุมชนต่างๆ อย่างน้อยชุมชนละ ๒-๕ คน เพื่อเป็นศูนย์กลางในพื้นที่ให้คนในชุมชนที่สนใจพัฒนาโครงการได้ติดต่อประสานงาน รวมทั้งให้ทำหน้าที่ประมวลข้อมูลต่างๆ ของชุมชนเพื่อประโยชน์ในการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุขแก่คนในชุมชนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกสืบไป

๓) สมควรจัดโครงการส่งเสริมหรือเสริมสร้างผู้นำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่พัฒนาแล้วตามแนวทางในข้อ ๕.๑ หรือที่ได้ศึกษาวิจัยสำเร็จแล้ว มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุขแก่คนในชุมชนเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรให้ครอบคลุมพื้นที่ทุกชุมชน โดยคัดเลือกคนในชุมชนอย่างน้อยชุมชนละ ๒-๕ คน มารับการพัฒนาเรียนรู้เพื่อเพิ่มคุณภาพและศักยภาพในการเป็นผู้นำชุมชนด้านการส่งเสริมการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านที่จะนำไปสู่การเป็นคณะผู้ดำเนินงานและวางแผนงานโครงการส่งเสริมที่สอดคล้องกับความจำเป็นและความต้องการแต่ละชุมชนให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด

๔) สมควรใช้เวทีชุมชนหรือเวทีชาวบ้านที่เป็นไปตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีและวิถีการทำมาหากินของชุมชนเป็นเวทีการขับเคลื่อนโครงการ ทั้งโครงการต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำ ทั้งโครงการขาขึ้น โครงการหนุนเสริม และโครงการขาลง รวมถึงการขยายผลโครงการที่เกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ของชุมชน ไม่สมควรกำหนดเวทีชาวบ้านหรือเวทีกิจกรรมโครงการวิจัยขึ้นใหม่ เพราะนอกจากจะไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและแบบแผนพฤติกรรมของชุมชนแล้ว ยังเกิดขึ้นได้ยากด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวทีที่ต้องการคนจากชุมชนต่างๆ มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้รู้ร่วมกัน เพราะชุมชนอยู่ห่างไกล เดินทางลำบาก ต้องใช้เวลาเดินทางยาวนานหลายชั่วโมง หรือข้ามคืนข้ามวัน เพื่อมาพบปะและเปลี่ยนกัน ๒-๓ ชั่วโมง แต่หากใช้เวทีชุมชนตามขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี เช่น วันกินข้าวใหม่ วันฟาดข้าว วันออกพรรษา ฯลฯ ซึ่งมีเวทีหลายระดับ ทั้งระดับกลุ่มในชุมชน ระดับชุมชน ระดับตำบล หรือทุกชุมชนร่วมกัน และมีคนมารวมกลุ่มเพื่อร่วมพิธีนั้นๆ ยิ่งบ้านไกลต้องมาร่วมอย่างน้อย ๓-๔ วัน คณะนักวิจัยสมควรศึกษาหาช่องทางใช้เวทีชาวบ้านดังกล่าวนี้เพื่อการดำเนินงานโครงการที่เกี่ยวข้องกับคนส่วนใหญ่ของชุมชน รวมทั้งควรส่งเสริมเวทีชาวบ้านตามขนบธรรมเนียมฯดังกล่าวให้เป็นโอกาสสร้างคุณค่า พลังและความสุขแก่ชุมชนไปด้วย เช่น วันพระ วันออกพรรษา ซึ่งชาวบ้านได้มาร่วมพิธีอยู่แล้ว ควรหาช่องทางสร้างพื้นที่ให้ชาวบ้าน นอกจากได้ประกอบพิธีกรรมตามวัตถุประสงค์แล้วยังได้เรียนรู้ แลกเปลี่ยน พัฒนา สิ่งที่เป็นประโยชน์อื่นๆ ที่จะทำให้การอยู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก มีความสุขยิ่งๆ ขึ้นด้วย

๕) สมควรส่งเสริมให้คณะนักวิจัยในโครงการและผู้เกี่ยวข้อง ได้ศึกษาเรียนรู้ ทำความเข้าใจ และหรือเข้าถึง นิยามคำว่า“คุณค่า” “พลัง” และ “ความสุข” บนรากฐานวัฒนธรรมชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในบริบทพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกให้ลึกซึ้ง ชัดเจน ทั้งรูปธรรมและนามธรรม จนสามารถแนะนำชาวบ้านให้ใช้ตาหูจมูกลิ้นกายใจศึกษา เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ด้วยตนเองได้อย่างชัดแจ้ง ความรู้หนังสือหรือไม่รู้หนังสือ ไม่เป็นปัญหาอุปสรรคต่อการเรียนรู้ทำความเข้าใจและเข้าถึงเป้าหมายนั้นๆ เช่น คุณค่า พลังและความสุข คือ อะไร ทำไม และอย่างไร ตัวอย่าง ต้นไม้ มีคุณค่าอย่างไร? คุณค่าของต้นไม้เป็นพลังได้อย่างไร? พลังของต้นไม้ให้ความสุขแก่คนและชุมชนได้อย่างไร? ทำความชัดแจ้งในสิ่งเหล่านี้บนรากฐานภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชน จะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดหลักการ โจทย์ วัตถุประสงค์ วิธีการดำเนินงาน การวางแผน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชาวบ้าน เป้าหมายโครงการและผลที่คาดว่าจะได้รับของโครงการให้เป็นไปตามบริบทต่างๆ ของชุมชนและสถานภาพของชุมชน เช่น ความเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ความเป็นมรดกโลกทางธรรมชาติ ความเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษของประเทศไทย เป็นต้น

๖) สำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัย สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สมควรจัดกลุ่มการส่งเสริมสนับสนุนทุนวิจัยในพื้นที่ชุมชนตำบลไล่โว่ให้เป็น **“เขตพื้นที่พิเศษ”** เพื่อเสริมสร้างความสุขแก่คนในชุมชนและความเข้มแข็งมั่นคงแก่พื้นที่ที่มีสถานภาพเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

เป็นป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ และเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษของประเทศไทย เช่น ตัวชี้วัดผลการดำเนินงานโครงการ เกณฑ์การพิจารณาโครงการ เกณฑ์การสนับสนุนงบประมาณโครงการ เกณฑ์คุณลักษณะพี่เลี้ยงโครงการ ฯลฯ สมควรมีลักษณะเฉพาะของพื้นที่พิเศษ ที่อาจแตกต่างจากพื้นที่อื่นๆ แต่เหมาะสมกับพื้นที่แห่งนี้

๗) สำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัย สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น สมควรมีแผนการประสานงาน สร้างความร่วมมือและสร้างการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนงานโครงการต่างๆ ในพื้นที่กับหน่วยงานอื่นๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในพื้นที่ เช่น สำนักงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก องค์การบริหาส่วนตำบลไล่โว่ หน่วยงานราชการในอำเภอสังขละบุรี โรงเรียน วัด องค์กรพัฒนาเอกชนและมูลนิธิ เพื่อร่วมกันสร้างคุณค่าที่เป็นพลังขับเคลื่อนคนในชุมชนสู่ความสุขและสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนร่วมกันภายใต้เงื่อนไขปัจจัยต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น

การกำหนดแนวทางการดำเนินงานโครงการของสำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัย สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นดังกล่าวนี้ โดยหลักการและเหตุผล ปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ ดังได้ศึกษามา จึงน่าจะเป็นแนวทางที่สามารถส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุขแก่คนในชุมชน และพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก เขตป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ และเขตวัฒนธรรมพิเศษของประเทศไทย ได้อย่างเหมาะสม และมีประสิทธิภาพประสิทธิผลยิ่งๆ ขึ้น

๕.๒.๒ แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข “บนฐานการดำเนินงานของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก”

การดำเนินงานเพื่อป้องกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติและแก้ไขปัญหาภัยคุกคามต่างๆ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ในพื้นที่จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งมีพื้นที่ ๑,๓๓๑,๐๖๒ ไร่ ที่ผ่านมา การดำเนินงานจากช่วงแรกจนถึงปี ๒๕๔๐ เน้นการป้องกันและปราบปราม การศึกษาวิจัยลักษณะทรัพยากรธรรมชาติ และส่งเสริมการท่องเที่ยวและบริการ หลังจากนั้น ได้ร่วมมือกับมูลนิธิสืบ นาคะเสถียร และองค์กรอื่นๆ จัดทำโครงการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วมในผืนป่าตะวันตกขึ้นเพิ่มเติม หวังจะให้เป็นแนวทางที่นำไปสู่การแก้ปัญหาการบริหารจัดการพื้นที่ที่ผ่านมา เช่น ปัญหาการขยายที่ทำกินของชุมชนที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ปัญหาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่กับชุมชนที่นำไปสู่การปฏิเสธความร่วมมือในการอนุรักษ์ผืนป่ากับทางราชการ ต่อมาในปี ๒๕๕๑ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว. ฝ่ายวิจัยท้องถิ่นได้เข้ามาร่วมทำงานส่งเสริมกลุ่มชาวบ้านบางชุมชนให้ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อปรับใช้ในการทำมาหากินในพื้นที่ ได้มีส่วนส่งเสริมพลังการทำงานของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกให้พัฒนามาสู่การใช้การมีส่วนร่วมของชุมชน โดยการจัดทำโครงการจัดการพื้นที่คุ้มครองอย่างมีส่วนร่วม ร่วมกับมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น โดย สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้ส่งเสริมการวิจัยในชุมชนเพื่อเสริมพลัง

ต่อไป เช่น โครงการการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องลือกาเวาะ ทำให้การดำเนินงานในภาพรวมของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ได้เริ่มใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นเครื่องมือป้องกันและปราบปรามควบคู่ไปกับการใช้กฎหมายและเครื่องมืออื่นๆ ที่ใช้มาก่อน ทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนว่า ปัญหาและภัยคุกคามที่เกิดขึ้นกับป่าและคู่ขัดแย้งที่สำคัญของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ไม่น่าจะใช่คนในชุมชนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และเริ่มมองเห็นแนวโน้มความเป็นไปได้ว่า ถ้าได้มีการส่งเสริมการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนมาสร้างคุณค่า เพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนสู่ความสุข เกิดขึ้นแล้ว จะสามารถช่วยป้องกันและแก้ปัญญาหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้ สถานการณ์ดังกล่าวนี้ร่วมกับผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้ศึกษามาแล้ว จึงเป็นปัจจัยเงื่อนไขกำหนดแนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านในพื้นที่ศึกษามาเสริมสร้างคุณค่าให้เป็นพลังเพื่อความสำเร็จในการดำเนินงานของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ดังต่อไปนี้

๑) สมควรเพิ่มระบบและกลไกฝ่ายศึกษาชุมชนและประสานงานชุมชนขึ้นในหน่วยงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก โดยกำหนดให้มีภาระหน้าที่ ดังนี้

(๑) ศึกษาชุมชนเพื่อสร้างองค์ความรู้ด้านต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ภูมิปัญญาพื้นบ้าน และบริบทต่างๆ รวมถึงสถานการณ์ต่างๆ ของชุมชน

(๒)ประสานงานชุมชนกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก เพื่อสร้างความร่วมมือ ความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินงานและความต้องการด้านต่างๆ ให้สอดคล้องตรงกัน

(๓) ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งจากภายนอกที่เข้ามาศึกษาวิจัยในชุมชน และหน่วยงานส่วนกลาง ส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ชุมชนในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานในอำเภอ หน่วยงานด้านการศึกษา เป็นต้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันในการดำเนินงานด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและพื้นที่

(๔) พัฒนาฐานข้อมูลด้านต่างๆ ของชุมชนให้เป็นปัจจุบัน ทันสมัย ทันเหตุการณ์ เพื่อนำมาใช้เสริมสร้างคุณค่าการดำเนินงานของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯและชุมชนรวมทั้งหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ให้เป็นพลังสู่ความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล

๒) สมควรนำภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนที่ได้รับการศึกษาและพัฒนาแล้วมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินงานป้องกัน แก้ปัญหาและปราบปรามภัยคุกคามต่างๆ ที่เกิดขึ้น โดยอาจจะกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านนำการใช้ข้อกฎหมายหรือกฎระเบียบต่างๆเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ (ทำนองเดียวกับการใช้การเมืองนำการทหารตามนโยบาย ๖๖/๒๓) ในลักษณะการส่งเสริมชาวบ้านให้นำมาตรการทางขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีในวัฒนธรรมพื้นบ้านของชุมชนมาควบคุมการใช้ประโยชน์จากพื้นที่อย่างเคร่งครัด มีการตักเตือน ลงโทษ ผู้กระทำผิด ยกย่องสรรเสริญผู้กระทำถูกตามมาตรฐานภูมิปัญญาพื้นบ้านเหมือนที่เคยใช้อยู่ในอดีต

๓) สมควรส่งเสริมและพัฒนาให้เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกมีสถานภาพเป็น**“เขตพื้นที่พิเศษ”**ตามประกาศของกรมอุทยานฯ และข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้สมบูรณ์ โดยให้หน่วยงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ เป็นองค์กรหลักที่มีบทบาทนำในการรับผิดชอบการพัฒนาคุณภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ควบคู่ไปกับการป้องกันรักษาป่าและสัตว์ป่าในเขตพื้นที่รับผิดชอบ โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานอื่นๆ ในภาครัฐและเอกชนอื่นๆ เป็นองค์กรร่วมรับผิดชอบตามบทบาทหน้าที่ เพื่อพัฒนาพื้นที่สู่ความเป็นเลิศบนฐานความเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ความเป็นป่ามรดกโลกทางธรรมชาติและความเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษ และใช้ความเป็นเลิศดังกล่าวนี้เป็นจุดแข็งดึงปัจจัยสนับสนุนการพัฒนามาสู่พื้นที่และองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

๔) สมควรส่งเสริมให้มีการศึกษาและพัฒนาตัวชี้วัดความจำเป็นขั้นพื้นฐานและความต้องการที่เป็น “ความสุขของคนในชุมชนและความเข้มแข็งของชุมชนบนฐานของวัฒนธรรมพื้นบ้าน และบริบทความเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และความเป็นมรดกทางธรรมชาติของโลก รวมทั้งความเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษของประเทศไทย” ที่รวมเรียกว่าเป็น **“พื้นที่พิเศษ”** เป็นต้นว่า ตัวชี้วัดการคมนาคม เช่น ถนนหนทาง สมควรจะมีลักษณะพิเศษอย่างไร จึงจะเหมาะสมกับสถานภาพของพื้นที่ (ไม่สมควรนำตัวชี้วัดการพัฒนาจากพื้นที่อื่นๆ มากใช้ในพื้นที่พิเศษแห่งนี้ เพราะจะทำลายทั้งชุมชน ป่าและสัตว์ป่า เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นแล้วในพื้นที่อื่นๆ) ลักษณะคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ควรจะมีตัวชี้วัดของชุมชนเอง ที่สอดคล้องกับบริบทต่างๆ ของพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ และวัฒนธรรมชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น

๕) สมควรบริหารจัดการพื้นที่แบบมีส่วนร่วมตามที่มูลนิธิสืบนาคะเสถียรได้ทำข้อเสนอไว้ แต่ต้องดำเนินการหลังจากได้นำแนวทางต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นมาปรับปรุงพัฒนาแล้ว

โดยสรุป แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงมาเสริมสร้างคุณค่าให้เป็นพลังเพื่อความสำเร็จในการดำเนินงานของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกดังกล่าวข้างต้นนี้ จะช่วยให้ทุกฝ่ายสามารถบรรลุเป้าหมายร่วมกันได้ คนเป็นสุข ชุมชนเข้มแข็ง ป่าและสัตว์ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ตามเจตนารมย์ของประเทศและนานาชาติได้

๕.๒.๓ แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข “บนฐานการดำเนินงานองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่”

องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ มีบทบาทหน้าที่บริหารจัดการชุมชนตามประกาศของกระทรวงมหาดไทย เช่นเดียวกับองค์การบริหารส่วนตำบลต่างๆ ทั่วประเทศ ต่างแต่ว่า บริบทของพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลไลโว่ ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ทับซ้อนกับ “เขตพื้นที่พิเศษ” คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ซึ่งมีข้อกฎหมายและประกาศต่างๆ ที่เป็นกฎหมายลูกควบคุมอยู่ ทำให้ผลการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลที่ผ่านมาดูเหมือนจะได้ผลที่แตกต่างจากองค์การบริหารส่วนตำบลอื่นๆ ที่สำคัญคือองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ (ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ) กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ยังไม่มี

บันทึกความเข้าใจร่วมกัน และยังไม่ได้ทำความเข้าใจแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อกฎหมายซึ่งกันและกัน ยังศึกษาสร้างความรู้และองค์ความรู้ได้ไม่ชัดเจนว่า อะไรบ้างที่เป็นลักษณะร่วมที่ต้องดำเนินการร่วมกัน อะไรที่เป็นลักษณะต่าง ซึ่งแต่ละหน่วยงานสามารถดำเนินการแยกต่างหากได้ ส่วนที่เป็นลักษณะร่วมนั่นจะมีแนวทางดำเนินงานร่วมกันอย่างไร ส่วนลักษณะต่างจะดำเนินงานอย่างไร ที่สำคัญยังไม่มีการทำความเข้าใจว่า ในพื้นที่เดียวกันนี้เรื่องใดองค์กรใดเป็นองค์กรหลักองค์กรใดเป็นองค์กรร่วมในการดำเนินงาน ควรจะแบ่งบทบาทหน้าที่การดำเนินงานในส่วนที่เหมือนและส่วนที่ต่างในลักษณะอย่างไร ทำให้บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลที่ผ่านมาไม่สามารถดำเนินงานได้เต็มที่นัก สถานการณ์ดังกล่าวนี้ รวมทั้งผลการศึกษาภูมิปัญญาต่างๆ ที่นำเสนอไว้แล้ว เป็นปัจจัยเงื่อนไขกำหนดแนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข บนฐานการดำเนินงานองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ ได้ดังนี้

๑) สมควรร่วมมือกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกศึกษาข้อกฎหมายและประกาศต่างๆ เพื่อสร้างความรู้และองค์ความรู้ในความเหมือนและความต่างๆ เพื่อกำหนดบทบาทหน้าที่การดำเนินงานต่อชุมชนที่จะไม่ขัดแย้งทับซ้อน ตรงกันข้ามจะได้ส่งเสริมซึ่งกันและกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข ให้เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพประสิทธิผล นั้น แต่ละองค์กรที่เกี่ยวข้องควรจะมีส่วนร่วมอย่างไรจึงจะมีความเหมาะสม สามารถสร้างประสิทธิภาพประสิทธิผลการดำเนินงานได้ตามเป้าหมาย

๒) สมควรศึกษาข้อกฎหมายและประกาศต่างๆ เกี่ยวกับองค์การบริหารส่วนตำบล ของกระทรวงมหาดไทย เพื่อพัฒนานโยบาย พันธกิจ เป้าประสงค์ กลยุทธ์ แผนงาน รูปแบบ กระบวนการ การผลผลิต ผลลัพธ์และประเมินผลขององค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ ให้สอดคล้องกับสถานภาพการเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลใน “เขตพื้นที่พิเศษ” คือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก เขตพื้นที่ป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ และเขตพื้นที่วัฒนธรรมพิเศษของประเทศไทย เพื่อค้นหาลักษณะที่เหมาะสมของความเป็น “องค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่พิเศษ” ดังกล่าวข้างต้น นั่นหมายถึงว่า องคการบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่นี้ จะต้องได้รับการสนับสนุนด้านต่างๆ ที่พิเศษกว่าพื้นที่ทั่วไป เช่น ด้านงบประมาณ รัฐสมควรจัดสรรให้เป็นกรณีพิเศษให้สอดคล้องกับพันธกิจขององค์การบริหารส่วนตำบลที่ต้องดูแลพัฒนาด้านต่างๆในเขตพื้นที่พิเศษ รวมถึงแผนงานการพัฒนาด้านต่างๆ รัฐจะต้องส่งเสริมสนับสนุนโดยตรง เป็นต้น

๓) สมควรนำผลที่ได้ในแนวทางที่ ๒ มาจัดวางแผนพัฒนาด้านต่างๆ ขององค์การบริหารส่วนตำบล ให้สอดคล้องกับการอยู่ใน “เขตพื้นที่พิเศษ” ทั้งแผนงานโครงการและแผนงบประมาณ โดยการใช้สถานภาพความเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตพื้นที่พิเศษเป็นเงื่อนไขปัจจัยหรือเป็นเหตุผลในการจัดทำแผนพัฒนา แผนงานและแผนงบประมาณ เช่น การทำถนนหนทาง ต้องมีลักษณะพิเศษที่สอดคล้องกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ต้องได้รับการออกแบบอย่างดีจากสถาปนิกที่มีประสบการณ์การออกแบบถนนในพื้นที่เช่นนี้ การ

สร้างถนนต้องได้รับงบประมาณพิเศษจากองค์กรภาครัฐที่เกี่ยวข้อง องค์การบริหารส่วนตำบลไม่จำเป็นต้องใช้จ่ายงบประมาณส่วนนี้ การสาธารณสุขชุมชน ต้องมีลักษณะพิเศษด้วย เช่น ต้องมีหน่วยงานสาธารณสุขประจำทุกชุมชน มีเจ้าหน้าที่ หมอหรือเจ้าหน้าที่อนามัยประจำตลอดเวลา เจ้าหน้าที่ที่มาประจำจะได้รับการตอบแทนที่พิเศษ รวมทั้งมีนโยบายส่งเสริมลูกหลานคนในชุมชนให้สามารถเข้าศึกษาต่อด้านนี้เพิ่มขึ้น จะได้กลับมารับใช้ชุมชนต่อไป ด้านการศึกษาก็เช่นเดียวกัน ต้องมีแผนงานที่พิเศษในทำนองเดียวกัน โดยแผนงานทั้งหมดนี้ต้องตั้งอยู่บนเงื่อนไขความเป็น “เขตพื้นที่พิเศษ”ที่มีเหตุผลชัดเจนเพียงพอที่จะทำให้รัฐตระหนักและยอมรับว่า ต้องมีมาตรการสนับสนุนงบประมาณแบบพิเศษ เพื่อรักษาสภาพความเป็นพิเศษเหล่านี้ไว้เป็นสมบัติของชาติและของโลกสืบไป

๔) สมควรส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง ความสุขและความสำเร็จในการดำเนินงานองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ ร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างอัตลักษณ์ที่มีความเป็นเลิศในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลให้เป็นแบบอย่างแก่พื้นที่อื่นๆ ที่อยู่ในพื้นที่ลักษณะเดียวกันของประเทศไทยและต่างประเทศ

โดยสรุป องค์การบริหารส่วนตำบลสมควรนำแนวทางเหล่านี้มาพิจารณาเพื่อจัดทำโครงการดำเนินงานตามลำดับความสำคัญและความพร้อมที่มีอยู่ ทั้งนี้เพื่อความสุขของชุมชน เพื่อความสมบูรณ์ของป่าและสัตว์ป่า เพื่อความเป็นเลิศขององค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ และเพื่อความสุขของชาวไทยและชาวโลกสืบต่อไป

๕.๒.๔ แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข “บนฐานการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ”

การดำเนินการของหน่วยงานภาครัฐในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “เขตพื้นที่พิเศษ” ตำบลไล่โว่ ที่ผ่านมา พบว่า หน่วยงานต่างๆ ดำเนินงานไปตามบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องที่ชัดเจน เช่น หน่วยงานทะเบียนราษฎร์ ทำหน้าที่ส่วนที่เกี่ยวกับประชากร การย้ายเข้า การย้ายออก การออกบัตรประชาชน หน่วยงานการศึกษาทำหน้าที่จัดการศึกษาตามบทบาทหน้าที่ หน่วยงานตำรวจ หน่วยงานทหาร หน่วยตำรวจตระเวนชายแดน หน่วยงานสาธารณสุข หน่วยงานพัฒนาชุมชน หน่วยงานคณะสงฆ์ ฯลฯ ส่วนใหญ่แต่ละหน่วยได้ปฏิบัติงานตามบทบาททำหน้าที่ของตนเองได้ตามวัตถุประสงค์ที่หน่วยงานนั้นๆ กำหนดไว้เหมือนกับชุมชนในพื้นที่อื่นๆ แต่ที่ยังเห็นได้ไม่ชัดเจน คือ การนำ “ภูมิปัญญาพื้นบ้าน”และ “สถานภาพความเป็นพื้นที่พิเศษ” มาใช้กำหนดนโยบายเชิงปฏิบัติการและวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานของหน่วยงาน ทำให้ดูเหมือนว่า ยังมีการแยกส่วนการบริหารจัดการและดำเนินงานต่างๆ ออกจากกัน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า มีโครงการที่เกิดจากการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงานตามแผน และร่วมประเมินผล ร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวกับพื้นที่ไม่มากนัก เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ส่วนกรณีกองกำกับตำรวจชายแดนนั้น มีลักษณะพิเศษกว่าหน่วยงานอื่นๆ คือ ตั้งหน่วยปฏิบัติการตามบทบาทหน้าที่อยู่ในหมู่บ้าน ทำให้มี

บทบาทเสริมสร้างและพัฒนาด้านการศึกษาแก่บุตรหลานของชุมชน รวมทั้งยังมีการบริการอำนวยความสะดวกแก่ชุมชนในยามที่เกิดเหตุจำเป็นขึ้น เช่น การรับ-ส่งคนป่วยหนักไปโรงพยาบาล หรือการรับส่งบุคคลสำคัญที่เข้าเยี่ยมชุมชน เป็นต้น โดยภาพรวมหน่วยงานต่างๆภาครัฐได้ทุ่มเททำงานในบทบาทหน้าที่ของตน ยังขาดการทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ทำให้ไม่สามารถสร้างพลังเพื่อผลักดันความเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ความเป็นป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ และความเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษ ให้คน ป่าและสัตว์ป่า มีความสุขและความเข้มแข็ง จนกลายเป็นลักษณะเด่น ดีงามร่วมกันของสังคมได้

สถานการณ์ดังกล่าวนี้ร่วมกับผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าวในบทที่ ๔ เป็นปัจจัยเงื่อนไขกำหนดแนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสำเร็จในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐได้ดังต่อไปนี้

๑) สมควรสร้างการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านต่างๆ ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน ร่วมประเมินผลและร่วมรับผลโครงการต่างๆ กับชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอย่างใกล้ชิด

๒) สมควรเป็นหน่วยงานประสานความร่วมมือ สนับสนุนส่งเสริม และสร้างความเข้าใจให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับสูงขึ้นไปได้รับรู้และเข้าใจในความเป็น “เขตพื้นที่พิเศษของตำบลไล่โว่” หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก เพื่อนำไปสู่การยอมรับขององค์กรระดับนโยบายและรัฐบาลหรือคณะรัฐมนตรีและรัฐมนตรีที่เกี่ยวข้องว่า การจะอนุรักษ์และพัฒนาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก เขตป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ และเขตวัฒนธรรมพิเศษ ให้บรรลุเป้าหมายได้นั้น ต้องมีวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ ยุทธศาสตร์ แผนการพัฒนา และโครงการต่างๆ ที่มีลักษณะพิเศษ บนพื้นฐานของภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชน ดังนั้น รัฐจึงต้องมีนโยบาย และมีประกาศข้อกฎหมายที่มุ่งส่งเสริมการบริหารจัดการการเงินหรืองบประมาณ การทรัพยากรบุคคล และการวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เป็นการเฉพาะ เพื่อสร้างความเป็นเลิศในความเป็นเขตพื้นที่พิเศษแห่งนี้ให้เกิดความมั่นคง และเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ชาวโลกสืบไป

๓) สมควรเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ร่วมเฝ้าระวัง รักษา ป้องกันภัยคุกคามด้านต่างๆ แก่พื้นที่ร่วมกับองค์กรอื่นๆ ในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเฝ้าระวังไม่ให้เกิดการพัฒนาใดๆ ที่นำไปสู่หรือเป็นผลกระทบต่อการทำลายป่า สัตว์ป่า และวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชน เกิดขึ้นในพื้นที่กันชน และพื้นที่โดยรอบในพื้นที่ความรับผิดชอบของอำเภอ เช่น การปลูกพืชเชิงเดี่ยว การพัฒนาอุตสาหกรรมที่มีความเสี่ยงต่อการทำลายพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้ เป็นต้น

๔) สมควรเป็นหน่วยงานเครือข่ายหลักในการบริหารจัดการอย่างมีส่วนร่วมของพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตกร่วมกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก องค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่และชุมชนในตำบลไล่โว่ โดยมีภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนเป็นรากฐาน

โดยสรุปหน่วยงานภาครัฐระดับอำเภอ ควรพัฒนาบทบาทหน้าที่การร่วมกันส่งเสริมและสร้างสรรค์ การป้องกัน รักษา ภัยคุกคามต่างๆ แก่ชุมชน ป่า และสัตว์ป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ ด้วยพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าฯ ดังกล่าว คือ ความเป็นเลิศของพื้นที่ที่เป็นหลักในการสร้างคุณค่าและหรือมูลค่าด้านต่างๆ ทั้งทางเศษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากรธรรมชาติ แก่อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี และประเทศไทย รวมถึงชาวโลกด้วย

๕.๒.๕ แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข “บนฐานการดำเนินงานโครงการขององค์กรภาคเอกชน”

องค์กรภาคเอกชนที่เข้ามาดำเนินงานโครงการต่างๆ ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก และพื้นที่ในบริบท ที่ค่อนข้างต่อเนื่อง หรือมีช่วงเวลาดำเนินงานยาวนาน มีหลายหน่วยงาน เป็นต้นว่า มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร มูลนิธิศุภนิมิตรฯ มูลนิธิพัฒนรักษ์ มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชฯ มูลนิธิบ้านอุ่นรักษ์ เป็นต้น ลักษณะเด่นในการดำเนินงานขององค์กรเหล่านี้ คือ มีแนวคิด หลักการ ความเชื่อ ภูมิปัญญาและแผนการดำการดำเนินงานที่เป็นอัตลักษณ์ของตนเอง และมีแผนเชื่อมประสานกับองค์กรหรือหน่วยงานอื่นๆ ตามแบบแผนของแต่ละองค์กร เช่น ประสานปฏิบัติการในกิจกรรมต่างๆ ของแต่ละองค์กรแต่ไม่พบการประสานในลักษณะการมีส่วนร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน ร่วมปรับปรุงประเมินผล ร่วมรับผล ร่วมกันระหว่างองค์กรต่างๆ องค์กรส่วนใหญ่มีงบประมาณ ทุนทางสังคม และวัฒนธรรมของตนเอง มีความร่วมมือกับหน่วยงานราชการหรือหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องภายใต้กรอบการดำเนินงานโครงการขององค์กรต่างองค์กรต่างศึกษา สร้างองค์ความรู้ด้านต่างๆ ตามบทบาทหน้าที่ของตนเอง

สถานการณ์ดังกล่าวนี้ร่วมกับผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน ดังกล่าวข้างต้น เป็นปัจจัยเงื่อนไขกำหนดแนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสำเร็จในการดำเนินงานของหน่วยงานภาคเอกชน ได้ดังต่อไปนี้

๑) องค์กรภาคเอกชนที่ปฏิบัติงานในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ควรประสานความร่วมมือบนหลักการมีส่วนร่วมที่นำไปสู่การร่วมสร้างแผนการมีส่วนร่วมขององค์กรภาคเอกชนในพื้นที่ร่วมกัน เพื่อร่วมกันสร้างความเป็นเลิศแก่พื้นที่ร่วมกับองค์กรภาครัฐและชุมชน รวมทั้งประสานกับองค์กรภาครัฐ ภาคชุมชนและภาคเอกชนองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานบนฐานวัฒนธรรมชุมชนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

๒) สมควรที่องค์กรภาคเอกชนได้กำหนดเป้าหมายสูงสุดในการดำเนินงานให้มีอัตลักษณ์ คือ ลักษณะเด่น ดี งามเฉพาะที่ร่วมกันของพื้นที่บนฐานวัฒนธรรมชุมชน ป่าและสัตว์ป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร นั่นคือ การบรรลุวัตถุประสงค์การดำเนินงานขององค์กรเชิงพื้นที่เป็นอันเดียวกันกับการบรรลุวัตถุประสงค์ของความเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ความเป็นป่ามรดกโลกทาง

ธรรมชาติ และความเป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษ ส่วนการบรรลุเป้าหมายที่เป็นอัตลักษณ์ของเฉพาะแต่ละองค์กรสามารถแตกต่างกันได้ตามความเชี่ยวชาญเฉพาะขององค์กรนั้นๆ

๓) สมควรเป็นหน่วยงานเสริมสร้างพลังและส่งเสริมพลังการดำเนินงานเพื่อการบรรลุเป้าหมายที่เป็นอัตลักษณ์ร่วมกันขององค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ทั้งนี้เพื่อร่วมผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายระดับชาติ ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และนโยบายของรัฐบาล และระดับกระทรวง กรม กองต่างๆ มาสู่การกำหนดให้มี “นโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในลักษณะพิเศษ” ดังหลักการบางอย่างที่กล่าวไว้แล้วข้างต้น เช่น การจัดการด้านการศึกษา การจัดการด้านการสาธารณสุข การจัดการด้านการคมนาคม การจัดการด้านสวัสดิการสังคม การจัดการด้านการประกอบอาชีพ ฯลฯ รวมทั้งการจัดการด้านงบประมาณ ต้องกระทำใน “ลักษณะพิเศษ” ที่ดียิ่งกว่าเดิม

๔) สมควรเป็นภาคีเครือข่ายที่เชื่อมโยงทุนทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งทุนทางเศรษฐกิจ จากภายนอกเข้ามาเสริมพลังการดำเนินงานภาคชุมชน ภาครัฐ และภาคท้องถิ่น อย่างมีแผนดำเนินงานที่ชัดเจน มีความเป็นไปได้สูง สามารถอธิบายให้หน่วยงานอื่นๆ มีแผนหรือวางแผนรองรับการดำเนินงานที่เป็นภาคีเครือข่ายดังกล่าวได้

โดยสรุป องค์กรภาคเอกชนในพื้นที่ซึ่งมีศักยภาพการดำเนินงานสูงอยู่แล้ว หากได้นำแนวทางการดังกล่าวมาใช้จะสามารถส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข แก่พื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถก้าวไปสู่ความเป็นองค์กรตัวอย่างในการทำงานเพื่อส่งเสริมความเป็นเลิศแก่พื้นที่โดยองค์รวม ที่เป็นแบบอย่างแก่สังคมสืบไป

โดยสรุป ผลการนำกรอบแนวคิดและหลักการที่ใช้ในการศึกษาวิจัยมาวิเคราะห์ผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร สถานการณ์ และเหตุการณ์ต่างๆที่เกี่ยวข้อง เพื่อสร้างความรู้ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ และข้อที่ ๓ โดยสรุป ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒

แนวทางการส่งเสริมชาวกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรได้จัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านให้เกิดการเรียนรู้ ถ่ายทอด ฟื้นฟู พัฒนา เผยแพร่ อนุรักษ์ คุ้มครอง และใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความต้องการและความจำเป็นในวิถีชีวิตของชุมชน แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) แนวทางการส่งเสริมการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และการถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่สู่สังคม ซึ่งมีอยู่ ๒ แนวทาง คือ การพิจารณาความพร้อมด้านองค์ประกอบของภูมิปัญญาพื้นบ้าน และการพิจารณาความพร้อมด้านการดำเนินงานโครงการกรณีที่มีโครงการศึกษาวิจัยและหรือส่งเสริมการอนุรักษ์ และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านเกิดขึ้นเป็นอยู่แล้วในชุมชน

๒) แนวทางการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้เข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิต มีอยู่ ๕ แนวทาง (ดังปรากฏในรายละเอียดแล้ว)

วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓

แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข บนฐานการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่ศึกษาที่ สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุน และบนฐานการดำเนินงานของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร และบนฐานการพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น ๕ ประเด็น คือ

๑) แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข บนฐานการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุน

๒) แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข บนฐานการดำเนินงานของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

๓) แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข บนฐานการดำเนินงานองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่

๔) แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข บนฐานการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ

๕) แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข บนฐานการดำเนินงานโครงการขององค์กรภาคเอกชน

รายละเอียดแต่ละแนวทาง ดังปรากฏแล้วข้างต้น/.

บทที่ ๖

บทสรุป อภิปรายและข้อเสนอแนะ

บทสรุป

แผนการดำเนินงานโครงการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อเสริมพลังการพัฒนาชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ที่กำหนดไว้ แบ่งเป็น ๒ ช่วงระยะ คือ

ระยะแรก การส่งเสริมชุมชนให้ศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ เป็นต้นว่า... ภูมิปัญญาการทำไร่ทำนา ปลูกพืชผักผลไม้ / การเลี้ยงสัตว์ และการใช้ประโยชน์/ ป่าไม้ต้นไม้พืชพันธุ์ธรรมชาติ / บ้าน เรือน ที่อยู่อาศัย ชุมชน และการใช้ประโยชน์/ ดินน้ำลมไฟ ห้วยหนองคลองบึง ฝนฟ้าอากาศ /โรค ภัย ไข้ เจ็บ สมุนไพร และการป้องกัน รักษา พยาบาล /บทเพลง ศิลปะ การแสดง ดนตรี กีฬา การละเล่น /เสื้อ ผ้า เครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ ตกแต่ง /คติธรรม คำสอน คำเตือน นิทาน เรื่องเล่า /ภาษาและการใช้ภาษา /ศาสนาและความเชื่อ/ ประกอบอาชีพเชิงบริการ การค้าขาย และแลกเปลี่ยน /การเดินทาง ขนส่ง คมนาคม /การจักสาน เครื่องมือเครื่องใช้ และเทคโนโลยี /อาหาร การปรุง การถนอม และการบริโภค/การเมือง การปกครอง การอยู่ร่วมกัน ความยุติธรรม /เกียรติยศ ศักดิ์ศรี การยกย่อง รางวัล /ชีวิต สังคม อุดมการณ์ สันติสุข โลกนี้และโลกหน้า/ และอื่นๆ (ถ้ามี)

ระยะที่สอง ส่งเสริมชุมชนให้จัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าวข้างต้น ....ให้มีการศึกษาเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน / มีการฟื้นฟู อนุรักษ์และคุ้มครองภูมิปัญญาพื้นบ้าน / มีการพัฒนาและเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้าน / มีการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความต้องการความจำเป็นในวิถีชีวิต / มีการจัดการความรู้ในลักษณะอื่นๆ (ถ้ามี)

ผลการดำเนินงาน สามารถศึกษาดำเนินงานตามแผนการที่กำหนดในระยะแรกได้ หรือสามารถดำเนินการได้บรรลุวัตถุประสงค์ข้อแรก คือ เพื่อส่งเสริมชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ได้ตามแผนที่กำหนดไว้ คือ ได้ศึกษาวิจัยรวบรวมภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ขึ้นไว้อย่างเป็นระบบ และได้ส่งเสริมให้ชุมชนศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ได้ตามแผนการดำเนินงานที่กำหนดไว้ มีการปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานเพื่อให้เกิดความ

เหมาะสมตามบทเรียนที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานในขั้นตอนต่างๆ ดังนำเสนอไว้แล้วในบทที่ ๒ และบทที่ ๓ และได้ผลการดำเนินงานดังได้นำเสนอไว้แล้วในบทที่ ๔

ส่วนการดำเนินงานในระยะที่ ๒ คือ การส่งเสริมชุมชนให้จัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยจัดให้มีการศึกษา เรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้าน การฟื้นฟู อนุรักษ์และคุ้มครองภูมิปัญญาพื้นบ้าน การพัฒนาและเผยแพร่ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความต้องการความจำเป็นในวิถีชีวิต และการจัดการความรู้ในลักษณะอื่นๆ (ถ้ามี) นั้น ไม่สามารถดำเนินการตามแผนที่กำหนดไว้ ๘ ขั้นตอนได้ ดังรายละเอียดที่ปรากฏแล้วในบทที่ ๓ นั้น ด้วยเหตุผล คือ

“ลักษณะบริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม พื้นที่ ฤดูกาล ไม่อำนวยให้สามารถจัดเวทีชาวบ้าน เวทีการประชุมชาวบ้าน เวทีการประชุมนักวิจัย ที่ปรึกษา และผู้ที่เกี่ยวข้อง ตามแผนการที่กำหนดไว้ได้ ด้วยพื้นที่ชุมชนแต่ละชุมชนอยู่ห่างไกล เส้นทางการคมนาคมมีความยากลำบาก ต้องเดินเท้าหน้าฝน แม้มีการใช้รถได้บ้างหน้าแล้ง แต่ชาวบ้านต้องเสียเวลาการเดินทางและเหน็ดเหนื่อยมาก คนภายนอกชุมชนที่จะเข้าไปมีส่วนร่วม เดินทางได้ยากลำบาก ด้วยเหตุผลที่การจัดเวทีที่กำหนดในแผนจะมีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตทั้งทางเศรษษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มเป้าหมายดังกล่าวนี้ ทำให้ไม่สามารถจัดขึ้นได้ จึงได้ปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานเดิมที่กำหนดไว้ตามบทเรียนที่เกิดขึ้น ดังได้นำเสนอไว้แล้วในบทที่ ๓ โดยไม่ได้ของบประมาณค่าใช้จ่ายในโครงการระยะที่ ๒ ตามกำหนดไว้แต่อย่างใด”

การปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานระยะที่ ๒ จากที่กำหนดไว้ คือ ได้ปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานการส่งเสริมชุมชนให้จัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อให้มีการศึกษา เรียนรู้และถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ คุ้มครอง พัฒนา เผยแพร่ และนำไปใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความต้องการความจำเป็นในวิถีชีวิต ให้เป็นไปตามบทเรียนที่ได้จากการดำเนินงานในระยะแรกโดยการ.....

๑) ใช้เวทีชาวบ้าน ที่เป็นไปตามขนบ ธรรมเนียม จารีต ประเพณี พิธีกรรมแบบแผนพฤติกรรมเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของครอบครัว กลุ่มและชุมชน เป็นเวทีสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มเป้าหมาย เช่น ชาวบ้าน ผู้นำชาวบ้าน ผู้นำองค์กรท้องถิ่น ผู้นำองค์กรภาครัฐ ผู้นำองค์กรภาคเอกชน ผู้นำคณะสงฆ์และศาสนา ฯลฯ เพื่อสื่อสาร ถ่ายทอด ตรวจสอบ ความรู้ องค์ความรู้ เหตุการณ์ สถานการณ์ จากผลการศึกษาภูมิปัญญาที่ได้มาในระยะแรก และผลการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มเป้าหมายเหล่านั้นในโอกาสที่มีเวทีชาวบ้านดังกล่าวเกิดขึ้น เพื่อให้ทุกคนได้เห็นความสำคัญ และร่วมค้นหาแนวทางการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านดังกล่าวมาสร้างคุณค่า และหรือมูลค่าด้านต่างๆ ที่เป็นความจำเป็นและความต้องการของคนในชุมชน ป่าและสัตว์ป่าในเขตพื้นที่รักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก พร้อมทั้งส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายเริ่มดำเนินการนำไปปฏิบัติทันทีตามความพร้อมที่มีอยู่

๒) ใช้การมีส่วนร่วมในองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย เพื่อสื่อสารความรู้ องค์ความรู้ที่ได้จากผลการศึกษาระยะแรก เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจและกระตุ้นส่งเสริมให้องค์กรกลุ่มเป้าหมายได้ร่วมค้นหาแนวทางการนำไปใช้การกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงาน รวมทั้งนำไปปฏิบัติโดยตรง พร้อมทั้งติดตามผล รับฟังคำปรึกษาและส่งเสริมกำลังใจเป็นระยะๆ ตามโอกาสต่างๆ ที่เกิดขึ้น

๓) นำเสนอผลการศึกษาในที่ประชุมที่กำหนดไว้ในแผนของท้องถิ่น เช่น นำเสนอผลการศึกษาและการดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นประเด็นหนึ่งในการประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ที่ประกอบด้วยผู้แทนหรือผู้นำองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง เป็นประจำทุกครั้งที่ผ่านมา และได้นำความรู้องค์ความรู้มาเผยแพร่ในที่ประชุม พร้อมทั้งร่วมกันค้นหาแนวทางการนำไปใช้ที่เหมาะสม

๔) ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมแนวพุทธมาพัฒนาคณะนักวิจัยชาวบ้านในโครงการและคนที่สนใจหรือเกี่ยวข้องให้เกิดมีความรู้ ความเข้าใจ และมีความสามารถความเฉลียวฉลาดไหวพริบมากยิ่งๆ ขึ้น เพื่อนำไปสู่การค้นหาแนวทางการนำสิ่งที่ได้หรือภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ ไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม หรือการพัฒนาปรับปรุงสิ่งที่ปฏิบัติอยู่แล้วให้มีประสิทธิภาพดียิ่งๆ ขึ้น โดยทุกครั้งที่นักวิจัยได้พบปะกัน ไม่ว่า หนึ่งคน สองคนหรือหลายคน ไม่ว่าในวงรับประทานอาหาร หรือบนเส้นทาง บนรถ หรือการหยุดพักระหว่างทาง หรือก่อนจะพักผ่อนหลับนอน คือ ช่วงแห่งการเรียนรู้ สร้างความรู้ ความเข้าใจ และการเข้าถึงสิ่งต่างๆ ที่เป็นความรู้ องค์ความรู้ และประสบการณ์ที่ได้สร้างขึ้นแล้วในระยะแรก เพื่อบันทึกไว้ให้นอนเนื่องในขันธ์ทั้งห้า คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ แล้วนำมาเชื่อมโยงกับผลที่เกิดขึ้นเมื่ออายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กระทบกับอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ นั่นคือ“ตัวรู้” หรือ “สิ่งรู้” ที่เกิดขึ้น แล้วจึงนำเอาผลการศึกษาภูมิปัญญาที่ได้ในระยะแรกซึ่งบันทึกไว้ในขันธ์ทั้งห้าดังกล่าวแล้วมาพิจารณา “ตัวรู้” หรือ “ความรู้” ที่ปรากฏ จากนั้นจึงสร้างบทสรุปเป็นความเข้าใจอย่างมีเหตุมีผล รู้ เข้าใจและเข้าถึงวิธีการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้เพื่อสร้างคุณค่าและหรือมูลค่าได้ เป็นกระบวนการพัฒนาคุณภาพนักวิจัยชาวบ้านในโครงการ และบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและสนใจให้มีความพร้อมในการใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านเพื่อการศึกษา เรียนรู้และถ่ายทอด ฟื้นฟู อนุรักษ์ คุ้มครอง พัฒนา เผยแพร่ และนำไปใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความจำเป็นและความต้องการในวิถีชีวิต รวมทั้งการส่งเสริมชุมชนในโอกาสต่างๆ ให้เพิ่มพูนประสิทธิภาพประสิทธิผลยิ่งๆ ขึ้น พร้อมที่จะเป็นแกนนำในการดำเนินงานต่างๆ สืบต่อไปได้

๕) การใช้กระบวนการอื่นๆ ตาม “หลักการการมีส่วนร่วม” “หลักการเป็นเพื่อน”และ“หลักพุทธธรรม” เช่น พรหมวิหารธรรม มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หลักอิทธิบาทธรรม มีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา รวมทั้ง

หลักสังคหธรรมต่างๆ เพื่อสร้างโอกาส ความไว้วางใจ และความเป็นเพื่อนให้เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การรับฟัง การแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ ฯลฯ ที่พร้อมจะกลายเป็นผู้นำชุมชนในเรื่องนั้นๆ สืบไป

ด้วยการปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานระยะ ๒ จากเดิม มาเป็นแบบต่างๆ ที่เป็นไปตามธรรมชาติของชุมชน ทำให้สามารถสร้างความรู้และปฏิบัติการที่เป็นแนวทางการนำภูมิปัญญาไปใช้ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ และข้อที่ ๓ ได้ตามที่กำหนดไว้ (แต่อาจจะไม่ครบทุกองค์ประกอบ ที่ได้กำหนดไว้ในแผนระยะที่ ๒ ตามหลักการวิจัยเพื่อท้องถิ่น) ดังนี้

๑) ได้แนวทางการส่งเสริมชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ต.ไล่โว่ และ ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี ได้จัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ให้เกิดการเรียนรู้ ถ่ายทอด ฟื้นฟู พัฒนา เผยแพร่ อนุรักษ์ คุ้มครอง และใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความต้องการและความจำเป็นในวิถีชีวิตของชุมชน ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒

๒) ได้แนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุข บนฐานการดำเนินโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้การสนับสนุนบนฐานการดำเนินงานเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก บนฐานการดำเนินงานองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี (ดั่งรายละเอียดในบทที่ ๕)

อภิปราย

๑. ภูมิปัญญาพื้นบ้านกับความสุขของคนในชุมชนและความสมบูรณ์ของป่าและสัตว์ป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

ภูมิปัญญาพื้นบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรมีลักษณะเป็นอย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น คนในพื้นที่ได้ใช้ประโยชน์มาอย่างไร เป็นสิ่งที่มีความชัดเจนในผลการศึกษาที่ได้นำเสนอไว้แล้ว สามารถทำความเข้าใจได้ ส่วนประเด็นที่นำมาอภิปรายในที่นี้ คือ แนวทางการส่งเสริมชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรได้จัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ให้เกิดการเรียนรู้ ถ่ายทอด ฟื้นฟู พัฒนา เผยแพร่ อนุรักษ์ คุ้มครอง และใช้เป็นเครื่องมือเข้าถึงความต้องการและความจำเป็นในวิถีชีวิตของชุมชน (ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒) และแนวทางการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร มาเสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุขบนฐานการดำเนินงานขององค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง(ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓.) เพราะดูเหมือนเป็นประเด็นที่ต้องทำความเข้าใจอย่างระมัดระวัง ด้วยเหตุว่า แนวทางที่นำเสนอไว้นั้น เน้นการใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรม *(เช่น ความรัก รักคน รักป่า รักสัตว์ รักป่า รักธรรมชาติ รักกลุ่มชาติพันธุ์ รักพี่น้อง รักสามัคคี รักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รักการมีส่วน*

*ร่วม รักท้องถิ่น รักส่วนรวม ฯลฯ สำนึก รับผิดชอบต่อส่วนรวม ความเคารพในสิทธิเสรีภาพ ความเคารพนับถือในธรรมชาติ ความพอเพียงในสิ่งต่างๆ ความมีสัจจะวาจา ความซื่อสัตย์สุจริต ความกตัญญูกตเวที ฯลฯ รวมถึงศีลธรรมและจริยธรรมต่างๆ)*ที่นำไปสู่ความสุขของคนในชุมชน และความเข้มแข็งมั่นคงหรือความอุดมสมบูรณ์ของป่า สัตว์ป่าและพืชพรรณธัญญาชาติต่างๆ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งหญ่นเรศวรด้านตะวันตกโดยตรง ขณะที่แนวทางการดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ ที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ได้นำภูมิปัญญาสมัยใหม่ เช่น กฎหมาย สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค การค้าขาย การแต่งกาย การสร้างบ้านเรือน การอยู่อาศัย การเดินทางสัญจร ฯลฯ มาใช้สร้างมูลค่าที่เป็นเงินทองหรือความร่ำรวยเงินทองแล้วนำเงินทองมาสร้างคุณค่าที่เป็นอำนาจ อิทธิพล ความเป็นเจ้าของ ฯลฯ ที่นำไปสู่ความยุติธรรม และความเป็นธรรมตามตัวบทกฎหมาย บนประโยชน์ส่วนตน ส่วนพรรคพวก กลุ่ม มากกว่าประโยชน์ส่วนรวม ซึ่งมีความไหวง่ายต่อความขัดแย้ง การชิงไหวชิงพริบ การก้าวล่วงละเมิดคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมขั้นพื้นฐานของสังคม เหมือนเช่นที่เกิดขึ้นเป็นอยู่ในสังคมทั่วไป ด้วยกำลังเข้าใจว่า “เงินทองคืออำนาจ” ที่จะทำให้ได้อำนาจอื่นๆ เช่น อำนาจทางสังคม อำนาจของความรู้ อำนาจทางเศรษฐกิจตามมา จนทำให้คนส่วนใหญ่ไม่เห็นคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาพื้นบ้านในพื้นที่ศึกษาที่คนในชุมชนยังคงใช้สร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมเพื่อเข้าถึงความจำเป็นขั้นพื้นฐานที่พอเพียงเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงอาจจะเกิดคำถามขึ้นมาว่า จะศึกษาฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านขึ้นมาใช้ทำไม เมื่อไม่สามารถใช้สร้างมูลค่าที่เป็นเงินทองได้ เพราะไม่มีความทันสมัย ไม่เจริญก้าวหน้า ยิ่งนำมาพัฒนาก็จะยิ่งทำให้คนยากจนเงินทอง ล้าหลัง ไม่สมควรศึกษาฟื้นฟู พัฒนาและนำมาใช้ในปัจจุบัน

คำถามในทำนองดังกล่าวนี้ มีส่วนสำคัญยิ่งต่อการตัดสินใจดำเนินงานตามแนวต่างๆ ดังนำเสนอมาข้างต้น จึงต้องนำมาอภิปรายไว้ในที่นี้ว่า เป้าหมายปลายทางของชีวิตที่มนุษย์ต้องการเข้าถึงนั้น คือ ความสุข (หรือความหลุดพ้นหรือการได้เข้าถึงสวรรค์ รอวันพิพากษาโลกที่จะกลับสู่อาณาจักรพระเจ้า หรือการที่ได้ขึ้นสู่สวรรค์อันเป็นที่มาของชีวิตตามความเชื่อพื้นบ้านในพื้นที่ศึกษา) การเข้าถึงความสุขได้นั้น ศาสดาผู้นำทางศาสนาและความเชื่อทั้งหลาย ได้สอนให้มนุษย์ใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรม เช่น ความรักหรือเมตตาธรรม(เช่น รักคน รักป่า รักสัตว์ รักป่า รักธรรมชาติ รักกลุ่ม รักชาติพันธุ์ รักพี่น้อง รักสามัคคี รักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รักการมีส่วนร่วม รักท้องถิ่น รักส่วนรวม ฯลฯ) ความอดทน (เช่น ทนอด ทนอยาก ทนตรากตรำ ทนเจ็บใจ อดทนทำงาน อดทนบำเพ็ญเพียรฯลฯ)การให้หรือทาน (เช่น ให้สิ่งของ ข้าวปลาอาหาร การแบ่งปัน การเอื้อเฟื้อการให้อภัย การให้ที่อยู่อาศัย ฯลฯ) ความเคารพ(เช่น เคารพในสิทธิเสรีภาพ เคารพนับถือในธรรมชาติ เคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ) ความพอเพียง ความมีสัจจะวาจา ความซื่อสัตย์สุจริต ความกตัญญูกตเวที ความเพียรพยายาม ฯลฯ คุณธรรมดังกล่าวนี้เมื่อเพียรพยายามสั่งสมบ่มให้เจริญเติบโตงอกงามแล้วจะมีพลังเข้มแข็ง สามารถขับเคลื่อนชีวิตบรรลุเป้าหมาย คือ ความสุข (หรือความหลุดพ้น)ได้โดยตรง ไม่ส่งเสริมให้ใช้ภูมิปัญญาสร้างมูล

ค่าที่เป็นเงินทอง แล้วนำเงินทองมาใช้สร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมภายหลัง ด้วยเกรงว่าตัวกิเลสคือความโลภ ความโกรธ ความหลงที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานของมนุษย์ จะเติบโตขึ้นและเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงเป้าหมายที่เป็นความสุขหรือเป้าหมายชีวิตตามอุดมการณ์ศาสนาและความเชื่อดังกล่าว

หลักการใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมด้านต่างๆ ดังกล่าวไว้ในผลการศึกษา เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชีวิตผู้คนในชุมชน “มีความสุข” ขณะเดียวกันป่า สัตว์ป่าและพืชพันธุ์ต่างๆ “มีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งๆ ขึ้น” ด้วยความสุข ไม่ได้เกิดจากความมั่งคั่งร่ำรวยเงินทอง แต่ความสุขเกิดจากความมั่งคั่งร่ำรวยคุณธรรม ดังตัวอย่างที่ชุมชนพื้นที่วิจัยครั้งนี้ได้ดำเนินการมาแล้วในอดีต และแม้ปัจจุบันก็ยังมี“คุณธรรมที่นำไปสู่ความสุข” ปรากฏอยู่ทั่วไป เช่น การมีน้ำใจในการต้อนรับคนต่างถิ่น การแบ่งปันพืชผักผลไม้ การไม่เห็นแก่ส่วนตนโดยการไม่ถือครองพื้นที่ดินทำกินเป็นของตนเอง การรักป่าโดยไม่บุกรุกป่าธรรมชาติ ทำไร่หมุนเวียนทำในพื้นที่ไร่ซากเท่านั้น เป็นต้น ดังได้กล่าวแล้วในภูมิปัญญาประเด็นที่เกี่ยวข้องข้างต้น ด้วยเหตุที่คนในชุมชนใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมจนสามารถเข้าถึงความสุขได้อย่างนี้ จึงทำให้คนกับป่าอยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน “คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้ สัตว์ป่าและพืชพรรณต่างๆ อยู่ได้” แต่หลังจากนำภูมิปัญญาสมัยใหม่มาใช้ หรือหลังประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรแล้วต่างหาก ที่พบปัญหาและภัยคุกคามมากมาย รวมทั้งทำให้คนในพื้นที่บางคนบางกลุ่มรับภูมิปัญญาสมัยใหม่มาใช้จนกลายเป็นเงื่อนไขปัจจัยที่เป็นภัยคุกคามต่อป่า และสัตว์ป่า รวมทั้งวัฒนธรรมอันดีงามที่เคยปกป้องป่ามาแต่อดีตให้อ่อนพลังลง

คำถามหรือโจทย์ที่กล่าวข้างต้นนี้ อาจจะมีหลักการอื่นๆมาอธิบายให้เห็นเหตุผลได้อีกหลายประการ เป็นต้นว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ได้เน้นการใช้ภูมิปัญญาสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมเพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนชีวิตสู่ความสุขโดยตรง ดังนั้น ผลการวิจัยนี้จึงเป็นความรู้ที่จัดแจ้งว่า ถ้าได้มีการฟื้นฟูภูมิปัญญาพื้นบ้านแล้วนำมาใช้สร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมตามแนวทางต่างๆที่กำหนดไว้แล้ว จะทำให้คนในชุมชน ป่าและสัตว์ป่า รวมทั้งพืชพันธุ์ต่างๆ ในพื้นที่ ดำรงอยู่อย่างมีความสุข เข้าถึงเป้าหมายชีวิต สังคม และอุดมการณ์ได้ตามกำลังที่ได้สั่งสมไว้ ตลอดถึงผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน จะมีความสุขไปด้วย/.

๒. ความเป็นพื้นที่พิเศษ ที่ทุกฝ่ายต้องรู้ เข้าใจและเข้าถึงคุณค่าและความสำคัญ ร่วมกัน

“ความเป็นพื้นที่พิเศษ” หมายถึง ความเป็นพื้นที่ที่ทรงคุณค่าและความสำคัญต่อคน สัตว์และธรรมชาติต่างๆ ทั้งระดับชุมชน ท้องถิ่น ภูมิภาค ประเทศชาติ และระดับโลก ดังเช่น พื้นที่ตำบลไล่โว่ได้ที่รับเกียรติให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก ได้รับเกียรติให้เป็นพื้นที่ป่ามรดกโลกทางธรรมชาติ และได้รับเกียรติให้เป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษ ตามสถานภาพที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน พื้นที่แห่งนี้จึงทรงคุณค่าและความสำคัญต่อสังคมไทยและมนุษยชาติเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นการบริหารจัดการพื้นที่จึงสมควรได้รับการออกแบบ

ที่เป็นพิเศษด้วย นั่นคือ รัฐบาลต้องมีนโยบายและแผนพัฒนาที่แยกออกมาจากนโยบายและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และต้องดูแลบริหารจัดการทุกองค์ประกอบของพื้นที่อย่างเท่าเทียม โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชน(ซึ่งมีมาก่อนการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก) ป่า สัตว์ป่า พืชพันธุ์ธรรมชาติต่างๆ ต้องได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง และเท่าเทียม ทุกระบบและกลไก ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ต้องร่วมกันทำงานอย่างมีส่วนร่วม และสมควรมีระบบและกลไกกลางปฏิบัติการในพื้นที่ชุมชน ที่ทุกหน่วยงานสามารถพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ขอข้อมูล ร่วมคิดพิจารณาแผนการดำเนินงานและผลการดำเนินงานที่หน่วยงานต่างๆ ดำเนินการได้ ทั้งนี้เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมที่จะนำไปสู่การสร้างความเป็นเลิศในการบริหารจัดการเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าที่เป็นแบบอย่างแก่ชาวโลกให้เกิดขึ้น ซึ่งจะสร้างคุณค่าที่เป็นเกียรติยศ ชื่อเสียงศักดิ์ศรี รวมทั้งมูลค่าที่เป็นเงินทองที่เกิดจากการท่องเที่ยวศึกษาเรียนรู้จะเกิดตามมาด้วย ซึ่งเป็นไปได้ว่า วันหนึ่งพื้นที่แห่งนี้จะกลายเป็นแผ่นดินทรงเกียรติ ที่ใครๆ ต้องการสัมผัสแม้เพียงครั้งหนึ่งในชีวิตก็ภูมิใจยิ่งแล้ว/.

ข้อเสนอแนะ

๑. เพื่อการศึกษา

ในพื้นที่ศึกษาครั้งนี้ ยังมีภูมิปัญญาพื้นบ้านประเด็นต่างๆ อีกมากมาย ที่ยังไม่ได้ศึกษาประมวลขึ้นมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชน ป่า สัตว์ป่า และพืชพันธุ์ธรรมชาติต่างๆ และแม้แต่ประเด็นที่ศึกษาแล้วในครั้งนี้ ก็ยังไม่ละเอียดลึกซึ้งหมดจด ยังมีประเด็นต่างๆ ที่สมควรได้วิเคราะห์เจาะลึกลงไป จึงสมควรส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชน คนในชุมชน หรือผู้สนใจได้ร่วมมือกับชุมชนได้ศึกษาไว้ให้ครบถ้วนตามกระบวนการศึกษาวิจัยเพื่อท้องถิ่น

๒. เพื่อการพัฒนา

ในกระบวนการพัฒนาชุมชนในพื้นที่วิจัย ยังมีสิ่งที่น่าเป็นห่วง คือ เป้าหมายการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้เพื่อการพัฒนาวัตถุ หรือนำภูมิปัญญาไปใช้เพื่อสร้างมูลค่าที่เป็นเงินทอง มีแนวโน้มเกิดมากขึ้น เช่น การส่งเสริมการปลูกพืชเพื่อขาย ซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อพื้นที่ ทั้งคน ป่า สัตว์ป่า พืชพันธุ์ธรรมชาติต่างๆ ดังนั้น ข้อเสนอเพื่อการพัฒนาคือ กิจกรรมหรือโครงการส่งเสริมการพัฒนาใดๆ ที่เกิดขึ้น ต้องเน้นการใช้ภูมิปัญญา(ทั้งแบบพื้นบ้านและแบบสมัยใหม่) เพื่อสร้างคุณค่าที่เป็นคุณธรรมเป็นสำคัญ เช่น เน้นการสร้างความขยัน อดทน ความเพียรพยายาม ความเมตตา ความรัก ความพอเพียง ความเสียสละ ความสามัคคี ฯลฯ เพื่อให้คุณธรรมเหล่านี้เป็นพลังขับเคลื่อนชุมชนสู่ความสุข และสร้างความเข้มแข็งยั่งยืนแก่ป่า สัตว์ปา และพืชพันธุ์ธรรมชาติต่างๆ เป็นอันดับแรก ส่วนมูลค่าที่เป็นเงินทองจะตามมาภายหลัง/.

เอกสารอ้างอิงและภาคผนวก

เอกสารอ้างอิง

โกวิท แก้วสุวรรณ, ๒๕๔๒.”ดุทูหล่า”ในพิธีเรียกวีหล่าของชาวกะเหรี่ยงโป : กรณีศึกษากะเหรี่ยงโปบ้านเกาะสะเดิ่งตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหวิทยาลันมหิดล,๑๔๔ หน้า.

คณะกรรมการปฏิบัติการจิตวิทยาแห่งชาติ,สำนักงานเลขานุการ. ๒๕๑๘. ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, ๙๐ หน้า.

จักรกฤษณ์ โพธิ์แพงพุ่ม และกรัณย์พล วิวรรธมงคล, ๒๕๕๓. รายงานวิจัย การสืบค้นประวัติศาสตร์สิทธิคุ้มครองที่ดินทำกิน : การเสริมศักยภาพความยั่งยืนการดำรงชีวิตในพื้นที่หมู่บ้านเวียคะดี้ อ.สังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี

ทิวา คงนานดี, ๒๕๕๔. วิจัยโครงการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมกะเหรี่ยงตะวันตก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การทหารผ่านศึก, ๑๘๖ หน้า.

ทิวา คงนานดี,(แปล),๒๕๔๗.ภาษากะเหรี่ยงเบื้องต้น.แปลจาก“ไลก์หม่าลู๊เอ่อฆ๊องถะ”ไม่มีสถานที่พิมพ์. ๓๐ หน้า.

ทิวา คงนานดี, (แปล),๒๕๔๗. รวมบทความ คำสอน บทเพลงภาษากะเหรี่ยง. แปลจาก “หนังสือภาษามอญ”.ไม่ปรากฏปี่ที่พิมฑ์และสถานที่พิมพ์,๑๒๒ หน้า.

ชุพินิจ เกษมณี, ๒๕๓๙. ศักยภาพในการจัดการดิน น้ำ ป่า ของชาวกะเหรี่ยง : บทวิเคราะห์เบื้องต้น. เชียงใหม่ ประเทศไทย : พิมพ์อัดสำเนา, ๑๖ หน้า.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่างศรี, ๒๕๓๙. ภูมิปัญญานิเวศวิทยาชนพื้นเมือง กรณีศึกษาชุมชนกะเหรี่ยง ในป่าทุ่งใหญ่นเศวร.โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ.

“บือพอ”,๒๕๔๐. ชีวิตข้า-ปกาเกอะญอ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สารคดี, ๒๑๐ หน้า.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์, ๒๔๙๓.สามสิบชาติในเชียงราย. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบทมหาวิทยาลัยมหิดล : เอกสารอัดสำเนา, ๑๑๐ หน้า.

วัฒนธรรมจังหวัดตาก,สำนักงาน,๒๕๕๖.วิถีวัฒนธรรมชนเผ่าปกาเกอะญอ จังหวัดตาก.ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, ๔๘ หน้า.

วิจัยชาวเขา,สถาบัน, ๒๕๓๙.วัน เดือน ปี ชาวเขา. เชียงใหม่ ประเทศไทย : บริษัทนันทกานต์ กราฟฟิคการพิมพ์, ๒๗๐ หน้า.

วีระวัชร์ ปินเขียน ,๒๕๓๔. วรรณกรรมกะเหรี่ยงจากตำบลสวนผึ้ง กิ่งอำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, ๔๒๐ หน้า.

วิจัยชาวเขา,สถาบัน, ๒๕๔๑.ชาวเขา. เชียงใหม่ ประเทศไทย : บริษัทนันทกานต์ กราฟฟิคการพิมพ์,๑๗๒ หน้า.

สมทรง บุรุษพัฒน์ และคณะ, ๒๕๕๒. การใช้ภาษาและทัศนคติต่อภาษาและการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสื่อจำกัด, ๗๐๔ หน้า.

สมทรง บุรุษพัฒน์ และสรินยา คำเมือง, ๒๕๔๒.สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์กะยัน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๓๒ หน้า.

สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร,๒๕๓๓. สังคมและวัฒนธรรมกะเหรี่ยง กาญจนบุรี. นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร, ๕๔ หน้า

สุจริตลักษณ์ ดีผดุงและคณะ,๒๕๓๗. รายงานการทำงานภาคสนาม วิชาระเบียบวิธีการทำวิจัยทางภาษาศาสตร์. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล,เอกสารอัดสำเนา, ๑๘๔ หน้า.

สุจริตลักษณ์ ดีผดุง และสรินยา คำเมือง,๒๕๓๙. สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงโป. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๔๐ หน้า.

สุริยา รัตนกุล และลักขณา ดาวรัตนหงษ์,๒๕๓๑. อาหารแสลงโรคและบริโภคนิสัยของชาวกะเหรี่ยงสะกอ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทปิ่นเกล้าการพิมพ์จำกัด, ๙๒ หน้า.

สุริยา รัตนกุล,๒๕๓๙. เพลงกะเหรี่ยง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๕๖ หน้า.

สุริยา รัตนกุลและสมทรง บุรุษพัฒน์,๒๕๓๘. สารานุกรมชาติพันธุ์กะเหรี่ยงสะกอ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๖๐ หน้า.

สืบ นาคะเสถียร,มูลนิธิ,๒๕๕๖.คู่มือการมีส่วนร่วมและการจัดการความขัดแย้งในผืนป่าตะวันตก. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, ๒๓๘ หน้า.

วีระยา โอชกุลและสืบนาคะเสถียร,มูลนิธิ,๒๕๕๖.ตัวแบบการป้องกันรักษาทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, ๘๐ หน้า.

สุพรรณ โพธิ์แพงพุ่มและคณะ,๒๕๔๔. สตรีกะเหรี่ยงกับการบริโภคพื้นเมือง.ไม่ปรากฏปี่ที่พิมฑ์และสถานที่พิมพ์, ๗๘ หน้า.

ศิราพร ณ ถลาง, ๒๕๓๙.การวิเคราะห์ตำนานการสร้างโลกของคนไทย. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช : เอกสารเผยแพร, ๙๘ หน้า.

หลักสูตรท้องถิ่นระดับประถมศึกษา,โครงการพัฒนา, ๒๕๓๘. หนังสือความรู้และภูมิปัญญาชนเผ่าปกาเกอะญอ. ไม่ปรากฏปี่ที่พิมฑ์และสถานที่พิมพ์, ๗๖ หน้า.

อานันท์ กาญจนพันธุ์, ๒๕๔๓. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร: กระบวนทัศน์และนโยบาย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ภาคผนวก :

๑. รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.โครงการ"การศึกษาและฟื้นฟูภูมิปัญญาลือกาเวาะเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติฯ" ศึกษาในช่วงเวลา ก.พ.๒๕๕๑ -ม.ค.๒๕๕๒

ชาวบ้านสะเน่พ่อง หัวหน้าโครงการ มีพี่เลี้ยงโครงการทำงานในฐานะหัวหน้าโครงการช่วงแรก ต่อมาได้เปลี่ยนเป็นพี่เลี้ยงหนุนเสริมโครงการวิจัย

๒) รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.โครงการ“แนวทางการส่งเสริมและพัฒนากระบวนการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน โดยใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเสริมพลังชุนชน ขับเคลื่อนการพัฒนาท้องถิ่น ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี” ศึกษาในช่วงเวลาปี ต.ค.๒๕๕๑ - ก.ย.๒๕๕๒ ชาวบ้านสะเน่พ่องหัวหน้าโครงการ

๓) รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.โครงการ“การปรับใช้ภูมิปัญญา“ลือกาเวาะ” เพื่อการดูแลรักษาพื้นที่หาอยู่หากินของคนกะเหรี่ยงบ้าน สะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี” ชาวบ้านสะเน่พ่องเจ้าของโครงการ ใช้เวลาศึกษาช่วง ก.ย.๒๕๕๒- ส.ค.๒๕๓

๔) รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.โครงการวิจัย “รูปแบบการแก้ไขปัญหาการปลูกมันสำปะหลังเพื่อลดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและพื้นที่หาอยู่หากินของคนไทย-กะเหรี่ยง(โผล่ว) บ้านกองม่องทะ ตำบลไล่โว่ อำเภอ สังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี” ใช้เวลาศึกษาช่วง ก.ย.๒๕๕๒ -ส.ค.๒๕๕๓ หัวหน้าโครงการเป็นเจ้าหน้าที่มูลนิธิสืบ นาคะเสถียร ชาวบ้านกองม่องทะเป็นคณะนักวิจัยชาวบ้าน

๕) รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.โครงการ“กระบวนการสืบค้นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อฟื้นความสัมพันธ์และสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเวียคาดี้และโมรข่า ตำบลหนองลู โว่ อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี” ใช้เวลาศึกษาช้วง ก.ย.๒๕๕๓ - พ.ค.๒๕๕๕ ชาวบ้านเวียคาดี้และโมรข่าเป็นเจ้าของโครงการ มีอาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี เป็นที่ปรึกษาและร่วมดำเนินงาน

๖) รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว. โครงการ “พัฒนารูปแบบการเรียนการสอนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อจัดทำหลักสูตรแกนกลางที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของเด็กและเยาวชนบ้านไล่โว่ ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี” ใช้เวลาศึกษาช่วงก.ย.๒๕๕๓- ก.ย.๒๕๕๔ มีนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นหัวหน้าโครงการ มีคณะครูโรงเรียนกองม่องทะ ห้องเรียนบ้านไล่โว่ และชาวบ้านบ้านไล่โว่ เป็นคณะนักวิจัย

๗) รายงานความก้าวหน้าการวิจัยเพื่อท้องถิ่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว.โครงการ “พัฒนาพื้นที่ “กลุซุ” ที่เหมาะสมต่อวิถีชีวิตโดยการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารและยาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-กะเหรี่ยง (โผล่ว) บ้านสะเนพ่อง ต.ไล่โว่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี” ชาวบ้านสะเน่พ่องเป็นหัวหน้าโครงการและเจ้าของโครงการ ใช้เวลาศึกษาช่วง ส.ค.๒๕๕๕ - ก.ค.๒๕๕๖

๘) รายงานการพัฒนาโครงการ“การศึกษาแนวทางการส่งเสริมการทำกลุซุในสวนยางพารากรณีบ้านใหม่พัฒนา ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี” ชาวบ้านใหม่หนองลูเป็นหัวหน้าโครงการและเจ้าของโครงการ ใช้เวลาศึกษา ๑ ปี กำลังรอเซ็นสัญญาโครงการ

๘) รายงานผลการดำเนินงานโครงการปรับใช้ภูมิปัญญา “ซีเหม่ยละ” เพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และถ่ายทอดองค์ความรู้การใช้ยาป่า ฯ บ้านกองม่องทะ และโครงการถอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน บทเพลง นิทาน คำสอน ฯ บ้านเวียคาดี้ กำลังพัฒนาโครงการอยู่ในปัจจุบัน

๒. รายชื่อคณะนักวิจัยชาวบ้าน และที่ปรึกษาโครงการ

คณะนักวิจัยชาวบ้าน : ผู้ดำเนินการวิจัย เก็บข้อมูล และจัดกิจกรรมต่างๆ

๑) นายส่วยจีโหม่ง สังขวิมล

๒) นายซาชิ สังขชวาล

๓) นายสุนทร พุ่มไพรวัลย์

๔) นายโต ไทรนิทัศน์

๕) นายปี้ ไทรนิทัศน์

๖) นายสุวรรณ สังขธิติ

๗) นายมิอ่อง กิจก้องพนา

๘) นายไป่เกิ่ง สังขสุวรรณา

๙) น.ส.พันธ์ทิพย์ สังขสุวรรณา

๑๐) นายซองหลาย เจตนาแกล้วกล้า

๑๑) นายพลศักดิ์ บัวจันทร์เหลือง

๑๒) นายไพรวัลย์ ยาปัญ

๑๓) นายลงขิ่งโพ่ ไทรสังขชวาลิน

๑๔) นางสาวเสาวลักษณ์ กุศลทรามาส

๑๕) นายสุวัฒชัย ไทรสังขชวลิต

ที่ปรึกษาโครงการ

๑๖) อาจารย์จักรกฤษณ์ โพธิ์แพงพุ่ม

๑๗) นายกองค์การบริหารส่วนตำบลไล่โว่

๑๘) หลวงพ่อสุภัทชัย หสฺมานา วัดเกาะสะเดิ่ง

๑๙) นายอานนท์ เสตะพันธุ์ กำนันตำบลไล่โว่ (คนก่อน)

๒๐) ผู้ใหญ่บ้าน บ้านสะเน่พ่อง

๒๑) สมาชิกองค์การบริหารประจำตำบล

๒๒) หัวหน้าเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

๒๓) ประธานคณะกรรมการที่ปรึกษาเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรด้านตะวันตก

๒๔) ผู้อำนวยการสำนักงานฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น(สกว.)

๒๕) ผศ.เอี่ยม ทองดี สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเซีย ม.มหิดล ศาลายา ที่ปรึกษาโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในพื้นที่อำเภอสังขละบุรี เป็นผู้ประสานงาน และหัวหน้าโครงการ

๓. **ผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้าน** ที่เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ และเป็นผู้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้ข้อมูล และให้แนวคิดและแนวทางต่างๆ

๑) ผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้าน บ้านสะเน่พ่อง ประกอบด้วยผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ เป็นต้นว่า นายส่วยจีโหม่ง สังขวิมล ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน นายวิษณุ สังข์ชลาธาร ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านหมอสมุนไพร นายเวียซ่า สังข์ชลาธาร ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านพิธีกรรมความเชื่อ นายส่วยโพ่ง สังขสุวรรณ ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการประพันธ์เพลงพื้นบ้าน นายสมภพ สังข์ชลาธาร ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการศึกษาท้องถิ่น นายสะอาด สังขวิมล ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านดนตรี และอดีตกำนันตำบลไล่โว่ก่อนปัจจุบัน ผู้เชี่ยวชาญด้านการปกครองชุมชน

๒) ผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้าน บ้านกองม่องทะ ประกอบด้วยผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ เป็นต้นว่า นายเนี่ยเซ็ง ธาราวนารักษ์ นายโท่ลา ไทรสังขชาวลลิน นายประเสริฐ ช่วยบำรุงวงศ์ นายประดิษฐ์ ช่วยบำรุงวงศ์ ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการจักสาน นายย่อง ช่วยบำรุงวงศ์ นางโพ่ มือหนี่ พนาอุดม ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านสมุนไพร นายอภิชาติ เสตะพันธ์ นายณรงค์ เพลินไพรเย็น นายกิตติศักดิ์ ธาราวนารักษ์ นายส่วยละเหย่ง ไทรสังขทัศนีย์ ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านภาษากะเหรี่ยง นางเปี้ยยิง ไทรสังขชาวลิน นางสาวอังคณา ไทรสังขชาวลิน นางโพ่มื้อหนี่ พนาอุดม นางวิไล ธาราวรารักษ์ ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการทอผ้า นางเรณู ยื่นเครือ นางศิริพร สุขเจริญประเสริฐ นางมะโซหน่าย เกียรติก้องกุล นางมะเหน่งโซ ช่วยบำรุงวงศ์ ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านรำตง นายอภิชาติ เสตะพันธ์ นายคองเจอ นายเซ่อทู ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านดนตรีพื้นเมือง นายอนุชา ไทรสังขชาวลิน ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านช่างไม้ นางนองโพ่เค่ ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการบิบนวด นายอภิชาติ เสตะพันธ์ จ.ส.อ.บุญโกย ยื่นเครือ นายอำพล พลีเพื่อชาติ นายธงชัย สุขเจริญประเสริฐ นายณรงค์ เพลินไพรเย็น นายวีรวัฒน์ รัตนโนดม ผู้ทรงภูมิปัญญาด้านอาชีพ เป็นต้น

๓) ผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้าน บ้านเกาะสะเดิ่ง ประกอบด้วยผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ เป็นต้นว่า ด้านจักสานมีนายตงซิ กิตติขจรศรี นายเอ่อข่อ พนาพิทักษ์สกุล และนายโจ้อีเหย่ง สุขเจริญประเสริฐ ด้านภาษากะเหรี่ยง มีนายเซงหงี่โพ่ ก้องสนั่นเมือง นายเอ่งหยาโพ่ ทองผาชะง่อน และนายคำพุธ พรหมมี ด้านการแสดงพื้นบ้าน(รำตง) มีนางจันทร์เพ็ญ ไทรสังขทัศนีย์ นางมะปองเอ กิตติคุณขจรไกล นางมะมิ๊วเหมี่ย ก้องธรรมคุณ ด้านสิ่ง แวดล้อม มีนายเข่งลิเส่ง โชคศรีเจริญ นายเข่งอีโพ่ เสตะพันธ์ นายทวี คงนานดี ด้านสมุนไพรมี นายส่วยล่งเข่ง แกล้วกล้าพนา นายโจ่ซาโพ่ เก่งวาณิชย์ นางบุญช่วย สุธาวารินทร์ ด้านทอผ้า มีนางสาวลักษณา ขจัดพิษภัย นางสาวมะเสอะอะ พนาพิทักษ์สกุล นางบัวทอง ขยายกิจการ ด้านดนตรีพื้นเมือง มีนายโจ่ได้ดี พนาพิทักษ์สกุล นายสุเมธ พนาพิทักษ์สกุล และนายอภิวันท์ ไทรสังขสินธิติ

๔) ผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้าน บ้านไล่โว่ ประกอบด้วยผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ เป็นต้นว่า นายก้องเคียว สังขสุวรรณ หมอสมุนไพร นางช่วย เคียวหนี หมอตำแย นางยงต่วย คุณก้องยืนยง ครูรำตง นายง่วย เครื่องจักสาน นายก้องเคียว ผู้นำด้านพิธีกรรม เป็นต้น

๕) ผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้าน บ้านทิไล่ป้า มีผู้ทรงภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านต่างๆ หลายด้าน เป็นต้นว่า ด้านการใช้สมุนไพรรักษาโรค การจักสานวัสดุเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน การดนตรีประจำเผ่า เช่น การรำตง

การทอผ้ากะเหรี่ยง การตำข้าวด้วยครกกระเดื่อง การสืบสานภาษาถิ่น การแต่งกายพื้นบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาศรมภูมิปัญญาพื้นบ้านที่มีลุงหม่องเป เป็นผู้นำ เป็นแหล่งเรียนรู้ศาสตร์การปกครอง ศาสนา วัฒนธรรมประเพณี ขนบธรรมเนียมและวิถีชีวิตการทำมาหากินของกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ชาวบ้านผู้สนใจใฝ่รู้ได้มาเรียนรู้หรือแลกเปลี่ยนได้ตลอดเวลา เป็นพื้นที่ถกเถียง วิพากษณ์ วิจารณ์เหตุการณ์และสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่กลุ่มชาติพันธุ์ จนดูเหมือนว่า ที่นี้เป็นวิทยาลัยกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงในตำบลไล่โว่และพื้นที่ทั่วไป

๔. **ปราชญ์ชาวบ้าน** ผู้นำทางความคิดที่สำคัญของชุมชน และเป็นผู้ร่วมเวทีชาวบ้าน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้ข้อคิด แนวทาง ข้อมูลและเรื่องเล่าต่างๆ ด้วย

๑) หลวงพ่อสุภัทชัย หสฺนามา (เยี่ยเมี่ย พนาอุดม) สำนักสงฆ์เกาะสะเดิ่ง อายุ ๗๔ ปี พรรษาที่ ๙ เป็นชาวบ้าน จะแก ประสบการณ์ เคยเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และเป็นผู้ใหญ่บ้านจนเกษียรณอายุ จากนั้นจึงเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ๔ ปี ต่อมาได้บวชเป็นภิกษุ ถึงปัจจุบัน ก่อนหน้าที่จะเป็นผู้ใหญ่บ้าน เคยเป็นผู้นำชุมชนต่อสู้ป้องกันการขับไล่คนออกจากชุมชนไปอยู่ที่อื่นตามนโยบายภาครัฐสมัยนั้น

๒) ลุงหม่องเป กนกกรกุล บ้านทิไล่ป้า อายุ ๖๘ ปี มีความรู้ภาษากะเหรี่ยงอย่างเชี่ยวชาญ เป็นผู้นำชุมชนทิไล่ป้า และเป็นนักปราชญ์แนวพุทธปรัชญา เป็นนักคิด นักวิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์การเมืองการปกครองสังคมและวัฒนธรรม เป็นผู้ร่วมอุดมการณ์ร่วมทำงานมากับหลวงพ่อเยี่ยเมี่ย ปัจจุบันเป็นผู้นำทางความคิดและเป็นผู้ติดอาวุธทางปัญญาและอุดมการณ์แก่คนในชุมชนที่สนใจ และเป็นเสาหลักในการแลกเปลียนเรียนรู้กับคนภายนอกชุมชน

๓) ลุงเนี่ยเซ็ง ธาราวนารักษ์ อายุ ๖๘ปี เป็นปราชญ์ชุมชนกองม่องทะ มีความรู้ภาษากะเหรี่ยงอย่างเชี่ยวชาญ มีประสบการณ์จากการปฏิบัติงานต่างๆ ในวิถีชีวิตหลากหลาย มีความรู้ด้านต่างๆ ทั้งทางศาสนา และพิธีกรรม เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ แก่ชุมชนในตำบล รวมทั้งเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาด้านการจัก สาน และเป็นครูสอนภูมิปัญญาพื้นบ้านแก่นักเรียนโรงเรียนบ้านกองม่องทะ ด้วย

๔) ลุงยุเพ่ พิทักษ์ชาติคีรี บ้านซาลาวะ อายุ ๗๐ ปี เป็นนักปราชญ์ นักคิด นักปฏิบัติ ที่มีประสบการณ์ด้านต่างๆ รอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การวิเคราะห์ วิพากษ์ วิจารณ์ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อรู้เขารู้เรา แล้วนำมาถ่ายทอดแก่คนรุ่นปัจจุบัน รวมทั้งการนำนิทาน เรื่องเล่าของกลุ่มชาติพันธุ์ มาตีความเพื่อเทียบเคียงเรียนรู้ให้เกิดความเข้าใจสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

๕) นายอานนท์ เสตะพันธุ์ อดีตกำนันตำบลไล่โว่ ก่อนคนปัจจุบัน ดำรงตำแหน่งกำนันมา ๒๒ ปี ประสบการณ์ด้านการเมืองการปกครอง และการพัฒนาชุมชน เป็นผู้รอบรู้เรื่องราวการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นเป็นอย่างดี สามารถเล่าเรื่องราวสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ได้อย่างชัดเจนต่อเนื่อง

๕. **แบบบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้าน** ที่ใช้ในการศึกษาภูมิปัญญา

แบบบันทึกภูมิปัญญา.....

ภูมิปัญญาเรื่อง.....

กลุ่มชาติพันธุ์.....

หมู่บ้าน..... ตำบล.....

อำเภอ..... จังหวัด.....

ผู้เก็บข้อมูล

ชื่อ-นามสกุล.....อายุ.....ปี การศึกษา.....เพศ.....

เก็บข้อมูล วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

สถานที่เก็บข้อมูล/บอกข้อมูล.....

ที่อยู่ของผู้เก็บข้อมูล บ้าน.....หมู่ที่.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์.....

ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้ข้อมูลหรือผู้ทรงภูมิปัญญา (เรื่องนี้)

คนที่ ๑ ชื่อ – นามสกุล..... เพศ.....อายุ.....ปี

สถานภาพการแต่งงาน.....มีลูก.....คน บ้านที่อยู่ปัจจุบัน .....หมู่ที่.....

ตำบล..... .อำเภอ..... .....จังหวัด..... รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์.....

ภูมิลำเนาเดิม/ก่อนมาอยู่ที่นี้.....

การศึกษาทางโลกจบชั้น.....

การศึกษาทางธรรมจบชั้น.....

ได้ศึกษาเรียนรู้ความรู้/ภูมิปัญญาเรื่องนี้ได้ศึกษาจาก

☐ ประสบการณ์จากครอบครัว ☐ เรียนรู้ฝึกฝนจากคนเฒ่าแก่ที่เชี่ยวชาญ

☐ เรียนรู้ด้วยตนเองจากตำรา ☐ เรียนรู้จากชุมชน คนทั่วไป

☐ เรียนรู้จากหน่วยราชการ ☐ อื่นๆ (ระบุ)

อาชีพหลักของผู้บอกข้อมูล.....

อาชีพรองของผู้บอกข้อมูล.....

ผู้บอกข้อมูลมีตำแหน่งทางสังคม-วัฒนธรรม อะไรบ้าง ในชุมชนหรือที่อื่นๆ ? .....

ผู้บอกข้อมูลมีลักษณะเด่น หรือบุคลิกภาพโดดเด่นอย่างไรบ้าง .....

คนที่ ๒ (ถ้ามี) ชื่อ – นามสกุล.....

เพศ.....อายุ.....ปี สถานภาพการแต่งงาน.....มีลูก.....คน

บ้านที่อยู่ปัจจุบัน .....หมู่ที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์.....

ภูมิลำเนาเดิม/ที่เคยอยู่ก่อนมาอยู่ที่นี้.....

การศึกษาทางโลกจบชั้น.....

การศึกษาทางธรรมจบชั้น.....

ได้ศึกษาเรียนรู้ความรู้/ภูมิปัญญาเรื่องนี้ได้ศึกษาจาก

- ☐ ประสบการณ์จากครอบครัว
- ☐ เรียนรู้ฝึกฝนจากคนเฒ่าแก่ที่เชี่ยวชาญ
- ☐ เรียนรู้ด้วยตนเองจากตำรา
- ☐ เรียนรู้จากชุมชน คนทั่วไป
- ☐ เรียนรู้จากหน่วยราชการ
- ☐ อื่นๆ (ระบุ)

อาชีพหลักของผู้บอกข้อมูล.....

อาชีพรองของผู้บอกข้อมูล.....

ผู้บอกข้อมูลมีตำแหน่งทางสังคม-วัฒนธรรม อะไรบ้าง ในชุมชนหรือที่อื่นๆ ? .....

ผู้บอกข้อมูลมีลักษณะเด่น หรือบุคลิกภาพโดดเด่นอย่างไรบ้าง .....

ข้อมูลภูมิปัญญาพื้นบ้านเรื่องที่เชี่ยวชาญหรือชำนาญ

๑) เรื่อง.....

๒) ได้ศึกษาหรือเรียนรู้หรือจดจำหรือได้รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาเรื่องนี้จากที่ไหน ?...จากใคร? .....

ด้วยวิธีการอย่างไร? .....

เริ่มเรียนรู้เมื่ออายุ ประมาณ.เท่าไหร่?.....

ศึกษาเรียนรู้แล้วนำมาปฏิบัติ มานานเท่าไหร่แล้ว? .....

๓) ได้พัฒนา หรือเพิ่มเติม หรือขยายผล ภูมิปัญญานี้จากความรู้เดิมหรือไม่? .....

๔) ลักษณะภูมิปัญญาที่มีอยู่ปัจจุบันสูญหายแตกต่างไปจากความรู้เดิมหรือไม่ ? อย่างไร ?.....

๔) คนในชุมชน ยังนิยมใช้ภูมิปัญญาเรื่องนี้หรือไม่ ? .....

๕) คนในชุมชนอื่นๆ ใกล้เคียง ยังนิยมใช้ภูมิปัญญาเรื่องนี้หรือไม่ ? .....

ลักษณะของภูมิปัญญาพื้นบ้าน เรื่องนี้

๑) ลักษณะทั่วไปของภูมิปัญญาเรื่องนี้

ก. ลักษณะความคิด/หรือวิธีคิด/หรือหลักคิด/หรือแนวคิดของภูมิปัญญาเรื่องนี้.....

ข. ลักษณะความรู้หรือองค์ความรู้หรือชุดความรู้ของภูมิปัญญาเรื่องนี้.....

ค. ลักษณะความเชื่อ ความศักดิ์สิทธิ์ อำนาจ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของภูมิปัญญาเรื่องนี้..... .

ง. ลักษณะค่านิยม/ความเห็นหรือความนิยมชมชอบของกับภูมิปัญญาเรื่องนี้.....

จ. ลักษณะความสามารถ/หรือศักยภาพ/หรือพลังของภูมิปัญญาเรื่องนี้.....

ฉ. ลักษณะความฉลาดไหวพริบ/หรือเทคนิคพิเศษของภูมิปัญญาเรื่องนี้.....

ญ. ลักษณะโดดเด่นอื่นๆ.ของภูมิปัญญาเรื่องนี้.....

๒) ลักษณะเหตุ-ผล หรือเงื่อนไข/ปัจจัย/สิ่งกระตุ้นที่ทำให้ภูมิปัญญาเรื่องนี้มีลักษณะอย่างกล่าว/เล่ามาข้างต้น

ก. เหตุผลหรือเงื่อนไข/ปัจจัย/สิ่งกระตุ้นทางสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ.....

ข. เหตุผลหรือเงื่อนไข/ปัจจัย/สิ่งกระตุ้นทางเศรษฐกิจ.....

ค. เหตุผลหรือเงื่อนไข/ปัจจัย/สิ่งกระตุ้นทางสังคม ประวัติศาสตร์.....

ง. เหตุผลหรือเงื่อนไข/ปัจจัย/สิ่งกระตุ้นทางวัฒนธรรม ศาสนา ประเพณี.....

จ. เหตุผลหรือเงื่อนไข/ปัจจัย/สิ่งกระตุ้นเชิงเวลาและพื้นที่.....

ฉ. เหตุผลหรือเงื่อนไข/ปัจจัย/สิ่งกระตุ้นด้านอื่นๆ .....

๗) ลักษณะแบบแผนพฤติกรรมเกี่ยวกับภูมิปัญญา

(๑) ลักษณะแบบแผนพฤติกรรมการผลิต/สร้างภูมิปัญญา

ก. สร้างภูมิปัญญาทางกาย มีลักษณะอย่างไร ? .....

ข. สร้างภูมิปัญญาทางวาจา มีลักษณะอย่างไร ?.....

ค.. สร้างภูมิปัญญาทางจิตใจ มีลักษณะอย่างไร ? .....

(๒) ลักษณะแบบแผนพฤติกรรมการใช้ประโยชน์ภูมิปัญญา

ก. การใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาทางกาย มีลักษณะอย่างไร ? .....

ข. การใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาทางวาจา มีลักษณะอย่างไร ? .....

ค.. การใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาทางจิตใจ มีลักษณะอย่างไร ? .....

(๓) ลักษณะแบบแผนพฤติกรรมการบำรุงรักษาภูมิปัญญา

ก. การบำรุงรักษาภูมิปัญญาทางกาย มีลักษณะอย่างไร ? .....

ข. การบำรุงรักษาภูมิปัญญาทางวาจา มีลักษณะอย่างไร ? .....

ค.. การบำรุงรักษาภูมิปัญญาทางจิตใจ มีลักษณะอย่างไร ? .....

(๔) ลักษณะแบบแผนพฤติกรรมการสืบสาน ถ่ายทอด เรียนรู้ภูมิปัญญา

ก. การสืบสาน ถ่ายทอด เรียนรู้ภูมิปัญญาทางกาย มีลักษณะอย่างไร ? .....

ข. การสืบสาน ถ่ายทอด เรียนรู้ภูมิปัญญาทางวาจา มีลักษณะอย่างไร ? .....

ค.. การสืบสาน ถ่ายทอด เรียนรู้ภูมิปัญญาทางจิตใจ มีลักษณะอย่างไร ? .....

(๕) ลักษณะแบบแผนพฤติกรรมการพัฒนา/ฟื้นฟูภูมิปัญญา

ก. การพัฒนา/ฟื้นฟูภูมิปัญญาทางกาย มีลักษณะอย่างไร ? .....

ข. การพัฒนา/ฟื้นฟูภูมิปัญญาทางวาจา มีลักษณะอย่างไร ? .....

ค.. การพัฒนา/ฟื้นฟูภูมิปัญญาทางจิตใจ มีลักษณะอย่างไร ? .....

(๖) ลักษณะแบบแผนพฤติกรรมการอนุรักษ์ ปกป้อง คุ้มครองภูมิปัญญา

ก. การอนุรักษ์ ปกป้อง คุ้มครองภูมิปัญญาทางกาย มีลักษณะอย่างไร ? .....

ข. การอนุรักษ์ ปกป้อง คุ้มครองภูมิปัญญาทางวาจา มีลักษณะอย่างไร ? .....

ค.. การอนุรักษ์ ปกป้อง คุ้มครองภูมิปัญญาทางจิตใจ มีลักษณะอย่างไร ? .....

(๗) ลักษณะแบบแผนพฤติกรรมการอื่นๆเกี่ยวกับภูมิปัญญา(ถ้ามี)

ก. แบบแผนพฤติกรรมทางกาย มีลักษณะอย่างไร ? .....

ข. แบบแผนพฤติกรรมทางวาจา มีลักษณะอย่างไร ?.....

ค.. แบบแผนพฤติกรรมทางจิตใจ มีลักษณะอย่างไร ?.....

๔) ลักษณะนามธรรมหรือคุณค่าของภูมิปัญญานั้นๆ

ภูมิปัญญา เรื่อง.....

๕) ลักษณะรูปธรรมของภูมิปัญญานั้นๆ

ภาพประกอบเรื่องหรือกระบวนการ (แนบมาภายนอก พร้อมเขียนคำบรรยายภาพไว้ด้วย).....

ภาพผู้ทรงภูมิปัญญา (แนบมาภายนอก พร้อมเขียนคำบรรยายภาพไว้ด้วย).....

การใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาเรื่องนี้ในชุมชนปัจจุบัน มีลักษณะเป็นอย่างไรบ้าง?.....

ความสำคัญของภูมิปัญญาเรื่องนี้ที่มีต่อชุมชน สังคมและประเทศชาติ.....

การส่งเสริม สนับสนุนภูมิปัญญานั้นๆ

๑) มีหน่วยงาน/ องค์กรใดสนับสนุนบ้าง ทั้งในอดีต และปัจจุบัน.....

๒) ผู้สนับสนุน สนับสนุนด้านใด ? อย่างไร? .....

การถ่ายทอด / ศึกษา เรียนรู้/วิจัย

๑) มีผู้สืบทอดภูมิปัญญา นี้หรือไม่.....คือใคร.....

๒) มีการบันทึกภูมิปัญญาเรื่องนี้ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้วหรือไม่.....

๓) มีผู้มาศึกษาวิจัยรวบรวมภูมิปัญญาเรื่องนี้ แล้วหรือไม่.....

ลักษณะอื่นๆ หรือข้อมูลอื่นๆ

.....

วัน เวลา สถานที่บันทึกข้อมูล.....

๖. **แผนการดำเนินงานโครงการ ระยะที่สอง**(แผนเดิม)

แผนการดำเนินงานโครงการระยะแรก ดังได้นำเสนอไว้แล้วในบทที่ ๓ ด้วยเป็นแผนที่ใช้เป็นหลักการดำเนินงานโครงการระยะแรก แม้จะมีการปรับปรุงบ้าง ตั่งอยู่ในกรอบเดิมที่กำหนดไว้

ส่วนแผนการดำเนินงานโครงการระยะที่สอง ได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลายประการ รวมทั้งไม่ได้นำเสนอแผนการขอใช้งบประมาณด้วย มีการปรับเปลี่ยนหลายประการ ดังได้นำเสนอไว้ในบทที่ ๓ โดยได้นำแผนการดำเนินงานเดิมมาแสดงไว้ในภาคผนวกนี้ เพื่อการศึกษาทำความเข้าใจและเป็นบทเรียนต่อไป ดังนี้

แผนการดำเนินงานโครงการ ระยะที่สอง กำหนดไว้ ๘ ขั้นตอน

๑. จัดเวทีชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ชุมชน เพื่อทบทวนความรู้ ความเข้าใจ และการเข้าถึงภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้จากการศึกษาวิจัยในระยะแรก พร้อมระดมความคิดเพื่อแสวงหาแนวทางการใช้ประโยชน์และการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านสู่ชุมชนแต่ละพื้นที่ต่อไป โดยนัดหมายชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องทั้งหมดมาประชุมแล้วนำผลการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาพื้นบ้าน มารายงานในที่ประชุม พร้อมระดมความคิดเห็นเพิ่มเติมเพื่อกำหนดแนวทางจัดการความรู้ด้านต่างๆให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเหมาะสม และการนำความรู้ไปใช้เสริมสร้างคุณค่าพลังและความสุขในผลสำเร็จของการดำเนินงานโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่

(๑) **กิจกรรม**

ก. กำหนดการจัดเวทีภูมิปัญญาพื้นบ้านเพิ่มความรู้ เข้าใจและเข้าถึงแก่คนในชุมชน

ข. ประชาสัมพันธ์เชิญชวนชาวบ้านเข้าร่วมประชุม

ค. นำเสนอผลการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่ผ่านมาต่อที่ประชุม

ง. ระดมความคิดเพื่อการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

จ. บันทึกสรุปข้อตกลงร่วมกันระหว่างชุมชนกับคณะผู้ดำเนินการ

ฉ. วางแนวทางการดำเนินงานต่อไป

(๒) **ระยะเวลา** เดือนที่ ๑ ของโครงการ

(๓) **วัตถุประสงค์**

ก. เพื่อกระตุ้นชุมชนให้เห็นคุณค่าความสำคัญของภูมิปัญญาพื้นบ้านแล้วหาแนวทางนำมาใช้ประโยชน์

ข. เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมรับผิดชอบคิดค้นหาหนทางพัฒนาชุมชนตนเองให้มีความมั่นคงยิ่ง ขึ้น

ค. เพื่อระดมความคิดนำความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านมาจัดการความรู้เพื่อความผาสุกของชุมชน

ง. เพื่อกระตุ้นให้มีการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้เสริมสร้างคุณค่า พลัง และความสุขจากผลความสำเร็จจากการดำเนินงานโครงการอื่นๆ ในพื้นที่แต่ละแห่ง

จ. เพื่อส่งเสริมสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมและทรัพยากร ธรรมชาติต่างๆ แก่สมาชิกของชุมชนในพื้นที่ศึกษา

(๔) **กลุ่มเป้าหมาย/ จำนวนผู้เข้าร่วม** คณะผู้รับผิดชอบโครงการ ที่ปรึกษา ผู้แทนองค์กรต่างๆ ในพื้นที่ และชาวบ้าน เยาวชน และผู้สนใจ ประมาณ 25 คน

(๕) **สถานที่** อาจจะเป็นที่ในชุมชนบ้านไล่โว่ หรือบ้านสะเน่พ่อง หรือบ้านกองม่องทะหรือบ้านเวียคะดี้ หรือไม่ก็ที่พลอยไพลิน เทศบาลเมืองสังขละบุรี

๒. ประชุมนักวิจัย โครงการศึกษาภูมิปัญญาพื้นบ้านร่วมกับนักวิจัยในโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ดำเนินการอยู่ในแต่ละพื้นที่ และเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าในพื้นที่นั้นๆ รวมทั้งผู้แทนองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องของพื้นที่นั้นๆ เช่น วัด โรงเรียน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกผู้แทน อบต. เป็นต้น เพื่อร่วมวางแผนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้จากการศึกษาวิจัย ให้เกิดขึ้นในชุมชนตามความเหมาะสม และร่วมวางแผนการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้จากการศึกษาวิจัยมาเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขในความสำเร็จของโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ ตามความพร้อมและความเป็นไปได้ ตามคำแนะนำและข้อเสนอแนะที่ได้จากการประชุมในขั้น ๑

(๑) **กิจกรรม**

ก. กำหนดการจัดการประชุม

ข. ประชาสัมพันธ์นัดหมายการประชุม

ค. เตรียมเอกสารประกอบการประชุม และเอกสารสรุปผลการประชุมเวทีที่ผ่านมา

ง. เสนอที่ประชุมพิจารณาข้อเสนอและแนวทางการจัดการความรู้และการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุข

จ. ระดมความคิดหาแนวทาง บันทึกสรุปข้อตกลงจากที่ประชุม

ฉ. วางแผนและแนวทางดำเนินงานจัดการความรู้และการเสริมสร้างคุณค่าฯ ต่อไป

(๒) **ระยะเวลา** เดือนที่ ๒ ของโครงการ

(๓) **วัตถุประสงค์**

ก. เพื่อสรุปแนวทางการจัดการความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านในพื้นที่ศึกษาแต่ละชุมชน

ข. เพื่อสรุปแนวทางการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขในความสำเร็จของโครงการที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ศึกษาแต่ละชุมชน

ค. ร่วมออกแบบวางแผนดำเนินงานจัดการความรู้ และการเสริมสร้างคุณค่าฯ ตามข้อสรุปที่ได้จากการประชุม

ง. ร่วมกำหนดแนวทางการบริหารจัดการโครงการให้เกิดระบบกลไกและโครงสร้างที่ชัดเจน

จ. วางแผนการขับเคลื่อนงาน การประสานงาน การหนุนเสริมงานและการติดตามประเมินผล

(๔) **กลุ่มเป้าหมาย / จำนวนผู้เข้าร่วม** ผู้นำทางการและไม่เป็นทางการ ผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน คนในชุมชน เด็กและเยาวชน ที่ปรึกษา พี่เลี้ยงและผู้ช่วย คณะทำงานโครงการศึกษาวิจัย หน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้อง สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

(๕) **สถานที่** บ้านไล่โว่ บ้านสะเน่พ่อง บ้านกองม่องทะ บ้านเวียคะดี้

๓. ประชุมรวมนักวิจัย ที่ปรึกษาและผู้เกี่ยวข้องทุกทั้งหมด เพื่อนำเสนอแผนการจัดการความรู้และแผนการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขในความสำเร็จของโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในแต่ละพื้นที่ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และรับข้อเสนอแนะจากคณะที่ปรึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้อง

(๑) **กิจกรรม**

ก. กำหนดการจัดเวทีประชุมรวมนักวิจัยและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

ข. ประสานงานเชิญชวนผู้เกี่ยวข้องเข้าประชุม

ค. ผู้แทนแต่ละพื้นที่นำเสนอแผนการจัดการความรู้และการเสริม สร้างคุณค่า พลังและความสุข ฯ ต่อที่ประชุม

ง. ที่ปรึกษาและผู้เกี่ยว ข้องให้ข้อเสนอแนะ หรือข้อคิด เพิ่มเติม

จ. ระดมความคิดหาแนวทางการบริหารจัด การกิจกรรมที่เกิดขึ้น

ฉ. บันทึกสรุป จัดทำเป็นรายงานประกอบการดำเนินงาน ต่อไป

(๒) **ระยะเวลา** เดือนที่สามของโครงการ

(๓) **วัตถุประสงค์**

ก. เพื่อนำเสนอแผนการจัดการความรู้และการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุข ฯ ในพื้นที่ศึกษาชุมชนต่างๆ

ข. เพื่อพิจารณา ให้ข้อเสนอแนะ แนวทางการบริหารจัดการกิจกรรมต่างๆ ที่กำหนดไว้

ค. เพื่อพิจารณาแนวทางการหนุนเสริมกิจกรรมการจัดการความรู้และการเสริมคุณค่าฯ รวมถึงแนวทางการประสานงานต่างๆ

ง. เพื่อพิจาณาแนวทางการติดตาม ประเมินผล การเสริมพลังความสำเร็จ และการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์

จ. เพื่อให้หน่วยงาน องค์กรต่างๆ ได้เสนอแนะลักษณะการมีส่วนร่วม หลักการ

ดำเนินงานและการสนับสนุนกิจกรรมแก่ชุมชนตามความพร้อมและความเหมาะสม

(๔) **กลุ่มเป้าหมาย / จำนวนผู้เข้าร่วม**

คณะผู้รับผิดชอบโครงการ ที่ปรึกษา ผู้แทนองค์กรต่างๆ ในพื้นที่ ชาวบ้าน เยาวชน และผู้สนใจ

(๕) **สถานที่** โรงแรมพลอยไพลิน สังขละบุรี

๔. ดำเนินงานตามแผนการจัดการความรู้ และแผนปฏิบัติการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขในความสำเร็จของโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ ตามแผนที่ปรับปรุงแล้วจากข้อ ๓

(๑) **กิจกรรม**

ก. ปฏิบัติการตามแผนการจัดการความรู้ที่ กำหนดไว้แต่ละชุมชน

ข. ปฏิบัติการตามแผนการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขฯ ซึ่งชุมชนร่วมกันเลือกมาแล้ว

ค. ติดตามประเมินผลการดำเนินงาน ตามแผนที่กำหนดไว้

ง. กิจกรรมการปรับปรุง พัฒนา เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ ส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจในคุณค่า ความสำคัญ พลังและความสุขที่เกิดแก่ชุมชน

(๒) ระยะเวลา เดือนที่ ๔- ๕- ๖ -๗- ๘ ของโครงการ

(๓) **วัตถุประสงค์**

ก. เพื่อส่งเสริมให้คนพื้นที่แต่ละชุมชน ได้จัดการความรู้ ที่เป็นผลจากการศึกษาวิจัยในระยะแรกอย่างน้อยพื้นที่ละ ๑ กิจกรรม

ข. เพื่อส่งเสริมให้คนพื้นที่แต่ละชุมชน ได้นำภูมิปัญญาพื้นบ้าน ที่ได้ในระยะแรก มาจัดกิจกรรมเสริมสร้าง คุณค่า พลังและความสุขฯ อย่างน้อย พื้นที่ละ ๑ กิจกรรม

ค. เพื่อส่งเสริมให้คนในชุมชนได้ รู้คุณค่าความสำคัญ ความสามารถและศักยภาพของชุมชน แล้วร่วมกันรับผิดชอบต่อการพัฒนานำพาชุมชนไปสู่ความสุข ความมั่นคงที่สามารถอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างมีความสุขสืบไป

ง. เพื่อส่งเสริมความรัก หวงแหน ในทรัพยากรธรรมชาติและร่วมกันอนุรักษ์ พัฒนา ฟื้นฟู คุ้มครอง

(๔) **กลุ่มเป้าหมาย / จำนวนผู้เข้าร่วม**

นักจัดการความรู้และจัดกระบวนการต่างๆ นักวิจัยชาวบ้าน ผู้ประ สาน งานโครงการ คณะที่ปรึกษาโครงการ และคณะกรรมการชาวบ้านที่ได้รับการแต่งตั้งเพิ่มเติมเพื่อรับผิดชอบปฏิบัติการตามกิจกรรมเหล่านี้

(๕) **สถานที่** บ้านไล่โว่ บ้านสะเน่พ่อง บ้านกองม่องทะ บ้านเวียคะดี้

๕. จัดเวทีประชุมนักวิจัย ร่วมกับที่ปรึกษา องค์กรที่เกี่ยวข้องและชาวบ้าน ในแต่ละพื้นที่ เพื่อนำเสนอผลการดำเนินงานตามแผนการจัดการความรู้ที่ดำเนินแล้ว และผลจากการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขในความสำเร็จของโครงการต่างๆ ที่ดำเนินการแล้ว เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้ข้อเสนอแนะ และร่วมพิจารณาแนวทางการบริหารจัดการกิจกรรมการจัดการความรู้นั้นๆ ว่า ควรจะเป็นอย่างไร ใครส่วนไหนควรจะเข้ามารับผิดชอบเพิ่มเติมต่อไปหรือไม่ รวมทั้งร่วมพิจารณาวางแผนประสานงานกับส่วนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย

(๑) **กิจกรรม**

ก. กำหนดการจัดเวทีนำเสนอผลการดำเนิน การจัดการความรู้ และการส่งเสริมการนำภูมิปัญญาไปเสริมสร้างคุณ ค่าพลังและความสุขฯ

ข. ประสานเชิญชวน ผู้เกี่ยวข้องเข้าประชุม

ค. ผู้แทนแต่ละพื้นที่นำเสนอผลการทำงาน

ง. ที่ปรึกษาและผู้ เกี่ยวข้องให้ ข้อเสนอแนะ แนวทาง การปรับปรุงพัฒนา

จ. ร่วมค้นหาความยั่งยืนของการจัดการความรู้และการเสริม สร้างพลังเพื่อการอยู่ ร่วมกับป่าอย่างมีความสุขทุกฝ่าย

(๒) **ระยะเวลา** เดือนที่ ๙ ของโครงการ

(๓) **วัตถุประสงค์**

ก. เพื่อนำเสนอผลการดำเนินงานการจัดการความรู้และการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขแก่ผลสำเร็จในการดำเนินงานโครงการต่างๆ ในพื้นที่ศึกษาต่อคณะผู้เกี่ยวข้องทุกระดับ

ข. เพื่อเปิดโอกาสให้ชุมชนและทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมชื่นชม ปรับปรุง แก้ไข พัฒนา ยกระดับประสิทธิภาพประสิทธิผลกิจกรรม ให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป

ค. เพื่อเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขฯ โดยเฉพาะกิจกรรมที่ชาวบ้านร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ ดำเนินงานโครงการมาตั้งแต่ต้น เพื่อการก้าวเดินต่อไป

ง. เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ภูมิปัญญาพื้นบ้านชาวไทยกะเหรี่ยงในพื้นที่ศึกษาสู่สังคมทั่วไป

(๔) **กลุ่มเป้าหมาย / จำนวนผู้เข้าร่วม**

นักจัดการความรู้และจัดกระบวนการต่างๆ นักวิจัยชาวบ้าน ผู้ประ สาน งานโครงการ คณะที่ปรึกษาโครงการ และคณะกรรมการชาวบ้านที่ได้รับการแต่งตั้งเพิ่มเติมเพื่อรับผิดชอบให้ปฏิบัติการตามกิจกรรมเหล่านี้ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่องค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง สื่อมวลชน และผู้สนใจทั่วไป

(๕) **สถานที่** ศูนย์วัฒนธรรม ตำบลไล่โว่ อำเภอสังขละบุรี กาญจนบุรี

๖. จัดเวทีประชุมผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบในกิจกรรมนั้นๆ ตามแนวคิดและข้อเสนอแนะที่ได้จากขั้น ๕ ในแต่ละชุมชน เพื่อส่งมอบงาน และร่วมแสดงความยินดีกับชุมชนที่มีการจัดการความรู้และการนำความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านไปใช้เสริมคุณค่า พลังและความสุขในโครงการต่างๆที่เกิดขึ้น

(๑) **กิจกรรม**

ก. กำหนดการจัดการประชุมพิจารณาผล

ข. ประสานเชิญชวน ผู้เกี่ยวข้องเข้าประชุม

ค. ดำเนินการประชุมพิจารณาคำแนะนำ ข้อเสนอแนะ ข้อคิดต่างๆ แล้วร่วมกันหาแนวทางปรับปรุง แก้ไข หรือหาแนวทางประสานเพื่อความเข้มแข็งต่อไป หรือร่วมหาทางออกเพื่อความก้าวหน้าต่อไป

ง. บันทึกผลการหารือและผู้รับผิดชอบดำเนินงานเรื่องต่างๆไว้เป็นหลักฐานต่อไป

(๒) **ระยะเวลา** เดือนที่ ๑๐ ของโครงการ

(๓) **วัตถุประสงค์**

ก. เพื่อนำแนวคิดและข้อเสนอแนะที่ได้จากขั้น ๕ มาพิจารณาหาทางมอบหมายผู้รับผิดชอบนำไปปฏิบัติตามอย่างจริงจัง

ข. เพื่อส่งเสริมการเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขจากผลสำเร็จของการดำเนินงานในกิจกรรม/โครงการต่างๆ ให้ยิ่งๆ ขึ้นไป

ค. เพื่อยกระดับกิจกรรมต่างๆ ให้โครงสร้าง ระบบและกลไกมีความมั่นคง เข้มแข็งและยั่งยืนยิ่งๆ ขึ้น พร้อมรับการพัฒนาสู่อนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ง. เพื่อสร้างความถูกต้อง ความสมบูรณ์และความยั่งยืนแก่กิจกรรมนั้นๆ

(๔) **กลุ่มเป้าหมาย / จำนวนผู้เข้าร่วม**

ที่ปรึกษา พี่เลี้ยงและผู้ช่วย นักวิจัยจากชุมชน เด็กและเยาวชนและผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ

(๕) **สถานที่** บ้านไล่โว่ บ้านสะเน่พ่อง บ้านกองม่องทะ บ้านเวียคะดี้

๗. การติดตามชื่นชมผลการดำเนินงานในการจัดการความรู้และการใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่เกิดขึ้นแต่ละชุมชน

(๑) **กิจกรรม**

ก. ออกกำหนดการเดินทางเยี่ยมชมชุมชน

ข. ประสานเชิญชวน ผู้เกี่ยวข้องเข้าร่วมกิจกรรม

ค. เดินทางเยี่ยมชมและให้คำแนะนำทุกพื้นที่

ง. บันทึกผลการเยี่ยมชมและประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องของแต่ละพื้นที่

(๒) ระยะเวลา เดือนที่ ๑๑ ของโครงการ

(๓) **วัตถุประสงค์**

ก. เพื่อติดตามชื่นชมผลการดำเนินงานจัดการความรู้และการนำความรู้ไปเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขในชุมชนพื้นที่ศึกษา

ข. เพื่อร่วมให้กำลังใจ เป็นกำลังใจและร่วมคิดเสริมคุณค่าพลังและความสุขในความสำเร็จของโครง การในชุมชนต่างๆ

ค. เพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์กับชาวบ้าน

(๔) **กลุ่มเป้าหมาย / จำนวนผู้เข้าร่วม**

คณะที่ปรึกษาโครงการ คณะผ้แทนจากส่วนราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ นักวิชาการ คณะผู้ประสานงาน และคณะผู้ให้การสนับสนุน และชาวบ้าน

(๕) **สถานที่** บ้านไล่โว่ บ้านสะเน่พ่อง บ้านกองม่องทะ บ้านเวียคะดี้

๘. การจัดทำรายงานผลการดำเนินงานโครงการตามวัตถุประสงค์ เพื่อนำเสนอองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

(๑) **กิจกรรม**

ก. ประชุมผู้เกี่ยวข้องวางแผนการจัดทำราย งานผลการดำเนินงานและมอบหมายความรับผิดชอบดำเนินการ

ข. ประมวลผล รวบรวมแล้ว ตรวจสอบความถูกต้องก่อนจัดพิมพ์เป็นเอกสาร นำเสนอหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

(๒) **ระยะเวลา** เดือนที่ ๑๒ ของโครงการ

(๓) **วัตถุประสงค์**

ก. เพื่อจัดทำรายงานผลการจัดการความรู้และการนำความรู้มาเสริมสร้างคุณค่า พลังและความสุขแก่ผลสำเร็จของโครงการต่างๆ

ข. เพื่อประมวลบทเรียนเชิงกระบวนการและเชิงวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานโครงการ

ค. เพื่อเผยแพร่และรายงานผลการดำเนินงานต่างๆ สู่องค์กรที่เกี่ยวข้องและสังคมทั่วไป

(๔) **กลุ่มเป้าหมาย / จำนวนผู้เข้าร่วม**

คณะผู้รับผิดชอบโครงการแต่ละพื้นที่ศึกษา ร่วมกันดำเนินงานร่วมกับผู้ประสานงานและที่ปรึกษา

(๕) สถานที่ บ้านไล่โว่ บ้านสะเน่พ่อง บ้านกองม่องทะ บ้านเวียคะดี้

.....